İsmail Hami
DANİŞMEND

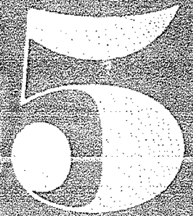
İZAHLI OSMANLI TARİHİ KRONOLOJİSİ

5

TÜRKİYE YAYINEVİ

İsmail Hami
DANİŞMEND

İzahlı
OSMANLI TARİHİ
Kronolojisi

RİHİ
İ

1512 yıllarına
74 yıllarına
1703 yıllarına
03-1919 yıllarına ve

ÂNI'na

İSMAİL HÂMİ DANİŞMEND

Osmanlı Devlet Erkânı

Sadr-ı-A'zamlar
(Vezir-i-A'zamlar)
Şeyh-ül-İslâmlar
Kapdan-ı-Deryalar
Baş-Defterdarlar
Reîs-ül-Küttablar

TÜRKİYE YAYINEVİ
İSTANBUL

1925

1971

Bu kitap 1971 yılında TÜRKİYE BASIMEVİ'nde dizilmeğe başlanmış ve YAYLACIK MATBAASI'nda basılmıştır.

"Osmanlı Devlet Erkânı" nı Toplu bir cilt halinde sunarken

Osmanlı devletinde merkezî hükûmet teşkilâtının, daha ilk zamanlardan başlayarak, aslen üç idarî zümreden meydana geldiği görülmektedir. Bunlar da: «İlmiye, seyfiye ve kalemiye» zümreleridir. Bu zümrelerin başları Vezir-i-A'zam ile birlikte, zamanımızda adına (Bakanlar Kurulu), Vekiller Hey'eti, (Kabine) dediğimiz kurulun başlangıçdaki basit şeklini, bir prototipini teşkil eder.

(İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi)nin 1947 yılında birinci cildi henüz baskı halinde iken her cildin sonuna bu ilk aslî idarecileri, iş başına geliş-gidiş sıralarına göre, vermeği uygun ve faydalı görmüştük. Kronolojinin ön kısmında belirttiğim gibi, bu iş evvelâ müellifi için yeni ve oldukça uğraştırıcı bir ek konu olmuştu. Baskı bakımından da sonraki ciltleri ziyadesiyle kabartmıştı. Fakat neticede bu erkân cetvelinin asıl esere bir okadar değer kattığı ve faydalanıldığı memnuniyetle görüldü.

4 ciltlik Kronolojinin yeni baskısı yapılırken bu erkân cetvellerini ciltlere bölünmüş olmaktan kurtarıp, hepsini bir araya getirmeği daha uygun gördük. Bu şekli bize tavsiye edenler de çok oldu. Böylece (Osmanlı Devlet Erkânı) adlı 5 inci bir cilt doğdu.

Biz burada, toplu bir cilt haline gelen erkân cetvelleri (Osmanlı Devlet Erkânı) hakkında daha fazla söz edecek değiliz. 5 kısımdan teşekkül eden bu erkân ve cetvelleri hakkında her kısmın başında yeteri kadar bilgi verilmiş ve açıklamalar yapılmıştır.

Tahsin DEMİRAY

VEZİR-İ-A'ZAMLAR

(SADR-I-A'ZAMLAR)

«Osman Gazi devrinin sonlarından Istanbul'un fethine kadar teselsül eden ve bâzılarının isimleri ancak son tetkikler sâyesinde mâlûm olabilen vezirler hep Anadolu Türklerinden ve umumiyetle Ulemâ sınıfından yetişmiştir: İlk zamanlarda bunların ünvanı yalnız «Vezir» olduğu halde, Çandalı-Hayrüddin Kara-Halil'den itibaren vezirler teaddüd ettiği için birinci vezire «Vezir-i-a'zam» denilmiye başladığı rivayet edilir ve gene Hayrüddin Paşa'dan itibaren Tanzimât'a kadar Vezir-i-a'zamlar ayni zamanda Baş-kumandan sıfatını da hâiz sayılır. — Istanbul'un fethinden itibaren Anadolu Türklerinden Vezir-i-a'zam intihabı an'anesine esas itibariyle nihayet verilmiş ve artık Dönmeler ve Devşirmeler devri başlamış olduğu için, aşağıki cedvelde bu iki devir birbirinden ayrı gösterilmiştir: Bununla beraber, Devşirmeler devrinde de bâzı Türk vezirlere tesadüf edilebilir; fakat bunlar artık istisnâ kabîlindendir. — Birinci Bâyezid'in esâretini tâkib eden Fetret devrinde saltanatlarını ilân eden ve Anadolu ile Rumeli'de bütün Osmanlı ölkesine hâkim olamadıkları için Padişahlar cedveline girmiyen şehzâdelerin vaziyeti bu listeye alınmamıştır. — Osmanlı tarihinin ilk devirleri henüz çok karanlık olduğu için, bu listede bâzı noksanlarla şüpheli tarih rakamları vardır: Şüpheli rivayetler istifham işâretleriyle gösterilmiştir. Tabiî bunlar ancak yeni vesikalar bulundukça ikmâl ve tashih edilebilir. — Vezâret meselesi için 1331 = 732 ve 1368 = 770 vukuâtının üçüncü fıkralarına bakınız».

(TÜRK VEZİRLER DEVRİ)

OSMAN ve ORHAN GAZİ DEVİRLERİ :

---

1) Alâüddin Paşa — Tâyini : 1323 = 723 tarihinden evvel (?); ölümü : 1331 = 732 (?).

(İlmiyye mesleğinden yetişmiş olan bu ilk vezir Alâüddin Paşa ile Osman Gazi'nin oğullarından Alâüddin Bey Osmanlı menbâlarında birbirine karıştırılır : 1331 = 732 vukuâtının üçüncü fıkrasına bakınız).

ORHAN GAZİ DEVRİ :

2) Mahmud-oğlu Nizâmüddin Ahmed Paşa — Tâyini: 1331 = 732 den sonra ve 1340 = 741 den evvel (?); ölümü: 1348 = 749 (?).

(Klâsik cedvellerde bu Paşa'nın ismi yoktur; Osmanlı menbâlarında ilk vezir gösterilen Osman-oğlu Alâüddin yahut Ali Paşa'nın yerine Orhan-oğlu Süleyman Paşa geçmiş gibi gösterilir: 1368 = 770 vukuâtının üçüncü fıkrasına bakınız. — Nizâmüddin Ahmed Paşa rivayete nazaran Osman Gazi'nin kaynatası olan Şeyh Ede-Bâli/Ede-Balı'nın torunudur).

3) Hacı Paşa — Tâyini: 1348 = 749 (?); ölümü: 1360 = 761 (?).

(Klâsik cedvellerde bunun da ismi yoktur: 1368 = 770 vukuâtının üçüncü fıkrasına bakınız. — Hacı-Paşa'nın hakikî ismi de belli değildir).

ORHAN GAZİ ve BİRİNCİ MURAD DEVİRLERİ :

4) Sinânüddin Yûsuf Paşa — Tâyini: 1360 = 761 (?); ölümü: (?).

(Kadı Muslihüddin-Musâ'nın oğlu olan bu Paşa Orhan Gazi devrinin son ve Birinci Murad devrinin ilk veziridir: Bununla aşağıdaki 5 numarada gösterilen Çandarlı-Hayrüddin Kara-Halil Paşa arasında isimleri henüz tesbit edilememiş bir yahut bir iki vezir daha geçmiş olmak ihtimali vardır: 1368 = 770 vukuâtının üçüncü fıkrasına bakınız).

BİRİNCİ MURAD DEVRİ :

5) Çandarlı-Hayrüddin Kara-Halil Paşa — Tâyini: 1368 = 770 yahut 1373 = 775 (?); ölümü: 1387 = 789.

(Çandarlı-Hayrüddin Paşa klâsik rivayetlerde hanedandan olan Osman-oğlu Alâüddin ve Orhan-oğlu Süleyman Paşalardan sonra hanedandan olmıyan ilk vezir gibi gösterilirse de doğru değildir; son tetkiklere göre Osman ve Orhan-oğullarının vezirlik etmemiş oldukları anlaşılmaktadır: 1331 = 732 ve 1368 = 770 vukuâtının üçüncü fıkralarına bakınız. — Osmanlı menbâlarında Çandarlı-Kara-Halil'den itibaren oğulları Ali ve İbrahim Paşalarla torunlarından ikinci Halil Paşa'nın İstanbul fethine kadar fâsılasız surette Vezâret-i-uzmâ makamında bulunarak irsî bir Vüzerâ hanedanı teşkil etmiş olduklarından bahsedilirse de aşağıda 7, 8 ve 10 numaralarda görüleceği gibi arada bu sülâleye mensub olmıyanlar da vardır. — Çandarlı sülâlesi için 1453 = 857 vukuâtının «10 Temmuz» fıkrasına bakınız).

BİRİNCİ MURAD, BİRİNCİ BÂYEZİD ve FETRET DEVİRLERİ:

6) Çandarlı-Ali Paşa — Tâyini: 1387 = 789; ölümü: 1406 = 809.

(Çandarlı-Hayrüddin Kara-Halil Paşa'nın büyük oğlu olan Ali Paşa, babasının ölümü üzerine Vezir-i-a'zam olmuştur : 1387 = 789 vukuâtına bakınız).

BİRİNCİ MEHMET DEVRİ :

7) Osmancıklı İmam-zâde Halil Paşa — Tâyini: 1406 = 809 dan sonra (?); ölümü: (?).

(Klâsik cedvellerde ismi yoktur).

BİRİNCİ MEHMET ve İKİNCİ MURAD DEVİRLERİ :

8) Amasyalı Bâyezid Paşa — Tâyini: (?); ölümü: 1421 = 824.

(İkinci Murad tahta çıktığı zaman Osmanlı menbâlarında «Düzmece-Mustafa» denilen şehzâde Mustafa üzerine sevkedilip «Sazlı-dere» muharebesinde maktul düşmüştür : 1422 = 825 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız. Harbde şehîd olan ilk Vezir-i-a'zam işte budur).

İKİNCİ MURAD DEVRİ:

9) Çandarlı-İbrahim Paşa — Tâyini : 1421 = 824; ölümü : 1429 = 832.

(Bâzı menbâlarda bu İbrahim Paşa yukarda 6 numarada bahsi geçen Ali Paşa'nın oğlu gibi gösterilirse de doğru değildir; 5 numaradaki Hayrüddin Paşa'nın oğlu ve Ali Paşa'nın kardeşidir: 1429 = 832 vukuâtına da bakınız. — Aşağıda 21 numarada görüleceği gibi Çandarlı sülâlesinde iki Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa bulunduğu için bunlar Birinci ve İkinci diye birbirinden ayırd edilmelidir).

10) Amasyalı Hızır-dânişmend oğlu Koca-Mehmet Nizâmüddin Paşa — Tâyini: 1429 = 832; azli : 1438 - 1439 = 842.

(Klâsik cedvellerde bu Koca yahut Hoca-Mehmet Paşa'nın ismi yoktur).

İKİNCİ MURAD ve İKİNCİ MEHMET DEVİRLERİ :

11) Çandarlı-Halil Paşa — Tâyini : 1438 — 1439 = 842; azli : 1453 = 857.

(9 numarada bahsi geçen Birinci İbrahim Paşa'nın oğlu olan ve 5 numarada bahsi geçen dedesinden tefriki için «İkinci Halil Paşa» denilmesi lâzımgelen bu meşhur Vezir-i-a'zamın Istanbul fethi üzerine azil ve idâmı hakkındaki rivayetler için 1453 = 857 vukuâtı içinde «1 Haziran» fıkralarının üçüncüsüyle «10 Temmuz» fıkrasına bakınız. — İkinci Halil Paşa'nın sukutundan itibaren artık devşirme vezirler iş başına gelmiye başlamıştır: Bu vaziyete nazaran Osmanlı imparatorluğu Türk devlet adamları tarafından kurulduktan ve Istanbul fethedildikten sonra Vezâret-i-uzmâ makamına Devşirmeler musallat edilmiş demektir).

(DEVŞİRME VEZİRLER DEVRİ)

«Umumiyetle esir çocuklardan yetiştirilen bu dönme ve devşirme devlet adamları bu tarihten evvel de mühim makamlarda kullanılmıya başlamışlarsa da Vezâret-i-uzmâ makamını ancak işte bu tarihten itibaren işgal etmiye başlamışlardır. — Bu tarihten itibaren Türk Veziri-a'zamlar enderdir».

İKİNCİ MEHMET DEVRİ:

12) Mahmud Paşa — Milliyeti : Rum ve bir rivayete göre de Hırvat yahut Rum-Hırvat melezi; tâyini : 1453 = 857; azli: 1466 = 871; (İlk sadâreti».

(Bir Bizans rivayetinde Çandarlı-Halil Paşa'nın azli üzerine Mahmud Paşa'dan evvel aşağıda 14 numarada bahsedilen devşirme İshak Paşa bir sene kadar Vezir-i-a'zam olmuş ve ondan sonra Mahmud Paşa tâyin edilmiş gibi gösterilirse de bu rivayet Osmanlı menbâlarına uygun değildir : «Mahmud Pâşâ'y-ı velî» denilen bu paşa için 1453 = 857 vukuâtı içinde «1 Haziran» fıkralarının dördüncüsüne de bakınız).

13) Rum-Mehmet Paşa — Milliyeti : Rum; tâyini : 1466 = 871; azli : 1469 = 874.

(Bu Bizans dönmesinin şiddetli Türk düşmanlığı için 1472 = 877 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız. — Âşık-Paşa-zâde'ye göre bu hâin nihayet Türk düşmanlığından dolayı idâm edilmiştir).

14) İshak Paşa — Milliyeti: Rum yahut Hırvat; tâyini : 1469 = 874; azli: 1472 = 877; «İlk sadâreti».

(Çandarlı-Halil Paşa'nın yerine Mahmud Paşa'dan evvel Vezir-i-a'zam olduğu hakkındaki Bizans rivayeti doğru olduğu takdirde bu seferki tâyini ikinci sadâreti olmak lâzımgelir : Yukarda 12 numaranın izahâtına bakınız).

15) Mahmud Paşa — Milliyeti : Rum ve bir rivayete göre de Hırvat yahut Rum-Hırvat melezi; tâyini : 1472 = 877 ; azli 1473 = 878; «İkinci sadâreti».

(«Velî» denilen Mahmud Paşanın 1473 = 878 tarihinde azledilmeyip bundan bir sene sonra 1474 = 879 tarihinde idâmına kadar mevkiini muhafaza ettiği hakkında da bir rivayet vardır: O sene vukuâtının dördüncü fıkrasına bakınız).

16) Gedik-Ahmed Paşa — Milliyeti : Arnavut yahut Rum; tâyini : 1474 = 879; azli : 1477 = 882.

(Selefi Mahmud Paşa 1473 = 878 tarihinde azledilmiş olduğu takdirde Vezâret-i uzmâ makamı bir müddet açık kaldıktan sonra Gedik-Ahmed'in tâyin edilmiş olması lâzımgelir. — Gedik Paşa'nın 1481 = 886 tarihinde bir aralık ikinci defa olarak Vezir-i-a'zam olduğu hakkında zayıf bir rivayet varsa da doğru olmamak ihtimali çok kuvvetlidir : Bu mesele ile Gedik-Ahmed'in mahiyyeti ve idâmı için 1482 = 887 vukuâtının «18 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız).

17) Karamânî-Mehmet Paşa — Milliyeti : Türk; tâyini : 1477 = 882; Devşirmelerin tertib ettikleri Yeniçeri isyânında şahâdeti : 1481 = 886.

(Fatih devrinin «Tevkiî-Mehmet Paşa» şöhretiyle de mâruf olan bu son Vezir-i-a'zamı Mevlânâ sülâlesindendir : 1477=882 vukuâtının ikinci fıkrasına da bakınız).

İKİNCİ BÂYEZİD DEVRİ :

18) İshak Paşa — Milliyeti : Rum yahut Hırvat; tâyini : 1481 = 886; azli: 1482 = 887; «İkinci sadâreti».

(1483 = 888 tarihinde azledilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır. — Yukarda 12 ve 14 numaralara da bakınız).

19) Davud Paşa — Milliyeti : Arnavut; tâyini : 1482 = 887; azli : 1497 = 902.

(1482 = 887 vukuâtının «18 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız).

20) Hersek-zâde Ahmed Paşa — Milliyeti : Hersekli İslâv; tâyini : 1497 = 902; azli : 1498; «Birinci sadâreti».

(Osmanlı hanedanından bir sultan alarak damad bile olan bu dönme vezir Hersek dukası «Stipan Kossariç»in oğludur : 1463 = 867 vukuâtının üçüncü fıkrasına bakınız).

21) Çandarlı-İbrahim Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1498 = 903; ölümü: 1499 = 905.

(Bu ikinci İbrahim Paşa Halil Paşa'nın oğludur: 1498 = 903 vukuâtının ikinci fıkrasına bakınız).

22) Mesih Paşa — Milliyeti: Devşirme (?); tâyini: 1499 = 905; ölümü: 1501 = 907.

(Bir yangında kazaya uğrıyarak telef olmuştur: 1501 = 907 vukuâtının ikinci fıkrasına bakınız. — Gelibolulu Âlî Mesih Paşa'nın azli üzerine vüzerâdan Fenârîzâde Ahmed Paşa'yı iki sene kadar Vezir-i-a'zam olmuş gibi gösterirse de, Mesih Paşa azledilmeyip makamında iken telef olmuş ve Ahmed Paşa da ondan dört sene evvel 1497 = 902 tarihinde ölmüş olduğuna göre bu rivayetin doğru olmaması lâzımgelir).

23) Hadım-Ali Paşa — Milliyeti: Devşirme (?); tâyini: 1501=907; azli: 1503 = 909; «Birinci sadâreti».

(Osmanlı tarihinde ilk hadım Vezir-i-azam işte budur).

24) Hersekzâde Ahmed Paşa — Milliyeti: Hersekli İslâv; tâyini: 1503 = 909; azli: 1506 = 912; «İkinci sadâreti».

(Yukarda 20 numaraya da bakınız).

25) Hadım-Ali Paşa — Milliyeti: Devşirme (?); tâyini: 1506 = 912; ölümü: 1511 = 917; «İkinci sadâreti».

(Şâh-kulu» ısyanında maktul düşmüştür: 1511 = 917 vukuâtının sekizinci fıkrasına bakınız. Bu Paşa harb meydanında şehîd olmuş ilk Vezir-i-a'zam sayılırsa da doğru değildir: Yukarda 8 numaraya bakınız).

26) Hersekzâde Ahmed Paşa — Milliyeti: Hersekli İslâv; tâyini: 1511 = 917; azli: 1511 = 917; «Üçüncü sadâreti».

(Yukarda 20 ve 24 numaralara bakınız).

27) Koca-Mustafa Paşa — Milliyeti : Frenk yahut Rum, tâyini : 1511 = 917; idâmı : 1512 = 918.

(Hamam tellâklığından yetişip Cem-Sultan'ın zehirlenmesinde oynadığı karanlık rolden dolayı parlamış olmakla meşhur olan bu Koca-Mustafa Birinci Selim devrinde idam edilmiştir : İkinci ciltte 1512 = 918 vukuâtının yedinci fıkrasına bakınız. Bu devşirmenin Cem-Sultan vak'asında oynadığı rol 1495 = 900 vukuâtının ikinci fıkrasında izah edilmiştir).

«Osmanlı devletinin kuruluşundan İkinci Bâyezid'in sukutuna kadar yukarıki cedvelde gözden geçirilen vüzerânın 27 yi bulan sıra numarası eşhâs adedini değil, Sadâret tebeddüllerinin sırasını gösterir: Bu tebeddüllerin on biri Istanbul'un fethinden evvel, on altısı fetihten sonradır. Bununla beraber, bilhassa Istanbul'un fethinden evvel isimleri mâlûm olmıyan bir yahut bir iki Vezir-i-a'zam daha gelip geçmiş olabilir : 4 numaradaki izâha bakınız. — Bu 27 Sadâret tebeddülünün eşhâs adedi 22 dir: Bunlardan birinin üç defa, üçünün ikişer defa sadâretleri vardır; içlerinden İkinci Bâyezid devrinde üç defa iş başına geçmiş olan Hersek-zâde Ahmed Paşa daha sonra Yavuz devrinde de iki defa Vezir-i-a'zam olarak cem'an beş defa sadârette bulunmuştur: Birinci Selim devri Vezir-i-a'zamlar cedvelinde 28 ve 30 numaralara da bakınız. — Istanbul'un fethine kadar teselsül eden ve Osmanlı imparatorluğunun kurulmasında ilk padişahlarla beraber âmil olan on bir Türk vezir-i-a'zam içinde bir defadan fazla sadârette bulunmuş kimse yoktur. — Devletin kuruluşundan İkinci Bâyezid devrinin sonuna kadar mâlûm olan 27 Sadâret tebeddülünde sıralandığını gördüğümüz 22 sadr-ı-a'zamdan 13 ü Türk olduğu halde, ikisi Rum yahut Hırvat, biri Rum, biri Arnavut yahut Rum, biri Arnavut, biri Hersekli İslâv, biri Frenk yahut Rum ve ikisi de milliyeti belirsiz devşirme takımından olmak üzere 9 u ecnebidir. Bu ilk 22 Vezir-i-a'zam içinde 13 Türk'ün hafif bir ekseriyet teşkil edebilmesi, Istanbul'un fethine kadar hep Anadolu Türklerinin iş başında bulunmasından ve buna mukabil ekserisi mağlûp ve mütereddî Balkan döküntülerinden mürekkeb olan Devşirmeler zümresinin de ancak fetihten itibaren hükûmetin başına geçirilmiş olmasındandır. İşte bundan dolayı Istanbul'un fethinden İkinci Bâyezid devrinin sonuna kadar iş başına gelen on bir Vezir-i-a'zamdan yalnız ikisi Türk, üst tarafı devşirmedir».

«Yukarıda 27 numarayla gösterilen (Koca-Mustafa Paşa) İkinci Bâyezid devrinden sonra Birinci Selim devrinin başında da mevkiini bir müddet muhâfaza etmiş olduğu için, burada ayni numarayla tekrar edilmiştir. - Aşağıki cedvelde 29 numarayla gösterilen Dukagin-oğlu Ahmed Paşa'dan itibaren sene tarihiyle beraber umumiyetle ay ve gün tarihleri de mâlûm olduğu için, her Vezir-i-a'zamın sadâret müddeti de ayrıca gösterilmiye başlamıştır.»

BİRİNCİ SELİM DEVRİ:

27) Koca-Mustafa Paşa — Milliyeti: Frenk, yahut Rum; tâyini: 1511 = 917; idâmı: 1512 = 918.

(Hamam tellâklığından yetişip Cem-Sultan'ın zehirlenmesinde oynadığı karanlık rolden dolayı parlıyarak İkinci Bâyezid devrinde Vezir-i-a'zam olan bu devşirmenin Birinci Selim devrinde idâmı için 1512 = 918 vukuâtının yedinci fıkrasına ve Cem vak'asındaki fecî rolü için de 1495 = 900 vukuâtının ikinci fıkrasına bakınız. — Koca-Mustafa Paşa idâm edilen Vezir-i-a'zamların beşincisi ve Yavuz'un idâm ettirdiği Sadr-ı-a'zamların da birincisidir: Bundan evvel idâm edilmiş olan Çandarlı-Halil, Mahmud, Rum-Mehmet ve Gedik-Ahmed Paşalar için Vezir-i-a'zamlar cedvelinin 11, 13, 15 ve 16 numaralarına bakınız).

28) Hersek-zâde Ahmed Paşa — Milliyeti: Hersekli İslâv; tâyini: 1512 = 918; azli: 1514 = 920 senesi 28 Teşriniievvel = 9 Ramazan Cumartesi günü, «Dördüncü sadâreti».

(Hersek dukası «Stipan Kossariç»in oğlu olan bu dönme vezirin bundan evvelki üç sadâreti için Vezir-i-a'zamlar cedvelinin 20, 24 ve 26 numaralarına bakınız).

29) Dukagin-oğlu Ahmed Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1514 = 920 senesi 18 Kânunuevvel = 1 Zülka'de Pazartesi günü; idâmı: 1515 = 921 senesi 4 Mart = 18 Muharrem Pazar günü; sadâret müddeti: 2 ay, 17 gün.

(Bu dönmenin âilesi aslen Norman, Fransız yahut Almandır: «Jean» ismindeki büyük dedesi İşkodra'da bir dukalık kurmuş ve «Duka-Gin» şeklindeki soyadı işte bu ismin tahrifinden çıkmıştır; onun için «Dukagin» âilesi hakikatte Arnavut değil, Arnavutlaşmış bir âiledir. Osmanlı istilâsında (bu âilenin bir kısmı İtalya'ya kaçmış ve Ahmed Paşa da ihtidâ edip Türk hizmetine girmiştir. — Dukagin-oğlu Ahmed Paşa'nın ihânetine ait bir takım mektuplar elde edildiği ve bir Yeniçeri ısyânında da âmil olduğu için idâm edilmiş olduğu rivayet edilir. — Ahmed Paşa idâm edilen Vezir-i-a'zamların altıncısı ve Yavuz'un idâm ettirdiği Sadr-ı-a'zamların da ikincisidir: Birincisi için yukarda 27 numaraya bakınız).

30) Hersekzâde Ahmed Paşa — Milliyeti: Hersekli İslâv; tâyini: 1515 = 921 senesi 8 Eylül = 29 Receb Cumartesi günü; azli: 1516 = 922 senesi 26 Nisan=23 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü, sadâret müddeti: 7 ay, 18 gün; «Beşinci ve son sadâreti».

(Dördüncü sadâreti için yukarda 28 numaraya bakınız. — Dukagin-oğlu Ahmed Paşanın idâmından Hersek-zâde'nin bu son sadâretine kadar Vezâret-i uzmâ makamının 6 ay, 4 gün açık kalmış olduğu anlaşılmaktadır. — Hersek-zâde Ahmed Paşa işte bu sadâretinden azledikten sonra 1 sene, 2 ay, 25 gün yaşayıp 1517 = 923 senesi 21 Temmuz = 2 Receb Salı günü ölmüştür).

31) Hadım-Sinan Paşa — Milliyeti: Devşirme, ırkı belli değildir; tâyini: 1516 = 922 senesi 26 Nisan = 23 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; şahâdeti: 1517 = 922 senesi 22 Kânunusâni = 28 Zülhicce, Perşenbe günü; sadâret müddeti: 8 ay, 26 gün.

(Şecâatiyle mâruf olan Sinan Paşa Yavuz'un Rîdâniyye muharebesinde şehîd olmuştur; Osmanlı tarihindeki hadım Vezir-i-a'zamların ikincisidir: Birincisi İkinci Bâyezid devrinde iki defa Sadr-ı-a'zam olan Hadım-Ali Paşa'dır: Daha evvel geçen 23 ve 25 numaralara bakınız).

32) Yûnus Paşa — Milliyeti: Devşirme, ırkı malûm değildir: tâyini: 1517 = 922 senesi 23 Kânunusâni = 29 Zülhicce Cuma yahut 1517 = 923 senesi 30 Kânunsâni = 7 Muharrem Cuma günü; idâmı: 1517 = 923 senesi 13 Eylül = 26 Şa'bân Pazar günü; sadâret müddeti: 7 ay, 21 gün yahut ikinci rivayete göre 7 ay, 14 gün.

(Yûnus Paşa sadâreti esnasında Mısır valiliğine de tâyin edilmiş ve ilk Mısır valisi olmuşsa da bu vazifenin sadârete ilâveten tevcih edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. — Yûnus Paşa'nın idâmında en mühim sebeb olarak ihânetinden bahsedilir: Bu devşirme Sadr-ı-a'zam Osmanlı tarihinde idâm edilen Vezir-i-a'zamların yedincisi ve Yavuz'un idâm ettirdiği Sadr-ı-a'zamların da üçüncüsüdür: İlk ikisi için yukarda 27 ve 29 numaralara bakınız. — Yûnus Paşanın Mısır valiliği 1517 = 923 senesi 10 Nisan = 18 Rebî'ül-evvel Cuma gününden ayni senenin 29 Ağustos = 11 Şa'bân Cumartesi gününe kadar 4 ay, 19 gün sürmüştür).

BİRİNCİ SELİM ve BİRİNCİ SÜLEYMAN DEVİRLERİ:

33) Pîrî-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1518 = 924 senesi 25 Kânunusâni = 13 Muharrem Pazartesi günü; tekaüde sevkı: 1523 = 929 senesi 27 Haziran = 13 Şa'bân Cumartesi günü; sadâret müddeti: 5 sene, 5 ay, 4 gün.

(Osmanlı tarihinin en büyük vezirlerinden olan Pîrî-Mehmet Paşa merhum Devşirmeler devrinde istisnâ teşkil eden Türk Vezir-i-a'zamlarındandır: Aslen Karamanlı

yahut Amasyalıdır; yukarıki fıkrada gördüğümüz devşirme Yûnus'un idâmı üzerine sadâret makamı 4 ay 11 gün açık kaldıktan sonra İstanbul'dan Şam'a dâvet edilerek Devşirmeler partisine «rağmen» Vezir-i-a'zam edilmiştir. Pîrî Paşa Yavuz'un son, Kanunî'nin ilk Sadr-ı-a'zamıdır. Yüksek ve mümtaz şahsiyyeti, ilmî ve ahlâkî faziletleri ve meziyetleriyle hem halkın, hem muâsır olduğu büyük padişahların hürmet ve muhabbetini kazanmış olan bu büyük adamın mehâbet ve vekarından dolayı Kanunî Sultan Süleyman'ın bile «hicâb çekip kendüye ziyâde tevkîr-ü-ihtirâm ettiği» ve hattâ bu hâle dayanamıyan padişahın nihayet onu tekaüde sevketmekten başka çare bulamadığı rivayet edilir! Pîrî-Mehmet Paşa'nın sadârete tâyinini 1518 = 924 senesi 3 Şubat = 22 Muharrem Çarşanba gününe müsâdif gösteren bir rivayet de vardır. — İş başından maatteessüf çekildikten sonra 9 sene, 4 ay, 16 gün ma'zul yaşamış olan bu büyük vezirin mevcudiyyetine bile tahammül edemiyen Devşirmeler tarafından zehirlenerek şehîd edilmesi için 1532 = 939 vukuâtının «13 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız). ....

BİRİNCİ SÜLEYMAN DEVRİ:

34) Frenk-İbrahim Paşa — Milliyeti : Pargalı İtalyan, yahut Rum veyahut Hırvat devşirmesi; tâyini: 1523 = 929 senesi 27 Haziran = 13 Şa'bân Cumartesi; idâmı: 1536 = 942 senesi 14/15 Mart = 21/22 Ramazan Salı/Çarşanba gecesi; sadâret müddeti: 12 sene, 8 ay, 18 gün.

(Osmanlı menbâlarında «Makbûl» ve «Maktûl» lâkaplarıyla da anılan bu dönme ve devşirme Vezir-i-a'zam teâmül ve usul hârici olarak «Has-Oda-başılık» dan, yâni saray hizmetinden birdenbire Vezi-i-a'zam olduğu için «bid'at» sayılan bu tâyin bir çok haklı tenkitlere sebeb olmuştur: Frenk-İbrahim, Kanunî'nin ayaklarını yıkadığı suyu içecek kadar dalkavukluğuyla meşhurdur; fazilet ve vekariyle padişahlara bile hürmet telkin eden büyük Türk veziri Pîrî-Mehmet Paşa'nın yerine işte bu kıratta bir devşirme getirilmiştir! — Makbûl-İbrahim Paşa 13 seneye yaklaşan sadâretinin ilk 5 sene 9 ayını yalnız Vezir-i-a'zam sıfatiyle geçirdikten sonra 1529 = 935 senesi 28 Mart = 18 Receb Pazar gününden idâmına kadar 6 sene, 11 ay, 18 gün «Ser-asker» ünvâniyle ve sonsuz salâhiyetlerle deniz ve kara orduları Başkumandanlığını da cem'etmiş ve bunlardan başka iki defa Rumeli beylerbeyliğini de uhdesine almıştır! Yavuz Sultan Selim'in kızı Hadice-Sultan'la da evlendiği için Kanunî Sultan Süleyman'ın eniştesidir! Nihayet bütün bu sıfatları azımsıyarak «Irâkayn» seferinde kendi kendine «Serasker Sultan» ünvânını takıp saltanat makamına bile göz diktiğinden bahsedildiği için 1534=941 vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Frenk-İbrahim'in ihânetinden dolayı birinci Viyana muhasarasının neticesiz kalmış olduğu hakkında da bir rivayet vardır. — İbrahim Paşa Osmanlı tarihinde idâm edilen vezir-i-a'zamların sekizincisidir).

35) Ayas-Mehmet Paşa — Milliyeti : Arnavut yahut Rum; tâyini : 1536=942 senesi 15 Mart = 22 Ramazan Çarşanba günü; ölümü: 1539=946 senesi 13 Temmuz = 26 Safer Pazar günü; sadâret müddeti: 3 sene, 3 ay, 29 gün.

(Bu silik şahsiyyetin yalnız iki hususiyyetinden bahsedilir: Bunların biri kadın düşkünlüğüdür; evinde 40 beşik sallandığı ve öldüğü zaman yirmiden fazla evlâdı kal-

dığı rivayet edilir! İkinci hususiyyeti de «gayret-i vataniyye» denilen milliyet gayretleriyle Arnavutluk'da devlet aleyhine hâsıl olan siyasî vaziyete göz yummuş olmasıdır).

36) Lûtfi Paşa — Milliyeti : Arnavut; tâyini : 1539 = 946 senesi 13 Temmuz = 26 Safer Pazar günü; azli: 1541 = 948 senesi Nisan nihayetleri = Muharrem iptidâları; sadâret müddeti : Takriben bir sene dokuz buçuk ay.

(İlmine çok mağrur, sert, inatçı ve müteassıp bir adam olan Lûtfi Paşa'nın orta kıymette bir takım eserleri vardır: En mühimleri «Tevârîh-i Âl-i Osmân»iyle «Âsafnâme»sidir. — Lûtfi Paşa Yavuz Sultan Selim'in kızlarından «Şah-Sultan»la evlenmişse de, çok çirkin ve müstekreh bir taassup fâciası irtikâb ettiğinden dolayı sultanın sarayında dayak yedikten sonra kapu-dışarı edilmiş ve derhal azledilip Dimetoka'ya sürülmüştür: Fakat kendisi «Tevârîh-i Âl-i Osmân»ında gûyâ kendi arzusiyle Edirne'deki çiftliğine çekilmiş gibi bir lisan kullanır).

37) Hadım-Süleyman Paşa — Milliyeti : Devşirme (?); tâyini : 1541 = 948 senesi Nisan nihayetleri = Muharrem iptidâları; azli : 1544 = 951 senesi 28 Teşrinisâni = 13 Ramazan Cuma günü, Sadâret müddeti : 3 sene, 7 ay.

(Seksenini geçtikten sonra Vezir-i-a'zam olan bu ak-ağa Hindistan seferiyle meşhurdur: 1538 = 945 vukuâtının da «13 Haziran», «27 Temmuz», «27 Ağustos» ve 1539 = 945 vukuâtının da «13 Mart» fıkralarına bakınız. Bu Sinan Paşa efsânevî servetleriyle de meşhurdur. — Azlinin sebebi, Dîvân-ı-Hümâyûn'da ikinci vezir Boşnak Deli-Husrev Paşa ile «münâzaa» ve «müşâcere» şeklinde başlayıp «hançer çekme» derecelerini bulan «gaayetle edebsüzlük» meselesiyle izah edilir! Azli üzerine Malkara'ya sürülmüştür. — Hadım-Süleyman Paşa İkinci Bâyezid devrindeki Hadım-Ali ve Yavuz devrindeki Hadım-Sinan Paşalardan sonra üçüncü hadım Sadr-ı-a'zamdır: İlk ikisi için 23, 25 ve 31 numaralara bakınız).

38) Kehle-i-ikbâl Rüstem Paşa — Milliyeti: Hırvat; tâyini: 1544 = 951 senesi 28 Teşrinisâni = 13 Ramazan Cuma günü; azli: 1553 = 960 senesi 6 Teşrinievvel = 27 Şevvâl Cuma günü; sadâret müddeti: 8 sene, 10 ay, 8 gün; «Birinci sadâreti».

(Çirkinliği ve cehâletiyle meşhur olan bu entrikacı devşirme Kanunî Sultan Süleyman'ın yegâne kızı Mihrimâh-Sultan'ın kocası olduğu için «Dâmâd Rüstem Paşa» şeklinde de anılır. «Kehle-i-ikbâl» lâkabı bir bit yüzünden Kanunî'ye dâmâd olması üzerine takılmıştır: 1544 = 951 vukuâtının «28 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. — Rüstem Paşa, karıs Mihrimâh-Sultan'la kaynanası Hurrem-Sultan'ın saltanat verâseti meselesindeki entrikalarına âlet olarak Sultan Süleyman'ın en kıymetli oğlu olan şehzâde Mustafa'nın idâmına sebeb olduğu için muâsırlarının lâ'netine uğramış kanlı bir tiptir: 1553 = 960 vukuâtının «6 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. Osmanlı tarihinde ilk «vâz'-ı irtişâ» yahut «mûcid-i bünyan-ı rüşvet» de işte bu fecî devşirmedir: Bu mesele için 1544 = 951 vukuâtının «28 Teşrinisâni» fıkrasına ve Rüstem'in

ikinci sadâreti için de aşağıda 40 numaraya bakınız. Rüstem Paşa'ya izâfe edilen bir «Osmanlı Târihi» varsa da, cehâletiyle meşhur olduğuna göre bu tarihin onun nâmına başkası tarafından yazılmış olması lâzımgelir).

39) Kara-Ahmed Paşa — Milliyeti : Arnavut; tâyini: 1553 = 960 senesi 6 Teşrinievvel = 27 Şevval Cuma günü; idâmı: 1555 = 962 senesi 29 Eylül = 13 Zülka'de Pazar günü; sadâret müddeti: 1 sene, 11 ay, 23 gün.

(Çok iyi bir asker olmakla beraber ve bilhassa Erdel = Transylvania ve Banat fütûhâtiyle mârûf olan Tımışvar fâtihi Kara-Ahmed Paşa'nın Dâmâd-Rüstem Paşa yerine vezir-i-a'zam olduğu takdirde, Rüstem'in karısı Mihrimâh-Sultan'la kaynanası Hurrem-Sultan'ın şerlerine uğrıyacağından emin olduğu için Sadâret makamını kabul etmek istemediği ve ancak Sultan Süleyman'ın hiç bir zaman kendisini azletmiyeceği hakkında yemin etmesi üzerine kabule mecbur olduğu rivayet edilir. Fakat aradan iki seneye yakın bir zaman geçince korktuğuna uğrıyan Ahmed-Paşa Mısır vergilerini arttırmış olmak ve bir ihtilâlde alâkası bulunmak gibi bir takım iftirâlarla kandırılmış olduğundan bahsedilen Kanunî'nin emriyle bir gün birdenbire «Arz-Odası» önünde idâm ediliverniştir! Hattâ padişahın yemininden dolayı azledilemiyeceği için idâm edilmiş olduğu hakkında bile bir rivayet vardır! Her halde dâmâdını tekrar iş başına getirmek istiyen Hurrem-Sultan'ın şerrine kurban olduğu muhakkaktır: 1555 = 962 vukuâtının «29 Eylül» fıkrasına bakınız. — Kara-Ahmed Paşa Osmanlı tarihinde idâm edilen Vezir-i-a'zamların dokuzuncusudur: Bundan evvelkiler için Vezir-i-a'zamlar cedvelinin 11, 13, 15, 16, 27, 29, 32 ve 34 numaralarına bakınız).

40) Kehle-i-ikbâl Rüstem Paşa — Milliyeti Hırvat; tâyini: 1555 = 962 senesi 29 Eylül = 13 Zülka'de Pazar günü; ölümü: 1561 = 968 senesi 10 Temmuz = 26 Şevvâl Perşenbe günü; sadâret müddeti: 5 sene, 9 ay, 11 gün; «İkinci sadâreti».

(Osmanlı tarihinde «Vâzı'-ı irtişâ/Mûcid-i bünyân-ı rüşvet» olmakla meşhur olan bu ahlâksız ve entrikacı Hırvat dönmesinin birinci sadâreti için yukarda 38 numaraya bakınız).

41) Semiz-Ali Paşa — Milliyeti: Dalmaçyalı İslâv; tâyini: 1561 = 968 senesi 10 Temmuz = 26 Şevvâl Perşenbe günü; ölümü: 1565 = 972 senesi 28 Haziran = 29 Zülka'de Perşenbe günü; sadâret müddeti : 3 sene, 11 ay, 19 gün.

(Dağlara benzetilen şişmanlığından dolayı «Semiz» yahut «Kalın» lâkaplarıyla anılan bu Ali Paşa'nın güler yüzlülüğüyle nüktedanlığından başka bir hususiyyeti yoktur).

42) Sokullu-Mehmet Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1565 = 972 senesi 28 Haziran = 29 Zülka'de Perşenbe günü; katli: 1579 = 987 senesi 12 Teşrinievvel = 20 Şa'ban Pazartesi günü akşamı; sadâret müddeti: 14 sene, 3 ay, 15 gün.

(Boyunun uzunluğundan dolayı Osmanlı menbâlarında «Mehemmed Pâşây-ı Tavîl/ Tavîl-Mehmet Paşa» lâkabiyle anılan Sokullu, Kanunî'nin son, İkinci Selim'in yegâne ve Üçüncü Murad'ın ilk vezir-i-a'zamı olmak üzere üç padişah devrinde mevkiini mütemâdiyen muhâfaza etmiştir: 14 sene, 3 ay, 15 gün tutan sadâretinin 1 sene, 3 ay, 2 günü Kanunî devrine, 8 sene, 2 ay, 22 günü İkinci Selim devrine ve 4 sene, 9 ay, 21 günü de Üçüncü Murad devrine müsâdiftir. — 911=1505-1506 tarihinde doğmuş olduğuna göre 59-60 yaşlarında Vezir-i-a'zam olmuş ve 73-74 yaşlarında öldürülmüş demektir. — Kanunî devrinde padişahın torunu Esmâ-Han-Sultan'la evlenmiş olan Sokullu-Mehmet Paşa İkinci Selim'in dâmâdı ve Üçüncü Murad'ın eniştesidir. — Sokullu, Osmanlı tarihini dolduran Devşirmeler gürûhunun en mühim şahsiyyetlerinden sayılırsa da ehemmiyeti pek çok i'zâm edilip zamanının bütün muvaffakıyetleri kendisine izâfe edildiği halde hatâlarıyla fenalıkları meskût geçilmiştir. — Kanunî devrinin sonundaki Szigetvar seferinden sonra hiç bir sefere çıkmayıp ölünceye kadar İstanbul'da rahatına bakmış olan Sokullu'nun askerî şahsiyyeti yok gibidir. Siyasî şahsiyeti de bir agrandismandan başka bir şey değildir : Haricî siyasetinde devletin en mühim menfaatlerini bile şahsî ihtirâsâtına fedâ etmekten ve dahilî siyasetinde de şahsî bir mutlakıyyet kurmak istediği ve hattâ kurduğu için, hem Üçüncü Murad'ı mukavemete mecbur ederek istibdâda sevketmiş, hem kendi âkıbetini kendi eliyle hazırlamıştır. Bir «mecnun» tarafından öldürülmüş olduğu hakkındaki rivayet doğru değildir. Üçüncü Murad'ın öldürtmüş olduğu muhakkaktır; kaatili de kendisi gibi Boşnaktır. — Sokullu'nun menşeiyle hüviyyeti için 1565 = 972 vukuâtının «28 Haziran» fıkrasına ve siyasî şahsiyyeti için de 1579 = 987 vukuâtının «11 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız).

43) Semiz-Ahmed Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini 1579 = 987 senesi 13 Teşrinievvel = 21 Şa'ban Salı günü; ölümü: 1580 = 988 senesi 28 Nisan = 13 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; sadâret müddeti: 6 ay, 16 gün.

(Sokullu-Mehmet Paşa'nın katli üzerine ikinci vezirlikten Vezir-i-a'zam olan Ahmed Paşa Arnavut devşirmelerindendir. «Nisâb-ı re'y-ü-tedbirden bî-vâye» gösterilen bu silik şahsiyyet tarihte hiçbir iz bırakmamıştır. — Ahmed Paşa, Kanunî'nin torunlarından ve Mihrimah-Sultan'la Rüstem Paşa'nın kızlarından Ayşe Hanım-Sultan'la evlidir: Paşanın ölümünden sonra bu Hanım-Sultan'ın «Münşeât» sâhibi Feridun Bey'e varmış olduğu rivayet edilir: Aşağıda 91 numaraya bakınız. — Semiz-Ahmed Paşa, Kanunî'nin Irâkayn seferinde Makbul-İbrahim Paşa'nın tezvirâtiyle Bağdad'da idâm edilen meşhur Baş-Defterdar İskender-Çelebi'nin kölelerindendir : İskender-Çelebi için «Baş-Defterdarlar» cedvelinde 25 numaraya bakınız. — Ahmed Paşa, Sokulluya karşı cephe alan saray partisi erkânındandır: Şahsiyyeti için 1579 = 987 senesi «18 Teşrinievvel» fıkrasıyla 1580 = 988 senesi «28 Nisan» fıkrasına bakınız).

SADÂRET MAKAMININ İLGASI

28 Nisan = 1580 = 13 Rebî'ül-evvel 988 Perşenbe gününden 7 Ağustos 1580 = 25 Cumâda-l-âhire 988 Pazar gününe kadar. — İlga müddeti: 3 ay, 9 gün.

Vekîl-i-Saltanat Lala-Mustafa Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1580=988 senesi 28 Nisan = 13 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; ölümü: 1580=988 senesi 7 Ağustos = 25 Cumâda-l-âhire Pazar günü; «Vekîl-i-Saltanat» ünvâniyle Sadâret-Kaymakamlığı müddeti: 3 ay, 9 gün.

(Osmanlı devletinin teşkilât tarihinde çok mühim bir hâdise olan bu ilga meselesinin sebebi, Sadâret makamına göz diken iki devşirme vezir arasındaki rekabette gösterilir: Bunların biri ikinci vezir Lala-Mustafa Paşa, biri de üçüncü vezir Koca-Sinan Paşa'dır; birincisi Boşnak, ikincisi Arnavuttur; bu iki vezir arasında Kanunî devrindenberi gittikçe alevlenen bir husmet ve rekabet vardır. Bu şiddetli rekabet ilkönce Yemen ve ondan sonra da Şark serdarlığı meselelerinden dolayı büsbütün kızışmış, o parlak mevkiler sırayla birinden ötekine geçmiş ve nihayet son defa olarak Koca-Sinan Paşa bir takım entrikalarla Şark serdarlığında Lala-Mustafa Paşa'yı istihlâfa muvaffak olmuştur. Lala Paşa Kafkas cephesinden Istanbul'a dönünce asıl vazifesi olan ikinci vezirlik makamına geçmiştir. O sırada üçüncü vezir olan rakibi de serdâr olarak Kafkas cephesindedir. Yukarıki maddede gördüğünüz Vezir-i-a'zam Arnavut Ahmet Paşa'nın işte bu vaziyete tesadüf eden ölümü üzerine Lala-Mustafa Paşa ikinci vezirlikten alelusul Vezir-i-a'zam olacağını zannetmişse de, serdârlıkla Kafkas cephesinde bulunan üçüncü vezir Koca-Sinan Paşa'nın Istanbul'daki tarafdarları derhal faaliyete geçip Lala Paşa Sadr-ı-a'zam olursa rekabet hissine kapılarak cephede bulunan Koca-Sinan Paşa'nın fütuhâtına engel olabileceğinden bahsetmek ve bir rivayete göre de Osmanlı pâdişahları içinde ilk defa olarak rüşvete alıştırılmış olan Üçüncü Murad'a para yedirmek suretiyle Lala'nın bu ümidini boşa çıkarmışlardır! İşte bundan dolayı pâdişahın Mühr-i-Hümâyûn'unu hiç kimseye vermeyip Sadâret makamını ilga etmiş olduğundan bahsedilir! Bununla beraber, ilga meselesinin vazifeden ziyâde ünvâna münhasır olduğu anlaşılmaktadır: Çünkü Vezir-i-a'zam Semiz-Ahmed Paşa ölür ölmez Vezir-i-sânî Lala-Mustafa Paşa sadâret işlerini «Vekîl-i-Saltanat» ünvâniyle ve Sadâret-Kaymakamı sıfat ve salâhiyetiyle idareye me'mur edilmiştir. Hattâ bundan dolayı halk arasında itirazlar olmuş ve bir rivayete göre Üçüncü Murad'a bir çok arzıhallar verilerek Mühürsüz muâmelâtın hükmü olmıyacağından bahsedilmiştir! Bilhassa salâhiyet ve teşrifat meselelerinden dolayı devlet muâmelelerinde bir takım aksaklıklar gördüğü için, Lala Paşa'nın bile pâdişaha bir arzıhal takdim edip vazifesinin ifâsında tesadüf ettiği güçlüklerden dolayı sızlanmış olduğu rivayet edilir. Fakat bütün bunlara rağmen Üçüncü Murad ilga kararında ısrâr etmiş ve hattâ:

— Lâzım değül Mühür virilmek, şimdengirü kimseye Mühür virilmez; cümlet-ül-mülk «Vekîl-i-Saltanat» umdur: Her kim itâat ve inkıyâd itmezse kapusu önünde salb idesün!

şeklinde bir Hatt-ı-Hümâyûn bile çıkmıştır! Tabiî bütün bu tuhaflıkların sebebi, pâdişahın Lala-Mustafa Paşa'yı Koca-Sinan Paşa'ya rağmen Sadr-ı-a'zam yapmak istememesidir; onun için Üçüncü Murad sadâretin ilgasına her halde muvakkat bir tedbir olarak karar vermiş ve böyle bir vaziyetin idâmesine imkân olamıyacağı için nihayet «Mühr-i-Hümâyûn»unu Kapucular-kethudâsı Yemişçi-Hasan Ağaya tevdi ederek Şark serdârı üçüncü vezir Koca-Sinan Paşa'ya göndermiştir. «Vekîl-i-Saltanat» Lala-Mustafa Paşa'nın bu vaziyetten müteessir olması üzerine:

— Hakikat Vezir-i-a'zam sensün! Ancak sefere rağbet içün Mühr-i-Şerîf Sinan Paşa'ya gönderilmişdür!

şeklinde bir teselli «Hatt-ı-Hümâyûn»u bile gönderildiği rivayet edilir! Bu Hatt'a göre Sadâret makamı âdetâ ikiye bölünmüş, salâhiyeti Vekil-i-Saltanat'a ve mühriyle ünvânı da Şark serdârına tevcih edilmiş gibidir! Bununla beraber, Kanunî devrindenberi Sadâret uğurunda çevirmediği entrika kalmıyan ve hattâ sırf bu maksatla şehzâdeleri saltanat mücâdelesine düşürüp Anadolu'nun kan içinde kalmasına sebeb olan Lala'nın nihayet «Fâsık-ı-mahrûm» vaziyetinde kalması artık öyle kuru iltifatlar ve mühürsüz salâhiyetlerle avunamıyacak bir hâle gelmesine sebeb olmuş ve işte bu ruhî buhran içinde bir rivayete göre «bir âh-ı cangâh» çekerek füc'eten ölmüş ve diger bir rivayete göre de zehir içerek intihâr etmiştir: Bu vaziyete göre Sadâret makamının ilgası, Vezir-i-a'zam Semiz-Ahmed Paşa'nın vefâtından Vekîl-i-Saltanat Lala-Mustafa Paşa'nın ölüm gününe kadar 3 ay, 9 gün sürmüş demektir. Bu ilga meselesi için 1580 = 988 vukuâtının «28 Nisan» fıkrasına ve Lala Paşa'nın şahsiyyeti için gene o senenin «7 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Lala'nın ölümü üzerine ikinci vezir Siyavuş Paşa yeni Vezir-i-a'zamın Şark cephesinden avdetine kadar Sadâret-Kaymakamlığına tâyin edilmiştir. — Vekîl-i-Saltanat Lala-Mustafa Paşa Vezir-i-a'zam olmadığı için bu cedveldeki sıra numarasına idhâl edilmemiştir).

SADÂRET MAKAMININ TEKRAR İHDÂSI

44) Koca-Sinan Paşa — Milliyeti : Arnavut; tâyini : 1580 = 988 senesi 25 Ağustos = 14 Receb Perşenbe günü; azli: 1582 = 990 senesi 6 Kânunuevvel = 10 Zülka'de Pazartesi günü; sadâret müddeti: 2 sene, 3 ay, 2 gün; «İlk sadâreti».

(Bir vakıf kaydine göre Sinan Paşa «Ali Bey» isminde bir Arnavudun oğludur : Her halde bu Ali Bey'in devşirme mühtedilerden olması lâzımgelir. Topkapu sarayı arşivinde bulunan bir istid'âdan anlaşıldığına göre Koca-Sinan Paşa'nın karısı Yavuz Sultan Selim'in kızının kızıdır ve bu izdivaçtan «Emine-Hatun» isminde bir kızı olmuştur. — Milâdî takvimin Papalık makamınca on gün ilâvesiyle ıslâhı Koca-Sinan Paşa'nın işte bu ilk sadâretine müsâdif olduğu için, buradaki tâyin ve azil tarihlerine göre sadâret müddeti hesab edilirken 2 sene, 3 ay, 12 gün gibi görünen yekûndan 10 gün tarhedilmiştir : Bu mesele için birinci cildin başındaki mukaddimeyle 1582 = 990 vukuâtının «6 Kânunuevvel» fıkrasındaki hâşiyeye bakınız. — Yukarıki fıkrada gördüğümüz sadâret makamının ilgası meselesinden dolayı burada tâyin tarihi olarak Mühr-i-Hümâyûn'un serdarlıkla Gürcistan'da bulunan Sinan Paşa'ya tevdi edildiği gün esas ittihâz edilmiştir. — İhtirasâtından başka mukaddesâtı olmıyan bu lekeli Sadr-ı-a'zamın kirli şahsiyyeti için 1596 = 1004 vukuâtının «3 Nisan» fıkrasına bakınız. — «Serdâr-ı-bî-âr» denilen Koca-Sinan'ın bu ilk sadâretinden azline sebep, İran'ın istenilen şartlarla sulhe tâlib olduğunu pâdişaha arzettiği halde, Istanbul'a gelen «İbrahim-Han» ismindeki Safavî elçisinin kendisini tekzib ederek Paşa'nın sulh talebi üzerine Osmanlı şerâitini anlamak üzere gelmiş olduğundan bahsetmesidir : Bu suretle Sinan Paşa hiç bir iş göremeden bulunduğu Şark cephesinden Istanbul'a avdet edebilmek için hem şâhı, hem pâdişâhı aldatmış demektir! Azlinden sonra Üsküdar'daki konağında «Âh ı derd-nâk-i hasret çekerek» vakit geçirmek istemişse de Üçüncü Murad :

— Istanbul zahîresine virmesün : Malkara otlu sulu yerdür, anda karâr eylesün!
diye haber göndererek Malkara'ya sürmüştür! — Beş defa sadârette bulunan Sinan Paşa'nın bundan sonraki sadâretleri için aşağıda 49, 52, 54 ve 56 numaralara bakınız).

45) Kanijeli-Siyavuş Paşa — Milliyeti: Hırvat yahut Macar; tâyini: 1582 = 990 senesi 24 Kânunuevvel = 28 Zülka'de Cuma günü; azli: 1584 = 992 senesi 25 Temmuz = 17 Receb Çarşanba günü; sadâret müddeti: 1 sene, 7 ay, 2 gün; «İlk sadâreti».

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz Koca-Sinan Paşa'nın azliyle Siyavuş Paşa'nın tâyini arasında Vezâret-i-uzmâ makamının 18 gün açık kaldığı anlaşılmaktadır: Tarih ihtilâfları için 1582 = 990 vukuâtının «24 Kânunuevvel» ve 1584 = 992 vukuâtının da «25 Temmuz» fıkralarına bakınız. — İkinci vezirlikten Sadr-ı-a'zam olan Siyavuş Paşa, selefinin Şark cephesinden Istanbul'a gelişine kadar 11 ay, 16 gün Sadâret-Kaymakamlığında da bulunmuştur. — İkinci Selim'in kızlarından Fatma-Sultan'la evlenmiş olan Siyavuş Paşa Osmanlı hânedânına dâmâd olmuşsa da, karısı kendisinin sadâretinden evvel ölmüştür. — Kanijeli'nin sadâretten azline sebeb, o sırada ikinci vezirlik makamına çıkarılmış olan Kafkasya fâtihi Özdemir-oğlu Osman Paşa'yı istirkab edip onun askerlerine gazâ mükâfâtı olarak verdiği «Terakki»leri ibtâl etmiş ve bu suretle Kafkas fütûhâtından dönen gazileri eski kumandanlarının aleyhine ayaklandırmak istemiş olmasıdır: Fakat Özdemir-oğlu'nu çok seven asker Dîvân'a gelip bütün vüzerâya dil uzatmışsa da, kendi kumandanlarına hiç bir şey söylememişlerdir! — Siyavuş Paşa'nın bundan sonraki iki sadâreti için aşağıda 48 ve 51 numaralara bakınız).

46) Özdemir-oğlu Osman Paşa — Milliyeti: Türk ve bir rivayete göre de Çerkes; tâyini: 1584 = 992 senesi 28 Temmuz = 20 Receb Cumartesi günü; ölümü: 1585 = 993 senesi 29/30 Teşrinievel = 5/6 Zülka'de Salı/Çarşanba gecesi; sadâret müddeti: 1 sene, 3 ay, 2 gün.

(Osmanlı tarihinin en büyük askerlerinden olan Taaz, Kafkasya ve Âzerbaycan fâtihi Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın Mısır Çerkeslerinden olduğundan bahsedilirse de Dağıstan Türklerinden olmak ihtimâli daha kuvvetlidir: Gerek bu mesele için, gerek ölüm tarihindeki ihtilâflarla şahsiyyeti için 1585 = 993 vukuâtının «29/30 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — Osman Paşa İran Âzerbaycanı'nın fethiyle neticelenen son seferinde Tebriz'i alıp tahkim ettikten sonra avdet için şehirden o civârdaki «Acısu/Acıçay» boyunda konakladığı gece Ezânî saat 6 = Zevâlî 12 ye doğru vefât etmiştir. Paşa'nın ölüm hastalığı 18 Teşrinievvel = 23 Şevvâl Cuma gününden itibaren 13 gün sürmüştür. — Özdemir-oğlu Osman Paşa San'â fâtihi Dağıstanlı Özdemir Paşa'nın oğludur ve anası da Abbâsî hânedânındandır: İkinci ciltte 1547=954 vukuâtının «23 Ağustos» ve 1567=975 vukuâtının «16 Kânunuevel» fıkralarına bakınız. — Kafkasya ve Âzerbaycan fütûhatiyle İran'ı haşyet içinde bırakmış olan Özdemiroğlu'na Safavîler «Adı-yaman» lâkabını takmışlardır: Bu lâkabın Şiilerce hoş görülmiyen «Osman» isminden kinâye olmak ihtimali de vardır).

47) Hadım-Mesih Paşa — Milliyeti: Devşirme (?); tâyini: 1585 = 993 senesi 1 Kânunuevel = 8 Zülhicce Pazar günü; istifâsı: 1586 = 994 senesi 14 Nisan = 24 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; sadâret müddeti: 4 ay, 13 gün.

(Doksan yaşında Sadr-ı-a'zam olan bu Mesih Paşa Osmanlı tarihindeki hadım Vezir-i-a'zamların dördüncüsüdür: Bundan evelkilerden İkinci Bâyezid devrinde iki defa sadârette bulunan Hadım-Ali Paşa için Vezir-i-a'zamlar cedvelinde 23 ve 25 numaralara, Yavuz'un Mısır seferinde şehîd olan Hadım-Sinan Paşa için de ayni ced-

veldeki 31 numaraya ve Kanunî devri sadr-ı-a'zamlarından Hadım-Süleyman Paşa için de gene ayni cedvelde 37 numaraya bakınız. — Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın ölümünden bu Hadım-Mesih Paşa'nın tâyinine kadar Sadâret makamının 1 ay, 2 gün açık kalması, Mühr-i-Hümâyûn'un Tebriz civârındaki karargâhtan Istanbul'a getirilmiş olmasınadandır. — Mesih Paşa'nın istifâsına sebeb, Reis-ül-küttâbın tebdili hakkındaki tezkiresinin Üçüncü Murad tarafından reddidir: Pâdişahların keyfî idaresi bu devirden itibaren başlamış olduğu için, ihtiyar Vezir-i-a'zam sarayın devlet işlerine müdâhalesini tecviz etmediğinden dolayı istifâ etmekle büyük bir seciyye kuvveti göstermiştir).

48) Kanijeli-Siyavuş Paşa — Milliyeti : Hırvat yahut Macar; tâyini : 1586 = 994 senesi 15 Nisan = 25 Rebî'ül-âhir Salı günü; azli: 1589 = 997 senesi 2 Nisan = 16 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; sadâret müddeti: 2 sene, 11 ay, 15 gün; «İkinci sadâreti».

(Siyavuş Paşa'nın bundan evelki ve bundan sonraki sadâretleri için 45 ve 51 numaralara bakınız. — Kanijeli'nin bu ikinci sadâretinden azline sebeb, «Beylerbeyi vak'ası» denilen Yeniçeri ısyânıdır ve bütün vükelâ ile beraber azledilmiştir).

49) Koca-Sinan Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1589 = 997 senesi 2 Nisan = 16 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; azli: 1591 = 999 senesi 1 Ağustos = 10 Şevvâl Perşenbe günü; sadâret müddeti: 2 sene, 3 ay, 29 gün, «İkinci sadâreti».

(İlk sadâreti için yukarda 44 numaraya ve bundan sonraki üç sadâreti için de aşağıda 52, 54 ve 56 numaralara bakınız. — Sinan Paşa'nın azline sebeb, idaresizliği yüzünden Erzurum'da Yeniçerilerle ahâli arasında bir mukatele olması ve Istanbul'daki Yeniçerilerin de bu yüzden ısyânı üzerine Koca-Sinan'ın pâdişahı aldatmıya kalkışıp Yeniçeri-ağasını kabahatli göstermesidir).

50) Ferhad Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1591 = 999 senesi 1 Ağustos = 10 Şevvâl Perşenbe günü; azli: 1592 = 1000 senesi 4 Nisan = 21 Cumâda-l-âhire Cumartesi günü; sadâret müddeti: 8 ay, 3 gün; «İlk sadâreti».

(Azli için 23 Mart = 9 Cumâda-l-âhire Pazartesi, 3 Nisan = 20 Cumâda-l-âhire Cuma ve 8 Nisan = 25 Cumâda-l-âhire Çarşanba tarihleri de rivayet edilir. — İkinci vezirlikten Sadr-ı-azam olan Ferhad Paşa'nın ikinci sadâreti için aşağıda 53 numaraya bakınız. — Azlin sebebi, tıpkı yukarıki numarada gördüğümüz Koca-Sinan Paşa gibi Erzurum Yeniçerileri yüzünden Istanbul'daki yoldaşlarının ikinci defa olarak ısyânı mes'ûliyyetini Ferhad Paşa'nın Yeniçeri-ağasına yükleyip pâdişahı aldatmak istemesidir).

51) Kanijeli-Siyavuş Paşa — Milliyeti : Hırvat yahut Macar; tâyini : 1592 = 1000 senesi 4 Nisan = 21 Cumâda-l-âhire Cumartesi günü; azli : 1593 = 1001 senesi 28 Kânunusâni = 24 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; sadâret müddeti: 9 ay, 24 gün; «Üçüncü sadâreti».

(Bundan evvelki sadâretleri için yukarda 45 ve 48 numaralara bakınız. — Siyavuş Paşanın üç sadâret müddetinin mecmûu 5 sene, 4 ay, 11 gün tutmaktadır. — Azlin

sebebi, Siyavuş Paşa'nın «uğursuz» sayılmasıdır: İki gün evvel çıkan bir Sipahi isyânını muvaffakıyetle bastırdığı için hil'atle taltif edilen Kanijeli'nin 48 numarada gördüğümüz ikinci sadâreti esnâsında da «Beylerbeyi vak'ası» denilen meşhur Yeniçeri ısyânının çıkmış olmasını her sadâretinde ısyanlar çıkacağına alâmet gibi gösteren düşmanları el-birliği edip Üçüncü Murad'ın bâtıl i'tikadlarını tahrik etmişler ve pâdişahı paşanın «kademi şûm» olduğuna iknâ ederek azline sebeb olmuşlardır).

ÜÇÜNCÜ MURAD ve ÜÇÜNCÜ MEHMET DEVİRLERİ :

52) Koca-Sinan Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1593 = 1001 senesi 28 Kânunısâni = 24 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; azli: 1595 = 1003 senesi 16 Şubat = 6 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü; sadâret müddeti: 1 sene, 11 ay, 19 gün; «Üçüncü sadâreti».

(İkinci sadâretindenberi menfi bulunduğu Malkara'dan Istanbul'a gelip işe başlaması tâyin tarihinden beş gün sonra gene o senenin 3 Şubat = 1 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba gününe müsâdiftir. — Azil tarihini 5 Cumâda-l-âhire = 15 Şubat Çarşanba gününe müsâdif gösteren bir rivayet de vardır. — Azlin sebebi, saltanat tebeddülü esnâsında Serdâr-ı-Ekremlikle Avusturya cephesinde bulunan Sinan Paşa aleyhine Sadâret-Kaymakamlığında bulunan rakîbi Ferhad Paşa'nın Istanbul'a bile sokulmıyarak eski menfâsı olan Malkara'ya sürülmüştür. — Bundan evvelki ve bundan sonraki ikişer sadâreti için yukarda 44 ve 49 aşağıda 54 ve 56 numaralara bakınız).

ÜÇÜNCÜ MEHMET DEVRİ:

53) Ferhad Paşa — Milliyeti : Arnavut; tâyini : 1595 = 1003 senesi 16 Şubat = 6 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü; azli: 1595 = 1003 senesi 7 Temmuz = 29 Şevvâl Cuma günü; sadâret müddeti: 4 ay, 19 gün; «İkinci sadâreti».

(İki defa sadârette bulunan Ferhad Paşa'nın bundan evvelki sadâreti için yukarda 50 numaraya bakınız. Azlin sebebi, Malkara menfâsında bulunan Koca-Sinan Paşa'nın Istanbul'daki vüzerâya ve bilhassa Sadâret-Kaymakamı Dâmâd-İbrahim Paşa'ya rüşvet yedirerek serdârlıkla cephede bulunan Ferhad Paşa'yı askerin istemediği hakkında pâdişaha bilvâsıta telkinatta bulunmuş olmasıdır : 1595 = 1003 vukuâtının «12 Mayıs» fıkrasına bakınız. Bu suretle Sinan Paşa, rakîbi Ferhad Paşa'nın kendisine oynadığı oyunu kendisi de aynen ona oynamış demektir: Yukarıki fıkraya bakınız. — Ferhad Paşa azil tarihinden 3 ay, 3 gün sonra 1595 = 1004 senesi 9 Teşrinievel = 4 Safer Pazartesi günü idâm edilmiştir. — İki sadâretinin mecmûu 1 sene, 22 gün tutmaktadır.

54) Koca-Sinan Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1595 = 1003 senesi 7 Temmuz=29 Şevvâl Cuma günü; azli: 1595=1004 senesi 19 Teşrinisâni = 16 Rebî'ül-evvel Pazar günü; sadâret müddeti: 4 ay, 13 gün; «Dördüncü sadâreti».

(Bundan evvelki üç sadâreti için yukarda 44, 49 ve 52 numaralara ve bundan sonraki beşinci ve sonuncu sadâreti için de aşağıda 56 numaraya bakınız. — Azlin sebebi,

Eflak cephesinde «Serdâr-ı bî-âr» denilen Sinan Paşa'nın ve Macaristan cephesinde de «Muhannes-ibni-muhannes» ve «Menhûs-ibni-menhûs» denilen korkak oğlu Mehmet Paşa'nın sebeb oldukları Tergovişte, Yerköyü, Usturgon vesaire fâcialarının bütün milleti umumî bir teessür ve mâtem içinde bırakmış olmasıdır; bu doymaz babayla oğul sırf ihtiraslarıyla cebânetlerinden dolayı Eflak'dan Macaristan'a kadar boydan-boya Tuna yalılarının Türk kanlarıyla boyanmasına sebeb olmuşlardır: 1595 = 1003 vukuâtının «1 Temmuz», «7 Ağustos» ve «2 Eylül» fıkralarıyla 1595 = 1004 vukuâtının «19, 27 ve 31 Teşrinievvel» fıkralarına bakınız. — Koca-Sinan bundan evvelki azillerinde olduğu gibi bu sefer de Malkara'ya sürülmüştür).

55) Lala-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1595 = 1004 senesi 19 Teşrinisâni = 16 Rebî'ül-evvel Pazar günü; ölümü: 1595 = 1004 senesi 28 Teşrinisâni = 25 Rebî'ül-evvel Salı günü; sadâret müddeti: 9 gün.

(Tâyin tarihini bir gün sonra gösteren bir rivayet de vardır. — «Şîr pençe» yahut «Sel'a = Yılancık»dan ölen Lala-Mehmet Paşa hastayken Sadr-ı-a'zam olmuş ve bu sebeble ancak bir gün makamına gelebilmiştir: Tarih ihtilâfları için 1595 = 1004 vukuâtının «28 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. — Mehmet Paşa'nın «Lala» lâkabı Üçüncü Mehmed'in lalalığında bulunmuş olmasındadır. — «Melek-nihâd» denilen ve temiz ahlâkı, ilmi ve adâletiyle meşhur olan bu kıymetli adam Mağnisa eşrafındandır).

56) Koca-Sinan Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1595 = 1004 senesi 1 Kânunuvevel = 28 Rebî'ül-evvel Cuma günü; ölümü: 1596 = 1004 senesi 3 Nisan = 4 Şa'ban Çarşanba günü; sadâret müddeti: 4 ay, 2 gün; «Beşinci sadâreti».

(Korkaklığından dolayı «Serdâr-ı-bî-âr» denilen bu Koca-Sinan Paşa'nın lekeli ve kirli şahsiyyeti için yukarda «Sadâret makamının ilgası» fıkrasıyla 44 numarada ilk sadâreti hakkındaki izâhâta ve 1596 = 1004 vukuâtının «3 Nisan» fıkrasına bakınız. — Yukarıki maddede gördüğümüz Lala Paşa'nın her kesi müteessir eden ölümünden itibaren üç gün açık kalan Sadâret makamına bu tarihten 11 gün evvel memlekete yaptığı fenalıklardan dolayı azledilip Malkara'ya sürülmüş olan bu doksanlık «Serdâr-ı bî-âr»ın beşinci defa olarak tayini «kîsesi kebîr ve hâmîleri kesîr» olmakla izah edilir. — Tarih ihtilâfı için 1596 = 1004 vukuâtının «3 Nisan» fıkrasına ve Koca-Sinan'ın bundan evvelki sadâretleri için yukarda 44, 49, 52 ve 54 numaralara bakınız. — Her sadâretinde saraya para yedirerek 44, 49, 52 ve 54 numaralara bakınız. — Her sadâretinde saraya para yedirerek iş başına geldiğinden bahsedilen bu mülevves Vezir-i-a'zamın Üçüncü Murad'la Üçüncü Mehmet devirlerindeki beş sadâret müddetinin mecmûu 7 sene, 3 ay, 5 gün tutmaktadır. — Siyaset sahnesinde sonsuz ihtirâsı ve harb meydanında ölçüsüz korkaklığı ve her bulunduğu yerde hilekârlığı, yalancılığı ve bilhassa palavracılığıyla meşhur olan bu ilim ve şiir düşmanının en büyük fenalıklardan biri de Osmanlı tarihinde fikir hürriyetine ilk darbeyi indirmiş olmasıdır: 1593 = 1001 vukuâtının «4 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Ömrünü haram yemek ve yedirmekle geçirdiği için muazzam bir servet bırakmış ve nihayet milletin nefret ve lâ'neti altında can vermesi edebiyatta bile akisler bırakmıştır).

57) Dâmâd-İbrahim Paşa — Milliyeti: Boşnak yahut Hırvat; tâyini: 1596 = 1004 senesi 4 Nisan = 5 Şa'ban Perşenbe günü; azli: 1596 = 1005

senesi 27 Teşrinievvel = 5 Rebî'ül-evvel Pazar günü; sadâret müddeti: 6 ay, 23 gün; «İlk sadâreti».

(İkinci vezirlikten Sadr-ı-a'zam olan bu İbrahim Paşa Üçüncü Murad'ın dâmâdı ve Üçüncü Mehmed'in eniştesidir: Karısının adı Ayşe-Sultan'dır. — Naîmâda azil tarihi «6 Rebî'ül-evvel Pazar» gösterilirse de, Pazar günü o ayın 5 ine müsâdiftir: Müneccim-başı da azli «4 Rebîül-evvel = 26 Teşrinievel Cumartesi» gününe müsâdif gösterir. — İbrahim Paşa'nın azline sebeb, Üçüncü Mehmed'in Eğri seferinde büyük bir zaferle neticelenen Haçova muharebesi esnâsında bir aralık vaziyeti ümitsiz görüp pâdişahı kaçırmıya kalkışması ve bu vaziyetin kendisine halef olan Cağaloğlu-Sinan Paşa tarafından istismâr edilmesidir: Fakat Sinan Paşa selefinin azlinden evvel tâyin edilmiş olduğu için Sadâret teaddüd etmiş ve bir gece sabaha kadar birbirinden bihaber iki Sadr-ı-a'zam aynı zamanda hüküm sürmüştür! — İbrahim Paşa'nın Kapdanlığı için «Kapdan-ı-Deryâlar» cedvelinde 32 numaraya ve bundan sonraki sadâreti için de aşağıda 59 ve 62 numaralara bakınız).

58) Cağal-oğlu/Cağala-zâde Yusuf Sinan Paşa — Milliyeti: İtalyan; tâyini: 1596=1005 senesi 27 Teşrinievvel = 5 Rebî'ül-evvel Pazar günü; azli: 1596 = 1005 senesi 5 Kânunuevvel = 14 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; sadâret müddeti : 1 ay, 9 gün.

(Bu Sinan Paşa vaktiyle Kanunî devrinde Kapdan-ı-deryâ Piyâle Paşa'nın esir ettiği Ciniviz korsanlarından «Visconti di Cicala/Cigala»nın oğlu olduğu için «Cağal-oğlu» diye anılır: Kendisi de babasıyla beraber esir alınmıştır; Enderun'a girmeden evvelki İtalyan ismi «Scipione Cicala»dır; ihtidâsında takılan «Sinan» ismi her halde bu ilk adına biraz benzediği için verilmiş olmalıdır: Şahsiyyeti için 1596=1005 vukuâtının «27 Teşrinievel» fıkrasına bakınız. — Azlin sebebi, Vâlide-Sultan'ın dâmâdı olan eski Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'yı iltizâm etmesidir. — Sinan Paşa'nın şahsiyyeti için 1596 = 1005 vukuâtının «27 Teşrinievel» fıkrasına, Kapdanlığı için «Kapdan-ı deryâlar» cetvelinde 34 ve 36 numaralara ve azil tarihindeki ihtilâf için de 1596 = 1005 vukuâtının «5 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. — Istanbul'un Cağaloğlu semti işte bu İtalyan dönmesinin adını taşır).

59) Dâmâd-İbrahim Paşa — Milliyeti: Boşnak yahut Hırvat; tâyini: 1596 = 1005 senesi 5 Kânunuevel = 14 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; azli: 1597 = 1006 senesi 3 Teşrinisâni = 23 Rebî'ül-evvel Pazartesi günü; sadâret müddeti: 10 ay, 29 gün; «İkinci sadâreti».

(Birinci sadâreti için yukarda 57 ve son sadâreti için de aşağıda 62 numaralara bakınız. — Azli için 29 Teşrinievel = 18 Rebî'ül-evvel Çarşanba tarihi de rivayet edilir. — İbrahim Paşa'nın azline sebeb, selefinin zamanında tâyin edilmiş olan Kırım hanı Feth-Giray'a karşı kardeşi Gazi-Giray'a da bir hanlık fermanı göndererek Kırım'da kanlı bir kardeş kavgasına sebeb olmasıdır).

60) Hadım-Hasan Paşa — Milliyeti : Devşirme (?); tâyini: 1597 = 1006 senesi 3 Teşrinievel = 23 Rebî'ül-evvel Pazartesi günü; azli: 1598 = 1006 senesi 9 Nisan = 3 Ramazan Perşenbe günü; sadâret müddeti : 5 ay, 6 gün.

(Vâlide-Sultan'a rüşvet vererek dördüncü vezirlikten birdenbire Sadr-ı-a'zam olan bu

Hasan Paşa Osmanlı tarihindeki hadım Vezir-i-a'zamların beşincisidir: Bundan evvelkiler için Vezir-i-A'zamlar cedvelindeki 23, 25, 31, 37 ve 47 numaralara bakınız. — Hasan Paşa'nın azline sebeb, Vâlide-Sultan'a her hafta rüşvet yetiştirebilmek için me'muriyetleri müzâyedeye koymasından çıkan dedikodulara karşı «Beni Vâlide-Sultan kısta kesmişdür!» deyip durması ve o sırada inhilâl eden Meşîhat makamına pâdişah meşhur Hoca-Sadüddin Efendi'yi tâyin etmek istediği halde paşanın şâir Bâkî'yi inhâ etmesinden dolayı Hoca'nın düşman olması ve ayni zamanda Kapu-ağası Gazanfer Ağa'nın da idâmını arzedince Vâlide-Sultan'la Sa'düddin Efendi ve Gazanfer Ağa'dan mürekkep bir düşmanlar ittifakının te'sisidir. — Hadım-Hasan Paşa'nın azlinden «beş altı gün sonra», «iki günden sonra» ve bir rivayete göre de «ol leyl-i tavîl-zeylde» idâm edildiğinden bahsedilirse de, doğru tarihi 14/15 Nisan = 8/9 Ramazan Salı-Çarşanba gecesidir).

61) Cerrah-Mehmet Paşa — Milliyeti : Devşirme (?); tâyini : 1598 = 1006 senesi 9 Nisan = 3 Ramazan Perşenbe günü; azli: 1599 = 1007 senesi 6 Kânunusâni = 8 Cumâda-l-âhire Çarşanba günü; sadâret müddeti: 8 ay, 27 gün.

(İkinci vezirlikten Sadr-ı-a'zam olan bu Mehmet Paşa'ya «Cerrah» denilmesi o meslekten yetişmiş olduğu için vaktiyle Üçüncü Mehmed'i sünnet etmiş olmasındadır. — Azil tarihindeki ihtilâf için 1599 = 1007 vukuâtının «6 Kânunusâni» fıkrasına bakınız. — Istanbul'un Cerrahpaşa semtiyle câmii işte bu ehliyetsiz devşirmenin adını taşımaktadır. — Cerrah-Mehmet Paşa'nın azline sebeb, damla illetinden dolayı makamına gelememesi ve hattâ evinde bile devlet işleriyle meşgul olamadığı için halkın arzıhallarla pâdişaha şikâyet etmesidir).

62) Dâmâd-İbrahim Paşa — Milliyeti : Boşnak yahut Hırvat; tâyini : 1599 = 1007 senesi 6 Kânunusâni = 8 Cumâda-l-âhire Çarşanba günü; ölümü: 1601 = 1010 senesi 10 Temmuz = 9 Muharrem Salı günü; sadâret müddeti: 2 sene, 6 ay, 5 gün; «Üçüncü sadâreti».

(Üçüncü Mehmed'in eniştesi olan bu Dâmâd-İbrahim Paşa'nın bundan evvelki sadâretleri için yukarda 57 ve 59 numaralara bakınız. — Ölüm tarihini «10 Muharrem=11 Temmuz Çarşanba» gösteren bir rivayet de vardır. — İbrahim Paşa üç defa cem'an 3 sene, 11 ay, 27 gün sadârette bulunmuştur. — Şahsiyyeti için 1010 = 1601 vukuâtının «10 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Ölümü Belgrad önlerindeki karargâhtadır. Cenâzesi sonradan Istanbul'a nakledilip Şehzâde câmiinin avlusuna defnedilmiştir).

63) Meyveî/Yemişçi-Hasan Paşa — Milliyeti : Arnavut; tâyini : 1601 = 1010 senesi 22 Temmuz = 21 Muharrem Pazar günü; azli : 1603 = 1012 senesi 4 Teşrinievvel = 27 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; sadâret müddeti: 2 sene, 2 ay, 13 gün.

(Sadâret-Kaymakamlığından Vezir-i-a'zam olan Yemişçi'nin tâyin tarihini Naîmâ «20 Muharrem» gösterirse de, bu tarih selefi İbrahim Paşa'nın ölüm haberinin Istanbul'a geldiği güne âittir: Kâtib-Çelebi bu noktayı «İbrahim Paşa'nın haber-i intikaali Muharremün yirminci gününde Der-i-devlete vusul buldu: İrtesi yevm-ül-Ahad idi, hâtem-i sadâret Kaimmakam Yemişçi-Hasan Paşa'ya virilüp» şeklinde tavzih etmektedir. — Yemişçi'ye Sadâret mühründen başka selefinin karısı Ayşe-Sultan da verilmiş ve bu suretle Hasan Paşa İbrahim Paşa'nın hem makamına, hem konağına

yerleşip Üçüncü Mehmed'e enişte olmuştur! — Azil tarihindeki ihtilâf için 1603=1012 vukuâtının «4 Teşrinievvel» fıkrasına ve idâmı için de gene o senenin «16 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — Mülevves şahsiyyeti Osmanlı tarihinde kara bir leke gibi kalan Yemişçi'nin azliyle idâmına sebeb, bir çok vüzerâ ile mühim şahsiyyetleri haksız yere idâm ve nefyettikten sonra «Dünyâda kendünden gayri bir kimsenin vücûduna râzi» olmayacak hâle gelerek saray erkâniyle kendi dostlarını bile tahkir ve tehdide başlaması ve hattâ Yeniçeri-ocağına istinâden pâdişaha kafa tutup Vâlide-Sultan'ı tehdide bile kalkışmasıdır: Bu meseleler için 1603=1012 vukuâtının «4 ve 16 Teşrinievvel» fıkralarına bakınız).

ÜÇÜNCÜ MEHMET ve BİRİNCİ AHMED DEVİRLERİ:

64) Yavuz/Malkoç-Ali Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1603 = 1012 senesi 16 Teşrinievvel = 10 Cumâda-l-ûlâ Perşembe günü; ölümü: 1604 = 1013 senesi 26 Temmuz=28 Safer Pazartesi günü; sadâret müddeti: 9 ay, 11 gün.

(«Hod-pesend», «Mağrûr» ve bilhassa «Hunhâr» bir tip olan Ali Paşa Mısır beylerbeyliğinde bulunduğu için Mühr-i-Hümâyûn bu tâyin tarihinde Istanbul'dan Mısır'a gönderilmiştir: Yemişçi'nin azliyle Malkoç'un tâyini arasında Sadâret makamı 12 gün açık kalmıştır. — Üçüncü Mehmet devrinde tâyin edilmiş olan Ali Paşa'nın Mısır'dan Istanbul'a gelişi Birinci Ahmed devrinde 1603 = 1012 senesi 29 Kânunuevel = 25 Receb Pazartesi gününe müsâdiftir. — Belgrad'da ölen Ali Paşa'nın ölüm tarihini «27 Safer = 25 Temmuz Pazar» gününe müsâdif gösteren daha zayıf bir rivayet de vardır).

BİRİNCİ AHMED DEVRİ :

65) Lala-Mehmet Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1604 = 1013 senesi 5 Ağustos=9 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; ölümü: 1606=1015 senesi 21 Haziran = 14 Safer Çarşanba günü; sadâret müddeti: 1 sene, 10 ay, 17 gün.

(Selefinin ölümüyle bunun tâyini arasında on gün geçmiştir. — Lâkabı «Lâle» şeklinde de kaydedilen ve Sokullu âilesinden olan bu Mehmet Paşa Macaristan serdârlığından Vezir-i-a'zam olmuştur: Ölüm tarihindeki ihtilâf için 1606 = 1015 vukuâtının «21 Haziran» fıkrasına bakınız. — Lala-Mehmet Paşa'nın aşağıki fıkrada göreceğimiz halefi Derviş Paşa tarafından zehirletilmiş olduğu hakkında kuvvetli bir rivayet vardır. — Çok iyi bir asker ve idare adamı olan bu Lala Paşa'nın şahsiyyeti için de ölümü hakkındaki fıkraya bakınız).

66) Derviş Mehmet Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1606 = 1015 senesi 21 Haziran = 14 Safer Çarşanba günü; idâmı: 1606 = 1015 senesi 9 Kânunuevel = 8 Şa'ban Cumartesi günü; sadâret müddeti: 5 ay, 18 gün.

(Kapdanlıktan Sadr-ı-a'zam olan ve selefini zehirleterek iş başına gelen bu Derviş Paşa'nın tâyin ve idam tarihlerindeki ihtilâflar için 1606 = 1015 vukuâtının «21 Haziran» ve «9 Kânunuevvel» fıkralarına bakınız. — Yalancılığı, hilekârlığı, tama'kârlığı

ve hunharlığıyla meşhur olan bu Boşnağın idâmına sebeb, tama'kârlığından dolayı intikam almak istiyen bir Yahudinin çevirdiği entrikadır: 1606 = 1015 vukuâtının «9 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız).

67) Kuyucu-Murad Paşa — Milliyeti: Hırvat; tâyini: 1606 = 1015 senesi 11 Kânunuevvel = 10 Şa'ban Pazartesi günü; ölümü: 1611 = 1020 senesi 5 Ağustos = 25 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü; sadâret müddeti: 4 sene, 7 ay, 25 gün.

(Anadolu Türklerine karşı işlediği şenî ve fecî zulümler ve hunharlıklarla meşhur olan ve ihtiyarlığından dolayı «Koca-Murad» ismiyle de anılan bu Türk düşmanı Hırvat sadâret makamına maatteessüf tâyin edildiği sırada Belgrad'da bulunduğu için Mühr-i-Hümâyûn oraya gönderilmiş ve Anadolu ısyanlarını tenkil için gösterilen lüzum üzerine tâyininden 2 ay, 4 gün sonra 1607 = 1015 senesi 13 Şubat = 15 Şevvâl Salı günü Istanbul'a gelmiştir. — Ölümü Diyarbekir civârındaki Cülek karargâhındadır: Hammer'de ölüm tarihi «8 Eylül = 29 Cumada-l-âhire» gösterilirse de, her halde bir zühul olması lâzımgelir. — Kuyucu-Murad'ın makamına göz diken Diyarbekir valîsi Nasuh Paşa tarafından zehirletildiği hakkında kuvvetli bir rivayet vardır. — Kuyucu'nun kanlı şahsiyyeti için 1611 = 1020 vukuâtının «5 Ağustos» fıkrasına bakınız).

68) Nasuh Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1611 = 1020 senesi 22 Ağustos = 12 Cumâda-l-âhire Pazartesi; idâmı: 1614 = 1023 senesi 17 Teşrinievel = 13 Ramazan Cuma günü; sadâret müddeti: 3 sene, 1 ay, 26 gün.

(Anadolu Türklerini ezmekte selefi Kuyucu-Murad'a müdhiş bir rakîb olan ve işte bundan dolayı «Katl-i insan yanında zebh-i dücâceden ehven» sayılan bu zâlim Gümülcüne'de doğmuşsa da âile menşei Drama'dır: Bir Rum papasının oğlu olduğu hakkında da bir rivayet vardır. — Kuyucu-Murad'ın ölümüyle Mühr'ün buna gönderilmesi arasında 17 gün geçmiş olması, Kuyucu'nun Diyarbekir civârındaki karargâhında ölmüş olmasındandır. — Diyarbekir valiliğinde selefini zehirleterek Sadr-ı-a'zam olan Nasuh Paşa, Birinci Ahmed'in üç yaşındaki kızı Ayşe-Sultan'la nikâhlandığı için pâdişaha dâmad da olmuştur! — İdâmının sebebi saltanat makamına göz dikecek kadar kabarmasıdır. — Bu zâlimin ölümiyle halkın «hayât-ı tâze» bulduğu rivayet edilir! — Bâzı menbâlarda Nasuh Paşa'nın idâmı için «3 Ramazan=7 Teşrinievel Salı» ve «23 Ramazan = 27 Teşrinievel Pazartesi» tarihlerine tesadüf edilirse de bütün bunlar «13 Ramazan» tarihinden galattır. — Nasuh Paşa insanlardan başka Istanbul köpeklerine de musallat olup bunları sürmüş olmakla meşhurdur! Nâîmâ bunu şöyle anlatır: «Istanbul'da olan kilâbı Üsküdar ve sâire yere tard itmek fermân idüp kayık kayık köpekleri karşu geçürüp bırakmışlardır»).

69) Öküz/Kara-Mehmet Paşa — Milliyeti : Türk; tâyini : 1614 = 1023 senesi 17 Teşrinievvel = 13 Ramazan Cuma günü; azli: 1616 = 1025 senesi 17 Teşrinisâni = 8 Zülka'de Perşenbe günü; sadâret müddeti: 2 sene, 1 ay, 1 gün; «İlk sadâreti».

(İkinci vezirlikten Sadr-ı-a'zam olan Kara-Mehmet Paşa'nın bâzı menbâlarda «Oğuz» şeklinde yazılan «Öküz» lâkabı, Kara-Hüseyn yahut Kara-Hasan ismindeki babasının san'atından kinâyedir : Paşa'nın babası, Istanbul'un Karagümrük mahallesin-

de bir öküz nalbandıdır; Mehmet Paşa'nın Ulukışla'da hayrâtı olmasına nazaran aslen oralı olmak ihtimali vardr. — Küçük yaşta Enderun'a alınıp zekâsiyle temâyüz ederek bir çok mühim vazifelerde bulunan Kara-Mehmet Paşa Mısır valiliğinden sonra Birinci Ahmed'in kızlarından Gevher-Han-Sultan'la evlenmiştir: Onun için «Dâmâd-Mehmet Paşa» şeklinde de anılır; Gevher-Han-Sultan'ın bundan sonraki kocaları için 86 ve 98 numaralara ve Mehmet Paşa'nın ikinci sadâreti için de aşağıda 71 numaraya bakınız. — Azlinin sebebi Erivan muvaffakıyetsizliğidir).

BİRİNCİ AHMED, BİRİNCİ MUSTAFA ve İKİNCİ OSMAN DEVİRLERİ:

70) Halil Paşa — Milliyeti: Ermeni; tâyini: 1616 = 1025 senesi 17 Teşrinisâni = 8 Zülka'de Perşenbe günü; azli: 1619 = 1028 senesi 18 Kânunusâni = 1 Safer Cuma günü; sadâret müddeti: 2 sene, 3 ay, 2 gün; «İlk sadâreti).

(Deryâ-kapdanlığından Vezir-i-a'zam olan ve Kayseri'nin Zeytin köyü ermenilerinden olduğu rivayet edilen bu devşirmenin Maraş ermenilerinden olduğu hakkında da bir rivayet vardır; Üçüncü Murad devrindeki «Beylerbeyi vak'ası»nda Yeniçerilerin parçaladığı Rumeli beylerbeyi Mehmet Paşa'nın küçük kardeşidir: 1589 = 997 vukuâtının «2 Nisan» fıkrasına bakınız. — Azlinin sebebi, İran cephesinde bozguna uğramasıdır: 1618 = 1027 vukuâtının «10 Eylül» fıkrasına, Halil Paşa'nın Kapdanlıkları için «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 41, 43, 47 ve 49 numaralara ve ikinci sadâreti için de aşağıda 83 numaraya bakınız).

İKİNCİ OSMAN DEVRİ:

71) Öküz/Kara-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1619 = 1028 senesi 18 Kânunusâni = 1 Safer Cuma günü; azli: 1619 = 1029 senesi 23 Kânunuevel = 16 Muharrem Pazartesi günü; sadâret müddeti: 11 ay, 6 gün; «İkinci sadâreti».

(İlk sadâreti için yukarda 69 numaraya bakınız. — İki sadâretinin mecmûu 3 sene, 7 gün tutmaktadır. — Mehmet Paşa'nın azline sebeb, halefinin saraya para yedirmesidir: 1619 = 1029 vukuâtının «23 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız).

72) Çelebi/Güzelce Ali Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1619 = 1029 senesi 23 Kânunuevel = 16 Muharrem Pazartesi günü; ölümü: 1621 = 1030 senesi 9 Mart = 15 Rebî'ül-âhir Salı günü; sadâret müddeti: 1 sene, 2 ay, 17 gün.

(Tunus valisi İstanköylü-Ahmed Paşa'nın oğlu olduğu için «İstanköylü-Ali Paşa» ismiyle anılan ve Deryâ-kapdanlığından Sadr-ı-a'zam olan bu vezirin ana tarafından seyyidlerden ve şürefâdan olduğu rivayet edilir; babasının mühtedi olduğu hakkında bir rivayet bulunduğuna göre Rum yahut İtalyan dönmesi olmak ihtimali vardır: Her halde bu nokta biraz karanlıktır. — Makamına rüşvetle çıkıp rüşvetle tutunan ve bunu te'min için zenginlerin mallarını müsâdere edip duran Güzelce-Ali Paşa takriben 45 yaşlarında mesâne hastalığından ölmüştür. — «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 44 ve 46 numaralara da bakınız).

73) Ohrili-Hüseyin Paşa — Milliyeti: Arnavut, tâyini: 1621 = 1030 senesi 9 Mart = 15 Rebî'ül-âhir Salı günü; azli: 1621 = 1030 senesi 17 Eylül = 1 Zülka'de Cuma günü; sadâret müddeti: 6 ay, 9 gün.

(Üçüncü vezirlikten Sadr-ı-a'zam olan ve Genc-Osman'ın Lehistan seferindeki ihânetinden dolayı azledilen Hüseyn Paşa açıkta bırakılmayarak ikinci vezirliğe tâyin edilmiştir!: 1621 = 1030 vukuâtının «15 Eylül» fıkrasına bakınız).

74) Dilâver Paşa — Milliyeti: Hırvat; tâyini: 1621 = 1030 senesi 17 Eylül = 1 Zülka'de Cuma günü; Genc-Osman fâciasında Yeniçeriler tarafından parçalanması: 1622 = 1031 senesi 19 Mayıs = 8 Receb Perşenbe günü; sadâret müddeti: 8 ay, 2 gün.

(Ehliyetsiz bir «merd-i kem-pâye» şeklinde tasvir edilen Dilâver Paşa Diyarbekir beylerbeyliğinden Vezir-i-a'zam olmuştur. Yeniçeriler tarafından parçalanması Hammer tarihinde «10 Receb = 21 Mayıs Cumartesi» gününe müsâdif gösterilirse de, Kâtib-Çelebi, Peçevî ve Naîmâ gibi en mühim Osmanlı müverrihlerinden başka «Nev'î» mahlaslı «Hüseyn-ibni-Sefer» isminde Genc-Osman'ın solaklığından mütekaid bir müellifin müsteşrık Danon tarafından eski Türkçe metni ve Fransızca tercemesiyle beraber neşredilen monografisindeki sarâhatle de sâbit olduğu veçhile Dilâver Paşa'nın parçalanması bizim burada esas ittihâz ettiğimiz güne müsâdiftir: Hammer'in kaydi yanlıştır).

BİRİNCİ MUSTAFA DEVRİ (İKİNCİ SALTANATI):

---

75) Kara-Davud Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1622 = 1031 senesi 20 Mayıs = 9 Receb Cuma günü; azli: 1622 = 1031 senesi 13 Haziran = 3 Şa'ban Pazartesi günü; sadâret müddeti: 24 gün.

(Genc-Osman'ın kaatili olan bu hâin câni Birinci Mustafa'nın eniştesidir: Halkın lâ'net ve nefretinden dolayı mevkiini bir ay bile muhâfaza edememiş ve hattâ azlinden 6 ay, 26 gün sonra 1623 = 1032 senesi 8 Kânunusâni = 6 Rebî'ül-evvel Pazar günü Genc-Osman'ın kanı için ayaklanan askerin tazyikiyle idâm edilerek cezâsını çekmiştir. — Tâyini için «10 Receb = 21 Mayıs Cumartesi» ve azli için de «4 Şa'ban = 14 Haziran Salı» tarihlerine de tesadüf edilirse de doğru değildir. — «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 45 numaraya da bakınız).

76) Mere-Hüseyn Paşa — Milliyeti : Arnavut; tâyini: 1622 = 1031 senesi 13 Haziran = 3 Şa'ban Pazartesi günü; azli: 1622 = 1031 senesi 8 Temmuz = 28 Şa'ban Cuma günü; sadâret müddeti: 25 gün; «İlk sadâreti».

(Satırcı-Mehmet Paşa'nın aşçı-başılığından Sipâhiliğe geçerek Mısır valiliğine kadar yükselen ve hemen hiç Türkçe bilmediği rivayet edilen bu zâlim ve açgözlü arnavudun «Mere» lâkabı Şemsüddin Sami Fraşeri'nin izahına göre Arnavudçada «Alın!» mânâsına gelir: Cellâda yahut zındana göndereceği zavallılar için maiyyetindeki Arnavut zorbalarına bu kelimeyle emir vermek âdetinden dolayı kendisine o lâkap takılmıştır! — Azlinin sebebi Yeniçeri zorbalarıyla bozuşmasıdır: Bir çok mâsumların kanı bahasına kese doldurmaktan başka bir şey yapmıyan bu iğrenç vezirin ikinci sadâreti için 79 numaraya bakınız. — Azlinden sonra bir müddet korkusundan saklanmıştır).

77) Lefkeli-Mustafa Paşa — Milliyeti : Türk; tâyini: 1622 = 1031 senesi 8 Temmuz = 28 Şa'ban Cuma günü; azli: 1622 = 1031 senesi 21 Eylül = 15 Zülka'de Çarşanba günü; sadâret müddeti: 2 ay, 14 gün.

(Dördüncü vezirlikten Sadr-ı-a'zam olan Lefkeli-Mustafa Paşa'nın azil tarihindeki ihtilâf için 1622 = 1031 vukuâtının «21 Eylül» fıkrasına bakınız. Azline sebeb «mülâyim» liğidir).

78) Hadım-Mehmet Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1622 = 1031 senesi 21 Eylül = 15 Zülka'de Çarşanba günü; isti'fâsı: 1623 = 1032 senesi 5 Şubat = 4 Rebî'ül-âhir Pazar günü; sadâret müddeti: 4 ay, 14 gün.

(İkinci vezirlikten Sadr-ı-a'zam olup Genc-Osman'ın intikamını almış olmakla şöhret bulan ve «Gürcü-Mehmet Paşa» ismiyle de anılan bu tecribeli ve muktedir vezir Osmanlı tarihindeki hadım Sadr-ı-a'zamların altıncısıdır: Bundan evvelkiler için Vezir-i-a'zamlar cedvelinde 23, 25, 31, 37, 47 ve 60 numaralara bakınız. Hadım-Mehmet Paşa, yukarda 76 numarada gördüğümüz Arnavut Mere-Hüseyn'in teşvikiyle ayaklanan Yeniçerilerle Sipâhilerin tehdidinden dolayı isti'fâya mecbur olmuştur: 1623=1032 vukuâtının «5 Şubat» fıkrasına bakınız).

79) Mere-Hüseyn Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1623 = 1032 senesi 5 Şubat = 4 Rebî'ül-âhir Pazar günü; azli: 1623 = 1032 senesi 30 Ağustos = 4 Zülka'de Çarşanba günü; sadâret müddeti: 6 ay, 23 gün; «İkinci sadâreti».

(Mere-Hüseyn'in 76 numarada gördüğümüz ilk sadâreti gibi bu ikinci sadâreti de bir taraftan Yeniçeri-ocağına ve bir taraftan da Birinci Mustafa'nın muvâzenesizliğine istinâden cür'et ettiği cinâyetler, şenâetler ve soygunculuklarla geçmiştir: Bu cinayetlerin en meşhuru, bir beylerbeyini sopa altında öldürmesidir! Nihayet ulemâdan birini tahkir etmesi İlmiyye sınıfının ayaklanmasına ve hattâ aleyhine bir ictimâ akdedilmesine sebeb olmuş ve Mere Paşa askerin de müzâheretini kaybettiği için azledilmiştir: İki sadâretinin mecmûu 7 ay, 18 gün tutmaktadır. — Mere-Hüseyn birinci azlinde olduğu gibi bu sefer de korkusundan kaçıp saklanmış ve nihayet Dördüncü Murad devrinde cezâsını çekerek idâm edilmiştir. — Azil tarihindeki ihtilâf için aşağıki fıkraya bakınız).

BİRİNCİ MUSTAFA ve DÖRDÜNCÜ MURAD DEVİRLERİ :

---

80) Kemankeş Kara-Ali Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1623 = 1032 senesi 30 Ağustos = 4 Zülka'de Çarşanba günü; idâmı: 1624 = 1033 senesi 3 Nisan = 14 Cumâda-l-âhire Çarşanba günü; sadâret müddeti: 7 ay, 4 gün.

(Selefinin azli gibi bunun tâyinini de 1623 = 1032 senesi 30 Temmuz = 2 Şevvâl Pazar gününe müsâdif gösteren bir rivayet varsa da doğru değildir. — Aslen İspartalı olan Kemankeş-Ali Paşa'nın dördüncü vezirlikten Sadârete çıkarılması, Birinci Mustafa'nın muvâzenesizliğinden ve yukarıki fıkrada gördüğümüz Mere-Hüseyn'in

çılgınca zulümlerinden hâsıl olan umumî teessür üzerinedir: Ali Paşa'nın tâyininden 10 gün sonra Birinci Mustafa'nın ikinci defa hal'iyle dördüncü Murad'ın iclâsı da ayni vaziyetin tabiî bir neticesidir; fakat hem saltanat tebeddülünde en büyük âmil olmasından, hem yeni pâdişahın çocukluk çağında bulunmasından dolayı Ali Paşa'nın son derece gurura kapılması, rüşvetle me'muriyet tevzii ve nihayet Bağdad'ın sukutunu pâdişahtan gizlemek istemesi idâmiyle neticelenmiştir).

DÖRDÜNCÜ MURAD DEVRİ :

81) Çerkes-Mehmet Paşa — Milliyeti: Çerkes; tâyini: 1624 = 1033 senesi 3 Nisan = 14 Cumâda-l-âhire Çarşanba günü; ölümü: 1625 = 1034 senesi 28 Kânunusâni = 18 Rebî'ül-âhir Salı günü; sadâret müddeti: 9 ay, 25 gün.

(Abaza gailesini bastırmıya me'mur edilen Mehmet Paşa Tokat'da mesâne hastalığından ölmüş ve Mühr-i-Hümâyûn Istanbul'a gönderilmiştir: Bu muktedir vezir ayni zamanda doğruluğuyla mâruftur).

82) Müezzin-zâde Hâfız-Ahmed Paşa — Milliyeti: Pomak; tâyini: 1625 = 1034 senesi 8 Şubat = 29 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; azli: 1626 = 1036 senesi 1 Kânunuevvel = 12 Rebî'ül-evvel Salı günü; sadâret müddeti: 1 sene, 10 ay, 21 gün; «İlk sadâreti».

(Aslen Filibeli olan Hâfız Paşa'nın babası müezzin olduğu için lâkabı «Müezzin-zâde»dir; Birinci Ahmed'in kızlarından Ayşe-Sultan'ın kocası ve Dördüncü Murad'ın eniştesidir: Fakat dâmadlığı bu ilk sadâretinden sonradır. — Güzel sesli bir hânende ve kuvvetli bir şâirdir. — Ahmed Paşa Bağdad'ın fethine muvaffak olamadığı için sadâretten azli üzerine ikinci vezirliğe tâyin edilmiştir. — Kapdanlığı için «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 40 numaraya ve ikinci sadâreti için de aşağıda 85 numaraya bakınız.

83) Halil Paşa — Milliyeti: Ermeni; tâyini: 1626 = 1036 senesi 1 Kânunuevvel = 12 Rebî'ül-evvel Salı günü; azli: 1628 =1037 senesi 6 Nisan = 1 Şa'ban Perşenbe günü; sadâret müddeti: 1 sene, 4 ay, 5 gün; «İkinci sadâreti».

(Kapdanlıkları için «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 41, 43, 47 ve 49 numaralara ve ilk sadâreti için de yukarda 70 numaraya bakınız. — Abaza gailesini tesviye edemediği için azledilen Halil Paşa'nın iki sadâret müddetinin mecmûu 3 sene, 7 ay, 7 gün tutmaktadır. — Bu seferki tâyinini «28 Rebî'ül-evvel = 17 Kânunuevvel Perşenbe» gününe müsâdif gösteren bir rivayet de vardır: Bu zayıf rivayet doğru olduğu takdirde Sadâret makamının 16 gün açık kalmış olması lâzımgelir; azli için Kâtib-Çelebi'nin gösterdiği «15 Cumâda-l-âhire = 21 Şubat Pazartesi» tarihi doğru değildir).

84) Husrev Paşa — Milliyeti : Boşnak; tâyini: 1628 = 1037 senesi 6 Nisan = 1 Şa'ban Perşenbe günü; azli: 1631 = 1041 senesi 25 Teşrinievvel = Cumartesi günü; sadâret müddeti: 3 sene, 6 ay, 19 gün.

(Diyarbekir beylerbeyliğinden Sadârete yükselince bir çok can yakan ve memleket idaresinde tedhiş siyasetinden başka yol olmadığına kaani' olan bu zâlim Boşnağın tâyin tarihiyle selefinin azil tarihindeki ihtilâf için yukarıki maddeye bakınız. — Husrev Paşa Bağdad'ın istirdâdı için giriştiği muvaffakıyetsiz bir seferden sonra Diyarbekir'de kışlarken azledilmiştir).

85) Müezzin-zâde Hâfız-Ahmed Paşa — Milliyeti: Pomak; tâyini: 1631= 1041 senesi 25 Teşrinievel = 29 Rebî'ül-evel Cumartesi günü; Yeniçeriler tarafından parçalanması: 1632 = 1041 senesi 10 Şubat = 19 Receb Salı günü; sadâret müddeti: 3 ay, 16 gün; «İkinci sadâreti».

(Kapdanlığı için «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 40 numaraya ve ilk sadâreti için de yukarda 82 numaraya bakınız. İki sadâretinin mecmûu 2 sene, 2 ay, 7 gün tutmaktadır. — Dâmad Hâfız-Ahmed Paşa'nın parçalanmasıyla neticelenen askerî ısyânı onun yerine göz diken halefi Receb Paşa hazırlamış ve Hâfız Paşa pâdişahın gözleri önünde parçalanmıştır! Dördüncü Murad'ın işte bu vak'a üzerine Yeniçerileri te'dibe karar verdiğinden bahsedilir. — Paşanın parçalandığı gün tarihindeki ihtilâf için 1632 = 1041 vukuâtının «10 Şubat» fıkrasına bakınız).

86) Topal-Receb Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1632 = 1041 senesi 10 Şubat = 19 Receb Salı günü; idâmı: 1632 = 1041 senesi 18 Mayıs=28 Şevvâl Salı günü; sadâret müddeti: 3 ay, 7 gün.

(Sadâret müddetinde o sene Şubatı'nın kebîse olmasından mütevellit bir günlük fark da hesab edilmiştir. — Askeri ısyâna teşvik edip selefi Hâfız-Ahmed Paşa'yı pâdişahın önünde parçalatarak ikinci vezirlikten Sadr-ı-a'zam olan bu Boşnak zorbası Sultan Murad'ı bile şerrinden yıldıracak bir vaziyet almış ve Yeniçeri-ocağına istinâden şiddetli bir istibdâda dalmış olduğu için, bir gün Dîvan'dan çıkıp huzûra girdiği zaman Dördüncü Murad'ın emriyle boğularak idâm edilmiştir. Receb'in bu haklı âkıbetinde halefi Tabanı-yassı Mehmet Paşa'nın da te'siri olduğundan bahsedilir. — Peçevî Receb Paşa'nın idâmını «27 Şevvâl = 17 Mayıs Pazartesi» gününe müsâdif gösterirse de her halde zühul etmiş olmalıdır. — Receb Paşa 69 numarada gördüğümüz Öküz-Mehmet Paşa'dan dul kalan Gevher-Han-Sultan'la evlenmiş olduğu için Dördüncü Murad'ın eniştesidir: Bu sultan için aşağıda 98 numaraya da bakınız).

87) Yabanı-Yassı Mehmet Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1632=1041 senesi 18 Mayıs = 28 Şevvâl Salı günü; azli: 1637 = 1046 senesi 2 Şubat = 7 Ramazan Pazartesi günü; sadâret müddeti: 4 sene, 8 ay, 15 gün.

(Kubbe vezirliğinden Sadr-ı-a'zam olduktan sonra Yeniçeri zorbalarının tenkilinde Dördüncü Murad'a çok hizmet eden bu Mehmet Paşa Revan fethinde Sultan Murad'ın maiyyetinde bulunmuş ve tıpkı Kanunî'nin «Makbûl-İbrahim Paşa»sı gibi Sadâret makamına ilâveten Rumeli beylerbeyliğine de tâyin edilmiştir. — Safavîlerin istirdâd ettikleri Erivan kalesine yardım yetiştiremediği için azledildiği zaman Serdâr-ı-Ekremlikle Diyarbekir kışlağında bulunduğu için, Mühr-i-Hümâyûn'un istirdad tarihi azlinden 19 gün sonra 21 Şubat = 26 Ramazan Cumartesi gününe müsâdiftir).

88) Bayram Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1637 = 1046 senesi 2 Şubat = 7 Ramazan Pazartesi günü; ölümü: 1638 = 1048 senesi 26 Ağustos = 15 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; sadâret müddeti: 1 sene, 6 ay, 22 gün.

(Istanbul'un Davudpaşa semtinde doğmuş olan Bayram Paşa Yeniçeri ocağından yetişmişse de, âile menşei Amasya'nın Lâdik kasabasıdır; babasının adı «Kurt Ağa»dır. Birinci Ahmed'in kızlarından Hanzâde-Sultan'la evlenmiş olduğu için, Dördüncü Murad'ın eniştesidir. — Sadâret-Kaymakamlığından Vezir-i-a'zam olan Bayram Paşa her ne kadar kıymetli bir devlet-adamıysa da, bir hicviyye yüzünden Nef'î'yi idâm ettirmiş olmakla lekelidir. — Dördüncü Murad'ın Bağdad seferinde eceliyle ölmüşse de, ölüm yeriyle tarihinde ihtilâf vardır: 1638 = 1048 vukuâtının «26 Ağustos» fıkrasına bakınız. Bayram Paşa'nın cesedi tahnît edilerek Istanbul'a gönderilmiştir. — Ölürken kendisine halef olarak Tayyar-Mehmet Paşa'nın tâyinini vasiyet etmiş olduğu hakkında bir rivayet vardır).

89) Tayyar-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1638 = 1048 senesi 27 Ağustos = 16 Rebî'ül-âhir Cuma günü; şehâdeti: 1638 = 1048 senesi 23 Kânunuevvel = 16 Şa'ban Perşenbe günü; sadâret müddeti: 3 ay, 27 gün.

(Bağdad'ın son fethini kanı ve canı bahasına te'min eden bu yiğit Türk Safavî istilâsından evvel Bağdad valisi iken şehîd olan Uçar-Mustafa Paşa'nın oğludur: Selefi Bayram Paşa gibi bu da Lâdiklidir. Zekâ ve iktidârı, doğruluğu ve kahramanlığıyla meşhurdur; hattâ «Tayyâr» lâkabının bile askerî hareketlerindeki sür'atinden dolayı Araplar tarafından verilmiş olduğu hakkında bir rivayet vardır; bununla beraber, Hüsamüddin Efendi'nin «Amasya tarihi» ne nazaran Mehmet Paşa'nın babası Mustafa Paşa'nın lâkabı «Uçar» olduğuna göre «Tayyâr» ünvânı her halde bu Türkçe kelimenin Arapçası olmak lâzımgelir. — Bundan bir gün sonra Sadâret makamına tâyin edilmiş olduğu hakkında da bir rivayet bulunan Tayyar-Mehmet Paşa o sırada Diyarbekir beylerbeyi ve Musul muhâfızıdır: Dördüncü Murad'ın Bağdad seferi esnâsında Mühr-i-Hümâyûn en kuvvetli rivayete göre «Cülâb» konağından bu gün ve ikinci bir rivayete göre de ertesi gün yola çıkarılmış ve bunun üzerine Tayyar Paşa «25 Rebî'ül-âhir = 5 Eylül Pazar» günü Diyarbekir'de pâdişahın ordusuna iltihâk etmiştir. — Tayyar-Mehmet Paşa'nın en parlak muvaffakıyeti, Serdengeçdi'lerin başına geçerek yaptığı şiddetli bir hücumla Bağdad kalesinin en mühim burclarından bir kaçını fethetmek suretiyle şehrin teslimini te'min eden ve müstakbel Türk nesillerine yiğitlik ve fedâkârlık veren muhteşem kahramanlığıdır: Büyük vezir işte bu hareketinde muvaffak olduktan sonra, bir rivayete göre mubârek alnına ve diger bir rivayete göre de boğazına isabet edip ensesinden çıkan bir kurşunla şehîd olarak Allâhın rahmetine ve Türk tarihinin hürmet ve minnetine kavuşmuştur. Bu millî mâtem gününün tarihi ihtilâflıdır: 1638 = 1048 vukuâtının «23 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. — Tayyar-Mehmet Paşa'nın mubârek cenâzesi İmâm-ı-A'zam türbesinin bulunduğu A'zamiyye'de merhum babası Uçar-Mustafa Paşa'nın ayak-ucunda hazırlanan mezara defnedilmiştir).

DÖRDÜNCÜ MURAD ve SULTAN İBRAHİM DEVİRLERİ :

90) Kemankeş Kara-Mustafa Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini : 1638 = 1048 senesi 23 Kânunuevvel = 16 Şa'ban Perşenbe günü; idâmı: 1644 = 1053 senesi 31 Kânunusâni = 21 Zülkâ'de Pazar günü; sadâret müddeti : 5 sene, 1 ay, 8 gün.

(Hammer bu Mustafa Paşa'yı Macar devşirmesi gösterir. — Meskûkâtın ıslâhı ve hazine tasarrufu gibi bir takım malî muvaffakıyetlerinden bahsedilen ve Bağdad seferinde Kapdan-ı-deryâlıktan Sadr-ı-a'zam olan Kemankeş-Mustafa Paşa'nın idâmına sebeb, Sultan İbrahim devrinde türeyip efsunlarıyla sarayda büyük bir nüfuz kazanan ve Silâhdar-Yusuf Paşa ile elbirliği ederek âdetâ hükûmet içinde hükûmet kuran meşhur Cinci-Hoca partisine karşı cephe alması ve hattâ bunları devirmek için Yeniçeri-ocağını ayaklandırmaya teşebbüs etmesidir: Fakat Vezir-i-a'zamın bu teşebbüsü fi'le çıkmadan evvel pâdişaha aksettiği için sarayda hapsedilmiş, bir fırsatını bulup kaçmış ve nihayet sokakta yakalanarak Bostancılar tarafından çarşı içinde boğulup idâm edilmiştir. — Kapdanlığı için «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 55 numaraya bakınız).

SULTAN İBRAHİM DEVRİ:

91) Cican-Kapucubaşı Sultan-zâde Semin-Mehmet Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1644 = 1053 senesi 31 Kânunusâni = 21 Zülka'de Pazar günü; azli: 1645 = 1055 senesi 17 Kânunuevvel = 28 Şevvâl Pazar günü; sadâret müddeti: 1 sene, 10 ay, 17 gün.

(Bu Mehmet Paşa'ya «Cüvan/Civan-Kapucubaşı» denilmesi âile vaziyeti sâyesinde Kapucubaşılık makamını «tâze yiğit iken» elde etmiş olmasındandır; «Semin» lâkabı da şişmanlığındandır; «Sultan-zâde» liği pek itibarî bir şeydir: Mehmet Paşa, Üçüncü Murad devrinde Sokullu'nun yerine Vezir-i-a'zam olan Arnavut Semiz-Ahmed Paşa'nın oğullarından Abdurrahman Beyin oğludur; yukarda 43 numarada gördüğümüz bu Semiz-Ahmed Paşa, Kanunî'nin kızı Mihrimah-Sultan «Kehle-i-İkbâl» Rüstem Paşa'dan olan kızı Ayşe-Hanım-Sultan'la evlenmiş ve Semin-Mehmet Paşa'nın babası işte bu izdivaçtan dünyaya gelmiştir! Bu vaziyete göre hakikatte Sultan-zâde olan Semin Paşa değil, onun babası Abdurrahman Bey'in annesi olan Ayşe-Hanım-Sultan'dır! Bâzı menbâlarda Mehmet Paşa'nın anası da bir Sultan gibi gösterilirse de doğru değildir: Bu Arnavut vezirin anası, 58 numarada gördüğümüz Cağal-oğlu Sinan Paşa'nın kızı olduğu için, milliyet itibariyle İtalyandır; yâni Mehmet Paşa hakikatte bir Arnavut-İtalyan melezidir. — Şam valiliğinden Vezir-i-a'zam olan ve Sâdaret devrinde Sultan İbrahim'in çılgınlıklarına âlet olarak dalkavukluğu ve yalancılığı ile her kesin nefretine uğramaktan ve hattâ «Siz ne dirsenüz ilhâm-ı Rabbânîdür, sizden hatâ sâdır olmaz!» diye pâdişaha muvâzenesini bozmaktan başka bir şey yapmıyan bu ahlâksız, «ayyâş-u-kallâş» adamın azline sebeb, Venedik balyozunun va'dettiği rüşvetten dolayı Girit seferine muhâlefet etmiş olmasıdır: Bu meseleyle azil tarihindeki ihtilâf için 1645 = 1055 vukuâtının «17 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız).

92) Salih Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1645 = 1055 senesi 17 Kânunuevvel = 28 Şevvâl Pazar günü; idâmı: 1647 = 1057 senesi 16 Eylül = 16 Şa'ban Pazartesi günü; sadâret müddeti: 1 sene, 9 ay.

(Baş-defterdarlıktan Vezir-i-a'zam olan Sâlih Paşa'nın idâmına sebeb, Sultan İbrahim'in ilân ettiği Araba yasağını iyi tatbik edememiş olmasıdır: Bu meseleyle idâm tarihindeki ihtilâf için 1647 = 1057 vukuâtının «16 Eylül» fıkrasına bakınız).

93) Kara-Musa Paşa — Milliyeti: (?); gıyâben tâyini: 1647 = 1057 senesi 16 Eylül=16 Şa'ban Pazartesi günü; gıyâben azli: 1647=1057 senesi 21 Eylül = 21 Şa'ban Cumartesi günü; sadâret müddeti: 5 gün.

(Anadolu'da bulunduğu sırada aczinden dolayı Deryâ-kapdanlığından azledilmiş olduğu halde henüz oradayken Sadârete yükseltiliveren bu Kara-Musa Paşa'ya «Kapucu-Musa Paşa» da denir: «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 63 numaraya bakınız. Sadâretinin sebebi, Sultan İbrahim'in meşhur müsâhibesi «Şekerpâre-Hâtun»un kocası olmasıdır! Mühr-i-Hümâyûn Kapucular-kethudâsıyla Anadolu'ya gönderilmiş ve kendisi Istanbul'a gelinceye kadar Sadâret-Kaymakamlığına Baş-defterdar Ahmed Paşa tâyin edilmiştir: Bu kurnaz dalkavuk için aşağıki maddeye bakınız. — Kara-Musa Paşa daha Istanbul'a gelmeden evvel bin türlü dolap çeviren ve hattâ Sultan İbrahim'e «Üç yüz bin guruş» rüşvet veren Ahmed Paşa yeni Vezir-i-a'zamı gıyâben azlettirip sadâreti kendisine tevcih ettirdiği için, Musa Paşa Istanbul'a gelince kendisini ma'zul bulmuştur! Umumîyetle bu paşa işe başlamadığı için Vezir-i-a'zamlar cedveline alınmamaktadır: Fakat o makama tâyin edilip Mühr-i-Hümâyûn kendisine gönderilmiş ve hattâ işe başlamak üzere Istanbul'a gelmiş olduğu için cedvele alınmaması doğru değildir: Bu tuhaf vaziyetin diger bir misâli için aşağıda 105 numaraya bakınız. — Musa Paşa Istanbul'a gelince gönlü alınmış olmak için ikinci vezirliğe tâyin edilmiştir).

94) Hezâr-pâre Ahmed Paşa — Milliyeti: Rum (?); tâyini: 1647 = 1057 senesi 21 Eylül = 21 Şa'ban Cumartesi günü; idâmı: 1648 = 1058 senesi 7/8 Ağustos = 17/18 Receb Cuma/Cumartesi gecesi; sadâret müddeti: 10, ay, 16 gün.

(Istanbul'un Tavşantaşı mahallesinde doğmuş olan Ahmed Paşa bir Sipâhinin oğludur; «Hezâr-pâre» lâkabı idâmından sonra «pâre pâre» edilmiş olmasından dolayı ölümünden sonra takılmış ve tarihte bu lâkapla şöhret bulmuştur. — Ahmed Paşa Sadr-ı-a'zam olunca Sultan İbrahim'in iki yaşındaki kızı Beyhan-Sultan'la nikâhlanarak pâdişaha dâmâd olmuştur! — İdâmına sebeb, Sultan İbrahim'in çılgınca hevesâtını büsbütün körükliyerek bir «Samur ve anber vergisi» ihdâs edip Ocağın ısyânına sebeb olmasıdır: O gece At-meydanı'na bırakılan cesedi ertesi gün parçalanıp satılmıştır! Bunun sebebi Ahmed Paşa'nın çok şişman olması ve o zamanın telâkkisince «Şahm-ı âdemî veca'-i mefâsıla devâ» sayılmasıdır: İşte bundan dolayı o gün «pâre pâre» olan Hezâr-pâre'nin kemiklerinden başka bakıyyesi kalmamıştır!).

SULTAN İBRAHİM ve DÖRDÜNCÜ MEHMET DEVİRLERİ:

95) Sofu-Mehmet Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1648 = 1058 senesi 7 Ağustos = 17 Receb Cuma günü; azli: 1649 = 1059 senesi 21 Mayıs = 9 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü; sadâret müddeti: 9 ay, 15 gün.

(Baş-defterdarlıktan ma'zul bulunduğu sırada Vezir-i-a'zam olan ve «Koca-Mehmet Paşa» ismiyle de anılan bu seksenlik ihtiyar, Sultan İbrahim'le Hezâr-pâre Ahmed Paşa aleyhine çıkan ısyanda âsilerin talebiyle iş başına gelmiş ve tâyininin ertesi günü Sultan İbrahim hal'edilip Dördüncü Mehmet tahta çıkarılmıştır. — Mehmet Paşa'ya «Sofu» denilmesi Mevlevîlik taslamasından, «Koca» denilmesi de ihtiyarlığındandır : Fakat «Sakalını değirmende ağartmış bir koca nâdân-ı-gabî» sayılır! Diktatörlük taslayıp saltanat hulyâlarına kapıldığı için azledildiği zaman Malkara yahut Zağraya sürülmüş ve bir kaç gün sonra menfâsında idâm edilmiştir).

DÖRDÜNCÜ MEHMET DEVRİ:

96) Kara-Murad Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1649 = 1059 senesi 21 Mayıs = 9 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü; istifâsı : 1650 = 1060 senesi 5 Ağustos = 7 Şa'ban Cuma günü; sadâret müddeti: 1 sene, 2 ay, 15 gün; «İlk sadâreti».

(Yeniçeri-ağalığından Vezir-i-a'zam olan ve Dev-Murad Paşa» ismiyle de anılan bu Kara-Murad Paşa Sultan İbrahim'i deviren Ağalar saltanatını bizzat kendisi kurduktan sonra iş başına gelince Ocağın devlet işlerine müdâhalelerinden ve hattâ kendi aleyhine bir ısyan hazırlanmak ihtimâlinden yıldığı için isti'fâ edip Budin beylerbeyliğini istemiş ve ricası derhal kabul edilerek oraya gönderilmiştir. — İkinci sadâreti için aşağıda 103 numaraya ve Kapdanlığı için de «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 72 numaraya bakınız).

97) Melek-Ahmed Paşa — Milliyeti : Abaza; tâyini: 1650 = 1060 senesi 5 Ağustos = 7 Şa'ban Cuma günü; azli: 1651 = 1061 senesi 21 Ağustos = 4 Ramazan Pazartesi günü; sadâret müddeti: 1 sene, 17 gün.

(Bağdad valiliğinden Vezir-i-a'zam olan Melek Ahmed Paşa «Pervâne-Kapdan» isminde bir gemicinin oğludur : «Melek» lâkabı, gençliğinde semizliğinden dolayı takılan «Malak» lâkabından muharref gösterilir. — Ahmed Paşa'nın azline malî siyasetinin bozukluğu sebeb olmuştur : Devletin masrafı îrâdından çok fazla olduğu ve halkın fevkalâde vergiler altında ezildiği bir devirde hükûmete hâkim olan Ocağı ve bilhassa Ocak-ağalarını doyurmak için piyasaya «züyûf akça» sürüp mukabilinde cebren altın toplamıya kalkışması «Ehl-i sûk» denilen esnafın ön-ayak olduğu bir halk ısyânına sebeb olmuş ve bu ısyân Vezir-i-a'zamın derhal azliyle teşkin edilebilmiştir. — Bu Paşa meşhur seyyah Evliyâ-Çelebi'nin ana tarafından akrabasındandır. — Dördüncü Murad'ın kızlarından Kaya-Sultan'ı almış olduğu için Dâmâdıdır).

98) Siyavuş Paşa — Milliyeti: Abaza; tâyini: 1651 = 1061 senesi 21 Ağustos = 4 Ramazan Pazartesi günü; azli: 1651 = 1061 senesi 27 Eylül = 15 Şevvâl Pazar günü; sadâret müddeti: 1 ay, 7 gün; «İlk sadâreti».

(Kubbe-vezirliğinden Sadr-ı-a'zam olan Siyavuş Paşa'nın çok az sürmüş olan bu ilk sadâretinde te'min etiği büyük muvaffakıyet, o sırada devlet ve hükûmete zorbalıkla hâkim olan Ocak-ağalarının imhâsında gösterilir: Bu meselede Dâr-üs-Sâade ağası Uzun-Süleyman Ağa ile el-birliği eden Siyavuş Paşa, Ocak-ağalarından sonra bu harem-ağasının da devlete hâkim kesildiğini görüp mukavemet göstermiye başladığı için çarçabuk azledilip Malkara'ya sürülmüştür. — Azil tarihindeki ihtilâf için 1651 = 1061 vukuâtının «27 Eylül» fıkrasına bakınız. — Siyavuş Paşa, Birinci Ahmed'in kızlarından Gevher-Han-Sultan'ın üçüncü kocasıdır: Bu sultanın bundan evvelki kocaları için yukarda 69 ve 86 numaralara, Siyavuş Paşa'nın ikinci sadâreti için aşağıda 107 numaraya ve Kapdanlığı için de «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 58 numaraya bakınız).

99) Gürcü-Mehmet Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1651 = 1061 senesi 27 Eylül = 15 Şevvâl Pazar günü; azli: 1652 = 1062 senesi 20 Haziran = 13 Receb Perşenbe günü; sedâret müddeti : 8 ay, 23 gün.

(Kubbe-vezirliğinden Sadr-ı-a'zam olan ve mevkiini muhâfaza için yukarıki maddede gördüğümüz Kızlar-ağası Uzun-Süleyman Ağa'nın her emrini ifâ ederek işe başlıyan bu doksanlık ihtiyar cehâleti, ümmîliği ve hattâ hamâkatiyle meşhurdur; hazineyi ahmakçasına isrâfından dolayı tenkid edildikçe:
— Ben sakalum Devlet-i-Aliyye hidmetinde ağartdum oğul!
deyip durmaktan başka bir söz bilmediği rivayet edilir! Azlinin sebebi aczidir).

100) Tarhuncu-Ahmed Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1652 = 1062 senesi 20 Haziran = 13 Receb Perşenbe günü; idâmı: 1653 = 1063 senesi 21 Mart = 21 Rebî'ül-âhir Cuma günü; sadâret müddeti : 9 ay.

(«Musa-Paşa-Kethudâsı» lâkabiyle de anılan eski Mısır valisi Tarhuncu-Ahmed Paşa Sadârete geçince sarayda kazandığı nüfuzla hükûmet ve devlete hâkim bir vaziyet alan Dâr-üs-Saâde ağası Uzun-Süleyman Ağa'yı sürdürmüş, Sipâhi zorbalarını sindirmiş ve bilhassa îradla masraf arasındaki muvâzenesizlikten mütevellit malî buhranla alâkadar olarak isrâfın önüne geçecek tedbirler ittihâz etmiştir. Dördüncü Mehmed'in emriyle tertib ettirdiği iki büdce lâyıhası «Tarhuncu lâyıhaları» ismiyle meşhurdur : Bu malî vesikalar Osmanlı tarihinde ilk büdce gibi gösterilirse de doğru değildir: Bu mesele için 1653 = 1063 vukuâtının «21 Mart» fıkrasına bakınız. — Ahmed Paşa'nın idâmına sebeb, malî siyasetinden zarar görenlerin ona karşı cephe alıp Dördüncü Mehmed'i hal'etmek istediği hakkında bir iftirâ tertib etmiş olmalarıdır).

101) Derviş Mehmet Paşa — Milliyeti: Çerkes; tâyini: 1653 = 1063 senesi 21 Mart = 21 Rebî'ülâhir Cuma günü; azli: 1654 = 1064 senesi 28 Teşrinievel = 16 Zülhicce Çarşanba günü; sadâret müddeti: 1 sene, 7 ay, 8 gün.

(Deryâ-kapdanlığından Sadârete yükseltilen ve pek silik bir şahsiyyet olan bu Derviş Paşa'nın tâyinini Naîmâ «20 Rebî'ül-âhir Cuma» gününe müsâdif göste-

rirse de, hakikî takvimde Cuma günü o ayın 21 ine müsâdiftir. — Azline sebeb «Felc» e uğramasıdır : Azil tarihindeki ihtilâf için 1654 = 1064 vukuâtının «28 Teşrinievvel» fıkrasına ve Kapdanlığı için de «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 70 numaraya bakınız).

102) İpşir Mustafa Paşa — Milliyeti : Abaza; tâyini: 1654 = 1064 senesi 28 Teşrinievel = 16 Zülhicce Çarşanba günü; idâmı: 1655 = 1065 senesi 11 Mayıs = 5 Receb Salı günü; sadâret müddeti: 6 ay, 14 gün.

(Anadolu'daki ısyanlarıyla meşhur Abaza-Mehmet Paşa'nın yeğenlerinden olan İbşir/İpşire Mustafa Paşa Haleb valiliğinden Vezir-i-a'zam olmuştur. Gerek Haleb'de, gerek Haleb'den evvel bulunduğu Sıvas beylerbeyliğinde Istanbul hükûmetine kafa tutmuş, âsilere yardım ve halka zulmetmiştir. İpşir Paşa «Celâlî» denilen ısyan reisleriyle olan münâsebetlerinden dolayı Istanbul hükûmeti için dâimî bir tehlike teşkil etmiştir ve hattâ sadâret tevcihinin de işe bu vaziyetle alâkadâr olduğu ve Istanbul'a getirilip avuç içinde bulundurmak istenildiği hakkında bile bir rivayet vardır. — Sultan İbrahim'in kızlarından Ayşe-Sultan'ı da alarak dâmâd olan İpşir Paşanın Istanbul'daki ikbâl devri muvâsalat tarihinden idâm tarihine kadar ancak 2 ay, 12 gün sürmüştür: Yeniçerilerin ısyânı üzerine idâmı için 1655 = 1065 vukuâtının «11 Mayıs» fıkrasına bakınız. — İpşir Mustafa Paşa'nın idâmı Silihdar tarihiyle Müneccim-başı gibi bâzı menbâlarda «4 Receb = 10 Mayıs» tarihine müsâdif gösterilirse de, o günün Salı'ya tesadüf ettiğinde umumiyetle ittifak edildiğine göre «5 Receb Salı» rivayeti daha doğrudur).

103) Kara-Murad Paşa — Milliyeti : Arnavut; tâyini. 1655 = 1065 senesi 11 Mayıs = 5 Receb Salı günü; azli yahut isti'fâsı: 1655 = 1065 senesi 19 Ağustos = 16 Şevvâl Perşenbe günü; sadâret müddeti: 3 ay, 9 gün; «İkinci sadâreti».

(Kara-Murad Paşa'nın ilk sadâreti için yukarda 96 numaraya bakınız. — Selefi İpşir Paşa'yı devirip yerine geçmek için ısyâna tahrik ettiği Yeniçeri ve Sipâhi ocaklarının mevcudunu birer misli fazlalaştıran Murad Paşa Hazînenin perişan vaziyetinden dolayı bunların tahsisâtını karşılamıya imkân bulamamış ve işte bu yüzden kellesini kurtarmak için tıpkı 96 numarada gördüğümüz ilk sadâretinde olduğu gibi isti'fâya mecbur olarak tâlib olduğu Şam valiliğine tâyin edilmişse de işinin başına varamadan Hama'da hummâdan yahut yılan zehrinden ölmüştür. — Murad Paşa'nın azledildiği hakkında da bir rivayet vardır: İki sadâretinin mecmûu 1 sene, 5 ay, 24 gündür. — Kapdanlığı için «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 72 numaraya bakınız).

104) Ermeni-Süleyman Paşa — Milliyeti : Ermeni; tâyini: 1655 = 1065 senesi 19 Ağustos = 16 Şevvâl Perşenbe günü; azli: 1656 = 1066 senesi 28 Şubat = 3 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi günü; sadâret müddeti: 6 ay, 10 gün.

(Kubbe-vezirliğinden Sadr-ı-a'zam olan bu Malatyalı Ermeni dönmesi de devletin en büyük gailesi hâline gelen malî buhran karşısında selefi gibi âciz kaldığı için azledilmiştir : Zâten «Adem-i şuûr ve vüfûr-i taksir» ile meşhurdur. — Süleyman Paşa Ayşe-Sultan'la evlenerek Dâmâd bile olmuştur! — Bu paşanın azli umumiyetle «2 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi» gününe müsâdif gösterilirse de, hakikî takvimde

o gün Pazar'a tesadüf ettiği için burada gün ismine istinâden tashih edilmiştir: Zâten Müneccim-başı da «Cumâda-l-ûlânun üçüncü günü» nü esas ittihâz etmektedir).

105) Deli-Hüseyn Paşa — Milliyeti: Türk; gıyâben tâyini: 1656 = 1066 senesi 28 Şubat = 3 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi günü; gıyâben azli: 1656 = 1066 senesi 5 Mart = 9 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; sadâret müddeti: 6 gün.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz Ermeni-Süleyman Paşa'nın azli üzerine Mühr-i-Hümâyûn Girid'in şanlı serdârı Deli-Hüseyn Paşa'ya gönderilmiş ve o gelinceye kadar Sadâret-Kaymakamlığına Zurnazen-Mustafa Paşa tâyin edilmiştir: Deli-Hüseyn Paşa Yenişehirlidir ve kuvveti, cesâreti ve zekâsiyle meşhurdur. Henüz Mühr Girid'e varmadan Istanbul'da «Vak'a-i-vakvâkıyye» yahut «Vak'a-i-Çınar» denilen ısyan çıkmış ve bu ısyanda parmağı olan Sadâret-Kaymakamı Zurnazen-Mustafa Paşan'ın esâleten sadâretine lüzum görüldüğü için Deli-Hüseyn Paşa haberi bile olmadan azledilmiştir! Buna benzer bir vaziyet için yukarda 93 numaraya bakınız. — Hüseyn Paşa'nın gıyâben azli umumiyetle «7 yahut 8 Cumâda-l-ûlâ Pazar» gününe müsâdif gösterilirse de, hakikî takvimde Pazar günü o ayın 9 una tesadüf etmektedir. — Fevkalâde şecâatinden dolayı «Deli» denilen Hüseyn Paşa'nın Kapdanlıkları için «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 54, 57 ve 81 numaralara bakınız).

106) Zurnazen-Mustafa Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1656 = 1066 senesi 5 Mart = 9 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; azli: 1656 = 1066 senesi 5 Mart = 9 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; sadâret müddeti: 4 saat.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi «Vak'a-i-vakvâkıyye» denilen ısyanda müşevvik vaziyetinde bulunduğu için iş başına getirilen bu harîs arnavudun sadâreti Yeniçeri zorbalarını yatıştırmamış ve bil'akis Sadâret uğrunda entrikalar çevirdiği hemen anlaşıldığı için âsilerin vâveylâları üzerine derhal azledilmiştir: Zurnazen'in sadâret müddeti umumiyetle 4 saat gösterilmekle beraber 3 saat veyahut 6 saat sürdüğü hakkında da bâzı rivayetler vardır; hiç sıkılmadan :
— Gerçi ma'zûl oldum emmâ pâye kat'itdüm hele!
diye öğündüğü bile rivayet edilir! — Kapdanlığı için «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 74 numaraya bakınız).

107) Siyavuş Paşa — Milliyeti: Abaza; tâyini: 1656 = 1066 senesi 5 Mart = 9 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; ölümü: 1656 = 1066 senesi 25/26 Nisan = 1/2 Receb Salı/Çarşanba gecesi; sadâret müddeti: 1 ay, 22 gün; «İkinci sadâreti».

(Siyavuş Paşa bu ikinci sadâretine Silistre muhâfızlığından gelmiştir: İlk sadâreti için yukarda 98 numaraya bakınız. — Silistre'den Istanbul'a gelişi «19 Cumâda-l-ûlâ = 15 Mart Perşenbe» gününe müsâdif gösterilirse de o gün Perşenbe'ye değil, Çarşanba'ya müsâdif olduğu için «20 Cumâda-l-ûlâ = 16 Mart Perşenbe» günü gelmiş olması lâzımgelir: Bu vaziyete göre Istanbul'da fi'len sadâreti 1 ay, 11 gün sürmüş demektir. Siyavuş Paşa bu müddet zarfında icraât olarak bir takım aziller, tâyinler, sürgünler ve idâmlardan başka bir şey yapmamıştır: Onun için bâzı menbâlarda «Vezîr-i mezâlim-semîr» terkibiyle anılır. — Ölüm sebebi Damla yahut Hummâyı-muhrıka hastalığıdır: İki sadâret müddetinin mecmûu 2 ay, 29 gün tutmaktadır. — Kapdanlığı için «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 58 numaraya bakınız).

108) Boynu-eğri/Boynu-yaralı Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1656 = 1066 senesi 26 Nisan = 2 Receb Çarşanba günü; azli: 1656 = 1066 senesi 15 Eylül = 26 Zülk'ade Cuma günü; sadâret müddeti: 4 ay, 19 gün.

(Doksan bir gazi olan Mehmet Paşa Cânik = Samsun Türkmenlerindendir; «Boynu-eğri/Boynu-yaralı» denilmesi, muhtelif muharebelerde kırk yerinden yaralanmış ve bu yüzden boynu eğrilmiş olmasındandır. — Şam valiliğinden Vezir-i-a'zam olan Mehmet Paşa tâyin tarihinden 2 ay, 6 gün sonra 1656 = 1066 senesi 2 Temmuz = 10 Ramazan Pazar günü ve bir rivayete göre de ertesi gün Istanbul'a vâsıl olmuştur: Bu vaziyete göre Istanbul'da fi'len iş başında bulunması 2 ay, 13 günden ibaret demektir. — Mehmet Paşa'nın azli umumiyetle «25 Zülkade Cuma» gününe müsâdif gösterilirse de hakikî takvimde o gün Perşenbeye tesadüf ettiği için burada gün ismine istinâden «26 Zülka'de Cuma» tarihi esas ittihâz edilmiştir: Hammer'de de bu tarih vardır. — Boynu-eğri Mehmet Paşa hükûmet içinde hükûmet kurup kendisini bir âlet gibi kullanmak istiyenlere kapılmıyarak şiddet göstermiş ve hattâ entrikacı Şeyh-ül-Islâm Mes'ud Efendi'yi bile Istanbul'dan sürdürüp idâm ettirmiş ve bu suretle daha ilk icraâtından itibaren bir çok düşman kazanmıştır: Bunlar, paşanın Istanbul'a gelişinden bir kaç gün sonra Venediklıler tarafından işgal edilmiş olan Bozcaada ile Limni'nin zıyâını ve Çanakkale-boğazı'nın dışardan kapatılmış olmasını henüz işe başlıyan Mehmet Paşa'nn bir hatâsı gibi göstererek aleyhinde bulunmaya vesile ittihâz etmişlerdir. Bu vaziyet üzerine toplanan bir mecliste pâdişah bizzat sefere çıkacağı için hazırlık yapılmasını emretmişse de, Mehmet Paşa Hazîne'de para olmadığını ve parasız sefer açılamıyacağını söyleyip pâdişahın kendi hazînesinden devlet hazînesine «yirmi bin kese» yardımda bulunmasını istemiş ve tabiî bu doğru ve tok söz de hoşa gitmeyip paşanın aleyhine istismâr edilmiştir. — İhtiyar Vezir-i-a'zam Şam'dan Istanbul'a gelirken, Amasya'nın Köprü kasabasında ma'zûlen oturan Köprülü-Mehmet Paşa Kütahya'ya gelip maiyyetine iltihak etmiş ve Vezir-i-a'zam da bir me'muriyet vermek için kendisini beraber alıp Istanbul'a getirmiştir: Köprülü-Mehmet Paşa Istanbul'da Ser-Mi'mar Kasım Ağa ile bâzı saray mensuplarını vâsıta ittihâz ederek kendisine iyilik eden Boynu-eğri Mehmet Paşa'nın azliyle sadâretin kendisine tevcihi için Vâlide-Sultan nezdinde bir takım gizli teşebbüslere girişmiş ve yeni Vezir-i-a'zam aleyhindeki cereyâna bu teşebbüsler de inzımâm ettiği için Boynu-eğri Mehmet Paşa nihayet azledilip Malkara'ya sürülmüştür).

109) Köprülü-Mehmet Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1656 = 1066 senesi 15 Eylül = 26 Zülka'de Cuma günü; ölümü: 1661 = 1072 senesi 29 / 30 Teşrinievvel 5 / 6 Rebî'ül-evvel Cumartesi / Pazar gecesi; sadâret müddeti: 5 sene, 1 ay, 15 gün.

(Köprülü-Mehmet Paşa'nın âile menşei Arnavutluğun Berat sancağında Rodnik köyüdür. «Köprülü» denilmesi, Amasya mülhakatından Köprü kasabasında tavattun etmiş ve orada bâzı hayrât bırakmış olmasındandır. Anasıyla karısının Türk oldukları rivayet edilir. — İhtiyarlığına rağmen kuvvetli bir şahsiyyet olan Köprülü Mehmet Paşa zorbaları sindirip nizam ve intizâmı iâdeye muvaffak olduktan başka, Bozcaada ile Limni'nin Venediklilerden istirdâdı ve Erdel'de bir kale fethi gibi iki askerî muvaffakıyet de kazanmıştır. Bununla beraber şiddetinin ifrâtiyle Anadolu'da bir çok ocaklar söndürmüş olduğu için «Mezâlimi mahâsininden kesir, katl-i nüfûs ve betk-i perde-i nâmûsa dilîr» olmakla ve «Nice hânedân-ı mekârim-semîre bî-icâb-ı mûcib şerbet-i şehâdet içürmüş» bulunmakla tenkid edilir: Beş senelik sadâretinde 36 bin kişinin kanına girmiştir! — Köprülü'nün ölümü umumiyetle «7 Rebî'ül-evvel

Pazar» gününe müsâdif gösterilirse de o gün Pazar'a değil, Pazartesiye tesadüf etmektedir; Râşid tarihinde «Rebî'ül-evvelün yedinci gicesi» ve Silihdar tarihinde de Pazar gecesi öldüğünden ve ertesi Pazar günü oğlunun tâyininden bahsedilir: Bundan anlaşıldığına göre Cumartesi/Pazar gecesi ölmüştür; muâsır bir menbâ olan Müneccim-başı tarihinde «1072 Rebî'ül-evvelinün altıncı Pazar gicesi müşârünileyh fevt olup irtesi ki şehr-i mezkûrun altıncı Pazar günüdür, veled-i ercümendleri Ahmed Paşa Vezir-i-a'zam nasb buyuruldu» denilmek suretiyle ölüm tarihinin yukarda esas ittihâz ettiğimiz geceye tesadüf ettiği sâbit olmaktadır. — Köprülü-Mehmet Paşa Edirne'de ölmüş ve cenâzesi vasiyeti mucibince «Menzil arabasiyle» İstanbul'a nakledilerek Divan-yolu'ndaki türbesine defnedilmiştir).

110) Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1661 = 1072 senesi 30 Teşrinievvel = 6 Rebî'ül-evvel Pazar günü; ölümü: 1676 = 1087 senesi 2/3 Teşrinisâni = 25/26 Şa'ban Pazartesi/Salı gecesi; sadâret müddeti: 15 sene, 4 gün.

(Yukarda gördüğümüz Köprülü-Mehmet Paşa'nın büyük oğlu olan Fâzıl Ahmed Paşa 1045 = 1635—1636 tarihinde Amasya mülhakatından Köprü kasabasında dünyaya gelmiş olduğuna göre Milâdî takvim hesabiyle 25 - 26 yaşlarında Vezir-i-a'zam olmuş demektir; ninesi gibi anası da Türktür. Babasının sadâreti zamanında Vezâret pâyesiyle Erzurum ve Şam valiliklerinde ve nihayet Sadâret-Kaymakamlığında bulunmuştur; Sadâret makamına babasının vasiyeti mucibince tâyin edilmiş olduğu rivayet edilir. — Fâzıl Ahmed Paşa'nın en mühim muvaffakıyetleri Ujvar = Uyvar fethi, Avusturya ile müsâit bir muâhede akdi ve bilhassa Girit fethinin ikmâlidir. — Dâhilî idarede babasının tedhiş siyasetiyle kurduğu sükûn ve intizâmı bilhassa Merzifonlu Kara-Mustafa Paşa'nın yardımıyla muhâfaza etmişse de, halk işlerini çok ihmâl etmiş olmakla tenkid edilip :
«Temşiyet-i mehâm-ı enâmda tekâsül ile müttehem idi: ayda bir dîvân itmez idi; binde bir âdemün işi bitmez idi; erbâb-ı menâsıbun vâhime-i azli der-kemîn emmâ ma'zûllerün ye's-ü-hırmân ile kârları âh-u-enîn idi».
şeklinde ağır kusurlarla ithâm edilir. — Fâzıl-Ahmed Paşa'nın Milâdî takvim hesâbiyle 40-41 yaşlarında ölmesi içki iptilâsındandır: ölüm tarihi Râşid tarihinde «26 Şa'ban» gününe müsâdif gösterilirse de Silihdar/Silâhdar tarihinde «26 Şa'ban Salı gicesi» denildiğine göre yukarda esâs ittihâz ettiğimiz geceye tesadüf etmiş olması lâzımgelir; Osman-zâde Tâib'in ve ondan naklen Hammer'in gösterdiği «22 Şa'ban = 30 Teşrinievvel Cuma» rivayeti yanlıştır. — Fâzıl Ahmed Paşa pâdişahın peşinden hasta hâlinde Edirne'ye giderken «Ergene-köprüsü civârında vâkı' Karabiber çiftliğinde» ölmüş ve cenâzesi İstanbul'a nakledilerek babasının Divan-yolu'ndaki türbesine defnedilmiştir).

111) Merzifonlu Kara-Mustafa Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1676 = 1087 senesi 4/5 Teşrinisâni = 27/28 Şa'ban Çarşanba/Perşenbe gecesi; azli: 1683 = 1094 senesi 14/15 Kânunuevvel = 24/25 Zülhicce Salı/Çarşanba gecesi; idâmı: 1683 = 1095 senesi 25 Kânunuevvel = 6 Muharrem Cumartesi günü; sadâret müddeti: 7 sene, 1 ay, 10 gün.

(Osmanlı tarihinin en büyük vezirlerinden olan Kara-Mustafa Paşa Merzifon kazâsı merkez nâhiyesinin Marınca köyündendir: Bu güzel köy kazâ merkezinin 2 kilometre kadar şimalişarkîsindedir. — Kara-Mustafa Paşa'nın babası Dördüncü Murad'ın 1638 = 1048 Bağdad seferinde şehîd olan Sipahi beylerinden Oruç Bey, anası

de Âbide-Hatun'dur; Mustafa Paşa 1044=1634—1635 tarihinde Merzifon'da dünyaya gelmiş olduğuna göre, 4 yaşında yetim kalmış, 42 yaşında Sadr-ı-a'zam olmuş ve 49 yaşlarında azil ve idâm edilmiş demektir. — Kara-Mustafa Paşa babasının dostu olan Köprülü-Mehmet Paşa'ya dâmâd olmuş ve kayın-biraderi Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa ile beraber yetişmiştir. — Yukarda 90 numarada gördüğümüz Kemankeş Kara-Mustafa Paşa'dan tefrik için buna «Merzifonlu Kara-Mustafa Paşa» denir: İdâmından dolayı sonraları «Maktul-Mustafa Paşa» şeklinde de anılmıştır. — Köprülüler devrinde bir iki valilikle Deryâ-kapdanlığında ve üçüncü vezirlikte bulunan Mustafa Paşa kayın-biraderinin sadâret müddetini Rikâb-ı-Hümâyûn Kaymakamlığıyla geçirmiş ve memlekette nizam ve intizamın muhâfazasıyla ordunun tensik ve ıslâhında başlıca âmil olmuştur: Kapdanlığı için «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 84 numaraya bakınız. — Kara-Mustafa Paşa'nın ikinci Viyana muhâsarasındaki muvaffakıyetsizliği, Kızlar-ağası zencî Yusuf Ağa ve Büyük-Emirâhur Boşnak Sarı-Süleyman Ağa gibi bir takım pespâye düşmanlarıyla kendi yetiştirmesi olduğu halde yerine göz diken nankör Sadâret-Kaymakamı Kara-İbrahim Paşa'nın tezvirlerinden dolayı idâmına vesîle olmuştur: Hattâ Merzifonlu'nun saltanatını ilân edeceği hakkında bile bir takım vesikalar uydurulmuştur! Halbuki Viyana muhâsarası ihânet yüzünden neticesiz kaldığı gibi, saltanat fikri de iftirâdan başka bir şey değildir: 1683 = 1094 vukuâtının «12 Eylül» fıkrasına bakınız. Dördüncü Mehmed'in bütün saltanat müddetinde en büyük ve en affedilmez hatâsı işte budur. Her halde bu büyük vezirin idâmı devlet ve millete çok pahalıya mal olarak aşağıda 113 numarada görüleceği gibi Macaristan'ın elden çıkmasına sebeb olmuştur. — Kara-Mustafa Paşa Merzifon'dan yetişen Vezir-i-a'zamların birincisidir: İkincisi için aşağıda 119 numaraya bakınız).

112) Kara-İbrahim Paşa — Milliyeti : Türk; tâyini: 1683 = 1094 senesi 15 Kânunuevvel = 25 Zülhicce Çarşanba günü; azli : 1685 = 1097 senesi 18 Kânunuevvel = 21 Muharrem Salı günü; sadâret müddeti : 2 sene, 4 gün.

(Kendisini Sadâret-Kaymakamlığına kadar çıkaran velinimeti Merzifonlu Kara-Mustafa Paşa'nın yerine geçmek için merhumun saraydaki sefil düşmanlarıyla el-birliği ederek Vezir-i-a'zam olan bu Bayburtlu Kara-İbrahim Paşa selefinin uğradığı âkıbetten korkarak sefere gitmekten çekindiği için «temâruz» etmiş ve işte bundan dolayı devlet işleri yüzüstü kaldığı için azledilmiştir. Bununla beraber, ilâhî bir adâlet eseri olarak korktuğuna uğramakta da gecikmemiştir. Edirne'de sadâretten azledilip Istanbul'a gelince düşmanları Hacc'e gitmek üzere hazırlanmasından istifâde ederek kendisini Anadolu'da bir isyan tertib edip Timur-Leng gibi «Sâhibzuhûr» olmak sevdâsiyle ithâm ettikleri için, serveti müsâdere edilip Rodos'a nefyedilmiş ve ertesi sene orada mevcudiyyetine nihayet verilmiştir! — «Kara-Kethudâ» lâkabiyle de anılan bu Kara-İbrahim Paşa'nın azli Hammer tarihinde «27 Muharrem 1097 = 24 Kânunuevvel 1685 Pazartesi» gününe müsâdif gösterilirse de doğru değildir; Vak'anüvis Râşid'in matbû nüshasında da hem «20 Muharrem = 17 Kânunuevvel Pazartesi», hem «22 Muharrem = 19 Kânunuevvel Çarşanba» tarihlerine tesadüf edilir: Her halde bu mütenâkız rivayetler tertip veyahut istinsah hatâlarından mütevellid olmalıdır; bizim yukarda esas ittihâz ettiğimiz gün tarihi, bu vukuâtın muâsır ve hattâ Enderun'da bulunmak itibariyle bizzat şâhid olan Silihdar/Silâhdar Fındıklılı-Mehmet Ağa'nın rivayetine müstenittir. — İbrahim Paşa'nın Kapdanlığı için «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 88 numaraya bakınız).

113) Sarı-Süleyman Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1685 = 1097 senesi 18 Kânunuevvel = 21 Muharrem Salı günü; azli: 1687 = 1098 senesi 18/19 Eylül = 11/12 Zülka'de Perşenbe/Cuma gecesi; idâmı: 1687 = 1098 senesi 14 Teşrinievvel = 7 Zülhicce Salı günü; sadâret müddeti: 1 sene, 9 ay, 2 gün.

(İkinci vezirlikten Sadr-ı-a'zam olan ve Sadârete ilâveten tâyin edildiği Serdâr-ı-Ekremlikte Macaristan'ı düşmana kaptırmaktan başka bir şey yapamıyan bu korkak ve ahlâksız «Evzâ'ı rûbehâne, etvârı eblehâne, güftârı nifâk-âmîz, reftârı fitne-engîz ve gadr-ü-hîlede yegâne ve kizb-ü-dârûğ ile Müseyleme-i zamâne» şeklinde tasvîr edilir; orduyu bozgundan bozguna sürükliyerek sebeb olduğu muazzam felâket nihayet askerin kendisine karşı ayaklanmasıyla neticelendiği için vazifesini bırakıp can kaygısıyla harb cephesinden Istanbul'a kaçarak 1687 = 1098 senesi 18 Eylül 8 Zülkade Pazartesi günü Davudpaşa civârındaki çiftliğine inmiş ve hemen kıyâfet değiştirerek Sadâret-Kaymakamı Receb Paşa'ya gidip Mühr-i-Hümâyûn'la Sancağ-ı-Şerîf'i teslim ettikten sonra onunla anlaşarak Kuruçeşme'deki yalısının yakınlarında eski dostlarından «Salamon» isminde bir yahudinin evine saklanmıştır! Bu vaziyet pâdişaha ancak üç gün sonra aksettiği için Kaymakam Receb Paşa Mühür'lle Sancağ'ı 18/19 Eylül = 11/12 Zülkade Perşenbe-Cuma gecesi teslime mecbur olmuş, Boşnak Süleyman aratılıp 8 Teşrinievvel = 1 Zülhicce Çarşanba günü Salamon'un evinde bir Rum kızıyla keyfederken yakalanmış ve bir hafta mahbus kaldıktan sonra 14 Teşrinievvel = 7 Zülhicce Salı günü kafası kopartılarak askerî teskin etmek için orduya gönderilmişse de, bununla nihayet bulmıyan buhran Dördüncü Mehmed'in hal'iyle neticelenmiş ve bu suretle Sultan Mehmet yukarda 111 numarada gördüğümüz Merzifonlu Kara-Mustafa Paşa'yı böyle bir mahlûkun tezvirine kapılarak idâm ettirmesinin cezâsını tahtından indirilerek çekmiş demektir).

DÖRDÜNCÜ MEHMET ve İKİNCİ SÜLEYMAN DEVİRLERİ:

114) Köprülü-dâmâdı Siyavuş Paşa — Milliyeti: Abaza; tâyini: 1687 = 1098 senesi 23 Eylül = 16 Zülka'de Salı günü; azli: 1688 = 1099 senesi 1/2 Mart = 27/28 Rebî'ül-âhir Pazartesi/Salı gecesi; Yeniçeriler tarafından parçalanması: 1688 = 1099 senesi 2 Mart = 28 Rebî'ül-âhir Salı günü; sadâret müddeti: 5 ay, 9 gün.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz Vezir-i-a'zam ve Serdâr-ı-Ekrem Sarı Süleyman'ın orduyu başsız bırakıp Istanbul'a kaçması üzerine asker tarafından Serdâr intihâb edilen bu Siyavuş Paşa Köprülü-Mehmet Paşa'nın kbleliğinden yetişme dâdadıdır. Istanbul'a gelen selefinin Sadâret -Kaymakamı Receb Paşa'ya teslim ettiği Mühr-i-Hümâyûn ordunun teveccühüne istinâd eden Siyavuş Paşa'ya gönderilmiş ve 1687 = 1098 senesi 4 Teşrinievvel = 27 Zülka'de Cumartesi ve ikinci bir rivayete göre de 7 Teşrinievvel = 30 Zülka'de Salı günü Niş konağında kendisine teslim edilmiştir. — Dördüncü Mehmed'in hal'i işte bu Siyavuş Paşa'nın sadâretindedir: Hal'in ertesi günü 1687 = 1099 senesi 9 Teşrinisâni = 3 Muharrem Pazar günü ordunun başında Istanbul'a gelen yeni Vezir-i-a'zam Ocak zorbalarını idare edemediği için «Zamânında müsâdere ve gasb-u-gaaret ve işâat-i şenâatden gayri bir iş görülmeyüp âlem herc-ü-merc olmuş idi». — Nihayet «Nisâb-ı akl-u-kiyâsetden bî-nasîb olan» bu idaresiz ve âciz adam büyük bir isyan hareketinde askerin hücumuna uğramış, konağı baştanbaşa yağma edilmiş ve harem dâiresini muhâfaza için çok

kahramanca bir namus ve ev müdâfaası yaptıktan sonra parçalandığı için câriyeleriyle çocukları bile «ganîmet» şeklinde yağma edilmiştir. — Siyavuş Paşa'nın katli için 20 Rebî'ül-âhir = 22 Şubat Pazartesi ve onu tâkib eden Salı tarihlerine de tesadüf edilirse de doğru değildir).

İKİNCİ SÜLEYMAN DEVRİ:

115) Nişancı-İsmail Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini : 1688 = 1099 senesi 2 Mart = 28 Rebî'ül-âhir Salı günü; azli: 1688 = 1099 senesi 2Mayıs = 1 Receb Pazar günü; sadâret müddeti : 2 ay.

(Nişancılıktan Sadâret-Kaymakamlığına geçtiği için «Nişânî-Tevkiî» ve Ankaranın Ayaş kazâsından olduğu için «Ayaşlı» lâkaplarıyla anılan İsmail Paşa Anadolu ve Rumeli'de âsâyişin iâdesine çok çalışmışsa da bir takım şahsî meselelerden dolayı ulemânın husûmetine uğramış ve bunların pâdişaha mürâcaati üzerine azledilmiştir: Azline sebeb olarak memleket dâhilinde âsâyiş ve intizâmı iâde bahânesiyle bizzat harbe gitmekten ictinâb etmiş ve Macaristan cephesini Rumeli-Beylerbeyi Yeğen-Osman Paşa'ya havâle edip bir çok felâketlere yol açmış olmasından bahsedilir. — Nişancı-İsmail Paşa bir müddet sonra Köprülü-zâde Fâzıl-Mustafa Paşa'nın garazına kurban olarak idâm edilmiştir).

116) Tekirdağlı Bekri-Mustafa Paşa — Milliyeti: (?); tâyini : 1688 = 1099 senesi 2 Mayıs =1 Receb Pazar günü; azli: 1689 = 1101 senesi 25 Teşrini-evvel = 11 Muharrem Salı günü; sadâret müddeti: 1 sene, 5 ay, 24 gün.

(Sedd-ül-Bahir muhâfızlığından Sadr-ı-azam olan ve harb vaziyetinin büsbütün şiddetlendirdiği malî buhrâna çâre bulmak istiyen Bekri-Mustafa Paşa bâzı müşavirlerin tavsiyesiyle Osmanlı tarihinde ilk defa olarak «Resm-i dühân» denilen tütün vergisini ihdâs ettiği gibi evvelce lâğvedilmiş olan «Hamr Emâneti» ni yeniden te'sis edip bir de içki vergisi tarhetmiş ve bunlardan başka «İmdâdiyye-i seferiyye» ismiyle yeni bir harb vergisi koyduktan mâadâ Istanbul'da bir «Mangır darbhânesi» kurdurarak bakır paralar bastırmıya başlamış ve iki mangıra bir akça kıymeti koymuştur. Bir taraftan işte bu malî tedbirlerin ağırlığı ve bir taraftan da Belgrad, Niş vesâire gibi çok mühim kalelerin düşman eline geçmesi Ulemânın Vezir-i-a'zam aleyhine bir teşebbüsiyle neticelendiği için, Bekri-Mustafa Paşa azledilmiştir. — Azil tarihinde ihtilâf vardır : Meselâ Râşid tarihinde «27 Muharrem = 10 Teşrinisâni» Perşenbe, Sicill-i-Osmânî'de «26 Muharrem = 9 Teşrinisâni» Çarşanba ve Hammer tarihinde de «24 Muharrem = 7 Teşrinisâni» Pazartesi günlerine tesâdüf edilir; bizim yukarda bunlara tercih ettiğimiz gün tarihi, muâsır bir müellif olan ve bilhassa Enderun'da bulunduğu için vukuâta yakından şâhid olan Fındıklılı-Mehmet Ağa'nın rivayetine müstenittir: Mehmet Ağa «11 Muharrem» in Salı gününe tesadüf ettiğini de kaydedilmiştir; diger rivayetlerde gün ismi yoktur. — Bekri-Mustafa Paşa azli üzerine Malkara'ya sürülmüştür).

İKİNCİ SÜLEYMAN ve İKİNCİ AHMED DEVİRLERİ:

117) Köprülü-zâde Fâzıl-Mustafa Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1689 = 1101 senesi 25 Teşrinievvel = 11 Muharrem Salı günü, şehâdeti: 1691 = 1102 senesi 19 Ağustos = 24 Zülka'de Pazar günü; sadâret müddeti: 1 sene, 9 ay, 25 gün.

(Sakız muhâfızlığından Sadr-ı-a'zam olan Fâzıl-Mustafa Paşa Köprülü-Mehmet Paşa'nın ikinci oğlu ve Köprülü-zâde Ahmed Paşanın küçük kardeşidir : babasıyla kardeşi için yukarda 109 ve 110 numaralara ve Üçüncü Ahmed devrinde Vezir-i-a'zam olan büyük oğlu Nu'man Paşa için aşağıda 131 numaraya bakınız. — Fâzıl-Mustafa Paşa 1047 = 1637 — 1638 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre 51 - 52 yaşlarında Vezir-i-a'zam olmuş ve 54 yaşlarında da şehîd düşmüş demektir. — Osmanlı vezirlerinin en büyüklerinden sayılan Fâzıl-Mustafa Paşa son seleflerinin Macaristan'dan sonraki zâyiâtını telâfi ederek Niş, Vidin, Belgrad vesâaire gibi bir takım mühim mevkileri düşman istilâsından istirdâda muvaffak olduktan sonra Belgrad'ın şimaligarbîsinde Baden markgrafı Louis'ye karşı giriştiği «Slankamen/Szalankamen/Salankemen» muharebesinde alnına isâbet eden bir kurşunla şehîd olmuştur : Osmanlı menbâlarında şehâdet tarihi «25 ve 26 Zülka'de = 20 ve 21 Ağustos» günlerine müsâdif gösterilirse de doğru değildir; Silihdar tarihinde kaydedilen «25 Zülka'de Pazar» tarihindeki 25 rakamı bir gün hatâlı ise de gün ismi doğrudur; bâzı menbâlarda «Zülhicce = Eylül» ayından bile bahsedilir : Fakat o büsbütün yanlıştır. — Köprülüzâde Mustafa Paşa'nın ismine ilâve edilen «Fâzıl» kelimesi bir rivayete göre isim değil, lâkaptır. — Bu kıymetli vezirin şehâdeti Osmanlı ordusunun istirdad hareketlerini Tuna'nın beri yakasına münhasır bırakan bir felâket sayılır.

İKİNCİ AHMED DEVRİ :

118) Arabacı-Ali Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1691 = 1102 senesi 30 Ağustos = 5 Zülhicce Perşenbe günü; azli: 1692 = 1103 senesi 27 Mart = 9 Receb Perşenbe günü; sadâret müddeti: 6 ay, 29 gün.

(Rikâb-ı-Hümâyûn Kaymakamlığından Vezir-i-a'zam olan bu Ali Paşa Ohrilidir : İlmiyyeden yetiştiği için «Kadı» ve «Hoca», yaşından dolayı «Koca» ve arabalarla insan sürdüğünden dolayı «Arabacı» lâkaplarıyla anılır. Bir takım bahânelerle orduya gitmemesi yeni zararlara sebeb olduktan başka dâhilî idaresinde de «Gasb-ı emvâl ve nefy-i ricâl»den başka bir şey yapamadığı için «Meşhûr-ül uyûb, menfûr-ül-kulûb bir koca zâlim» sayılır. — Azlinin sebebi, pâdişaha kendi aleyhinde telkinatta bulunan Dâr-üs-Saâde ağası Uzun-İsmail Ağa'yı Sultan Ahmed'in huzûrundan koğup hemen azlettirmek için pâdişahı Ocak'la tehdide kalkışması ve bu kadarla da iktifâ etmiyerek İsmail Ağa'yı sürgüne yollamak için saraya araba gönderecek kadar küstahlık etmesidir : Arabacı Paşa işte bunun üzerine azledilip İsmail Ağa için gönderdiği arabaya kendisi konularak ilkönce Gelibolu'ya ve oradan da Rodos'a sürülmüş ve gene rahat durmadığı için orada boğularak idâm edilmiştir: İdâm tarihi 1693 = 1104 senesi 22 Nisan = 16 Şa'ban Çarşanba ve daha kuvvetli bir rivayete göre 18 Mayıs = 13 Ramazan Pazartesi günüdür. — Ali Paşa'nın azil tarihi olarak «3 Receb = 21 Mart Cuma» ve «7 Receb = 25 Mart Salı» tarihlerine de tesadüf edilirse de doğru değildir: Bizim yukarda esas ittihâz ettiğimiz gün tarihi o sırada Enderunda bulunan Fındıklılı-Mehmet Ağa'nın rivayetine müstenittir).

119) Hacı-Ali Paşa — Milliyeti : Türk; tâyini: 1692 = 1103 senesi 27 Mart = 9 Receb Perşenbe günü; istî'fâsı: 1693 = 1104 senesi 27 Mart = 20 Receb Cuma günü; sadâret müddeti : 1 sene.

(Hacı-Ali Paşa Merzifon'dan yetişen Osmanlı Vezir-i-a'zamlarının ikincisidir : Birincisi için yukarda 111 numaraya bakınız. — Merzifonlu Kara-Mustafa Paşa'nın yetiştirdiği bu doğru özlü ve tok sözlü büyük vezir «Çalık-Ali Paşa» ismiyle de

anılır. Selefi olan zâlim ve hırsız Arnavudun Edirne'de azledildiği gün Diyar-bekir beylerbeyliğinden Sadârete tâyin edilip Mühr-i-Hümâyûn gönderilmiş ve 1692 = 1103 senesi 6 Mayıs = 19 Şa'ban Salı günü Diyarbekir'den Edirne'ye gelmiş olduğuna göre tâyin tarihinden 40 gün sonra işe başlamış ve 10 ay, 22 gün fi'len sadârette bulunmuş demektir: — Silihdar tarihinde muvâsalat günü «20 Şa'ban Salı» gösterilirse de, Salı günü o ayın 19 una müsâdiftir. — Hacı-Ali Paşa Arnavut selefi gibi seferden kaçmayıp Edirne'ye muvâsalatından biraz sonra Serdâr-ı-Ekrem sıfatıyla ordunun başına geçmiş ve Belgrad kalesini tâmir ve tahkim ettirerek sınır boyunu sağlamlaştırmıştır. — Orduyla maliyenin ıslâhına büyük bir ehemmiyet veren Ali Paşa'nın «Cânib Ahmed Efendi» isminde temiz ve doğru bir Baş-defterdarı vardır: Bu yüzden menfaatleri haleldâr olan bâzı kimseler bu kıymetli mâliyecinin aleyhinde bulundukları için, İkinci Hacı-Ali Paşa'ya gönderdiği bir fermana Defterdârın azlini emretmişse de, sarayın hükûmet işlerine müdâhalesini kabul etmiyen büyük vezir bu fermanı ve hattâ bunu tâkib eden ikinci bir fermanı dinlememiş, Baş-defterdârın doğruluğunu pâdişahın yüzüne karşı tok sözlerle müdâfaa edip:

— Defterdardan zulüm sudûru mütehakkık oldukda ol zulmü ben itmiş olurum! diye derhal isti'fâ etmiş, istediği vilâyette valilik teklifini kabul etmemiş ve kendi tâbiriyle «Masârif-i seferiyye ve müzâyaka-i hazîne» vaktinde «Senevî on beş on altı kese akçadan» fazla tekaüdiyye de kabul etmiyerek Bursa'ya çekilmek büyüklüğünü göstermiştir. Osmanlı tarihini dolduran hırsız ve ahlâksız Devşirmelerle dönmeler içinde bu kanâat eri gibi temiz ve lekesiz Türkler tek-tük tesadüf edilen yıldızlar cinsindendir).

120) Bozoklu-Mustafa Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1693 = 1104 senesi 27 Mart = 20 Receb Cuma günü; azli: 1694 = 1105 senesi 14 Mart = 17 Receb Pazar günü; sadâret müddeti: 11 ay, 18 gün.

(İkinci vezirlikten Sadr-ı-a'zam olan Mustafa Paşa «Bıyıklı» lâkabiyle de anılır. Muhterem selefi Hacı-Ali Paşa'nın azline i'tirâz edip Mührünü kendisine veren pâdişaha yaptığı işin doğru olmadığını ve Mühr-i-Hümâyûn'un gene Ali Paşa'ya iâdesi icâb ettiğini pervâsızca söylemek büyüklüğünü göstermişse de, İkinci Ahmed mührü kabul etmemekte ısrâr ettiği takdirde hem kendisini, hem Ali Paşa'yı derhal idâm ettireceğini söyleyip tehdid ettiği için kabule mecbur olmuştur. Devşirmelerle dönmelerin Sadâret uğrunda memleketi kan içinde bırakmaktan bile çekinmedikleri bir devirde selefi Ali Paşa ile bu Bozoklu-Mustafa Paşa gibi Anadolu-Türklerinin gösterdikleri ferâgat misalleri pek nâdir tesadüf edilen fazilet dersleridir. — Bozoklu da selefi gibi Serdâr-ı-Ekrem olarak cepheye gidip Avusturyalıların muhâsara ettikleri Belgrad kalesini kurtarmış ve kaçan düşmanı tâkib ettirdiği gibi, Belgrad'dan başka Tımışvar ve sâir bâzı mühim mevkileri takviye ve tâmir etmiştir. — Bu kıymetli vezirin azline sebeb, kendisinden yüz bulmıyan Kızlar-ağası Nezir Ağa'nın tezvirleridir: İkinci Ahmed bu «Tâhir-üz-zeyl» Vezir-i-a'zamını zencî bir harem-ağasının sözüyle «Bî-icâb-ı mûcib» azledip Trablusuşam beylerbeyliğine göndermek gafletini göstermiştir. — Azil tarihi umumiyetle «16 Receb = 13 Mart» Cumartesi gününe müsâdif gösterilirse de, o sırada Enderun'da bulunan Fındıklılı-Mehmet Ağa'nın ertesi Pazar gününe tesadüf eden rivayet daha kuvvetlidir).

İKİNCİ AHMED ve İKİNCİ MUSTAFA DEVİRLERİ :

---

121) Sürmeli-Ali Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1694 = 1105 senesi 14 Mart = 17 Receb Pazar günü; azli: 1695 = 1106 senesi 2 Mayıs = 18 Ra-

mazan Pazartesi günü;idâmı: 1695 = 1106 senesi 18/19 Mayıs = 4/5 Şevvâl Çarşanba/Perşenbe gecesi; sadâret müddeti: 1 sene, 1 ay, 19 gün.

Trablusşam beylerbeyliğinden Vezir-i-a'zam olan Sürmeli-Ali Paşa Dimetokalıdır: «Sürmeli» lâkabının sebebi güzellik ve süs merâkından dolayı gözlerine sürme çekmesidir; hattâ «Gaayet bed-mest ve zenperest âdem» olmakla meşhurdur. — Ali Paşa'nın Trablus'dan İkinci Ahmed'in o sırada bulunduğu Edirne'ye gelişi 1694=1105 senesi 22 Nisan = 26 Şa'ban Perşenbe gününe müsâdif olmak itibariyle tâyin tarihinden 39 gün sonra işe başlamış ve 1 sene, 10 gün fi'len sadârette bulunmuş demektir. — Sürmeli Paşa Sadâretle beraber Serdâr-ı-Ekremlikte de bulunmuşsa da hiç bir muvaffakıyet gösterememiştir. — Azline sebeb, İkinci Mustafa tahta çıkıp ecdâdı gibi ordunun başına geçmek istediği sırada Belgrad'a gönderilmekte olan 1500 Yeniçerinin Cisr-ı-Mustafapaşa'da cülûs bahşişi vesîlesiyle ısyân ettirilmiş olmasıdır: Maiyyetine bir kaç kişi alıp «tebdil» giden pâdişah bu ehemmiyetsiz gailenin Sürmeli tarafından tertib edildiğine ve maksadının da kendisini yıldırıp bizzat sefere çıkmaktan vazgeçirmekten ibaret olduğuna kaani' olmuştur. Bahşiş verilip asker yola çıkarıldıktan sonra Ali Paşa azledilip Çeşme'ye sürülmüşse de, hesapları tedkik edilip Hazîne'ye borçlu olduğu ve servetinin de bu borcu ödemiye müsâid olmadığı anlaşıldığı için yoldan geri çevrilip Edirne'de idâm edilmiştir: İdâmı azlinden 17 gün sonradır).

İKİNCİ MUSTAMA DEVRİ:

122) Elmas-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1695 = 1106 senesi 2 Mayıs = 18 Ramazan Pazartesi günü; şehâdeti: 1697 = 1109 senesi 11 Eylül = 24 Safer Çarşanba günü; sadâret müddeti: 2 sene, 4 ay, 10 gün.

(Rikâb-ı-Hümâyûn Kaymakamlığından Vezir-i-a'zam olan Elmas-Mehmet Paşa «Sâdık-Reis» isminde bir kapdanın oğludur: Memleketi Kastamonu vilâyetinin Cide kazâsındaki «Hoşalay» nâhiyesidir. «Elmas» lâkabı çok yakışıklı adam olmasındandır. Mehmet Paşa 32-33 yaşlarında şehîd olmuştur. Avusturyalılara karşı muhtelif muvaffakıyetler kazanmış olan bu genç ve kıymetli Vezir-i-a'zam nihayet kendi fikrine mugayir olduğu halde kendisini çekemiyen Dîvân erkânının ekseriyetle verdikleri bir kararı kabule mecbur olarak giriştiği Zenta = Sente muharebesinde şehîd düşmüştür. Mehmet Paşa'yı felâkete sevkeden Dîvân erkânı şahsî ihtirasları uğurunda devletin de başına bir mağlûbiyet felâketi açmaktan çekinmemişlerdir).

123) Amcazâde-Hüseyn Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1697 = 1109 senesi 18 Eylül = 2 Rebî'ül-evvel Çarşanba günü; isti'fâsı: 1702 = 1114 senesi 4 Eylül = 11 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; sadâret müddeti: 4 sene, 11 ay, 16 gün.

(Bu Hüseyn Paşa'ya «Amcazâde» denilmesi, 109 numarada gördüğümüz Köprülü-Mehmet Paşa'nın kardeşi ve 110 numaradaki Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa ile 117 numaradaki Köprülü-zâde Fâzıl-Mustafa Paşa'nın amcaları olan «Amca-Hasan Ağa» nın oğlu olmasındandır; «Sarhoş-Hüseyn Paşa» lâkabiyle de anılır. — Yukarıki fıkrada gördüğümüz Elmas-Mehmet Paşa'nın şehâdeti üzerine, Tımışvar'da bulunan İkinci Mustafa 1697 = 1109 senesi 12 Eylül = 25 Safer Perşenbe günü Belgrad muhâfızı Amcazâde-Hüseyn Paşa'ya adam gönderip dâvet etmiş, bu dâvetnâme iki gün sonra Belgrad'a gelmiş ve Hüseyn Paşa da 18 Ey-

rül=2 Rebî'ül-evvel Çarşanba günü Tımışvar önündeki ordugâha gelip Mührü alarak harb cephesinde işe başlamıştır. Bâzı menbâlarda tâyini dâvet tarihine müsâdif gösterilir. — Meşhur Carlowicz=Karlofça muâhedesi işte bu Amcazâde-Hüseyn Paşa'nın zamanında akdedilmiş, üstüste uğranılan bozgunlardan dolayı pâdişahla halk bu fecî muâhedenin akdini bir felâket devrinin kapanması gibi bir muvaffakıyet saydığı için Hüseyn Paşa efkâr-ı-umumiyye nazarında ehemmiyet ve nüfuz kazanmış, fakat diktatör Şeyh-ül-İslâm Feyzullâh Efendi'ye kafa tutan Paşa'nın adamları azil ve idâm cezâlarına uğratılmış ve nihayet Kapucular-kethudâsı olan yeğeni Kıbleli-zâde Ali Bey'in muhim bir suçundan dolayı idâmı Hüseyn Paşa'yı çok müteessir ederek hastalanmasına sebeb olmuştur. İşte bu hastalığından dolayı vazifesine devam edemiyen Vezir-i-a'zam nihayet istifa'ya mecbur olmuştur: Hammer istifâ' tarihini 1702 = 1114 senesi 5 Eylül = 12 Rebî'ül-âhir Salı gününe müsâdif gösterirse de, Râşid tarihinde bizim burada kaydettiğimiz bir gün evvelki tarih esas ittihâz edilmektedir. — Amcazâde-Hüseyn Paşa istifâsı üzerine Silivri'deki çiftliğine çekilip 22 Eylül = 29 Rebî'ül-âhir Cuma günü vefat etmiş ve cenâzesi Istanbul'a nakledilmiştir. — Kapdanlığı için "Kapdan-ı-deryâlar" cedvelinde 98 numaraya bakınız).

124) Daltaban-Mustafa Paşa — Milliyeti: Sırp; tâyini: 1702 = 1114 senesi 4 Eylül = 11 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; azli: 1703 = 1114 senesi Kânunusâni = 6 Ramazan Çarşanba günü; sadâret müddeti: 4 ay, 20 gün.

(Bağdad valiliğinden Vezir-i-a'zam olan Manastırlı Daltaban - Mustafa Paşa'ya Mühr-i-Hümâyûn yukarıki maddede gördüğümüz Amcazâde-Hüseyn Paşa'nın istifâ ettiği gün gönderilmiş, kendisi Istanbul'a gelinceye kadar vüzerâdan Dâmad-Hasan-Paşa Sadâret-Kaymakamlığına tâyin edilmiş ve Daltaban-Mustafa Paşa da o senenin 22 Eylül = 29 Rebî'ül-âhir Cuma günü Istanbul'a ve 27 Eylül = 5 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba günü de, pâdişahın o sırada bulunduğu Edirne'ye gelip işe başlamıştır. — Bundan biraz sonra çıkan "Tatar fitnesi" bu câhil ve hattâ ümmî Sadr-ı-a'zamın mevkiini muhâfaza ve takviye için çıkardığı bir fesad sayılarak azledilmiş ve azlinden üç gün sonra 1703=1114 senesi 27 Kânunusâni=9 Ramazan Cumartesi günü de idâm olunmuştur. — Osman-zâde Tâib azil tarihini 25 Kânunusâni = 7 Ramazan Perşenbe gününe müsâdif gösterir.

125) Râmi Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1703 = 1114 senesi 24 Kânunusâni = 6 Ramazan Çarşanba günü; «Edirne vak'ası»nda kaçıp saklanarak mevkiinden çekilmesi: 1703 = 1115 senesi 19/20 Ağustos = 6/7 Rebî'ül-âhir Pazar/Pazartesi gecesi; sadâret müddeti: 6 ay, 27 gün.

(Karlofça sulhünde Baş-murahhaslık etmiş olan bu Reîs-ül-Küttâb Râmi Mehmet Paşa sulhün akdinden sonra Kubbe-vezirliğine yükselmiş ve pâdişahın hocası olduğu için âdetâ diktatör vaziyetinde bulunan Şeyh-ül-İslâm Feyzullâh Efendi'nin gözüne girerek nihayet Vezir-i-a'zam olmuştur. — Eyüplü olan Râmi Paşa zeki ve muktedir bir diplomat ve kurnaz bir devlet adamı olmakla beraber, kendisini iş başına çıkaran Feyzullâh Efendi'nin tahakkümüne dayanamadığı için el-altından tertib ettiği ısyan hareketine hâkim olamamış, Istanbul'dan kalkan âsiler Edirne üzerine yürümüş ve Râmi Mehmet Paşa da İkinci Mustafa'nın hal'i ve Üçüncü Ahmed'in iclâsiyle neticelenen bu vak'ada pâdişaha artık âsilere mukavemet imkânı kalmadığını söyleyip canını kurtarmak için mevkiini bırakıp saklanmıştır: 1703 = 1115

vukuâtının "22 Ağustos" fıkrasına bakınız. — Bâzı menbâlarda azil tarihi Üçüncü Ahmed'in cülûsuna tesadüf eden 1703=1115 senesi 22 Ağustos=9 Rebî'ül-âhir Çar_şanba gününe müsâdif gösterilirse de o gün Râmi Paşa'nın azline değil, halefi Ka_vanoz=Ahmed Paşa'nın tâyinine müsâdiftir).

ÜÇÜNCÜ AHMED DEVRİ:

126) Kavanoz / Nişancı-Ahmed Paşa — Milliyeti : Rus; tâyini : 1703 = 1115 senesi 22 Ağustos = 9 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; azli : 1703 = 1115 senesi 17 Teşrinisâni = 8 Receb Cumartesi günü, sadâret müddeti : 2 ay, 26 gün.

(Vezir-i A'zamlar cedvelindeki 123 numarada gördüğümüz Amcazâde-Hüseyn Paşa'nın dâmâdı olan Kavanoz Paşa Edirne vak'asında Sadâret-Kaymakamı iken âsiler tarafından sadâreti ilân edildikten sonra Üçüncü Ahmed'in cülûsu üzerine Mühr-i-Hümâ_yun bilmecburiyye kendisine tevdi edilmişse de, irtikâp ve tahakkûmünden dolayı üç ay geçmeden azledilmiştir. — Hâriciyye salnâmesindeki Sadr-ı_a'zamlar cedvelinde «Trabzon hânedânından» gösterilen Ahmed Paşa'nın «Kavanoz» lâkabı «ceddinin kavanozcu olmasından» mütevellit gösterilirse de bu rivayet şüphelidir: Umumiyetle «Rûsiyy-ül_asl» olduğunda ve «Silâhdâr_Hüseyn Paşa'nın kölesi» iken Enderun'a girip oradan yetişmiş olduğunda ittifak edilir).

127) Enişte / Dâmad-Hasan Paşa — Milliyeti : Rum; tâyini : 1703 = 1115 senesi 17 Teşrinisâni = 8 Receb Cumartesi günü; azli: 1704 = 1116 senesi 28 Eylül =28 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; sadâret müddeti: 10 ay, 11 gün.

(Moralı bir Rum dönmesi olduğu için «Moralı-Hasan Paşa» ismiyle de anılan ve ikinci vezirlikten sadârete getirilen bu mühtedi vezir-i_a'zam Dördüncü Mehmed'in kızı ve Üçüncü Ahmed'in kızkardeşi Hatice-Sultan'la evlenmiş olduğu için hem «Enişte», hem «Dâmad» lâkaplarıyla anılır. Padişahı bizâr eden sonsuz hırs ve ta_maiyle etvar ve evzâının garâbetinden ve tâyinine muhâlefet ettiği Dâr-üs-saâde ağası Uzun-Süleyman Ağa'nın te'sirinden dolayı azline lüzum görülmüş ve o sırada Girit valiliğinde bulunan halefi Kalaylıkoz-Ahmed Paşa gizlice Istanbul'a dâvet edildikten sonra azledilip karısı Hatice_Sultan'la beraber İzmit'e sürülmüştür).

128) Kalaylıkoz-Ahmed Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1704=1116 senesi 28 Eylül = 28 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; azli: 1704 = 1116 senesi 25 Kânunuevvel = 27 Şa'ban Perşenbe günü; sadâret müddeti: 2 ay, 27 gün.

(Girit valiliğinden Sadr-ı_a'zam olan Ahmed Paşa Kayseri vilâyeti merkez nâ_hiyesinin Molu köyündendir : Babası kalaycı olduğu için «Kalaylı_Ahmed Paşa» lâkabiyle şöhret bulduktan sonra, yukarıki fıkrada gördüğümüz selefi Enişte-Ha_san Paşa'nın azli takarrür edince Girit'den gizlice dâvetine «Koz-bekçiler halifesi Ahmed Ağa» delâlet etmiş ve Istanbul'a gelip sadârete tâyin edildiği gün huzura kabul edilmeden evvel sarayın «Koz-bekçiler odasın» nda bekletilmiş olduğu için halk arasında eski lâkabına «Koz» kelimesi de ilâve edilerek sadâretinden itibaren «Kalaylıkoz-Ahmed Paşa» diye şöhret bulmuştur: «Sicil_i-Osmânî» de «Tertib ve nizâm_ı destâr ile iştigali bâis_i telkibidir» denilması doğru olmasa gerektir. — Azlinin se-

bepleri safderunluğuyla kıyâfetinin garâbetinden başka aşağıki fıkrada göreceğimiz halefinin entrikalarına âlet olarak Şeyh-ül-İslâmı hıyânetle ithâm edip iftirâsının meydana çıkmış olmasıdır. Azlini «23 Şa'ban = 20 Kânunuevvel Pazar» gününe müsâdif gösteren bir rivayet varsa da doğru değildir. — Kapdanlığı için «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 94 numaraya bakınız).

129) Teberdar / Baltacı-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1704 = 1116 senesi 25 Kânunuevvel = 27 Şa'ban Perşenbe günü; azli: 1706 = 1118 senesi 3 Mayıs = 19 Muharrem Pazartesi günü; sadâret müddeti: 1 sene, 4 ay, 9 gün; «İlk sadâreti».

(Deryâ-Kapdanlığından Vezir-i-a'zam olan ve «Teberdar» lâkabiyle de anılan Baltacı-Mehmet Paşa eskiden Kastamonu ve şimdi Çorum vilâyetine tâbi olan Osmancık kazâsındandır. Baltacılıkla saraya intisâbından sonra sesi güzel olduğu için musıki tahsil edip müezzin olduğu zaman «Pâkçe-müezzin» lâkabiyle anılmıştır. Yukarıki fıkrada gördüğümüz safderun selefi Kalaylıkoz-Ahmed Paşa'nın azline bunun entrikaları sebeb gösterilir. Kendi azli de pâdişahın etrâfındaki nüfuzlu şahsiyyetlerle geçinememiş olmasındandır. — Rus çarı Koca-Petro'ya karşı kazandığı Pruth zaferi ikinci sadâretindedir: Aşağıda 132 numaraya bakınız).

130) Çorlulu-Ali Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1706 = 1118 senesi 3 Mayıs = 19 Muharrem Pazartesi günü; azli: 1710 = 1122 senesi 16 Haziran = 18 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; sadâret müddeti: 4 sene, 1 ay, 14 gün.

(Kubbe vezirliğinden Sadr-ı-a'zam olan ve «Silâhdar» lâkabiyle de anılan Çorlulu-Ali Paşa Çorlu'da bir çiftçi yahut berberin oğludur. Sadâretinin ikinci senesinde İkinci Mustafa'nın kızı Emine-Sultan'la evlenerek Dâmâd olmuştur. İsrâfın önüne geçecek malî tedbirler almış olmakla meşhurdur. — Azli düşmanlarının el-birliği üzerinedir. Azil tarihi olarak «17 Rebî'ül-âhir = 15 Haziran Pazar» gününden de bahsedilir. — «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 138 numaradaki Kel-Ahmed Paşa-zâde Hacı-Ali Paşa bu Çorlulu-Ali Paşa'nın kızından torunudur).

131) Köprülü-zâde Nu'man Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1710 = 1122 senesi 16 Haziran = 18 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; azli: 1710 = 1122 senesi 18 Ağustos = 22 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; sadâret müddeti: 2 ay, 2 gün.

(Eğriboz muhâfızlığından Sadr-ı-a'zam olan Nu'man Paşa, 109 numarada gördüğümüz Köprülü-Mehmet Paşa'nın torunu, 110 numarada gördüğümüz Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın yeğeni, 117 numarada gördüğümüz Köprülü-zâde Fâzıl Mustafa Paşa'nın büyük oğlu ve 123 numarada gördüğümüz Amcazâde-Hüseyn Paşa'nın amcasının torunudur: Bu âileden beşinci ve sonuncu Sadr-ı-a'zam işte bu Nu'man Paşa'dır. — Köprülü-zâde Nu'man Paşa İkinci Mustafa'nın kızlarından Ayşe-Sultan'la evlenmiş olduğu için «Dâmâd» ünvâniyle de anılır. — Sadâretinden sonra tekrar Eğriboz muhâfızlığına gönderilmiştir. — Azli yahut isti'fâsı için «21 Cumâda-l-âhire = 17 Ağustos Pazar» tarihi de rivayet edilir).

132) Baltacı-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1710 = 1122 senesi 18 Ağustos = 22 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; azli: 1711 = 1123

senesi 20 Teşrinisâni = 9 Şevvâl Cuma günü; sadâret müddeti 1 sene, 3 ay, 3 gün; «İkinci sadâreti».

(Birinci sadâreti için yukarda 129 numaraya bakınız. — Baltacı-Mehmet Paşa'nın Rus çarı Deli-Petro'ya karşı kazandığı Pruth zaferi işte bu ikinci sadâretindedir. — Bu sefer Haleb valiliğinden Sadr-ı-a'zam olmuş ve 1710 = 1122 senesi 26 Eylül = 2 Şa'ban Perşenbe günü Haleb'den Istanbul'a gelip işe başlamıştır).

133) Ağa-Yusuf Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1711 = 1123 senesi 20 Teşrinisâni = 9 Şevvâl Cuma günü; azli: 1712 = 1124 senesi 12 Teşrinisani = 12 Şevvâl Cumartesi günü; sadâret müddeti: 11 ay, 22 gün.

(Türkçe bilmediği rivayet edilen bu Yusuf Paşa Yeniçeri-ağalığından Vezir-i-a'zam olduğu için «Ağa» lâkabiyle anılır. — Tâyin tarihinde ordu ile Edirne'de bulunduğu için Istanbul'a muvâsalatla işe başlaması 1711 = 1123 senesi 2 Kânunuevvel = 21 Şevvâl Çarşanba gününe müsâdiftir. Azli için «11 Şevvâl = 11 Teşrinisâni Cuma» tarihi de rivayet edilir).

134) Silâhdar / Köle-Süleyman Paşa — Milliyeti: Abaza; tâyini: 1712 = 1124 senesi 12 Teşrinisâni = 12 Şevvâl Cumartesi günü; azli: 1713 = 1125 senesi 6 Nisan = 10 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; sadâret müddeti: 4 ay, 24 gün.

(Kızlar-ağası Yusuf Ağa'nın köleliğinden yetişip Sadâret-Kaymakamlığından Vezir-i-a'zam olan bu Süleyman Paşa «Nişancı» lâkabiyle de anılır. — Azil tarihinde ihtilâf vardır : Meselâ «18 Rebî'ül-evvel = 14 Nisan Cuma» ve «28 Rebî'ül-evvel = 24 Nisan Pazartesi» rivayetlerine de tesadüf edilir; bu mesele için aşağıki fıkraya da bakınız).

135) Orsa-Poça/Hoca-İbrahim Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1713 = 1125 senesi 6 Nisan = 10 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; azil ve idâmı: 1713 = 1125 senesi 27 Nisan = 1 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; sadâret müddeti : 21 gün.

(Urlalı bir pehlivanın oğlu olan bu Sadr-ı-a'zam «Orsa-Poça İbrahim Paşa», «İbrahim-Hoca» ve «Pehlivan-zâde İbrahim Paşa» isimleriyle de anılır. Bahriyeden yetişmiş ve Deryâ-Kapdanlığından Vezir-i-a'zam olmuştur. — Vak'anüvis Râşid selefinin azliyle bunun tâyinini 1713 = 1125 senesi «28 Rebî'ül-evvel = 24 Nisan Pazartesi» gününe müsâdif gösterirse de bunun bir tertip yahut istinsah hatâsından mütevellid olduğu anlaşılmaktadır : Çünkü İbrahim Paşa'nın sadâret müddeti umumiyetle 21 gün gösterildiği halde, Râşid'deki tarih doğru olduğu takdirde yalnız üç gün sadârette bulunmuş olması lâzımgelir; halbuki gene Râşid, İbrahim Paşa'nın «Mesned-i sadârete kudûmunun yirmi ikinci günü» idâm edilmiş olduğundan bahsetmektedir. İşte bundan dolayı burada tâyin tarihi olarak «10 Rebî'ül-evvel = 6 Nisan Perşenbe» rivayeti esas ittihâz edilmiştir. — Hoca-İbrahim Paşa'nın azil ve idâmı Rikâb-ı-Hümâyun Kaymakamı Dâmâd-Ali Paşa'yı istirkâb edip bir ziyâfette öldürmek veyahut öldürtmek için kurduğu tertibâtın meydana çıkmış olmasıyla izah edilir. — Kapdanlığı için «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 109 numaraya bakınız).

136) Silâhdar / Dâmâd-Ali Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1713 = 1125 senesi 27 Nisan=1 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; şehâdeti: 1716=1128 senesi, 5 Ağustos = 16 Şa'ban Çarşanba günü; sadâret müddeti: 3 sene, 3 ay, 8 gün.

(Vezir-i-sânî ve Rikâb-ı-Hümâyun Kaymakamı iken kendisine sûikasd etmek istiyen selefi Hoca-İbrahim Paşa'nın idâmı üzerine Vezir-i-a'zam olan Ali Paşa eski vazifesinden dolayı «Silâhdar», şehâdetinden dolayı «Şehid» ve Üçüncü Ahmed'in o sırada dokuz yaşındaki kızı Fatma-Sultan'la bu sultan beş yaşındayken nikâhlanmış olduğu için de «Dâmâd» ünvâniyle anılır: Sonradan Nevşehirli-İbrahim Paşa ile evleren bu sultan için aşağıda 139 numaraya bakınız. — Ali Paşa 1079 = 1668 — 1669 tarihinde İznik civârındaki Selöz/Sölöz köyünde doğmuş olduğuna göre, takriben 45 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir; babasının ismi Hacı-Hüseyn Ağa'dır. — Mora'nın Venedikliler'den istirdâdı bunun zamanına tesadüf ettiği için, Dâmâd-Ali Paşa bâzı menbâlarda «Mora fâtihi» sayılır. Tasarrufa riâyeti ve rüşvetle hediyeyi men'etmiş olmasıyla meşhurdur. — Şehâdeti meşhur prens Eugène'e karşı girişmiş olduğu Peterwardein = Petervaradin muharebesindendir: Osmanlı menbâlarında umumiyetle «17 Şa'ban = 6 Ağustos Perşenbe» günü şehid olmuş gibi gösterilirse de bu rivayette bir günlük hatâ vardır. — Ali Paşa'nın mezarı Belgrad'dadır).

173) Hacı Halil Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1716=1128 senesi 22 Ağustos = 4 Ramazan Cumartesi günü; azli: 1717 = 1129 senesi 26 Ağustos=18 Ramazan Perşenbe günü; sadâret müddeti: 1 sene, 5 gün.

(Belgrad muhâfızlığından Vezir-i-a'zam olan Hacı-Halil Paşa Elbasanlıdır. — Selefi Dâmâd-Ali Paşa'nın şehâdet haberi vak'adan dört gün sonra 1716 = 1128 senesi 9 Ağustos = 20 Şa'ban Pazar günü ve daha kuvvetli bir rivayete göre de 15/16 Ağustos = 26/27 Şa'ban Cumartesi/Pazar gecesi Edirne'ye gelmiş ve derhal «Mühr-i-Hümâyun» Belgrad muhâfızı Halil Paşa'ya gönderilmiştir: Hacı-Halil Paşa'nın tâyini için yukarda esas ittihâz ettiğimiz «4 Ramazan = 22 Ağustos Cumartesi» tarihi mührün Belgrad'a gönderilip kendisine teslim edilmiş olduğu güne müsâdiftir; bununla beraber «3 Ramazan = 21 Ağustos Cuma» tarihi de rivayet edilir. Halil Paşa'nın azli Belgrad'ın sukutu üzerinedir).

138) Nişancı-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1717=1129 senesi 26 Ağustos = 18 Ramazan Perşenbe günü; azli 1718 = 1130 senesi 9 Mayıs = 8 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; sadâret müddeti: 8 ay, 14 gün.

(Kayseri köylülerinden Hacı-Ali isminde Mısırlı bir tâcirin oğlu olan Mehmet Paşa Nişancılıktan Sadr-ı-a'zam olduğu için «Nişancı» yahut «Tevkiî» lâkaplariyle ve memleketinden dolayı da «Kayserili» lâkabiyle anılır. — Azline sebep, Avusturya seferinin en buhranlı bir devrinde iş başına gelip hiç bir muvaffakıyyet te'min edememiş olmasında ve bilhassa Üçüncü Ahmed'in Rikâb-ı-Hümâyun Kaymakamı olan dâmâdı Nevşehirli-İbrahim Paşa'yı Sadâret makamına çıkarmak istemesinde gösterilir).

139) Nevşehirli Dâmâd-İbrahim Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1718 = 1130 seenesi 9 Mayıs = 8 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; azli: 1730 = 1143 senesi 30 Eylül = 17 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; Patrona

ihtilâlinde şehâdeti: 1730 = 1143 senesi 1 Teşrinievvel = 18 Rebî'ül-evvel Pazar günü; sadâret müddeti: 12 sene, 4 ay, 22 gün.

(Üçüncü Ahmed saltanatının son zamanlarda «Lâle devri» denilen son yıllarının bu zeki ve zarif mümessili Nevşehirlidir; babası Ezdin voyvodası Ali Ağa'dır. 1073 = 1662 - 1663 tarihlerinde dünyaya gelmiş olduğuna göre 56 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş ve 68 yaşlarında öldürülmüş demektir: Umumiyetle 70 yaşlarında şehid olmuş gösterilmesi Hicrî takvime göredir. Bununla beraber 1079=1668 - 1669 tarihinde dünyaya geldiği hakkında da bir rivayet vardır. — Dâmâd-İbrahim Paşa'nın hayatına mal olan Patrona vak'ası için 1730 = 1143 vukuâtının «28 Eylül» fıkrasına bakınız. — Nevşehirli-İbrahim-Paşa, Üçüncü Ahmed'in sevgili kızı Fatma-Sultan'la evlenerek dâmâd olmuştur. Bu sultan ondan evvel henüz beş yaşındayken yukarda 136 numarada gördüğümüz Dâmâd-Ali Paşa'ya nikâhlanmış ve Ali Paşa'nın Petervaradin muharebesinde şehâdeti üzerine yaşı küçük olduğu için kızken dul kalmış ve nihayet 13 yaşlarındayken Nevşehirli-İbrahim Paşa'ya verilmiştir. — Patrona ihtilâlinde asiler İbrahim Paşa'nın diri olarak kendilerine teslimini istemişlerse de Üçüncü Ahmed sarayda boğdurduktan sonra cenâzesini göndermiş ve bu zavallı cenâzenin İbrahim Paşa'ya âid olmadığını iddiâ eden ihtilâlciler cesedi bir beygir kuyruğuna bağlayıp saraya iâde etmişlerdir: Mezarı Şehzâdebaşındadır. — «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinin 144 numarasındaki Sinek-Mustafa Paşa bunun yeğenidir).

ÜÇÜNCÜ AHMED ve BİRİNCİ MAHMUD DEVİRLERİ:

140) Silâhdar-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1730 = 1143 senesi 1 Teşrinievvel = 18 Rebî'ül-evvel Pazar günü; azli: 1731 = 1143 senesi 22 Kânunusâni = 13 Receb Pazartesi günü; sadâret müddeti: 3 ay, 21 gün.

(Kubbe-vezirliğinden Sadr-ı-a'zam olan Silâhdar-Mehmet Paşa Üçüncü Ahmed'in kızlarından Ayşe-Sultan'la evlenmiş olduğu için Dâmâddır. — «Hantal-Haffâf/Kavaf» denilen Istanbullu bir kavafın oğludur. Kaynatasının saltanatında yalnız bir gün sadârette bulunduktan sonra Patrona ihtilâlinin neticesi olarak Üçüncü Ahmed o gece ferâgate mecbur olmuş ve yeni Vezir-i-a'zam azledilmiyerek Birinci Mahmud devrinde de bir müddet mevkiini muhâfaza ettikten sonra azlinde halefinin yerine Haleb valisi olmuştur). —

BİRİNCİ MAHMUD DEVRİ:

141) Kabakulak-İbrahim Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1731 = 1143 senesi 22 Kânunusâni = 13 Receb Pazartesi günü; azli: 1731 = 1144 senesi 10 Eylül = 8 Rebî'ül-evvel Pazartesi günü; sadâret müddeti: 7 ay, 19 gün.

(Haleb valiliğinden Sadr-ı-a'zam olduğu zaman Istanbul'da bulunduğu için derhal işe başlıyan Kabakulak-İbrahim Karahisarlıdır; sadâreti esnâsında zorbalardan on beş bin kadarını imhâ etmiş olmakla meşhurdur; pâyıtahtı Istanbul'dan Anadolu'ya nakletmek fikrinde olduğu da rivayet edilir. — Subhî tarihinde azli «7 Rebî'ül-evvel Pazartesi» gününe müsâdif gösterilirse de, Pazartesi o ayın yedisine değil, sekizine müsâdiftir; Hammer'in esas ittihâz ettiği «9 Rebî'ül-evvel = 11 Eylül Salı» tarihi yanlıştır. — Kabakulak-İbrahim Paşa sadâretten azli üzerine Eğriboz muhâfızlığına gönderilmiştir).

142) Topal-Osman Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1731=1144 senesi 10 Eylül = 8 Rebî'ül-evvel Pazartesi günü; azli: 1732 = 1144 senesi 12 Mart = 15 Ramazan Çarşanba günü; sadâret müddeti: 6 ay, 2 gün.

(Arnavutluk ıslâhâtına me'mur olan vezir Topal-Osman Paşa yukarıki fıkrada gördüğümüz selefi Kabakulak-İbrahim Paşa'nın azli üzerine tâyin edilip derhal Istanbul'a dâvet edilmiş ve kendisi gelinceye kadar Sadâret-Kaymakamlığına da vezâret pâyesiyle Yeniçeri-ağası Şâhin Mehmet Paşa me'mur olmuştur. Osman Paşa'nın Istanbul'a muvâsalat tarihi 1731=1144 senesi 22 Eylül=20 Rebî'ül-evvel Cumartesi günüdür: Subhî tarihinde «19 Rebî'ül-evvel Sebt» gününden bahsedilirse de «Sebt = Cumartesi» günü o sene Rebî'ül-evvelinin 19 una değil, 20 sine müsâdiftir: İşte bundan dolayı Topal-Osman Paşa'nın sadâretini Istanbul'a gelip Mühr-i-Hümâyûn'u pâdişahtan almasıyla başlamış gösteren daha muahhar menbâlarda hep bu «19 Rebî'ül-evvel» tarihine tesadüf edilirse de bir gün hatâlıdır. Zâten o tarih Paşa'nın tâyinine değil, Istanbul'a muvâsalatına âid olduğu için burada tâyin tarihi esas ittihâz edilmiştir. — Topal-Osman Paşa Nâmık Kemal'in büyük-dedesidir: Bilhassa İran cephesindeki kahramanlıklarıyla mârûf olan Osman Paşa umumiyetle «Moralı» gösterilirse de, Nâmık Kemâl'in oğlu Ali Ekrem Bey'in âile şeceresine istinâden bir gün bana anlattığına göre Osman Paşa'nın babası Bekir Ağa Konya Türklerindendir ve Mora'ya gitmiş olduğu için oğluna «Moralı» denilmiştir: Rızâ Nur merhum da Mısır'da neşrettiği «Türk bilik revüsü» nün Nâmık Kemal'e âit 6 ıncı nüshasının 485 - 1366 ncı sahifesinde bu noktayı gene Ali Ekrem'in izâhına göre tasrih ve tavzih etmektedir. — Topal-Osman Paşa sadâretten azlinde Trabzon valiliğine gönderilmiştir. — Birinci Mahmud devrinde Kapdan-ı-deryâ olan oğlu Dâmâd-Râtib Ahmed Paşa için «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 130 numaraya bakınız).

143) Hekimoğlu-Ali Paşa — Milliyeti: İtalyan, tâyini: 1732 = 1144 senesi 12 Mart = 15 Ramazan Çarşanba günü; azli: 1735 = 1148 senesi 12 Temmuz = 20 Safer Salı günü; sadâret müddeti: 3 sene, 4 ay, 1 gün; «İlk sadâreti».

(Tebriz Ser-askerliğinden Sadr-ı-a'zam olan ve «Hekimbaşı-zâde/Hekim-zâde» lâkaplarıyla da anılan bu Ali Âlî Paşa Venedikli bir dönme olan Hekimbaşı Nuh Efendi'nin oğludur; 1689 = 1100 senesi 3/4 Haziran = 14/15 Şa'ban Cuma/Cumartesi gecesi dünyaya gelmiş olduğuna göre, sadârete tâyin edildiği gün yaşının Milâdî takvim hisâbiyle 42 sene, 9 ay, 9 gün tutması, yâni 43 yaşının içinde bulunması lâzımgelir. — Subhî tarihinde Hekimoğlu'nun sadâretten azli «Mâh-ı Safer-ül-Hayr'ın yirmi ikinci Salı günü» ne müsâdif gösterilir: Halbuki o sene Saferinin yirmi ikinci günü Salı'ya değil, Perşenbe'ye müsâdiftir; Hammer bu noktaya dikkat etmiyerek «22 Safer» tarihini aynen almış ve bunun Milâdî karşılığı olarak da «14 Temmuz» gününü esas ittihâz etmiştir; bu yanlışa diger bâzı menbâlarda daha tesadüf edilir; tabiî burada gün rakamının yanlışlığı gün ismine istinâden tashih edilerek Salı'ya müsâdif olan «20 Safer = 12 Temmuz» günü esas tutulmuştur. Hekimoğlu-Ali Paşa'nın Tebriz'den Istanbul'a gelip işe başlaması 1732 = 1144 senesi 10 Mayıs = 15 Zülka'de Cumartesi gününe müsâdiftir. — İkinci ve üçüncü sadâretleri için aşağıda 150 ve 156 numaralara bakınız).

144) Gürcü-İsmail Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1735 = 1148 senesi 12 Temmuz = 20 Safer Salı günü; azli: 1735 = 1148 senesi 24 Kânunuevvel = 8 Şa'ban Cumartesi günü; sadâret müddeti: 5 ay, 13 gün.

(Bağdad valiliğinden Sadr-ı-a'zam olan ve kölelikten yetişen İsmail Paşa'nın tâyin

tarihi selefinin azil gününe müsâdiftir: Yukarıki fıkraya bakınız. Kendisi Bağdad'dan Istanbul'a gelinceye kadar Sadâret-Kaymakamlığına üç tuğlu vezâret pâyesiyle Çavuşbaşı Mehmed Ağa tâyin edilmiş ve İsmail Paşa da gene o senenin 29 Eylül=11 Cumâdâ-l-ûlâ Perşenbe günü Istanbul'a gelip işe başlamıştır. — Vâsıf tarihinde İsmail Paşa'nın azli «9 Şa'ban Sebt» gününe müsâdif gösterilirse de Şa'bânın dokuzu Pazara tesadüf ettiği için burada «8 Şa'ban = 24 Kânunuevvel Cumartesi günü esas ittihâz edilmiştir. — Kölelikten yetişme ümmî ve mürteşî bir ihtiyar olan bu İsmail Paşa sadâretten azlinde Sakız'a sürülmüştür).

145) Silâhdar Seyyid-Mehmet Paşa — Miliyeti: Türk (?); tâyini 1736 = 1148 senesi 9 Kânunusâni = 24 Şa'ban Pazartesi günü; azli: 1737= 1150 senesi 6 Ağustos = 8 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; sadâret müddeti: 1 sene, 7 ay.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz Gürcü-İsmail Paşa'nın azledildiği gün Silâhtarlıktan vezâret pâyesiyle Sadâret-Kaymakamı olan bu Seyyid-Mehmet Paşa'nın Dimetokalı olduğundan bahsedilir: Bunun esâleten tâyinine kadar 16 gün süren Kaymakamlığı müddetince Sadâret makamı münhal kalmıştır. — Seyyid-Mehmet Paşa Sadâret-makamına ilâveten Serdâr-ı-Ekrem sıfatiyle ordu başındayken azledilmiştir).

146) Muhsin-zâde Abdullah Paşa — Milliyeti: Arap (?); tâyini: 1737 =1150 senesi 6 Ağustos = 8 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; azli: 1737 = 1150 senesi 19 Kânunuevvel = 26 Şa'ban Perşenbe günü; sadâret müddeti: 4 ay, 14 gün.

(Bender Ser-askerliğinden Sadr-ı-a'zam olan Muhsin-zâde Abdullah Paşa'nın Halepli olduğu rivayet edilir: Bu âilenin Musullu olduğu hakkında da bir rivayet vardır: Fakat Türk yahut Arap olduğu hakkında vâzıh bir kayde tesadüf edilememiştir. — O sırada selefi Seyyid-Mehmet Paşa orduda bulunduğu için Mühr-i-Hümâyun kendisinden istirdâd edilmek suretiyle azledilmiş ve sadârete tâyini onun azil gününe müsâdif sayılan Abdullah Paşa'ya da ertesi güne tesadüf eden 7 Ağustos= 9 Rebî-ül-âhir Salı günü isâl edilmiştir. Muhsin-zâde'nin Sadr-ı-a'zam ve Serdâr-ı-Ekrem sıfatiyle ordu başına gelişi de 19 Ağustos = 21 Rebî'ül-âhir Pazar gününe müsâdiftir. — Abdullah Paşa, aşağıda 164 ve 170 numaralarda göreceğimiz Muhsin-zâde Mehmet Paşa'nın babasıdır; azlinde Selânik valiliğine gönderilmiştir).

147) Yeğen-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1737=1150 senesi 19 Kânunuevvel = 26 Şa'ban Perşenbe günü; azli: 1739 = 1151 senesi 22 Mart = 11 Zülhicce Pazar günü; sadâret müddeti: 1 sene, 3 ay, 4 gün.

(Eski Baş-defterdarlardan Alâiyyeli Kel-Yusuf Efendi'nin kızkardeşinin oğlu olduğu için «Yeğen» lâkabiyle anılan Mehmet Paşa Antalyalıdır: Istanbullu olduğu hakkında da bir rivayet varsa da doğru değildir; Rikâb-ı-Hümâyun Kaymakamlığından Sadr-ı-a'zam olmuştur. — Yeğen-Mehmet Paşa'nın azli Subhî tarihinde Zülhicce ayının «On ikinci ve Îd-i Adhâ'nın üçüncü Ahad günü»ne müsâdif gösterilirse de «Ahad=Pazar» günü o sene Zülhicce'sinin 12 sine değil, 11 ine tesadüf ettiği için, Rü'yet-i-hilâlden mütevellid olması lâzımgelen bu bir günlük fark burada tashih edilmiştir).

148) Hacı-İvaz Mehmet Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1739 = 1151 senesi 22 Mart = 11 Zülhicce Pazar günü; azli: 1740 = 1153 senesi 23 Haziran = 28 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; sadâret müddeti: 1 sene, 3 ay, 2 gün.

(Yagozinalı-Nasrullah isminde birinin oğlu olan Hacı-İvaz Paşa Vidin Ser-askerliğinden Sadr-ı-a'zam olmuştur. Kendisi Serdâr-ı-Ekrem sıfatiyle orduya me'mur olduğu için, vezir Ahmed Paşa Sadâret-Kaymakamlığına tâyin edilmiştir. — Gürcü olduğu hakkında da yanlış bir rivayet bulunan İvaz Mehmet Paşa sadâretten azledildikten sonra Cidde valiliğine gönderilmiştir. Üçüncü Mustafa devrinde Sadr-ı-a'zam olan oğlu Halil Paşa için aşağıda 168 numaraya bakınız. — Hacı-İvaz Paşa'nın ölümünden bir sene sonra cesedinin çürümemiş olduğu görüldüğü için halk arasında «Evliyâ» lâkabiyle de anılmıştır).

149) Nişancı Hacı-Ahmed Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1740 = 1153 senesi 23 Haziran = 28 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; azli: 1742 = 1155 senesi 21 Nisan = 15 Safer Cumartesi günü; sadâret müddeti: 1 sene, 9 ay, 28 gün.

(Nişancılıktan Sadr-ı-a'zam olan Hacı-Ahmed Paşa Foça'da doğmuş olmakla beraber, âile ocağı itibariyle Antalyalıdır; «Şehlâ» ve «Kör» lâkaplarıyla da anılır. Azlinden sonra muhtelif valiliklerde bulunmuştur).

150) Hekimoğlu-Ali Paşa — Milliyeti: İtalyan; tâyini: 1742 = 1155 senesi 21 Nisan = 15 Safer Cumartesi günü; azli: = 1743 = 1156 senesi 23 Eylül = 4 Şa'ban Pazartesi günü; sadâret müddeti: 1 sene, 5 ay, 2 gün; «İkinci sadâreti».

(Bu sefer Anadolu Beylerbeyliğinden Sadr-ı-a'zam olan Hekimoğlu-Ali Paşa'nın ilk sadâreti için yukarda 143 ve 3 cü sadâreti için de aşağıda 156 numaralara bakınız. — Bu ikinci sadâreti selefinin azlinden beş gün evvel takarrür edip kendisine gizlice haber gönderilmiş, Istanbul'a gelinceye kadar Kapdan-ı-deryâ Mustafa Paşa Sadâret-Kaymakamlığına tâyin edilmiş ve kendisi de o senenin 26 Nisan = 20 Safer Perşenbe günü gelip vazifesine başlamıştır. — Hekimoğlu'nun bu ikinci sadâretinden azli için «1 Şa'ban = 20 Eylül Cuma» tarihi de rivayet edilir).

151) Seyyid-Hasan Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1743 = 1156 senesi 23 Eylül = 4 Şa'ban Pazartesi günü; azli: 1746 = 1159 senesi 9 Ağustos = 21 Receb Salı günü; sadâret müddeti: 2 sene, 10 ay, 16 gün.

(Yeniçeri - ağalığından Sadr-ı-a'zam olan Seyyid-Hasan Paşa Şarkî-Karahisarlıdır; ümmî olmakla beraber doğru ve temiz yürekli bir adam olduğu rivayet edilir. — İzzî tarihinde azli Receb ayının «Yirmi ikinci Selâse günü» ne müsâdif gösterilirse de «Selâse = Salı» günü o sene Recebinin 22 sine değil, 21 ine müsâdiftir. Azlinden sonra muhtelif valiliklerde bulunmuştur).

152) Tiryâki Hacı-Mehmet Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1746=1159 senesi 9 Ağustos = 21 Receb Salı günü; azli: 1747 = 1160 senesi 24 Ağustos 17 Şa'banPerşenbe günü; sadâret müddeti: 1 sene, 16 gün.

(Sadâret-Kethudâlığından Sadr-ı-a'zam olan Tiryâki-Mehmet Paşa İstanbul'da doğmuşsa da bir yeniçerinin oğlu olduğu için milliyeti belli değildir. — Tâyin tarihindeki bir günlük ihtilâf için yukarıki fıkraya bakınız. — Selefi gibi bu da azlinden sonra muhtelif valiliklerde bulunmuştur).

153) Boynu-iğri Seyyid-Abdullah Paşa — Milliyeti: Arap (?); tâyini: 1747 = 1160 senesi 24 Ağustos = 17 Şa'ban Perşenbe günü; azli: 1750 = 1163 senesi 3 Kânunusâni = 24 Muharrem Cumartesi günü; sadâret müddeti: 2 sene, 4 ay, 10 gün.

(Aydın muhassıllığından Vezir-i-a'zam olan Seyyid-Abdullah Paşa Kerküklüdür ve muhtelif valiliklerde bulunmuş olan vüzerâdan «Firârî» ve «Kesici» lâkaplarıyla mâruf Kerküklü Seyyid-Hasan Paşa'nın oğludur. — İzzî tarihinde azli 1163 senesi «Muharrem-ül-Harâmının yirmi üçüncü Sebt» gününe müsâdif gösterilirse de «Sebt= Cumartesi» günü o sene Muharreminin 23 üne değil, 24 üne müsâdiftir. — Seyyid-Abdullah Paşa azlinden sonra muhtelif valiliklerde bulunmuştur).

154)Devâtdar-Mehmet Emin Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1750 = 1163 senesi 3 Kânunusâni = 24 Muharrem Cumartesi günü; azli: 1752 = 1165 senesi 1 Temmuz = 18 Şa'ban Cumartesi günü; sadâret müddeti: 2 sene, 5 ay, 29 gün.

(Sadâret-Kethudâlığından Sadr-ı-a'zam olan Mehmet Emin Paşa'ya «Devâtdar» denilmesi evvelce Dâmâd-İbrahim Paşa'nın Divitdarlığında bulunmuş olmasındandır. Mehmet Emin Paşa, Tersâne'den yetiştikten sonra muhtelif valiliklerde bulunmuş olan vüzerâdan Aşçı-zâde Mehmet Paşa'nın oğludur. — Vak'anüvis İzzî azil tarihini «Şehr-i-Şa'bân-ül-Muazzamın on dokuzuncu mubârek yevm-i Sebtde» gösterirse de, «Sebt = Cumartesi» günü o sene Şa'bânının 19 una değil, 18 ine müsâdiftir. — Devâtdar Mehmet Emin Paşa ilkönce Girid'e sürülmüş ve ondan bir müddet sonra valilikle gittiği Mısır'da ölmüştür).

BİRİNCİ MAHMUD VE ÜÇÜNCÜ OSMAN DEVİRLERİ:

155) Köse-Bâhir Mustafa Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1752= 1165 senesi 1 Temmuz=18 Şa'ban Cumartesi günü; azli: 1755=1168 senesi 15 Şubat =3 Cumâda-l-ûlâ Cumartesi günü; sadâret müddeti: 2 sene, 7 ay, 14 gün; «İlk sadâreti».

(Baş-Emîr-âhurluktan birdenbire Vezir-i-a'zam olan Bâhir Mustafa Paşa Çorluludur ve muhtelif valiliklerde bulunmuş vüzerâdan Sofu-Abdurrahman Paşa'nın oğludur. — Vâsıf tarihinde azli «Cümâda-l-ûlânın dördüncü Cumartesi günü» ne müsâdif gösterilirse de Cumartesi günü o ayın 4 üne değil, 3 üne müsâdiftir. — Köse-Mustafa Paşa'nın bundan sonraki sadâretleri için aşağıda 160 ve 163 numaralara bakınız).

ÜÇÜNCÜ OSMAN DEVRİ:

156) Hekimoğlu-Ali Paşa — Milliyeti: İtalyan; tâyini 1755 = 1168 senesi 15 Şubat = 3 Cumâda-l-ûlâ Cumartesi günü; azli: 1755 = 1168 senesi 18 Mayıs = 6 Şa'ban Pazar günü; sadâret müddeti: 3 ay, 1 gün; «Üçüncü sadâreti».

(İkinci sadâretinde olduğu gibi bu sefer de Anadolu beylerbeyliğinden Sadr-ı-a'zam olan Hekim-oğlu-Ali Paşa'nın bundan evelki iki sadâreti için yukarda 143 ve 150 numaralara bakınız. — Üç sadâretinin mecmuû 5 sene, 4 gün tutmaktadır. — Bu seferki tâyininde Trabzon'da bulunan Ali Paşa Istanbul'a gelinceye kadar Yeniçeri-ağası Mustafa Ağa Sadâret-Kaymakamı olmuş ve Sadr-ı-a'zam da tâyininden 40 gün sonra 27 Mart = 13 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü pâyıtahta vâsıl olmuştur. — Vâsıf tarihinde Hekimoğlu'nun azli «Şa'bân-ül-Muazzamın yedinci Ahad günü»ne müsadif gösterilirse de, «Ahad = Pazar» günü o ayın 7 sine değil, 6 sına müsâdiftir. Ali Paşa bu azlinde bir gece Kız-kulesine habsedildikten sonra Magosa kalesine sürülmüştür; ölümü son vazifesi olan Anadolu valiliğindedir).

157) Nâilî Abdullah Paşa — Milliyeti : Türk; tâyini: 1755 = 1168 senesi 18 Mayıs = 6 Şa'ban Pazar günü; azli: 1755 = 1168 senesi 24 Ağustos = 16 Zülka'de Pazar günü; sadâret müddeti: 3 ay, 7 gün.

(Baş-defterdarlıktan Vezir-i-a'zam olan Nâilî Abdullah Paşa Istanbul'da Davud-paşalı-Hacı-Halil Ağa'nın oğludur; ilim ve fazlıyla mâruftur. Azlinden sonra muhtelif valiliklerde bulunmuş ve son vazifesi olan Cidde valiliğinde ölmüştür : Mezarı Mekke'dedir).

158) Bıyıklı-Ali Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini : 1755 = 1168 senesi 24 Ağustos = 16 Zülka'de Pazar günü; idâmı: 1755 = 1169 senesi 25 Teşrinievvel = 19 Muharrem Cumartesi günü; sadâret müddeti: 2 ay, 2 gün.

(Istanbul'un fakir ailelerinden birine mensub olan Ali Paşa'ya «Bıyıklı» denilmesi vezir oluncaya kadar sakal bırakmamış olmasındandır : Hattâ Üçüncü Osman'ın bu Ali Paşa'yı 156 numarada gördüğümüz Hekimoğlu-Ali Paşa azledildiği zaman sadârete getirmek istediği halde sakalı çıkıncaya kadar vezâret pâyesiyle Nişancılığa tâyin ettiği ve Hekimoğlu'yla bunun arasındaki Nâilî Abdullah Paşa'nın da bir sakal bitme müddetince sadârete getirildiği için «Sadr-ı- sadârette hülle oldu!» diye alay ettiği rivayet edilir! Bununla beraber Bıyıklı-Ali Paşa sadâretinden evvelki vazifesinden dolayı «Nişancı/Tevkiî» lâkabiyle de anılır. — İdâmı rüşvet ve yalancılık iftirâlarına uğramasındandır : Hattâ pâdişahın idâm hükmü yerine getirildikten iki saat sonra pişman olduğu bile rivayet edilir).

159) Yirmi-sekiz-zâde Mehmet Said Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1755 = 1169 senesi 25 Teşrinievvel = 19 Muharrem Cumartesi günü; azli: 1756 = 1169 senesi 1 Nisan = 1 Receb Perşenbe günü; sadâret müddeti: 5 ay, 7 gün.

(Sadâret-Kethudâlığından Sadr-ı-a'zam olan Mehmet Said Paşa, Paris sefâretnâme-

siyle meşhur Yirmi-sekiz-Çelebi Mehmed Efendi'nin oğludur. Asıl ismi «Mehmet Fâizî» ve lâkabı da «Süleyman-Ağa-zâde» şeklinde olan Yirmi-sekiz-Çelebi, Samsuncu-başı Gürcü-Süleyman Ağa'nın oğludur; Mehmet Said Paşa, babasının Üçüncü Ahmed devrinde ve 1720=1132 tarihindeki Fransa seyâhatine Dîvan-efendiliği ile iştirâk etmiş ve daha sonra kendisi de muhtelif elçiliklerle büyük me'muriyetlerde bulunarak çok iyi yetişmiş âlim ve fâzıl bir devlet-adamıdır; tıbba âit Türkçe «Ferâid-ül-müfredât» isminde bir eseriyle bâzı Fârsî eserleri vardır; meşhur İbrahim-Müteferrika'yı himâye ve iltizâm ederek onunla beraber Türkiye'de ilk matbaayı kurmuş olduğu için bizde matbaacılığın müessisi sayılır. — «Mizâc-ı zamânede olan televvüne» uymadığı için azledilmiş olduğundan bahsedilen bu kıymetli Vezir-i-a'zam ilkönce İstanköy adasına nefyedilmişse de, ondan sonra muhtelif valiliklerde bulunmuş ve nihayet 1761 = 1175 senesi Rebî'ül-evvel = Teşrinievvel ayında Maraş valisi iken orada ölmüştür).

160) Köse-Bâhir Mustafa Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1756 = 1169 senesi 1 Nisan = 1 Receb Perşenbe günü; azli: 1757 = 1170 senesi 11 Kânunusâni = 19 Rebî'ül-âhir Salı günü; sadâret müddeti: 9 ay, 10 gün, «İkinci sadâreti».

(Mora muhassıslığından Sadr-ı-a'zam olan Bâhir Paşa Istanbul'a gelinceye kadar Yeniçeri-Ağası İbrahim Ağa Sadâret-Kaymakamı olmuş ve yeni Sadr-ı-a'zam da tâyin tarihi olan 1756 = 1169 senesi 3 Mayıs = 3 Şa'ban Pazartesi günü pâyıtahta gelip vazifesine başlamıştır.— Bâhir Paşa'nın bu ikinci sadâretinden azli Vâsıf tarihinde «Rebî'ül-âhirin yirminci Selâse günü» ne müsâdif gösterilirse de, «Selâse = Salı» günü o ayın 20 sine değil, 19 una müsâdiftir. — Bâhir Mustafa Paşa'nın bundan evvelki ilk sadâreti için yukarda 155 ve bundan sonraki üçüncü ve sonuncu sadâreti için de aşağıda 163 numaralara bakınız).

ÜÇÜNCÜ OSMAN VE ÜÇÜNCÜ MUSTAFA DEVİRLERİ :

161) Koca-Râgıb Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1757=1170 senesi 11 Kânunusâni=19 Rebî'ül-âhir Salı günü; ölümü: 1763=1176 senesi 7/8 Nisan = 23/24 Ramazan Perşenbe/Cuma gecesi, Ezânî saat 9 = Zevalî 3,35; sadâret müddeti: 6 sene, 2 ay, 28 gün.

(Haleb valiliğinden Sadr-ı-a'zam olan Koca-Râgıb Paşa Istanbulludur ve Defterhâne kâtiplerinden Mehmet Şevki Efendi'nin oğludur; 1110=1698-1699 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre 58 - 59 yaşlarında Vezir-i-a'zam olmuş demektir. Dîvan edebiyatımızın en mühim şahsiyyetlerinden olan Râgıb Paşa tıpkı Ruhî ve Nâbî gibi fikir ve felsefeyi şiir hâline getirmiş ve bir çok mısrâları darbımesel hâline gelmiş çok büyük ve kudretli bir şâirdir. İdarî ve siyasî şahsiyyeti de edebî kıymeti kadar yüksektir. — Üçüncü Ahmed'in kızlarından Sâliha-Sultan'la evlenmiş olan Koca-Râgıb Paşa üçüncü Mustafa'nın eniştesi ve Sâliha-Sultan'ın da üçüncü kocasıdır. — Kendisi Haleb'den Istanbul'a gelinceye kadar Kapucular-Kethudâsı Hacı-Ali Ağa vezâret pâyesiyle Sadâret-Kaymakamlığına tâyin edilmiş ve Râgıb Paşa da 20 Mart = 28 Cumâda-l-âhire Pazar günü Istanbul'a gelmiştir. — Koca-Râgıb Paşa'nın mezarı Istanbul'da Koska'da yaptırdığı kütüphânenin bahçesindedir).

ÜÇÜNCÜ MUSTAFA DEVRİ:

162) Tevkiî-Hamze Hâmid Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1763 = 1176 senesi 8 Nisan = 24 Ramazan Cuma günü; azli: 1763 = 1177 senesi 1 Teşrinisâni = 24Rebîül-âhir Salı günü; sadâret müddeti: 6 ay, 23 gün.

(Koca-Râgıb Paşa'nın hastalığı zamanında tâyin edilmiş olduğu Sadâret-Kaymakamlığından Vezir-i-a'zam olan Tevkiî/Nişancı-Hamze Hâmid Paşa bâzı menbâlarda «Şehrî», yâni İstanbullu gösterilirse de, Kayseri vilâyetindeki Develi-Karahisar'dandır. — İcraâtında mütereddid denilecek kadar ihtiyatkâr olmakla tenkid edilir. — Azlinden itibaren muhtelif valiliklerde bulunmuş ve Mekke'de vefat etmiştir).

163) Köse-Bâhir Mustafa Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1763 = 1177 senesi 1 Teşrinisâni = 24 Rebî'ül-âhir Salı günü; azli: 1765=1178 senesi 28 Mart = 5 Şevvâl Perşenbe günü; sadâret müddeti: 1 sene, 4 ay, 27 gün, «Üçüncü sadâreti».

(Bâhir Mustafa Paşa'nın bundan evvelki sadâretleri için yukarda 155 ve 160 numaralara bakınız : Bu son sadâretinden azli üzerine Midilli'ye nefyedildikten bir ay sonra bir takım seyyiâtından dolayı idâm edilen Bâhir Mustafa Paşa'nın üç sadâreti cem'an 4 sene, 9 ay, 21gün tutmaktadır. — Vâsıf tarihiyle onu me'haz ittihâz eden muahhar menbâlarda Köse Paşa'nın üçüncü ve sonuncu sadâretinden azli «7 Şevvâl= 30 Mart» tarihine müsâdif gösterilirse de, Vâsıf'ın metninde bir zühûl olduğu için bu rivayet doğru değildir : Çünkü matbû metinde «Şevvâlin yedinci Hamîs günü»nden bahsedilmektedir; halbuki o sene Şevvâl ayının yedinci günü «Hamîs = Perşenbe» değil, Cumartesi'dir : Her halde gün isminden anlaşıldığına göre «Beşinci» yerine yanlışlıkla «Yedinci» yazılmış olması lâzımgelir).

164) Muhsin-zâde Mehmet Paşa — Milliyeti: Arap (?); tâyini: 1765 = 1178 senesi 28 Mart = 5 Şevvâl Perşenbe günü; azli: 1768=1182 senesi 7 Ağustos = 23 Rebî'ül-evvel Pazar günü; sadâret müddeti: 3 sene, 4 ay, 10 gün; «İlk sadâreti».

(Rumeli beylerbeyliğinden Sadr-ı-a'zam olan Muhsin-zâde Mehmet Paşa, yukarda 146 numarada gördüğümüz Muhsin-zâde Abdullah Paşa'nın oğludur : Milliyeti için de o fıkraya bakınız. Mehmet Paşa Üçüncü Ahmed'in kızlarından Esmâ-Sultan'la evlenmiş olduğu için, Üçüncü Mustafa'nın eniştelerindendir. — Yeni Sadr-ı-a'zam İstanbul'a gelinceye kadar Sadâret-Kaymakamlığına Dâmad-Mehmet Paşa tâyin edilmiş ve kendisi de ayni senenin 29 Nisan = 8 Zülka'de Pazartesi günü pâyıtahta gelmiştir. — Muhsin-zâde Mehmet Paşa'nın ikinci sadâreti için aşağıda 170 numaraya bakınız).

165) Silâhdar-Hamze Mâhir Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1768 = 1182 senesi 7 Ağustos = 23 Rebî'ül-evvel = Pazar günü; azli: 1768=1182 senesi 20 Teşrinievvel = 8 Cumâdal-âhire Perşenbe günü; sadâret müddeti: 2 ay, 14 gün.

(Anadolu beylerbeyliğinden Sadr-ı-a'zam olan Silâhdar-Hamze Paşa Develi-Karahisar eşrâfından Mehmed Ağa'nın oğludur : 1140 = 1727 - 1728 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre 40 - 41 yaşlarında Vezir-i-a'zam olmuş demektir .— Ken-

disi Kütahya'dan Istanbul'a gelinceye kadar Nişancı Mehmet Emin Paşa Sadâret-Kaymakamlığında bulunmuş ve yeni Sadr-ı-a'zam da 22 Eylül = 10 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü pâyıtahta gelip işe başlamıştır: Fakat pek az sonra azledilmiş olduğu için, Istanbul'a muvâsalat tarihinden itibaren ancak 28 gün fi'len sadârette bulunmuş demektir. — Hamze Paşa sadâretten azlinde Hanya valiliğine gönderilmiştir).

166) Yağlıkçı-zâde Nişancı/Tevkiî Hacı-Mehmet Emin Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1768 = 1182 senesi 20 Teşrinievvel = 8 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü; azli: 1769=1183 senesi 12 Ağustos=9 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; sadâret müddeti: 9 ay, 23 gün.

(Tevkiîlik = Nişancılık makamından Sadr-ı-a'zam olan Mehmet Emin Paşa evvelce sefâretle Hindistan'a gitmiş olan Yağlıkçı esnâfından Hacı-Yusuf Ağa'nın oğludur; kendisi de babasıyla beraber Hind'e gidip geldikten sonra devlet hizmetine girmiş ve bir çok mühim mevkilerde bulunmuştur. — Emin Paşa Üçüncü Mustafa'nın kızlarından Şah-Sultan'la evlenmiş ve zayıf bir rivayete göre de nişanlanmışsa da evlenememiştir: «Dâmâd» lâkabiyle anılması işte bundandır. — 1136 = 1723 - 1724 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre 44 - 45 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. Sadâret makamına ilâveten Ruslara karşı Serdâr-ı-Ekremlikle de sefere gitmişse de muvaffakıyyet gösteremediği ileri sürülerek ordu başında azledildikten sonra Dimetoka menfâsına giderken Edirne'de idâm edilmiştir).

167) Moldovânî/Moldovancı-Ali Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1769 = 1183 senesi 12 Ağustos = 9 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; azli: 1769 = 1183 senesi 12 Kânunuevel = 13 Şa'ban Salı günü, sadâret müddeti: 4 ay, 1 gün.

(Hotin Ser-askerliğinden Sadr-ı-a'zam olan Ali Paşa'ya Mühr-i-Hümâyûn'un îsâli 17 Ağustos = 14 Rebî'ül-âhir Perşenbe gününe müsâdiftir. — Ali Paşa Kastamonu'nun Sorkun köyündendir: Bâzı Garp menbâlarında «Moldovânî/Modovancı» lâkabından dolayı Ali Paşa Moldovalı = Boğdanlı gibi gösterilmişse de, bu lâkap evvelce Bostancılıkla Modavya'da eşkıyâ tenkil ederken almış olduğu esirler içindeki fâhişeleri Bursa'ya sevkederken kendi muvâfakatlarıyla câriye şeklinde sattırmış olmasından dolayı verilmiştir. — Şecâatiyle mârûf olan Ali Paşa Sadâret makamından azlinden sonra Çanakkale-boğazı muhâfızlığında bulunmuştur).

168) İvaz-zâde Halil Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1769 = 1183 senesi 12 Kânunuevvel = 13 Şa'ban Salı günü; azli: 1770 = 1184 senesi 25 Teşrinievvel=5 Receb Perşenbe günü; sadâret müddeti: 10 ay, 14 gün.

(Rumeli beylerbeyliğinden Sadr-ı-a'zam olan Halil Paşa yukarda 148 numarada gördüğümüz Hacı-İvaz Mehmet Paşa'nın oğludur: Bunların milliyetini Gürcü gösteren zayıf bir rivayet de vardır. — Serdâr-ı-Ekrem sıfatiyle ordu başında bulunduğu sırada azledilen İvaz-zâde Halil Paşa sonraları muhtelif valiliklerle kumandanlıklarda bulunmuştur).

169) Silâhdar-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1770 = 1184 senesi 25 Teşrinievvel = 5 Receb Perşenbe günü; azli: 1771 = 1185 senesi 11 Kânunuevvel = 4 Ramazan Çarşanba günü; sadâret müddeti: 1 sene, 1 ay, 17 gün.

(Bosna valiliğinden Sadr-ı-a'zam olan Silâhdar-Mehmet Paşa İstanbullu'dur ve Cihangirli Ahmed-Kapdan'ın oğludur. Sadâretle Serdâr-ı-Ekremliğe tâyini üzerine 13 Kânunuevvel = 6 Ramazan Cuma günü Babadağı'ndaki ordu başına gelmiş olduğu için bâzı menbâlarda işte bu son tarihte tâyin edilmiş gibi gösterilir : Bu iki tarih arasında vezir Hacı-Ahmed Paşa Serdâr-ı-Ekrem kaymakamlığına me'mur olmuştur. — Üçüncü Ahmed'in kızlarından Ayşe-Sultan'la evlendiği için Dâmâd olan Silâhdar-Mehmet Paşa azlinden sonra muhtelif valiliklerde bulunmuştur).

ÜÇÜNCÜ MUSTAFA VE BİRİNCİ ABDÜLHAMİD DEVİRLERİ:

170) Muhsin-zâde Mehmet Paşa — Milliyeti: (Arap ?); tâyini: 1771 = 1185 senesi 11 Kânunuevvel = 4 Ramazan Çarşanba günü; ölümü: 1774 = 1188 senesi 4 Ağustos = 26 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; sadâret müddeti: 2 sene, 7 ay, 24 gün; «İkinci sadâreti».

(Muhsin-zâde Mehmet Paşa'nın ilk sadâreti için yukarda 164 numaraya bakınız. — Mehmet Paşa Kaynarca muâhedesinin akdi üzerine Rus seferinden dönerken Karınova'da ölmüş ve cenâzesi Edirne'ye nakledilip orada gömüldükten on gün sonra İstanbul'a getirilip Eyüb'e defnedilmiştir. — İki sadâretinin mecmûu 6 sene, 4 gün tutmaktadır).

BİRİNCİ ABDÜLHAMİD DEVRİ :

171) İzzet Mehmet Paşa — Milliyeti: Rum; tâyini: 1774 = 1188 senesi 10 Ağustos = 2 Cumâda-l-âhire Çarşanba günü; azli: 1775 = 1189 senesi 6 Temmuz = 7 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; sadâret müddeti: 10 ay, 27 gün; «İlk sadâreti».

(Sadâret-Kaymakamlığından Vezir-i-a'zam olan İzzet Mehmet Paşa yukarda 13 numarayla gördüğümüz Rum-Mehmet Paşa ahfâdından Hüseyn Bey'in oğludur ve Bolu vilâyeti merkez kazâsının Çarşanba nâhiyesinde «Beylik» ismiyle bahsedilen bir köyde doğmuştur : Doğum tarihi 1136 = 1723 - 1724 olduğuna göre Milâdî takvim hisâbiyle 50 - 51 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. Cevdet tarihinde İzzet Mehmet Paşa'nın azli «Mâh-ı-Cumâda-l-ûlânın sekizinci Hamîs günü» ne müsâdif gösterilirse de «Hamîs = Perşenbe» günü o ayın sekizine değil, yedisine müsâdiftir. — İkinci sadâreti için aşağıda 176 numaraya bakınız. — 186 ve 205 numaralarda ayni isimde iki Sadr-ı-a'zam daha vardır).

172) Derviş Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1775 = 1189 senesi 6 Temmuz = 7 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; azli: 1777 = 1190 senesi 5 Kânunusâni = 25 Zülka'de Pazar günü; sadâret müddeti: 1 sene, 6 ay.

(Sadâret-Kethudâlığından Sadr-ı-a'zam olan Derviş Mehmet Paşa İstanbul'un Hoş-

kadem mahallesinde dünyaya gelmiştir : Babasının ismi Yağlıkçı-Kadri Ağa'dır; doğum tarihi bir rivayete göre 1142 = 1729 - 1730 ve ikinci bir rivayete göre de 1148 =1735 - 1736 olduğuna göre, birinci rivayete nazaran 45 - 46 ve ikinci rivayete göre de 39-40yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir).

173) Dârendeli Cebeci-zâde Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1777 = 1190 senesi 5 Kânunusâni = 25 Zülka'de Pazar günü; azli : 1778 = 1192 senesi 1 Eylül = 8 Şa'ban Salı günü; sadâret müddeti: 1 sene, 5 gün.

(Sadâret-Kethudâlığından Sadr-ı-a'zam olan Cebeci-zâde Mehmet Paşa Dârende'nin eski bir âilesine mensuptur; 16 gün Kethudâlık ettikten sonra «26 Zülka'de = 6 Kânunusâni Pazartesi» günü sadârete geçtiği hakkında da bir rivayet vardır. — Azlinden sonra muhtelif valiliklerde bulunmuştur. Memleketinde bir çok hayrâtı vardır).

174) Kalafat-Mehmet Paşa — Milliyeti: Bulgar; tâyini: 1778 = 1192 senesi, 1 Eylül = 8 Şa'ban Salı günü; azli: 1779 = 1193 senesi 21 Ağustos =8 Şa'ban Cumartesi günü; sadâret müddeti: 11 ay, 20 gün.

(Yeniçeri-ağalığından Sadr-ı-a'zam olan Kalafat-Mehmet Paşa Sofya civârındaki Bulgar köylerinden birinde dünyaya gelmiş ve gençliğinde ihtidâ edip Istanbul'a gelerek devlet hizmetine girmiştir. Câhil ve hattâ ümmî olduğu için devlet esrârının muhâfazasına muktedir olamadığı rivayet edilir. — Azlinden sonra bir aralık Belgrad muhâfızlığında bulunmuştur).

175) Kara-vezir/Kara-silâhdar Seyyid Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1779 = 1193 senesi 21 Ağustos = 8 Şa'ban Cumartesi günü; ölümü: 1781 = 1195 senesi 19/20 Şubat = 24/25 Safer Pazartesi/Salı gecesi, Ezânî saat 12,50 = Zevâlî 19/7; sadâret müddeti: 1 sene, 6 ay.

(Silâhdarlıktan Sadr-ı-a'zam olan Seyyid-Mehmet Paşa Niğde vilâyetinin Arapsun kazâsı eşrâfından Seyyid-Ali Ağa'nın oğludur : 1148 = 1735 - 1736 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre 43 - 44 yaşlarında Vezir-i-a'zam olmuş demektir. Esmer benizli olduğu için Silâhdarlığı zamanında «Kara-Silâhdar» ve sadâreti devrinde de «Kara-vezir» lâkaplarıyla anılmıştır; münevver, zeki ve doğru bir devlet-adamı olmakla mâruftur. — Memleketini i'mâr edip köy şeklinden kazâ hâline getirmiş ve bir çok hayrat bırakmıştır).

176) İzzet Mehmet Paşa — Milliyeti: Rum; tâyini: 1781 = 1195 senesi 20 Şubat = 25 Safer Salı günü; azli: 1782 = 1196 senesi 25 Ağustos = 16 Ramazan Pazar günü; sadâret müddeti : 1 sene, 6 ay, 3 gün; «İkinci sadâreti».

(Erzurum valiliğinden ikinci defa olarak Sadr-ı-a'zam olan İzzet-Mehmet Paşa'nın ilk sadâreti için yukarda 171 numaraya bakınız. — Bu seferki tâyin tarihinden itibaren 55 günde Istanbul'a gelmiş ve kendisi gelinceye kadar Kapdan-ı-deryâ Gazi-Hasan Paşa Sadâret-Kaymakamlığında bulunmuştur. — İzzet Mehmet Paşa'nın iki sadâretinin mecmûu tam 2 sene, 5 ay tutmaktadır. — Azlinden sonra bir müddet

Filibe'de ikamete me'mur olan İzzet Paşa son vazifesi olan Belgrad valiliğinde ölmüştür. — Aynı isimdeki ikinci İzzet Mehmet Paşa için aşağıda 186 ve 205 numaralara bakınız).

177) Hacı Yeğen-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1782=1196 senesi 25 Ağustos = 16 Ramazan Pazar günü; azli: 1782 = 1197 senesi 31 Kânunuevvel = 25 Muharrem Salı günü; sadâret müddeti: 4 ay, 6 gün.

(Rumeli beylerbeyliğinden Sadr-ı-a'zam olan Yeğen-Mehmet Paşa Alâiyyelidir ve Belgrad Serdengeçti ağalarından Hacı-Yusuf Ağa'nın oğludur: Selefinin azlinden evvel kendisinin tâyini takarrür ettiği için 10/11 Ağustos = 1/2 Ramazan Cumartesi/Pazar gecesi gizlice gönderilen bir Hatt-ı-Hümâyun 17 Ağustos = 8 Ramazan Cumartesi günü Manastır'a varmış ve derhal yola çıkan Yeğen-Mehmet Paşa Istanbul'a geldiği gün Sadr-ı-a'zam olmuştur. — Azlinden sonra Vidin muhâfızlığı ve Mısır valiliği gibi mühim mevki'lerde bulunmuştur).

178) Halil Hamid Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1782=1197 senesi 31 Kânunuevvel = 25 Muharrem Salı gün; azli: 1785 = 1199 senesi 31 Mart = 20 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; sadâret müddeti : 2 sene, 3 ay.

(Sadâret-Kethudâlığından Vezir-i-a'zam olan Halil Hamid Paşa İspartalı Ali Ağa oğlu Hacı-Mustafa Ağa'nın oğludur; aslen İranlı yahut Gürcü olduğu hakkındaki rivayetler doğru değildir. Halil Hamid Paşa çok münevver ve muktedir bir devlet-adamıdır : Muhtelif sâhalardaki ıslâhâtiyle mâruftur. — 1149 = 1736 - 1737 tarihinde İsparta'da dünyaya gelmiş olduğuna göre 45 - 46 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir).

179) Hazinedar-Şâhin Ali Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1785=1199 senesi 31 Mart = 20 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; azli: 1786=1200 senesi 24 Kânunusâni = 23 Rebî'ül-evvel Salı günü; sadâret müddeti: 9 ay, 24 gün.

(Haleb valiliğine ilâveten hâiz olduğu Özü muhâfızlığından Sadr-ı-a'zam olan Şâhin Ali Paşa kölelikten yetişmiştir : Tâyininden bir ay dokuz gün sonra 9 Mayıs = 29 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü Istanbul'a gelmiş ve kendisi gelinceye kadar Kapdan-ı-deryâ Gazi-Hasan Paşa Sadâret-Kaymakamlığında bulunmuştur. — Şahin Ali Paşa okuyup yazma bilmediği için devlet esrârının ifşâsına sebeb olmakla ithâm edilir. — Azlinde Selânik valiliğine ilâveten İsmail ser-askerliğine tâyin edilmiştir).

BİRİNCİ ABDÜLHAMİD VE ÜÇÜNCÜ SELİM DEVİRLERİ:

180) Koca-Yusuf Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1786 = 1200 senesi 24 Kânunusâni = 23 Rebî'ül-evvel Salı günü; azli: 1789 = 1203 senesi 7 Haziran = 13 Ramazan Pazar günü; sadâret müddeti: 3 sene, 4 ay, 14 gün; «İlk sadâreti».

(Mora valiliğinden Sadr-ı-a'zam olan Koca-Yusuf Paşa da selefi gibi Gürcü kölelerindendir ve aşağıda 182 numarada göreceğimiz Gazi-Hasan Paşa'nın yetiştirmesidir. Tâyininden bir ay sonra 24 Şubat = 24 Rebî'ül-âhir Cuma günü Istanbul'a gelmiş ve

kendisi gelinceye kadar Kapdan-ı-deryâ Gazi Hasan Paşa Sadâret-Kaymakamlığında bulunmuştur. — Üçüncü Selim devrinde Serdâr-ı-Ekrem sıfatiyle ordu başındayken azledilip Vidin ser-askerliğine tâyin olunmuştur. — İkinci sadâreti için aşağıda 184 numaraya bakınız).

ÜÇÜNCÜ SELİM DEVRİ:

181) Meyyit/Cenâze-Hasan Paşa — Milliyeti: Çerkes; tâyini: 1789 = 1203 senesi 7 Haziran = 13 Ramazan Pazar günü; azli: 1789 = 1204 senesi 3 Kânunuevvel = 15 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; sadâret müddeti: 5 ay, 26 gün.

(Vidin ser-askerliğinden Sadr-ı-a'zam olan ve «Kethudâ» lâkabiyle de anılan Hasan Paşa kölelikten yetişmedir; «Meyyit/Cenâze» lâkabının takılması, selefinin ordu başında azli üzerine Sadr-ı-a'zam ve Serdâr-ı-Ekrem sıfatlarıyla karargâha vâsıl olduğu gün hasta olduğu için Mühr-i-Hümâyûn'la Sadâret hil'atini yatakta almış olmasındandır. Azlinin sebebi muvaffakıyyetsizliğidir; bununla beraber halefi tarafından Rusçuk muhâfızlığına tâyin edilmiş ve ondan sonra bâzı valiliklerde de bulunmuştur).

182) Cezâyirli/Palabıyık Gazi-Hasan Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1789 = 1204 senesi 3 Kânunuevvel = 15 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; ölümü: 1790 = 1204 senesi 29/30 Mart = 13/14 Receb Pazartesi/Salı gecesi Zevâlî saat 20,13 = Ezânî 2; sadâret müddeti: 3 ay, 28 gün.

(İsmail ser-askerliğinden Sadr-ı-a'zam olan Gazi-Hasan Paşa «Cezâyirli» ve «Palabıyık» lâkaplarıyla anılır: Uzun zaman Bahriyede çalışmış, Deryâ-Kapdanlığına kadar çıkmış ve hattâ Limni adasını Ruslardan istirdâd ettiği için «Gazi» ünvânını almıştır: «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 153 ve 155 numaralara bakınız. — Bu kahraman ihtiyarın asıl ve menşei ihtilâflıdır: En kuvvetli rivayete göre Tekirdağı'nda tüccardan Hacı-Mehmet ve ikinci bir rivayete göre de Hacı-Osman isminde birinin kölesidir; daha zayıf bir rivayete göre de bu Hacı-Mehmet Gelibolu tüccarlarındandır; Garp menbâlarında da aslen İranlı, yahut Midillili veyahut Balkanlı olduğuna âit muhtelif rivayetlere tesadüf edilir; her halde milliyeti karanlıktır; «Cezâyirli» lâkabı gençliğinde Cezâyir ocağına intisâb edip orada Tlemsân beyliğine kadar yükselmiş olmasındandır. — Çok sert ve hattâ «Hunrîz» olduğu için, pek az süren sadâreti bir tedhiş idaresini andırmıştır. — Ölümü Şumnu'dadır ve orada kendi yaptırdığı Bektaşi tekkesine defnedilmiştir: öldüğü zaman seksenini geçmiş olduğu rivayet edilir. — Yukarda 180 numarada gördüğümüz Koca-Yusuf Paşa işte bu Gazi-Hasan Paşa'nın kölesi ve yetiştirmesidir).

183) Çelebi-zâde Şerif Hasan Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1790 = 1204 senesi 16 Nisan = 1 Şa'ban Cuma günü; idâmı: 1791 = 1205 senesi 14/15 Şubat = 10/11 Cumâda-l-âhire Pazartesi/Salı gecesi, Zevâlî saat 21,40 = Ezanî 4; sadâret müddeti: 9 ay, 25 gün.

(Rahova muhâfızlığından Sadr-ı-a'zam olan Çelebi-zâde Şerif Hasan Paşa Rusçuk a'yânı Çelebi-Süleyman Ağa'nın oğludur. — İdâmına sebeb, irtikâp ve irtişâsiyle anarşi derecesini bulan idaresizliğidir: Gece yatağında yatarken Şumnu'da kurşunla vu-

ıularak idâm edilmiştir. — Sadâreti Serdâr-ı-Ekrem sıfatiyle ordu başına muvâsalat gününden itibar edilir. — Selefinin ölümüyle bunun işe başlaması arasında Sadâret makamı 17 gün açık kalmıştır).

184) Koca-Yusuf Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1791 = 1205 senesi 27 Şubat = 23 Cumâda-l-âhire Pazar günü; azli: 1792 = 1206 senesi 4 Mayıs = 12 Ramazan Cuma günü; sadâret müddeti: 1 sene, 2 ay, 5 gün; «İkinci sadâreti».

(Bosna valiliğinden Sadr-ı-a'zam olan Koca Yusuf Paşa'nın ilk sadâreti için yukarda 180 numaraya bakınız: Bosna'ya gönderilen Mühr-i-Hümâyûn'un kendisine tevdi edildiği günün tarihi mâlûm olmadığı için, bu seferki sadâreti Şumnu'ya gelip ordu başında işe başladığı günden itibar edilir. — Koca-Yusuf Paşa sadâretten azlinde Trabzon valiliğiyle Anapa ser-askerliğine tâyin edilmiştir. — İki sadâretinin mecmûu 4 sene, 6 ay, 19 gün tutmaktadır).

185) Dâmad-Melek Mehmet Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1792 = 1206 senesi 4 Mayıs = 12 Ramazan Cuma günü; azli: 1794 = 1209 senesi 19 Teşrinievvel = 24 Rebî'ül-evvel Pazar günü; sadâret müddeti: 2 sene, 5 ay, 16 gün.

(Kandiya muhâfızlığından Sadr-ı-a'zam olan Melek Mehmet Paşa o zamanki vezirlerin en kıdemlisi olduğu için «Şeyh-ül-vüzerâ» ünvâniyle anılır. Eski beylerbeylerinden Rodos mutasarrıfı Fındıklılı Boşnak-Süleyman Paşa'nın oğludur: «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 115 numaranın izâhâtına bakınız; Melek Mehmet Paşa 1132 = 1719-1720 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre 72-73 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. «Dâmâd» ünvânı Üçüncü Ahmed'in kızlarından Zeyneb Âsıme Sultan'ın ikinci kocası olmasındandır : Bu sultanın ilk kocası Mustafa Paşa için «Kapdan-ı deryâlar» cedvelinde 144 numaraya bakınız. — Sadârete tâyini üzerine Istanbul'a gelinceye kadar Barbaros sülâlesinden Kapucular-kethudâsı İznikli-Ali Paşa vezâret pâyesiyle Sadâret-Kaymakamlığına tâyin edilmiş ve Melek Mehmet Paşa da o senenin 7 Haziran = 16 Şevvâl Perşenbe günü Istanbul'a gelip işe başlamıştır. Cevdet tarihinde Mehmet Paşa'nın azli «Rebî'ül-evvelin yirmi beşinci Pazar» gününe müsâdif gösterilirse de, Pazar günü o ayın 25 ine değil, 24 üne müsâdiftir. — Kapdanlıkları için «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 136, 148 ve 153 numaralara bakınız. — Melek Mehmet Paşa azlinden ölümüne kadar Ortaköy'deki yalısında oturmuştur).

186) İzzet Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1794 = 1209 senesi 19 Teşrinievvel = 24 Rebî'ül-evvel Pazar günü; azli: 1798 = 1213 senesi 30 Ağustos = 18 Rebî'ül-evvel Parşenbe günü; sadâret müddeti : 3 sene, 10 ay, 12 gün.

(Anadolu beylerbeyliğinden Sadr-ı-a'zam olan İzzet Mehmet Paşa Safranboluludur : Zülüflü-Baltacılardan İbrahim-Ağa-zâde Ali Ağa'nın oğlu ve «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 141 numaradaki Hacı-Mustafa Paşa'nın yeğenidir; 161 numaradaki Kapdan-ı-daryâ Hacı-Sâlih Paşa da bunun yeğenidir. İzzet Mehmet Paşa 1156=1743 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre 51 yaşında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. Bu İzzet Mehmet Paşa'yı yukarda 171 ve 176 numaralarda gördüğümüz adaşıyla karıştırma-

malıdır: Hattâ bâzı menbâlarda ona «İzzet Mehmet Pâşâ-ı evvel», buna «İzzet Meh_met Pâşâ_ı sâni» denir; bunlardan başka bir de aşağıda 205 numaradaki «Topal-İz-zet Mehmet Paşa» vardır. — Bu ikinci İzzet Mehmet Paşa'nın azli, Bonaparte'ın Mısır istilâsına karşı icab eden tedbirleri tamamiyle ittihâz edememiş olmasındandır. Azlinde Sakız'a nefyedilmiştir).

187) Kör-Yusuf Zıyâüddin Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1798 = 1213 senesi 30 Ağustos = 18 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; isti'fâsı: 1805= 1220 senesi 24 Nisan = 24 Muharrem Çarşanba günü; sadâret müddeti: 6 sene, 7 ay, 25 gün; «İlk sadâreti».

(Erzurum valiliğinden Sadr-ı-a'zam olan Yusuf Zıyâ Paşa eski Emîrâhur/İmrahor Mustafa Paşa'nın köleliğinden yetişmedir : »Kör» lâkabı «Za'f_ı basar»ıyla izah edilir; çok münevver ve muktedir bir devlet-adamı olmakla beraber Kandilli hamam us_talarından olan karısı Ayşe Hanım'ın hükmü altında kalmış olmakla mâruftur. — Kendisi Istanbul'a gelinceye kadar Kapucu-başı Derviş Abdullah Paşa vezâret pâye_sıyle Sadâret-Kaymakamlığına tâyin edilmiş ve Yusuf Zıyâ Paşa da o senenin 25 Teş-rinievvel = 15 Cumâda_l_ûlâ Perşenbe günü gelip işe başlamıştır. — Zıyâ Paşa'nın bu ilk sadâretiyle aşağıda 193 numarada göreceğimiz ikinci sadâreti arasında muhtelif valilikleri vardır).

188) Bostancı-başı Hâfız-İsmail Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1805 =1220 senesi 24 Nisan = 24 Muharrem Çarşanba günü; azli: 1806=1221 senesi 14 Teşrinisâni = 1 Receb Pazar günü; sadâret müddeti: 1 sene, 6 ay, 20 gün.

(Deryâ-kapdanlığından Sadr-ı-a'zam olan Hâfız-İsmail Paşa «Zer-nişanlu/Altın_ni_şanlı» denilen bir hasekinin oğludur : Kapdanlığı için «Kapdan_ı_deryâlar» cedvelinde 159 numaraya bakınız. Istanbul'da doğmuşsa da milliyeti belli değildir; 1171=1757—1758 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre 47-48 yaşlarında Vezir-i-a'zam olmuş demektir. İsmail Paşa azlinden sonra nefyedilmiş ve ondan sonra gönderilmiş olduğu Karaman = Konya valiliğinde ölmüştür).

ÜÇÜNCÜ SELİM VE DÖRDÜNCÜ MUSTAFA DEVİRLERİ :

189) Keçi-boynuzu Ağa-İbrahim Hilmi Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1806=1221 senesi 14 Teşrinisâni = 1 Receb Pazar günü; azli: 1807 = 1222 senesi 18 Haziran = 11 Rebî'ül-ahir Perşenbe günü; sadâret müddeti: 7 ay, 4 gün.

(Yeniçeri-ağalığından Sadr-ı_a'zam olduğu için «Ağa» ve çok cılız olduğu için de «Keçi_boynuzu» lâkaplarıyla anılan İbrahim Hilmi Paşa Üsküdarlı Çiçekçi-Mehmed Ağa isminde birinin oğludur. — Sadâret makamına ilâveten Serdâr-ı-Ekrem sıfatiyle orduda bulunduğu sırada zuhur eden Üçüncü Selim vak'ası üzerine ordudaki Yeniçe_riler de isyân ettikleri için Rusçuğ'a kaçıp bir çiftliğe saklanmış ve bu vaziyet Is-tanbul'a aksedince azledilmiştir : Azli Dördüncü Mustafa devrine müsâdif olduğu için sadâreti iki pâdişah devrine şâmil demektir. — İbrahim Hilmi Paşa azlinden sonra muhtelif valiliklerde bulunmuş ve nihayet İstanköy muhâfızlığında ölmüştür).

DÖRDÜNCÜ MUSTAFA DEVRİ:

190) Çelebi-Mustafa Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1807 = 1222 senesi 18 Haziran = 11 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; azli: 1808 = 1223 senesi 28 Temmuz = 4 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü; sadâret müddeti: 1 sene, 1 ay, 10 gün.

(Anadolu beylerbeyliğiyle Çanakkale-boğazı ser-askerliğinden Sadr-ı-a'zam olan Çelebi-Mustafa Paşa Yeniçerilikten yetişme Yaş Kapu-Kethudâsı Ahmed Ağa'nın oğludur: Kendisi de ocağın muhtelif makamlarında bulunmuştur. — Mustafa Necib Efendi'nin «Sultan Selim-i Sâlis asrı» vukuâtına âid eserinde Çelebi-Mustafa Paşa'nın sadârete dâveti için adam gönderilmesi Rebî'ül-âhirin «Dokuzuncu Pazartesi» gününe müsâdif gösterilirse de hakikî takvimde «Pazartesi» günü o ayın 9 una değil, 8 ine müsâdiftir. — Azlinin sebebi Alemdar vak'asıdır ve hattâ Alemdar-Mustafa Paşa o gün erkenden Istanbul'a girip Bâb-ı-Âlî'ye gelerek Mühr-i-Hümâyûn'u zorla elinden almak suretiyle Dördüncü Mustafa'nın haberi olmadan sadâretine nihayet verip kendisini Çırpıcı-çayırı'ndaki ordusuna göndermiştir).

İKİNCİ MAHMUD DEVRİ:

191 Alemdar-Mustafa Paşa — Milliyeti: Arnavut (?); tâyini: 1808 = 1223 senesi 28 Temmuz = 4 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü; şehâdeti: 1808 = 1223 senesi 15 Teşrinisâni = 26 Ramazan Salı günü; sadâret müddeti: 3 ay, 18 gün.

(Silistre valiliğinden Sadr-ı-a'zam olan Alemdar/Bayrakdar-Mustafa Paşa Rusçuk Yeniçerilerinden Hacı-Hasan isminde orta-halli bir adamın oğludur; umumiyyetle «Rusçuklu» olduğundan bahsedilirse de Kalost Arapyan'ın rivayetine göre aslen Hotinlidir; milliyeti kat'î surette mâlûm olmamakla beraber Arnavud olduğu hakkında bir rivayet vardır. 1165 = 1751 — 1752 tarihinde dünyaya gelmiş olduğu tahmin edilmekte olduğuna göre Milâdî takvim hisâbiyle 56-57 yaşlarında Sadr-ı-a'zam ve gene o yaşta şehid olmuş demektir; bununla beraber, Arapyan'ın rivayetine göre 44 yaşında şehid olmuştur. — Âsım, Şânî-zâde ve Cevdet tarihlerinde Bâb-ı-Âlî vak'asına tesadüf eden ölüm tarihi Ramazanın 27 nci «Salı» gününe müsâdif gösterilir: Hakikî takvimde Salı günü Ramazan ayının 26 sına müsâdif olduğu için, bu bir günlük farkın «Rüyet-i-hilâl» den mütevellid olması lâzımgelir; Garp menbâlarındaki rivayetler de bunu te'yid etmektedir; burada hakikî takvim gününün esas ittihâz edilmesi işte bundan dolayıdır. — Mustafa Paşa'nın «Alemdar» lâkabı gençliğinde mensub olduğu kırk ikinci Orta'nın bayrakdarı olmasındandır).

192) Memiş Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1808 = 1223 senesi 22 Teşrinisânî = 3 Şevvâl Salı günü; azli: 1809 = 1223 senesi 1 Kânunusâni = 14 Zülka'de Pazar günü; sadâret müddeti: 1 ay, 9 gün.

(Alemdar-Mustafa Paşa'nın şehâdetiyle neticelenen Bâb-ı-Âlî vak'ası üzerine Çavuş-başılıktan vezâret pâyesiyle Sadâret-Kaymakamlığına tâyin edildikten bir hafta sonra Sadr-ı-a'zam olan Memiş Paşa yukarda 187 numarada gördüğümüz Kör-Yusuf Ziyâ Paşa'nın yetiştirmelerindendir. — Bu silik şahsiyyetin öyle buhranlı bir devirde devlet idare edemiyeceği pek çabuk anlaşılarak azledilmiş ve Sakız'a nefyolunarak bir müddet sonra orada ölmüştür).

193) Kör-Yusuf Zıyâüddin Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1809 = 1 Kânunusâni = 14 Zülka'de Pazar günü; azli : 1811 = 1226 senesi 10 Nisan = 16 Rebî'ül-evvel Çarşanba günü; sadâret müddeti: 2 sene, 3 ay, 9 gün; «İkinci sadâreti».

(Haleb valiliğinden Sadr-ı-a'zam olan Yusuf Zıyâ Paşa'nın ilk sadâreti için yukarda 187 numaraya bakınız. — Zıyâ Paşa Haleb'den Istanbul'a 1809=1224 senesi 23 Nisan = 8 Rebî'ül-evvel Pazar günü gelmiş ve kendisi gelinceye kadar Çarhacı-Ali Paşa Sadâret-Kaymakamlığında bulunmuştur : Bu Çarhacı-Ali Paşa için «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 165 numaraya bakınız. — Yusuf Zıyâ Paşa ordu başındayken 1811=1226 senesi 26 Mart = 1 Rebî'ül-evvel Salı günü azline ve halefinin tâyinine karar verilip adam gönderilmiş ve bu irâde kendisine bizim yukarda esas ittihâz ettiğimiz tarihte tebliğ edilmiştir. — Zıyâ Paşa'nın iki sadâreti cem'an 8 sene, 11 ay, 4 gün tutmaktadır).

194) Laz-Ahmed Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1811 = 1226 senesi 10 Nisan = 16 Rebî'ül-evvel Çarşanba günü; azli: 1812 = 1227 senesi 5 Eylül = 27 Şa'ban Cumartesi günü; sadâret müddeti: 1 sene, 4 ay, 25 gün.

(Baş-Emir-âhurluktan Sadr-ı-a'zam olan Ahmed Paşa evvelce İbrail nâzırlığında bulunduğu için «Nâzır-Ahmed Ağa/Paşa» lâkabiyle anılmış ve Trabzonlu olduğu için «Laz-Ahmed Paşa» diye şöhret bulmuştur: Her halde bu «Laz» lâkabının Trabzonlu olmasından kinâye olmak ihtimali çok kuvvetlidir : Bu çirkin âdetin diger bir misali için «Kapdan-ı-deryâlar cedvelinde 125 numaraya bakınız. — Ahmed Paşa azlinden sonra muhtelif valiliklerde bulunmuştur. — Tâyin tarihi için yukarıki fıkraya bakınız).

195) Hurşid Ahmed Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1812 = 1227 senesi 5 Eylül = 27 Şa'ban Cumartesi günü; azli: 1815 = 1230 senesi 1 Nisan = 20 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; sadâret müddeti: 2 sene, 6 ay, 27 gün.

(Sofya ser-askerliğinden Sadr-ı-a'zam olan Hurşid Paşa kölelikten yetişmedir; azlinden sonra muhtelif valiliklerde bulunmuştur. — Hurşid Paşa'nın azil tarihindeki ihtilâf için aşağıki fıkraya bakınız).

196) Mehmet Emin Rauf Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1815=1230 senesi 1 Nisan = 20 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; azli: 1818 = 1233 senesi 5 Kânunusâni = 26 Safer Pazartesi günü; sadâret müddeti 2 sene, 9 ay, 4 gün; «İlk sadâreti».

(Şıkk-ı-Evvel defterdarlığından Sadr-ı-a'zam olan Mehmet Emin Rauf Paşa Istanbulludur: Eski Dâr-üs-saâde ağası kâtibi Hacı-İsmail Efendi-zâde Çavuş-başı Said Mehmed Efendi'nin oğludur. — Rauf Paşa'nın beş sadâreti vardır: Bundan sonrakiler için aşağıda 207, 209, 211 ve 215 numaralara bakınız. — Yukarıki fıkrada gördüğümüz Hurşid Ahmed Paşa'nın azliyle Rauf Paşa'nın tâyini umumiyyetle «18 Rebî'ül-âhir = 30 Mart» tarihine müsâdif gösterilir; o gün bir Perşenbe'ye müsâdiftir : Halbuki Hızır İlyâs Efendi'nin Enderun tarihinde bu tebeddül Cumartesi'ye müsâdif gösterilir ve o da hakikî takvimde Rebî'ül-âhirin 20 sine tesadüf etmektedir; azil tarihi için aşağıki fıkraya bakınız).

197) Derviş Mehmet Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1818 = 1233 senesi 5 Kânunusâni = 26 Safer Pazartesi günü; azli: 1820 = 1235 senesi 5 Kânunusâni = 19 Rebî'ül-evvel Çarşanba günü; sadâret müddeti: 2 sene.

(Hudâvendigâr = Bursa mutasarrıflığından Sadr-ı-a'zam olan Derviş Mehmet Paşa, Mora'da Anabolu kasabasından Rüstem Ağa'nın oğludur. — Sultan Aziz devrindeki şâir Nevres işte bu Derviş Mehmet Paşa'nın oğlu Mehmet Bey'in oğludur. — Derviş Paşa azlinden sonra muhtelif valiliklerde bulunmuştur. — Tâyin tarihi umumiyetle «27 Safer» gününe müsâdif gösterilirse de, Hızır İlyâs Efendi'nin Enderun tarihinde gün ismi Pazartesi gösterildiği için burada hakikî takvime göre «26 Safer» esas ittihâz edilmiştir).

198) Seyyid-Ali Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1820 = 1235 senesi 5 Kânunusâni = 19 Rebî'ül-evvel Çarşanba günü; azli: 1821 = 1236 senesi 28 Mart = 23 Cumâda-l-âhire Çarşanba günü; sadâret müddeti: 1 sene, 2 ay, 24 gün.

(Hüdâvendigâr = Bursa ve Kocaeli = İzmit sancakları mutasarrıflığından Vezir-i-a'zam olan Seyyid-Ali Paşa İspartalıdır ve aşağıda 212 numarada göreceğimiz Koca-Reşid Paşa'nın eniştesidir. Yunan ısyânı esnâsında azledilmiş ve azlinden sonra muhtelif valiliklerde bulunmuştur. — Şânî-zâde ve Cevdet tarihlerinde azli Cumâda-l-âhirenin 24 üncü Çarşanba gününe müsâdif gösterilirse de, «Erbeâ = Çarşanba» günü o ayın 24 üne değil, 23 üne müsâdiftir).

199) Benderli Ali-Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1821 = 1236 senesi 28 Mart = 23 Cumâda-l-âhire Çarşanba günü; azli: 1821 = 1236 senesi 30 Nisan = 27 Receb Pazartesi günü; sadâret müddeti: 1 ay, 3 gün.

(Çıldır valiliğinden naklen Çirmen mutasarrıflığına gelirken Sadr-ı-a'zam olan Benderli-Ali Paşa ümmîdir; kendisi yoldayken Vezir-i-a'zam olduğu için, Istanbul'a gelinceye kadar Sadâret-Kaymakamlığına vezâret pâyesiyle Kapucu-başı Hacı-Sâlih Ağa tâyin edilmiş ve yeni Sadr-ı-a'zam da 21 Nisan = 18 Receb Cumartesi günü Istanbul'a gelip işe başlamıştır. — Ali Paşa'nın işe başlamasından itibaren ancak dokuz gün fi'len sadârette bulunduktan sonra onuncu günü azledilmesinin sebebi meşhur Hâlet Efendi'nin nüfuzuna tahammül edememesi ve hattâ bir rivayete göre pâdişahtan Hâlet'in idâmını istemiş olmasıdır: Fakat azledilir edilmez Kıbrıs'a nefyedilip peşinden giden bir irâdeyle bir ay sonra Hâlet Efendi'nin yerine kendisi idâm edilmiş ve kesik başı Istanbul'a getirilip Yunan ısyâniyle alâkasına âit bir ihânet yaftasıyla teşhir olunmuştur. — Hızır İlyâs Efendi'nin Enderun tarihinde azil günü «27 Receb Cumartesi»ne müsâdif gösterilirse de o gün Cumartesi değil, Pazartesi'dir).

200) Hacı-Sâlih Paşa — Milliyeti: Dönme (?); tâyini: 1821 = 1236 senesi 30 Nisan = 27 Receb Pazartesi günü; azli: 1822 = 1238 senesi 10 Teşrinisâni = 24 Safer Pazar günü; sadâret müddeti: 1 sene, 6 ay, 10 gün.

(Bir müddet Sadâret-Kaymakamlığında bulunduktan sonra Sadr-ı-a'zam olan Sâlih Paşa için yukarıki fıkraya da bakınız. — Aslen İzmirli olan bu Hacı-Sâlih Paşa Istanbul'a gelip ihtidâ ettikten sonra devlet hizmetine girmiştir. — Selefi gibi bunun da azli Hâlet Efendi'nin te'siriyledir. — Sâlih Paşa azlinden sonra muhtelif valilik-

lerde bulunmuştur. — Azil tarihi umumiyyetle «25 Safer»e müsâdif gösterilirse de Hızır İlyâs Efendi'nin Enderun tarihiyle hususî kütüphânemizde bulunan yazma bir mecmuada muâsır müderrislerden Mehmet Cemâlüddin Efendi'nin kaydine göre Hacı-Sâlih Paşa Pazar günü azledilmiştir).

201) Bostancı-başı Deli-Abdullah/Hamdullah Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1822 = 1238 senesi 10 Teşrinisâni = 24 Safer Pazar günü; azli: 1823 = 1238 senesi 10 Mart = 26 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; sadâret müddeti: 4 ay.

(Afyon-Karahisar mutasarrıflığına ilâveten hâiz olduğu Istanbul boğazı Anadolu sâhilleri muhâfızlığından Sadr-ı-a'zam olan Deli-Abdullah Paşa Çengelköyü'nde doğmuş olmakla beraber aslen Safranbolulu'dur ve Ali Ağa isminde birinin oğludur. — Azlinden sonra İzmit'e nefyedilip orada ölmüştür. — Kapdanlığı için «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 172 numaraya bakınız. — Yukarıki fıkrada bahsi geçen yazma mecmuada Abdullah Paşa'nın tâyin tarihi bir gün sonraki Salı'ya müsâdif gösterilir).

202) Silâhdar-Ali Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1823 = 1238 senesi 10 Mart = 26 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; azli: 1823 = 1239 senesi 13 Kânunuevvel = 9 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; Sadâret müddeti: 9 ay, 4 gün.

(Silâhdarlıktan ma'zulen Kuruçeşme'de otururken Sadr-ı-a'zam olan Ali Paşa, «Turnacı-zâde», «Boynu-eğri» ve «Tiryâki» lâkaplarıyla anılan ve Yeniçerilikten yetişmiş olan eski vüzerâdan Rusçuklu yahut Hezargradlı İzzet Ahmed Paşa'nın oğludur: Tâyin tarihini bir gün evvel gösteren bir rivayet de vardır. — İdaresizliğinden dolayı azledilmiş ve azlinden sonra da Konya valiliğiyle Çanakkale-boğazı muhâfızlığı gibi mühim mevkilerde bulunmuştur. — Azil tarihi için aşağıki fıkraya bakınız).

203) Mehmet Said Galib Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1823 = 1239 senesi 13 Kânunuevvel = 9 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; azli: 1824 = 1240 senesi 14 Eylül = 20 Muharrem Salı günü; sadâret müddeti: 9 ay, 2 gün.

(Hudavendigâr = Bursa ve Kocaeli = İzmit sancakları mutasarrıflığına ilâveten hâiz olduğu Karadeniz-boğazı Rumeli sâhilleri muhâfızlığından Sadr-ı a'zam olan Mehmed Said Galib Paşa, Sadâret-Mektupçuluğu Ser-halîfesi Seyyid-Ahmed Efendi'nin oğludur. — Azlinden sonra Erzurum valiliğiyle Şark ser-askerliğinde bulunmuş ve daha sonra Balıkesir'de ikamete me'mur olarak ölmüştür. — Cevdet tarihinde tâyini Rebî'ül-âhirin onuncu gününe ve Hızır İlyâs Efendi'nin Enderun tarihinde sekizinci Cumartesi gününe müsâdif gösterilir: Halbuki hakikî takvimde Cumartesi o ayın dokuzuna müsâdiftir).

204) Benderli-Mehmet Selim Sırrı Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1824 = 1240 senesi 14 Eylül = 20 Muharrem Salı günü; azli: 1828 = 1244 senesi 24 Teşrinievvel = 14 Rebî'ül-âhir Cuma günü; sadâret müddeti: 4 sene, 1 ay, 10 gün.

(Silistre valiliğinden Sadr-ı-a'zam olan Mehmet Selim Paşa doğum yerinden dolayı «Benderli» lâkabiyle anılırsa da babası Kapucu Mustafa Ağa'nın Hotinli olduğu rivayet

(Meclis-i-Vâlâ riyâsetinden Sadr-ı-a'zam olan Rauf Paşa'nın bundan evvelki iki sadâreti için yukarıda 196 ve 207 numaralara, bundan sonraki son iki sadâreti için aşağıda 211 ve 215 numaralara ve tâyin tarihi için de yukarıki fıkraya bakınız. — Mehmet Emin Rauf Paşa'nın bu üçüncü sadâretinden azli Takvim-i-Vakaayi'-in 236 ncı nüshasıyla Lûtfi tarihinde ve Rif'at Efendi'nin «Hadîkat-ül-Vüzerâ» zeylinde «Şehr-i-Şevvâlin yirminci Cumartesi gününe müsâdif gösterilirse de, Cumartesi günü hakikî takvimde o sene Şevvâlinin 20 sine değil, 19 una müsâdiftir : Her halde bu bir günlük farkın bir Rüyet-i-hilâl meselesinden mütevellid olması lâzımgelir).

210) Topal-İzzet Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1841 = 1257 senesi 4 Kânunuevvel = 19 Şevvâl Cumartesi günü; azli: 1842 = 1258 senesi 30 Ağustos = 23 Receb Salı günü; sadâret müddeti: 8 ay, 27 gün; «İkinci sadâreti».

(Edirne valiliğinden Sadr-ı-a'zam olan Dârendeli İzzet Mehmet Paşa'nın bundan evvelki sadâreti için yukarda 205 numaraya bakınız. — İzzet Paşa bu son sadâretinden sonra bir iki valilikte bulunmuş ve nihayet tekaüde sevkolunmuştur. — Azli için 27 ve 28 Receb = 3 ve 4 Eylül «Pazar» gününden de bahsedilirse de, 28 Receb = 4 Eylül Pazar günü Edirne valiliğine tâyin tarihidir. — İki sadâretinin mecmûu 1 sene, 2 gün tutmaktadır).

211) Mehmet Emin Rauf Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1842 = 1258 senesi 30 Ağustos = 23 Receb Salı günü; azli: 1846 = 1262 senesi 28 Eylül = 7Şevvâl Pazartesi günü; sadâret müddeti: 4 sene, 29 gün; «Dördüncü sadâreti».

(Meclis-i-Vâlâ riyâsetinden Sadr-ı-a'zam olan Rauf Paşa'nın bundan evvelki üç sadâreti için yukarda 196, 207 ve 209 numaralara ve bundan sonraki beşinci ve sonuncu sadâreti için de aşağıda 215 numaraya bakınız. — Selefinin azliyle Rauf Paşa'nın bu seferki tâyin tarihi için yukarıki fıkrada izâhat vardır).

212) Koca-Mustafa Reşid Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1846 = 1262 senesi 28 Eylül=7 Şevvâl Pazartesi günü; azli: 1848=1246 senesi 28 Nisan = 24 Cumâdal-ûlâ Cuma günü; sadâret müddeti: 1 sene, 7 ay; «İlk sadâreti».

(Hâriciyye nâzırlığından Sadr-ı-a'zam olan Koca-Reşid Paşa İstanbulludur ve Sultan Bâyezid evkâfı ruznamçecisi Enderunlu Mustafa Efendi'nin oğlu ve yukarda 198 numarada gördüğümüz İspartalı Seyyid-Ali Paşa'nın kayın-birâderidir. — 1214 = 1800 senesi 16 Şevvâl = 13 Mart Perşenbe günü dünyaya gelmiş olduğuna göre, bu ilk sadâretine tâyin edildiği gün yaşının Milâdî takvim hisâbiyle 46 sene, 6 ay, 18 gün tutması, yâni 47 yaşının içinde olması lâzımgelir. — Tanzimat fikrinin en mühim mümessili olan bu büyük devlet-adamının altı sadâreti vardır : Bundan sonraki beş sadâreti için aşağıda 214, 216, 222, 224 ve 226 numaralara bakınız. — Koca-Reşid Paşa'nın bu ilk sadâretinden azli umumiyetle «24 Cumâda-l-ûlâ = 28 Nisan» gününe müsâdif gösterilir: Fakat Rif'at Efendi'nin «Verd-ül-Hadâık» inde o günün bir Perşenbe'ye tesadüf ettiğinden bahsedilmektedir; Perşenbe ise hakikî takvimde o ayın 24 üne değil, 23 üne müsâdiftir; eger bu Perşenbe rivayeti doğru ise Reşid Paşa'nın «23 Cumâda-l-ûlâ = 27 Nisan» tarihinde azledilmiş olması lâzımgelir : Hal-

buki ertesi gün tâyin edilmiş olan halefinin sadâret Hatt-ı-Hümâyûnunda «25 Cumâda-l-ûlâ = 29 Nisan» tarihi vardır: İşte bundan anlaşıldığına göre Rif'at Efendi gün ismini Cuma yerine yanlışlıkla Perşenbe göstermiştir).

213) İbrahim Sârım Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1848 = 1264 senesi 29 Nisan = 25 Cumâda-l-ûlâ Cumartesi günü; azli: 1848 = 1264 senesi 11/12 Ağustos = 11/12 Ramazan Cuma/Cumartesi gecesi; sadâret müddeti: 3 ay, 13 gün.

(Meclis-i-Vâlâ riyâsetinden Sadr-ı-a'zam olan İbrahim Sârım Paşa Istanbulludur ve Ayasofya türbedarlarından Hâfız-Mûsâ Efendi'nin oğludur: 1216 = 1801 - 1802 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre, Milâdî takvim hisâbiyle 46 - 47 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. — Sârım Paşa'nın azliyle halefinin tâyini umumiyyetle «13 Ramazan = 13 Ağustos» tarihine müsâdif gösterilir; Rif'at Efendi'nin «Verd-ül-Hadâık»inde o günün Cumartesi'ne tesadüf ettiğinden bahsedilirse de hakikî takvimde Pazar'a müsâdiftir; bu farkın bir Rü'yet-i hilâl'den mütevellid olması lâzımgelir. — Ali Fuad Bey'in «Ricâl-i mühimme-i siyâsiyye» sinde Sârım Paşa'nın azli geceye müsâdif gösterildiğine göre, burada Cuma/Cumartesi gecesi esas ittihâz edilmiştir: Koca-Reşid Paşa'nın aşağıki fıkrada göreceğimiz ikinci sadâretine âit Hatt-ı-Hümâyun'daki «13 Ramazan = 13 Ağustos» tarihi hakikî takvimde «12 Ramazan = 12 Ağustos» olması lâzımgeldiğine göre, 11/12 Ramazan 11/12 Ağustos Cuma/Cumartesi gecesi Sârım Paşa azledilmiş ve ertesi gün de Koca-Reşid Paşa Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. — İbrahim Sârım Paşa azlinden sonra Hudâvendigâr = Bursa ve Trabzon valiliklerinde bulunmuştur).

214) Koca-Mustafa Reşid Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1848 = 1264 senesi 12 Ağustos = 12 Ramazan Cumartesi günü; azli: 1852 = 1268 senesi 26 Kânunusâni = 3 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; sadâret müddeti: 3 sene, 5 ay, 15 gün; «İkinci sadâreti».

(Mecâlis-i-Âliye me'mûriyyetinden Sadr-ı-a'zam olan Koca-Reşid Paşa'nın ilk sadâreti için yukarda 212 numaraya ve bundan sonraki dört sadâreti için de aşağıda 216, 222, 224 ve 226 numaralara bakınız. — Tâyin tarihindeki bir günlük ihtilâf için yukarıki fıkraya bakınız. —Reşid Paşa'nın en uzun sadâreti işte bu ikincisidir. — Bu seferki azli üzerine Meclis-i-Vâlâ riyâsetine tâyin edilmiştir. — Takvim-i-Vakaayi'in 464 üncü nüshasında azil tarihi «4 Rebî'ül-âhir = 27 Kânunusâni Pazartesi» gününe müsâdif gösterilirse de hakikî takvimde Pazartesi o ayın 4 üne değil, 3 üne müsâdiftir).

215) Mehmet Emin Rauf Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1852 = 1268 senesi 26 Kânunusâni = 3 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; azli: 1852 = 1268 senesi 5 Mart = 13 Cumâdal-ûlâ Cuma günü; sadâret müddeti: 1 ay, 9 gün; «Beşinci sadâreti».

(Mecâlis-i-Âliye me'mûriyyetinden Sadr-ı-a'zam olan Mehmet Emin Rauf Paşa'nın bundan evvelki dört sadâreti için yukarda 196, 207, 209 ve 211 numaralara bakınız. — Rauf Paşa'nın beş sadâret müddetinin mecmûu 14 sene, 9 ay, 25 gün tutmaktadır: Bu beş sadâretinin ilk ikisi İkinci Mahmud ve son üçü de Sultan Mecid devirlerine müsâdiftir. — Azlinden sonra tekrar Mecâlis-i-Âliyeye me'mur olan Mehmet Emin Rauf Paşa 1860 = 1276 senesi 28 Mayıs = 8 Zülka'de Pazartesi günü ölüp Eyüb'e

defnedilmiştir: Seksenini geçmiş olduğu rivayet edilir. — Rifat Efendi bu son azil tarihini «15 Cumâda-l-ûlâ Cumartesi» gününe müsâdif gösterirse de, hakikî takvimde Cumartesi o ayın 15 ine değil, 14 üne müsâdiftir; Takvim-i-Vakaayi'in 465 inci nüshasında da «15 Cumâda-l-ûlâ Cuma» tarihi vardır: Fakat Cuma günü hakikî takvimde o ayın 15 ine değil, 13 üne tesadüf etmektedir).

216) Koca-Mustafa Reşid Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1852 = 1268 senesi 5 Mart = 13 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü; azli: 1852 = 1268 senesi 5 Ağustos = 18 Şevvâl Perşenbe günü; sadâret müddeti: 5 ay, 1 gün; «Üçüncü sadâreti».

(Meclis-i-Vâlâ riyâsetinden Sadr-ı-a'zam olan Koca-Reşid Paşa'nın bundan evvelki iki sadâreti için yukarda 212 ve 214 numaralara ve bundan sonraki üç sadâreti için de aşağıda 222, 224 ve 226 numaralara bakınız. — Bu seferki tâyin tarihinde tashih edilen bir günlük fark için yukarıki fıkraya bakınız. — Halefi Âlî Paşa'nın tâyini Reşid Paşa'nın azlinden bir gün sonradır: Rif'at Efendi'nin «Verd-ül-Hadâık» inde azil tarihi «19 Şevvâl Perşenbe» gününe müsâdif gösterilirse de, hakikî takvimde Perşenbe günü o ayın 19 una değil, 18 ine müsâdiftir; her halde bir günlük farkın Rü'yet-i-hilâl'den mütevellid olması lâzımgelir; bu mesele için aşağıki fıkraya da bakınız. — Koca-Reşid Paşa'nın bu üçüncü sadâretinden azline sebep, pâdişahın eniştesi ve en zî-nüfuz müşâviri olan Tophâne müşiri Dâmad-Fethi Ahmed Paşa ile geçimsizliğidir: Bu ihtilâfın sebebi de, biraz evvel te'sis edilmiş olan «Encümen-i Dâniş»e vükelâdan bâzılarının âzâ intihâb edilmiş olmalarına mukabil, Fethi Paşa'nın ecnebi dillerine vâkıf olduğu halde istisnâ edilmiş olmasıdır; rivayete nazaran bu şiddetli ihtilâf nihayet devlet işlerini ihlâl edecek bir hâle geldiği için Sultan Mecid hem Sadr-ı-a'zamını, hem de Tophâne müşirini ayni günde azletmek mecburiyyetinde kalmıştır).

217) Mehmet Emin Âlî Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1852 = 1268 senesi 6 Ağustos = 19 Şevvâl Cuma günü; azli: 1852 = 1268 senesi 3 Teşrinievvel = 18 Zülhicce Pazar günü; sadâret müddeti: 1 ay, 28 gün; «İlk sadâreti».

(Hâriciyye nâzırlığından Sadr-ı-a'zam olan Mehmet Emin Âlî Paşa Istanbulludur ve Mısır-çarşısı attarlarından Ali Rızâ Efendi'nin oğludur: Asıl ismi «Mehmet Emin» ve o devrin âdetince Bâb-ı-Âlî mahlası da «Âlî» dir. — 1230 = 1815 senesi 23 Rebî'ül-evvel = 5 Mart Pazar günü dünyaya gelmiş olduğuna göre, ilk defa olarak Sadr-ı-a'zam olduğu gün Milâdî takvim hisâbiyle yaşının 37 sene, 5 ay, 3 gün tuttuğu, yâni 38 yaşının içinde olduğu anlaşılmaktadır. — Âlî Paşa'nın beş sadâreti vardır: Bundan sonraki dört sadâreti için aşağıda 223, 227, 231 ve 236 numaralara bakınız. — Âlî Paşa'nın bu ilk sadâretine tâyiniyle azli tarihlerinde birer günlük ihtilâf vardır: Sadâret Hatt-ı-Hümâyûnundaki tarih «20 Şevvâl = 7 Ağustos»dur; o gün bir Cumartesi'ne müsâdiftir: Halbuki Rif'at Efendi'nin «Verd-ül-Hadayık» ında Koca Reşid Paşa'nın yukarıki fıkrada gördüğümüz üçüncü sadâretinden azli «19 Şevvâl Perşenbe» gününe ve Takvim-i-Vakaayi'in 471 inci nüshasında Âlî Paşa'nın tâyini de Cuma gününe müsâdif gösterilir; Reşid Paşa bir gün evel azledilmiş olduğu için, Âlî Paşa'nın da Cuma günü tâyin edilmiş olması tabiîdir; hakikî takvimde Perşenbe o ayın 18 ine, Cuma da 19 una müsâdiftir. İşte bundan dolayı Hatt-ı-Hümâyun'da «19 Şevvâl» yerine «20 Şevvâl» tarihinin bulunması her halde Ramazan bayramında tesbit edilmiş bir Rüyet-i-hilâl'den mütevellid olmalıdır. «Sicill-i Osmânî»de tâyin tarihinin «19 Şevvâl» e müsâdif gösterilmesi de bunu te'yid etmektedir. — Tıpkı bunun gibi, azil tarihi de umumiyyetle «19 Zülhicce» ye müsâdif gösterilir: Takvim-i-Vakaayi'in

474 üncü nüshasıyla Rif'at Efendi'nin «Verd-ül-Hadâyık»,ına göre o gün bir Pazar günüdür: Halbuki hakikî takvimde Pazar günü o ayın 19 una değil, 18 ine müsâdiftir).

218) Dâmad-Mehmed Ali Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1852 = 1268 senesi 3 Teşrinievvel = 18 Zülhicce Pazar günü; azli: 1853 = 1269 senesi 13 Mayıs = 4 Şa'ban Cuma günü; sadâret müddeti: 7 ay, 11 gün.

(Deryâ-kapdanlığından Sadr-ı-a'zam olan Mehmet Ali Paşa eskiden Trabzon vilâyetinde kazâ ve şimdi Rize vilâyetinde nâhiye merkezi olan Hemşin kasabasında «Hacı-Ali oğulları» âilesinden fındık tüccarı ve Galata Baş-ağası Hacı-Ömer Ağa'nın oğludur. 1228 = 1813 tarihinde Hemşin'de dünyaya gelmiş olduğuna göre, 39 yaşında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. Dâmadlığı İkinci Mahmud'un kızlarından Âdile-Sultan'la evlenmiş olmasındandır: Bâzı şiirleri Ali Emirî Efendi'nin «Tarih ve Edebiyyat Mecmuası»nda neşredilmiş olan bu şair prenses Kanunî Sultan Süleyman'ın divanlarından birini «Dîvân- Muhibbî» ismiyle neşretmiş olmakla mâruftur. — Mehmet Ali Paşa'nın tâyin tarihindeki bir günlük ihtilâf meselesi için yukarıki fıkraya bakınız. — Azil tarihindeki ihtilâf iki günü bulduğu için daha mühimdir : Kendisinin azli üzerine Sadr-ı-a'zam olan Giritli-Mustafa Nâilî Paşa'nın sadâret Hatt-ı-Hümâyûnunda «6 Şa'ban 1269» tarihi vardır: Bu tarihin Milâdî takvimdeki karşılığı «15 Mayıs 1853 Pazar» dır; halbuki Takvim-i-Vakaayi'in 487 numaralı nüshasında o gün bir Cumartesi'ne müsâdif gösterildiği gibi, Rif'at Efendi'nin «Verd-ül-Hadâyık» ının iki yerinde hem Mehmed Ali Paşa'nın azli, hem halefi Mustafa Nâilî Paşa'nın tâyini «Şa'bân-ül-Muazzam'ın altıncı Cum'a günü» ne müsâdif gösterilir; Atâ tarihinde de «Şa'banın altıncı Cum'a günü denildiği gibi Ali Fuad Bey'in «Ricâl-i muhimme-i siyâsiyye» sinde dahi azlin «Bir Cuma günü» ne tesadüf ettiğinden bahsedilmektedir : Hakikî takvimde ise «Cuma günü, o sene Şa'bânının 6 sına değil, 4 üne müsâdiftir; bu suretle gün ismiyle gün sayısı arasında iki günlük bir tehâlüf var demektir; yalnız Mehmet Şem'î'nin «Esmâr-üt-tevârîh» inde Mustafa Nâilî Paşa'nın sadâreti Şa'bânın 6 sına değil, 5 ine müsâdif gösterilir! O sırada Türkiye ile Rusya arasında Kırım muharebesiyle neticelenecek bir «Makaamât-ı Mubâreke» ihtilâfı vardır ve bu münâsebetle Istanbul'a gelmiş olan meşhur Rus fevkalâde murahhası prens Mentschikof'un tehdidi üzerine Mehmed Ali Paşa azledilmiştir: Bu meseleden bahseden bâzı Garp menbâlarında da azil tarihi «13 Mayıs = 4 Şa'ban Cuma» gününe müsâdif gösterilir; Abdurrahman Şeref'in Osmanlı tarihinde Garp menbâlarındaki «13 Mayıs» tarihini Osmanlı menbâlarındaki «6 Şa'ban» tarihine karşılık göstermesi her halde bundan mütevellid bir zühûl olmalıdır. İşte bütün bunlardan anlaşıldığına göre Dâmad-Mehmed Ali Paşa «4 Şa'ban = 13 Mayıs Cuma» günü Kuruçeşme'deki yalısında Heyet-i-Vükelâyı toplayıp müzâkere ile meşgul olduğu sırada Mühr-i-Hümâyûn istirdâd ettirilip azledilmiş ve o gün tâtil olduğu için yeni Sadr-ı-a'zam Mustafa Nâilî Paşa'nın sadâret Hatt-ı-Hümâyûnu ertesi sabaha tesadüf eden «5 Şa'ban = 14 Mayıs Cumartesi» günü ısdâr edilmiştir: Bu Hatt-ı-Hümâyunda «6 Şa'ban» tarihine tesadüf edilmesi de her halde bir Rü'yet-i-hilâl farkından mütevellid olmalıdır; azil gününün ismiyle tâyin gününün hakikî takvime uymıyan itibarî rakamı sonradan biribirine karıştırılmış olmak lâzımgelir; Hatt-ı-Hümâyunlarda kullanılan Hicrî tarihlerdeki gün rakamları Rüyet-i-hilâl meselesinden dolayı dâimâ ihtiyatla karşılanmalıdır. — Mehmed Ali Paşa altı defa Kapdan-ı-deryâ olmuştur: «Kapdanlar» cedvelinde 184, 186, 188, 193,195 ve 200 numaralara bakınız).

219) Giritli-Mustafa Nâilî Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini : 1853= 1269 senesi 14 Mayıs = 5 Şa'ban Cumartesi günü; azli: 1853 = 1269 se-

nesi 8 Temmuz = 1 Şevvâl Cuma günü; sadâret müddeti: 1 ay, 25 gün; «İlk sadâreti».

(Meclis-i-Vâlâ riyâsetinden Sadr-ı-a'zam olan Mustafa Nâilî Paşa Rumeli'de Kesriye kazâsının Polyan köyünden İsmail Bey isminde birinin oğludur: «Giritli» lâkabıyle anılması, otuz sene Girit valiliğinde bulunmuş olmasındandır. 1213 = 1798 — 1799 tarihinde Polyan köyünde doğmuş olduğuna göre 54-55 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. — Tâyin târihindeki ihtilâf için yukarıki fıkraya bakınız. — Ümmî olduğu rivayet edilen Mustafa Nâilî Paşa'nın bu ilk sadâretinden azli Hâriciyye nâzırı Koca-Reşid Paşa ile geçimsizliğindendir ve ikisi beraber azledilmişlerdir: Fakat azilleri bayramın birinci gününden üçüncü gününe kadar iki gün sürdükten sonra tekrar tâyin edilmişlerdir; yalnız bayramın hangi bayram olduğunda ihtilâf vardır: bir rivayete göre «Îd-i fıtr = Şeker bayramı» ve ikinci bir rivayete göre de «Îd-i adhâ = Kurban bayramı»dır! Burada birinci rivayetin esas ittihâz edilmesi, muâsır menbâlarda bu iki günlük ma'zûliyyet bir sadâret değişikliği sayılmadığı için, Mustafa Nâilî Paşa'nın bu ilk sadâretiyle aşağıki fıkrada göreceğimiz ikinci sadâreti fâsılasız bir sadâret gibi gösterilir. — Nâilî Paşa'nın üçüncü ve sonuncu sadâreti için aşağıda 225 numaraya bakınız).

220) Giritli-Mustafa Nâilî Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1853 = 1269 senesi 10 Temmuz = 3 Şevvâl Pazar günü; azli: 1854 = 1270 senesi 29 Mayıs = 2 Ramazan Pazartesi günü; sadâret müddeti: 10 ay, 20 gün; «İkinci sadâreti».

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz ilk sadâretinden azli üzerine iki gün ma'zul kaldıktan sonra tekrar makamına iâde edilen Mustafa Nâilî Paşa'nın bu seferki tâyin tarihi için yukarıki fıkraya ve üçüncü sadâreti için de aşağıda 225 numaraya bakınız. — Nâilî Paşa'nın ilk azli gibi ikincisi de Hâriciyye nâzırı Koca-Reşid Paşa ile geçinememesindendir. — Azil tarihi için aşağıki fıkraya bakınız).

221) Kıbrıslı-Mehmet Emin Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1854 = 1270 senesi 29 Mayıs = 2 Ramazan Pazartesi günü; azli: 1854 = 1271 senesi 23 Teşrinisâni = 2 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; sadâret müddeti: 5 ay, 25 gün; «İlk sadâreti».

(Deryâ-kapdanlığından Sadr-ı-a'zam olan Mehmet Emin Paşa Kıbrıslı Hüseyn Efendi'nin oğlu ve Hazîne-i-Hümâyun kethudâsı Kıbrıslı Mehmet Emin Efendi'nin yeğenidir: 1228 = 1813 tarihinde Kıbrıs'da dünyaya gelmiş olduğuna göre 41 yaşında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. — Amcasının delâletiyle Enderun'da ve ondan sonra da Paris'de kuvvetli bir tahsil görmüştür: Doğruluğu ve iktidâriyle mâruftur. — Kıbrıslı'nın üç sadâreti vardır: Bundan sonraki iki sadâreti için aşağıda 228 ve 230 numaralara ve Kapdanlığı içinde Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 191 numaraya bakınız. — «Takvim-i-Vakaayi»in 505 inci nüshasında selefinin azliyle bunun tâyini «3 Ramazan Pazartesi» gününe müsâdif gösterilirse de hakikî takvimde o gün Ramazan'ın 2 sine müsâdiftir. — Selefi gibi, bunun da bu ilk sadâretinden azli Koca-Reşid Paşa ile geçinememesindendir).

222) Koca-Mustafa Reşid Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1854 = 1271 senesi 23 Teşrinisâni = 2 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; istî'fâsı: 1855 = 1271 senesi 2 Mayıs = 14 Şa'ban Çarşanba günü; sadâret müddeti: 5 ay, 9 gün; «Dördüncü sadâreti».

(Hâriciyye nâzırlığından Sadr-ı-a'zam olan Koca-Reşid Paşa'nın bundan evvelki üç sadâreti için yukarda 212 ve 216 ve bundan sonraki iki sadâreti için de aşağıda 224 ve 226 numaralara bakınız. — Tâyin tarihi umumiyetle «3 Rebî'ül-evvel»e müsâdif gösterilirse de, «Takvim-i-Vakaayi»in 514 üncü nüshasında «2 Rebî'ül-evvel Perşenbe tarihi vardır; azil tarihi için aşağıki fıkraya bakınız).

223) Mehmet Emin Âlî Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1855 = 1271 senesi 2 Mayıs = 14 Şa'ban Çarşanba günü; azli: 1856 = 1273 senesi 1 Teşrinisâni = 3 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; sadâret müddeti: 1 sene, 6 ay; «İkinci sadâreti».

(Hâriciyye nâzırlığından Sadr-ı-a'zam olan Âlî Paşa'nın ilk sadâreti için yukarda 217 numaraya ve bundan sonraki üç sadâreti için de aşağıda 227, 231 ve 236 numaralara bakınız. — Âlî Paşa bu ikinci sadâretine tâyin edildiği sırada murahhas olarak Viyana konferansında bulunduğu için Istanbul'a avdetine kadar Mâliye nâzırı Şefik Paşa Sadâret-Kaymakamlığına tâyin edilmiş ve Âlî Paşa da, o senenin 17 Haziran = 10 Şevvâl Salı günü gelip işe başlamıştır. — Reşid Paşa'nın azliyle Âlî Paşa'nın bu seferki tâyini «Takvim-i-Vakaayi»in 523 üncü nüshasiyle «Tezâkir-i Cevdet»de «16 Şa'ban Çarşanba» gününe müsâdif gösterilirse de, hakikî takvimde o gün Şa'banın 14 üne müsâdiftir).

224) Koca-Mustafa Reşid Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1856 = 1273 senesi 1 Teşrinisâni = 3 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; azli: 1857 = 1273 senesi 6 Ağustos = 10 Zülhicce Cumartesi günü; sadâret müddeti: 7 ay, 7 gün; «Beşinci sadâreti».

(Koca-Reşid Paşa'nın bundan evvelki dört sadâreti için yukarda 212, 214 ve 222 numaralara ve bundan sonraki altıncı ve sonuncu sadâreti için de aşağıda 226 numaraya bakınız. — «Takvim-i-Vekaayi'»in 555 inci nüshasında azil tarihi Kurban bayramının ikinci Cumartesi gününe müsâdif gösterilirse de, hakikî takvimde o gün birinci gündür; zâten «Tezâkir-i Cevdet»de Bayramın birinci günü esas ittihâz edilmektedir).

225) Giritli-Mustafa Nâilî Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1857= 1273 senesi 6 Ağustos = 10 Zülhicce Cumartesi günü; azli: 1857 = 1274 senesi 22 Teşrinievvel = 3 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; sadâret müddeti : 2 ay, 17 gün; «Üçüncü sadâreti».

(Mustafa Nâilî Paşa'nın bu üçüncü ve sonuncu tâyininden evvelki iki sadâreti için yukarda 219 ve 220 numaralara bakınız : Üç sadâretinin mecmûu 1 sene, 3 ay, 2 gün tutmaktadır. — Azlinden sonra Mecâlis-i-Âliye'ye me'mur olmuş ve 1871=1288 senesi 28 Kânunuevvel=15 Şevvâl Perşenbe günü ölmüştür; mezarı Fatih'dedir. — «Tezâkir-i-Cevdet»de azil tarihi «4 Rebî'ül-evvel» gösterilirse de gün ismi gene Perşenbe'dir).

226) Koca-Mustafa Reşid Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1857=1274 senesi 22 Teşrinievvel = 3 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; ölümü: 1858= =1274 senesi 7 Kânunusâni = 21 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; sadâret müddeti: 2 ay, 16 gün; «Altıncı sadâreti».

(Koca-Reşid Paşa'nın bundan evvelki beş sadâreti için yukarda 212, 214, 216, 222 ve 224 numaralara bakınız : Reşid Paşa'nın bu altı sadâretinin mecmûu 6 sene, 8 ay, 19 gün tutmaktadır. Bunlar hep Sultan Mecid devrindedir. — Mustafa Reşid Paşa 1800 = 1214 senesi 13 Mart = 16 Şevvâl Perşenbe günü dünyaya gelmiş olduğuna göre öldüğü gün yaşının Milâdî takvim hisâbiyle 57 sene, 9 ay, 26 gün tutması, yâni 58 yaşının içinde ölmüş olması lâzımgelir. Kalb hastalığından ölmüş ve Bâyezid'deki türbesine defnedilmiştir).

227) Mehmet Emin Âlî Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1858 = 1274 senesi 11 Kânunusâni = 25 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi günü; azli: 1859 = 1276 senesi 18 Teşriniievvel = 21 Rebî'ül-evvel Salı günü; sadâret müddeti: 1 sene, 9 ay, 8 gün; «Üçüncü sadâreti».

(Hâriciyye nâzırlığından Sadr-ı-a'zam olan Âlî Paşa'nın bundan evvelki iki sadâreti için yukarda 217 ve 223 numaralara ve bundan sonraki iki sadâreti için de aşağıda 231 ve 236 numaralara bakınız. — Selefi Koca-Reşid Paşa'nın yukarıki fıkrada gördüğümüz ölüm tarihiyle Âlî Paşa'nın bu üçüncü sadâretine tâyini arasında Sadâret makamı dört gün açık kalmıştır).

228) Kıbrıslı-Mehmet Emin Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1859 = 1276 senesi 18 Teşrinisâni = 21 Rebî'ül-evvel Salı günü; azli: 1859 = 1276 senesi 23 Kânunuevvel = 28 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü; sadâret müddeti: 2 ay, 6 gün; «İkinci sadâreti».

(Mecâlis-i-Âliye me'muriyyetinden ma'zul bulunduğu sırada Sadr-ı-a'zam olan Kıbrıslı Mehmet Paşa'nın bundan evvelki ilk sadâreti için yukarda 221 ve bundan sonraki üçüncü ve sonuncu sadâreti için de aşağıda 230 numaraya bakınız).

229) Mütercim-Mehmet Rüşdi Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1859= 1276 senesi 24 Kânunuevvel = 29 Cumâda-l-ûlâ Cumartesi günü; azli : 1860 = 1276 senesi 27 Mayıs = 7 Zülka'de Pazar günü; sadâret müddeti: 5 ay, 4 gün; «İlk sadâreti».

(Mecalis-i-Tanzimât riyâsetinden Sadr-ı-a'zam olan Mütercim-Rüşdi Paşa Sinop vilâyetinin Ayandon köyünden Hacı-Hasan Ağa isminde fakir bir kayıkçının oğludur : 1226 = 1811 senesi Muharrem = Şubat ayında Ayandon'da dünyaya gelmiş olduğuna göre 48 yaşında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. «Mütercim» lâkabı mülâzımlık devrinde Bâb-ı-Ser'Askerî Terceme-Odası'nda Fransızcadan askerî nizamnâmeler terceme etmiş olmasındandır. — Rüşdi Paşa'nın beş sadâreti vardır: Bundan sonraki dört sadâreti için aşağıda 235, 239, 245 ve 251 numaralara bakınız. — Bu ilk sadâretinden azil tarihi umumiyyetle «7 Zülka'de = 27 Mayıs» gününe müsâdif gösterilir: «Tezakir-i Cevdet»de o günün Pazar'a tesadüf ettiğinden bahsedilmektedir; halbuki muâsır bir menbâ olan «Verd-ül-hadâîk»da gün ismi Pazartesi gösterildiğine göre, bu ikinci rivayet doğru olduğu takdirde azlin hakikî takvimdeki «28 Mayıs Pazartesi» gününe müsâdif olması lâzımgelir).

ABDÜLMECİD VE ABDÜL'AZİZ DEVİRLERİ:

230) Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1860 = 1276 senesi 28 Mayıs = 8 Zülka'de Pazartesi günü; azli: 1861 = 1278 senesi 6 Ağustos = 29 Muharrem Salı günü; sadâret müddeti: 1 sene, 2 ay, 9 gün; «Üçüncü sadâreti».

(İkinci sadâretinden ma'zul bulunduğu sırada üçüncü ve sonuncu defa olarak Sadr-ı-a'zam olan Kıbrıslı-Mehmet Paşa'nın bu seferki Sadâret Hatt-ı-Hümâyû-nunda tâyin tarihi «7 Zülka'de» gösterilirse de, muâsır bir menbâ olan «Verd-ül-Hadâık» da o günün Pazartesiye tesadüf ettiği iki muhtelif yerde tekrar edil-mektedir : «Pazartesi» Zülka'de ayının 7 sine değil, 8 ine müsâdif olmak itibariyle Hatt-ı-Hümâyun tarihindeki bir günülk farkın bir Rü'yet-i-hilâl'den mütevellid olması lâzımgelir; buna mukabil «Tezâkir-i Cevdet» de «8 Zülka'de» bir Salı gününe müsâdif gösterilmektedir : Yukarıdaki fıkraya da bakınız. — Kıbrıslı'nın üç sadâret müddeti cem'an 1 sene, 10 ay, 10 gün tutmaktadır : En uzun sadâreti işte bu sonuncusudur. — Bundan evvelki sadâretleri için yukarda 221 ve 228 nu-maralara bakınız).

ABDÜL'AZİZ DEVRİ:

231) Mehmet Emin Âli Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1861 = 1278 senesi 6 Ağustos = 29 Muharrem Salı günü; azli: 1861 = 1278 senesi 22 Teşrinisâni = 19 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü; sadâret müddeti: 3 ay, 17 gün; «Dördüncü sadâreti».

(Hâriciyye nâzırlığından Sadr-ı-a'zam olan Âli Paşa'nın bundan evvelki üç sadâ-reti için yukarda 217, 223 ve 227 numaralara ve bundan sonraki sadâreti için de aşağıda 236 numaraya bakınız. — Âlî Paşa bu seferki azli üzerine yedinci defa olarak tekrar Hâriciyye nâzırı olmuştur).

232) Keçeci-zâde Mehmet Fuad Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1861 = 1278 senesi 22 Teşrinisânî = 19 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü; isti'fası: 1863 = 1279 senesi 2 Kânunusâni = 11 Receb Cuma günü; sadâret müd-deti: 1 sene, 1 ay, 10 gün, «İlk sadâreti».

(Hâriciyye nâzırlığından Sadr-ı-a'zam olan ve «Büyük-Fuad Paşa» ismiyle de anılan bu kıymetli devlet-adamı Konyalı-Mustafa-Efendi-zâde Kazasker/Kadıasker Mehmet Sâlih Efendi'nin torunu ve meşhur şâir İzzet-Molla'nın oğludur. İsmail Mekki Bey'in kızı olan annesi Hibetullah Hanım tarafından da Merzifonlu Kara-Mustafa Paşa sülâlesine mensuptur. 1230 = 1815 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre Milâdî takvim hisâbiyle 46 yaşında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. Fuad Paşa çocukken ilmiyye mesleğine intisâb ettikten sonra İkinci Mahmud'un Galatasaray'da te'sis ettiği Tıbhâne = Tıbbiyye mektebine girip askerî doktor çıkmış ve 1255 = 1837 tarihinde Koca-Reşid Paşa'nın teşvikiyle meslek değiş-tirerek Bâb-ı-Âlî Terceme-Odası'na girip büyük zekâ ve iktidâriyle yeni mesleğin-de pek çabuk terakki etmiştir. Selefî Âli Paşa ile Keçeci-zâde Fuad Paşa, Koca-Reşid Paşa'nın yetiştirdiği devlet-adamlarının en mühimleridir. — Suriye'de Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında zuhur eden ihtilâfların bir

Fransız müdâhalesine vesile teşkil eden bir mâhiyet alması üzerine büyük salâhiyyetlerle Fevkalâde-komiser olarak gönderilen Fuad Paşa Şam'da bulunduğu sırada Sadr-ı-a'zam olduğu için, kendisi İstanbul'a gelinceye kadar Sadâret-Kaymakamlığına Meclis-i-Vâlâ reisi Yusuf Kâmil Paşa tâyin edilmiş ve Fuad Paşa da 1861 = 1287 senesi 20 Kânunuevvel = 17 Cumâda-l-âhire Cuma günü İstanbul'a gelmiş ve tatil günü olduğu halde Bâb-ı-Âlî açılarak Sadâret Hatt-ı-Hümâyûnu okunmuştur. — Büyük-Fuad Paşa'nın bu ilk sadâretinden isti'fâsı umumiyyetle 1279 senesi «15 Receb Pazartesi» gününe müsâdif gösterilirse de doğru değildir: Cevdet Paşanın «Ma'rûzât»ına nazaran isti'fâ tarihi «Recebin on ikinci Cuma günü»ne müsâdiftir; hakikî takvimde Recebin 12 si Cumartesi gününe tesadüf etmekte olduğu için, gene bir Rüyet-i-hilâl ârızasından dolayı «11 Receb Cuma gününün «12 Receb» itibar edilmiş olması lâzımgelir. Umumiyetle «15 Receb Pazartesi» gününden bahsedilmesi de, Fuad Paşa'nın isti'fâ tarihiyle halefi Yusuf Kâmil Paşa'nın tâyin tarihi birbirine karıştırılmasındandır; fakat isti'fâ tarihi gibi tâyin tarihi de gün rakamı itibariyle bir gün hatâlıdır: Bu mesele için aşağıki fıkraya bakınız. — Keçeci-zâde Fuad Paşa'nın iki sadâreti vardır: Bundan sonraki ikinci ve sonuncu sadâreti için aşağıda 234 numaraya bakınız).

233) Yusuf Kâmil Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1863 = 1279 senesi 5 Kânunusâni = 14 Receb Pazartesi günü; azli: 1863 = 1279 senesi 1 Haziran = 13 Zülhicce Pazartesi günü; sadâret müddeti: 4 ay, 27 gün.

(Meclis-i-Vâlâ riyâsetinden Sadr-ı-a'zam olan Yusuf Kâmil Paşa Arapgirlidir ve Gök-beyi sülâlesine mensuptur: Bu sülâlenin Akkoyunlu hânedânından olduğu rivayet edilir; babasının ismi Mehmet Bey, dedesinin adı İsmail Bey'dir. 1223=1808 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre Milâdî takvim hisâbiyle 55 yaşında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. Me'muriyyet hayatının ilk devresini Mısır'da geçirmiş ve meşhur Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın kızı Zeyneb Hanım'la evlenmiştir: Üsküdar'daki Zeyneb-Kâmil hastahanesi bunların hayrâtıdır. Yusuf Kâmil Paşa «Télémaque» mütercimi olmakla da meşhurdur. — Kâmil Paşa'nın tâyin tarihi umumiyyetle «15 Receb Pazartesi» gününe müsâdif gösterilirse de hakikî takvimde «Pazartesi» o ayın 15 ine değil 14 üne müsâdiftir: Zâten «Takvîm-i-Vakaayi»in 677 inci nüshasında da «14 Receb Pazartesi» tarihi vardır. — Yusuf Kâmil Paşa'nın azil tarihi umumiyyetle «15 Zülhicce»ye müsâdif gösterilir: Hakikî takvimde o gün bir «Çarşanba»ya müsâdif olduğu halde «Takvîm-i-Vakaayi»in 698 inci nüshasında halefi Fuad Paşa'nın tâyini Pazartesi gününe müsâdif gösterildiği gibi, Rif'at Efendi'nin «Verd-ül-Hadâık»inde de «15 Zülhicce»nin iki muhtelif yerde Pazartesine müsâdif gösterilmesi gün ismiyle rakamı arasında iki günlük bir fark hâsıl etmektedir! Yukarıki tarih gün ismine göre tashih edilmiştir).

234) Keçeci-zâde Mehmet Fuad Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini 1863= 1279 senesi 1 Haziran = 13 Zülhicce Pazartesi günü; azli: 1866 = 1283 senesi 4/5 Haziran = 20/21 Muharrem Pazartesi/Salı gecesi; sadâret müddeti: 3 sene, 4 gün; «İkinci sadâreti».

(Ser-askerlikle Yâver-i-Ekremlik vazifeleri de uhdesinde kalmak şartiyle Sadr-ı-a'zam olan Fuad Paşa'nın bundan evvelki sadâreti için yukarda 232 numaraya bakınız. Keçeci-zâde Fuad Paşa'nın iki sadâret müddeti 4 sene, 1 ay, 14 gün tutmaktadır. — Bu son sadâretinden sonra Hâriciyye nâzırlığında ve Sadr-ı-a'zam Âlî Paşa'nın Girit seyâhatinde Sadâret-Kaymakamlığında bulunmuş olan Fuad Paşa kalb hastalığını tedâvi ettirmek için Nice = Nis şehrinde 1285 = 1869 senesi

29 Şevvâl = 12 Şubat Cuma günü 54 yaşında vefât etmiş ve cenâzesi bir Fransız harb gemisiyle 28 Şubat = 16 Zülka'de Pazar günü Istanbul'a getirilerek Sultanahmet civârındaki türbesine defnedilmiştir. — Tâyin tarihi için yukarıki fıkraya bakınız).

235) Mütercim-Mehmet Rüşdi Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1866=1283 senesi 5 Haziran = 21 Muharrem Salı günü; isti'fâsı: 1867 = 1283 senesi 11 Şubat = 6 Şevvâl Pazartesi günü; sadâret müddeti: 8 ay, 6 gün; «İkinci sadâreti».

(Meclis-i-Vâlâ riyâsetinden Sadr-ı-a'zam olan Mütercim-Rüşdi Paşa'nın bundan evvelki ilk sadâreti için yukarda 229 numaraya ve bundan sonraki üç sadâreti için de aşağıda 239, 245 ve 251 numaralara bakınız).

236) Mehmet Emin Âlî Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1867 = 1283 senesi 11 Şubat = 6 Şevvâl Pazartesi günü; ölümü: 1871 = 1288 senesi 7 Eylül = 21 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü; sadâret müddeti: 4 sene, 6 ay, 24 gün; «Beşinci sadâreti».

(Hâriciyye nâzırlığından Sadr-ı-a'zam olan Âlî Paşa'nın bundan evvelki dört sadâreti için yukarda 217, 223, 227 ve 231 numaralara bakınız. Âlî Paşa işte bu beşinci sadâretinde verem olarak ölmüştür: Bâzı menbâlarda ölüm tarihi «22 Cumâda-l-âhire Perşenbe» gününe müsâdif gösterilirse de, hakikî takvimde Perşenbe günü o ayın 22 sine değil, 21 ine müsâdiftir; bu nokta «Hakaayık-ul-Vakaayi»in 354 ve 355 inci nüshalarının tarihleri ve izâhâtiyle sâbittir. Âlî Paşa 1815 = 1230 senesi 5 Mart = 23 Rebi'ül-evvel Pazar günü Istanbul'da dünyaya gelmiş olduğuna göre, gene Istanbul'da öldüğü gün yaşının Milâdî takvim hisâbiyle 56 sene, 6 ay, 2 gün tutması, yâni 57 yaşının içinde ölmüş olması lâzımgelir. Mezarı Süleymaniyye câmii hazîresindedir. — Âlî Paşa ilk defa olarak 38 yaşında Sadr-ı-a'zam olmuştur; sekiz defa da Hâriciyye nâzırlığı vardır; sekizinci Hâriciyye nâzırlığını beşinci sadâretinde Fuad Paşa'nın yukarda 234 numarada bahsi geçen ölümü üzerine ilâveten der-uhde etmiştir. — Âlî Paşa'nın Abd-ülmecid ve Abd-ül-Aziz devirlerine tesadüf eden beş sadâretinin mecmûu Milâdî takvim hisâbiyle 8 sene, 3 ay, 15 gün tutmaktadır. — Sultan Aziz'in hal'iyle neticelenen fenalıklar bilhassa Âlî ve Fuad Paşaların vakitsiz ölümlerinden itibaren devlet bünyesini sarsacak bir şekle girmiştir).

237) Mahmud Nedim Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1871 = 1288 senesi 8 Eylül = 22 Cumâda-l-âhire Cuma günü; azli: 1872=1289 senesi 30/31 Temmuz = 24/25 Cumâda-l-ûlâ Salı/Çarşanba gecesi; sadâret müddeti: 10 ay, 24 gün; «İlk sadâreti».

(Bahriye nâzırlığından Sadr-ı-a'zam olan Mahmud Nedim Paşa eski vüzerâdan ve Daâvî nâzırlarından gürcü Mehmet Necib Paşa'nın küçük oğludur: 1233 = 1817 — 1818 tarihinde Istanbul'da doğmuş olduğuna göre 53 - 54 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. Muâsırlarınca «Nedimof» ismiyle anılacak derecelerde Rus tarafdarlığıyla meşhur olan Mahmud Nedim Paşa, Sultan Aziz'i ifsâd eden başlıca âmil olduktan başka pâdişaha isnâd edilen bir çok fenalıkların da ya doğrudan doğruya fâili veyahut en mühim müsebbibidir. — Mahmud Nedim'in iki sadâreti vardır: Bundan sonraki ikinci ve sonuncu sadâreti için aşağıda 244 nu-

maraya bakınız. — Mahmud Nedim Paşa'nın Sadâret Hatt-ı-Hümâyûnunda «22 Cumâda-l-âhire» tarihi vardır: O gün Eylül'ün sekizinci gününe müsâdiftir; fakat «Hakaayık-ul-Vakaayi»in 355 inci nüshasından anlaşıldığına göre hakikî tâyin günü Perşenbe'dir ve o da selefi Âlî Paşa'nın öldüğü güne tesadüf etmektedir).

238) Ahmed Şefik Midhat Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1872 = 1289 senesi 31 Temmuz = 25 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba günü; azli: 1872 = 1289 senesi 19 Teşrinievvel = 16 Şa'ban Cumartesi günü; sadâret müddeti: 2 ay, 19 gün; «İlk sadâreti».

(Beş gün evvel tâyin edilmiş olduğu Edirne valiliğinden Sadr-ı-a'zam olan Midhat Paşa'nın asıl ismi «Ahmed Şefik»dir: «Midhat» mahlası gençliğinde me'mur olduğu Dîvân-ı-Hümâyun kaleminde takılmıştır. Ahmed Midhat Paşa Rusçuklu Hacı-Ali-Efendi-zâde Hacı-Hâfız Mehmet Eşref Efendi'nin oğludur: Bu Hacı-Eşref Efendi'nin mesleği kadılıktır. — Midhat Paşa 1238 = 1822 senesi Safer=Teşrinievvel-Teşrinisâni ayında Istanbul'da doğmuş olduğuna göre 50 yaşında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir; iki sadâreti vardır: Bundan sonraki ikinci ve sonuncu sadâreti için aşağıda 246 numaraya bakınız).

239) Mütercim-Mehmet Rüşdi Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1872 = 1289 senesi 19 Teşrinievvel = 16 Şa'ban Cumartesi günü; azli: 1873 = 1289 senesi 15 Şubat = 17 Zülhicce Cumartesi günü; sadâret müddeti: 3 ay, 27 gün; «Üçüncü sadâreti».

(Adliye nezâretinden ma'zul bulunduğu sırada Sadr-ı-a'zam olan Mütercim-Rüşdi Paşa'nın bundan evvelki iki sadâreti için yukarda 229 ve 235 ve bundan sonraki iki sadâreti için de aşağıda 245 ve 251 numaralara bakınız).

240) Sakızlı-Ahmed Es'ad Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1873 = 1289 senesi 15 Şubat = 17 Zülhicce Cumartesi günü; azli: 1873 = 1290 senesi 15 Nisan = 16 Safer Salı günü; sadâret müddeti: 1 ay, 28 gün; «İlk sadâreti».

(Ser-askerlikten Sadr-ı-a'zam olan Ahmed Es'ad Paşa Sakız'da «Kule-ağası» denilen sol-kolağası Mehmed Ağa'nın oğludur: En kuvvetli rivayete nazaran 1244 = 1828 - 1829 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre 44 - 45 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. — Es'ad Paşa'nın iki sadâreti vardır: Bundan sonraki için aşağıda 243 numaraya bakınız).

241) Şirvânî-zâde Mehmet Rüşdi Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1873 = 1290 senesi 15 Nisan = 16 Safer Salı günü; azli: 1874 = 1290 senesi 13 Şubat = 25 Zülhicce Cuma günü; sadâret müddeti: 9 ay, 29 gün.

(Mâliye nâzırlığından Sadr-ı-a'zam olan Rüşdi Paşa Amasya'da tavattun etmiş olan Şirvan Türklerinden büyük mutasavvıf Mevlânâ-İsmail Sirâcüddîn'in dört oğlunun ikincisidir: 1244 = 1828 - 1829 tarihinde Amasya'da dünyaya gelmiş olduğuna göre 44-45 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. — İlmi, fazlı ve doğruluğuyla mârûf olan Şirvânî-zâde sadâretten azlinden sonra Haleb ve Hicaz valiliklerinde bulunmuş ve 1291 = 1874 senesi 11 Şa'ban = 23 Eylül Çarşanba günü

Tâif'de kara-hummâdan ölmüştür. Tâyin tarihi için yukarıki maddeye bakınız. Azil tarihi umumiyyetle «26 Zülhicce Cuma» gününe müsâdif gösterilirse de hakikî takvimde o gün Zülhicce'nin 25 ine tesadüf etmektedir).

242) Hüseyn Avni Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1874 = 1290 senesi 15 Şubat = 27 Zülhicce Pazar günü; azli: 1875 = 1292 senesi 25 Nisan = 19 Rebî'ül-evvel Pazar günü; sadâret müddeti: 1 sene 2 ay, 8 gün.

(Sadâretinden evvel bulunduğu Ser-askerlik makamını muhâfaza etmek şartiyle Sadr-ı-a'zam olan Hüseyn Avni Paşa, İbn-ül-Emin'in «Son Sadr-ı-a'zamlar»ındaki izaha göre İsparta vilâyetinin Şarkî-Karaağaç kazâsına tâbi Avşar nâhiyesinin Gelendos köyünde Odabaşı-oğullarından Ahmed Efendi isminde birinin oğludur: Saflığından dolayı bu Ahmed Efendi'ye «Eşek-Ahmed» lâkabı da verilmiştir! Hüseyn Avni Paşa 1236 = 1820 - 1821 tarihinde babasının köyünde doğmuş olduğuna göre Milâdî takvim hisâbiyle 53 - 54 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. — Hüseyn Avni Paşa Sultan Aziz'in hal'inde en mühim âmil olmakla meşhur. — Hatt-ı-Hümâyun'da tâyin tarihi «26 Zülhicce» ye müsâdif gösterilmekteyse de, burada «Takvîm-i-Vakaayi'»deki gün ismine göre tashih edilmiştir).

243) Sakızlı-Ahmed Es'ad Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1875 = 1292 senesi 26 Nisan = 20 Rebî'ül-evvel Pazartesi günü; azli: 1875 = 1292 senesi 25/26 Ağustos = 23/24 Receb Çarşanba/Perşenbe gecesi; sadâret müddeti: 4 ay; «İkinci sadâreti».

(Bahriye nâzırlığından Sadr-ı-a'zam olan Es'ad Paşa'nın ilk sadâreti için yukarda 240 numaraya bakınız: İki sadâretinin mecmûu 5 ay, 28 gün tutmaktadır. — Ahmed Es'ad Paşa bu son sadâretinden azli üzerine Nâfia nâzırlığına ve biraz sonra da Aydın valiliğine tâyin edilip gene bu 1875 = 1292 senesi 28 Teşrinisâni = 29 Şevvâl Pazar günü İzmir'de Hummây-ı-muharıka'dan ölmüştür).

244) Mahmud Nedim Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1875 = 1292 senesi 26 Ağustos = 24 Receb Perşenbe günü; azli: 1876 = 1293 senesi 11 Mayıs = 16 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; sadâret müddeti: 8 ay, 16 gün; «İkinci sadâreti».

(Şûrây-ı-Devlet reisliğinden Sadr-ı-a'zam olan Mahmud Nedim Paşa'nın ilk sadâreti için yukarda 237 numaraya bakınız. — Bu son sadâretinden sonra birkaç sene ma'zul kalan Mahmud Nedim Paşa İkinci Abdülhamid devrinde bir aralık Musul valiliğinde ve ondan sonra Dâhiliyye nâzırlığında bulunmuş ve nihayet 1883 = 1300 senesi 13/14 Mayıs = 6/7 Receb Pazar/Pazartesi gecesi ölüp Cağaloğlu'nda cadde üstündeki mezarına defnolunduktan sonra üstüne bir türbe yapılmıştır! — Azil tarihi umumiyyetle «17/Rebî'ül-âhir» gösterilir: O gün bir Cuma'ya müsâdiftir; fakat Mahmud Celâlüddin Paşa'nın «Mir'ât-ı-hakikat»inde Perşenbe'ye müsâdif gösterildiği için burada «16 Rebî'ül-âhir Perşenbe» tarihi esas ittihâz edilmiştir).

ABD-ÜL-AZİZ, BEŞİNCİ MURAD VE İKİNCİ ABDÜLHAMİD DEVİRLERİ:

245) Mütercim-Mehmet Rüşdi Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1876 = 1293 senesi 12 Mayıs = 17 Rebî'ül-âhir Cuma günü; istî'fâsı: 1876 = 1293

senesi 19 Kânunuevvel = 2 Zülhicce Salı günü; sadâret müddeti: 7 ay, 8 gün; «Dördüncü sadâreti».

(Ma'zul bulunduğu sırada Sadr-ı-a'zam olan Mütercim-Rüşdi Paşa'nın bundan evvelki üç sadâreti için yukarda 229, 235 ve 239 numaralara ve bundan sonraki son sadâreti için de aşağıda 251 numaraya bakınız. — Sultan Aziz'in hal'i, Beşinci Murad'ın üç aylık saltanatı ve İkinci Abdülhamid'in cülûsu Mütercim-Rüşdi Paşa'nın işte bu dördüncü sadâretine müsâdiftir. — Rüşdi Paşa bu sadâretinden isti'fâ ettikten bir müddet sonra Meclis-i-Âliye'ye me'mur, yâni nezâretsiz nâzır olmuştur).

İKİNCİ ABDULHAMİD DEVRİ:

246) Ahmed Şefik Midhat Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1876 =1293 senesi 19 Kânunuevvel = 2 Zülhicce Salı günü; azli: 1877 = 1294 senesi 5 Şubat = 21 Muharrem Pazartesi günü; sadâret müddeti: 1 ay, 17 gün; «İkinci sadâreti».

(Şûrây-ı-Devlet reisliğinden Sadr-ı-a'zam olan Midhat Paşa'nın ilk sadâreti için yukarda 238 numaraya bakınız. — Midhat Paşa'nın bu ikinci sadâretine âit Hatt-ı-Hümâyun'da İbn-ül-Emin tarafından neşredilen suretinde «3 Zülhicce» tarihi vardır: Bu tarih Milâdî 1876 senesi 20 Kânunuevvel Çarşanba gününe müsâdiftir; halbuki Sultan Hamid devrinin bidâyetinde Mâbeyn müşiri ve Bahriye nâzırı olan Eğinli-Said Paşa'nın kısmen Türklük mecmuasında neşredilmiş olan Ruznâme tarzındaki hâtıratının «2 Zülhicce Salı» fıkrasında «Bu gün Mütercim-Mehmet Rüşdi Paşa sadâretten azlolunarak yerine Midhat Paşa Sadr-ı-a'zam nasb-u-ta'yin buyuruldu»
denildiğine göre Hatt-ı-Hümâyun'daki tarihde bir günlük bir zühul olduğu anlaşılmaktadır; bu zühulün Rü'yet-i-hilâl ile izahı da kabil değildir: Çünkü o takdirde Mâbeyn müşirinin de ayni tarihi kullanması lâzımgelir; her halde Hatt-ı-Hümâyun'daki tarihin yegâne izah şekli tâyinin ertesi günü yazılıp Bâb-ı-Âli'de bir gün sonra okunmuş olmasıdır. Tıpkı bunun gibi, Mahmud Celâlüddin Paşa'nın «Mir'ât-ı-Hakikat»indeki:
«Midhat Paşa doksan üç senesi şehr-i Zülhiccesinin dördüncü günü mühr-i Sadâretle tebcil buyuruldu»
cümlesindeki tarih rakamında da iki günlük hatâ vardır. Hattâ bizzat Midhat Paşa'nın «Tabsıra-i ibret» ismindeki hâtıratında gösterdiği «19 Kânunusâni 1876» tarihinde bile tam bir aylık bir hatâya tesadüf edilir: Eğer bu tertip hatâsı değilse, her halde paşanın sonradan Tâif'de bu eseri kaleme alırken zühul etmiş olması lâzımgelir. İşte bundan dolayı burada bizzat şâhid olduğu vukuâtı büyük bir dikkatle kaydetmiş olan Eğinli-Said Paşa'nın rivayeti esas ittihâz edilmiştir. — Midhat Paşa bu ikinci ve sonuncu sadâretinden azledildiği gün «İzzüddin» vapuruyla İtalya'nın Brindisi limanına sevkedilmek suretiyle hudut hâricine çıkarılmışsa da, bir müddet sonra tekrar memlekete kabul edilip Tâif'e nefyedilmeden evvel Suriye ve Aydın valiliklerinde bulunmuştur. — İki sadâret müddetinin mecmûu Milâdî takvim hisâbiyle 4 ay, 6 gün tutmaktadır).

247) İbrahim Edhem Paşa — Milliyeti: Rum; tâyini: 1877 = 1294 senesi 5 Şubat = 21 Muharrem Pazartesi günü; azli: 1878 = 1295 senesi 11 Kânunusâni = 7 Muharrem Cuma günü; sadâret müddeti: 11 ay, 4 gün.

(Şûrây-ı-Devlet reisliğinden Sadr-ı-a'zam olan Edhem Paşa, yukarda 208 numarada gördüğümüz Koca-Husrev Mehmet Paşa'nın kölelerindendir: Yunan istiklâl harbinde Sakız âsileri tenkil edilirken Deryâ-kapdanlığında bulunan Koca-Husrev Paşa tarafından esir alınmış ve bir rivayete göre de Husrev Paşa bu küçük çocuğu o vak'ada ele geçen esirler içinden satın almıştır; Karadeniz sâhillerinden ve bilhassa «Çerkez dağlarının eteklerinde» bulunup «Bir yaşında iken» getirilmiş olduğu hakkında uydurulan rivayetin hiç bir aslı olmadığı ve bilhassa bir yaşındaki bir çocukta coğrafî istikamete âit hiç bir mefhum olamıyacağı muhakkaktır: İbn-ül-Emin'in «Son Sadr-ı-a'zamlar»ında bu nokta tamamiyle tavzih edildikten başka, Edhem Paşa'nın torunlarından biri de bana milliyetinin Rum olduğunu söylemiştir. — İbrahim Edhem Paşa, Müze müdürleri Hamdi Edhem ve Halil Edhem Beylerin babasıdır. — Takriben 1233 = 1817 - 1818 tarihinde Sakız'da doğmuş olan Edhem Paşa tahminen 59 - 60 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. İlk Osmanlı Meclis-i-Meb'ûsânı bunun sadâret devrinde açılmıştır. — Azlinden sonra Viyana sefirliği ile Dâhiliyye nâzırlığında bulunmuş olan Edhem Paşa nezâretten infisâli üzerine artık ma'zul yaşamış ve nihayet 1893 = 1310 senesi 19 Mart = 2 Ramazan Pazartesi günü takriben 75-76 yaşlarında ölmüştür: Mezarı Üsküdar'dadır).

248) Ahmed Hamdi Paşa — Milliyeti: Abaza; tâyini: 1878 = 1295 senesi 11 Kânunusâni = 7 Muharrem Cuma günü; azli: 1878 = 1295 senesi 4 Şubat = 1 Safer Pazartesi günü; sadâret müddeti: 24 gün.

(Dâhiliyye nâzırlığından Sadr-ı-a'zam olan Ahmed Hamdi Paşa yukarda 97 numarada gördüğümüz Melek Ahmed Paşa ahfâdından Yahyâ Bey'in oğludur ve bu Yahyâ Bey de 208 numarada gördüğümüz Koca-Husrev Mehmet Paşa'nın kethudâsıdır: Hamdi Paşa 1242 = 1826-1827 tarihinde Istanbul'da doğmuş olduğuna göre 51-52 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. — Azlinden sonra Aydın ve Suriye valiliklerinde bulunmuştur).

249) Ahmed Vefik Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1878 = 1295 senesi 4 Şubat = 1 Safer Pazartesi günü; azli: 1878 = 1295 senesi 18 Nisan=15 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; sadâret müddeti: 2 ay, 9 gün; «İlk sadâreti».

(Maârif nâzırlığından «Baş-vekil» ünvâniyle Sadr-ı-a'zam olan Ahmed Vefik Paşa, Müslümanlardan ilk «Dîvân-ı-Hümâyun tercümanı» olan Mühendishâne muallimlerinden Yahyâ Nâci Efendi'nin torunu ve Paris sefâreti müsteşarı Rûhüddin Mehmet Efendi'nin oğludur: 1238 = 1823 senesi 3 Temmuz = 23 Şevvâl Perşenbe günü dünyaya gelmiş olduğuna göre, Sadr-ı-a'zam olduğu gün yaşının 54 sene, 7 ay, 3 gün tutması, yâni 55 yaşının içinde bulunması lâzımgelir. — Vefik Paşa'nın dedesi Yahyâ Naci Efendi Bulgaristan muhâcirlerinden bir mühtedi olduğu için, Sâni-zâde tarihinde «Mühendishâne hocalarından Rûmîyy-ül-asl Bulgar-zâde Yahyâ Efendi» şeklinde zikredilmiş, Mehmet Süreyyâ «Sicil-i-Osmânî» sinde bunu me'haz ittihâz etmiş, bu âilenin «Bulgar-zâdeler» şöhretini Abdurrahman Şeref de «Tarih müşâhedeleri»nde Ahmed Vefik Paşa'ya izâfeten söylemiş ve nihayet İbn-ül-Emin de «Son Sadr-ı-a'zamlar»ında Şâni-zâde'yi te'yid etmiştir: Fakat bu müverrihin «Rûmîyy-ül-asl Bulgar-zâde» tâbiri Vefik Paşa'nın ecdâdına iki muhtelif milliyeti birden isnâd edip hem Rum, hem Bulgar göstermektedir! Eğer «Rûmî» tâbiri Ortodoks mezhebiyle ve «Bulgar-zâde» tesmiyesi de Bulgaristan muhâcirliği ile tefsir edilecek olursa, bu garib tenâkuz belki biraz akla yakın bir şekle sokulmuş olabilir! İbn-ül-Emin «Ahmed Vefik Paşa» faslının başındaki hâşiyesinde:

Paşa'nın bâzı ahibbâsına, bilmünâsebe (Bize Bulgar-zâdeler derler) diyerek (Bulgar) kelimesini — kendine mahsus bir vâdide — şerhettiğini, onun ağzından dinliyenlerden dinledik»
cümlesiyle paşanın izâhını «Kendine mahsus» addetmekteyse de, eski Bulgarların Türklükle olan alâkaları şahsî ve indî bir telâkki meselesi değil, ilim âlemince umumiyetle kabul edilmiş bir noktadır. Bilhassa Ahmed Vefik Paşa sülâlesinin Türklüğü «Tarhan-oğulları» soy-adıyla da sâbittir : Bu soy-adı meselesini bana Ahmed Vefik Paşa'nın halasının torunu olan Abdülhak Hâmid izâh etmiştir; Hâmid'in babası Hayrullâh Efendi, Yahyâ Nâci Efendi'nin kızı Hasenetullah Hanım'ın oğludur : İşte bu karâbetten dolayı Abdülhak Hâmid merhum Ahmed Vefik Paşa ile sonuna kadar münâsebetini muhâfaza etmiş ve ninesinin âilesi hakkındaki mâlûmatını hep Vefik Paşa'dan almıştır. Paşa'nın izâhına göre Bulgaristan'da hıristiyanlaşmış olan Tarhan-oğulları eski Türkler arasında bir takım imtiyazlara mâlik olan ve «Tarhan» denilen zâdegân sınıfındandır; bu âile hıristiyanlığına rağmen eski asâlet ünvânını bir soy-adı şeklinde muhâfaza etmiştir : Hattâ bizde Soy-adları kanunu çıktığı zaman Abdülhak Hâmid'in «Tarhan» adını seçip tescil ettirmesi, ninesinin soy-adı olmasındandır. Her halde Ahmed Vefik Paşa'nın torunu Ahmed Vefik Bey'in «Tevhid-i-Efkâr» gazetesinde neşrettiği bir mektupta dedesinin «Ebâ-an-ceddin» Türk olduğu hakkında bâzı âile vesâikinden başka vâlidesiyle büyük-annesinin ifâdelerinde de bahsetmesi İbn-ül-Emin'in tereddüdüne rağmen hakikate tamamiyle muvafıktır ve Abdülhak Hâmid'in izâhını da te'yid etmektedir. İşte bütün bunlardan dolayı Ahmed Vefik Paşa'nın dedesi Yahyâ Nâci Efendi İslâv yahut Rum mühtedisi değil, Türk mühtedisidir. — Mahmud Celâlüddin Paşa'nın «Mir'ât-ı-Hakikat»ine göre Ahmed Vefik Paşa'nın «Baş-vekil» ünvâniyle Sadr-ı-a'zam olması ilk meşrutiyet zihniyetiyle ve hattâ kendi talebiyle olmuştur : Bununla beraber Osmanlı tarihinde bu ünvânı alan ilk Sadr-ı-a'zam Ahmed Vefik Paşa değil, Mehmet Emin Rauf Paşa'dır : Yukarda 207 numaraya ve Ahmed Vefik Paşa'nın ikinci sadâreti için de aşağıda 260 numaraya bakınız).

250) Mehmet Sâdık Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1878 = 1295 senesi 18 Nisan = 15 Rebi'ül-âhir Perşenbe günü; azli: 1878 = 1295 senesi 28 Mayıs = 26 Cumâda-l-ûlâ Salı günü; sadâret müddeti: 1 ay, 10 gün.

(Rüsûmât-Eminliğinden Sadr-ı-a'zam olan Sâdık Paşa İzmir vilâyetinin Bayındır kazâsı ulemâsından Biyâzî-zâde Hacı-Ahmed Efendi'nin torunu ve Müfti Abdullah Efendi'nin oğludur: 1241 = 1825 - 1826 tarihinde Bayındır'da dünyaya gelmiş olduğuna göre 52 - 53 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir : «Suâvi vak'ası» işte bu Sâdık Paşa'nın sadâretindedir ve hattâ paşanın gözden düşüp azledilmesinde de en mühim âmil olmuştur. — Selefi Ahmed Vefik Paşa gibi Sâdık Paşa da «Baş-vekil» ünvâniyle Sadr-ı-a'zam olmuştur).

251) Mütercim-Mehmet Rüşdi Paşa — Milliyeti : Türk; tâyini : 1878 = 1295 senesi 28 Mayıs = 26 Cumâda-l-ûlâ Salı günü; azli : 1878 = 1295 senesi 4 Haziran = 3 Cumâda-l-âhire Salı günü; sadâret müddeti : 7 gün; «Beşinci sadâreti».

(Meclis-i-Vükelâ me'mûriyyetinden Sadr-ı-a'zam olan Mütercim-Rüşdi Paşa'nın bir hafta süren bu beşinci ve sonuncu sadâretinden evvelki dört sadâreti için yukarda 229, 235, 239 ve 245 numaralara bakınız. — Paşa'nın bu seferki tâyininde «Baş-vekâlet» ünvânı yeniden «Sadâret»e tahvil edilmiştir. — Rüşdi Paşa bu son sadâretinden 4 sene sonra 1299 = 1882 tarihinde Mağnisa'da ölmüştür: Mezarı oradadır).

252) Mehmet Es'ad Safvet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1878 = 1295 senesi 4 Haziran = 3 Cumâda-l-âhire Salı günü; azli: 1878 = 1295 senesi 4 Kânunuevvel = 9 Zülhicce Çarşanba günü; sâdâret müddeti: 6 ay.

(Nezâret uhdesinde kalmak üzere Hâriciyye nâzırlığından Sadr-ı-a'zam olan Safvet Paşa Trabzon vilâyetinin Sürmene kazâsı eşrâfından Mehmet Hulûsi Ağa'nın oğludur: 1230 = 1815 senesi Receb = Haziran ayında Istanbul'da dünyaya gelmiş olduğuna göre 63 yaşında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. Asıl ismi Mehmet Es'ad olduğu halde, gençliğinde Dîvân-ı-Hümâyun kalemine girdiği zaman o devrin âdetince verilen «Safvet» mahlasıyla şöhret bulmuştur. — Çok kıymetli bir devlet-adamı olan Safvet Paşa azlinden sonra Paris sefirliği ile Hâriciyye nâzırlığında bulunmuştur: Sadâretinden evvel ve sonra altı defa Hâriciyye nezâreti vardır. Ölüm tarihi 1301 = 1883 senesi 16 Muharrem = 17 Teşrinisâni Cumartesi günüdür; mezarı Sultanmahmut türbesindedir).

253) Tunuslu-Hayrüddin Paşa — Milliyeti: Abaza; tâyini: 1878=1295 senesi 4 Kânunuevvel = 9 Zülhicce Çarşanba günü; azli: 1879 = 1296 senesi 29 Temmuz = 9 Şa'ban Salı günü; sadâret müddeti: 7 ay, 26 gün.

(Mâliye-Komisyonu reisliğinden Sadr-ı-a'zam olan Hayrüddin Paşa küçük yaşında Kafkasya'dan Istanbul'a köle olarak getirilmiş, ilkönce Nakîb-ül-eşrâf Kıbrıslı-Tahsin Bey'e satıldıktan sonra Tunus valisi Ahmed Paşa da ondan satın alıp tahsil ve terbiye ettirmiştir: Tunus eyâletinde yetişip oranın vezirliğine kadar yükseldiği için «Tunuslu» denilir. İbn-ül-Emin'in hisâbına nazaran takriben 1237 = 1821 - 1822 tarihinde doğmuş olduğuna göre 56 - 57 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. Istanbul'a dâveti Tunus'daki vezâretinden isti'fâsı üzerinedir: 1295 = 1878 senesi Ramazan = Eylül ayında Istanbul'a gelip ilkönce Meclisi-A'yân âzâlığına ve biraz sonra da Mâliye-Komisyonu riyâsetine tâyin edilmiş ve arası iki ay geçmeden ve hattâ Arapça ile Fransızcayı çok iyi bildiği halde henüz Türkçeyi bile öğrenmeden sadârete tâyin edilmiştir. — Hayrüddin Paşa 1307 = 1890 senesi 29 Kânunusâni = 7 Cumâda-l-âhire Çarşanba günü akşamı Nıkris = Damla illetinden ölüp Eyüb'e defnedilmiştir).

254) Ahmed Ârifî Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1879 = 1296 senesi 29 Temmuz = 9 Şa'ban Salı günü; azli: 1879 = 1296 senesi 18 Teşrinievvel = 2 Zülka'de Cumartesi günü; sadâret müddeti: 2 ay, 20 gün.

(Meclis-i-A'yân âzâlığıyla Sicill-i-ahvâl Komisyonu reisliğinden «Baş-vekil» ünvâniyle Sadr-ı-a'zam olan Ârifî Paşa, Hâriciyye nâzırlığı ile Meclis-i-Vâlâ reisliğinde bulunmuş olan vüzerâdan Mehmet Şekib Paşa'nın oğludur: Bu Şekib Paşa'nın babası da «Ebe-zâde Mustafa Bey hazinedârı Mehmet Nuri Ağa»dır. Ârifî Paşa 1246 = 1830 - 1831 tarihinde Istanbul'da doğmuş olduğuna göre Milâdî takvim hisâbiyle 48 - 49 yaşlarında Baş-vekil = Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. — Kuvvetli bir kültür sâhibi olan ve Arapça ile Acemce gibi Şark dillerinden başka Fransızcası da kuvvetli olan Ârifî Paşa azlinden sonra Şûrây-ı-Devlet reisliği, Paris sefirliği ve Hâriciyye nâzırlığı gibi büyük makamlarda bulunduktan sonra 1313 = 1895 senesi 5 Kânunuevvel = 17 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü akşama doğru Milâdî takvim hisâbiyle 64 - 65 yaşlarında vefat edip Eyüb'e defnedilmiştir: Ölüm günü umumiyyetle «18 Cumâda-l-âhire Perşenbe» gösterilirse de hakikî takvimde Perşenbe günü o ayın 18 ine değil, 17 sine müsâdiftir. — Azil tarihi için aşağıki fıkraya bakınız).

255) Mehmet Said Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1879 = 1296 senesi 18 Teşrinievvel = 2 Zülka'de Cumartesi günü; azli: 1880 = 1297 senesi 9 Haziran = 1Receb Çarşanba günü; sadâret müddeti: 7 ay, 20 gün; «İlk sadâreti».

(Adliye nâzırlığından «Baş-vekil» ünvâniyle Sadr-ı-a'zam olan Said Paşa İran'da şehbenderlik ve maslahatgüzarlık gibi Hâriciyye me'muriyyetlerinde bulunmuş olan Ankaralı Seb'a-zâde Ali Nâmık Efendi'nin oğludur : 1254 = 1838 - 1839 tarihinde Erzurum'da doğmuş olduğuna göre Milâdî takvim hisâbiyle 40 - 41 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. «Sicil-i-Osmânî»de Said Paşa'nın babası Ali Nâmık Efendi'nin «Erzurumî» gösterilmesi her halde oğlunun Erzurum'da doğmuş olmasından mütevellit bir zühul olsa gerektir : Âile menşei Ankara'dır. — Dokuz defa Sadr-ı-a'zam olan Said Paşa halk arasında «Şapur» lâkabiyle ve İkinci Abdülhamid devrinin bidâyetindeki Mâbeyn müşiri ve Bahriye nâzırı Eğinli-Said Paşa'ya nisbetle de «Küçük Said Paşa» diye anılır : Bundan sonraki sadâretleri için aşağıda 257, 259, 261, 264, 267, 269, 275 ve 276 numaralara ve ölümü için de 276 numaraya bakınız. — Selefi Ârifî Paşa'nın azliyle Said Paşa'nın tâyininde bir günlük bir ihtilâf meselesi vardır : Said Paşa'nın sadâret Hatt-ı-Hümâyûnu «3 Zülka'de» tarihlidir; halbuki kendisi hâtırâtının birinci cildinin 23 ve 31 inci sahifelerinde «2 Zülka'de» tarihinde tâyin edilmiş olduğunu söyledikten sonra ayni cildin 365 inci sahifesindeki me'muriyyetler cedvelinde «3 Zülka'de»yi esas ittihâz ve bunun Rumî takvimde karşılığı olarak da «16 Teşrinisâni 1295» tarihini kaydetmektedir : Halbuki «3 Zülka'de» Rumî takvimde «7 Teşrinievvel» mukabilidir! Onun için Said Paşa'nın bu mütenâkız rivayetleri ihticâca sâlih değildir. — İbn-ül-Emin'in «Son Sadr-ı-a'zamlar»ında «3 Zülka'de» tarihi Milâdî takvimin «18 Teşrinievvel» gününe müsâdif gösterilir : Hakikî Hicret takviminde o gün «19 Teşrinievvel Pazar» gününe tesâdüf etmekte olduğu için, aradaki farkın her halde bir Rüyet-i-Hilâl'den mütevellid olması lâzımgelir. — Said Paşa bu ilk sadâretinden azil tarihi itibariyle de hâtırâtında tenâkuza düşmüştür: Birinci cilt metninin 41 inci sahifesinde «29 Cumâda-l-ûlâ 1297» tarihinde azledilmiş olduğundan bahsettiği halde, ayni cildin 365 inci sahifesindeki me'muriyyetler cedvelinde azlini «1 Receb»de gösterir : Bu iki ifâde arasında tam bir ay iki günlük bir fark vardır!)

256) Cenânî-zâde Mehmet Kadri Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1880 = 1297 senesi 9 Haziran 1 Receb Çarşanba günü; azli 1880 = 1297 senesi 12 Eylül = 7 Şevvâl Pazar günü; sadâret müddeti: 3 ay, 3 gün.

(Ticaret ve Zirâat nâzırlığından «Baş-vekil» ünvâniyle Sadr-ı-a'zam olan Kadri Paşa «Kamus» ve «Bürhân-ı-Kaatı'» mütercimi Vak'anüvis Antepli Âsım Efendi'nin kardeşi olan Antep Nakîb-ül-eşrâf kaymakamı Mehmet Emin Efendi-zâde Kıbrıs mutasarrıfı İshak Paşa'nın oğludur : 1249 = 1833 - 1834 tarihinde Antep'de dünyaya gelmiş olduğuna göre 46 - 47 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. — Arapça ve Acemce gibi Şark dillerinden başka İngilizce ve Fransızca gibi Garp dillerini de bilen Kadri Paşa kuvvetli kültürü ve ahlâkının temizliği ile mâruftur. — Istanbul Hukuk mektebi Kadri Paşa'nın sadâretinde açılmıştır. — Kadri Paşa sadâretinden sonra tâyin edilmiş olduğu Edirne valiliğinde 1302 = 1885 tarihinde füc'eten vefât etmiştir : Mezarı Edirne'dedir).

257) Mehmet Said Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1880 = 1297 senesi 12 Eylül = 7 Şevvâl Pazar günü; azli: 1882 = 1299 senesi 2 Mayıs = 13 Cumâda-l-âhire Salı günü; sadâret müddeti: 1 sene, 7 ay, 20 gün; «İkinci sadâreti».

(A'yân âzâlığından «Baş-vekil» ünvâniyle sadr-ı-a'zam olan Said Paşa'nın bundan evvelki sadâreti için yukarda 255 ve bundan sonraki yedi sadâreti için de aşağıda 259, 261, 264, 267, 269, 275 ve 276 numaralara bakınız. — Said Paşa hâtırâtının birinci cildinin 54 üncü sahifesinde bu seferki azlini yanlış olarak «29 Cumâda-l-âhire» tarihine müsâdif gösterdikten sonra 365 inci sahifede doğru olarak «13 Cumâda-l-âhire» göstermektedir!).

258) Abdurrahman Nurüddin Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1882= 1299 senesi 2 Mayıs = 13 Cumâda-l-âhire Salı günü; isti'fâsı: 1882 = 1299 senesi 10/11 Temmuz = 23/24 Şa'ban Pazartesi/Salı gecesi; sadâret müddeti: 2 ay, 10 gün.

(Muhtelif valiliklerde bulunduktan sonra Umûr-i-Nâfia Komisyonu âzâlığından «Baş-vekil» ünvâniyle sadr-ı-a'zam olan Abdurrahman Paşa, eski valilerden ve Germiyan-oğullarından Kütahyalı vezir Hacı-Ali Paşa'nın oğlu ve Hacı-Mir-zâde Hacı-Mustafa Ağa'nın torunudur: Âilesinin mâlûmatına nazaran 1249 = 1833 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre Milâdî takvim hisâbiyle 49 yaşında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. — Eski Dâhiliyye nâzırlarından Memduh Paşa'nın «Asvât-ı sudûr»undaki rivayete nazaran Abdurrahman Paşa'nın pek az süren sadâretinden azline sebep, Mısır'da çıkan İrâbî Paşa ısyânını bastırmak için asker toplanmasını istemesi ve pâdişahın da bu teklifi öyle bir bahâne ile toplanacak bir kuvvetle paşanın kendisini hal'etmek istediğine hükmetmesidir! — Abdurrahman Paşa sadâretinden sonra Kastamonu, Aydın ve Edirne valiliklerinde bulunmuş ve 1313 = 1895 tarihinde Adliye nâzırı olarak ikinci meşrutiyetin ilânına kadar 13 sene Adliye teşkilâtını büyük bir dirâyet ve istikametle idare etmiş ve nihayet meşrutiyette tekaüd edilerek dört sene yaşadıktan sonra 1330 = 1912 tarihinde vefât edip Fâtih türbesi hazîresine defnolunmuştur. — Ömründe doğruluktan ayrılmamış olan Abdurrâhman Paşa İkinci Abdülhamid devrinin sarsılmaz bir iffet ve nâmus âbidesi sayılır: Bir çok vaziyetlerde hakkı müdâfaa için pâdişahın irâdesini bile reddedecek kadar celâdet ve metânet göstererek kendisinden sonraki nesillerle devirlere örnek olan bu mümtaz veziri on üç sene Adliye'nin başından ayırmamış olması da Sultan Hamid'e şeref veren bir kadirşinaslıktır. — Abdurrahman Paşa aşağıda 265 numarada göreceğimiz Halil Rif'at Paşa'nın ölüm hastalığında Adliye nezâretine ilâveten Sadâret-Kaymakamlığında da bulunmuş ve hasta sadr-ı-a'zam ölünce Sultan Hâmid Baş-kâtip Tahsin Paşa ile Baş-Mâbeynci Râgıb Paşa'yı Abdurrahman Paşa'nın Ortaköy'deki yalısına iki defa göndererek sadâreti kabul etmesi için ısrâr etmişse de, birinci teklifi reddeden paşa ikinci teklifi «Ancak Bâb-ı-Âlî'nin muâmelâtına sarayın müdâhale etmemesi şartiyle» kabul edebileceğini söylemiş ve işte bunun üzerine Baş-kâtip Tahsin Paşa'nın hâtırâtındaki ifâdesine göre Sultan Hamid, hiç bir şart koşmıyan Said Paşa'ya sadâreti derhal kabul ettirivermiştir! — Meşrutiyet devrinde Adliye nâzırlığında bulunan vüzerâdan Dâmad-Ârif Hikmet Paşa, Abdurrahman Paşa'nın dört oğlunun ikincisidir).

259) Mehmed Said Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1882 = 1299 senesi 12 Temmuz = 25 Şa'ban Çarşanba günü; azli: 1882 = 1300 senesi 30 Teşrinisâni/1 Kânunuevvel = 19/20 Muharrem Perşenbe/Cuma gecesi; sadâret müddeti: 4 ay, 20 gün; «Üçüncü sadâreti».

(İkinci sadâretinden ma'zul bulunduğu sırada «Baş-vekil» ünvâniyle Sadr-ı-a'zam olan Said Paşa'nın bu seferki tâyini umumiyyetle selefinin isti'fâsına tesadüf eden «24 Şa'ban = 11 Temmuz» Salı gününe müsâdif gösterilirse de, «Ertesi Çarşanba günü akşamına doğru» tâyin edilmiş olduğundan bahsedildiğine ve kendisi de hâtırâtında «Çarşanba» ismini tâsrih ettiğine göre, Sadâret Hatt-ı-Hümâyûnun-daki «24 Şa'ban» tarihine Rüyet-i-hilâl'den mütevellit bir günlük bir fark olduğu anlaşılmaktadır: Çünkü hakikî takvimde Çarşanba günü o ayın 24 üne değil, 25 ine müsâdiftir. — Said Paşa hâtırâtının birinci cildindeki cedvelde bu seferki tâyinini «6 Şevvâl» ve 78 inci sahifede «26 Şa'ban» tarihlerine müsâdif gösterirse de tamamiyle yanlıştır! — Paşa'nın bundan evvelki iki sadâreti için yukarda 255 ve 257 numaralara ve bundan sonraki altı sadâreti için de aşağıda 261, 264, 267, 269, 275 ve 276 numaralara bakınız).

260) Ahmed Vefik Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1882 = 1300 senesi 30 Teşrinisâni/1 Kânunuevvel = 19/20 Muharrem Perşenbe/Cuma gecesi; azli: 1882 = 1300 senesi 2/3 Kânunuevvel = 21/22 Muharrem Cumartesi/Pazar gecesi; sadâret müddeti: 2 gün; «İkinci sadâreti».

(Bursa valiliğinden ma'zul bulunduğu sırada «Baş-vekil» ünvâniyle Sadr-ı-a'zam olan Ahmed Vefik Paşa'nın ilk sadâreti için yukarda 249 numaraya bakınız: Vefik Paşa'nın iki sadâret müddeti ancak 2 ay, 11 gün tutmaktadır. — Bu seferki sadâret Hatt-ı-Hümâyûnunda «19 Muharrem = 30 Teşrinisâni» tarihi vardır: O gün bir Perşenbeye müsâdiftir; halbuki Said Paşa'nın azliyle Ahmed Vefik Paşa'nın tâyini «Perşenbe/Cuma gecesi» olmuş ve Hatt-ı-Hümâyun da tâtile tesadüf eden Cuma günü Bâb-ı-Âlî açtırılmak suretiyle okunmuştur: İşte bundan dolayı o sene Muharreminde bir Rü'yet-i-hilâl olması ve Hatt-ı-Hümâyun tarihindeki «19 Muharrem» gününün hakikî takvimde «20 Muharrem Cuma» gününe tekabül etmesi lâzımgelir. — Vefik Paşa'nın bu iki günlük son sadâretinden azledilmeyip isti'fâ etmek suretiyle ayrılmış olduğu hakkında zayıf bir rivayet vardır).

261) Mehmet Said Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1882 = 1300 senesi 3 Kânunuevvel = 22 Muharrem Pazar günü; azli: 1885 = 1302 senesi 24/25 Eylül = 14/15 Zülhicce Perşenbe/Cuma gecesi; sadâret müddeti: 2 sene, 1 ay, 23 gün; «Dördüncü sadâreti».

(Üçüncü sadâretinden iki gün ma'zul kaldıktan sonra ilga edilen «Baş-vekâlet» ünvânı yerine «Sadâret» ünvâniyle tekrar Sadr-ı-a'zam olan Said Paşa'nın bundan evvelki üç sadâreti için yukarda 255, 257 ve 259 numaralara ve bundan sonraki beş sadâreti için de aşağıda 264, 267, 269, 275 ve 276 numaralara bakınız. — Said Paşa hâtırâtının birinci cildinin 87 nci sahifesiyle bu seferki sadâret Hatt-ı-Hümâyûnunda «21 Muharrem» tarihi varsa da bir Pazar'a tesadüf eden o gün hakikî takvimde «22 Muharrem»e müsâdiftir: Bu mesele için yukarıki fıkraya da bakınız. — Tıpkı bunun gibi, azli tarihi de «15 Zülhicce»ye müsâdif gösterilirse de Said Paşa hâtırâtının birinci cildinde azledildiği gecenin ertesi günü Cuma olduğundan bahsedildiğine göre, yukarda esas ittihâz ettiğimiz gece azledilmiş olduğu anlaşılmaktadır).

262) Mehmet Kâmil Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1885 = 1302 senesi 25 Eylül = 15 Zülhicce Cuma günü; azli: 1891 = 1309 senesi 3/4 Eylül = 28/29 Muharrem Perşenbe/Cuma gecesi; sadâret müddeti; 5 sene, 11 ay, 9 gün; «İlk sadâreti».

(Evkaf nâzırlığından Sadr-ı-a'zam olan Kâmil Paşa Kıbrıslı Topçu yüzbaşısı Sâlih Ağa'nın oğludur: Bir aralık bu Sâlih Ağa'nın yahudi dönmesi olduğundan bahsedilmişse de doğru değildir; Kâmil Paşa 1248 = 1832 tarihinde Lefkoşa'da doğmuş olduğuna göre 53 yaşında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. — Arapça, Acemce, Rumca, Fransızca ve İngilizce gibi muhtelif Şark ve Garp dilleri bilen Kâmil Paşa ilkönce Mısır'da askerliğe intisâb edip Binbaşlığa kadar ilerledikten sonra Istanbul'a gelip mutasarrıflık ve valilik gibi Mülkiyye hizmetlerinde bulunmuş ve ondan sonra da Maârif ve Evkaf nezâretlerine tâyin edilmiştir. — Kâmil Paşa'nın dört sadâreti vardır: Bundan sonrakiler için aşağıda 265, 270 ve 278 numaralara bakınız. — Hâtırâtındaki izâhına göre 14/15 Zülhicce = 24/25 Eylül Perşenbe/Cuma gecesi sadârete tâyin edilmiş ve ertesi Cuma günü Bâb-ı-Âlî'de merâsim yapılarak Hatt-ı-Hümâyûn okunmuştur; azil tarihi hâtırâtındaki ifâdesine göredir).

263) Kabaağaçlı-zâde Ahmed Cevad Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1891 = 1309 senesi 4 Eylül = 29 Muharrem Cuma günü; azli: 1895=1312 senesi 8 Haziran = 14 Zülhicce Cumartesi günü; sadâret müddeti: 3 sene, 9 ay, 4 gün.

(Girit kumandanlığıyla vali vekilliğinden Sadr-ı-a'zam olan müşir Cevad Paşa Afyon-Karahisarlı miralay Mustafa Âsım Bey'in oğludur: 1267=1850-1851 tarihinde Şam'da dünyaya gelmiş olduğuna göre Milâdî takvim hisâbiyle 40 - 41 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. — Arapça, Acemce, Rumca, Fransızca ve İtalyanca bilen bu muktedir ve mümtaz devlet-adamının muhtelif eserlerinden en meşhuru, Fransızcaya da terceme edilmiş olan «Târîh-i askerî-i Osmânî»sidir; Cevad Paşa beş bin ciltlik hususî kütüphânesini Istanbul müzesine hediye ettikten başka, Bâb-ı-Âlî bahçesinde kendi ismini taşıyan kütüphâneyi de sadâreti esnâsında yaptırmıştır. — Azlinden sonra Girit kumandanlığı ile Şam'daki Beşinci Ordu müşirliğinde bulunan Cevad Paşa bir müddet sonra tedâvi için Istanbul'a gelmiş ve nihayet 1318 = 1900 senesi Rebî'ül-âhir = Ağustos ayında vefât edip Fâtih civârındaki Emîr-Buhârî türbesinin karşısında yapılan hususî bir türbe şeklindeki mezarına defnedilmiştir).

264) Mehmet Said Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1895 = 1312 senesi 8 Haziran = 14 Zülhicce Cumartesi günü; azli: 1895 = 1313 senesi 30 Eylül/1 Teşrinievvel = 10/11 Rebî'ül-âhir Pazartesi/Salı gecesi; sadâret müddeti: 3 ay, 23 gün; «Beşinci sadâreti».

(Dördüncü sadâretinden ma'zul bulunduğu sırada Sadr-ı-a'zam olan Said Paşa'nın bundan evvelki dört sadâreti için yukarda 255, 257, 259 ve 261 numaralara ve bundan sonraki dört sadâreti için de aşağıda 267, 269, 275 ve 276 numaralara bakınız. — Said Paşa hâtırâtının birinci cildinin 265 inci sahifesinde bu seferki tâyinini «15 Zülhicce Cumartesi» gününe müsâdif gösterirse de, hakikî takvimde Cumartesi günü o ayın 15 ine değil, 14 üne tesadüf etmektedir. — Paşa'nın bu beşinci sadâretiden azli de umumiyyetle «13 Rebî'ül-âhir» tarihine müsâdif gös-

terilir : Fakat hakikî takvimde «12 Rebî'ül-âhir» e tesâdüf eden o gün kendisinin azline değil, halefi Kâmil Paşa'nın tâyinine müsâdiftir; Said Paşa hâtırâtında azlini bizim burada esas ittihâz ettiğimiz «Salı gecesi»ne müsâdif göstermekte ve o da «10/11 Rebî'ül-âhir = 30 Eylül/1 Teşrinievvel» tarihine tesadüf etmektedir).

265) Mehmet Kâmil Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1895 = 1313 senesi 2 Teşrinievvel = 12 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; azli: 1895 = 1313 senesi 7 Teşrinisâni = 19 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; sadâret müddeti: 1 ay, 6 gün; «İkinci sadâreti».

(Kâmil Paşa'nın ilk sadâreti için yukarda 262 numaraya ve bundan sonraki iki sadâreti için de aşağıda 270 ve 278 numaralara bakınız. — Paşa'nın bu seferki sadâret Hatt-ı-Hümâyûnunda «13 Rebî'ül-âhir» tarihi vardır : Hakikî takvimde o gün «3 Teşrinievvel Perşenbe» günüdür; fakat İkdam gazetesinin 429 numaralı ve «15 Rebî'ül-âhir = 4 Teşrinievvel Cuma» tarihli nüshasında çıkan bu Hatt-ı-Hümâyundaki tarihin her halde bir Rüyet-i-hilâl'den dolayı hakikî takvime nisbetle bir gün farkettiği anlaşılmaktadır: Çünkü «15 Rebî'ül-âhir» itibarî olarak Cuma'ya müsâdif olunca 13 ünün Çarşanba olması lâzımgelir; tabiî burada hakikî takvim tarihi esas ittihâz edilmiştir).

266) Halil Rif'at Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1895 = 1313 senesi 7 Teşrinisâni = 19 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; ölümü: 1901 = 1319 senesi 9 Teşrinisâni = 27 Receb Cumartesi günü; sadâret müddeti: 6 sene, 2 gün.

(Dâhiliyye nâzırlığından Sadr-ı-a'zam olan Halil Rif'at Paşa Serezli Bölükbaşı İbrahim Ağa'nın oğludur : 1246 = 1830 - 1831 tarihinde Serez civârında doğmuş olduğuna göre 64 - 65 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. Sultan Hamid devrinde Türk zaferiyle neticelenen Yunan muharebesi Halil Rif'at Paşa'nın sadâretine müsâdiftir. — Paşa'nın ölüm hastalığında Sadâret-Kaymakamlığına Adliye nâzırı Abdurrahman Paşa tâyin edilmiştir : Bu tâyinin tarihi «26 Receb = 8 Teşrinisâni Cuma» günüdür; bunun ferdâsı Cumartesi günü de Halil Rif'at Paşa vefât etmiştir : İkdam gazetesinin bu ölüm haberini ilân eden 2653 numaralı nüshası «29 Receb Pazar» tarihlidir; hakikî takvimde Pazar günü «28 Receb» e müsâdif olduğu için bir gün evvelki tarihin de 27 Receb = 9 Teşrinisâni Cumartesi olması lâzımgelir. — Halil Rif'at Paşa'nın mezarı Eyüp'dedir).

267) Mehmed Said Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1901 = 1319 senesi 18 Teşrinisâni = 6 Şa'ban Pazartesi günü; azli: 1903 = 1320 senesi 14 Kânunusâni = 14 Şevvâl Çarşanba günü; sadâret müddeti: 1 sene, 1 ay, 26 gün; «Altıncı sadâreti».

(Beşinci sadâretinden ma'zul bulunduğu sırada Sadr-ı-a'zam olan Said Paşa'nın bundan evvelki beş sadâreti için yukarda 255, 257, 259, 261 ve 264 numaralara ve bundan sonraki üç sadâreti için de aşağıda 269, 275 ve 276 numaralara bakınız. — Yukarıki fıkrada gördüğümüz Halil Rif'at Paşa'nın ölümüyle Said Paşa'nın bu altıncı sadâretine tâyini arasında sadâret makamı dokuz gün münhal kalmıştır : Said Paşa hâtırâtının ikinci cildinin sonundaki vesikalar kısmında ve metnin de 260 - 261 inci sahifelerinde azlini «15 Şevvâl Çarşanba» gününe müsâdif gösterirse de, hakikî takvimde Çarşanba günü o ayın 15 ine değil, 14 üne tesadüf etmektedir).

268) Mehmet Ferid Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1903 = 1320 senesi 14 Kânunusâni = 14 Şevvâl Çarşanba günü; azli: 1908 = 1326 senesi 22 Temmuz = 22 Cumâda-l-âhire Çarşanba günü; sadâret müddeti : 5 sene, 6 ay, 8 gün.

(Rumeli Vilâyâtı Islâhât Komisyonu riyâsetinden Sadr-ı-a'zam olan Ferid Paşa Avlonyalı-Mustafa Paşa isminde bir Arnavut beyinin oğludur; soy-adı «Vlora» dır: Ferid Paşa 1268 = 1851 - 1852 tarihinde Yanya'da doğmuş olduğuna göre Milâdî takvim hisâbiyle 51 - 52 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. — Mutlakıyyet devrinin son sadr-ı-a'zamı olan Avlonyalı-Ferid Paşa ikinci meşrutiyyetin ilânından bir gün evvel azledilmiş ve meşrutiyyet devrinde bir aralık Dâhiliyye nâzırlığı ile A'yan reisliğinde de bulunmuştur. — Hatt-ı-Hümâyûn'daki «16 Şevvâl» tarihi Sadâret-alayı'nın tâyinden bir gün sonra yapılmış olmasından ve bir günlük de Rü'yet-i-hilâl farkından mütevellittir. — Azil tarihi için aşağıki fıkraya bakınız).

269) Mehmet Said Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1908 = 1326 senesi 22 Temmuz = 22 Cumâda-l-âhire Çarşanba günü; isti'fâsı: 1908 = 1326 senesi 4 Ağustos = 6 Receb Salı günü; sadâret müddeti: 13 gün; «Yedinci sadâreti».

(Altıncı sadâretinden ma'zul bulunduğu sırada Sadr-ı-a'zam olan Said Paşa'nın bundan evvelki altı sadâreti için yukarda 255, 257, 259, 261, 264 ve 267 numaralara ve bundan sonraki son iki sadâreti için de aşağıda 275 ve 276 numaralara bakınız. — Said Paşa bu yedinci sadâretine tâyinini hâtırâtında «23 Cumâda-l-âhire = 22 Temmuz Çarşanba» gününe müsâdif gösterirse de, hakikî takvimde 22 Temmuz Çarşanba günü Cumâda-l-âhirenin 23 üne değil, 22 sine müsâdiftir; tıpkı bunun gibi, gene ayni hâtırâtta isti'fâsının kabuliyle Mühr-i-Hümâyûn'un iâdesi «8 Receb Çarşanba» gününe müsâdif gösterilmişse de, hakikî takvimde Çarşanba günü Receb'in 8 ine değil, 7 sine tesadüf etmektedir ve o da bir gün hatâlıdır; Said Paşa ayni hâtırâtındaki me'muriyyetler cedvelinde bu seferki azlini «23 Receb» tarihine müsâdif göstermişse de, o büsbütün yanlıştır. — İkinci meşrutiyetin ilânı, Said Paşa'nın bu seferki tâyininden bir gün sonradır).

270) Mehmet Kâmil Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1908 = 1326 senesi 5 Ağustos = 7 Receb Çarşanba günü; isti'fâsı: 1909 = 1327 senesi 13/14 Şubat = 22/23 Muharrem Cumartesi/Pazar gecesi; sadâret müddeti: 6 ay, 10 gün; «Üçüncü sadâreti».

(Kâmil Paşa'nın bundan evvelki iki sadâreti için yukarda 262 ve 265 numaralara ve bundan sonraki son sadâreti için de aşağıda 278 numaraya bakınız. — Kâmil Paşa'nın isti'fâsiyle halefi Hüseyn Hilmi Paşa'nın tâyini hakkındaki Hatt-ı-Hümâyun tarihine nazaran umumiyyetle «22 Muharrem» günü esas ittihâz edilirse de o gün Rûmî takvimin «1 Şubat» tarihine ve bu da Hicrî takvimin «23 Muharrem» Pazar gününe müsâdiftir; fazla olarak o kabinede Şeyh-ül-İslâm olan Cemâlüddin Efendi'nin hâtırâtiyle o günkü İkdam nüshasına nazaran Kâmil Paşa Meclis'in adem-i i'timad kararı üzerine gece-yarısı isti'fâ etmiştir).

271) Hüseyn Hilmi Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1909 = 1327 senesi 14 Şubat = 23 Muharrem Pazar günü; isti'fâsı: 1909 = 1327 senesi 13 Nisan = 22 Rebî'ül-evvel Salı günü; sadâret müddeti: 1 ay, 27 gün; «İlk sadâreti».

(Uhdesindeki Dâhiliyye nâzırlığını muhâfaza etmek üzere Sadr-ı-a'zam olan Hüseyn Hilmi Paşa tüccardan Kütahyalı-zâde Mustafa Efendi'nin oğludur: Âile menşei itibariyle Kütahyalı olmakla beraber kendisi 1272 = 1855 senesi 12 Rebî'-ül-evvel* = 22 Teşrinisâni Perşenbe günü Midilli adasının Sarlıca köyünde doğmuş olduğuna göre Sadârete tâyin edildiği gün yaşının 53 sene, 2 ay, 22 gün tutması, yâni 54 yaşının içinde tâyin edilmiş olması lâzımgelir. — Hüseyn Hilmi Paşanın iki sadâreti vardır: Bundan sonraki için aşağıda 273 numaraya bakınız. Vaktiyle Nâmık Kemal Midilli mutasarrıfı iken Hilmi Paşa kâtiplikle maiyyetinde bulunmuş olduğu için «Kemal'in çömezi» diye şöhret bulmuştur. — Hüseyn Hilmi Paşa eski Rûmî takvime göre «31 Mart vak'ası» denilen ihtilâl üzerine istifâ'ya mecbur olmuştur: Yukarıki isti'fâ tarihi işte o güne müsâdiftir; tâyin tarihi için yukarıki fıkraya bakınız. — Hüseyn Hilmi Paşa 16 Ramazan 1341 = 2 Mayıs 1932 Çarşanba günü Viyana'da vefât etmiştir).

İKİNCİ ABDÜLHAMİD VE BEŞİNCİ MEHMET DEVİRLERİ:

272) Ahmed Tevfik Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1909 = 1327 senesi 14 Nisan = 23 Rebî'ül-evvel Çarşanba günü; istifâsı: 1909 = 1327 senesi 5 Mayıs = 14 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; sadâret müddeti: 21 gün; «İlk sadâreti».

(Hâriciyye nâzırlığından Sadır-ı-a'zam olan Tevfik Paşa Kırımlı ferik İsmail Paşa'nın oğludur: Kırımlılara umumiyyetle «Tatar» denildiği halde Tevfik Paşa Mongol olmadığı için burada o kelime kullanılmamıştır. — 1261 = 1845 senesi 2 Safer = 10 Şubat Pazartesi günü İstanbul'da doğmuş olduğuna göre, Sadr-ı-a'zam olduğu gün yaşının Milâdî takvim hisâbiyle 64 sene, 2 ay, 2 gün tutması, yânî 65 yaşının içinde bulunması lâzımgelir. — İlkönce askerliğe intisâb edip Mülâzım-ı-sânî olduktan sonra «Ârıza-i bedeniyye» sinden dolayı askerlikten çıkıp Bâb-ı-Âlî Terceme kalemine giren Tevfik Paşa İkinci Abdülhamid devrinde Hâriciyye nâzırı oluncaya kadar muhtelif sefâret kâtiplikleriyle sefirliklerde bulunmuş eski bir diplomattır. — Sultan Hamid'in hal'iyle Sultan Reşad'ın cülûsu üzerine mevkiinde ibka edilmiş olan Tevfik Paşa'nın dört sadâreti vardır: Bundan sonrakiler için aşağıda 283, 284 ve 292 numaralara bakınız. — Saltanatın ilgası esnâsında Sadâret makamında bulunan Tevfik Paşa Osmanlı imparatorluğunun son Sadr-ı-a'zamıdır. — İsti'fâ tarihi Takvîm-i-Vekaayi'in 202 nci nüshasında «15 Rebî'ül-âhir Çarşanba» gösterilirse de, hakikî takvimde Çarşanba günü o ayın 14 üne müsâdiftir).

BEŞİNCİ MEHMET DEVRİ

273) Hüseyn Hilmi Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1909 = 1327 senesi 5 Mayıs = 14 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; istifâsı: 1909 = 1327 se-

nesi 28 Kânunuevvel = 15 Zülhicce Salı günü; sadâret müddeti: 7 ay, 24 gün; «İkinci sadâreti».

(Tevfik Paşa'nın 21 günlük sadâretini ma'zuliyyetle geçiren Hüseyn Hilmi Paşa'nın bundan evvelki sadâreti için yukarda 271 numaraya bakınız : İki sadâretinin mecmûu 9 ay, 21 gün tutmaktadır. — A'yân âzâsından olan Hüseyn Hilmi Paşa bu son sadâretinden sonra aşağıda 277 numarada göreceğimiz Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesinde Adliye nâzırı ve nihayet son vazife olarak da Viyana sefiri olmuştur. — Hüseyn Hilmi Paşa, halefi Hakkı Paşa Roma'dan Istanbul'a gelinceye kadar 15 gün vekâleten vazifesine devam etmiştir).

274) İbrahim Hakkı Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1910 = 1327 senesi 12 Kânunusâni = 30 Zülhicce Çarşanba günü; istifâ'sı: 1911 = 1329 senesi 29 Eylül = 5 Şevvâl Cuma günü; sadâret müddeti : 1 sene, 8 ay, 18 gün.

(Roma sefirliğinden Sadr-ı-a'zam olan Hakkı Paşa Zaptiye nezâreti müsteşarlığı, Sakız mutasarrıflığı ve Şehr-emâneti meclis reisliği gibi bâzı mühimce me'muriyetlerde bulunmuş olan Sakızlı Mehmet Remzi Efendi'nin oğludur : 1279 = 1862 tarihinde Istanbul'da doğmuş olduğuna göre, Milâdî takvim hisâbiyle 48 yaşında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir; Mekteb-i-Mülkiyye'den me'zun yegâne Sadr-ı-a'zam işte bu Hakkı Paşa'dır. — Yukarıki fıkrada gördüğümüz Hüseyn Hilmi Paşa'nın isti'fâsına müsâdif olan 15 Zülhicce 1327 = 28 Kânunuevvel 1909 Salı günü akşamı Hakkı Paşa'ya telgrafla sadâret teklif edilerek Roma'dan Istanbul'a dâvet edilmiş, 28 Zülhicce 1327 = 10 Kânunusâni 1910 Pazartesi günü Istanbul'a gelmiş ve 24 saat mühlet istiyerek 29 Zülhicce = 11 Kânunusâni Salı günü akşamı kabinesini teşkil edip ertesi gün yapılan Sadâret-alayında «30 Zülhicce = 12 Kânunusâni Çarşanba» tarihli Hatt-ı-Hümâyûn okunmuştur. — Askerlik bakımından müdâfaasız ve hattâ bomboş bırakılan Trablusugarb'ın İtalyan tasallutuna uğraması Hakkı Paşa'nın sadâretindedir ve hattâ isti'fâsının sebebi de bu millî fâciadır : Sadâret makamına Roma sefâretinden gelmiş olduğu halde İtalya'nın Trablus ve Bingazi üzerindeki niyyetlerinden tamamiyle gafil davranan ve hattâ İtalyan hazırlıklarından bile mütenebbih olmıyan Hakkı Paşa Trablus hakkındaki ilk ültimatomu aldığı zaman bir vicdan buhrânına uğramış ve kendi kabinesindeki Adliye nâzırı olan Necmüddin-Molla'nın İbn-ül-Emin Mahmud Kemal'e yazdığı bir mektupta anlattığına göre o gün Meclis-i-Vükelâ'da mesele müzâkere edilirken arkadaşlarına :

— Bana bir şey somayınız! Eski zamanlarda benim vaziyetime düşen Sadr-ı-a'zamların kafasını pâdişahlar binek-taşında kestirirlerdi : Ben o haldeyim!

demiştir. Kendi hakkındaki hükmü böyle olduğu halde kendisinden hiç bir hisap sorulmamış olan bu müdhiş suçlu sanki hiç bir mes'ûliyyeti yokmuş gibi birinci cihan harbinde Berlin Büyük-elçiliğine bile gönderilmiş ve nihayet orada ölerek cenâzesi Istanbul'a nakledilip Yahyâ Efendi hazîresine defnolunmuştur).

275) Mehmet Said Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1911 = 1329 senesi 30 Eylül = 6 Şevvâl Cumartesi günü; isti'fâsı: 1911 = 1330 senesi

30 Kânunuevvel = 9 Muharrem Cumartesi günü; sadâret müddeti: 3 ay; «Sekizinci sadâreti».

(A'yan reisliğinden Sadr-ı-a'zam olan Said Paşa'nın bundan evvelki yedi sadâreti için yukarda 255, 257, 259, 261, 264, 267 ve 269 numaralara ve bundan sonraki dokuzuncu ve sonuncu sadâreti için de aşağıki fıkraya bakınız. — Hakkı Paşa'nın isti'fâsiyle Said Paşa'nın bu sekizinci sadâretinde kabinesini teşkil ettiği gün arasında bir kaç gün geçmesi, her iki kabinede Maârif nâzırı olan Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Bey'in «Tarih müsâhabeleri»ndeki izâhına göre Hey'et-i-Vükelâ'nın teşkili için «günlerce uğraşılmış» ve bilhassa «gece yarılarına kadar Bâb-ı-Âli'de müzakere» edilip hiç bir karar verilememiş olmasındandır. Ayni kabinelerde Adliye nâzırı olan Necmüddin-Molla'nın yukarıki fıkrada bahsettiğimiz mektubunda Said Paşa'nın Sadâret-alayını Hakkı Paşa'nın isti'fâsına tesadüf eden günün ferdâsına müsâdif gösterilir: Çünkü Said Paşa'nın bu seferki sadâret Hatt-ı-Hümâyûnu itibarî takvime göre «7 Şevvâl» tarihlidir; hakikî takvime göre «6 Şevvâl» olması lâzımgelir ve o da Hakkı Paşa'nın isti'fâsından 5 gün sonradır. — Said Paşa'nın bu sekizinci sadâretinden isti'fâsını müteâkıp dokuzuncu sadâretine tâyini İttihad-ve-Terakki komitesinin Hakkı Paşa kabinesini mes'ûliyyetten kurtarmak için oynadığı bir oyun neticesidir: 1911 = 1330 senesi «30 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız).

276) Mehmet Said Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1911 = 1330 senesi 31 Kânunuevvel = 10 Muharrem Pazar günü; isti'fâsı: 1912 = 1330 senesi 16 Temmuz = 1 Şa'ban Salı günü; sadâret müddeti: 6 ay, 16 gün; «Dokuzuncu sadâreti».

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz sekizinci sadâretinden isti'fâsının ertesi günü bu dokuzuncu sadâretine tâyin edilen Said Paşa'nın bundan evvelki sekiz sadâreti için yukarda 255, 257, 259, 261, 264, 267, 269 ve 275 numaralara bakınız: Said Paşa'nın bu dokuz sadâreti Milâdî takvim hisâbiyle cem'an 7 sene, 1 ay, 11 gün tutmaktadır; paşanın en uzun sadâreti dördüncü, en kısası da yalnız 13 gün süren yedincisidir: meşhur rakîbi Kâmil Paşa'nın sadâret müddetleriyle mukayesesi için aşağıda 278 numaraya bakınız. — Said Paşa'nın bu dokuz sadâretinden ilk yedisi İkinci Abdülhamid ve son ikisi de Beşinci Mehmet devirlerine müsâdiftir: Rejim itibariyle ilk altısı mutlakıyyette ve son üç sadâreti de ikinci meşrutiyyettedir. — Said Paşa'nın bu son sadâretinden isti'fâsına sebeb olan âmiller için 1912 = 1330 vukuâtının «16 Temmuz» fıkrasına bakınız: Paşanın işte bu son isti'fâsı İttihad-ve-Terakki'nin iş başından sukutiyle muhâliflerin hükûmeti elde etmelerine sebeb olmuş ve bunun üzerine sırayla Sadr-ı-a'zam olan Gazi-Ahmed Muhtar ve Kâmil Paşalar muhâlif cereyânı temsil etmiştir. — Bundan sonra artık iş başına gelmemiş olan Said Paşa bir aralık Mahmud Şevket Paşa kabinesinde Şûrây-ı-Devlet reisi olmuş ve ondan sonra da eski vazifesi olan A'yan reisliğine avdet etmiştir. — Said Paşa'nın ölüm tarihi 1914 = 1332 senesi 29 Şubat = 3 Rebî'ül-âhir Pazar günüdür: 1254 = 1838 - 1839 tarihinde Erzurum'da doğmuş olduğuna göre, Milâdî takvim hisâbiyle 75 - 76 yaşlarında ölmüş demektir; mezarı Eyüp türbesinin medhalinde ve bir ağaç altındadır).

277) Katırcı-oğlu Gazi-Ahmed Muhtar Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1912 = 1330 senesi 22 Temmuz = 7 Şa'ban Pazartesi günü; isti'fâsı:

1912 = 1330 senesi 29 Teşrinievvel = 18 Zülka'de Salı günü; sadâret müddeti : 3 ay, 8 gün.

(A'yan reisliğinden Sadr-ı-a'zam olan Gazi-Ahmed Muhtar Paşa Bursa'nın Katırcı-oğlu sülâlesinden Hacı-Halil Efendi'nin oğludur : 1255 = 1839 senesi Şa'ban = Teşrinievvel ayında Bursa'da dünyaya gelmiş olduğuna göre 73 yaşında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir; oğlu Mahmud Muhtar Paşa'yı da Bahriye nâzırı olarak kabinesine almış olduğu için, kurduğu hükûmet halk arasında «Baba-oğul kabinesi» ismiyle anılmıştır. — Kırktan fazla muharebede bulunup iki defa yaralanan ve bilhassa 93 harbinde Anadolu cephesi Baş-kumandanlığındaki zaferleriyle muvaffakıyyetlerinden dolayı bir altın kılıçla taltif edilip «Gazi» ünvânını almış olan Ahmed Muhtar Paşa zamanının hem en büyük askerlerinden, hem en kıymetli rıyâziyyecilerindendir : Tarihî, rıyâzî ve dinî meselelere âit muhtelif eserleri vardır; «Cem'iyyet-i Tedrisiyye-i İslâmiyye» ile «Darüşşefeka»nın müessislerindendir. — 1337 = 1919 senesi 22 Kânunusâni = 19 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü Istanbul'da vefât eden bu şanlı kahramanın mezarı Fatih'dedir).

278) Mehmet Kâmil Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1912 = 1330 senesi 29 Teşrinievvel = 18 Zülka'de Salı günü; Bâb-ı-Âlî baskınında zorla isti'fâya mecbur edilmesi: 1913 = 1331 senesi 23 Kânunusâni = 14 Sâfer Perşenbe günü; sadâret müddeti: 2 ay, 25 gün; «Dördüncü sadâreti».

(Şûrây-ı-Devlet reisliğinden Sadr-ı-a'zam olan Kâmil Paşa'nın bu dördüncü ve sonuncu defasından evvelki üç sadâret için yukarda 262, 265 ve 270 numaralara bakınız : Kâmil Paşa'nın bu dört sadâreti Milâdî takvim hisâbiyle cem'an 6 sene, 9 ay, 20 gün tutmaktadır : En uzun sadâreti birincisi, en kısası da ancak 1 ay, 6 gün sürebilen ikinci sadâretidir; bunların ilk üçü İkinci Abdülhamid ve bu sonuncusu da Beşinci Mehmet devirlerine müsâdiftir; rejim itibariyle de ilk iki sadâreti mutlakıyyete, son iki defası ikinci meşrutiyyete tesadüf etmektedir. — Meşhur rakîbi Said Paşa'nın dokuz sadâretine mukabil Kâmil Paşa yalnız dört defa sadârette bulunmuş olmakla beraber, müddet itibariyle aralarında mühim bir fark yoktur : Said Paşa'nın dokuz sadâret müddeti cem'an 7 sene, 1 ay, 11 gün tutmasına mukabil, Kâmil Paşa'nın dört sadâreti 6 sene, 9 ay, 20 gün tutmakta olduğuna göre Said Paşa Sadaret makamında Kâmil Paşa'dan ancak 3 ay, 21 gün fazla bulunmuş demektir. — Kâmil Paşa'nın siyasî hayatı İttihatçıların kanlı bir fâcia şeklindeki Bâb-ı-Âlî baskınıyla nihayet bulmuştur).

279) Mahmud Şevket Paşa — Milliyeti: Çeçen (?); tâyini: 1913 = 1331 senesi 23 Kânunusâni = 14 Safer Perşenbe günü; katli: 1913 = 1331 senesi II Haziran = 6 Receb Çarşanba günü; sadâret müddeti: 4 ay, 19 gün.

(Harbiye nâzırlığından ma'zul bulunduğu sırada İttihatçıların yukarıki fıkrada bahsi geçen «Bâb-ı-Âlî baskını»nda Kâmil Paşa kabinesini devirmeleri üzerine Sadr-ı-a'zam olan Mahmud Şevket Paşa Bağdadlıdır ve eski Müntefik mutasarrıfı Kethudâ-zâde Süleyman Bey'in oğludur; bu Süleyman Bey'in Irak'a hicret etmiş bir Çeçen, yahut Gürcü veyahut Çerkez âilesine mensub olduğu hakkında muhtelif rivayetler vardır; en kuvvetli rivayete göre Çeçen'dir. Mahmud Şevket Paşa

1273 = 1856 - 1857 tarihinde Bağdad'da doğmuş olduğuna göre Milâdî takvim hisâbiyle 56 - 57 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş ve gene o yaşta öldürülmüş demektir. — Mahmud Şevket Paşa Üçüncü ordu kumandanlığında bulunduğu sırada «31 Mart vak'ası» üzerine teşkil edilen ve «Hareket ordusu» denilen kuvvetin idaresini der-uhde etmiş olduğu için halk arasında «Hareket ordusu kumandanı» diye şöhret bulmuştur. — «Bâb-ı-Âlî vak'ası»da on üç kişinin kanı bahasına Sadr-ı-a'zam ve Harbiye nâzırı olan Mahmud Şevket Paşa'nın sadâreti bir kaç ay sonra kendi kanı bahasına nihayet bulmuştur: Mahmud Şevket Paşa Harbiye nezâretinden Bâb-ı-Âlî'ye giderken Bâyezid meydanının Divanyolu ile birleştiği köşede ve otomobilinin içinde vurulup bir saat sonra ölmüştür).

280) Mısırlı Said Halim Paşa — Milliyeti: Arnavut (?); tâyini: 1913 = 1331 senesi 12 Haziran = 7 Receb Perşenbe günü; isti'fâsı 1917 = 1335 senesi 3 Şubat = 10 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; sadâret müddeti: 3 sene, 7 ay, 21 gün.

(Hâriciyye nâzırlığından Sadr-ı-a'zam olan Said Halim Paşa Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın dördüncü oğlu olan Osmanlı vüzerâsından ve Şûrây-ı-Devlet âzâsından Halim Paşa'nın oğludur: 1280 = 1863 - 1864 tarihinde Kahire'de doğmuş olduğuna göre Milâdî takvim hisâbiyle 49 - 50 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir; dedesi Mehmed Ali'nin arnavut olmayıp Türk olduğu hakkındaki rivayet çok zayıf bir iddiâdan başka bir şey değildir. — Yukarıki fıkrada gördüğümüz Mahmud Şevket Paşa kabinesinde Hâriciyye nâzırı olan Said Halim Paşa sadr-ı-a'zamın katli üzerine ilkönce Sadâret-Kaymakamlığına tâyin edilmiş, ertesi gün asâleten Sadr-ı-a'zam olmuş ve kendisi harbe iştirâk aleyhinde olduğu halde İttihatçıların gizli oyunlarıyla Türkiye onun haberi bile olmadan Harb-i-umumîye girmiştir! — Said Halim Paşa esasen A'yân âzâsından olduğu için, sadâretten istifâsından sonra A'yândaki vazifesine avdet etmiştir. — Muhtelif diller bilen ve kuvvetli bir kültür sâhibi olan Said Halim Paşa 1921 = 1340 senesi 6 Kânunuevvel = 5 Rebî'ül-âhir Salı günü 57 - 58 yaşlarındayken Roma'da bir Ermeni komitecisi tarafından kurşunla öldürülmüş ve cenâzesi İstanbul'a getirilip Sultanmahmut türbesi hazîresinde babası Halim Paşa'nın yanına defnedilmiştir).

BEŞİNCİ MEHMET REŞAD ve ALTINCI MEHMET VAHİDÜDDİN DEVİRLERİ:

---

281) Mehmet Tal'at Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1917 = 1335 senesi 4 Şubat = 11 Rebî'ül-âhir Pazar günü; isti'fâsı: 1918 = 1337 senesi 8 Teşrinievvel = 2 Muharrem Salı günü; sadâret müddeti: 1 sene, 8 ay, 2 gün.

(Dâhiliyye nâzırlığından Sadr-ı-a'zam olan Tal'at Paşa Kırcaalili Ahmed Vâsıf Efendi isminde birinin oğludur: Bu Ahmed Vâsıf Efendi'nin bâzı kazâlarda mustantik-muâvinliğinde bulunmuş olduğundan bahsedilir. Tal'at Paşa'nın Edirneli sayılması doğum yeri itibariyledir: 1874 = 1291 senesi 1 Eylül = 19 Receb Salı günü Edirne'de doğmuş olduğuna göre, Sadr-ı-a'zam olduğu gün yaşının Milâdî takvim hisâbiyle 42 sene, 5 ay, 4 gün tutması, yâni 43 yaşının içinde bulunması lâzımgelir. Anasının adı «Hürmüz»dür. — Tal'at Paşa'nın Türk olmayıp Çingene ırkından olduğu hakkında meşhur bir rivayet vardır: Bilhassa İttihad-ve-Terakki muhaliflerinin «Çingene-Tal'at» diye istismâr ettikleri bu rivaeyt bizde

yazılmış bâzı hicviyyelerden başka en ciddî Garp neşriyâtına bile aksetmiştir; meselâ «Larousse Universel»in 1932 tab'ının ikinci cildinin 1044 üncü sahifesinin birinci sütunundaki «Talaat-pacha» maddesinde milliyeti :

«Homme politique turç, d'origine tzigane...»

şeklinde izah edilmektedir. Amerika'nın o zamanki Istanbul sefiri Morgenthau da hâtırâtında Tal'at Paşa'nın Türk olmadığından bahsetmiş ve bundan çok müteessir olduğu anlaşılan paşa Berlin'e kaçtıktan sonra ilkönce orada eski harflerle neşredilen ve daha sonra Istanbul'da yeni yazı ile de basılan hâtırat kılıklı müdâfaanâmesinde :

«Din ve milliyet meseleleri sırf kanâat ve telâkki meseleleridir».

dedikten sonra «Halil-Bayraktar» ve «Ak-Hüseyn» gibi bâzı dedelerinden bahsetmişse de, âilesinin bir kaç batındanberi müslüman olduğunu gösteren bu isimlerle milliyet meselesini halledememiştir. — Tal'at Paşa'nın tahsil derecesi Rüşdiyye'dir : Lise tahsili görmemiş olduğu halde Selânik Hukuk mektebine de bir müddet devam etmişse de ikmâl edememiştir. Meşrutiyetten evvel Selânik-Manastır arasında seyyar Posta me'murluğu ve nihayet Selânik Posta baş-kâtipliği gibi bir takım küçük me'muriyyetlerde bulunmuştur. — Yegâne mühim cephesi komitecilikten ibaret olan Tal'at Paşa on senede muazzam bir imparatorluğun yıkılmasına sebeb olmuş bir siyasî teşekkülde en mühim rolü oynadıktan sonra felâket günü gelince kaçıp giderken halefi İzzet Paşa'ya bıraktığı mektupta mes'ûliyyetini kabul edip müsâit bir vaziyet hâsıl olduğu zaman hisap vermiye geleceğinden ve bilhassa «Tâyin edilecek cezâyı kemâl-i cesâretle çekmek istediğinden» bahsetmişse de, 1921 = 1339 senesi 15 Mart = 5 Receb Salı günü mülteci olarak bulunduğu Berlin'deki apartmanına yakın bir sokakta Tayliryan isminde bir Ermeni komitecisi tarafından kurşunla vurulup öldürülmüş olduğu için, büyük mes'ûliyyetinin hisâbı tarihin muhâkemesine kalmıştır. Yukarda gördüğümüz doğum tarihine nazaran Tal'at Paşa Milâdî takvim hisâbiyle tam 46 sene, 6 ay, 14 gün yaşayıp 47 yaşının içinde maktul düşmüş demektir. Cenâzesi tahnit edilerek Berlin Müslüman mezarlığında bulunan mescidin altındaki mahzende senelerce kaldıktan sonra, 1944 = 1363 senesi 25 Şubat = 1 Rebî'ül-evvel Cuma günü Istanbul'a getirilerek Hürriyet-i-Ebediyye tepesine defnedilmiştir: Her halde Tal'at Paşa'nın bir Ermeni kurşununa kurban olmasından hâsıl olan teessür, hisâbını vermeden öldüğü ve bizzat kabul ettiği muazzam mes'ûliyyeti unutturacak bir sebeb değildir. — Yukarda tarihini kaydettiğimiz isti'fâ tam beş gün sonra 13 Teşrinievvel = 7 Muharrem Pazar günü ilân edilmiştir : Bu ilân tarihi esas ittihâz edildiği takdirde, Tal'at Paşa'nın sadâret müddeti 1 sene, 8 ay, 7 günü bulur).

ALTINCI MEHMET DEVRİ :

282) Ahmet İzzet Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1918 = 1337 senesi 14 Teşrinievvel = 8 Muharrem Pazartesi günü; isti'fâsı: 1918 = 1337 senesi 8 Teşrinisâni = 3 Safer Cuma günü; sadâret müddeti: 25 gün.

(A'yân âzâlığından Sadr-ı-a'zam olan İzzet Paşa eski Van mutasarrıflarından Haydar Bey'in oğludur : 1281 = 1864 tarihinde Manastır vilâyetinin Nasliç kasabasında doğmuş olduğuna göre 54 yaşında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. — İzzet Paşa'nın pek az süren sadâret müddeti iki mühim hâdise ile meşhurdur : Biri 30 Teşrinievvel = 24 Muharrem Çarşanba günü Mondros mütârekesinin imzâsı, biri de 2/3 Teşrinisâni = 27/28 Muharrem Cumartesi/Pazar gecesi Tal'at, Enver

ve Cemal Paşalar gibi en mühim İttihad-ve-Terakki erkânının İstanbul'dan Almanya'ya kaçmış olmalarıdır).

283) Ahmed Tevfik Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1918 = 1337 senesi 11 Teşrinisâni = 6 Safer Pazartesi günü; isti'fâsı: 1919 = 1337 senesi 12 Kânunusâni = 9 Rebî'ül-âhir Pazar günü; sadâret müddeti: 2 ay, 1 gün «İkinci sadâreti».

(Tevfik Paşa'nın bundan evvelki sadâreti için yukarda 272 numaraya ve bundan sonraki sadâretleri için de aşağıda 284 ve 292 numaralara bakınız. — Tevfik Paşa'nın ikinci ve üçüncü sadâretleri arasındaki fâsıla bir günden ibarettir).

284) Ahmed Tevfik Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1919 = 1337 senesi 13 Kânunusâni = 10 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; isti'fası: 1919 = 1337 senesi 3 Mart = 30 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi günü; sadâret müddeti: 1 ay, 21 gün; «Üçüncü sadâreti».

(İkinci sadâretinden istifâsı üzerine üçüncü kabinesini teşkil etmiş olan Tevfik Paşa'nın dördüncü sadâreti için de aşağıda 292 numaralara bakınız).

285) Dâmad- Ferid Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini 1919 = 1337 senesi 4 Mart = 1 Cumâda-l-âhire Salı günü; isti'fâsı 1919 =1337 senesi 15/16 Mayıs = 14/15 Şa'ban Perşenbe/Cuma gecesi; sadâret müddeti: 2 ay, 13 gün, «İlk sadâreti».

(A'yân âzâlığından Sadr-ı-a'zam olan Dâmad-Ferid Paşa, Şûrây-ı-Devlet âzâlığıyla Bahriye müsteşarlığında bulunmuş olan Hasan İzzet Efendi isminde bir malisorun oğludur: 1270 = 1853-1854 tarihinde doğmuş olduğuna göre 65-66 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. — Mondros mütârekesinden sonra başta İstanbul olmak üzere memleketin en mühim yerlerini işgal eden düşman kuvvetlerine dayanarak mühlik bir idare kurmuş olan bu meş'um adamın beş sadâreti vardır; bunların ilk üçüyle son ikisi fâsılasızdır: Aşağıda 286, 287, 290, 291 numaralara bakınız. — Sultan Mecid'in kızlarından Mediha-Sultan'la evlenip «Dâmâd» olduğu için İkinci Abdülhamid zamanında Şûrây-ı-Devlet âzâlığı ve vezir pâyesi alan Dâmad-Ferid'in ikinci meşrutiyet devrinde Meclis-i-A'yân âzâlığına tâyini de her hangi bir meziyyetinden değil, sırf dâmadlığından dolayıdır. — Ferid Paşa Avrupa'ya kaçtıktan sonra 1923 = 1342 senesi 6 Teşrinievvel = 24 Safer Cumartesi günü Fransa'nın Nice/Nis şehrinde 69 - 70 yaşlarında ölmüştür).

286) Dâmad-Ferid Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1919 = 1337 senesi 19 Mayıs = 18 Şa'ban Pazartesi günü; isti'fâsı: 1919 = 1337 senesi 20 Temmuz = 21 Şevvâl Pazar günü; sadâret müddeti: 2 ay, 2 gün; «İkinci sadâreti».

(Dâmad-Ferid'in ilk sâdareti için yukarıki fıkraya ve bundan sonraki üç sadâreti için de aşağıda 287, 290 ve 291 numaralara bakınız).

287) Dâmad-Ferid Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1919 = 1337 senesi 21 Temmuz = 22 Şevvâl Pazartesi günü; isti'fâsı: 1919 = 1338 senesi 30 Eylül/1 Teşrinievvel = 5/6 Muharrem Salı/Çarşanba gecesi; sadâret müddeti: 2 ay, 11 gün; «Üçüncü sadâreti».

(Sıvas kongresinin müşir Deli-Fuad Paşa vâsıtasıyla pâdişaha mürâcaati üzerine isti'fâya mecbur edilmiş olan Dâmad-Ferid'in bundan evvelki sadâretleri için yukarda son iki fıkraya ve bundan sonraki iki sadâreti için de aşağıda 290 ve 291 numaralara bakınız).

288) Ali Rızâ Paşa — Milliyeti: Türk (?) tâyini: 1919 = 1338 senesi 2 Teşrinievvel = 7 Muharrem Perşenbe günü; isti'fâsı: 1920 = 1338 senesi 3 Mart = 12 Cumâda-l-âhire Çarşanba günü; sadâret müddeti: 5 ay, 3 gün.

(A'yân âzâlığından müşirlikle Sadr-ı-a'zam olan Ali Rızâ Paşa binbaşı Tâhir Efendi isminde bir mütekaid zâbitin oğludur: 1276 = 1859-1860 tarihinde İstanbul'da doğmuş olduğuna göre 59-60 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. — Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi, Sıvas kongresinin teşebbüsiyle Dâmad-Ferid üçüncü sadâretinden azledilince iş başına gelen Ali Rızâ Paşa telgraf başında Sıvasla anlaşarak çalışmaya başlmıştır. — Ölüm tarihi 1933 = 1352 olduğuna göre 73-74 yaşlarında vefât etmiş demektir).

289) Sâlih Hulûsi Paşa — Milliyeti: Abaza; tâyini: 1920 = 1338 senesi 8 Mart = 17 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; isti'fâsı: 1920 = 1338 senesi 2 Nisan = 3 Receb Cuma günü; sadâret müddeti: 25 gün.

(A'yân âzâlığıyla Bahriye nâzırlığından müşirlikle Sadr-ı-a'zam olan Sâlih Paşa Bahriye feriklerinden Liman reisi Dilâver Paşa'nın oğludur: Çerkesçe soy-adı «Kezrak»dır. 1281 = 1864-1865 tarihinde Tophâne'de doğmuş olduğuna göre 55-56 yaşlarında Sadr-ı-a'zam olmuş demektir. — Sâlih Paşa'nın isti'fâsı «16 Mart» fâciası ve İstanbul'un İ'tilâf devletleri tarafından muvakkat kaydiyle resmen işgalinden itibaren hükûmetin artık iş göremiyecek hâle gelmesi üzerinedir).

290) Dâmad-Ferid Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1920 = 1338 senesi 5 Nisan = 16 Receb Pazartesi günü; isti'fâsı: 1920 = 1338 senesi 30 Temmuz = 14 Zülka'de Cuma günü; sadâret müddeti: 3 ay, 25 gün; «Dördüncü sadâreti».

(Dâmad-Ferid'in bundan evvelki üç sadâreti için yukarda 285, 286 ve 287 numaralara ve bundan sonraki beşinci ve sonuncu sadâreti için de aşağıki fıkraya bakınız).

291) Dâmad-Ferid Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1920 = 1338 senesi 31 Temmuz = 15 Zülka'de Cumartesi günü; isti'fâsı: 1920 = 1339

senesi 17 Teşrinievvel = 3 Safer Pazar günü; sadâret müddeti: 2 ay, 17 gün; «Beşinci sadâreti».

(Dâmad-Ferid'in bundan evvelki dört sadâreti için yukarda 285, 286, 287 ve 290 numaralara bakınız. — Ferid'in bu son sadâretinden isti'fâsı 21 Teşrinievvel = 7 Safer Perşenbe günü kabul edilip halefi Tevfik Paşa yeni kabinenin teşkiline me'-mûr edilmiştir: Aşağıki fıkraya bakınız. — Dâmad-Ferid'in beş sadâret müddeti Milâdî takvim hisâbiyle ancak 1 sene, 1 ay, 8 gün tutmaktadır).

292) Ahmed Tevfik Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1920 = 1339 senesi 21 Teşrinievvel = 7 Safer Perşenbe günü; isti'fâsı 1922 = 1341 senesi 4 Teşrinisâni = 14 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; sadâret müddeti: 2 sene, 14 gün; «Dördüncü sadâreti ve Osmanlı hükûmetinin sonu».

(Tevfik Paşa'nın bundan evvelki üç sadâreti için yukarda 272, 283 ve 284 numaralara bakınız. — Saltanatın ilgası üzerine bu dördüncü sadâretinden isti'fâ eden Tevfik Paşa son Osmanlı Sadr-ı-a'zamıdır ve Osmanlı idaresiyle tarihi işte bu isti'fâ ile nihayet bulmuştur. Tevfik Paşa'nın dört sadâret müddeti Milâdî takvim hisâbiyle cem'an 2 sene, 4 ay, 27 gün tutmaktadır: Bu dört sadâretin yalnız birincisi İkinci Abdülhamid ve Beşinci Mehmet Reşad devirlerinde ve digerleri de Altıncı Mehmet Vahîdüddin devrine müsâdiftir; Tevfik Paşa'nın en uzun sadâreti sonuncusu ve en kısası da yalnız 21 gün süren ilk sadâretidir. — Ahmed Tevfik Paşa 1261 = 1845 senesi 2 Safer = 10 Şubat Pazartesi günü dünyaya gelmiş ve 1936 = 1355 senesi 8/9 Teşrinievvel = 22/23 Receb Perşenbe/Cuma gecesi vefât etmiş olduğuna göre, Milâdî takvim hisâbiyle 91 sene, 7 ay, 27 gün yaşayıp 92 yaşının içinde ölmüş demektir: Mezarı Yahyâ-Efendi hazîresindedir).

«Osmanlı tarihinde 292 sadâret tebeddülü vardır: Bununla beraber, ilk devir karanlıkları içinde bizce mâlûm olmıyan bir iki tebeddül daha olmak ihtimali de yok değildir; işte bundan dolayı elimizdeki yekûn ancak tarihen mâlûm olabilen tebeddüllere göredir. Dikkat edilecek noktalardan biri de bu 292 yekûnunun eşhas adedini değil, me'muriyyet sayısını göstermesidir: Çok defa aynı bir şahsın bir kaç defa sadâret makamını işgal etmiş olmasından dolayı, me'muriyyet adedinin 292 yi bulmasına mukabil eşhâs adedi ancak 215 kişi tutmaktadır bu iki yekûn arasında 77 yi bulan fark bâzı sadr-ı-a'zamların mükerrer sadâretlerinden mütevellittir. — Üçüncü Murad devrinde bir aralık Sadâret makamı lâğvedildiği için «Vekil-i-Saltanat» ünvâniyle ve Mühr-i-Hümâyûnu hâmil olmamak şartiyle hükûmete riyâset eden boşnak Lala-Mustafa Paşa tabiî bu hisâba dâhil değildir. — Osmanlı tarihinde isimleri mâlûm olan 215 sadr-ı-a'zam milliyetlerine göre şöyle tasnif edilebilir: Bunların 78 i Türk, 15 i belki Türk, 31 i Arnavut, 2 si belki Arnavut, 11 i Boşnak, 1 i Boşnak veya Hırvat, 3 ü Hırvat, 11 i Gürcü, 4 ü Rum, 1 i belki Rum veya İtalyan veya Hırvat, 2 si Ermeni, 2 si İtalyan, 9 u Abaza, 3 ü Çerkez, 1 i Rus, 1 i Sırp, 1 i Bulgar, 1 i Pomak, 1 i Hırvat yahut Macar, 2 si Rum yahut Hırvat, 2 si Arnavut yahut Rum, 1 i Frenk

yahut Rum, 1 i Hersekli İslâv, 1 i Dalmaçyalı İslâv, 1 i Çeçen, 3 ü belki Arap, 8 i milliyeti meçhul Devşirme, 1 i milliyeti hiç belli değildir: Bunlardan milliyetleri meçhul olanlarla muhtelif milliyetler izâfe edildiğinden dolayı hiç bir grupa dahil edilemiyecek vaziyette bulunanların 33 ü bulan yekûnu bir tarafa bırakılmak şartiyle, antropolojik gruplara taksimi şöyle bir netice verebilir: 122 Gayr-i-Türk sadr-ı-a'zamlardan asıl ve menşe'leri mâlûm olmıyan veyahut ihtilâflı bulunan 33 kişi çıkarıldıktan sonra geri kalan 89 kişinin 33 ü Arnavut, 24 ü Kafkas, 20 si İslâv, 3 ü Sâmi = Semit, 5 i Rum = Elen, 2 si Lâtin ve 2 si de Ermeni tasniflerine mensuptur. Bunların içinde hiç Türkçe bilmiyenler bile vardır. — Bu vaziyete göre 215 i bulan umumî yekûna nisbetle Türk oldukları muhakkak olanların 78 i bulan sayısı üçte birden biraz fazla tutuyor demektir: Türk olmaları muhtemel olan 15 sadr-ı-a'zam da bu 78 e ilâve edildiği takdirde, muhtelif milliyetleri temsil eden 122 kişiye karşı millî kemmiyet ancak 93 ü bulabilir ve bu da umumî yekûna nisbetle yarıdan çok aşağıdır. Milliyetleri mâlûm olmıyan 16 sadr-ı-a'zamdan bâzılarının Türk olmak ihtimali kadar olmamak ihtimali de vârid olduğu için, 93 yekûnu en nikbin hisâba müstenit demektir. Her halde bundan sonra bulunabilecek vesikalarla bizim görmemiş olduğumuz menbâların bu vaziyeti daha fazla aydınlatmak ihtimali de yok değildir. Türk unsurunun aleyhinde olan bu kemmiyet nisbetsizliklerine mukabil, bilhassa dikkat edilecek çok mühim bir nokta vardır ve o da Osmanlı devletinin teşekkülünden Istanbul'un fethine kadar teselsül eden ve hep Anadolu Türklerinden çıkan ilk Vezir-i-a'zamların muazzam bir devlet kurmakta ilk Osmanlı pâdişahlarıyla beraber âmil olmuş bulunmalarıdır: Müverrih Iorga'nın tâbiriyle «mağlûp ve mütereddi Balkan döküntülerinden» toplanan Devşirmeler gürûhunun Sadâret makamında iş başına geçmesi, Istanbul'un fethiyle Türk imparatorluğunun sağlam temeller üzerinde istikrârından sonradır.

Osmanlı tarihi nisbeten en kuvvetli rivayetlere göre 683 = 1284 tarihinde Osman-Gazi'nin ilk muharebesi olan (Ermeni-beli) müsâdemesiyle başlayıp 1341 = 1922 senesi 14 Rebî'ül-evvel = 4 Teşrinisâni Cumartesi günü Tevfik Paşa kabinesinin istifâsiyle nihayet bulur: Bu müddet Milâdî takvim hisâbiyle tam 638 sene tutmaktadır; işte bu 638 senenin başından 857 = 1453 deki Istanbul fethine kadar geçen 169 senelik bir devirde «Vezâret-i-Uzmâ» yahut «Sadâret-i-Uzmâ» makamında hep Türk vezirler bulunmuş ve Osmanlı imparatorluğu bu ilk devirde devletle hükûmetin başındaki kıymetli Türk pâdişahlarıyla Türk vezirleri tarafından kurulmuştur.

1453 = 857 tarihinden itibaren başlıyan Devşirmelerle sair dönmeler devrinde ara-sıra iş başına gelen Türklerin Sadâret müddetleri de cem'an 139 sene tutmaktadır. Birinci devirdeki 169 sene ile bu 139 senenin mecmûu 308 sene eder. Bu vaziyete göre 638 senelik Osmanlı tarihinde Dev-

şirmeler ve dönmelerle diger yabancı unsurların 330 senelik sadâretine mukabil Türkler bu makamı, 308 sene işgal etmişler demektir; bu nisbet, umumî yekûnun yarısından biraz aşağıdır: Aradaki fark 22 seneden ibarettir; yâni 638 senelik Osmanlı tarihinde Devşirmelerle sair unsurların sadâret müddetleri Türklerden 22 sene fazla demektir. Mükerrerler sayılmamak şartiyle Osmanlı tarihinde en uzun sadâret, Vezir-i-A'zamlar cedvelinin 6 ıncı numarasında gördüğümüz Çandarlı-Ali Paşa'nın 19 sene süren sadâretidir; en kısası da gene bu cetvelin 106 numarasındaki Zurnazen-Mustafa Paşa'nın yalnız 4 saat sürebilen vezir-i-a'zamlığıdır! Osmanlı tarihini Osman-Gazi'nin zuhurundan Istanbul'un fethine, Istanbul fethinden Tanzimata, Tanzimattan birinci Meşrutiyete, birinci Meşrutiyetten ikinci Meşrutiyete ve nihayet ikinci Meşrutiyetten de saltanatın ilgasına kadar beş devre ayıracak olursak, her devrin en uzun sadâretine göre şöyle bir sıra tertib edilebilir:

1 — 6 numaradaki Çandarlı-Ali Paşa'nın sâdâreti: 19 sene;

2 — 110 numaradaki Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın sadâreti: 15 sene, 4 gün;

3 — 236 numaradaki Mehmet Emin Alî Paşa'nın beşinci sadâreti: 4 sene, 6 ay, 24 gün;

4 — 266 numaradaki Halil Rif'at Paşa'nın sadâreti: 6 sene, 2 gün;

5 — 280 numaradaki Mısırlı Said Halim Paşa'nın sadâreti: 3 sene, 7 ay, 21 gün.

Yukarda da görüldüğü gibi, bu beş devrin birincisindeki Çandarlı-Ali Paşa yalnız o devirde değil, bütün Osmanlı tarihinde sadâret müddeti en çok süren sadr-ı-a'zamdır: Bu Ali Paşa'nın 5 numarada gördüğümüz babası Çandarlı-Hayrüddin Kara-Halil Paşa'nın sadâretini de 19 sene gösteren bâzı rivayetler mevcud olmakla beraber, ancak 14 sene sürmüş olduğunu gösteren diger bir takım tâyin ve ölüm tarihleri de rivayet edilmekte olması bunun sadâret müddetini şüpheli bırakmaktadır.

Mükerrer sadâret adetleri bakımından İkinci Abdülhamid ve Beşinci Mehmet devirlerinde sık sık iş başına gelen ve halk arasında «Şâpur» lâkabiyle anılan Mehmet Said Paşa yukarıki cedvelin 255, 257, 259, 261, 264, 267, 269, 275 ve 276 numaralarında gördüğümüz dokuz sadâretiyle bütün Osmanlı tarihinde birinci gelen sadr-ı-a'zam vaziyetindedir».

ŞEYH-ÜL-İSLÂMLAR

(MÜFTİ-L-ENÂMLAR)

«İlmiyye sınıfının en yüksek mevkii olan ve (Meşîhat-i İslâmiyye) denilen büyük makamın uzun bir teşekkül tarihi vardır: Gittikçe ehemmiyeti artarak Vezâret-i-uzmâ'dan sonra devletin en mühim mevkii hâline gelen Meşîhat, ilkönce «Mesned-i-Fetvâ» yahut «Mansıb-ı-İftâ» gibi isimlerle Baş-Müftilik tarzında teşekkül etmiş ve bir müddet «Kadı-asker» ve «Muallim-i-Sultânî» vezifelerine nisbetle ikinci derecede kaldıktan sonra tedricen Ulemâ sınıfının en büyük mercii hâline gelmiştir: 1361—1362=763 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız. İlk Şeyh-ül-İslâmların ünvânı «Müfti-l-Enâm» dır: «Şeyh-ül-İslâm» ünvânı bilhassa İkinci Murad devrinden itibaren takarrür edip ikisi beraber kullanılmıya başlamış ve Fatih'in Kanun-nâmesinde her ikisi de kullanılmıştır. Şeyh-ül-İslâmların Kadı-askerlere tekaddümü umumiyetle İkinci Bâyezid ve hattâ Birinci Selim devirlerinden ve bilhassa Zenbilli-Ali Efendi'nin Meşîhatinden itibaren başlamış gibi gösterilirse de doğru değildir: Çünkü Fatih'in Kanun-nâme'sinde :

«Şeyh-ül-İslâm Ulemânun reîsidür ve Muallim-i-Sultan dahî kezâlik serdâr-ı-Ulemâ'dur; Vezir-i-a'zam anları riâyeten üstüne almak münâsibdür emmâ Müftî ve Hâce sâyir vüzerâdan bir nice tabaka yukarudur ve tesaddur dahî iderler»

denildikten sonra: (evvelâ vüzerâ, anlardan sonra Kadı-askerler) ibâresiyle Müfti=Şeyh-ül-İslâm vezirlerden üstün gösterildiği halde, Kadı-askerler vüzerâdan aşağı gösterilmiştir. Her halde Fatih devrinden itibaren Meşîhat'in en mühim İlmiyye makamı olduğu muhakkaktır. Umumiyetle ilk (Müfti-l-Enâm = Şeyh-ül-İslâm) olarak İkinci Murad devrindeki (Molla-Şemsüddin-i Fenârî)den bahsedilir. Müftilik makamının ondan evvel de mevcud olduğu ve hattâ eski bir an'aneye göre Şeyh Ede-Bâli, Dursun-Fakîh, Kara-Rüstem ve Kayserili Davud gibi ulemânın Müftilik ettiklerinden bahsedilirse de, Baş-Müftilik makamının daha sonra teşekkül ettiği anlaşılmaktadır. Koçu-Bey'in izâhına göre ilk zamanlarda Şeyh-ül-İslâmlar «kayd-i-hayat» ile tâyin edilir ve ancak istifa ile mevkilerinden çekilirlerdi: İlmî eserleri ve temiz şahsiyetleriyle efkâr-ı-umumiyyenin hürmet ve emniyetini kazanarak o büyük ve sağlam mevkie çıkan bu çok kıymetli ve yüksek seciyyeli âlimler en heybetli padişahlar üzerinde bile nüfuz ve tesir sahibi oldukları için icabında onlara bile doğru yolu göstermekten ve sert sözler söylemekten çekinmemişlerdir; hattâ içlerinde Şemsüddin-i-Fenârî gibi mahkemede Yıldırım Bâyezid'in şâhidliğini reddeden, Molla-Gûrânî gibi Fatih'i acı sözlerle yüzüne karşı tenkid edip durmaktan çekinmiyen ve Zenbilli-Ali Efendi gibi İkinci Bâyezid'in bir mülâkat talebini reddeden, Yavuz'la şiddetli bir münakaşadan sonra selâm bile vermiyerek çıkıp giden ve o müthiş padişahın bâzı mufrit icraâtına şiddetli itirazlarıyla mâni olan hak ve adalet kahramanları bile yetişmiştir; zaten yukarıki Vezir-i-a'zamlar cedvelinde de görüldüğü gibi, Osmanlı imparatorluğunu ilk büyük padişahlarla beraber kuran kıymetli vezirler de hep bu ilim ocağından yetişmiştir: Fakat bütün Osmanlı müesseseleri gibi bu sınıf da XVI ncı asrın son senele-

rinden ve bilhassa XVII nci asırdan itibaren artık inhitâta başlamıştır: Koçu-Bey bu inhitâtı 1003=1594—1595 tarihinde başlamış gösterir. — Dikkat edilecek noktalardan biri de Meşihat makamının başka dinlerdeki rûhânî reisliklerle mukayesesinin doğru olmadığıdır: Vazifeleriyle salâhiyetleri bakımından Şeyh-ül-İslâm müderrislerle hâkimlerin azil ve nasbı ve medreselerle mahkemelerin idaresi gibi işlerle meşgul olmak itibariyle hem Maârif, hem Adliye nâzırı vaziyetindedir. İslâmiyyette rûhânî reis yoktur.

Şeyh-ül-İslâmlar umumiyetle Türk oldukları için, bu cedvelde milliyetlerini ayrıca göstermiye lüzum görülmemiştir».

İKİNCİ MURAD DEVRİ :

1) Molla Şemsüddin-i Fenârî — Tâyini : 1424 — 1425 = 828; ölümü : Mart - Nisan 1431 = Receb 834.

Müderris ve Bursa Kadısı iken Müfti-l-Enâm olup üç vazifeyi cem'etmiştir: Bu şanlı âlim Bursa Kadılığında Yıldırım Bâyezid'in şâhidliğini reddetmiş olmakla meşhurdur : 1403=805 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız. Merhumun vefatında hususî kütüphânesinden çıkan kitapların sayısı on bin cilttir).

2) Molla Yegân — Tâyini: 1431 = 834; ölümü: 1436 — 1437 = 840.

(Asıl ismi «Molla-Mehmet ibni Armağan»dır: Yegân/Yegen lâkaptır. Bu büyük âlimin ölümünden biraz evvel istifâ etmiş olduğu rivayet edilir. — Umumiyetle Şeyh-ül-İslâmlar silsilesinde Molla-Yegân'ın ismine tesadüf edilmemekle beraber, Molla-Fenarî'yi her üç vazifesinde de istihlâf etmiş olduğu muhtelif menbâların ittifakıyle sâbittir).

İKİNCİ MURAD ve İKİNCİ MEHMET DEVİRLERİ:

3) Molla Fahrüddin-i Acemî — Tâyini: 1436 — 1437 = 840; ölümü: 1460 — 1461 = 865.

(Müftiliğe tâyin edildiği zaman İkinci Murad tahsisâtını fazlalaştırmak istediği halde:
— Beyt-ül-mâl helâldür emmâ isrâf helâl değüldür!
diye reddetmiş olmakla meşhurdur. — Bâzı menbâlarda bundan evvelki Molla-Yegân hesab edilmiyerek bunun 1431=843 tarihinde Müfti-l-Enâm olduğundan ve Hicrî takvime göre otuz seneden fazla Müftilik ettiğinden bahsedilirse de doğru değildir : Bundan evvelki 2 numaraya da bakınız).

İKİNCİ MEHMET DEVRİ :

4) Molla Husrev — Tâyini: 1460 - 1461 = 865; ölümü: 1480 = 885.

(İlk İstanbul Kadısı olan Hızır-Bey Çelebi'den sonra ikinci İstanbul Kadısı olan bu büyük ve muhterem âlim hakkında Fatih'in:

— Zamânumun Ebû-Hanîfesidür!

diyerek iftihar ettiği rivayet edilir. — Molla-Husrev'in asıl ismi Mehmet'dir: Ümerâdan olan eniştesinin adından dolayı gençliğinde «Husrev kaynı» diye şöhret bulduğundan ve gittikçe yalnız «Husrev» denildiği için bu isimle anıldığından bahsedilir. Babasının ismi Ferâmerz'dir).

İKİNCİ MEHMET ve İKİNCİ BÂYEZİD DEVİRLERİ:

5) Molla-Gûrânî — Tâyini: 1480 = 885; ölümü: 1488 = 893.

(Asıl ismi «Şemsüddin Ahmed ibni İsmâil» olan Molla-Gûrânî Fatih Sultan Mehmed'in hocası olmakla mâruftur: Büyük ilmiyle yüksek ahlâkına karşı daimî bir hürmet besliyen Fatih kendisine Vezâret teklif etmişse de kabul ettirememiştir. Şanlı talebesini daima sert sözlerle ikaz ve irşâd ettiği hakkında bir çok rivayetler vardır).

İKİNCİ BÂYEZİD DEVRİ :

6) Molla Abdülkerim — Tâyini: 1488 = 893; ölümü: Mart - Nisan 1495 = Receb 900.

(Abdülkerim Efendi Fatih'in yetiştirmelerindendir: İkinci Murad devrinde çocukken esir alınmış olduğu rivayet edilir).

7)) Çelebi-Alâuddin-il-Arabî — Tâyini : Mart - Nisan 1495 = Receb 900; ölümü : Mart - Nisan 1496 = Receb 901.

(Molla-Gûrânî ile Hızır-Bey'in talebesi olan Alâüddin-Çelebi Haleb civarında doğduğu için «El-Arabî» lâkabiyle şöhret bulmuştur).

8) Efdal-zâde Hamîdüddin-Molla — Tâyini: Mart - Nisan 1496 = Receb 901; ölümü: Şubat 1503 = Şa'ban 908.

(İlminin yüksekliği kadar seciyyesinin metânetiyle de meşhurdur).

İKİNCİ BÂYEZİD, BİRİNCİ SELİM ve BİRİNCİ SÜLEYMAN DEVİRLERİ:

9) Zenbilli-Ali Efendi — Tâyini: Şubat 1503 = Şa'bân 908; ölümü : 1525 — 1526 = 932.

(Künyesi «Alâüddin Aliyy-il-Cemâl»dir; ilmî kıymeti ve ahlâkî metanetiyle bütün memleketin hürmet ve emniyetini kazanmış olan ve şanlı adı bir adalet timsali hâline gelen bu mümtâz âlime halkın «Zenbilli Müfti» demesi, fetvâ istiyenlere kolaylık olarak evinin penceresinden daimî surette bir zenbil sarkıtmak itiyâdından dolayıdır : Mürâcaat sahibi «istiftâ» varakasını işte bu zenbile koyup ipi sallar ve Ali-Çelebi de hemen yukarı çekip fetvâsını yazdıktan sonra o tarihî zenbilini tekrar aşağı sarkıtırmış! İkinci Bâyezid devrinin son yıllarıyla Yavuz devrinde ve Kanunî devrinin ilk senelerinde fâsılasız olarak 22 - 23 sene mevkiini muhafaza eden Zenbilli-Ali Efendi Hicretin 932 tarihinde vefat etmişse de ay ve gün tarihleri mâlûm olma-

dığından dolayı bu hicret senesine tesadüf eden 1525 - 1526 Milâd senelerinin hangisinde öldüğü belli değildir : Onun için burada o Hicrî seneye mukabil bu Milâd senelerinin ikisi beraber gösterilmiştir. — Ali Efendi muâsır olduğu üç padişah üzerinde ilmî ve ahlâkî faziletleriyle büyük bir nüfuz kazanmış ve bilhassa Yavuz devrinde pervâsız müdahaleleriyle yüzlerce insanı idâmdan kurtarmış ve hattâ bir çoklarına siyasî mahkûmiyyetlerinden evvelki resmî vazifelerini bile iâde ettirmiştir. — Kadıaskerlerin tâyininde Şeyh-ül-İslâmın re'yine mürâcaat usulünün Zenbilli-Ali Çelebi devrinden itibaren başladığı rivayet edilir).

BİRİNCİ SÜLEYMAN DEVRİ:

10) Kemal-Paşazâde Şemsüddin Ahmed-Çelebi Efendi — Tâyini : 1525 - 1526 = 932; ölümü: 1534 = 940 senesi 16 Nisan = 2 Şevvâl Perşenbe günü; meşîhat müddeti: Takriben 8 sene.

(Osmanlı devrinin ve hattâ bütün İslâm tarihinin en büyük âlimlerinden olan Şemsüddin Ahmed-Çelebi ümerâdan Süleyman Bey'in oğludur : Dedesinin adından dolayı «Kemal-Paşa-zâde» ve «İbni-Kemâl» lâkaplarıyla anılır. Bu büyük Şeyh-ül-İslâm Tokatlıdır : Bâzı menbâlarda Edirneli yahut Dimetokalı gösterilmesi doğru değildir. Gençliğinde askerlik mesleğinde ve hattâ İkinci Bâyezid'in muhtelif seferlerinde bulunduktan sonra Ulemâya Ümerâdan fazla hürmet ve riâyet edildiğini görerek İlmiyye'ye intisâb etmiş ve gece-gündüz çalışarak yeni mesleğinin en mümtâz şahsiyyeti hâline gelmiştir. Tefsîre, hadîse, fıkha, tarihe, edebiyata, lisâniyâta, tıbba ve lûgate ait üç yüz kadar eseri vardır. İlmî ve ahlâkî faziletlerinden dolayı «Müfti-Sakaleyn» ünvâniyle de anılır. — Yavuz Sultan Selim Mısır seferinden dönerken İbni-Kemâl'in atının ayağından sıçrıyan çamurlara bulanmış kaftanını sırtından çıkarıp öldüğü zaman sandukasınn üstüne konulmasnı vasiyet etmiş ve meşhur vasiyet yerine getirilerek çamurlu kaftan sandukasnın üstüne örtülmüştür. — Yavuz için yazılan en güzel mersiye İbni-Kemâl'indir. — Merhumun şahsiyyeti için 1534=940 vukuâtının «16 Nisan» fıkrasına bakınız).

11 Sa'dullah Sa'dî-Çelebi Efendi — Tâyini: 1534 = 940 senesi 17 Nisan = 3 Şevvâl Cuma günü; ölümü: 1539 = 945 senesi 21 Şubat = 2 Şevvâl Cuma günü; meşîhat müddeti: 4 sene, 10, ay, 4 gün.

(Kanunî devrinin üçüncü Şeyh-ül-İslâmı olan Sa'dullah Sa'dî-Çelebi Kastamonu'nun Daday kasabasındandır. Babasının adı İsâ-Çelebi, dedesinin ismi Umur-Han'dır. — Muhtelif müderrisliklerde bulunduktan sonra 928 = 1521-1522 veyahut 930 = 1523 - 1524 tarihinde İstanbul Kadısı olup 939 = 1532 - 1533 veyahut 940 = 1533 - 1534 tarihinde azledilerek tekrar tedrisle meşgul olmuşsa da, pek az sonra «İbni-Kemâl»in vefatı üzerine Meşîhat makamına tâyin edilmiştir : Bu tâyinin İbni-Kemâl öldükten bir gün sonra olduğu hakkında bir rivayet mevcud olduğu için burada o tarih esas ittihâz edilmiştir. — Âlim, fâzıl ve kuvvetli bir şair olan Sa'dî-Çelebi'nin bir Fetvâ mecmuasıyla muhtelif eserleri vardır; ahlâkının temizliği ve hâfızasının kuvvetiyle de şöhret bulmuştur. Mezarı Eyüp'dedir).

12) Çivi-zâde Muhyiddin Şeyh-Mehmed Efendi — Tâyini: 1539=945 senesi 21 Şubat = 2 Şevvâl Cuma günü; azli: 1542=949 senesi Teşriniev-vel/Teşrinisâni = Receb ayı; Meşîhat müddeti: 3 sene, 9 ay.

(Menteşeli hattat «Çivi-İlyas ibni Mehmed Efendi'nin oğlu olduğu için soyadı şeklinde «Çivi-zâde» lâkabını alan Muhyiddin Mehmed Efendi 881 = 1476 - 1477 tarihinde dünyaya gelip 954 = 1547 senesi 3/4 Şa'bân = 18/19 Eylül Pazar/Pazartesi gecesi yatsıdan sonra ve gece-yarısından evvel, yâni zevâlî saat 11e doğru 70 - 71

yaşlarında ölmüştür : Muhtelif ulemâ yetiştirmiş olan «Çivi-zâde» âilesinin ilk mühim şahsiyyeti işte bu «Koca-Çivi-zâde» yahut «Böyük Çivi-zâde» dir. — Muhyiddin Mehmet Efendi ilkönce Istanbul Bursa, Edirne ve Çorlu medreselerinde müderrislik etmiş, 934 = 1527 - 1528 tarihinden itibaren on sene Mısır Kadılığında bulunduktan sonra da 944 = 1537 — 1538 tarihinde Anadolu Kadı-askeri olmuş ve nihayet Sa'dullah Sa'dî-Çelebi'nin vefatı üzerine 945 = 1539 senesi 2 Şevvâl = 21 Şubat Cuma günü Meşîhat makamına tâyin edilmiştir. İşlâm hukukundaki ihtisâsının derinliği, sarsılmaz adâleti, temiz ahlâkı, kuvvetli seciyyesi ve tarihe bile akseden mahviyyet ve tevâzuuyla meşhur olan Çivi-zâde Muhyiddin Efendi Şeyh-ül-İslâmların «lâ-yen'azil» oldukları bir devirde ilk defa olarak azledilen Şeyh-ül-İslâmdır; bu azlin ilmî bir kanaat meselesiyle alâkadar olduğu muhakkaktır; bu hususta iki rivayet vardır : «Şakaayık» la «Devhat-ül-Meşâyih»in kaydettiği en kuvvetli rivayete göre Çivi-zâde Tasavvuf düşmanı olduğu için «Muhyiddin-i-Arabî» ve «Celâlüddin-i-Rûmî» gibi İslâm tasavvufunun en büyük şahsiyyeti aleyhinde «ta'n-u-itâle» de bulunmuştur. Bâzı müverrihlerin ve ezcümle Peçevî'nin kaydettiği ikinci rivayete göre de, Çivi-zâde'nin meşîhati esnâsında Rumeli Kadı-askerliğinde bulunan meşhur Ebussûd Efendi «Ba'zı fetvâsın nâ-meşrû'dur diyü redditmeğle» Rüstem Paşa'nın arzı üzerine vazifesine nihayet verilmiştir! Her halde bu rivayet çok zayıftır: Çünkü her şeyden evvel bir kere Rüstem Paşa'nın ilk sadâreti Çivi-zâde'nin azlinden iki sene sonradır : Yukarda «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinin 38 numaralı fıkrasına bakınız. Fazla olarak Çivi-zâde Muhyiddin Efendi gibi İslâm hukukuna ait eserleri ve bir Fetvâ mecmuasıyla mâruf ve bilhassa seciyyesiyle ahlâkının temizliğiyle meşhur bir âlimin «nâ-meşrû'» fetvâ vermesi imkânsız olduktan başka, Ebussuûd Efendi son derecede halûk ve fâzıl bir zatin ona iftirâ etmesi de kabil değildir : İşte bundan dolayı umumiyetle kabul edilen birinci rivayetin daha doğru olması lâzımgelir; zâten Peçevî fetvâ meselesinden sonra Çivi-zâde'nin :

«Ba'zı meşâyih-i kirâmı inkârı meşhurdur»

demek suretiyle tasavvuf düşmanlığına da temâs etmiştir. Her halde Mevlânâ Celâlüddin-i-Rûmî'ye karşı büyük bir hürmet besliyen Kanunî'nin bu telâkkisiyle Çivi-zâde'nin kanaatı arasındaki farkın büyüklüğü Meşîhât makamının «lâ-yen'azillik» an'anesinde «bid'at» sayılabilecek ilk «azl»e sebeb teşkil etmiş olmak ihtimali çok kuvvetlidir; bundan evvelki Şeyh-ül-İslâmların hepsi ölünceye kadar mevkilerini muhâfaza etmişlerdir; yalnız İkinci Murad devrindeki Molla Yegân/Yegen'in vefatından biraz evvel isti'fâ etmiş olduğu hakkında bir rivayet vardır: «Şeyh-ül-İslâmlar» cedvelinde 2 numaralı fıkraya bakınız.

Çivi-zâde Meşîhat'den çekildikten sonra tekrar müderrislikle meşgul olmuş ve nihayet 952 = 1545 — 1546 tarihinde Rumeli Kadı-askerliğine tâyin edilip bu son vazife uhdesindeyken vefat etmiştir : Mezarı Eyüp câmii civarındadır. — Bâzı menbâlarda ve meselâ «Devhat-ül-Meşâyih»de Çivi-zâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin azli 948 = 1541 senesi Receb = Teşrinievvel - Teşrinisâni ayına müsâdif gösterilirse de, gene ayni menbâda meşîhat müddetinin «üç sene dokuz mâh» olduğundan bahsedilmesine göre 949 yerine yanlışlıkla 948 yazılmış olması lâzımgelir: Zâten muahhar menbâların bâzılarında bu bir senelik hatâ tashih edilerek bizim burada esas ittihâz ettiğimiz 949 = 1542 tarihine tesadüf edilmektedir. — Aşağıda bu cedvelin 16 numaralı fıkrasında görülecek Şehy-ül-İslâm Konyalı Hâmid Efendi işte bu «Koca Çivi-zâde»nin dâmâdıdır).

13) Hamîdî Abdülkaadir-Çelebi Efendi — Tâyini: 1542 = 949 senesi Teşrinievvel-Teşrinisâni = Receb ayı; istifâsı: 1543 = 949 senesi Kânunusâni = Şevvâl ayı; meşîhat müddeti: 3 ay.

(Hâmîd-eli şehirlerinden Isparta yahut Eğirdir kasabalarından birine mensup olduğu için «Hamîdî» denilen «Mehmet Efendi» isminde bir zâtin oğludur. İlk önce müderrisliklerde muvaffakıyet gösterdikten sonra 927 = 1520 — 1521 de Bursa ve 929 = 1522 — 1523 te Istanbul Kadısı olmuş, gene o tarihte Anadolu Kadı-askerliğine tâyin edilip 944 = 1537 - 1538 tarihine kadar 14 sene bu mühim vazifeyi büyük bir liyâkat ve adaletle ifâ ettikten sonra, bir rivayete nazaran «fart-ı istikaamet»inden dolayı azledilmiştir! Bâzı menbâlarda Meşîhate tâyini 948 = 1541 tarihine müsâdif gösterilirse de, Çivizâde'nin 949 = 1942 de azli üzerine tâyin edilmiş olduğunda ittifak edildiğine göre bu rivayette bir senelik bir zühûl olması lâzımgelir: Yukarıki fıkraya da bakınız. — Abdulkaadir-Çelebi'nin meşîhati ancak üç ay sürdükten sonra vazifesine devam edemiyecek kadar hastalandığı için isti'fâya mecbur olup Bursa'ya çekilmiş ve 955 = 1548 senesi Eylül ayında vefat etmiştir: Mezarı Bursa'da kendi yaptırdığı mescid ve medrese civarındadır. — Abdülkaadir Efendi'nin ilmî eserlerinden başka kuvvetli şiirleri de vardır).

14) Fenârî-zâde Muhyiddin Efendi — Tâyini: 1543=949 senesi Kânunusâni = Şevvâl ayı; isti'fâsı: 1545=952 senesi Teşrinievvel = Şa'bân ayı; meşîhat müddeti: 2 sene, 10 ay.

(Osmanlı tarihinde ilk Şeyh-ül-İslâm sayılan ve İkinci Murad devrinde Müfti-l-Enâm olan Molla Şemsüddin-i-Fenârî sülâlesindendir ve Rumeli Kadı-askerlerinden Fenârî-zâde Mehmet-Şâh Efendi'nin oğludur: Bu Ulemâ silsilesinin müessisi olan Molla Şemsüddin için yukarıdaki «Şeyh-ül-İslâmlar» cedvelinde 1 numaralı fıkraya bakınız. — Muhyiddin Efendi muhtelif müderrisliklerde bulunduktan sonra 1519 = 925 tarihinde Edirne ve 1520 = 926 yahut 1521 - 1522=928 tarihinde de Istanbul Kadılıklarına tâyin edildikten sonra 1522 - 1523=929 tarihinde Anadolu ve 1523 - 1524=930 tarihinde de Rumeli Kadı-askeri olmuştur: Bu iki vazifeyi cem'etmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır; azli 14 - 15 sene sonra 1537 - 1538 = 944 tarihinde gösterilir. Beş altı sene ma'zul kaldıktan sonra Meşîhate tâyini 1543 = 949 senesi Kânunusâni = Şevvâl ayına müsâdiftir. Bâzı menbâlarda 948 = 1542 Şevvâl = Kânunusâni ayında tâyin edilip 3 sene 6 ay Meşîhatte bulunduktan sonra isti'fâ etmiş olduğundan bahsedilirse de, yukarıki fıkralarda gördüğümüz gibi, bu hesapta bir senelik zühul vardır: Yukarda 12 ve 13 numaralara da bakınız. — Muhyiddin Efendi isti'fâsından sonra iki sene iki ay kadar yaşayıp 1548 = 954 senesi 7 Kânunusâni=26 Zülka'de Cumartesi sabahı vefat etmiştir. Mezarı Eyüp'dedir. — Fenârî-zâde Muhyiddin Efendi'nin âdil, halûk ve tok-sözlü bir adam olduğundan bahsedilirse de, Kadı-askerliği devrinde Devşirmelere âlet olarak büyük ve muhterem Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa merhumu lekelemek için adâletsizlik ederek «şân-ı Şer'e teşvîş virmiş» olmakla mâruftur: 1523 = 929 vukuâtının «27 Haziran» fıkrasına bakınız. — Muhyiddin Efendi'nin muhtelif ilmî eserlerinden başka mürettep dîvânı da vardır: Şiirde mahlası «Muhyî» dir).

BİRİNCİ SÜLEYMAN ve İKİNCİ SELİM DEVİRLERİ:

15) Mehmet Ebussuûd Efendi — Tâyini: 1545=952 senesi Teşrinievvel=Şa'bân ayı; ölümü: 1574=982 senesi 23 Ağustos = 5 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi günü; meşîhat müddeti: 28 sene, 11 ay.

(Şanlı adı asırlardanberi halk ağzında bir ilim ve adâlet timsâli şeklinde yaşayan Ebussuûd Efendi ulemâdan «Yavsı» lâkabiyle mâruf İskilipli «Şeyh Muhyiddin Mehmed Efendi» nin oğludur. Âilesinin menşei olan «İmâdiyye»ye nisbetle «El-İmâdî» lâkabiyle de anılır: Daha fazla tafsilât için 1574 = 982 vukuâ-

tının «23 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Selefi gibi Ebussuûd Efendi de 17 sene kadar muhtelif müderrisliklerde bulunduktan sonra 939 = 1532 - 1533 tarihinde Bursa ve 940 = 1533 - 1534 tarihinde İstanbul Kadılıklarına tâyin edilmiş ve nihayet 944 = 1537 senesi Rebî'ül-evvel = Ağustos ayında Rumeli Kadı-askerliğine yükselerek 8 sene, 2 ay bu büyük makamı idare ettikten sonra Şeyh-ül-İslâm ve Müfti-l-Enâm olmuştur. Osmanlı Adliye'sinin İngiliz Adliye ıslâhâtına örnek olması «Molla Şemsüddin-i-Fenârî», «Molla Husrev», «Molla Gûrânî», «Zenbilli-Ali Efendi», «İbni-Kemâl» ve nihayet işte bu «Ebussuûd» efendiler gibi yüksek ilimleri ve hiç bir beşerî kuvvet ve kudret karşısında sarsılmamış seciyyeleriyle Türk medeniyyeti tarihine şeref veren nûrânî simâlar sâyesindedir: İngiliz Adliyesi'nin ıslâhında Osmanlı Adliye'sinin esas ittihâz edilmesi için 1520 = 926 vukuâtının «3 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — Ebussuûd Efendi'nin en mühim rolü, dünya işlerine ait Osmanlı kanunlarının din esaslarına mugayir sayılmaması için bunları Şerîat ahkâmiyle te'lif etmiş olmasında gösterilir: 1566 = 974 vukuâtının «6/7 Eylül» fıkrasına bakınız. Sultan Süleyman'ın meşhur Kanun-nâmelerinin İslâm ahkâmiyle te'lifinde Ebussuûd Efendi'nin büyük bir rolü vardır. Her halde bu büyük Şeyh-ül-İslâm Türk-İslâm hukuk tarihinin en mühim şahsiyyetlerindendir. — Bir Fetvâ mecmuasıyla mesleğine ait bir çok ilmî eserlerinden başka «Elsine-i-selâse'de», yâni Türk, Arab ve Acem dillerinde kuvvetli ve kıymetli şiirleri de vardır. — Ebussuûd Efendi'nin büyük şöhreti bütün İslâm âlemine yayılmış olduğu için, 83-84 yaşlarında vefat ettiği zaman Müslüman memleketlerinde «Gaaib cenâze namazı» kılınmıştır. Mezarı Eyüp'tedir. — Ebussuûd Efendi merhumun 28 sene 11 ay tutan Meşîhât müddetinin 21 senesi Kanunî Sultan Süleyman ve 7 sene 11 ayı da İkinci Selim devirlerine müsâdiftir).

İKİNCİ SELİM ve ÜÇÜNCÜ MURAD DEVİRLERİ :

16) Konyalı Hâmid Mahmud Efendi — Tâyini: 1574=982 senesi 23 Ağustos = 5 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi günü; ölümü: 1577=985 senesi 16 Teşrinievvel=3 Şa'bân Çarşanba günü; meşîhat müddeti: 3 sene, 1 ay, 24 gün.

(Yenişehir Kadısı Mehmed Efendi'nin oğlu olan Konyalı Hâmid Efendi yukarda bu cedvelin 12 numaralı fıkrasında gördüğümüz Şeyh-ül-İslâm Çivi-zâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin dâmâdı olduğu için «Çivi-zâde dâmâdı» diye şöhret bulmuştur: 900=1494 - 1495 tarihinde Konya'da dünyaya gelmiş olduğu rivayet edilir. Tahsilini memleketinde gördükten sonra 922 = 1516 tarihinde 21 - 22 yaşlarındayken İstanbula gelip o devrin en mühim âlimlerinin derslerine devam etmiş, muhtelif müderrisliklerde bulunmuş ve işte o sırada zekâsiyle ahlâkını takdir eden hocası Çivi-zâde Muhyiddin'in kızını alarak «Çivi-zâde dâmâdı» diye şöhret bulmıya başlamıştır.

Hâmid Efendi'nin me'muriyet hayatında ilk mühim vazifesi, Osmanlı şehzâdelerinin en mühim eyâlet merkezlerinden olan Mağnisa Müftiliğidir: 954 = 1547 tarihinde tâyin edildiği bu vazifeden sonra 955 = 1548 tarihinde Şehzâde medresesi müderrisliğine, 956 = 1549 da Şam Kadılığına ve 957 = 1550 tarihinde Mısır Kadılığına tâyin edilip 959 = 1552 tarihine kadar takriben iki sene Kahire'de kaldıktan sonra azledilip İstanbul'a gelmiş ve ertesi sene, yâni 960 = 1553 tarihinde Ayasofya müderrisliğine tâyin edilmiştir. — Bir sene sonra tekrar me'muriyet hayatına geçen Konyalı Hâmid Efendi 961 = 1554 senesi Zülhicce = Teşrinisâni ayında Bursa ve 963 = 1555 - 1556 senesi Safer = Kânunuevvel-Kânunusâni ayında da İstanbul Kadısı olduktan sonra 964 = 1557 senesi Şevvâl = Temmuz-Ağustos ayında Rumeli Kadı-askerliğine yükselmiştir

Hâmid Efendi'nin 9 sene 3 ay kadar süren Rumeli Kadı-askerliğinden azline sebeb içki düşmanlığıdır: Hayatının son devrinde içki yasağı ilân etmiş olan Kanunî Sultan Süleyman'ın Szigetvar seferinde vefatı üzerine, yerine geçen ve «Sarhoş-Selim» denilen oğlu İkinci Selim muzaffer orduyu Istanbul'a getirmek üzere Belgrad'dan hareket ettiği sırada Rumeli Kadı-askeri Hâmid ve Anadolu Kadı-askeri Pervîz Efendilerle at üstünde sohbet ederken bunların ikisi de:
— Şarâbı babanız merhûm kaldurmuşlar idi, bolayki sizün zamân-ı Şerîflerinüzde dahî memnû' olaydı!
diye içki yasağının devamını istedikleri için 974 = 1566 senesi 17 Rebî'ül-âhir = 1 Teşrinisâni Cuma günü Semendere konağında azledilmişlerdir: O sene vukuâtının «1 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. — Hâmid Efendi'nin pervâsızlığıyla tok-sözlülüğünden dolayı uğradığı bu menkûbiyyet tam 7 sene, 9 ay, 22 gün sürmüştür.
Fakat nihayet Ebussuûd Efendi'nin vefatı üzerine İkinci Selim onun bıraktığı büyük boşluğu ilmî ve ahlâkî faziletleriyle bütün memleketin itimâdını kazanmış olan işte bu pervâsız âlimle doldurmaktan başka çâre bulamadığı için Hâmid Efendi Meşîhat makamında şanlı selefine çok hayırlı bir halef olmuştur. — 3 sene, 1 ay, 24 gün büyük makamına şeref veren bu mümtâz âlimin meşîhat müddetinin ilk dört ayı İkinci Selim devrinde ve mütebâkî 2 sene, 9 ay, 24 günü de Üçüncü Murad devrine müsâdiftir.
Konyalı Hâmid Efendi'nin en mühim eseri «Fetâvây-ı Hâmidiyye» ismindeki Fetvâ mecmuasıdır. — Merhumun mezarı Eyüp'dedir).

ÜÇÜNCÜ MURAD DEVRİ :

17) Kadı-zâde Ahmed Şemsüddin Efendi — Tâyini: 1577=985 senesi 18 Teşrinievvel = 5 Şa'ban Cuma günü; ölümü: 1580 = 988 senesi 25 Mayıs = 10 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; meşîhat müddeti: 2 sene, 7 ay, 8 gün.

(Ahmed Şemsüddin Efendi, Kanunî devrinde Edirne kadılığında bulunmuş olan Bedrüddin Mahmud Efendi'nin oğlu olduğu için «Kadı-zâde» lâkabiyle anılır: Babası Mahmud Efendi, İkinci Bâyezid devri Vezir-i-a'zamlarından «Hadım-Ali Paşây-ı atîk»in azadlı kölelerinden olduğu için, Türk olmadığı muhakkak olmakla beraber milliyeti mâlûm değildir; bu Hadım-Ali Paşa için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 23 ve 25 numaralara bakınız. — 918 = 1512 - 1513 tarihinde dünyaya gelmiş olan Şemsüddin Efendi muhtelif müderrisliklerde, kadılıklarda ve Kadı-asker/Kazaskerliklerde bulunduktan sonra 64 - 65 yaşlarında Şeyh-ül-İslâm olmuştur. — ölüm tarihi «11 Rebî'ül-âhir Çarşanba» gösterilirse de; hakikî takvimde Çarşanba günü o ayın 10 una müsâdiftir. — Bâzı dinî eserleriyle mâruf olan bu kıymetli Şeyh-ül-İslâmın mezarı Küçük-Karaman'dadır).

18) Ma'lûl-zâde Mehmet Efendi — Tâyini: 1580 = 988 senesi 25 Mayıs = 10 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; isti'fâsı: 1582 = 989 senesi 21 Kânunusâni = 26 Zülhicce Pazar günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 7 ay, 27 gün.

(Kanunî devri Kazaskerlerinden Ma'lûl-Mehmet Emin Efendi'nin oğlu olduğu için «Ma'lûl-zâde» denilen Mehmet Efendi, Şeyh-ül-İslâmlar kısmının 15 numarasında bahsi geçen meşhur Ebussuûd Efendi'nin dâmâdıdır; 940 = 1533 - 1534 tarihinde dünyaya gelmiş ve müderrislikten Kadı-asker/Kazaskerliğe kadar ilmiyye merâtibini kat'ettikten sonra 46 - 47 yaşlarında Şeyh-ül-İslâm olmuştur: Meşîhatinden evvel hâiz olduğu Nekabet = Nakîb-ül-Eşrâflık vazifesi de uhdesinde kalmış olduğu için

hem Şeyh-ül-İslâm, hem Nakîb-ül-Eşrâfdır: Hattâ Nekaabeti isti'fâsından sonra da muhâfaza etmiştir; isti'fâya mecbur edildiği veyahut azlolunduğu hakkında da bir rivayet vardır. — Ölüm tarihi 993 = 1585 senesi 14 Kânunusâni = 12 Muharrem Pazartesi gününe müsâdif olduğuna göre 51 - 52 yaşlarında ölmüş demektir : Mezarı Zincirlikuyu'dadır).

19) Çivi-zâde Hacı-Mehmet Efendi — Tâyini: 1582 = 989 senesi 21 Kânunusâni = 26 Zülhicce Pazar günü; ölümü: 1587 = 995 senesi 6 Mayıs = 28 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba günü; meşîhat müddeti: 5 sene, 3 ay, 6 gün.

(Bu Çivi-zâde Mehmet Efendi, yukarda Şeyh-ül-İslâmlar cedvelinin 12 numarasında bahsi geçen Kanunî devri Şeyh-ül-İslâmlarından Çivi-zâde Muhyiddin Mehmet Efendi'nin oğludur : 937 = 1530 - 1531 tarihinde dünyaya gelmiş ve muhtelif kadılıklarla Kazaskerliklerde bulunduktan sonra 51 - 52 yaşlarında Şeyh-ül-İslâm olmuştur. — Meşîhat müddetinin hesabında Milâdın 1582 tarihindeki «Grégorien» takvim ıslâhâtından mütevellit 10 günlük fark da hesab edilmiştir: Bu mesele için birinci cildin başındaki medhalin 13 üncü maddesine bakınız. — Çivi-zâde'nin mezarı Eyüp'de, babasının yanındadır).

20) Müeyyed-zâde Abdülkadir-Şeyhî Efendi — Tâyini: 1587 = 995 senesi 6 Mayıs = 28 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba günü, azli: 1589 = 997 senesi 2 Nisan = 16 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü, meşîhat müddeti: 1 sene, 10 ay, 27 gün.

(Büyük mutasavvıflardan Şeyh Kerim-Hacı Efendi'nin oğlu olduğu için, «Şeyhî» denilen Abdülkadir Efendi 920 = 1514 tarihinde dünyaya gelmiş ve İlmiyye merâtibini sırayla kat'ettikten sonra Milâdî takvim hesabiyle 73 yaşında Şeyh-ül-İslâm olmuştur. — Başta Vezir-i-a'zam olmak üzere bütün vükelâ ile beraber azli meşhur «Beylerbeyi vak'ası»ndan dolayıdır : Bu kanlı vak'a için 1589 = 997 vukuâtının «2 Nisan» fıkrasına bakınız. — 1002 = 1594 senesi «Evâhir-i-Şevvâl = Temmuz ortaları»nda 80 yaşındayken ölmüş olan Abdülkadir Efendi'nin mezarı Eyüp'de,babasının yanındadır).

21) Bostan-zâde Mehmet Efendi — Tâyini: 1589=997 senesi 3 Nisan = 17 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi günü; azli: 1592 = 1000 senesi 9/10 Mayıs = 27/28 Receb Cumartesi/Pazar gecesi; meşîhat müddeti: 3 sene, 1 ay, 7 gün, «İlk meşîhati».

(Kanunî devri ulemasından Tireli Bostan-Mustafa Efendi'nin oğlu olduğu için «Bostan-zâde» denilen Mehmed Efendi 942 = 1535 - 1536 tarihinde dünyaya gelmiş ve müderrislikten itibren İlmiyye merâtibini kat'ettikten sonra ilk defa olarak 53 - 54 yaşlarında Şeyh-ül-İslâm olmuştur. — İki meşîhati vardır: Bundan sonraki için aşağıda 23 numaraya bakınız. — Bizim burada esas ittihâz ettiğimiz tarihten bir gün evvel tâyin edilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır).

22) Bayram-zâde Hacı-Zekeriyyâ Efendi — Tâyini: 1592 = 1000 senesi 9/10 Mayıs = 27/28 Receb Cumartesi/Pazar gecesi; ölümü : 1593 = 1001 senesi 11 Temmuz = 11 Şevvâl Pazar günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 2 ay, 2 gün.

(Bayram isminde bir Ankaralının oğlu olduğu için «Bayram-zâde» denilen Zekeriyyâ Efendi aşağıda 34 numarada göreceğimiz büyük dîvan şâiri Şeyh-ül-İslâm Yahyâ Efendi'nin babasıdır. 920 = 1514 tarihinde dünyaya gelmiş olan bu büyük

ve mümtâz âlim İlmiyye merâtibini sırayla kat'ettikten sonra 78 yaşında Şeyh-ül-İslâm olmuştur; ilmî eserleri ve şiirleri vardır: Şiir mahlası «Meylî» dir. — Umumiyetle ölüm tarihi «12 Şevvâl Ahad» gösterilirse de, Pazar günü o ayın 12 sine değil, 11 ine müsâdif olduğu için burada tashih edilmiştir. — Füc'eten vefat eden Bayram-zâde'nin mezarı Sultanselim'de yaptırmış olduğu Dâr-ül-Hadîs'in yanındadır).

ÜÇÜNCÜ MURAD ve ÜÇÜNCÜ MEHMET DEVİRLERİ:

23) Bostan-zâde Mehmet Efendi — Tâyini: 1593 = 1001 senesi 11 Temmuz = 11 Şevvâl Pazar günü; ölümü: 1598 = 1006 senesi 1 Nisan= 24 Şa'ban Çarşanba günü; meşîhat müddeti: 4 sene, 8 ay, 21 gün; «İkinci meşîhati».

(Bostan-zâde'nin ilk meşîhati için yukarda 21 numaraya bakınız. — 945 = 1535-1536 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre Milâdî takvim hesabiyle 62 - 63 yaşlarında ölmüş demektir; iki meşîhat müddetinin mecmûu 7 sene, 9 ay, 28 gün tutmaktadır. — Bostan-zâde-Mehmet Efendi'nin Arapça ve Türkçe şiirleri de vardır. — Mezarı Şehzâde câmii avlusunun caddeye nâzır tarafındadır).

ÜÇÜNCÜ MEHMET DEVRİ:

24) Câmi'-ür-Riyâseteyn Hoca-Mehmet Sa'düddin Efendi — Tâyini: 1598 = 1006 senesi 1 Nisan = 24 Şa'ban Çarşanba günü; ölümü: 1599 = 1008 senesi 2 Teşrinievvel = 12 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; meşîhat müddeti : 1 sene, 6 ay, 1 gün.

(En büyük Osmanlı müverrihlerinden «Tâc-üt-tevârîh» müellifi Hoca-Sa'düddin Efendi Yavuz Sultan Selim'in nedîmi Hasan Can'ın oğludur : 943=1536-1537 tarihinde Istanbul'da dünyaya gelmiş olduğuna göre, Milâdî takvim hesabiyle 61 - 62 yaşlarında Şeyh-ül-İslâm olmuş demektir. «Hoca-Efendi» ve «Koca Hoca-Efendi» lâkaplarıyla anıldığı için mustalah ve meşhur eserine de «Hoca tarihi» denilen bu büyük âlim Üçüncü Murad'ın şehzâdeliğindeki Mağnisa valiliğinde muallimliğine tâyin edilmiş ve Sultan Murad'ın cülûsunda da mevkıini muhafaza edip «Hâce-i-Sultanî» sıfatiyle İlmiyye mesleğinin «Reis-ül-ulemâ»sı olmuştur: «Hoca» lâkabı işte bundandır. Bu makam o zaman Meşîhate muâdil bir mevki olduktan başka «azl-ü-nasb»a bile salâhiyeti vardır. — Üçüncü Murad'dan sonra Üçüncü Mehmet cülûs ettiği zaman şehzâdeliğindeki hocası ölmüş olduğu için, Sa'düddin Efendi hocalık makamında ibka edilmiş ve Eğri seferindeki Haçova meydan muharebesinde pâdişaha son dakikaya kadar sebat ve metânet telkin ederek zaferin kazanılmasında en büyük âmil olmuştur. Seferden avdet edilirken bir takım sebeblerle azledilen Hoca Efendi 1 sene, 3 ay, 27 gün menkûb kaldıktan sonra tekrar parlıyarak Meşîhatle Hocalık vazifelerinin her ikisine de birden tâyin edilmiş ve işte bu suretle İlmiyye mesleğinin her iki riyâset makamını birden cem'etmiş olduğu için «Câmi'ür-Riyâseteyn» ünvâniyle anılmıya başlamıştır : Bu ünvanla anılan diger bir Şeyh-ül-İslâm için aşağıda 66 numaraya ve Sa'düddin Efendi'nin şahsiyyeti için de 1599 = 1008 vukuâtının «2 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — Hoca Efendi'nin «Tâc-üt-tevârîh» den başka «Selim-nâme» siyle Lârî tercemesi ve bâzı dinî eserleriyle kuvvetli şiirleri de vardır; aynı zamanda hattatdır. — Bâzı menbâlarda ölüm tarihi «12 Rebî'ül-evvel Hamîs» gününe müsâdif gösterilirse de, hakikî takvimde o ayın 12 si Perşenbe'ye değil, Cumartesi'ne müsâdiftir : Gün ismi doğru olduğu tak-

dirde ölüm tarihinin de «10 Rebî'ül-evvel = 30 Eylül Perşenbe» gününe tesadüf etmiş olması lâzımgelir; Sa'düddin Efendi 62 - 63 yaşlarında füc'eten vefat etmiştir: Mezarı Eyüp'dedir. — Beş oğlundan biri kendisinden evvel ölmüş diger dördünün ikisi Şeyh-ül-İslâm olmuş ve ikisi de Kazaskerliğe kadar yükselmiştir: Bunlardan mükerreren Şeyh-ül-İslâm olan Mehmet-Çelebi Efendi ile Hacı-Mehmet Es'ad Efendi için aşağıda 26, 32, 33 ve 35 numaralara bakınız; Hoca-Efendi'nin torunlarından üçü de cem'an yedi defa Meşîhat'de bulunmuştur: Aşağıda 39, 42, 44, 45, 46, 61 ve 63 numaralara bakınız; bu vaziyete Hasan Can sülâlesinden 6 Şeyh-ül-İslâm 12 defa Meşîhat makamında bulunmuş demektir; bunlardan başka ayni âileden bâzı Kadı-asker/Kazaskerler de yetişmiştir).

25) Ca'fer-Efendi-zâde Hacı-Mustafa Sun'Ullâh Efendi — Tâyini: 1599 = 1008 senesi 2 Teşrinievvel = 12 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; azli: 1601 = 1010 senesi 2 Ağustos = 2 Safer Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 10 ay, 1 gün; İlk meşîhati».

(Kanunî devri Anadolu Kazaskerlerinden ve meşhur Ebussuûd Efendi'nin amcazâdelerinden İskilipli Ca'fer Efendi'nin oğlu olduğu için «Ca'fer-Efendi-zâde» denilen Sun'Ullâh Efendi, Ebussuûd Efendi'nin en güzîde talebesindendir. — 960 = 1552 - 1553 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre, İlmiyye mesleğinin muhtelif merâtibinden geçtikten sonra ilk defa olarak 46 yaşında Şeyh-ül-İslâm olmuş demektir: Bâzı menbâlarda bu ilk meşîhati 36 yaşında gösterilirse de doğru değildir. — Zamanının en büyük ulemâsından olan ve ilmî ehliyyeti kadar seciyyesinin metânetiyle de şöhret bulan Sun'Ullâh Efendi'nin muhtelif dinî eserlerinden başka kuvvetli şiirleri de vardır. — Dört defa Şeyh-ül-İslâm olan bu milliyetçi âlimin bundan sonraki meşîhatleri için aşağıda 27, 29, ve 31 numaralara bakınız).

26) Hoca-Sa'düddin-zâde Mehmet-Çelebi Efendi — Tâyini: 1601 = 1010 senesi 2 Ağustos = 2 Safer Perşenbe günü; azli: 1603 = 1011 senesi 4/5 Kânunusâni = 21/22 Receb Cumartesi / Pazar gecesi, meşîhat müddeti: 1 sene, 5 ay, 4 gün; «İlk meşîhati».

(24 numarada gördüğümüz Hoca-Sa'düddin Efendi'nin büyük oğlu olan Mehmet Efendi 975 = 1568 senesi 28 Şa'ban = 27 Şubat Cuma günü Bursa'da dünyaya gelmiş olduğuna göre, İlmiyye silsilesini kat'edip Şeyh-ül-İslâm olduğu gün Milâdî takvim hesabiyle tam 33 sene, 5 ay, 5 gün tuttuğu, yâni 34 yaşının içinde Meşîhat makamına çıktığı anlaşılmaktadır. — Babasıyla hocalarından çok kuvvetli bir tahsil görmüş olan bu kıymetli âlimin «Elsine-i selâse» de şiirleri de vardır. — İkinci meşîhati için aşağıda 32 numaraya bakınız).

27) Ca'fer-Efendi-zâde Hacı-Mustafa Sun'Ullâh Efendi — Tâyini: 1603 = 1011 senesi 4/5 Kânunusâni = 21/22 Receb Cumartesi / Pazar gecesi; azli: 1603 = 1011 senesi 8 Şubat = 26 Şa'ban Cumartesi günü; meşîhat müddeti: 1 ay, 4 gün = 34 gün; «İkinci meşîhati».

(Sun'Ullâh Efendi'nin bu ikinci meşîhatinden az zamanda azledilmesine sebeb, İstanbul'da Devşirmeliği temsil eden Yeniçeri-ocağı'na mukabil Türklüğü temsil eden Sipâhileri anarşi içinde kalan Anadolu'nun perişan vaziyetinden dolayı ısyân ettirmesi ve Peşte'nin sukutuyla Budin'in Avusturyalılar tarafından muhâsarası gibi felâketlere sebeb olan Arnavut Vezir-i-azam Yemişçi-Hasan Paşa'nın da idâmına fetvâ vermesidir: Bu vaziyet üzerine Yemişçi derhal İstanbul'a gelip Yeniçeri-ocağ'na istinâden vaziyete hâkim olmuş ve işte bundan dolayı zavallı Sun-

Ullâh Efendi'nin azliyle Rodos'a nefyi hakkında irâde çıkmışsa da Efendi bir sene kadar «muhtefî» yaşayıp Birinci Ahmed'in cülûsundan sonra meydana çıkmıştır; 1603 = 1011 vukuâtının «6 Kânunusâni fıkrasıyla «7/8 Şubat ve 8 Şubat» fıkralarına da bakınız. — Sun'Ullâh Efendi'nin bu tarihten bir yahut dört gün evvel azledildiği hakkındaki rivayet doğru değildir. — Bu milliyetçi Şeyh-ül-İslâmın ilk meşihati için yukarda 25 numaraya ve bundan sonraki meşîhatleri için de aşağıda 29 ve 31 numaralara bakınız).

ÜÇÜNCÜ MEHMET ve BİRİNCİ AHMED DEVİRLERİ :

28) Ebu-l-Meyâmîn Mustafa Efendi — Tâyini: 1603 = 1011 senesi 8 Şubat = 26 Şa'ban Cumartesi günü; azli: 1604 = 1013 senesi 8 Haziran = 10 Muharrem Salı günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 3 ay, 28 gün; «İlk meşîhati».

(Babasının adı Ali'dir; Bursa'da Kaplıca müderrisi olan eniştesinden dolayı «Sarı-gürz-zâde kaynı» lâkabıyla anılır; 953=1546 tarihinde dünyaya gelmiş, Anadolu Kazaskerliğine kadar ilmiyye silsilesini kat'ettikten sonra Rumeli Kazaskeri olmadan evvel yukarıki maddede bahsi geçen ısyan üzerine Sun'Ullâh Efendi azledilince 57 yaşında Şeyh-ül-İslâm olmuştur : «Ebu-l-Meyâmin» lâkabı, İstanbul kadılığında şehir piyasasını iyi idare ettiğinden veyahut tesadüfen bolluk olmasından dolayı takılmıştır. — İkinci meşîhati için aşağıda 30 numaraya bakınız).

BİRİNCİ AHMED DEVRİ :

29) Ca'fer-Efendi-zâde Hacı-Mustafa Sun'Ullâh Efendi — Tâyini : 1604 = 1013 senesi 8 Haziran = 10 Muharrem Salı günü; azli: 1066 = 1015 senesi 28 Temmuz=22 Rebî'ül-evvel Cuma günü; meşîhat müddeti: 2 sene, 1 ay, 20 gün; «Üçüncü meşîhati».

(Tâyin gününü «13 Muharrem = 11 Haziran» Cuma» ve azil gününü de «21 Rebî'ül-evvel = 21 Temmuz Perşenbe» gösteren rivayetler de vardır. — Bundan evvelki meşîhatleri için yukarda 25 ve 27 numaralara ve bundan sonraki dördüncü ve sonuncu meşîhati için de aşağıda 31 numaraya bakınız).

30) Ebu-l-Meyâmin Mustafa Efendi — Tâyini 1606 = 1015 senesi 28 Temmuz=22 Rebî'ül-evvel Cuma günü; ölümü: 1606 = 1015 senesi 23 Teşrinisâni = 22 Receb Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 3 ay, 26 gün; «İkinci meşîhati».

(Mustafa Efendi'nin tütün iptilâsından öldüğü rivayet edilir! Hattâ bu tuhaf ölüm :

Yaprak içmekle helâk oldu o Müftî-i zamân

gibi mısrâlarla edebiyata bile aksetmiştir. — İlk meşîhati için yukarda 28 numaraya bakınız. İki meşîhat müddetinin mecmûu 1 sene, 24 gün tutmaktadır. — Mezarı Fatih câmiindedir).

31) Ca'fer-Efendi-zâde Hacı-Mustafa Sun'Ullâh Efendi — Tâyini : 1606 = 1015 senesi 23 Teşrinisâni = 22 Receb Perşenbe günü; azli : 1608 = 1017 senesi 5 Haziran = 20 Safer Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 6 ay, 12 gün; «Dördüncü meşîhati».

(Bu büyük ve milliyetperver Şeyh-ül-İslâmın bundan evvelki meşîhatleri için yukarda 25, 27 ve 29 numaralara bakınız : Dört meşîhat müddetinin mecmûu 5 sene,

7 ay, 7 gün tutmaktadır. — Sun'Ullâh Efendi Hacc'e gidip geldikten sonra 1021=1612 senesi 8 Safer=10 Nisan Salı günü Milâdî takvim hesabiyle 59-60 yaşlarında ölmüştür: Mezarı Kırkçeşme civârındaki Hüsam-Bey mescidindedir. — Bu seferki dördüncü meşîhatine tâyinini ayni senenin «26 Receb = 27 Teşrinisâni Pazartesi» gününe müsâdif gösteren bir rivayet de vardır).

32) Hoca-Sa'düddin-zâde Mehmet-Çelebi Efendi — Tâyini: 1608 = 1017 senesi 5 Haziran = 20 Safer Perşenbe günü; ölümü: 1615 = 1024 senesi 2 Temmuz = 5 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 7 sene, 27 gün; «İkinci meşîhati».

(Mehmet Efendi'nin ilk meşîhati için yukarda 26 numaraya bakınız. — 975 = 1568 senesi 28 Şa'ban = 27 Şubat Cuma günü Bursada dünyaya gelen bu kıymetli âlim Milâdî takvim hesabiyle tam 47 sene, 4 ay, 4 gün yaşadıktan sonra 48 yaşının içinde ölmüştür: Mezarı Eyüp'de, babasının yanındadır. — İki meşîhat müddetinin mecmûu 8 sene, 6 ay, 1 gün tutmaktadır).

BİRİNCİ AHMED, BİRİNCİ MUSTAFA ve İKİNCİ OSMAN DEVİRLERİYLE

BİRİNCİ MUSTAFA'NIN İKİNCİ SALTANAT DEVRİ:

33) Hoca Sa'düddin-zâde Hacı-Mehmet Es'ad Efendi — Tâyini: 1615 = 1024 senesi 2 Temmuz = 5 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü; azli: 1622 = 1031 senesi 21 Mayıs = 10 Receb Cumartesi günü; meşîhat müddeti: 6 sene, 10 ay, 20 gün; «İlk meşîhati».

(Yukarıki maddede gördüğümüz Mehmet-Çelebi Efendi'nin küçük kardeşi olan bu Es'ad Efendi o sırada Hacc'e gitmiş olduğu için gıyâben tâyin edilmiş ve avdetinde Karaman = Konya havâlisine geldiği zaman ağabeysinin karahaberiyle kendisinin meşîhat müjdesini ayni zamanda almıştır. — 978 = 1570 senesi 10/11 Muharrem = 14/15 Haziran Çarşanba/Perşenbe gecesi dünyaya gelmiş ve ilmiyye silsilesini sırayla kat'ettikten sonra yaşının Milâdî takvim hesabiyle tam 45 sene, 18 gün tuttuğu, yâni 46 yaşına bastığı sıralarda Şeyh-ül-İslâm olmuştur. — Genc-Osman'a bir müddet hocalık ettiği hakkında bir Garp rivayeti bulunan Es'ad Efendi Lehistan seferinden sonra «Ukayle Hanım» ismindeki güzel kızını bu teceddüdcü pâdişaha vererek Sultan Osman'a kaynata olmuş ve dâmâdının şehâdetiyle neticelenen «Hâile-i-Osmâniyye» de ikinci defa tahta çıkarılan Birinci Mustafa'ya ister-istemez bîat etmişse de, Genc-Osman'ın cenâze merâsimine iştirâk etmemek suretiyle makamından ferâgatini ızhâr etmiş olduğu için, yerine büyük dîvan yâiri Zekeriyyâ-zâde Yahyâ Efendi tâyin edilmiştir: Bu mesele için 1622 = 1031 vukuâtının «21 Mayıs» fıkrasına ve Es'ad Efendi'nin ikinci meşîhati için de aşağıda 35 numaraya bakınız. — Bu ilk meşîhati dört saltanat devrine tesadüf eden Es'ad Efendi Birinci Mustafa'nın 1622 = 1031 senesi 19 Mayıs = 8 Receb Perşenbe gününe tesadüf eden ikinci cülûsundan iki gün sonra istı'fâ etmiştir).

BİRİNCİ MUSTAFA'NIN İKİNCİ SALTANATİYLE DÖRDÜNCÜ

MURAD DEVRİ:

34) Zekeriyyâ-zâde Yahyâ Efendi — Tâyini: 1622 = 1031 senesi 21 Mayıs = 10 Receb Cumartesi günü; azli: 1623 = 1032 senesi 4 Teşrini evvel = 9 Zülhicce Çarşanba günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 4 ay, 14 gün; «İlk meşîhati».

(Hem Osmanlı Şeyh-ül-İslâmlarının, hem dîvan şâirlerinin en büyüklerinden olan Şeyh-ül-İslâm Yahyâ 22 numarada gördüğümüz Ankaralı Bayram-zâde Hacı-Zekeriyyâ Efendi'nin oğlu olduğu için «Zekeriyyâ-zâde» diye anılır: Anasının adı Rukayye'dir; bu isim şimdi Rukiye şeklinde telâffuz edilir. — En kuvvetli rivayete nazaran 960 = 1553 senesi Safer = Kânunusâni - Şubat ayında Istanbul'da dünyaya gelmiş olduğuna göre, İlmiyye silsilesini kat'ettikten sonra 69 yaşında Şeyh-ül-İslâm olmuş demektir: Bununla beraber 969 = 1561 - 1562 tarihinde doğmuş olduğu hakkında da bir rivayet vardır. — Hiç bir menbâda azil gününe tesadüf edemedik: Yukarda esas ittihâz ettiğimiz gün tarihi Hicrî takvim hesabiyle bu İlk meşîhatinin 1 sene, 5 ay sürüp «Zülhicce» içinde azledilmiş gösterilmesine istinâd ettiği için ihtiyatla telâkki edilmelidir. Azline sebeb, «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 80 numarayla bahsi geçen Sadr-ı-a'zam Kemankeş Kara-Ali Paşa'nın irtikâp ve irtişâsından dolayı Yahyâ Efendinin kendisine nasihat etmesinden müteessir olarak Dördüncü Murad'a Efendi'nin birinci Mustafa'yı tekrar tahta çıkarmak istediği hakkında bir takım telkinatta bulunmasıdır. — Üç defa Şeyh-ül-İslâm olan ve Osmanlı hukuk tarihi bakımından kıymetli bir Fetvâ-mecmûası bulunan Yahyâ Efendinin bundan sonraki meşîhatleri için aşağıda 36 ve 38 numaralara ve ölümü için de 1644 = 1053 vukuâtının «27/28 Şubat» fıkralarına bakınız).

DÖRDÜNCÜ MURAD DEVRİ:

35) Hoca-Sa'düddin-zâde Hacı-Mehmet Es'ad Efendi — Tâyini: 1623 = 1032 senesi 4 Teşrinievvel = 9 Zülhicce Çarşanba günü; ölümü: 1625 = 1034 senesi 22 Mayıs = 14 Şa'ban Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 7 ay, 19 gün; «İkinci meşîhati».

(Es'ad Efendi'nin bundan evvelki meşîhati için yukarda 33 numaraya, bu seferki tâyin tarihi için yukarıki maddeye ve oğlu Ebu-Saîd Efendi'nin meşîhatleri için de aşağıda 39, 44 ve 46 numaralara bakınız. — Mürettep divânı ve «Elsine-i-selâse» de şiirleri olan bu kıymetli âlimin iki meşîhat müddeti cem'an 8 sene, 6 ay, 19 gün tutmaktadır. — 978 = 1570 senesi 10/11 Muharrem = 14/15 Haziran Çarşanba/Perşenbe gecesi dünyaya gelmiş olan Es'ad Efendi Milâdî takvim hesabiyle tam 54 sene, 11 ay, 7 gün yaşayıp 55 yaşının sonlarında ölmüş demektir: Mezarı Eyüp'de babasıyla ağabeysinin yanındadır).

36) Zekeriyyâ-zâde Yahyâ Efendi — Tâyini: 1625 = 1034 senesi 22 Mayıs = 14 Şa'ban Perşenbe günü; azli: 1632 = 1041 senesi 10 Şubat = 19 Receb Salı günü; meşîhat müddeti: 6 sene, 8 ay, 19 gün; «İkinci meşîhati».

(İlk meşîhati için yukarda 34 numaraya ve bundan sonraki üçüncü meşîhati için de aşağıda 38 numaraya bakınız. — Yahyâ Efendi'nin «Hâfız Paşa vak'ası»nda bu ikinci meşîhatinden azli umumiyetle «20 Receb = 11 Şubat Çarşanba» gününe müsâdif gösterilirse de doğru değildir: 1632 = 1041 vukuâtının «10 Şubat» fıkrasına bakınız).

37) Ahi-zâde Hüseyn Efendi/Şehîd-Hüseyn Efendi — Tâyini: 1632 =1041 senesi 10 Şubat = 19 Receb Salı günü; idâmı: 1634 = 1043 senesi 7 Kânunusâni = 7 Receb Cumartesi günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 10 ay, 26 gün.

(İkinci Selim devri Anadolu Kazaskerlerinden Ahi-zâde Mehmed-ibni-Nûrullâh

Efendi'nin oğlu olan Hüseyn Efendi 980 = 1572 senesi Cumâda-l-ûlâ = Ağustos/ Eylül ayında dünyaya gelmiş olduğuna göre, İlmiyye silsilesini devrettikten sonra 60 yaşında Şeyh-ül-İslâm olmuş demektir. İlmî eserlerinden başka «Hüdâyî» mahlaslı zarif şiirler de yazan bu kıymetli âlimin idâmına sebeb, Dördüncü Murad'ı hal'etmek istediği hakkında müdhiş bir iftirâya uğramasıdır: İlkönce Kıbrıs'a nefyini emretmekle iktifâ etmiş olan pâdişah bir iki saat sonra bu fikrinden cayıp idâmını emretmiş olduğu için, Büyük-Çekmece civârında gemisinden alınan Hüseyn Efendi o civârda boğulduktan sonra mezarı belli edilmemek için cenâzesi sâhildeki kumsala gömülmüştür: 1634 = 1043 vukuâtının «7 Kânunusâni» fıkrasına bakınız. Osmanlı tarihinde ilk idâm edilen Şeyh-ül-İslâm işte bu bîgünâh âlimdir: Onun için İlmiyye mesleğinde büyük ve mazlûm bir şehîd sayılır. Dördüncü Mehmet devrinde idâm edilen ikinci Şeyh-ül-İslâm için aşağıda 49 numaraya bakınız).

DÖRDÜNCÜ MURAD ve SULTAN İBRAHİM DEVİRLERİ:

38) Zekeriyyâ-zâde Yahyâ Efendi — Tâyini: 1634 = 1043 senesi 7 Kânunusâni = 7 Receb Cumartesi günü; ölümü: 1644 = 1053 senesi 26/27 Şubat = 17/18 Zülhicce Cuma/Cumartesi gecesi; meşîhat müddeti: 10 sene, 1 ay, 21 gün; «Üçüncü meşîhati».

(Üç defa Şeyh-ül-İslâm olan bu büyük âlim ve şâirin bundan evvelki meşîhatleri için yukarda 34 ve 36 numaralara ve ölümü için de 1644 = 1053 vukuâtının «26/27 Şubat» fıkrasına bakınız: bâzı Osmanlı menbâlarında ölüm tarihi o senenin «8 Zülhicce» gününe müsâdif gösterilirse de bu rivayetin «18 Zülhicce» den galat olması lâzımgelir: Çünkü Kurban bayramından sonra ölmüş olduğunda umumiyetle ittifak edilmektedir. En kuvvetli rivayete göre 960 = 1553 senesi Safer = Kânunusâni - Şubat ayında dünyaya gelmiş olan Yahyâ Efendi Milâdî takvim hesabiyle 91 yaşında ölmüş demektir. — Şeyh-ül-İslâm Yahya'nın üç meşîhat müddeti gene Milâdî takvim hesabiyle cem'an 18 sene, 2 ay, 24 gün tutmaktadır; mezarı Sultanselim'de Koğacı-Dede türbesi civârında babasının yaptırmış olduğu Dâr-ül-Hadîs hazîresinde ve onun yanındadır).

SULTAN İBRAHİM DEVRİ:

39) Es'ad-Efendi-zâde Ebu-Sâîd Mehmet Efendi — Tâyini: 1644 = 1053 senesi 27 Şubat = 18 Zülhicce Cumartesi günü; azli: 1646 = 1055 senesi 16 Kânunusâni = 29 Zülka'de Salı günü; meşîhat müddeti 1 sene, 10 ay, 18 gün; «İlk meşîhati».

(Ebu-Saîd Efendi 24 numarada gördüğümüz «Tâc-üt-tevârîh» müellifi Hoca-Sa'düddin Efendi'nin torunu ve 33 ve 35 numaralarda gördüğümüz Hacı-Mehmet Es'ad Efendi'nin oğludur: 1003 = 1594 - 1595 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre, İlmiyye merâtibini kat'ettikten sonra 49 - 50 yaşlarında Şeyh-ül-İslâm olmuş demektir. — Azlini «29 Zülhicce» gösteren bir rivayet varsa da doğru değildir. — «Elsine-i-selâse» de şâir olan Ebu-Saîd Efendinin bundan sonraki meşîhatleri için aşağıda 44 ve 64 numaralara bakınız).

40) Muîd Ahmed Efendi — Tâyini: 1646 = 1055 senesi 16 Kânunusâni = 29 Zülka'de Salı günü; ölümü: 1647 = 1057 senesi 25 Nisan = 20 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 3 ay, 10 gün.

(Kazâbâd = Kazovalı Yusuf Efendi'nin oğlu olan Muîd Ahmed Efendi'nin doğum

tarihi belli değildir : Doğruluk ve kanâati uğrunda pâdişahın irâdesine karşı bile mukavemetiyle meşhurdur. Müderrislikten başlıyarak kadılıklar ve Kazaskerliklerde bulunduktan sonra Şeyh-ül-İslâm olmuştur. — Mezarı Kadı-çeşmesindeki medresesinin yanındadır. — Dördüncü Mehmet devrinde 13 saat Meşihatte bulunan dâmâdı Memek-zâde Mustafa Efendi için aşağıda 48 numaraya bakınız).

SULTAN İBRAHİM ve DÖRDÜNCÜ MEHMET DEVİRLERİ:

41) Hacı-Abdürrahîm Efendi — Tâyini: 1647 = 1057 senesi 25 Nisan = 20 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; azli: 1649 = 1059 senesi 18 Temmuz = 8 Receb Pazar günü; meşîhat müddeti: 2 sene, 2 ay, 23 gün.

(Mehmet Efendi isminde bir Adanalının oğlu olan Abdürrahîm Efendi'nin doğum tarihi belli değildir : İlmiyye merâtibini müderrislikten Rumeli Kazaskerliğine kadar kat'ettikten sonra Meşîhate yükselmiştir; karısı Sâliha Hanım 24 numarada gördüğümüz Hoca-Sa'düddin'in torunlarındandır. — Muhtelif dinî eserler bırakan ve doğruluğuyla mârûf olan bu kıymetli âlim azlinden sonra muhtelif kadılıklara tâyin edilmiş ve nihayet 1066 = 1656 senesi 10 Rebî'ül-âhir = 6 Şubat Pazar günü Belgrad kadılığında ölmüş ve oradaki İmwret câmii mezarlığına defnedilmiştir).

DÖRDÜNCÜ MEHMET DEVRİ :

42) Hoca-Sâ'düddin hafîdi Bahâî Mehmet Efendi — Tâyini: 1649 = 1059 senesi 18 Temmuz = 8 Receb Pazar günü; azli: 1651 = 1061 senesi 2 Mayıs = 11 Cumâda-l-ûlâ Salı günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 9 ay, 15 gün; «İlk meşîhati».

(24 numarada gördüğümüz Hoca-Sa'düddin Efendi'nin oğullarından ve Birinci Ahmed devri Rumeli Kazaskerlerinden Abd-ül-Aziz Efendi'nin oğlu olan Bahâî Efendi 1004=1595—1596 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre İlmiyye silsilesini kat'edip 53 - 54 yaşlarında Şeyh-ül-İslâm olmuş demektir. — Azlinin sebebi, İzmir'deki İngiliz konsolosunun Kapitülâsyonlarla alâkadar bir dâvâda şımarıklık ederek İzmir kadısının salâhiyeti olmadığını iddiâ etmesinden dolayı Kadının şikâyeti üzerine Bahaî Efendi'nin Istanbul'daki İngiltere sefirini huzûruna celbedip konsolosun azlini istemesine karşı sefirin azle salâhiyyeti olmadığından bahsetmesi üzerine Efendi'nin konağında hapsedilmesidir : Bahâî Efendi'nin rakîbi olan meşhur müverrih Kara-Çelebi-zâde Abd-ül-Azîz Efendi ile diger düşmanları işte bu meseleden istifâde ederek azliyle nefyine irâde istihsâl etmişlerdir : Azli için bir gün evvelki tarih de rivayet edilir. — İkinci meşîhati için aşağıda 45 numaraya bakınız).

43) Kara-Çelebi-zâde Abd-ül-Azîz Efendi — Tâyini: 1651 = 1061 senesi 2 Mayıs = 11 Cumâda-l-ûlâ Salı günü; azli: 1651 = 1061 senesi 3 Eylül = 17 Ramazan Pazar günü; meşîhat müddeti: 4 ay, 2 gün.

(Eski bir Ulemâ âilesine mensûb olan Abd-ül-Azîz Efendi Rumeli Kazaskerlerinden Kara-Çelebi-zâde Hüsâmüddin Efendi'nin oğludur. 1000 = 1591 - 1592 yahut 1001 = 1592 - 1593 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre, İlmiyye merâtibini kat'edip 58 - 60 yaşlarında Şeyh-ül-İslâm olmuş demektir. — En büyük Osmanlı müverrihlerinden sayılan Kara-Çelebi-zâde'nin en mühim eserleri «Ravzat-ül-Ebrâr»iyle «Süleyman-nâmesi»dir : Üslûbunun ağdalı oluşu ile meşhurdur; «Ravzat-ül-Ebrâr»ı 1059=1649 tarihinde pâdişaha takdim ettiği zaman Osmanlı tarihinde

ilk defa olarak «Meşîhat pâyesi» almıştır. — Bursalı İsmail Belîğ'in «Vefeyât-ı dânişverân» ında azil tarihi «6 Ramazan = 23 Ağustos Çarşanba» gününe müsâdif gösterilirse de doğru değildir: Bundan başka azlini bir gün evvel gösteren yanlış bir rivayet daha vardır. — Abd-ül-Azîz Efendi devlete hâkim olan Ocak ağalarına istinâd etmekte olduğu için, onlar te'dîb edilince azledilip Sakız'a nefyedilmiştir: Ağalar saltanatının yıkılması için 1651 = 1061 vukuâtının «3 Eylül» fıkrasına ve Efendi'nin menfâsı Bursa'ya tahvil edildikten sonra ölümü için de 1657 = 1068 vukuâtının «7 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız; Bursalı İsmail Belîğ ölüm tarihini 1068 = 1658 senesi 5/6 Rebî'ül-âhir = 10/11 Kânunusâni Perşenbe/Cuma gecesi «Beşinci sâat»e, yâni takriben zevâlî saat 10a müsâdif göstermektedir).

44) Es'ad-Efendi-zâde Ebu-Saîd Mehmet Efendi — Tâyini: 1651 = 1061 senesi 3 Eylül = 17 Ramazan Pazar günü; azli: 1652 = 1062 senesi 3 Eylül=17 Ramazan Pazar günü; azli: 1652=1062 senesi 16 Ağustos = 11 Ramazan Cuma günü; meşîhat müddeti: 11 ay, 13 gün, «İkinci meşîhati».

(İlk meşîhati için yukarda 39 numaraya bakınız. — Çok sert bir zât olduğundan bahsedilen Ebu-Sâîd Efendi'nin bu ikinci meşîhatinden azline sebeb, huzûrunda küstahlık eden eski Istanbul kadısı Es'ad Efendi'yi kendi eliyle döğüp kavuğunu devirmesi üzerine Ulemânın meslek şerefi nâmına ve ayni zamanda dayak korkusuyla ayaklanmasıdır! Bundan sonraki üçüncü ve sonuncu meşîhati için aşağıda 46 numaraya bakınız. — Azil tarihi umumiyetle «12 Ramazan Cuma» gününe müsâdif gösterilirse de, hakikî takvimde Cuma günü Ramazanın 11 ine tesadüf etmektedir).

45) Hoca-Sa'düddin hafîdi Bahâî Mehmet Efendi — Tâyini: 1652 = 1062 senesi 16 Ağustos = 11 Ramazan Cuma günü; ölümü: 1654 = 1064 senesi 2 Kânunusâni = 12 Safer Cuma günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 4 ay, 17 gün; «İkinci meşîhati».

(Yukarıki maddede bahsi geçen Ebu-Saîd Mehmed Efendinin amcazâdesi olan Bahâî Mehmet Efendi'nin ilk meşîhati için yukarda 42 numaraya bakınız. — 58 - 59 yaşlarında kalb hastalığından ölen Bahâî Efendi'nin iki meşîhat müddeti cem'an 3 sene, 2 ay, 2 gün tutmaktadır. Mezarı Fatih câmii kabristanındadır. — Bir çok Şeyh-ül-İslâmlar gibi bunun da ilmî eserleriyle şiirleri vardır).

46) Es'ad-Efendi-zâde Ebu-Saîd Mehmet Efendi — Tâyini: 1654 = 1064 senesi 2 Kânunusâni = 12 Safer Cuma günü; azli: 1655 = 1065 senesi 11 Mayıs = 5 Receb Salı günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 4 ay 10 gün; «Üçüncü meşîhati».

(Bundan evvelki meşîhatleri için yukarda 39 ve 44 numaralara bakınız. — Ebu-Saîd Efendi'nin bu son meşîhatinden azli «İbşir Paşa vak'ası»ndandır: 1655 = 1065 vukuâtının «11 Mayıs» fıkrasına bakınız. Âsi askerler bu vak'ada Efendi'nin konağına saldırmış, Hasan Can devrindenberi 140 senedir ecdâdının biriktirdiği bütün nefâisle kıymetli eşyâları, kitapları ve kütüphâneleri yağma edilmiş ve hattâ konağının tezyînâtı bile tahrib olunmuştur; âsiler Vezir-i-a'zam İpşir Paşa ile beraber Ebu-Saîd Efendi'nin de kellesini istemişler ve hattâ pâdişahtan müsâit bir cevap bile almışlarsa da, Nakîb-ül-Eşrâf Zeyrek-zâde Efendi'nin i'tirâzı üzerine güçlükle başı kurtarılıp azil ve nefyiyle iktifâ edilmiştir. — Ebu-Said

Efendi'nin üç meşihat müddetinin mecmûu 4 sene, 2 ay, 11 gün tutmaktadır. — 1072 = 1662 senesi Zülka'de = Haziran/Temmuz ayında 67 - 68 yaşlarında ölen Ebu-Saîd Mehmet Efendi'nin mezarı Eyüp'deki âile kabristanındadır).

47) Hüsam-zâde/Tulumcu-zâde Abdurrahman Efendi — Tâyini: 1655 = 1065 senesi 11 Mayıs = 5 Receb Salı günü; isti'fâsı: 1656 = 1066 senesi 5 Mart = 9 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; meşîhat müddeti: 9 ay, 25 gün.

(Eski Istanbul kadılarından Tulumcu Koca-Hüsâmüddin Efendi'nin oğlu olduğu için «Hüsam-zâde» ve «Tulumcu-zâde» lâkaplarıyla anılan ve çok kıymetli bir Fıkıh mütehassısı olan bu halûk âlim 1003 = 1594 - 1595 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre, ilmiyye silsilesini kat'ettikten sonra 60 - 61 yaşlarında Şeyh-ül-İslâm olmuş demektir: Umumiyetle isti'fâ tarihi «8 Cumâda-l-ûlâ Pazar» gününe müsâdif gösterilirse de, hakikî takvimde Pazar günü o ayın 9 una tesadüf etmektedir. Abdurrahman Efendi'nin Ta'lik hattında mâhir bir üstâd olduğundan bahsedilir. — İsti'fâsının sebebi «Vak'a-i-vakvâkıyye»de âsilerin kendisini istememeleridir: Bu vak'a için 1656 = 1066 vukuâtının «4 Mart» fıkrasına bakınız. İsti'fâsı üzerine kendi talebiyle Kudüs kadılığına tâyin edilmiştir. — Abdurrahman Efendi 1081 = 1670 senesi Cumâda-l-ûlâ 8 Eylül/Teşrinievvel ayında Mısırd'a vefat etmiştir).

48) Memek-zâde Mustafa Efendi — Tâyini: 1656 = 1066 senesi 5 Mart = 9 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; azli: 1656 = 1066 senesi 5/6 Mart = 9/10 Cumâda-l-ûlâ Pazar/Pazartesi gecesi; meşîhat müddeti: 13 saat.

(40 numarada gördüğümüz Muîd Ahmed Efendi'nin dâmâdı olan bu Mustafa Efendi müderrislikten Kazaskerliğe kadar muhtelif ilmiyye pâyelerini kat'ettikten sonra, yukarıki maddede bahsi geçen «Vak'a-i-vakvâkıyye / Vak'a-i-Çınar»da Hüsam-zâde Abdurrahman Efendi'nin istifâsı üzerine onun tavsiyesiyle Meşîhate tâyin edilmişse de, âsiler istemedikleri için 13 saat sonra azledilmiştir: «Müfti-i fitne» terkîbi Ebced hesabiyle tarih gösterilir! Gene ayni gün 4 saat Sadârette bulunan Zurnazen-Mustafa Paşa için «Vezir-i-azamlar» cedvelinde 106 numaraya bakınız. — Memek-zâde Mustafa Efendi 1067 = 1656 - 1657 tarihinde Haleb kadılığında vefat etmiştir).

49) Hoca-zâde Mes'ud Efendi / Şehid-Mes'ûd efendi — Tâyini: 1656 = 1066 senesi 5/6 Mart = 9/10 Cumâda-l-ûlâ Pazar/Pazartesi gecesi; azli: 1656 = 1066 senesi 17 Temmuz = 25 Ramazan Pazartesi günü; idâmı: 1656 = 1066 senesi 1/2 Ağustos = 10/11 Şevvâl Salı /Çarşanba gecesi; meşîhat müddeti: 4 ay, 12 gün.

(Halk arasında «Burnaz-Müftü» diye şöhret bulan bu Mes'ûd Efendi Birinci Ahmed'in imamı ve hocası Aydınlı Mustafa Efendi'nin oğlu olduğu için «Hoca-zâde» lâkabiyle anılır. Müderrislikten Anadolu Kazaskerliğine kadar ilmiyye silsilesini kat'ettikten sonra «Vak'a-i-vakvâkıyye»de âsiler içine adamlar gönderip propaganda yaptırarak selefi Memek-zâde'yi 13 saatlik Meşîhatinden azlettirmek suretiyle Şeyh-ül-İslâm olmuş, vak'adan sonra bu hâtırayı unutturmak için saraya yaranmış, fakat kendisinden başka hiç kimsenin sivrilmesine tahammül edemediği için bir çok kimseleri azil ve nefyettirdikten başka bâzılarına dayak atmış ve bâzılarını da idâm ettirmiştir! Nihayet kendi tavsiyesiyle Sadr-ı-a'zam olan

Boynu-eğri Mehmet Paşa ile de geçinemediği için paşanın azlini istemişse de muvaffak olamamış ve işte bundan dolayı Dördüncü Mehmed'i hal'edip şehzâde Süleyman'ı iclâs için bir takım tertibât ittihâz etmişse de Sadr-ı-a'zam haber alıp pâdişaha arzedince Efendi derhal azledilip Diyarbekir kadılığına tâyin edilerek hemen Bursa'ya sevkedilmiştir. O sırada Anadolu'da Celâlî hareketlerinden dolayı âsâyiş bozuk olduğu için Mes'ûd Efendi Bursa'dan Diyarbekir'e emniyetle gidebilmek üzere bir bölük Levend yazdırmıya kalkışmışsa da, bu vaziyet Istanbula aksedince fesad çıkarmak için asker toplamakla ithâm edilerek Bursa kadısı Rûhullâh Efendi'ye gönderilen bir emirle müsâfir bulunduğu ev geceleyin kuşatılıp şiddetli mukavemetine rağmen bu ele avuca sığmaz Şeyh-ül-İslâm nihayet idâm edilmiştir: Cesedinin günlerce açıkta kaldığı rivayet edilir. Osmanlı tarihinde idâm edilen Şeyh-ül-İslâmların ikincisi işte budur: Birincisi için yukarda 37 numaraya bakınız. — Mes'ûd Efendi kuvvetli bir şâirdir).

50) Hanefî-Mehmet Efendi — Tâyini: 1656 = 1066 senesi 17 Temmuz = 25 Ramazan Pazartesi günü; azli: 1656 = 1067 senesi 21 Teşrinisâni = 3 Safer Salı günü; meşîhat müddeti: 4 ay, 15 gün.

(Nahcivan muhâcirlerinden olan Hanefî-Mehmet Efendi İlmiyye silsilesini kat'ettikten sonra Meşîhate yükseldiği zaman çok ihtiyar olduğundan bahsedilirse de, doğum tarihi mâlûm olmadığı için yaşı belli değildir. Azline sebeb, tâyininde dikkat edilmiyen ihtiyarlığı, halsizliği ve bilhassa sağırlığıdır! — Ölüm tarihi 1069 = 1658 senesi 3 Muharrem = 1 Teşrinievvel Salı günüdür: Mezarı Eyüp'de Lala-Mustafa Paşa türbesinin arkasındadır).

51) Bâli-zâde Mustafa Efendi — Tâyini: 1656 = 1067 senesi 21 Teşrinisâni = 3 Safer Salı günü; azli: 1657 = 1067 senesi 23 Mayıs = 9 Şa'ban Çarşanba günü; meşîhat müddeti: 6 ay, 2 gün.

(Istanbul'da Bâli/Balı Efendi isminde bir mahalle imamının oğlu olan bu Mustafa Efendi İlmiyye silsilesini kat'ettikten sonra Şeyh-ül-İslâm olmuşsa da «Lâübâlî-meşreb» olduğu ve küçücük çocuklara ilmî pâyeler tevcih ettiği için «Meşîhat-i-İslâmiyye'de yek lâhza mesâib-i dîniyyeden» sayılarak azledilip Filibe'ye sürülmüştür. Sonradan affedilip Istanbul'a gelen Bâli-zâde 1073 = 1622 -Rebîül âhir = Teşrinisâni ayında ölmüştür: Mezarı Sütlüce sâhilindeyse de sonraları kaybolmuştur).

52) Bolevî-Mustafa-Efendi — Tâyini: 1657 = 1067 senesi 23 Mayıs = 9 Şa'ban Çarşanba günü; azli: 1659 = 1069 senesi 20 Mart = 25 Cumada-l-âhire Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 9 ay, 28 gün.

(Tüccardan Bolulu Ahmed Efendinin oğlu olduğu için «Bolevî = Bolulu» denilen Mustafa Efendi 1000 = 1591 — 1592 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre, İlmiyye merâtibini kat'ettikten sonra 65 - 66 yaşlarında Şeyh-ül-İslâm olmuş demektir. — Sarsılmaz seciyyesi, ilmî ve ahlâkî faziletleriyle Osmanlı ulemâsının en büyüklerinden olan bu âdil ve mümtâz Şeyh-ül-İslâmın azline sebeb, Köprülü-Mehmet Paşa'nın kin ve garazıdır: Girid'in şanlı serdârı Deli-Hüseyn Paşa'yı istirkab ettiği için mahvetmek istiyen hunhar Köprülü hiç bir günâhı olmıyan zavallı mağdûrunu bilâ-sebeb idâm ettirivermek üzere Bolulu-Mustafa Efendi'den bir fetvâ istemişse de red cevâbı almış ve işte bundan dolayı o metîn ve âdil Şeyh-ül-İslâma kin bağlamıştır. Köprülü-Mehmet bir takım iftirâlar tertib ederek ve ettirerek nihayet millî kahraman Hüseyn Paşa'yı idâm ettirince Bolulu-Mustafa Efendi pâdişaha acı bir arîza yazmış ve bu tarihî arîzasında Sadr-

ı-a'zamın «murâdı dîn-ü-devlete hidmet olmayup» şahsî menfaatinden başka bir şey düşünmediğini söyliyerek bu cinayetin haksız olduğunu bildirmiş ve hattâ o sırada bir Bursa gezintisine çıkmak istiyen pâdişahı bile tenkid ederek Girit meselesi yıllardanberi sürüncemede kalıp dururken Bursa seyahâtine değil, Venedik seferine çıkması lâzımgeldiğinden bahstmiştir: Deli-Hüseyn Paşa fâciası için 1658 = 1069 vukuâtının «29 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. İşte bundan dolayı azledilen büyük ve cesur Şeyh-ül-İslâm ilkönce Mıhalıc'a nefyedilmiş ve daha sonra menfası Mısır'a tahvil edilerek 16 sene 1086 = 1675 senesi Cumâda-l-âhire = Ağustos / Eylül ayında Kahire'de Allâhın rahmetine kavuşmuştur. — Fındıklılı-Mehmet Ağa azil tarihini «26 Cumâda-l-âhire Perşenbe» ye müsâdif gösterirse de, hakikî takvimde Perşenbe günü o ayın 25 ine tesadüf etmektedir).

53) **Bursalı Esîrî-Mehmet Efendi — Tâyini : 1659 = 1069 senesi 20 Mart = 25 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü; azli: 1662 = 1072 senesi 3 Şubat = 13 Cumâda-l-âhire Cuma günü; meşîhat müddeti: 2 sene, 10 ay, 14 gün.**

(Tâyin tarihindeki bir günlük fark için yukarıki fıkraya bakınız; azil tarihini Vak'anüvis Raşid'le Fındıklılı-Mehmet Ağa «12 Cumâda-l-âhire»ye müsâdif gösterirlerse de, Fındıklılı gün ismini Cuma gösterdiğine göre hakikî takvimde ayın 13 üne tesadüf etmiş demektir; «Devhat-ül-Meşâyih» deki «Gurre-i Receb = 20 Şubat Pazartesi» tarihinin yanlış olması lâzımgelir. — İbradalı imamı Bıçakçızâde Abdülhalim Efendi'nin oğlu olan bu Mehmet Efendi'ye «Bursalı» denilmesi Bursa'da tavattun etmiş olmasından ve «Esîrî» lâkabı da meşîhatinden 15 sene evvel Mekke kadılığına giderken Malta korsanlarının eline esir düşüp bir müddet esârette kaldıktan sonra memlekete avdetinden itibaren bu kelimeyi mahlas olarak kullanmıya başlamasındandır; Mehmet Efendinin esâretiyle neticelenen ve Osmanlı menbâlarında «Sünbül Ağa vâk'ası» denilen korsan baskını Sultan İbrahim devrinde Girit seferinin açılmasına sebeb olmuştur: 1645 = 1055 vukuâtının «19 Nisan» fıkrasına bakınız. — Esîrî-Mehmet Efendi'nin, azline sebeb, Köprülü-Mehmet Paşa'nın vefatı üzerine büyük oğlu Fâzıl Ahmed Paşa Vezir-i-a'zam olduğu zaman Dördüncü Mehmed'in huzurunda cereyan eden bir münakaşadır: Bu münâkaşada Köprülü-Mehmet Paşa'dan bahsedilirken Mehmet Efendi :

— Öldüğü eyü oldu, zîrâ nâhak yere çok kan itmişidi!

demiş, Fâzıl Ahmed Paşa :

— Ol her kimi katl itdi ise cümlesin fetvâ ile katl itmişdür!
mukabelesinde bulunmuş ve Efendi de buna karşı :

— Şerrinden korkardum, anunçün fetvâ virdüm!

deyince Paşa :

— Ya Allah'dan korkmayup mahlûkdan korkmak ilm-ü-diyânete lâyık mıdur? cevâbiyle Efendi'yi ilzâm ettiği için pâdişah hemen azlini emretmiştir: Yukarıki fıkrada bahsi geçen celâdetli selefiyle bu Esîrî Efendi'nin seciyyeleri arasında her halde uçurumlar olduğu muhakkaktır. Azlinden sonra Bursa'ya nefyedilen Mehmed Efendi bâzı kadılıklarda bulunduktan sonra 1092 = 1681 senesi 21 Safer = 12 Mart Çarşanba günü Bursa'da vefat etmiştir: Bursalı İsmail Belîğ'in «Vefeyât-ı dânişverân»ında ölüm tarihi «22 Safer Erbeâ» gösterilirse de, hakikî takvimde Çarşanba günü ayın 21 ine müsâdiftir).

54) Sun'î-zâde Seyyid Mehmet Emin Efendi — Tâyini : 1662 = 1072 senesi 3 Şubat = 13 Cumâda-l-âhire Cuma günü; azli: 1662 = 1073 senesi 21 Teşrinisâni = 9 Rebî'ül-âhir Salı günü; meşîhat müddeti: 9 ay, 16 gün.

(Birinci Ahmed devrinde Haleb kadılığında bulunmuş olan Kara-Sun'Ullâh Efendi'nin oğlu olduğu için «Sun'î-zâde» denilen Mehmet Emin Efendi müderrislikten Rumeli Kazaskerliğine kadar İlmiyye merâtibini katettikten sonra Şeyh-ül-İslâm olmuşsa da «Evzâında muâyene hıffet vekaar-ı Makaam-ı-Fetvâ'ya halel virir hâlet olmağla» azledilmiş ve 1076 = 1665 Muharrem = Temmuz/Ağustos ayında vefat edip Üsküdar'da Hüdâyî-Mahmud Efendi dergâhı haziresine defnedilmiştir).

55) Minkârî-zâde Yahyâ Efendi — Tâyini: 1662 = 1073 senesi 21 Teşrinisâni = 9 Rebî'ül-âhir Salı günü: azli: 1674 = 1084 senesi 21 Şubat = 15 Zülka'de Çarşanba günü; meşîhat müddeti: 11 sene, 3 ay.

(Eski Mekke kadılarından Alâiyyeli Minkarî-zâde Ömer Efendi'nin oğlu olan Yahyâ Efendi 1018 = 1609 - 1610 tarihinde doğmuş olduğuna göre, İlmiyye merâtibini kat'ettikten sonra 52 - 53 yaşlarında Şeyh-ül-İslâm olmuş demektir. İlmî ve ahlâkî meziyetleriyle mârûf olan bu kıymetli adam azlinden sekiz ay evvel felce uğradığı için Rumeli Kazaskeri Ankaralı Mehmet Emin Efendi Meşîhat-Nâibliğine tâyin edilmişse de, hastalığın tedâvisi kabil olmadığı için Minkarî-zâde'nin nihayet günde bin akça tekaüdiyye ile azline mecburiyet hâsıl olmuştur. — Ölümü 1088 = 1677 - 1678 Zülka'de = Kânunusâni ayında ve mezarı da Üsküdar'da, kendi medresesinin yanındadır. — Fındıklılı-Mehmet Ağa azil tarihini «14 Zülka'de Çarşanba» gösterirse de, hakikî takvimde Çarşanba günü o ayın 15 ine müsâdiftir).

56) Çatalcalı-Ali-Efendi — Tâyini: 1674 = 1084 senesi 21 Şubat= 15 Zülka'de Çarşanba günü; azli: 1686 = 1097 senesi 26 Eylül = 8 Zülka'de Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 12 sene, 7 ay, 3 gün; «İlk meşîhati».

(Alâiyyeli Şeyh Mehmed-Hasan-il-Alâî'nin oğlu olduğu halde 1041 = 1631 - 1632 tarihinde Çatalca'da doğmuş olduğu için «Çatalcalı» denilen Ali Efendi Osmanlı Şeyh-ül-İslâmlarının en muktedirlerinden ve Fetvâ-mecmuası da Osmanlı - Türk hukuk tarihinin en mühim vesikalarındandır. — Selefi Minkarî-zâde'nin en güzîde talebesinden olan bu kıymetli âlim müderrislikten Rumeli Kazaskerliğine kadar İlmiyye silsilesini kat'ettikten sonra 42 - 43 yaşlarında hocasının yerine Şeyh-ül-İslâm olmuştur. Makamının haysiyyet ve istiklâlini muhâfazaya son derece i'tinâ ettiği için, kendisine söz geçiremiyen devşirme vüzerânın hoşuna gitmediğinden bahsedilir! Bir taraftan da Macaristan felâketlerinden pek çok müteessir olan efkâr-ı-umumiyyenin ve bilhassa Ulemâ sınıfının avcılıktan başka bir şey düşünmiyen pâdişaha karşı galeyânı onun da mevkiini sarsmış ve her kes kendisini Dördüncü Mehmed'e karşı irşad vazifesini ifâ etmemekle ithâma başlamıştır : Nihayet Budin'in sukut haberi 8 Zülka'de = 26 Eylül Perşenbe günü İstanbul'a aksedince pâdişah Sadâret-Kaymakamı Hersekli Receb Paşa ile Ali Efendi'yi müşâvereye dâvet etmişse de, Efendi icâbet etmeyip Ulemânın rızâsı olmadığından ve ne emri varsa bildirmesi lüzumundan bahsederek red cevabı verdiği için Receb Paşa'nın telkiniyle o gün azledilmiştir. — İkinci Ahmed devrindeki ikinci meşîhat için aşağıda 62 numaraya bakınız).

57) Ankaravî-Mehmet Emin Efendi — Tâyini: 1686 = 1097 senesi 27 Eylül = 9 Zülka'de Cuma günü; ölümü: 1687 = 1098 senesi 2 Teşrinisâni = 26 Zülhicce Pazar günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 1 ay, 5 gün.

(Hüseyn Efendi isminde bir Ankaralının oğlu olduğu için «Ankaravî = Ankaralı» denilen Mehmet Efendi 1028 = 1619 da dünyaya gelmiş olduğuna göre, İlmiyye silsilesini devrettikten sonra 67 yaşında Şeyh-ül-İslâm olmuş demektir. — Büyük bir fakih olan Ankaravî'nin kıymetli bir «Mecmûa-i-Fetvâ»sı vardır. — 68 yaşında vefat etmiş ve Sultanselim'de Koğacı-Dede türbesinin önüne defnedilmiştir).

DÖRDÜNCÜ MEHMET ve İKİNCİ SÜLEYMAN DEVİRLERİ :

58) Debbâğ-zâde Mehmet Efendi — Tâyini: 1687 = 1098 senesi 2 Teşrinisâni = 26 Zülhicce Pazar günü; azli: 1688 = 1099 senesi 13 Şubat = 10 Rebî'ül-âhir Cuma günü; meşîhat müddeti: 3 ay, 11 gün; «İlk meşîhati».

(Yedikule debbağlarından Şeyh-Mahmud Efendi'nin oğlu olduğu için «Debbâğ-zâde» denilen Mehmet Efendi İlmiyye silsilesini kat'ettikten sonra Rumeli Kazaskerliğinden Şeyh-ül-İslâm olmuşsa da, Dördüncü Mehmed'i deviren Yeniçeri zorbalarının Köprülü-zâde Fâzıl-Mustafa Paşa hakkında istedikeri idâm fetvâsını vermeyip istiyenleri huzûrundan koğmuş olduğu için zorbaların mürâcaati üzerine azledilmiştir : İkinci meşîhati için 60 numaraya bakınız. — Fındıklılı azil tarihini «11 Rebî'ül-âhir Cuma» gösterirse de hakikî takvimde Cuma günü o ayın 10 una tesadüf etmektedir).

İKİNCİ SÜLEYMAN DEVRİ :

59) Erzurumlu Seyyid Hacı-Feyzullâh Efendi — Tâyini: 1688 = 1099 senesi 14 Şubat = 11 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; azli: 1688 = 1099 senesi 2 Mart = 28 Rebî'ül-âhir Salı günü; meşîhat müddeti : 17 gün; «İlk meşîhati».

(Şems-i-Tebrîzî ahfâdından Seyyid-Feyzullâh Efendi Erzurum müftisi Şeyh- Mehmet ibni Pîr-Mehmed'in oğlu ve Dördüncü Mehmet devrinde ordu vâızı olan meşhur Türk ırkçısı Vâni-Mehmet Efendi'nin dâmâdıdır : Kaynatasının delâletiyle saraya intisâb edip ilkönce Şehzâde Mustafa'nın ve ondan sonra da Şehzâde Ahmed'in hocalıklarına tâyin edilmiş, Şehzâdeler-Muallimliğinden dolayı az zamanda parlıyarak müderrislik, Kazaskerlik ve Nekaabet = Nakîb-ül-Eşrâflık gibi büyük İlmiyye makamlarını saraydaki hocalığına ilâveten devretmiştir. Uhdesinde bulunan Nekaabeti muhâfaza etmek şartiyle Meşîhat makamına tâyini, selefini deviren zorbaların tensibiyledir! Azli de vezir-i-a'zam Siyavuş Paşa'yı öldüren zorbaları tenkile karar vermiş olan halefi Nişancı-İsmail Paşa'nın dâvetine icâbet etmeyip Ağa-kapusu'na gitmesinden mütevellit gösterilir : «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 114 ve 115 numaralara bakınız. — Feyzullâh Efendi azlinden bir hafta sonra memleketi olan Erzurum'a nefyedilmiştir : İkinci meşîhati için aşağıda 66 numaraya ve bundan evvel Nekaabetle Meşîhati tıpkı Feyzullâh Efendi gibi cem'etmiş diger bir Şeyh-ül-İslâm için de yukarda 18 numaraya bakınız).

60) Debbâğ-zâde Mehmet Efendi — Tâyini: 1688 = 1099 senesi 2 Mart = 28 Rebî'ül-âhir Salı günü; azli: 1690 = 1101 senesi 25 Haziran = 18 Ramazan Pazar günü; meşîhat müddeti: 2 sene, 3 ay, 24 gün; «İkinci meşîhati».

(İlk meşîhati için yukarda 58 numaraya bakınız. Azlinin sebebi, İlmiyye sınıfındaki azilleri ve tâyinleriyle mekik dokuttuğu Ulemânın dedikodusudur. — Bâzı ilmî eserler bırakmış olan Debbâğ-zâde 1114 = 1702 senesi 15 Receb = 5 Kânunuevvel Salı günü ve diger bir rivayete göre de ayni senenin Rebî'ül-âhir = Ağustos-Eylül ayında vefat etmiştir : Mezarı Sultanselim'de yaptırdığı medresededir. — Debbâğ-zâde Mehmet Efendi'nin iki meşîhat müddeti cem'an 2 sene, 7 ay, 5 gün tutmaktadır).

İKİNCİ SÜLEYMAN ve İKİNCİ AHMED DEVİRLERİ:

61) Ebu-Said-zâde Feyzullâh Feyzi Efendi — Tâyini: 1690 = 1101 senesi 25 Haziran = 18 Ramazan Pazar günü; azli: 1692 = 1103 senesi 9 Mart = 20 Cumâda-l-âhire Pazar günü; meşîhat müddeti 1 sene, 8 ay, 14 gün; «İlk meşîhati».

(Bu Feyzullâh Efendi 24 numarada gördüğümüz «Tâc-üt-tevârîh» müellifi Hoca-Sa'düddin Efendi'nin torununun oğlu, 33 ve 35 numaralarda gördüğümüz Es'ad Efendi'nin torunu ve 39, 44 ve 46 numaralarda gördüğümüz Ebu-Saîd Efendi'nin oğludur : 1040 = 1630 - 1631 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre, İlmiyye silsilesini kat'ettikten sonra 59 - 60 yaşlarında Şeyh-ül-İslâm olmuş demektir. — Azlinin sebebî, «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinin 118 numarasında gördüğümüz Sadr-ı-a'zam Arabacı-Ali Paşa ile İkinci Ahmed'in huzûrunda şiddetli bir münâkaşa'ya girişip Arabacı'yı devlet ve ordu işlerine karşı alâkasızlıkla ithâm etmesidir. — Bundan sonraki meşîhati için aşağıda 63 numaraya bakınız).

İKİNCİ AHMED DEVRİ:

62) Çatalcalı-Ali Efendi — Tâyini: 1692=1103 senesi 10 Mart=21 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; ölümü: 1692 = 1103 senesi 19 Nisan = 2 Şa'ban Cumartesi günü; meşîhat müddeti: 1 ay, 10 gün = 40 gün; «İkinci meşîhati».

(İlk meşîhati için yukarda 56 numaraya bakınız. — Ali Efendi'nin bu ikinci meşîhatine tâyinini «23 Cumâda-l-âhire = 12 Mart Çarşanba» gününe müsâdif gösteren bir rivayet varsa da doğru değildir. — Fındıklılı-Mehmet Ağa ölüm tarihini «3 Şa'ban Şenbih» gününe müsâdif gösterir: Fakat hakikî takvimde Cumartesi günü o ayın 2 sine tesadüf etmektedir; 1041 = 1631 - 1632 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre, 60 - 61 yaşlarında ölmüş demektir; mezarı Edirne'dedir. — Çatalcalı-Ali Efendi'nin iki meşîhat müddeti cem'an 12 sene, 8 ay, 13 gün tutmaktadır).

63) Ebu-Said-zâde Feyzullah Feyzi Efendi — Tâyini: 1692 = 1103 senesi 19 Nisan = 2 Şa'ban Cumartesi günü; azli: 1694 = 1105 senesi 22 Haziran=28 Şevvâl Salı günü; meşîhat müddeti: 2 sene, 2 ay, 3 gün; «İlk meşîhati».

(İlk meşîhati için yukarda 61 numaraya bakınız. — Azlinin sebebi, nüfuzunu çekemiyen ve kendisine «Feyzullah» isminde birinden zarar geleceğini bir müneccimden haber almış olan Vezir-i-a'zam Sürmeli-Ali Paşa tarafından esrarkeşlikle ithâm edilmesidir! Azli üzerine Sakız'a nefyedilen Feyzullah Efendi bir müddet de Mısır'a sürüldükten sonra affedilip Istanbul'a gelmiş ve 1110 = 1698 senesi 15 Rebî'ül-âhir = 21 Teşrinievvel Salı günü vefat edip Eyüpdeki âile kabristanına defnedilmiştir: 1040 = 1630 - 1631 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre 67 - 68 yaşlarında ölmüş demektir; iki meşîhat müddetinin mecmûu 3 sene, 10 ay, 17 gün tutmaktadır).

İKİNCİ AHMED ve İKİNCİ MUSTAFA DEVİRLERİ:

64) Sadrüddin-zâde Sâdık Mehmed Efendi — Tâyini: 1694 = 1105 senesi 22 Haziran = 28 Şevvâl Salı günü; azli: 1695 = 1106 senesi 20 Mart = 4 Şa'ban Pazar günü; meşîhat müddeti: 8 ay, 28 gün; ilk meşîhati».

(Sadrüddin-i-Şirvânî ahfâdından olduğu için «Sadrüddin-zâde» denilen Sâdık Mehmet Efendi, Feyzullah Efendi isminde bir müderrisin oğludur: 1040 = 1630 senesi 16 Cumâda-l-ûlâ = 21 Kânunuevvel Cumartesi günü dünyaya gelmiş olduğuna göre, İlmiyye silsilesini kat'ettikten sonra yaşının Milâdî takvim hesabiyle tam 63 sene, 6 ay, 3 gün tuttuğu, yâni 64 yaşının içinde bulunduğu sırada Şeyh-ül-İslâm olmuş demektir. — Kuvvetli bir fakîh ve «Elsine-i-selâse»de şâir olan Sâdık Efendi tıpkı selefi gibi Vezir-i-a'zam Sürmeli-Ali Paşa'nın tezviriyle azledilmiştir: İkinci meşîhati Üçüncü Ahmed devrindedir).

İKİNCİ MUSTAFA DEVRİ:

65) İmam-Mehmed Efendi — Tâyini: 1695 = 1106 senesi 20 Mart = 4 Şa'ban Pazar günü; azli: 1695 = 1106 senesi 25 Mayıs = 11 Şevvâl Çarşanba günü; meşîhat müddeti: 2 ay, 6 gün; «İlk meşîhati».

(Bursalı Mehmet Efendi Dördüncü Mehmed'in imamlığında bulunduğu için «İmam-Mehmet Efendi» diye anılır: İlmiyye silsilesinde Rumeli Kazaskerliğine kadar yükseldikten sonra Şeyh-ül-İslâm olmuşsa da, 59 numarada gördüğümüz Erzurumlu Seyyid-Feyzullâh Efendi İkinci Mustafa'nın hocası olduğu için Erzurum'dan dâvet edilmiş ve pâdişah onu tâyin etmek için bunu azletmiştir. — İkinci meşîhati için aşağıda 69 numaraya bakınız).

66) Câmi'-ür-Riyâseteyn Erzurumlu Seyyid Hacı-Feyzullâh Efendi — Tâyini: 1695 — 1106 senesi 25 Mayıs = 11 Şevvâl Çarşanba günü; azli: 1703 = 1115 senesi 27 Temmuz = 13 Rebî'ül-evvel Cuma günü; meşîhat müddeti: 8 sene, 2 ay, 3 gün; «İkinci meşîhati».

(Erzurumlu Feyzullâh Efendi'nin bundan evvelki meşîhati için yukarda 59 numaraya bakınız. — Bu ikinci meşîhatinde «Hâce-i-Sultânî» pâyesinden dolayı «Câmi'ür-Riyâseteyn» ünvâniyle anılmıştır: Ayni ünvan için yukarda 24 numaraya da bakınız. — Feyzullâh Efendi'nin bu seferki uzun meşîhati bir nevi diktatörlük şeklinde geçmiş, Efendi bütün âilesini iş başına geçirmiş, büyük oğlunu Meşîhat veliahdi ilân etmiş, Vezir-i-a'zamlar bendegânı hâline gelmiş ve

nihayet bu vaziyet hem kendisinin, hem pâdişahının felâketine sebeb olan «Edirne vak'ası»yla neticelenmiştir: 1703 = 1115 vukuâtının «22 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Seyyid-Feyzullâh Efendi Üçüncü Ahmed devrinin başında gene ayni senenin 2 Eylül = 20 Rebî'ül-âhir Pazar günü Edirne'de idâm edilmiştir; Osmanlı tarihinde idâm edilen Şeyh-ül-İslâmların üçüncüsü işte budur: Bundan evvelkiler için yukarda 37 ve 49 numaralara bakınız. — Seyyid-Feyzullâh Efendi'nin iki meşîhat müddeti cem'an 8 sene, 2 ay, 20 gün tutmaktadır).

67) Paşmakçı-zâde Seyyid-Ali Efendi — Tâyini: 1703 = 1115 senesi 31 Temmuz = 17 Rebî'ül-evvel Salı günü; [Eirne vak'asından dolayı hastalık bahâne ederek işe başlamamıştır]. «İlk meşîhati».

(Eski Üsküdar kadılarından Paşmakçı-zâde Mehmet Efendi'nin oğlu olan Seyyid-Ali Efendi 1048 = 1639 senesi Zülhicce = Nisan ayında dünyaya gelmiş olduğuna göre, ilmiyye merâtibinde Rumeli Kazaskerliğine kadar yükseldikten sonra 64 yaşında Şeyh-ül-İslâm olmuş demektir: Ali Efendi'nin bu ilk meşîhati İstanbul'da teşekkül eden bir ihtilâl ordusunun Edirne'de bulunan İkinci Mustafa'yı hal'edip Üçüncü Ahmed'i iclâs etmesiyle neticelenen ve «Edirne vakası» denilen büyük ısyan hareketi esnâsında pâdişahla beraber Edirne'de bulunan ve yukarıki maddede bahsi geçen Şeyh-ül-İslâm Feyzullâh Efendi'ye karşı Istanbul'daki âsiler tarafından 9 Rebî'ül-evvel = 23 Temmuz Pazartesi günü cebren Şeyh-ül-İslâm intihâb edilmek suretiyle başlamış, bu tuhaf intihâb pâdişah tarafından tasdik edilmek üzere Edirne'ye bildirilmiş, fakat Paşmakçı-zâde öyle tehlikeli bir vaziyeti kabul etmek istemediği için «temârûz» ederek ihtilâl reislerine i'tizâr ettiğinden dolayı iki gün sonra 11 Rebî'ül-evvel = 25 Temmuz Çarşanba günü mâzereti kabul edilerek onun yerine 65 numarada gördüğümüz eski Şeyh-ül-İslâmlardan İmam-Mehmet Efendi intihâb edilmiştir. Istanbul'da yapılan bu gayr-i-meşrû intihâpların her ikisi de Edirne'de meşrû Şeyh-ül-İslâm Feyzullâh Efendinin azlinden evveldir: Paşmakçı-zâde 4 gün evvel, İmam-Mehmet Efendi de 2 gün evvel intihâb edilmiştir. İlk günlerde Istanbul'un arzularını kabul ederek ısyânı yatıştırmak istiyen İkinci Mustafa 13 Rebî'ül-evvel = 27 Temmuz Cuma günü Feyzullâh Efendi'yi azlettikten 4 gün sonra Paşmakçı-zâde'nin meşîhatini tasdik edip Istanbul'a bir Hatt-ı-Hümâyunla yeni Şeyh-ül-İslâma alel-usul giydirilmek üzere bir «Ferve-i-beyzâ» göndermişse de, o sırada ikinci intihâp yapılmış olduğu için, ihtilâlciler bu beyaz Meşîhat hil'atini henüz me'muriyeti tasdik edilmiş olmadığından dolayı gayri-meşrû Şeyh-ül-İslâm vaziyetinde bulunan İmam-Mehmet Efendi'ye giydirivermişlerdir! İşte bu vaziyetten dolayı Paşmakçı-zâde «Hatt-ı-Hümâyun»la Şeyh-ül-İslâm olduğu halde işe başlamış, bu ilk meşîhati bir tâyin muâmelesinden ibaret kalmıştır; hattâ gene bundan dolayı Şeyh-ül-İslâm cedvellerinde Efendi'nin bu ilk meşîhati hiç sıraya girmemektedir: Fakat resmen tâyin edilmiş olduğu için, hesab edilmemesi doğru değildir; Sadr-ı-a'zamlar içinde de böylesi vardır: «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 93, 105 ve 106 numaralara bakınız. — «Edirne vak'ası» Meşîhat tarihinde muvakkat bir buhran devri sayılabilir: Aşağıki 68, 69 ve 70 numaralara da bakınız).

İKİNCİ MUSTAFA ve ÜÇÜNCÜ AHMED DEVİRLERİ:

---

68) Yekçeşm-Hüseyn Efendi — Tâyini: 1703 = 1115 senesi 19 Ağustos = 6 Rebî'ül-âhir Pazar günü; azli: 1703 = 1115 senesi 22 Ağustos = 9 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; meşîhat müddeti: 3 gün.

(Yukarıki maddede gördüğümüz ısyânın başlarında âsileri yatıştırmak için onların Istanbul'da intihâb ettikleri devlet erkânından me'muriyetlerini Edirne'de tasdik eden İkinci Mustafa, ihtilâl ordusunun kendisini hal'etmek üzere Istanbul'dan Edirne'ye hareketi esnâsında artık silâhla mukavemetten başka çâre göremediği için, ihtilâlcilerin Istanbul'da Paşmakçı-zâde temâruz ve i'tizâr ettikten sonra Meşîhat makamına intihâb ettikleri İmam-Mehmed Efendi'nin gayr-i-meşrû me'muriyyetini hiçe sayarak işte bu Yekçeşm-Hüseyn Efendi'yi Meşîhat makamına çıkarmıştır : Bir senedir Edirne kadılığında bulunan bu İspartalı Hüseyn Efendi bilhassa son günlerde parlıyarak 2 Rebî'ül-evvel = 16 Temmuz Pazartęsi günü Anadolu Kazaskerliğine tâyin edilmiş ve 34 gün o vazifede bulunduktan sonra 35 inci günü Sultan Mustafa Istanbul'dan Edirne üzerine yürüyen ihtilâl ordusuna karşı Hafsa karargâhına gelince Otâğ-ı-Hümâyûnda huzûra kabul edilip daha Rumeli Kazaskeri olmadan evvel Şeyh-ül-İslâm olmuştur. Bâzı menbâlarda meşîhat müddeti bir günden ibaret gösterilirse de doğru değildir. — Halûk bir zât olduğundan bahsedilen Hüseyn Efendi'nin bu üç günlük meşihâti İkinci Mustafa'nın yerine Üçüncü Ahmed'in cülûs ettiği gün «Edirne vak'ası»nı yapan ihtilâl ordusu tarafından intihâb edilmiş devlet erkânının me'muriyetleri tasdik edilmesi üzerine nihayet bulmuş, ihtilâlcilerin seçtikleri İmam-Mehmet Efendi'nin meşîhati bu suretle meşrûiyyet kesbetmiş ve zavallı Yekçeşm-Hüseyn Efendi de o gün hapsedilip iki gün sonra 11 Rebî'ül-âhir = 24 Ağustos Cuma günü Kıbrıs'a nefyedilmiştir : Ölüm tarihi 1115 = 1704 senesi Şevvâl = Şubat/Mart ayına müsâdif gösterilir. — Yukarıki fıkrada gördüğümüz Paşmakçı-zâde Ali Efendi gibi Hüseyn Efendi de umumiyetle Şeyh-ül-İslâm cedvellerine alınmamaktaysa da doğru değildir).

ÜÇÜNCÜ AHMED DEVRİ :

69) İmam-Mehmed Efendi — Tâyini: 1703 = 1115 senesi 22 Ağustos = 9 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; azli: 1704 = 1115 senesi 26 Kânunusâni = 19 Ramazan Cumartesi günü; meşîhat müddeti: 5 ay, 5 gün; «İkinci meşîhati».

(İmam-Mehmed Efendi'nin İkinci Mustafa devrindeki iki meşîhati için yukarıda 65 numaraya ve «Edirne vak'ası» esnâsında ihtilâlciler tarafından Şeyh-ül-İslâm ilân edilmesi için de 67 numaradaki izâhâta bakınız. — İkinci Mustafa o vak'ada hal'edilince tahta çıkan Üçüncü Ahmed tarafından me'mûriyyeti tasdik edilmişse de, siyasetten behresizliği ve bilhassa şunun bunun aleyhinde bir takım sözler sarfetmesi çok geçmeden azliyle memleketi olan Bursa'ya nefyine sebeb olmuştur. — İmam-Mehmed Efendi menfâsı olan memleketinde 24 seneden fazla yaşadıktan sonra 1141 = 1728 senesi Rebî'ül-evvel = Teşriniievvel ayında vefât etmiştir. İki meşîhat müddetinin mecmûu 7 ay, 11 günden ibarettir).

70) Paşmakçı-zâde Seyyid-Ali Efendi — Tâyini: 1704 = 1115 senesi 26 Kânunusâni = 19 Ramazan Cumartesi günü; azli: 1707 = 1118 senesi 1 Şubat = 27 Şevvâl Salı günü; meşîhat müddeti: 3 sene, 6 gün; «İkinci meşîhati».

(Doğruluğu ve iktidâriyle meşhur olan Ali Efendi'nin «Edirne vak'ası» esnâsında ihtilâlcilerin talebiyle tâyin edildiği halde kabul etmediğinden dolayı fi-

len ifâ etmemiş olduğu ilk meşîhati için yukarıda 67 ve bundan sonraki üçüncü ve sonuncu meşîhati için de aşağıda 73 numaralara bakınız. — Bozulmuş olan «Tarîk-ı-ilme vaz'-ı kanun-u-nizâm» etmiş olduğundan bahsedilen bu muktedir Şeyh-ül-İslâmın azline sebeb, sadr-ı-a'zam Çorlulu-Ali Paşa'nın kendisini ve bilhassa pâdişah nezdindeki nüfuz ve i'tibârını çekemiyerek «Edirne vak'ası»ndaki dürüst hareketine rağmen fesatçılık ve ihtilâlcilikle itham ve hattâ bu iftirâya inanmıyan pâdişah nezdinde ısrâr etmesidir. Azlinden bir kaç gün sonra Sinob'a nefyedilmiştir).

71) Sadrüddin-zâde Sâdık Mehmed Efendi — Tâyini: 1707 = 1118 senesi 1 Şubat = 27 Şevvâl Salı günü; azli: 1708 = 1119 senesi 25 Kânunusâni = 2 Zülka'de Çarşanba günü; meşîhat müddeti: 11 ay, 24 gün; «İkinci meşîhati».

(Sâdık Efendi'nin ilk meşîhati için yukarıda 64 numaraya bakınız. — Muktedir bir âlim ve şâir olan bu ihtiyar Şeyh-ül-İslâm 1630 = 1040 senesi 21 Kânunuevvel = 16 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü dünyaya gelmiş olmak itibariyle, azledildiği gün yaşının 77 sene, 1 ay, 6 gün tutması, yâni 78 yaşının içinde bulunması lâzımgelir : Artık bunamıya başlamış olduğu için bir kaç defa aczinden bahsederek i'tizâr etmişse de kabul edilmemiş ve nihayet Üçüncü Ahmed'in kızlarından Hadice-Sultan'ın cenâze namazını «Bayram namazı» gibi kıldırdığı görülünce vazifesinden afvedilmiştir. Ölüm tarihi 1121 = 1709 senesi 8 Ramazan = 11 Teşrinisâni Pazartesi günüdür. — İki meşîhat müddetinin mecmûu 1 sene, 8 ay, 18 gün tutmaktadır).

72) Ebe-zâde Abdullâh Efendi — Tâyini: 1708 = 1119 senesi 25 Kânunusâni = 2 Zülka'de Çarşanba günü; azli: 1710 = 1122 senesi 16 Temmuz = 19 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba günü; meşîhat müddeti: 2 sene, 5 ay, 22 gün; «İlk meşîhati».

(Abdullâh Efendi'ye «Ebe-zâde» denilmesinin sebebi, anasının saray ebesi olmasıdır. — Azlinin sebebi, pâdişahın istemiyerek azil ve nefyetmiş olduğunu yukarıda 70 numaradaki ikinci meşîhatinden bahsederken gördüğümüz Paşmakçı-zâde'yi iltizâm etmesidir. — Ebe-zâde'nin ikinci meşîhati için aşağıda 74 numaraya bakınız).

73) Paşmakçı-zâde Seyyid-Ali Efendi — Tâyini: 1710 = 1122 senesi 16 Temmuz = 19 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba günü; ölümü: 1712 = 1124 senesi 12 Şubat=4 Muharrem Cuma günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 6 ay, 27 gün; «Üçüncü meşîhati».

(Ali Efendi 1047 = 1639 senesi Zülhicce = Nisan ayında dünyaya gelmiş olduğuna göre, 73 yaşında vefât etmiş demektir. — Bundan evvelki meşîhatleri için yukarıda 67 ve 70 numaralara bakınız. — Üç meşîhat müddetinin mecmûu 4 sene, 7 ay, 3 gün tutmaktadır. —Oğlu Abdullâh Efendi'nin meşîhati için aşağıda 82 numaraya bakınız).

74) Ebe-zâde Abdullâh Efendi — Tâyini: 1712 = 1124 senesi 13 Şubat = 5 Muharrem Cumartesi günü; azli: 1713 = 1125 senesi 14 Mart = 16 Safer Salı günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 1 ay; «İkinci meşîhati».

(Ebe-zâde'nin ilk meşîhati için yukarda 72 numaraya bakınız: İki meşihat müddetinin mecmûu 3 sene, 6 ay, 22 gün tutmaktadır. Bu seferki azlinin sebebi, Ruslara mağlûb olduktan sonra Türkiye'ye ilticâ edip hudut boyunda oturan İsveç kralı Demir-baş Charles'in Türkiye'yi harbe sürüklemek için çevirdiği entrikalardan dolayı memleketine gitmesini veyahut Dimetoka'da oturmasını istemesi ve mülteci kral bunu kabul etmeyip mukavemete kalkışınca cebren Dimetoka'ya naklinde âmil olmasıdır: 1713 = 1125 vukuâtının «1 Şubat» fıkrasına bakınız. Bu muâmele halka çirkin göründüğü için Efendi biraz sonra azledilmiş ve dilini tutamadığı için ertesi sene Trabzon'a nefyedilmişse de, yolda fırtınaya tutulup bindiği gemi ile beraber Karadeniz açıklarında batıp gitmiştir).

75) Mehmet Atâullâh Efendi — Tâyini: 1713 = 1125 senesi 14 Mart = 16 Safer Salı günü; azli: 1713 = 1125 senesi 20 Mayıs = 24 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; meşîhat müddeti: 2 ay, 7 gün.

(Rumeli-Kazaskerliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Atâullâh Efendi kadı İbrahim Efendi isminde birinin oğludur. — Az zamanda azliyle nefyine sebeb olarak rüşvetle me'muriyyet vermiş olmasından ve ehliyetsizliğinden bahsedilir).

76) İmam-Mahmud Efendi — Tâyini: 1713 = 1125 senesi 20 Mayıs = 24 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; azli: 1714 = 1126 senesi 15 Kânunuevvel = 8 Zülhicce Cumartesi günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 6 ay, 26 gün.

(Rumeli-Kazaskerliğinden ma'zul bulunduğu sırada Şeyh-ül-İslâm olan Mahmud Efendi Tophâneli-Ahmed Ağa isminde birinin oğludur: İkinci Mustafa'nın imamlığında bulunmuş olduğu için «İmam» lâkabiyle anılır. Azlinin sebebi bâzı usulsüz muâmeleleriyle selefleri Atâullâh ve Abdullâh Efendilerin nefyinde rol oynamış ve bunlardan Abdullâh Efendi'nin sürgüne giderken bindiği gemi ie beraber batmış olmasından dolayı halk arasında dedikodular çıkmış olmasıdır).

77) Mirzâ Mustafa Efendi — Tâyini: 1714 = 1126 senesi 15 Kânunuevvel = 8 Zülhicce Cumartesi günü; azli: 1715 = 1127 senesi 27 Haziran = 24 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 6 ay, 13 gün.

(Eski kazaskerlerden Abdürraûf Efendi'nin oğlu olan Mustafa Efendi Rumeli-kazaskerliğinden ma'zul bulunduğu sırada Şeyh-ül-İslâm olmuştur. — Azlinin sebebi, kendisine rakîb addettiği Dâmad-zâde Ahmed ve Hâmid-zâde Abdullah Efendiler aleyhine pâdişaha hitâben manzum arzıhaller yazdırıp her ikisinin de kazaskerlikten azillerine sebeb olması ve nihayet işin kendi tertibi olduğu tahkikatla meydana çıkmasıdır. — Oğlu Mehmed Efendi'nin meşîhati için aşağıda 81 ve torunu Said Efendi'nin meşîhati için de 104 numaraya bakınız).

78) Menteş-zâde Abdürrahîm Efendi — Tâyini: 1715 = 1127 senesi 27 Haziran = 24 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü; ölümü: 1716 = 1128 senesi 3 Kânunuevvel = 18 Zülhicce Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 5 ay, 6 gün.

(İslâm hukukunun en mümtâz âlimlerinden olan bu büyük adam Bursa mahkeme baş-kâtibi Kürt-Mehmed Efendi'nin oğludur. Türkçe yazdığı «Mecmûa-i Fetâvâ» bir hukuk âbidesi sayılacak kadar kıymetlidir. Ahlâkî faziletleriyle de bütün muâsırlarının hürmetini kazanan Abdürrahîm Efendi hususî kütüphânesini Fâtih câmiine vakfetmiştir. — Ölüm tarihi umumiyetle «19 Zülhicce» gösterilirse de burada gün ismine göre tashih edilmiştir).

79) Ebu-İshak Kara-İsmail Naîm Efendi — Tâyini: 1716 = 1128 senesi 9 Kânunuevvel = 24 Zülhicce Çarşanba günü; azli: 1718 = 1130 senesi 6 Mayıs = 5 Cumâda-l-âhire Cuma günü; meşîhat müddeti : 1 sene, 4 ay, 28 gün.

(Râşid tarihinin gösterdiği tâyin ve azil günlerinin hakikî takvime nisbetle Rüyet-i-hilâl'den hâsıl olması lâzımgelen rakam farkları burada gün isimlerine istinâden tashih edilmiştir. — Kara-İsmail Efendi Alâiyyeli kadı İbrahim Efendinin oğludur ve «Naîm» ismi de şiir mahlasıdır. — Azline sebeb, sadr-ı-a'zamlarla diğer vükelânın azil ve nasbına müdâhalesi ve çocuklarıyla adamlarının da şımarıklıklarıdır. — Oğulları İshak ve Es'ad Efendilerin meşîhatleri için aşağıda 84 ve 90 numaralara bakınız).

80) Yenişehirli-Abdullâh Efendi — Tâyini: 1718 = 1130 senesi 7 Mayıs = 6 Cumâda-l-âhire Cumartesi günü; azli: 1730 = 1143 senesi 30 Eylül = 17 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; meşîhat müddeti : 12 sene, 4 ay, 24 gün.

(Nevşehirli Dâmâd-İbrahim Paşa'nın sadâretinden evvelki Rikâb-ı-Hümâyun Kaymakamlığı devrinde takdir ve teveccühünü kazanmış olan Abdullâh Efendi onun himâyesiyle Rumeli-Kazaskerliğinden Şeyh-ül-İslâm olmuş ve Üçüncü Ahmed devrine nihayet veren Patrona ihtilâline kadar mevkiini muhâfaza etmiştir. Büyük bir hukuk âlimidir: «Behcet-ül-fetâvâ» ismindeki fetvâ mecmûası o sâhada en mûteber eserlerden sayılır. Dâmâd-İbrahim Paşa'nın sadâret devrindeki teceddüt hamlelerinin en büyüğü olan matbaacılığın kabulü hakkındaki fetvâyı da işte bu Yenişehirli-Abdullâh Efendi vermiştir: 1727 = 1139 vukuâtının «Temmuz başları» fıkrasına bakınız. Fakat Patrona ihtilâlinde ihtiyarlık za'fına kapılmış olduğu için şahsiyyetinden beklenen metâneti gösterememiş, Vak'anüvis Subhî'nin izâhına nazaran sarayda toplanan Meclis-i-ulemâda :

— Bu sinn-ü-sâlimde katra-i hûnum ile rîş-i sefîdim gülgûn olmak lâyık ve sezâ olmamağla bu bâbde cümlenizden istiânet iderüm!

diye göz yaşları döküp her kesi hayretler içinde bıraktıktan sonra âsilere taraftarlık ederek :

— Pâdişâhı hal'ile cümlemüz ıztırabdan halâs-u-rehâ bulalum!

demekten bile çekinmemiş ve bu sözler derhal Üçüncü Ahmed'e aksettiği için hemen azledilip bir çekdirme ile Bozcaada'ya sürülmüştür. — Dâmâdı Mehmet Sâlih Efendi'nin meşîhati için aşağıda 97 numaraya bakınız).

ÜÇÜNCÜ AHMED ve BİRİNCİ MAHMUD DEVİRLERİ :

81) Mirzâ-zâde Şeyh-Mehmed Efendi — Tâyini: 1730 = 1143 senesi 30 Eylül = 17 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; isti'fâsı: 1731 = 1143 senesi 17 Mayıs = 10 Zülka'de Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 7 ay, 17 gün.

(Şeyh-Mehmed Efendi yukarda 77 numarada gördüğümüz Mirzâ Mustafa Efendi'nin oğlu olduğu için «Mirzâ-zâde» lâkabiyle anılır. Patrona ihtilâli esnâsında sarayda toplanan Meclis-i-ulemâda bulunduğu ve iki defa da Rumeli-kazaskerliğinde bulunmuş olduğu için Dâmâd-İbrahim Paşa'nın tensip ve ısrâriyle Şeyh-ül-İslâm olmuş, Üçüncü Ahmed devrinin sonunda iki gün ve Birinci Mahmud devrinde de 7 ay, 15 gün Meşîhatte bulunduktan sonra ihtiyarlığından ve bilhssa gözlerinin rahatsızlığından dolayı isti'fâ etmiştir. — Oğlu Mehmed Said Efendi'nin meşîhati için aşağıda 104 numaraya bakınız).

BİRİNCİ MAHMUD DEVRİ :

82) Paşmakçı-zâde Abdullâh Efendi — Tâyini: 1731 = 1143 senesi 17 Mayıs = 10 Zülka'de Perşenbe günü; azli: 1732 = 1144 senesi 24 Şubat = 27 Şa'ban Pazar günü; meşîhat müddeti: 9 ay, 8 gün.

(Yukarda 73 numarada gördüğümüz Paşmakçı-zâde Seyyid-Ali Efendi'nin oğlu olan Abdullâh Efendi iki defa Rumeli-kazaskerliğinde bulunduktan sonra Şeyh-ül-İslâm olmuştur. Azlinin sebebi kibir ve gurûru, sert sözleriyle her kesi rencîde etmesi, pâdişaha bile kafa tutacak kadar ileri gitmesi ve bilhassa «Menem dîger nîst» şeklinde tasvir edilecek kadar kendini beğenmesidir).

83) Dâmad-zâde Ebu-l-Hayr Ahmed Efendi — Tâyini: 1732 = 1144 senesi 24 Şubat = 27 Şa'ban Pazar günü; azli: 1733 = 1146 senesi 22 Teşrinievvel = 13 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 7 ay, 27 gün.

(Ebu-l-Hayr Ahmed Efendi'ye «Dâmad-zâde» denilmesi babası Kazasker Çankırılı-Mustafa Efendi'nin yukarıda 53 numarada gördüğümüz Dördüncü Mehmet devri şeyh-ül-islâmlarından Minkârî-zâde Yahyâ Efendi'nin dâmâdı olmasındandır. — İhtiyarlığından dolayı elleri titrediği için fetvâlara imzâ yerine mühür basma müsâadesi istihsâl ettiğinden bahsedilirse de, 1334 tarihli Meşîhat salnâmesinde fotokopisi bulunan bir fetvâda imzâsı vadır: Bu mesele için aşağıda 85 numaraya da bakınız. — Azlinin sebebi, ihtiyarlığıyla hastalığından dolayı kırk gün kadar mürâcaat sâhiplerini kabul edememiş olmasıdır. — Oğlu Feyzullâh Efendi'nin meşîhati için aşağıda 94 numaraya bakınız).

84) Ebu-İshak-zâde İshak Efendi — Tâyini: 1733 = 1146 senesi 22 Teşrinievvel = 13 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; ölümü: 1734 = 1147 senesi 31 Teşrinievvel = 3 Cumâda-l-âhire Pazar günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 10 gün.

(Rumeli-kazaskerliği pâyesiyle taltif edildikten sonra Şeyh-ül-İslâm olan İshak

Efendi yukarda 79 numarada gördüğümüz Ebu-İshak Kara-İsmail Naîm Efennin oğlu olduğu için «Ebu-İshak-zâde» lâkabiyle anılır. Âlim, fâzıl ve «Elsine-i selâsede şâir»dir. Ahlâkî meziyyetleri de çok medhedilir. Kendisinden 14 sene sonra Şeyh-ül-İslâm olan kardeşi Ebu-İshak-zâde Mehmet Es'ad Efendi için aşağıda 90 numaraya bakınız).

85) Dürrî Mehmed Efendi — Tâyini: 1734 = 1147 senesi 31 Teşriniewvel = 3 Cumâda-l-âhire Pazar günü; azli: 1736 = 1148 senesi 13 Nisan = 1 Zülhicce Cuma günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 5 ay, 13 gün.

(Sadâret-i-Rûm ismi de verilen Rumeli-kazaskerliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Dürrî Mehmed Efendi'ye meşîhat müddetinin sonlarında nüzûl isâbet ettiği için fetvâlarda imzâ yerine mühür kullanılması hakkında bir irâde çıkmışsa da, vazifesine devâm edemiyecek hâle geldiği için nihayet azledilmiştir : Mühür meselesi için yukarda 83 numaraya ve bunun oğlu Mustafa Efendi'nin meşihati için de aşağıda 95 numaraya bakınız).

86) Seyyid-Feyzullâh-Efendi-zâde Es-Seyyid Mustafa Efendi — Tâyini: 1736 = 1148 senesi 13 Nisan = 1 Zülhicce Cuma günü; ölümü : 1745 = 1158 senesi 4 Mart = 30 Muharrem Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 8 sene, 10 ay, 21 gün.

(Rumeli-kazaskerliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Seyyid-Mustafa Efendi Şeyh-ül-İslâmlar cedvelinin 59 ve 66 numaralarında ve İkinci Süleyman'la İkinci Mustafa devirlerinde iki defa Şeyh-ül-İslâm olup 8 sene, 2 ay, 20 gün Meşîhat makamında bulunduğunu ve fevkalâde nüfuziyle diktatör vaziyetine gelmesi «Edirne vak'ası» na sebeb olarak kanlı akıbetiyle Osmanlı tarihinde idâm edilen şeyh-ül-islâmların üçüncüsü olduğunu gördüğümüz Erzurumlu Seyyid Hacı-Feyzullâh Efendi'nin oğludur : Üçüncü ciltte 1703 = 1115 vukuâtının «22 Ağustos» fıkrasına bakınız. — İlmî ve ahlâkî meziyyetleriyle mârûf olan Mustafa Efendi meşîhat devrinin sonlarında felce uğrıyarak konağından çıkamıyacak hâle gelmiş ve bir az sonra da ikinci bir hastalığa daha tutularak vefât etmiştir. — Kendisinden beş sene sonra Şeyh-ül-İslâm olan kardeşi Seyyid-Murtazâ Efendi için aşağıda 92 numaraya bakınız).

87) Pîrî-zâde Mehmet Şâhib Efendi — Tâyini: 1745 = 1158 senesi 6 Mart = 2 Safer Cumartesi günü; azli: 1746 = 1159 senesi 5 Nisan = 13 Rebî'ül-evvel Salı günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 1 ay.

(Evvelce iki defa Rumeli-kazaskerliğinde bulunmuş olan İmâm-ı-evvel//İmâm-ı-Sultânî Mehmet Sâhib Efendi Yeniçeri zâbitlerinden Pîrî Ağa isminde birinin oğludur ve hâlâ mevcud olan «Pîrî-zâde» âilesi işte bu Sâhib Efendi'nin kız tarafından neslidir. Muktedir bir âlim ve şâir olan bu kıymetli Şeyh-ül-İslâm meşhur tercemesinden dolayı «Mukaddime-i İbni-Haldun mütercimi» lâkabiyle mârûftur. — İhtiyarlığıyla hastalığından dolayı azlolunduğundan bahsedilir. — Oğlu Osman Sâhib Efendi'nin meşîhati için aşağıda 103 numaraya bakınız).

88) Hayatî-zâde Mehmet Emin Efendi — Tâyini: 1746 = 1159 senesi 5 Nisan = 13 Rebî'ül-evvel Salı günü; azli: 1746 = 1159 senesi 25 Teşrinievvel = 9 Şevvâl Salı günü; meşîhat müddeti: 6 ay, 20 gün.

(Hekim-başılıktan Şeyh-ül-İslâm olan Mehmet Emin Efendi Üçüncü Ahmed'in hekim-başılarından Hayâtî-zâde Mustafa Efendi'nin oğludur: Tabâbetle beraber İlmiyye mesleğine de mensuptur ve hattâ Rumeli-kazaskerliğine kadar yükseldikten sonra Hekim-başılığa nakledilmiştir. — Azline sebeb olarak ihtiyarlığından dolayı vazifesini lâyıkıyla ifâ edemedikten başka sert muâmeleleriyle ulemâyı dilgîr ettiğinden bahsedilir. — İzzî tarihi ile Devhat-ül-Meşâyih'de azil tarihi «10 Şevvâl Salı» gününe müsâdif gösterilirse de, hakikî takvimde Salı günü o ayın 9 una tesadüf etmektedir).

89) Ak-Mahmud-zâde Seyyid-Mehmet Zeyn-ül-âbidîn il-Hüseynî / Mehmet Zeynî Efendi — Tâyini: 1746 = 1159 senesi 25 Teşrinievvel= 9 Şevvâl Salı günü; azli: 1748 = 1161 senesi 20 Temmuz = 24 Receb Cumartesi günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 8 ay, 26 gün.

(Eski kazaskerlerden Mağnisalı Ak-Mahmud Efendi'nin oğlu olan Zeyn-ül-âbidîn Efendi Nakîb-ül-eşraflığa ilâveten Rumeli-kazaskerliğinde bulunduğu sırada Şeyh-ül-İslâm olmuştur. — Seksenlik bir ihtiyar olduğu için vazifesini lâyıkıyla ifâda müşkilâta uğradığından dolayı azledilmiştir).

90) Ebu-İshak-zâde Mehmet Es'ad Efendi — Tâyini: 1748 = 1161 senesi 20 Temmuz = 24 Receb Cumartesi günü; azli: 1749 = 1162 senesi 11 Ağustos = 26 Şa'ban Pazartesi günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 22 gün.

(Rumeli-kazaskerliğinden ma'zul bulunduğu sırada Şeyh-ül-İslâm olan Mehmet Es'ad Efendi 79 numarada gördüğümüz Ebu-İshak İsmail Efendi'nin oğlu, 84 numarada gördüğümüz Ebu-İshak-zâde İshak Efendi'nin kardeşi ve meşhur şâir Fıtnat Hanım'la 110 numarada göreceğimiz Şeyh-ül-İslâm Mehmet Şerif Efendi'nin babasıdır. Tefsir, lûgat, şiir ve Musıki sâhalarında bir çok eserleri vardır: En mühimleri «Lehcet-ül-lûğât» ismindeki kamusiyle musıkişinasların terceme-i hallerinden bahseden «Atreb-ül-âsâr» ismindeki kitabıdır. — Vak'anüvis İzzî azlinin sebebini «Mizâc-ı vakte evfak imtizâca muvaffak olamadıkları» şeklinde izâh etmektedir).

91) Kara-Halil-Efendi-zâde Mehmet Said Efendi — Tâyini: 1749 = 1162 senesi 11 Ağustos = 26 Şa'ban Pazartesi günü; azli: 1750 = 1163 senesi 2 Haziran = 26 Cumâda-l-âhire Salı günü; meşîhat müddeti: 9 ay, 22 gün.

(Vak'anüvis İzzî azil tarihini «Cumâda-l-âhirenin yirmi sekizinci yevm-i Selâse»ye müsâdif gösterirse de, hakikî takvimde «Selâse = Salı» günü o ayın 28 ine değil, 26 sına tesadüf etmektedir. — Eski Anadolu kazaskerlerinden Kara-Halil Efendi'nin oğlu olan Mehmet Said Efendi Anadolu ve Rumeli kazaskerliklerinde bulun-

duktan sonra Şeyh-ül-İslâm olmuştur. Azline sebeb olarak «Huşûnet»inden ve usulsüz muâmelelerinden bahsedilir. Azil günü derhal Bursa'ya sürülmüş ve beş sene sonra orada ölmüştür).

BİRİNCİ MAHMUD ve ÜÇÜNCÜ OSMAN DEVİRLERİ:

92) Seyyid Murtazâ Efendi — Tâyini: 1750 = 1163 senesi 2 Haziran = 26 Cumâda-l-âhire Salı günü; azli: 1755 = 1168 senesi 12 Kânunusâni = 28 Rebî'ül-evvel Pazar günü; meşîhat müddeti: 4 sene, 7 ay, 10 gün.

(Anadolu-kazaskerliğinden ma'zul bulunduğu sırada Şeyh-ül-İslâm olan Murtazâ Efendi Şeyh-ül-İslâmlar cedvelinin 59 ve 66 numaralarında gördüğümüz Erzurumlu Seyyid Hacı-Feyzullâh Efendi'nin oğlu ve yukarda 86 numarada bahsi geçen Seyyid-Mustafa Efendi'nin kardeşidir. — Üçüncü Osman'ın cülûsundan bir ay sonra azledilmesinin sebebi, merâsime iştirâk edemiyecek kadar dermansız ve zayıf olmasıyla izah edilir).

ÜÇÜNCÜ OSMAN DEVRİ:

93) Vessâf Abdullâh Efendi — Tâyini: 1755 = 1168 senesi 12 Kânunusâni = 28 Rebî'ül-evvel Pazar günü; azli: 1755 = 1168 senesi 8 Haziran = 27 Şa'ban Pazar günü; meşîhat müddeti: 4 ay, 27 gün.

(Rumeli-kazaskerliğinden ma'zul bulunduğu sırada Şeyh-ül-İslâm olan Vessâf Abdullâh Efendi Akhisarlı-Mehmed Efendi isminde birinin oğludur. Âlim, şâir ve hattattır. Yüz yaşına yaklaştığı için vazifesinin ifâsında müşkilâta uğradığından dolayı azledilmiştir. — Oğlu Es'ad Efendi'nin meşîhati için aşağıda 109 numaraya bakınız).

94) Dâmad-zâde Feyzullâh Efendi — Tâyini: 1755 = 1168 senesi 8 Haziran = 27 Şa'ban Pazar günü; azli: 1756 = 1169 senesi 26 Temmuz = 28 Şevvâl Pazartesi günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 1 ay, 18 gün; «İlk meşîhati».

(Rumeli-kazaskerliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Feyzullâh Efendi yukarda 83 numarada gördüğümüz Dâmâd-zâde Ebu-l-Hayr Ahmed Efendi'nin oğludur. İki meşîhati vardır: İkincisi için aşağıda 96 numaraya bakınız. — Vak'anüvis Vâsıf azil sebebini «Muktazây-ı hâl ile» izah etmektedir).

95) Dürrî-zâde Mustafa Efendi — Tâyini: 1756 = 1169 senesi 26 Temmuz = 28 Şevvâl Pazartesi günü; azli: 1757 = 1170 senesi 18 Şubat = 28 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü; meşîhat müddeti: 6 ay, 23 gün; «İlk meşîhati».

(Rumeli-kazaskerliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Mustafa Efendi yukarda 85 numarada gördüğümüz Dürrî Mehmed Efendi'nin oğludur. Üç meşîhati vardır: Bundan sonrakiler için aşağıda 101 ve 106 numaralara ve oğullarından Dürrî-zâde Mehmet Atâullâh ve Mehmet Ârif Efendilerin meşîhatleri için de 112 ve 115 numaralara bakınız).

ÜÇÜNCÜ OSMAN ve ÜÇÜNCÜ MUSTAFA DEVİRLERİ:

96) Dâmad-zâde Feyzullâh Efendi — Tâyini: 1757 = 1170 senesi 18 Şubat = 28 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü; azli: 1758 = 1171 senesi 26 Kânunusâni = 16 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 11 ay, 6 gün; «İkinci meşîhati».

(Feyzullâh Efendi'nin ilk meşîhati için yukarda 94 numaraya bakınız; İki meşîhat müddetinin mecmûu 2 sene, 24 gün tutmaktadır. — Bu seferki azlinin sebebi saray erkânının tezvirâtiyle izah edilir).

ÜÇÜNCÜ MUSTAFA DEVRİ:

97) Mehmet Sâlih Efendi — Tâyini: 1758 = 1171 senesi Kânunusâni = 16 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; azli: 1759 = 1172 senesi 30 Haziran = 5 Zülka'de Cumartesi günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 5 ay, 5 gün.

(Rumeli-kazaskerliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Sâlih Efendi eski Mısır kadılarından Kırımlı Abdullâh-Efendi-zâde Yahyâ Efendi'nin oğlu ve 80 numarada gördüğümüz Yenişehirli-Abdullâh Efendi'nin dâmâdıdır).

98) Çelebi-zâde İsmail Âsım Efendi — Tâyini: 1759 = 1172 senesi 30 Haziran = 5 Zülka'de Cumartesi günü; ölümü: 1760 = 1173 15/16 Şubat = 27/28 Cumâda-l-âhire Cuma/Cumartesi gecesi; meşîhat müddeti: 7 ay, 16 gün.

(Anadolu-kazaskerliğinden ma'zul bulunduğu sırada Şeyh-ül-İslâm olan İsmail Âsım Efendi «Nişancılar ve Reîs-ül-küttâblar» cedvelinin 73 numarasında göreceğimiz Reîs-ül-küttâb Küçük-Çelebi Mehmed Efendi'nin oğlu ve yukarda 79 numarada gördüğümüz Şeyh-ül-İslâm Ebu-İshak Kara-İsmail Efendi'nin dâmâdıdır. — Bu âlim ve şâir Şeyh-ül-İslâm vak'anüvislikte de bulunmuş ve Râşid tarihine zeyil yazmıştır).

99) Hacı-Veliyyüddin Efendi — Tâyini: 1760 = 1173 senesi 17 Şubat = 29 Cumâda-l-âhire Pazar günü; azli: 1761 = 1175 senesi 6 Eylül = 6 Safer Pazar günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 6 ay, 18 gün; «İlk meşîhati».

(Rumeli-kazaskerliğinden ma'zul bulunduğu sırada Şeyh-ül-İslâm olan Veliyyüddin Efendi Solak-başı Hacı-Mustafa Ağa isminde birinin oğludur. Meşîhate tâyin edildiği sırada hasta olduğu için i'tizâr etmişse de iyileşinceye kadar konağında kalmasına müsâade edilerek Şeyh-ül-İslâmlara mahsus olan «Ferve-i-beyzâ» Osmanlı tarihinde ilk defa olmak üzere evine gönderilmiştir. — Azline sebeb olarak hiddet ve şiddetinden bahsedilir. — Veliyyüddin Efendi Ta'lik hattının en mühim üstadlarındandır. — Efendi merhum Bâyezid câmiinde kendi ismini taşıyan «Veliyyüddin Efendi kütüphânesi»ni hayrât olarak yaptırmış ve kitaplarını da oraya vakfetmiştir: Kendisinden sonra oğlu Kazasker Mehmet Emin

Efendi de babasının kütüphanesine bir çok kitaplar vakfederek büsbütün zenginleştirmiştir. — Vâsıf tarihinde azil günü «5 Safer Ahad» gününe müsâdif gösterilirse de, hakikî takvimde «Ahad = Pazar» günü o ayın 6 sına tesadüf etmektedir. — İkinci meşîhati için aşağıda 102 numaraya bakınız).

100) Tirevî Ebubekir-Efendi-zâde Ahmed Efendi — Tâyini: 1761 = 1175 senesi 6 Eylül = 6 Safer Pazar günü; azli: 1762 = 1175 senesi 29 Nisan = 5 Şevvâl Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 7 ay, 23 gün.

(Rumeli-sadâretinden = Kazaskerliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Ahmed Efendi, Tireli Bekir Efendi isminde birinin oğlu ve 76 numarada gördüğümüz İmam-Mahmud Efendi'nin dâmâdıdır. — Azline sebeb olarak «Betâet ve rehâvetinden» bahsedilir).

101) Dürrî-zâde Mustafa Efendi — Tâyini: 1762 = 1175 senesi 29 Nisan = 5 Şevvâl Perşenbe günü; azli: 1767 = 1180 senesi 23 Nisan = 24 Zülka'de Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 4 sene, 11 ay, 24 gün; «İkinci meşîhati».

(Dürrî-zâde'nin ilk meşîhati için yukarda 95 ve bundan sonraki üçüncü ve sonuncu meşîhati için de 106 numaralara bakınız).

102) Hacı-Veliyyüddin Efendi — Tâyini: 1767 = 1180 senesi 23 Nisan = 24 Zülka'de Perşenbe günü; ölümü: 1768 = 1182 senesi 25 Teşrinievvel = 13 Cumâda-l-âhire Salı günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 6 ay, 2 gün; «İkinci meşîhati».

(Veliyyüddin Efendi'nin bundan evvelki meşîhati için yukarda 99 numaraya bakınız: İki meşîhat müddetinin mecmûu 3 sene, 20 gün tutmaktadır).

103) Pîrî-zâde Osman Sâhib Efendi — Tâyini: 1768 = 1182 senesi 26 Teşrinievvel = 14 Cumâda-l-âhire Çarşanba günü; ölümü: 1770 = 1183 senesi 2 Mart = 5 Zülka'de Cuma günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 4 ay, 7 gün.

(Üç defa Rumeli-Kazaskerliğinde bulunduktan sonra ma'zûliyyeti esnâsında Şeyh-ül-İslâm olan Osman Efendi yukarda 87 numarada gördüğümüz İbni-Haldun mütercimi Pîrî-zâde Mehmet Sâhib Efendi'nin oğludur. Muktedir ve hassas bir Dîvan şâiri olan bu kıymetli âlimin cephelerdeki mağlûbiyyetlerden müteessir olarak vefât ettiğinden bahsedilir. «Sâhib» ismi şiir mahlasıdır).

104) Mirzâ-zâde Seyyid-Mehmet Said Efendi — Tâyini: 1770 = 1188 senesi 3 Mart = 6 Zülka'de Cumartesi günü; istifâsı: 1773=1187 senesi 20 Ağustos = 1 Cumâda-l-âhire Cuma günü; meşîhat müddeti: 3 sene, 5 ay, 18 gün.

(Üç defa Sadr-ı-Rûm = Rumeli-kazaskeri olduktan sonra Reis-ül-Ulemâ iken Şeyh-ül-İslâm olan Mehmet Said Efendi 77 numarada gördüğümüz Mirzâ-Mustafa

Efendi'nin oğludur. — İsti'fâsının sebebi ihtiyarlık ve hastalıktır: Muâyede merâsiminden bile o sebeble afvedilmiş olduğundan bahsedilir).

ÜÇÜNCÜ MUSTAFA ve BİRİNCİ ABDÜLHAMİD DEVİRLERİ:

105) Şerif-zâde Seyyid-Mehmet Şerif Efendi — Tâyini: 1773 = 1187 senesi 20 Ağustos = 1 Cumâda-l-âhire Cuma günü; azli: 1774 = 1187 senesi 27 Şubat = 15 Zülhicce Pazar günü; meşîhat müddeti : 6 ay, 8 gün.

(Rumeli-sadâretinde = Kazaskerliğinde bulunduktan sonra Nakîb-ül-Eşrâflıktan Şeyh-ül-İslâm olan Mehmet Şerif Efendi ulemâdan Yenişehirli-Şerif Efendi'nin oğlu ve yukarıda 56 ve 62 numaralarda gördüğümüz meşhur Şeyh-ül-İslâm Çatalcalı-Ali Efendi'nin kızından torunudur).

BİRİNCİ ABDÜLHAMİD DEVRİ :

106) Dürrî-zâde Mustafa Efendi — Tâyini : 1774 = 1187 senesi 27 Şubat = 15 Zülhicce Pazar günü; azli: 1774 = 1188 senesi 29 Eylül = 23 Receb Perşenbe günü; meşîhat müddeti : 7 ay; «Üçüncü meşîhati».

(Dürrî-zâde'nin bundan evvelki meşîhatleri için yukarda 95 ve 101 numaralara bakınız : Üç meşîhat müddetinin mecmûu 6 sene, 1 ay, 17 gün tutmaktadır. — Azline sebeb olarak «İllet-i pîrî»den bahsedilir).

107) İvaz-Paşa-zâde İbrahim Bey Efendi — Tâyini: 1774 = 1188 senesi 29 Eylül = 23 Receb Perşenbe günü; azli: 1775 = 1189 senesi 28 Temmuz = 29 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü; meşîhat müddeti : 9 ay, 29 gün; «İlk meşîhati».

(İki defa Sadr-ı-Rûm = Rumeli-kazaskeri olduktan sonra ma'zûliyyeti esnâsında Şeyh-ül-İslâm olan İbrahim Bey Efendi «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinin 148 numarasında bahsi geçen arnavut Sadr-ı-a'zam Hacı-İvaz Mehmet Paşa'nın oğludur; «Bey Efendi» ünvânının bugünkü «Beyefendi» mânâsiyle alâkası yoktur: Vezir oğlu olduğu için «Bey» ve İlmiyye mesleğinden olduğu için de «Efendi» denilmiştir. — Azlinin sebebi, Dolmabahçe mesîresinde Kırım murahhaslarına verilen bir ziyâfette adamlarından biri hakkındaki iltimâsının Sadr-ı-a'zam tarafından reddi üzerine birdenbire hiddetlenip yerinden fırlıyarak çadırdan «pabuçsuz» çıkıp gidivermesidir: Bilhassa müsâfirlere karşı bu hareketin çok çirkin ve münâsebetsiz sayıldığından ve pâdişahın pek müteessir olduğundan bahsedilir. Zâten müteazzım, hodbin, huysuz ve her kesin aleyhinde ağzına geleni söylemekten zevk alan tuhaf bir tip şeklinde tasvir edilmektedir. — İkinci meşîhati için aşağıda 113 numaraya bakınız).

108) Topkapulu Sâlih-zâde Cam-göz Mehmet Emin Efendi — Tâyini : 1775 = 1189 senesi 28 Temmuz = 29 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü; azli : 1776 = 1190 senesi 1 Kânunuevvel = 19 Şevvâl Pazar günü; meşîhat müddeti : 1 sene, 4 ay, 4 gün.

(Rumeli-kazaskerliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Mehmet Emin Efendi İkinci Mustafa'nın Baş-imâmı Topkapulu Sâlih Efendi'nin oğludur; «Cam-göz» lâkabı mi-

yop olduğu için gözlük kullanmasındandır. — Mehmet Emin Efendi güzel yemek merâkıyle meşhurdur: Konağında yapılan nefis yemeklerin sarayda bile görülmediğinden bahsedilir; bir rivayete göre de fevkalâde i'tinâ ile hazırlattığı bir kaç tabla yemeği pâdişaha göndermiş, son derece beğenilmiş ve hattâ taltif edilmiştir. — Azlinin sebebi, ihtiyarlığından dolayı idaresinin gevşemiş ve hattâ kendi adamlarıyla maiyyetine bile söz geçiremiyecek hâle gelmiş olmasıdır).

109) Vessaf-zâde Mehmet Es'ad Efendi — Tâyini: 1776 = 1190 senesi 1 Kânunuevvel = 19 Şevvâl Pazar günü; azli: 1778 = 1192 senesi 20 Temmuz = 24 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 6 ay, 20 gün.

(Rumeli-Kazaskerliğinden Şeyh-ül-İslâm olan ve bir ziyâfette sarfettiği nükteden dolayı halk arasında «Hindi-molla» lâkabiyle anılan Es'ad Efendi 93 numarada gördüğümüz Vassâf Abdullâh Efendi'nin oğludur. — Umumiyetle azil tarihi «25 Cumâda-l-âhire»ye müsâdif gösterilirse de burada gün ismine göre rakam tashih edilmiştir. — Azlinin sebebi, ihtiyarlığıyla hastalığından dolayı işlere bakamıyacak hâle gelmiş olmasıdır).

110) Es'ad-zâde Mehmet Şerif Efendi — Tâyini: 1778 = 1192 senesi 20 Temmuz = 24 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; isti'fâsı: 1782 = 1196 senesi 12 Eylül = 4 Şevvâl Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 4 sene, 1 ay, 23 gün; «İlk meşîhati».

(Rumeli-Kazaskerliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Şerif Efendi 79 numarada gördüğümüz Ebu-İshak İsmail Efendi'nin torunu, 90 numarada gördüğümüz Ebu-İshak-zâde Mehmet Es'ad Efendi'nin oğlu, 127 numarada göreceğimiz Şerif-zâde Seyyid Mehmet Atâullâh Efendi'nin babası ve meşhur şâir Fitnat Hanım'ın kardeşidir. — «Müddeti medîd olmak hasebiyle» isti'fâ etmiş olduğundan bahsedilir. — Burada isti'fâ tarihi gün ismine göre tashih edilmiştir. — İkinci ve sonuncu meşîhati için aşağıda 119 numaraya bakınız).

111) Karahisârî Seyyid-İbrahim Efendi — Tâyini: 1782 = 1196 senesi 12 Eylül = 4 Şevvâl Perşenbe günü; ölümü: 1783 = 1197 senesi 19 Mayıs = 16 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; meşîhat müddeti: 8 ay, 7 gün.

(İki defa Rumeli-Kazaskerliğinde bulunduktan sonra Nakîb-ül-Eşrâflıktan Şeyh-ül-İslâm olan Reîs-ül-Ulemâ Seyyid-İbrahim Efendi muhtelif kadılıklarda bulunmuş olan ulemâdan Şarkî-Karahisarlı Osman Efendi'nin oğludur. — Ölümüne sebeb olarak yaşının doksanı geçkin olduğundan ve hastalandığından bahsedilir. — Umumiyyetle «17 Cumâda-l-âhire» ye müsâdif gösterilen ölüm tarihi burada gün ismine göre tashih edilmiştir).

112) Dürrî-zâde Seyyid Mehmet Atâullâh Efendi — Tâyini: 1783 = 1197 senesi 20 Mayıs = 17 Cumâda-l-âhire Salı günü; azli: 1785 = 1199 senesi 31 Mart = 20 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 10 ay, 12 gün.

(İki defa Rumeli-Kazaskerliğinde bulunduktan sonra Şeyh-ül-İslâm olan Reîs-ül-Ulemâ Atâullâh Efendi yukarda 85 numarada gördüğümüz Dürrî-Mehmed Efendi'nin torunu ve 95, 101 ve 106 numaralarda bahsi geçen Dürrî-zâde Mustafa Efen-

di'nin oğlu ve aşağıda 115 numarada göreceğimiz Dürrî-zâde Seyyid Mehmet Ârif Efendi'nin kardeşidir. — Çok samimî dostu olan Sadr-ı-a'zam Halil Hâmid Paşa gazaba uğramış olduğu için, bu da onunla beraber azledilmiştir).

113) İvaz-Paşa-zâde İbrahim Bey Efendi — Tâyini: 1785 = 1199 senesi 31 Mart = 20 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; azli: 1785 = 1199 senesi 22 Haziran = 14 Şa'ban Çarşanba günü; meşîhat müddeti: 2 ay, 22 gün, «İkinci meşîhati».

(Şahsiyyeti ve «Bey Efendi» ünvânı için yukarda 107 numaraya bakınız. — Birincisi gibi bu seferki azlinin sebebi de huysuzluğundan dolayı «Etvârının mizâc-ı Mülûkâneye mugayir» gelmiş olmasıdır. — İki meşîhat müddetinin mecmûu 1 sene, 21 gün tutmaktadır).

114) Arap-zâde Ahmed Atâullâh Efendi — Tâyini: 1785 = 1199 senesi 22 Haziran = 14 Şa'ban Çarşanba günü; ölümü: 1785 = 1199 senesi 21/22 Ağustos = 15/16 Şevvâl Pazar/Pazartesi gecesi; meşîhat müddeti: 2 ay.

(İlmiyye mesleğinde «Dürrî-zâdeler», «Pîrî-zâdeler» vesaire gibi mühim şahsiyyetler yetiştirmiş sülâleler vardır: «Arap-zâde» âilesi de işte öyle bir sülâledir. Bu âileden ilk Şeyh-ül-İslâm olan Atâullâh Efendi, Üçüncü Ahmed devrinde İmâm-ı-Sultânîlik ve Rumeli-Kazaskerliği gibi mevkilerde bulunmuş olan Arap-zâde Abdurrahman Bâki Efendi'nin oğludur: Bu Abdurrahman Efendi'nin babası Abdülvehhâb Efendi ve onun da babası Arap-Abdurrahman Efendi'dir: «Arap-zâde» soy-adı işte ondan gelir. — Atâullâh Efendi Rumeli-Kazaskerliğinde bulunduktan sonra Reîs-ül-Ulemâ iken Şeyh-ül-İslâm olmuştur. — Bunun oğlu olan Arap-zâde Mehmet Ârif Efendi'nin meşîhati için aşağıda 130 numaraya bakınız).

115) Dürrî-zâde Seyyid Mehmet Ârif Efendi — Tâyini: 1785 = 1199 senesi 23 Ağustos = 17 Şevvâl Salı günü; azli: 1786 = 1200 senesi 10 Şubat = 10 Rebî'ül-âhir Cuma günü; meşîhat müddeti: 5 ay, 18 gün; «İlk meşîhati».

(Rumeli-Kazaskerliğinde bulunduktan sonra Nakîb-ül-Eşrâflıktan Şeyh-ül-İslâm olan Mehmet Ârif Efendi 85 numarada gördüğümüz Dürrî-Mehmed Efendi'nin torunu ve 95, 101 ve 106 numaralarda bahsi geçen Dürri-zâde Mustafa Efendi'nin oğlu ve 112 numarada gördüğümüz Dürrî-zâde Mehmet Atâullah Efendi'nin kardeşi ve aşağıda 132 numarada göreceğimiz Dürrî-zâde Seyyid-Abdullâh Efendi'nin babasıdır. — «Hiç bir sebeb ve illet tahtinde olmıyarak» azlolunduğundan bahsedilir. — İkinci meşîhati için aşağıda 123 numaraya bakınız).

116) Müfti-zâde Ahmed Efendi — Tâyini: 1786 = 1200 senesi 10 Şubat = 10 Rebî'ül-âhir Cuma günü; azli: 1787 = 1202 senesi 24 Teşrinisâni = 13 Safer Cumartesi günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 9 ay, 12 gün.

(Anadolu-Kazaskerliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Ahmed Efendi'ye «Müfti-zâde» denilmesi, babasının Gelibolu müftisi olmasındandır: Fakat bu müftinin ismi belli değildir. — Ahmed Efendi'nin azline sebeb olarak Rus seferinin hâsıl ettiği fevkalâde ahvâlin nezâketinden dolayı «Kendüsüne hayret ârız ve gâh marîz ve gâh müte-mârız» olmasından bahsedilir).

117) Mekkî-Mehmed Efendi — Tâyini : 1787 = 1202 senesi 24 Teşrinisâni = 13 Safer Cumartesi günü; azli: 1788 = 1202 senesi 4 Mart = 26 Cumâda-l-ûlâ Salı günü; meşîhat müddeti: 3 ay, 10 gün; «İlk meşîhati».

(Rumeli-Kazaskerliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Mehmed Efendi Mekke-mollalarından Halil Efendi'nin oğludur: Mekke'de dünyaya gelmiş olduğu için «Mekkî» lâkabiyle anılır. — Azlinin sebebi, aşağıki fıkrada göreceğimiz halefinin günden güne parlayıp kendisini gölgede bırakmış olmasıdır. — İkinci meşîhati için aşağıda 122 numaraya ve oğlu Âsım Efendi'nin meşîhati için de, 136 numaralı fıkraya bakınız).

BİRİNCİ ABDÜLHAMİD ve ÜÇÜNCÜ SELİM DEVİRLERİ :

118) Seyyid Mehmet Kâmil Efendi — Tâyini: 1788=1202 senesi 4 Mart = 26 Cumâda-l-ûlâ Salı günü; azli: 1789 = 1203 senesi 19 Ağustos = 27 Zülka'de Çarşanba günü ; meşîhat müddeti : 1 sene 5 ay, 16 gün.

(Anadolu-Kazaskerliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Kâmil Efendi eski Rumeli-Kazaskerlerinden Osman Efendi'nin oğlu ve yukarda 59 ve 66 numaralarda gördüğümüz Erzurumlu Hacı-Feyzullâh Efendi'nin kızından torunudur. — Birinci Abdülhamid'in fevkalâde teveccühünü kazanarak iş başına gelmişse de, Üçüncü Selim'in cülûsunda «Teceddüd-i saltanat hasebile tabiîyyül-cereyân olan vukuâttan olmak üzere» azledilmiş olduğuna göre, yeni pâdişahın teceddüd fikirlerini kolay hazmedecek bir şahsiyyet sayılmamış demektir).

ÜÇÜNCÜ SELİM DEVRİ :

119) Es'ad-zâde Mehmet Şerif Efendi — Tâyini : 1789 = 1203 senesi 19 Ağustos = 27 Zülka'de Çarşanba günü; azli : 1789 = 1204 senesi 17 Teşrinievvel = 27 Muharrem Cumartesi günü; meşîhat müddeti : 1 ay, 29 gün; «İkinci meşîhati».

(Mehmet Şerif Efendi'nin ilk meşîhati için yukarda 110 numaraya bakınız. — «Kâffe-i nizâmât-ı mülkiyye ve kavânîn-i askeriyyeyi tecdid eylemek niyyetinde» olan teceddüdçü pâdişaha «Cerî ve, cerbezelü» bir Şeyh-ül-İslâm lâzım olduğu için ihtiyar ve hastalıklı Şerif Efendi'nin çarçabuk azledilmiş olduğundan bahsedilir. — İki meşîhat müddetinin mecmûu 4 sene, 3 ay, 22 gün tutmaktadır).

120) Hamîd-zâde Mustafa Efendi — Tâyini : 1789 = 1204 senesi 17 Teşrinievvel = 27 Muharrem Cumartesi günü ; azli : 1791 = 1205 senesi 13 Mart = 8 Receb Pazar günü; meşîhat müddeti : 1 sene, 4 ay, 27 gün.

(Rumeli-Kazaskerliği pâyesiyle taltif edildikten pek az sonra Şeyh-ül-İslâm olan Mustafa Efendi eski Mısır kadılarından Hamîdî-Mehmed Efendi'nin oğludur. Cerbezeli, âlim ve fâzıl bir zât olduğu için İlmiyye mesleğini ıslâh etmek üzere iş başına getirilmişse de, ifrâta kapılarak bir çok ulemâyı dilgîr etmiş ve hattâ nihayet teceddüdçü pâdişahı bile kendinden soğutmuş olduğu için azledilmiştir).

121) Seyyid Yahyâ Tevfik Efendi — Tâyini: 1791 = 1205 senesi 14 Mart = 9 Receb Pazartesi günü; ölümü: 1791 = 1205 senesi 27 Mart = 22 Receb Pazar günü; meşîhat müddeti: 13 gün.

(Nâkîb-ül-eşraflıktan Şeyh-ül-İslâm olan Reîs-ül-ulemâ Yahyâ Tevfik Efendi Eyyûp Efendi isminde bir müderrisin oğludur. İlmiyle fazlına rağmen fevkalâde harîs olduğu için:
— Velev ki bir gün olsun Şeyh-ül-İslâm olmadan Allah canımı almasun!
diye duâ edip durmuş olmasından dolayı on üç günlük bir meşîhatten sonra eceliyle ölüvermesi, işte bu duâsının müstecâb olmasıyla izah edilir).

122) Mekkî-Mehmed Efendi — Tâyini: 1791 = 1205 senesi 27 Mart = 22 Receb Pazar günü; azli: 1792 = 1206 senesi 12 Temmuz = 22 Zülka'de Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 3 ay, 16 gün; «İkinci meşîhati».

(Mekkî-Mehmed Efendi'nin ilk meşîhati için yukarda 117 numaraya bakınız. — Bu seferki azlinin sebebi, inhitâta uğrıyan İlmiyye mesleğini ihtiyarlığından dolayı ıslâh edememesi ve meşîhat işlerini de «Şunun bunun elinde» bırakmış olmasıdır. — İki meşîhat müddetinin mecmûu 1 sene, 6 ay, 28 gün tutmaktadır).

123) Dürrî-zâde Seyyid Mehmet Ârif Efendi — Tâyini: 1792 = 1206 senesi 12 Temmuz = 22 Zülka'de Perşenbe günü; azli: 1798 = 1213 senesi 30 Ağustos = 18 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 6 sene, 1 ay, 19 gün; «İkinci meşîhati».

(Ârif Efendi'nin ilk meşîhati için yukarda 115 numaraya bakınız. — Bu seferki azline sebeb olarak Mısır meselesinden dolayı ayni âkıbete uğrıyan Sadr-ı-a'zam İzzet Mehmet Paşa ile «Şerîk-i inân» olmasından bahsedilir: İzzet Mehmet Paşa uzun müddet Mısır valiliğinde bulunduğu halde Fransızların Mısır istilâsına karşı hiç bir tedbir ittihâz etmemiş olmakla ithâm edilmiş ve Ârif Efendi de her hususta onunla hemfikir olduğu için birlikte azledilmiştir. — İki meşîhat müddetinin mecmûu 6 sene, 7 ay, 7 gün tutmaktadır).

124) Reis-zâde Mustafa Âşir Efendi — Tâyini: 1798 = 1213 senesi 30 Ağustos = 18 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; azli: 1800 = 1215 senesi 11 Temmuz = 18 Safer Cuma günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 10 ay, 12 gün.

(Rumeli-Kazaskerliğinden ma'zul bulunduğu sırada Şeyh-ül-İslâm olan Reîs-ül-ulemâ Âşir Efendi, Birinci Mahmud devri reîs-ül-Küttâblarından Tavukçu-başı dâmâdı Hacı-Mustafa Efendi'nin oğlu olduğu için «Reis-zâde» lâkabiyle anılır. — Bir çok hayrâtı vardır ve en mühimmi de Bahçekapusu'ndaki kütüphânesidir. — Azlinin sebebi «Muktezây-ı vakt-ü-hâl» ile izah edilir!).

125) Samânî-zâde Ömer Hulûsi Efendi — Tâyini: 1800 = 1215 senesi 11 Temmuz = 18 Safer Cuma günü; azli: 1803 = 1218 senesi 21 Mayıs = 29 Muharrem Cumartesi günü; meşîhat müddeti: 2 sene, 10 ay, 11 gün; «İlk meşîhati».

(Rumeli-Kazaskerliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Ömer Hulûsi Efendi ulemâdan Hüseyn Efendi isminde bir zâtin oğludur. — Azline sebeb olarak me'muriyyet tev-

cihinde şefâat ve iltimas kabul etmediği için ilmiyye sınıfının kendisinden yüz çevirmiş olduğundan ve bu hâlin de işleri sekteye uğrattığından bahsedilir! — Bundan sonraki meşîhatleri için aşağıda 128 ve 133 numaralara bakınız).

126) Sâlih-zâde Ahmed Es'ad Efendi — Tâyini: 1803 = 1218 senesi 21 Mayıs = 29 Muharrem Cumartesi günü; azli: 1806 = 1221 senesi 14 Teşrinisâni = 1 Receb Pazar günü; meşîhat müddeti : 3 sene, 5 ay, 24 gün; «İlk meşîhati».

(Rumeli-Kazaskerliğinden ma'zul bulunduğu sırada Şeyh-ül-İslâm olan Es'ad Efendi İkinci Mustafa'nın Baş-imamı Topkapulu-Sâlih Efendi'nin oğlu ve 108 numarada gördüğümüz Sâlih-zâde Cam-göz Mehmet Emin Efendi'nin kardeşidir. — Azlinin sebebi, Üçüncü Selim'in teceddüd hamlelerini tecviz eden fetvâlarından dolayı «İkinci Edirne vak'ası»nı tertip eden mürteci'ler nazarında suçlu sayılmasıdır ve hattâ «Vak'a» mürettipleri aleyhinde bir fetvâ vermiş olduğundan bile bahsedilmiştir : Bu «Vak'a» için 1806 = 1221 senesi «2 Haziran» fıkrasına ve Es'ad Efendi'nin bundan sonraki meşîhati için de aşağıda 131 numaraya bakınız).

ÜÇÜNCÜ SELİM ve DÖRDÜNCÜ MUSTAFA DEVİRLERİ :

127) Şerif-zâde Seyyid Mehmet Atâullâh Efendi — Tâyini : 1806 = 1221 senesi 14 Teşrinisâni = 1 Receb Pazar günü; azli : 1807 = 1222 senesi 13 Temmuz = 7 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi günü; meşîhat müddeti : 7 ay, 29 gün; «İlk meşîhati».

(Rumeli-Kazaskerliğinde bulunduktan sonra Nakîb-ül-eşrâflıktan Şeyh-ül-İslâm olan bu Topal-Atâullâh Efendi 79 numarada gördüğümüz Ebu-İshak İsmail Efendi'nin torununun oğlu, 90 murada gördüğümüz Ebu-İshah-zâde Mehmed Es'ad Efendinin torunu, 110 numarada gördüğümüz Es'ad-zâde Mehmet Şerif Efendi'nin oğlu ve 84 numarada gördüğümüz Ebu-İshak-zâde İshah Efendi ile meşhur şâir Fitnat Hanım'ın küçük-yeğeni, yâni kardeşinin torunudur. — Atâullâh Efendi muhâfazakârlığından dolayı iş başına getirilip yukarıki fıkrada bahsi geçen «İkinci Edirne vak'ası» nın mürteci mürettipleri tatmin edilmek istenilmişse de, Üçüncü Selim'in hal'inde âmil olan Kabakçı-Mustafa'ya hulûl eden bâzı düşmanları kendisini Sultan Selim tarafdârı gösterdikleri için yanlışlıkla azledilmiştir; iki meşîhati arasındaki ma'zuliyyet müddeti bir günden ibarettir : Aşağıki fıkraya da bakınız).

DÖRDÜNCÜ MUSTAFA DEVRİ:

128) Samânî-zâde Ömer Hulûsi Efendi — Tâyini : 1807 = 1222 senesi 13 Temmuz = 7 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi günü; azli: 1807 = 1222 senesi 14 Temmuz = 8 Cumâda-l-ûlâ Salı günü; meşîhat müddeti : 1 gün; «İkinci meşîhati».

(İlk meşîhati için yukarda 125 ve son meşîhati için de aşağıda 133 numaralara bakınız. — Hulûsi Efendi'nin Kabakçı ihtilâline tesadüf eden bu ikinci meşîhatinin bir güne münhasır kalması, yukarıki fıkrada gördüğümüz selefi Topal-Atâullâh Efendi'nin düşmanları tarafından teceddüd tarafdarlığıyla ithâm edildikten sonra, mürteci ve âsi Ocaklıları elde eden tarafdarlarının da onu hakikî çehresiyle

teceddüd düşmanı göstermiş olmalarıdır! İşte bundan dolayı azgın zorbalar Meşîhat'deki tebeddül hâtâsının derhal tashihini isteyince, zavallı Samânî-zâde hemen isti'fâ ettirilivermiştir).

129) Şerif-zâde Seyyid Mehmet Atâullâh Efendi — Tâyini: 1807 = 1222 senesi 14 Temmuz = 8 Cumâda-l-ûlâ Salı günü; azli: 1808 = 1223 senesi 21 Temmuz = 27 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 8 gün; «İkinci meşîhati».

(Topal-Atâullâh Efendi'nin bu ikincisinden bir gün fâsılayla ayrılan ilk meşîhati için yukarda 127 numaraya bakınız: İki meşîhat müddetinin mecmûu 1 sene, 8 ay, 7 gün tutmaktadır. — Bu topal mürteciin azli, Alemdar-Mustafa Paşa'nın Istanbul'a girdiği gün verdiği emirden dolayıdır: 1808 = 1223 vukuâtının «28 Temmuz» fıkrasına bakınız).

DÖRDÜNCÜ MUSTAFA ve İKİNCİ MAHMUD DEVİRLERİ:

130) Arap-zâde Mehmet Ârif Efendi — Tâyini: 1808 = 1223 senesi 21 Temmuz = 27 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; azli: 1808 = 1223 senesi 15 Ağustos = 22 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; meşîhat müddeti: 25 gün.

(Rumeli-Kazaskerliğinden ma'zul bulunduğu sırada Şeyh-ül-İslâm olan Ârif Efendi yukarda 114 numarada gördüğümüz Arap-zâde Ahmed Atâullâh Efendi'nin oğludur. — Alemdar-Mustafa Paşa Üçüncü Selim'i tahta çıkarmak üzere Topkapu sarayına dayandığı zaman Ârif Efendi'yi elçilikle Dördüncü Mustafa'ya göndermiş, pâdişah zavallı Şeyh-ül-İslâmı Alemdar tarafdarlığıyla itham ve tehdid ederek koğmuş ve Ârif Efendi muvaffakıyyetsizlikle dışarı çıkınca da Alemdar-Mustafa Paşa ayni ithamlarla hayatını tehdid ettiği için, Efendi iki ateş arasında şaşkın bir hâle gelmiştir; Üçüncü Selim işte o sırada şehid edilmiş olduğu için zavallı Ârif Efendi'nin halk arasında uğursuz sayıldığından bahsedilir: Azlinin en mühim sebebi işte bu tuhaf telâkkidir).

İKİNCİ MAHMUD DEVRİ:

131) Sâlih-zâde Ahmed Es'ad Efendi — Tâyini: 1808 = 1223 senesi 15 Ağustos = 22 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; azli: 1808 = 1223 senesi 22 Teşrinisâni = 3 Şevvâl Salı günü; meşîhat müddeti: 3 ay, 8 gün; «İkinci meşîhati».

(İlk meşîhati için yukarda 126 numaraya bakınız. — Es'ad Efendi'nin bu seferki azline sebeb, «Alemdar vak'ası» üzerine vaziyete hâkim olan mürteci zorbaların onu «Nizâm-ı-cedid Şeyh-ül-İslâmı» diye dillerine dolamalarından dolayı bir sûikasda uğramak ihtimâlinden endişe eden ulemânın sırf hayatını kurtarmak için vazifesine nihayet verilmesini istemiş olmalarıdır. — İki meşîhat müddetinin mecmûu 3 sene, 9 ay, 2 gün tutmaktadır).

132) Dürrî-zâde Seyyid Abdullâh Efendi — Tâyini : 1808 = 1223 senesi 22 Teşrinisâni = 3 Şevvâl Salı günü; azli : 1810 = 1225 senesi 22 Eylül = 22 Şa'ban Cumartesi günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 10 ay; «İlk meşîhati».

(Nakîb-ül-eşrâflıktan Şeyh-ül-İslâm olan Dürrî-zâde Abdullâh Efendi 85 numarada gördüğümüz Dürrî-Mehmed Efendi'nin torununun oğlu ve 95, 101 ve 106 numaralarda bahsi geçen Dürrî-zâde Mustafa Efendi'nin torunu, 115 ve 123 numaralarda gördüğümüz Dürrî-zâde Seyyid Mehmet Ârif Efendi'nin oğlu ve 112 numarada bahsi geçen Dürrî-zâde Seyyid Mehmet Atâullâh Efendi'nin yeğenidir. — Umumiyetle azlinin sebebine temâs edilmemekle beraber, ulemâdan bâzılarının mürteci zorbaları yeniden tahrike kalkışmalarından dolayı Sultan Mahmud'un kendisinden şüphe etmiş olduğu anlaşılmaktadır. — İkinci meşîhati için aşağıda 134 numaraya bakınız).

133) Samânî-zâde Ömer Hulûsi Efendi — Tâyini : 1810 = 1225 senesi 22 Eylül = 22 Şa'ban Cumartesi günü; azli: 1812 = 1227 senesi 11 Haziran = 30 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; meşîhat müddeti : 1 sene, 8 ay 19 gün; «Üçüncü meşîhati».

(İlk iki meşîhati için yukarda 125 ve 128 numaralara bakınız : Üç meşîhat müddetinin mecmûu 4 sene, 7 ay, 1 gün tutmaktadır. — Cevdet Paşa «Cumâda-l-âhire gurresinde» azledildiğinden bahsederse de, me'hazlarından olan Şânî-zâde tarihinde «Selh-i Cumâda-l-ûlâda» gösterilir: «1 Cumâda-l-âhire» tarihi halefinin tâyinine müsâdiftir. — Hulûsî Efendi'nin bu son meşîhatinden azline sebeb olarak ihtiyarlığından dolayı hiddet ve şiddetinin çok fazlalaşmış olduğundan bahsedilir: Bununla beraber «Za'f-ı-pîrî» sinden dolayı isti'fâ etmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır).

134) Dürrî-zâde Seyyid Abdullâh Efendi — Tâyini: 1812 = 1227 senesi 12 Haziran = 1 Cumâda-l-âhire Cuma günü; azli: 1815 = 1230 senesi 22 Mart = 10 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; meşîhat müddeti : 2 sene, 9 ay, 10 gün; «İkinci meşîhati».

(İlk meşîhati için yukarda 132 numaraya bakınız : İki meşîhat müddetinin mecmûu 4 sene, 7 ay, 10 gün tutmaktadır. — Bu seferki azlinin sebebi, ehemmiyetsiz bir Yeniçeri patırtısında mütereddid davranarak Sadr-ı-a'zam Hurşid Paşa'nın zorbaları te'dib kararını tasvib etmemiş olmasıdır).

135) Çelebi-zâde hafîdi Seyyid Mehmet Zeyn-ül-âbidîn Efendi/ Zeynî Efendi — Tâyini : 1815 = 1230 senesi 22 Mart = 10 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; azli : 1818 = 1233 senesi 27 Kânunusâni = 19 Rebî'ül-evvel Salı günü; meşîhat müddeti : 2 sene, 10 ay, 6 gün.

(Nakîb-ül-eşrâflıktan ma'zul bulunduğu sırada Şeyh-ül-İslâm olan Zeyn-ül-âbidîn Efendi eski Haleb kadılarından ve saray hekimlerinden Sürre-emîni-zâde Seyyid Mehmet Said Efendi'nin oğludur : «Çelebi-zâde hafidi» denilmesine sebeb, 98 numarada gördüğümüz Şeyh-ül-İslâm Çelebi-zâde İsmail Âsım Efendi'nin kızından torunu olmasıdır. — Islâhat gayretiyle gösterdiği şiddetten dolayı İlmiyye zümresinin husûmetine hedef olan Zeynî Efendi'nin azli de «Softalar vak'ası», «Vak'a-i mûm» veyahut «Mum gavgası» gibi isimlerle bahsedilen Talebe-i-ulûm galeyânı üzerinedir : Mum buhrânından dolayı bakkalların adam ba-

şına bir tek mum verdikleri sırada iki mum alamadığı için bir bakkala dayak atan müteheyyiç bir softa ile arkadaşlarının tevkifiyle nefyi üzerine bütün Talebe-i-ulûm ayaklanmış ve nihayet menfîlerin afvi kararlaşmışsa da, Zeyn-ül-âbidîn Efendi artık mevkiini muhâfaza edememiştir).

136) Mekkî-zâde Mustafa Âsım Efendi — Tâyini : 1818 = 1233 senesi 27 Kânunusâni = 19 Rebî'ül-evvel Salı günü; azli: 1819 = 1234 senesi 3 Eylül = 13 Zülka'de Cuma günü; meşîhat müddeti : 1 sene, 7 ay, 7 gün; «İlk meşîhati».

(Rumeli-Kazaskerliğinden ma'zul bulunduğu sırada Şeyh-ül-İslâm olan Âsım Efendi yukarda 117 ve 122 numaralarda gördüğümüz Mekkî-Mehmed Efendi'nin oğludur. — Azline sebeb olarak meşhur «Hâlet Efendi'nin havasına tevfik-i hareket edemediğinden» bahsedilir : İkinci Mahmud devrinde bir aralık diktatör rolü oynıyan Tatar-Hâlet Efendi için 1820 = 1235 vukuâtının «20 Ağustos» fıkrasına ve Âsım Efendi'nin bundan sonraki meşîhatleri için aşağıda 140 ve 143 numaralara bakınız).

137) Hacı-Halil Efendi/Çerkez-Halil Efendi — Tâyini: 1819 = 1234 senesi 3 Eylül = 13 Zülka'de Cuma günü; azli: 1821 = 1236 senesi 28 Mart = 23 Cumâda-l-âhire Çarşanba günü; meşîhat müddeti : 1 sene, 6 ay, 25 gün.

(Rumeli-Kazaskerliğinden ma'zul bulunduğu sırada Şeyh-ül-İslâm olan Hacı-Halil Efendi çerkezdir ve Üçüncü Mustafa'nın kızlarından Hibetullah-Sultan'ın sütninesinin oğludur : Kafkasya'da doğmuş olduğu için babasının ismi belli değildir. — Selefi gibi bu da Tatar-Hâlet Efendi ile geçinemediği için azil ve nefyedilmiştir).

138) Yâsinci-zâde Seyyid-Abdülvehhâb Efendi — Tâyini : 1821 = 1236 senesi 28 Mart = 23 Cumâda-l-âhire Çarşanba günü; azli : 1822 = 1238 senesi 10 Teşrinisâni = 24 Safer Pazar günü; meşîhat müddeti : 1 sene, 7 ay, 13 gün; «İlk meşîhati».

(Nakîb-ül-eşrâflıktan Şeyh-ül-İslâm olan Abdülvehhâb Efendi Ayasofya Yâsinhanlarından Sinoplu Seyyid-Mustafa Efendi'nin oğludur. — Son iki halefi gibi bunun da azline Tatar-Hâlet Efendi'nin tezvirâtı sebeb gösterilir. — Bundan sonraki meşîhati için aşağıda 142 numaraya bakınız).

139) Sıdkı-zâde Ahmed Reşid Efendi — Tâyini : 1822 = 1238 senesi 10 Teşrinisâni = 24 Safer Pazar günü; azli: 1823 = 1239 senesi 25 Eylül = 19 Muharrem Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 10 ay, 15 gün.

(Rumeli-Kazaskerliğinden ma'zul bulunduğu sırada Şeyh-ül-İslâm olan Ahmed Reşid Efendi eski Ordu kadılarından Mehmet Sıdkı Efendi'nin oğludur. — Azline sebeb olarak «Evlâd-u-ahfâdının nüvvâbdan rüşvet almakla ma'yûb» olduğundan bahsedilir).

140) Mekkî-zâde Mustafa Âsım Efendi — Tâyini : 1823 = 1239 senesi 25 Eylül = 19 Muharrem Perşenbe günü; azli: 1825 = 1241 senesi 26 Teşrinisâni = 14 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; meşîhat müddeti : 2 sene, 2 ay, 1 gün; «İkinci meşîhati».

(İlk meşîhati için yukarda 136 ve son meşîhati için aşağıda 143 numaralara bakınız. — Cevdet Paşa azil tarihini «Rebî'ül-âhirin on üçüncü Perşenbe» gününe müsâdif gösterirse de, Perşenbe günü o ayın 13 üne değil, 12 sine tesadüf etmektedir; burada muâsır bir müellif olan Hızır-İlyâs Efendi'nin Enderun tarihinde gösterdiği «13 Rebî'ül-âhir» tarihi tercih edilmiş ve yalnız gün rakamı «Sebt = Cumartesi» kaydine istinâden tashih olunmuştur. — Azle sebeb olarak Yeniçeri-ocağı'nın ilgasına karar vermiş olan İkinci Mahmud'un öyle bir vaziyette Meşîhat makamını daha kuvvetli bir şahsiyyete tevdi etmek arzusundan bahsedilir).

141) Kadı-zâde Mehmet Tâhir Efendi — Tâyini : 1825 = 1241 senesi 26 Teşrinisâni = 14 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; azli: 1828 = 1243 senesi 6 Mayıs = 21 Şevvâl Salı günü; meşîhat müddeti: 2 sene, 5 ay, 10 gün.

(Anadolu-Kazaskerliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Mehmet Tâhir Efendi taşra kadılarından Tokatlı Ömer Efendi'nin oğludur. — Azil tarihi umumiyyetle «22 Şevvâl» e müsâdif gösterilirse de, Hızır-İlyas Efendi'nin Enderun tarihinde o sene Şevvâlinin 25 inci günü «Cuma»ya müsâdif gösterildiğine göre azlin Salı gününe tesadüf etmsi lâzımgelir ve o da hakikî takvimde Şevvâlin 22 sine değil, 21 ine müsâdiftir. — Azle sebeb olarak Efendi'nin ihtiyarlığıyla istirâhat ihtiyâcından bahsedilir).

142) Yâsinci-zâde Seyyid Abdülvehhâb Efendi — Tâyini : 1828 = 1243 senesi 6 Mayıs = 21 Şevvâl Salı günü; azli: 1833 = 1248 senesi 8 Şubat = 18 Ramazan Cuma günü; meşîhat müddeti : 4 sene, 9 ay, 3 gün; «İkinci meşîhati».

(İlk meşîhati için yukarda 138 numaraya bakınız. — Azlinin sebebi ihtiyarlığıyla dermansızlığıdır. — İki meşîhat müddetinin mecmûu 6 sene, 4 ay, 16 gün tutmaktadır).

İKİNCİ MAHMUD ve ABDÜLMECİD DEVİRLERİ :

143) Mekkî-zâde Mustafa Âsım Efendi — Tâyini : 1833 = 1248 senesi 8 Şubat = 18 Ramazan Cuma günü; ölümü: 1846 = 1262 senesi 19/20 Teşrinisâni=30 Zülka'de/1 Zülhicce Perşenbe/Cuma gecesi; meşîhat müddeti: 13 sene, 9 ay, 10 gün; «Üçüncü meşîhati».

(Bundan evvelki meşîhatleri için yukarda 136 ve 140 numaralara bakınız. Üç meşîhat müddetinin mecmûu 17 sene, 6 ay, 18 gün tutmaktadır).

ABDÜLMECİT DEVRİ :

144) İsmet-Bey-zâde Seyyid Hacı-Ahmed Ârif Hikmet Bey Efendi — Tâyini : 1846 = 1262 senesi 21 Teşrinisâni = 2 Zülhicce Cumartesi günü; azli: 1854 = 1270 senesi 21 Mart = 21 Cumâda-l-âhire Salı günü; meşîhat müddeti : 7 sene, 4 ay.

(Dâr-ı Şurây-ı Askerî müftiliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Ârif Hikmet Bey Efendi, Üçüncü Selim devri kazaskerlerinden İbrahim İsmet Bey Efendi'nin oğludur: Babası İsmet Bey Efendi de Birinci Abdülhamid devri vüzerâsından ve Mısır valilerinden İsmail Râif Paşa'nın oğlu ve Malatyalı İbrahim Paşa'nın torunudur; Ârif

Hikmet Bey'le babasına «Bey Efendi» denilmesi işte bundandır: Bu nokta için yukarda 107 numaraya bakınız. — Osmanlı Şeyh-ül-İslâmlarının en mümtazlarından sayılan Ârif Hikmet Bey Efendi ilmiyle fazlından başka «Elsine-i selâsede» şâirliğiyle de meşhurdur: Divânı matbûdur. Medine'de kurdurduğu yedi bin ciltlik kıymetli kütüphâne kendi ismiyle anılır. — Azlinin sebebi ihtiyarlığıdır).

145) Meşreb-zâde Mehmet Ârif Efendi — Tâyini: 1845 = 1270 senesi 21 Mart = 21 Cumâda-l-âhire Salı günü; ölümü: 1858 = 1275 senesi 26/27 Kânunuevvel = 20/21 Cumâda-l-ûlâ Pazar/Pazartesi gecesi; meşîhat müddeti: 4 sene, 9 ay, 7 gün.

(Anadolu ve Rumeli-Kazaskerliklerinde bulunduktan sonra Meclis-i-Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliyye âzâlığından Şeyh-ül-İslâm olan Mehmet Ârif Efendi, Trabzonlu müderris Şâtır-zâde Emin Efendi'nin oğludur: Kazasker Meşreb-Ali Efendi'nin kızından torunu olduğu için «Meşreb-zâde» lâkabiyle anılır. Çok açık fikirli bir zât olduğu için Tanzimât devrinin yeniliklerini terviç etmiş olmakla mâruftur. Meşîhatte ıslâhat yapmış, «Mekteb-i Kuzât»ı te'sis etmiş, «Emvâl-i eytâm» nizamnâmesini tedvin edip Eytam müdürlüğünü kurmuş ve «Silk-i Kazâ» denilen Kadılık = Hâkimlik mesleğinde imtihan usulünü koymuştur).

ABDÜLMECİD VE ABDÜL'AZİZ DEVİRLERİ:

146) Seyyid Mehmet Sa'düddin Efendi — Tâyini: 1858 = 1275 senesi 27 Kânunuevvel = 21 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi günü; azli: 1863 = 1280 senesi 23 Teşrinisâni = 11 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; meşîhat müddeti: 4 sene, 10 ay, 27 gün.

(Meclis-i-Vâlâ âzâlığından Şeyh-ül-İslâm olan Mehmet Sa'düddin Efendi müderris Abdülhamid Efendi'nin oğludur: Şeyh-ül-İslâmlar cedvelinin 24 numaralı fıkrasında gördüğümüz «Tâc-üt-Tevârîh» müellifi Hoca-Sâ'düddin Efendi'nin nesline mensub olduğu rivayet edilir. — İlmi, fazlı ve doğruluğu kadar tok sözlülüğü ile de mâruftur: İşte bundan dolayı Bâb-ı-Âlî'de hoşa gitmemiş ve nihayet Büyük-Fuad Paşa'nın te'siriyle azledilmiştir).

ABD-ÜL-AZİZ DEVRİ:

147) Âtıf-zâde Ömer Hüsâmüddin Efendi — Tâyini: 1863 = 1280 senesi 23 Teşrinisâni = 11 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; azli: 1866 = 1283 senesi 9 Ağustos = 27 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 2 sene, 8 ay, 16 gün.

(Meclis-i-Maârif riyâsetiyle Kazaskerliklerde bulunduktan sonra Şeyh-ül-İslâm olan Hüsâmüddin Efendi, Üçüncü Selim devri ulemâsından Cemal Efendi'nin oğludur: Kütüphânesiyle meşhur Defterdar Âtıf Efendi'nin oğlu Reîs-ül-Küttâb Mehmet Celâl Efendi'nin torunlarından olduğu için «Âtıf-zâde» lâkabiyle şöhret bulmuştur. — «Hasb-el-icâb» azlolunduğundan bahsedilir: Azlinden sonra «Mecâlis-i Âliyeye me'mûr», yâni nezâretsiz nâzır olmuştur).

148) Hacı Mehmet Refik Efendi — Tâyini : 1866 = 1283 senesi 9 Ağustos = 27 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; azli : 1868 = 1285 senesi 30 Nisan = 7 Muharrem Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 1 sene, 8 ay, 22 gün.

(Meclis-i İntihâb-ı Hükkâm riyâsetine ilâveten hâiz olduğu Meclis-i-Vâlâ âzâlığından Şeyh-ül-İslâm olan Hacı Refik Efendi Boşnaktır ve Bosna'nın Çelebi-pazarı kasabasından Hacı-Abdullah oğlu Ali Efendi'nin oğludur. — Ahlâkının temizliğinden ve çok muktedir bir fakîh olduğundan bahsedilir. — Azli üzerine bu da selefi gibi «Mecâlis-i Âliyeye me'mûr» olmuştur).

149) Câmi'-ür-Riyâseteyn Akşehirli Hasan Fehmi Efendi — Tâyini: 1868 = 1285 senesi 30 Nisan = 7 Muharrem Perşenbe günü; azli : 1871 = 1288 senesi 17 Eylül = 2 Receb Pazar günü; meşîhat müddeti: 3 sene, 4 ay, 17 gün; «İlk meşîhati».

(Rumeli-Kazaskerliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Hasan Fehmi Efendi Ilgınlı Osman Efendi isminde bir zâtin oğludur : «Câmi'-ür-Riyâseteyn» ünvânı Sultan Aziz'in cülûsunda hocalığına tâyin edilerek «Muallim-i-Sultânî» likle Meşîhati sonradan cem'etmiş olmasındandır : Yukarıda 24 numaraya bakınız. — Azlinin sebebi, kendisine müzâhir olan Âlî Paşa'nın o tarihten on gün evvel vefât etmiş ve Gürcü Mahmud Nedim Paşa'nın da sadârete geçmiş olmasıdır : Bu mesele için aşağıki fıkraya ve Hasan Fehmi Efendi'nin ikinci meşîhati için de aşağıda 153 numaraya bakınız).

150) Ahmed Muhtar-Molla Bey Efendi — Tâyini : 1871 = 1288 senesi 17 Eylül = 2 Receb Pazar günü; azli : 1872 = 1289 senesi 5 Teşrinisâni = 4 Ramazan Salı günü; meşîhat müddeti : 1 sene, 1 ay, 18 gün; «İlk meşîhati».

(Meclis-i Tedkikat-ı Şer'iyye âzâlığından müsta'fi bulunduğu sırada Rus tarafdârı Sadr-ı-a'zam Gürcü Mahmud Nedim Paşa'nın iltizâmiyle birdenbire Şeyh-ül-İslâm oluveren Ahmed Muhtar-Molla Bey Efendi «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinin 180 ve 184 numaralarında gördüğümüz kölelikten yetişme Gürcü Sadr-ı-a'zam Koca-Yusuf Paşa'nın torunu ve ulemâdan Mahmud Bey'in oğludur : Mahmud Nedim'in bunu meşîhate yükseltmesi kölelik ve gürcülük gayretindendir. — Molla Bey'in «Hoş-sohbet» bir zât olduğundan bahsedilir. — «Bey Efendi» ünvânı için yukarda 107 numaraya bakınız. — Mehmud Nedim'in azli üzerine Molla Bey mevkiini ancak üç ay dört gün muhâfaza edebilmiştir. — İkinci meşîhati için aşağıda 156 numaraya bakınız).

151) Turşucu-zâde Hacı Ahmed Muhtar Efendi — Tâyini : 1872 = 1289 senesi 6 Teşrinisâni = 5 Ramazan Çarşanba günü; azli: 1874 = 1291 senesi 11 Haziran = 25 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; meşîhat müddeti : 1 sene, 7 ay, 5 gün.

(Dâr-ı Şûrây-ı Askerî müftiliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Ahmed Muhtar Efendi'ye «Turşucu-zâde» denilmesinin sebebi, babası İbrahim Ağa'nın Turşucular-Kethudâsı/Kâhyası olmasıyla izah edilir : Bununla beraber İbrahim Ağa'nın Ayasofya'da turşuculuk etmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır; bu rivayetlerin ikisi de doğru olabilir. Aslen Safranbolulu olan Ahmed Muhtar Efendi'nin dedesi Hacı-Mehmed Efendi ve onun babası da Safranbolulu-Bahâüddin Efendi'dir. — Henüz Kazaskerliğe yükselmemiş olduğu halde büyük zekâsiyle ilmî kıymetinden dolayı

Istanbul pâyesinden birdenbire Şeyh-ül-İslâm olması ulemâ arasında dedikoduya sebeb olmuşsa da vekarı, iktidârı ve doğruluğuyla az zamanda herkesin hürmetini kazanmıştır. — Gözden düşmesine sebeb, Vâlide-Sultan'ın bir dâvâ münâsebetiyle gönderdiği Kahveci-başısını koğmuş olmasıdır! Nihayet bir gün «Debdebeli kayığına binmeyip» İdâre-i-Mahsûsa vapurlarından biriyle Kadıköyü'ne geçmesi hafiflik sayılıp vesile ittihâz edilerek azledilmiştir).

152) İmâm-ı-Sultânî Hâfız-Hasan Hayrullâh Efendi — Tâyini : 1874 = 1291 senesi 11 Haziran = 25 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; azli : 1874 = 1291 senesi 19 Temmuz = 4 Cumâda-l-âhire Pazar günü; meşîhat müddeti : 1 ay, 8 gün; «İlk meşîhati».

(Sultan Aziz'in İmâm-ı-Evvelliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Hasan Hayrullâh Efendi, Kasımpaşalı-Osman Efendi isminde birinin torunu ve Tersâne yoklamacılarından Hamdullâh Efendi isminde birinin de oğludur. Abdurrahman Şeref'in tâbiriyle «Tahsili basit, fakat Tecvid ve vücûh-i Kırâat'de üstâd-ı ferîd» olmak itibariyle sesinin güzelliğinden başka hiç bir meziyyeti olmıyan bu kof yobazın saraya intisâbı, Sultan Mecid devrinde bir ses imtihânı geçirmek suretiyle İmâm-ı-Sâniliğe tâyininden itibaren başlamıştır. İlmiyye mesleğinde Rumeli-Kazaskerliği pâyesine kadar yükselmesi Sultan Aziz devrindedir : Sarayda pâdişahı eğlendirmek için yaptığı mukallitliklerle maskaralıklardan dolayı her kesin gözünden düşmüş ve tezvirâtından dolayı da «Müfsid imâm» lâkabiyle şöhret bulmuştur. Buna rağmen nasıl olup da Sultan Aziz'den o kadar rütbeler ve ihsanlar çekebilmiş olduğuna hayret etmemek kabil değildir. Maskaralıkla müfsitlik gibi nankörlükte de «Üstâd-ı ferîd» olduğu için, 154 numarada göreceğimiz ikinci meşîhatinde hal'in «Erkân-ı erbea» denilen ele-başıları arasına bile katılarak velinimetine ihânet etmekte kusur etmemiştir! Bu denâeti irtikâbına sebeb olarak ilk meşîhatinden bir ay sekiz günde azledilmiş olmasından dolayı pâdişaha karşı hâsıl olan kin ve garazından bahsedilir. Zâten meşîhatine sebeb de hal'in en büyük aktörü olan Hüseyn Avni Paşa'nın musırrâne tavsiyesidir. Bu münâsebetle Sultan Aziz'in:

— Bizim imamı Şeyh-ül-İslâm yaptım, biraz da vükelâ kahrını çeksün!

dediğinden bile bahsedilir. — Azli üzerine gönlünü almak istiyen padişah kendisine 2500 altın ihsân etmiştir! — 1876 = 1293 vukuâtının «30 Mayıs» fıkrasına da bakınız).

153) Câmi-ür-Riyâseteyn Akşehirli Hasan Fehmi Efendi — Tâyini : 1874 = 1291 senesi 19 Temmuz = 4 Cumâda-l-âhire Pazar günü; azli : 1876 = 1293 senesi 11 Mayıs = 16 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; meşîhat müddeti : 1 sene, 9 ay, 23 gün; «İkinci meşîhati».

(İlk meşîhati için yukarda 149 numaraya bakınız. — Hasan Fehmi Efendi'nin bu ikinci meşîhatinin son 8 ay, 16 günü Gürcü Mahmud Nedim'in ikinci sadâretine tesadüf etmiştir : Mahmud Nedim Paşa aleyhine Midhat Paşa'nın softalara para dağıtarak tertib ettiği «Talebe-i-ulûm nümâyişi»ni yatıştıramamış olması Efendi'nin de Paşa ile beraber azline sebeb olmuştur; o meşhur nümâyiş için 1876=1293 vukuâtının «10 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Hasan Fehmi Efendi'nin iki meşîhat müddetinin mecmûu 5 sene, 2 ay, 10 gün tutmaktadır).

ABD-ÜL-AZİZ, BEŞİNCİ MURAD ve İKİNCİ ABDÜLHAMİD DEVİRLERİ :

154) İmâm-ı-Sultânî Hâfız-Hasan Hayrullâh Efendi — Tâyini : 1876 = 1293 senesi 12 Mayıs = 17 Rebî'ül-âhir Cuma günü; azli : 1877 = 1294 senesi 26 Temmuz = 15 Receb Perşenbe günü; meşîhat müddeti : 1 sene, 2 ay, 15 gün; «İkinci meşîhati».

(İlk meşîhati için yukarda 152 numaraya bakınız. — Sultan Aziz'i tahtından indiren ve «Erkân-ı erbea» yahut «Erkân-ı müttefika» denilen dört devlet-adamının biri de işte bu değersiz Şeyh-ül-İslâmdır : Fetvâ yazacak kadar bile iktidarı olmadığı için, velinimetinin hal'i fetvâsını bir rivayete göre Meclis-i-Maârif âzâsından Bağdadlı Fasîh Efendi'ye ve daha kuvvetli bir rivayete göre de Fetvâ-emini Kara-Halil Efendi'ye yazdırmıştır! Beşinci Murad'ın hal'ine fetvâ veren de budur : Netice itibariyle iki pâdişahın hal'ine âit şer'î vesikaları işte bu câhil yobaz imzâlamış demektir! — Azlinden sonra Sultan Hamid kendisini ilkönce Şeyh-ül-Haremlikle Medine'ye göndermiş ve ondan sonra da Tâif'de «İkamete me'mur» etmiştir. — İki meşîhat müddetinin mecmûu 1 sene, 3 ay, 13 gün tutmaktadır).

İKİNCİ ABDÜLHAMİD DEVRİ :

155) Hacı Kara-Halil Efendi — Tâyini : 1877 = 1294 senesi 26 Temmuz = 15 Receb Perşenbe günü; azli : 1878 = 1295 senesi 18 Nisan = 15 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 8 ay, 23 gün.

(Fetvâ-eminliğine ilâveten hâiz olduğu Meclis-i-A'yan, Meclis-i İntihâb-ı Hükkâm ve Mecelle-Cem'iyyeti âzâlıkları uhdesindeyken Şeyh-ül-İslâm olan Kara-Halil Efendi eskiden Amasya sancağına ve şimdi Çorum vilâyetine tâbi' olan Mecidözü kazâsından Mustafa Efendi'nin oğludur. Çok kuvvetli bir fakîh olduğundan bahsedilir. Sultan Aziz'in hal'ine âit fetvânın tesvidi buna izâfe edilir : Sultan Hamid'in kendisine pek i'timâd edememesinde her halde bu vaziyetin büyük bir te'siri olmalıdır).

156) Ahmed Muhtar-Molla Bey Efendi — Tâyini : 1878 = 1295 senesi 18 Nisan = 15 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; azli: 1878 = 1295 senesi 4 Kânunuevvel = 9 Zülhicce Çarşanba günü; meşîhat müddeti : 7 ay, 16 gün; «İkinci meşîhati».

(İlk meşîhati için yukarda 150 numaraya bakınız: İki meşîhat müddetinin mecmûu 1 sene, 9 ay, 4 gün tutmaktadır).

157) Uryânî-zâde Ahmed Es'ad Efendi — Tâyini : 1878 = 1295 senesi 4 Kânunuevvel = 9 Zülhicce Çarşanba günü; ölümü : 1889 = 1306 senesi 17 Kânunusâni = 15 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; meşîhat müddeti : 10 sene, 1 ay, 14 gün.

(Muhtelif İlmiyye makamlarında bulunduktan sonra A'yan âzâlığından Şeyh-ül-İslâm olan Ahmed Es'ad Efendi ulemâdan Mehmet Said Efendi'nin oğlu ve Fetvâ-eminlerinden Kilisli Mehmet Râşid Efendi'nin torunudur. — Zeki, muktedir ve doğru adam olmakla mâruftur).

158) Bodrumlu Hacı Ömer Lûtfi Efendi — Tâyini : 1889 = 1306 senesi 18 Kânunusâni = 16 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü; azli : 1891 = 1309 senesi 3/4 Eylül = 28/29 Muharrem Perşenbe/Cuma gecesi; meşîhat müddeti : 2 sene, 7 ay, 17 gün.

(Anadolu-Kazaskerliği pâyesine kadar yükseldikten sonra Şeyh-ül-İslâm olan Ömer Lûtfi Efendi Bodrumlu Hacı-Ömer Efendi'nin torunu ve Hacı-Mehmed Efendi'nin oğludur. Bir aralık Sultan Aziz'in büyük oğlu Yusuf İzzüddin Efendi'nin muallimliğinde bulunmuştur. Azlinde halefi olan Mektupçusu Cemâlüddin Efendi'nin tesiri olduğundan bahsedilir).

159) Yusuf-zâde/Hâlid Efendi-zâde Mehmet Cemâlüddin Efendi — Tâyini : 1891 = 1309 senesi 4 Eylül = 29 Muharrem Cuma günü; isti'fâsı : 1908 = 1326 senesi 4 Ağustos = 6 Receb Salı günü; meşîhat müddeti : 16 sene, 11 ay, «İlk meşîhati».

(Rumeli-Kazaskerliği pâyesiyle Meşîhat-Mektupçuluğunda bulunduğu sırada «Mizâc ve meşreb-i zamâneye tamamiyle vukuf peydâ etmiş» olduğu için birdenbire Şeyh-ül-İslâm oluveren Cemalüddin Efendi, Şeyh-Yusuf-zâde Hâlid Efendi isminde bir kazaskerin oğludur; hem dedesinin, hem babasının isimleriyle künyelenir : Kendisi 17 seneye yaklaşan bu ilk meşîhati Ahmet Cevad Paşa'nın sadâretiyle Said Paşa'nın beşinci, altıncı, yedinci ve Kâmil Paşa'nın ikinci sadâretlerine ve Halil Paşa ile Avlonyalı Ferid Paşa'nın uzun süren sadâret devirlerine tesadüf etmektedir. — İkinci meşrutiyyetin ilânı Said Paşa'nın 13 gün süren yedinci sadâretine müsâdiftir : Meşrutiyyet devrinde Sadr-ı-a'zamla beraber bütün kabine âzâsı da müsta'fi sayıldıkları için, Said Paşa'nın yedinci sadâretinden çekilmesi üzerine Şeyh-ül-İslâm da diğer vükelâ ile beraber isti'fâ etmiş demektir; işte bundan dolayı Cemâlüddin Efendi'nin Said Paşa'yı istihlâf eden Kâmil Paşa kabinesindeki me'muriyyeti ikinci meşîhati sayılmak lâzımgelir (1). — Şeyh-ül-İslâmlarla Ser-askerlerin her hafta Cuma selâmlığında bulunmaları âdettir : Sultan Hamid'in işte bu Şeyh-ül-İslâm Cemâlüddin Efendi ile Ser-asker Rızâ Paşa'ya her Cuma selâmlığı üzerine her hafta biner altın ihsân etmiş olduğunu Münevver kızı Ayşe-Sultan'dan muhtelif münâsebetlerle bir kaç defa işitmiştim. — Cemâlüddin Efendi'nin dört meşîhati vardır : Bundan sonrakiler için aşağıda 160, 168 ve 169 numaralara bakınız).

160) Yusuf-zâde/Hâlid Efendi-zâde Mehmet Cemalüddin Efendi — Tâyini : 1908 = 1326 senesi 5 Ağustos = 7 Receb Çarşanba günü; isti'fâsı : 1909 = 1327 senesi 13/14 Şubat = 22/23 Muharrem Cumartesi/Pazar gecesi; meşîhat müddeti : 6 ay, 10 gün; «İkinci meşîhati».

(Kâmil Paşa'nın üçüncü sadâretine tesadüf eden bu ikinci meşîhatinden sonra İttihad-ve-Terakki devrinde artık yıldızı sönmüş olan Cemâlüddin Efendi bundan sonra ancak muhâlifler devrinde iş başına gelebilmiştir : Aşağıda 168 ve 169 numaralara bakınız).

---

(1) Buradan itibaren Şeyh-ül-İslâmların mükerrer me'muriyyet sayılarında kabine değişiklikleri de hisâb edilmiştir.

161) Mehmet Zıyâüddin Efendi — Tâyini : 1909 = 1327 senesi 14 Şubat = 23 Muharrem Pazar günü; isti'fâsı : 1909 = 1327 senesi 13 Nisan = 22 Rebî'ül-evvel Salı günü; meşîhat müddeti : 1 ay, 27 gün; «İlk meşîhati».

(Rumeli-kazaskerliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Zıyâüddin Efendi Fetvâhâne Reîs-ül-Müsevvidîni Ezineli Osman Nuri Efendi'nin oğludur. İki meşîhati vârdır : Bu birincisi Hüseyn Hilmi Paşa'nın ilk kabinesinde ve aşağıki fıkrada göreceğimiz ikinci meşîhati de Tevfik Paşa'nın ilk sadaretindedir).

İKİNCİ ABDÜLHAMİD ve BEŞİNCİ MEHMET DEVİRLERİ :

162) Mehmet Zıyâüddin Efendi — Tâyini : 1909 = 1327 senesi 14 Nisan = 23 Rebî'ül-evvel Çarşanba günü; isti'fâsı : 1909 = 1327 senesi 5 Mayıs = 14 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; meşîhat müddeti : 21 gün; «İkinci meşîhati».

(Sultan Hamid'in millet ve memleket için sonsuz ve ölçüsüz felâketlere sebeb olan hali' fetvâsını Mehmet Zıyâüddin Efendi işte bu ikinci meşîhatinde imzâlamıştır; fetvâ metnindeki hali' sebebleri tamamiyle yalan ve iftirâdan ibarettir : 1909 = 1327 vukuâtının «27 Nisan» fıkrasına bakınız. Efendi'nin meşîhatinden sonra A'yân âzâlığına tâyini işte bu tarihî günâhının mükâfâtıdır. — Zıyâüddin Efendi'nin iki meşîhat müddetinin mecmûu 2 ay, 18 gün tutmaktadır).

BEŞİNCİ MEHMET DEVRİ:

163) Pîrî-zâde Mehmet Sâhib-Molla Bey Efendi — Tâyini : 1909 = 1327 senesi 5 Mayıs = 14 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; isti'fâsı : 1909 = 1327 senesi 28 Kânunuevvel =15 Zülhicce Salı günü; meşîhat müddeti : 7 ay, 24 gün.

(Istanbul'un en meşhur Ulemâ sülâlelerinden «Pîrî-zâde» âilesine mensup olan Sâhib-Molla Bey bu sülâleden yetişen üçüncü Şeyh-ül-İslâmdır : Bundan evvelkiler için yukarda 87 ve 103 numaralara bakınız. «Bey Efendi» ünvânı Paşa torunu olmasındandır : Babası kazasker İbrahim İsmet Bey, dedesi kazasker Yahyâ Bey, dedesinin babası kazasker İbrahim Bey ve dedesinin dedesi vüzerâdan Sarı-Mehmet Paşa'dır. «Bey Efendi» ünvânı için yukarda 107 numaraya da bakınız. Sâlih-Molla Bey, Abdülhak Hâmid'in eniştesidir. Çok muktedir ve dürüst bir zât olan Molla Bey, bir çok İlmiyye ve Adliyye makamlarında bulunduktan sonra A'yân âzâlığından Şeyh-ül-İslâm olmuş ve Hüseyn Hilmi Paşa'nın ikinci kabinesinde bulunmuştur).

164) Çelebi-zâde Hüseyn Hüsnü Efendi — Tâyini : 1910 = 1327 senesi 12 Kânunusâni = 30 Zülhicce Çarşanba günü; isti'fâsı : 1910 = 1328 senesi 12 Temmuz = 4 Receb Salı günü; meşîhat müddeti : 6 ay, 1 gün.

(Mahkeme-i Evkaf-ı-Hümâyun kadılığından Şeyh-ül-İslâm olan Hüseyn Hüsni Efendi ulemâdan İbrahim Rüşdi Efendi'nin oğludur : «Çelebi-zâde» lâkabı dede-

sinin babası Erzurumlu Çelebi-Mehmed Efendi'den gelir. — Hakkı Paşa'nın gafil kabinesindeki meşîhatinden ayrılmasının sebebi, yapılan budalalıklara dayanamıyarak harekete geçmiş olmasıdır ; Baş-Mâbeynci Lûtfi Simavî Bey'in hâtıratında «Dâhil olduğu kabine aleyhinde muhtelif meb'usanla müttefikan tahrikâtta bulunduğundan, Sarây-ı-Hümâyûna celbolunarak isti'fâya mecbur» edilmiş olduğundan bahsedilir).

165) Mûsâ Kâzım Efendi — Tâyini : 1910 = 1328 senesi 12 Temmuz = 4 Receb Salı günü; isti'fâsı: 1911=1329 senesi 29 Eylül = 5 Şevvâl Cuma günü; meşîhat müddeti : 1 sene, 2 ay, 18 gün; «İlk meşîhati».

(Bâzı ilmiyye vazifelerinde bulunduktan sonra İttihad-ve-Terakki'ye intisâbından dolayı tâyin edildiği A'yân âzâlığından Şeyh-ül-İslâm olan Mûsâ Kâzım Efendi, Tortumlu İbrahim isminde birinin oğludur. Hakkı Paşa kabinesinde Hüseyn Hüsni Efendi'nin yerine Şeyh-ül-İslâm oluvermesi bir çok dedikodulara yol açmış ve bilhassa farmason olduğu halde Meşîhat makamına getirilmesi bir hayli şikâyetlere sebeb olmuştur! Mâbeyn Baş-kâtibi Ali Fuad Bey'in hâtırâtında bundan sonraki meşîhatlerinden birine tâyini arzedildiği zaman Sultan Reşad'ın şu sözlerle i'tirâz etmiş olduğundan bahsedilir :

— Mûsâ Kâzım Efendi'nin evvelki meşîhatinde farmason olduğuna dâir saraya pek çok kâğıtlar geldiğinden, o olamaz!

Fakat pâdişah bu sözüne rağmen tâyinini tasdik etmek mecburiyetinde bırakılmıştır! Şâir Eşref'in şu meşhur kıt'asında Mûsa Kâzım Efendi'yi Yahudi dönmesi gibi göstermesi işte bundandır :

Avdetîler ile hükûmetimiz
Benzedi devlet-i Yahûdâ'ya
Bâb-ı-Fetvâyı da çiftlik edip
Verdiler en-nihâye Mûsâ'ya

Fakat pâdişahın da, efkâr-ı-umumiyyenin de muhâlefetini hiçe sayan müstebit İttihad-ve-Terakki komitesi bu gayr-i-makbûl adamı yıllarca Meşîhat makamında tutmaktan çekinmemiştir! — Mûsâ Kâzım Efendi'nin dört meşîhati vardır : Bundan sonrakiler için aşağıda 166, 173 ve 174 numaralara bakınız).

166) Mûsâ Kâzım Efendi — Tâyini : 1911 = 1329 senesi 30 Eylül = 6 Şevvâl Cumartesi günü; isti'fâsı : 1911 = 1330 senesi 30 Kânunuevvel = 9 Muharrem Cumartesi günü; meşîhat müddeti : 3 ay; «İkinci meşîhati».

(Mûsâ Kâzım Efendi'nin bu ikinci meşîhati Said Paşa'nın sekizinci sadâretine müsâdiftir : İlk meşîhati için yukarıki fıkraya ve bundan sonraki meşîhatleri için de aşağıda 173 ve 174 numaralara bakınız).

167) Abdurrahman Nesîb Efendi — Tâyini : 1911 = 1330 senesi 31 Kânunuevvel = 10 Muharrem Pazar günü; istifâsı : 1912 = 1330 senesi 16 Temmuz = 1 Şa'ban Salı günü; meşîhat müddeti : 6 ay, 16 gün.

(Mısır kadılığından Şeyh-ül-İslâm olan Abdurrahman Nesîb Efendi eski Üsküp kadılarından Halil Feyzi Efendi'nin oğludur ve ecdâdı Avlonya köylülerinden olmak itibariyle aslen arnavuttur. Meşîhati Said Paşa'nın dokuzuncu ve sonuncu sadâretindeki kabinededir).

168) Yusuf-zâde/Hâlid Efendi-zâde Mehmet Cemâlüddin Efendi — Tâyini : 1912 = 1330 senesi 22 Temmuz = 7 Şa'ban Pazartesi günü; isti'fâsı : 1912 = 1330 senesi 29 Teşrinievvel = 18 Zülka'de Salı günü; meşîhat müddeti : 3 ay, 8 gün; «Üçüncü meşîhati».

(Cemâlüddin Efendi'nin bundan evvelki meşîhatleri için yukarda 159 ve 160 numaralara ve bundan sonraki son meşîhati için de aşağıki fıkraya bakınız. Bu seferki meşîhati Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesindedir).

169) Yusuf-zâde/Hâlid Efendi-zâde Mehmet Cemâlüddin Efendi — Tâyini : 1912 = 1330 senesi 29 Teşrinievvel = 18 Zülka'de Salı günü; İttihatçıların Bâb-ı-Âlî baskınında kabine ile beraber ıskatı : 1913 = 1331 senesi 23 Kânunusâni = 14 Safer Perşenbe günü; meşîhat müddeti: 2 ay, 25 gün; «Dördüncü meşîhati».

(Cemâlüddin Efendi'nin bu son meşîhati Kâmil Paşa'nın dördüncü ve sonuncu sadâretine müsâdiftir. Bundan evvelki meşîhatleri için yukarda 159, 160 ve 168 numaralara bakınız: Dört meşîhat müddetinin mecmûu 17 sene, 11 ay, 13 gün tutmaktadır. Siyasî ve resmî hayatı Bâb-ı-Âlî baskınıyla nihayet bulduktan sonra İttihad-Terakki komitesinin ihtâriyle memleket hâricine çıkıp Mısır'a gitmiş, orada vefât etmiş ve cenâzesi Istanbul'a getirilip Fâtih'deki âile mezarlığına defnedilmiştir).

170) Mehmet Es'ad Efendi — Tâyini : 1913 = 1331 senesi 24 Kânunusânî = 15 Safer Cuma günü; Mahmud Şevket Paşa'nın katli üzerine kabine ile beraber vazifesinin nihayet bulması : 1913 = 1331 senesi 11 Haziran = 6 Receb Çarşanba günü; meşîhat müddeti : 4 ay, 18 gün; «İlk meşîhati».

(Fetvâ-Eminliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Mehmed Es'ad Efendi, Huzûr-ı-Hümâyun Ders-i-Şerîfi mukarrirlerinden Ahıskalı Nu'man Efendi'nin oğludur. Bu birinci meşîhati Mahmud Şevket Paşa kabinesindedir : İkincisi için aşağıki fıkraya bakınız).

171) Mehmet Es'ad Efendi — Tâyini : 1913 = 1331 senesi 12 Haziran = 7 Receb Perşenbe günü; isti'fâsı : 1914 = 1332 senesi 15 Mart = 17 Rebî'ül-âhir Pazar günü; meşîhat müddeti: 9 ay, 3 gün; «İkinci meşîhati».

(Es'ad Efendi'nin bu ikinci meşîhati Said Halim Paşa kabinesindedir : Fakat kabineden evvel şahsen isti'fâ etmiştir. İki meşîhatinin mecmûu 1 sene, 1 ay, 21 gün tutmaktadır).

172) Ürgûbî/Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi — Tâyini: 1914=1332 senesi 16 Mart = 18 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; isti'fâsı : 1916 = 1334 senesi 6 Mayıs = 3 Receb Cumartesi günü; meşîhat müddeti : 2 sene, 1 ay, 21 gün.

(Nezâret uhdesinde kalmak üzere Evkaf nâzırlığından Şeyh-ül-İslâm olan Hayri Efendi, Trablusugarp vilâyeti Evkaf müdürlerinden Ürgüplü Abdullah Avni Efendi'nin oğludur. Meşîhatinden evvel Adliye ve Evkaf nezâretlerinde bulunduğu zaman sivil elbise giydiği ve «Hayri Bey» denildiği halde, Şeyh-ül-İslâm

olunca İlmiyye kıyâfetine girmiş ve «Hayri Efendi» diye anılmıya başlamıştır. — Ahlâkının temizliği ve çalışkanlığıyla mârûf olan Hayri Efendi bilhassa Evkaf sâhasındaki eserleriyle tanınmıştır : Vakıf hanları onun zamanında yapılmış muazzam binâlardır. Bununla beraber, fukarâya yemek dağıtan imârethâneleri kaldırıp vakıf hanları te'sis ederek muhtâcîne yemek yerine para tevzi edileceğinden bahsettiği halde, hanların vâridâtı o gibi yardımlara tahsis edilmemiş olduğu için tenkide uğramıştır. — Hayri Efendi'nin meşîhati Said Halim Paşa kabinesindedir; Mâbeyn Baş-kâtibi Ali Fuad Bey isti'fâsının sebebini bizzât kendisinden dinliyerek hâtırâtına şöyle geçirmiştir :

— Geçen gün Enver Paşa'nın yalısının arkasındaki köşkte vermiş olduğu zıyâfette siz de hâzırdınız : Gördünüz; o masraflar, o ihtişamlar neyle oluyor? Ben artık onlarla birlikte bulunamam!

Harb-i-umumîde millet ve ordu açlıktan kırılırken işte böyle bir tantana ve debdebe içinde safâ süren İttihad-ve-Terakki kodamanlarının miras-yedilikleri nihayet kendi Şeyh-ül-İslâmlarını bile çileden çıkarıp isti'fâya mecbur etmiş ve ondan sonra Hayri Efendi bir daha meşîhat kabul etmemiştir).

173) Mûsâ Kâzım Efendi — Tâyini : 1916 = 1334 senesi 8 Mayıs = 5 Receb Pazartesi günü; isti'fası : 1917 = 1335 senesi 3 Şubat = 10 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; meşîhat müddeti : 8 ay, 26 gün; «Üçüncü meşîhati».

(Mûsâ Kâzım Efendi'nin bu seferki meşîhati Said Halim Paşa kabinesinin son zamanlarındadır : Bundan evvelki meşîhatleri için yukarda 165 ve 166 numaralara sonraki son meşîhati için de aşağıki fıkraya bakınız).

BEŞİNCİ MEHMET REŞAD ve ALTINCI MEHMET VAHÎDÜDDİN DEVİRLERİ:

174) Mûsâ Kâzım Efendi — Tâyini : 1917 = 1335 senesi 4 Şubat = 11 Rebî'ül-âhir Pazar günü; isti'fâsı : 1918 = 1337 senesi 8 Teşrinievvel = 2 Muharrem Salı günü; meşîhat müddeti : 1 sene, 8 ay, 2 gün; «Dördüncü meşîhati».

(Mûsâ Kâzım Efendi'nin Said Halim Paşa kabinesinden sonra Tal'at Paşa kabinesinde de mevkiini muhâfaza edebilmesi, Hayri Efendi'nin meşîhat teklifini reddetmiş olmasındandır. — İsti'fâ tarihi için «Vezîr-i-a'zamlar» cedvelinde 281 numara izâhâtının sonuna ve bundan evvelki meşîhatleri için de yukarda 165, 166 ve 173 numaralara bakınız. — Mûsâ Kâzım Efendi'nin dört meşîhat müddetinin mecmûu 5 sene, 1 ay, 4 gün tutmaktadır).

ALTINCI MEHMET VAHÎDÜDDİN DEVRİ:

175) Dağıstanlı Ömer Hulûsi Efendi — Tâyini: 1918 = 1337 senesi 14 Teşrinievvel = 8 Muharrem Pazartesi günü; isti'fâsı: 1918 = 1337 senesi 8 Teşrinisânî = 3 Safer Cuma günü; meşîhat müddeti: 25 gün.

(Kazasker pâyesiyle bulunduğu Mahkeme-i-Temyiz Şer'iyye Dâiresi reisliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Ömer Hulûsi Efendi'nin pek az süren meşîhati İzzet Paşa kabinesindedir).

176) Haydarî-zâde İbrahim Efendi — Tâyini: 1918 = 1337 senesi 11 Teşrinisâni = 6 Safer Pazartesi günü; isti'fâsı: 1919 = 1337 senesi 12 Kânunusâni = 9 Rebî'ül-âhir Pazar günü; meşîhat müddeti : 2 ay, 1 gün; «İlk meşîhati».

(Tevfik Paşa'nın ikinci sadâretinde Dâr-ül-Hikmet-il-İslâmiyye âzâlığından birdenbire Meşîhat makamına yükseltiliveren Haydarî-zâde İbrahim Efendi Bağdad'ın bir ulemâ âilesine mensuptur. Dört meşîhati vardır : Bundan sonrakiler için aşağıda 177, 181 ve 182 numaralara bakınız).

177) Haydarî-zâde İbrahim Efendi — Tâyini : 1919 = 1337 senesi 13 Kânunusâni = 10 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; isti'fâsı : 1919 = 1337 senesi 3 Mart = 30 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi günü; meşîhat müddeti : 1 ay, 21 gün; «İkinci meşîhati».

(Haydarî-zâde'nin bundan evvelki meşîhati için yukarıki fıkraya ve bundan sonrakiler için de aşağıda 181 ve 182 numaralara bakınız. — Bu seferki meşîhati Tevfik Paşa'nın üçüncü kabinesindedir).

178) Mustafa Sabri Efendi — Tâyini : 1919 = 1337 senesi 4 Mart = 1 Cumâda-l-âhire Salı günü; isti'fâsı : 1919 = 1337 senesi 15/16 Mayıs= 14/15 Şa'ban Perşenbe/Cuma gecesi; meşîhat müddeti : 2 ay, 13 gün; «İlk meşîhati».

(İkinci meşrutiyyetin bidâyetinde Tokad meb'ûsu sıfatiyle Mecliste İttihad-ve-Terakki komitesine karşı şiddetli muhâlefetiyle meşhur olan Hoca-Sabri Efendi/Mustafa Sabri Efendi daha sonra yıllarca menkûp yaşamış ve nihayet komitenin sukutu üzerine yeniden faaliyete başlıyan Hürriyet-ve-İ'tilâf fırkasının en mühim erkânından olduğu için, Dâr-ül-Hikmet-il-İslâmiyye âzâlığından Şeyh-ül-İslâm olarak Dâmad-Ferid'in ilk kabinesine girmiştir. Dört meşîhati vardır : Bundan sonrakiler için aşağıda 179, 180 ve 184 numaralara bakınız).

179) Mustafa Sabri Efendi — Tâyini : 1919 = 1337 senesi 19 Mayıs = 18 Şa'ban Pazartesi günü; isti'fâsı : 1919 = 1337 senesi 20 Temmuz = 21 Şevvâl Pazar günü; meşîhat müddeti : 2 ay, 2 gün; «İkinci meşîhati».

(Sabri Efendi'nin bu meşîhati Dâmad-Ferid'in ikinci kabinesindedir : İlk meşîhati için yukarıki fıkraya ve bundan sonrakiler için de aşağıda 180 ve 184 numaralara bakınız).

180) Mustafa Sabri Efendi — Tâyini : 1919 = 1337 senesi 21 Temmuz = 22 Şevvâl Pazartesi günü; isti'fâsı : 1919 = 1338 senesi 30 Eylül/1 Teşrinievvel = 5/6 Muharrem Salı/Çarşanba gecesi; meşîhat müddeti : 2 ay, 11 gün; «Üçüncü meşîhati».

(Hoca-Sabri Efendi'nin bu meşîhati de Dâmad-Ferid'in üçüncü kabinesindedir : Bundan evvelkiler için yukarda 178 ve 179 numaralara ve son meşîhati için de aşağıda 184 numaraya bakınız).

181) Haydarî-zâde İbrahim Efendi — Tâyini : 1919 = 1338 senesi 2 Teşrinievvel = 7 Muharrem Perşenbe günü; isti'fâsı: 1920 = 1338 senesi 3 Mart = 12 Cumâda-l-âhire Çarşanba günü; meşîhat müddeti : 5 ay, 3 gün; «Üçüncü meşîhati».

(Haydarî-zâde'nin bu üçüncü meşîhati Ali Rızâ Paşa kabinesindedir : Bundan evvelkiler için yukarda 176 ve 177 numaralara ve bundan sonraki son meşîhati için de aşağıki fıkraya bakınız).

182) Haydarî-zâde İbrahim Efendi — Tâyini : 1920 = 1338 senesi 8 Mart = 17 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; isti'fâsı : 1920 = 1338 senesi 2 Nisan = 13 Receb Cuma günü; meşîhat müddeti : 25 gün; «Dördüncü meşîhati».

(Haydarî-zâde İbrahim Efendi'nin bir ay bile sürmiyen bu son meşîhati Sâlih Paşa kabinesindedir : Bundan evvelkiler için yukarda 176, 177 ve 181 numaralara bakınız. Dört meşîhat müddetinin mecmûu 9 ay, 20 gün tutmaktadır).

183) Dürrî-zâde Abdullah Bey Efendi — Tâyini: 1920 = 1338 senesi 5 Nisan = 16 Receb Pazartesi günü; isti'fâsı : 1920 = 1338 senesi 30 Temmuz = 14 Zülka'de Cuma günü; meşîhat müddeti : 3 ay, 25 gün.

(Dâmad-Ferid'in dördüncü kabinesinde Şeyh-ül-İslâm olan sâbık Anadolu-kazaskeri Dürrî-zâde Abdullah Bey Efendi İstanbul'un eski ve mâruf bir ulemâ sülâlesine mensuptur : 18 inci asırdanberi bu âileden yetişen Şeyh-ül-İslâmlar için yukarda 85, 95, 112, 115 ve 132 numaralara ve «Bey Efendi» ünvânı için de 107 numara ile aşağıdaki izâhat paragrafına bakınız. — Dâmad-Ferid'in Kuvây-ı-milliyye aleyhine neşrettiği fetvâları işte bu Abdullah Bey Efendi imzâlamıştır).

184) Mustafa Sabri Efendi — Tâyini : 1920 = 1338 senesi 31 Temmuz = 15 Zülka'de Cumartesi günü; isti'fâsı : 1920 = 1339 senesi 25 Eylül = 11 Muharrem Cumartesi günü; meşîhat müddeti : 1 ay, 25 gün; «Dördüncü meşîhati».

(Hoca-Sabri Efendi'nin bu son meşîhati Dâmad-Ferid'in beşinci ve sonuncu kabinesindedir : Fakat kendisi kabine ile beraber değil, şahsen isti'fâ etmiştir. — Bundan evvelki üç meşîhati için yukarda 178, 179 ve 180 numaralara bakınız. Dört meşîhat müddetinin mecmûu 8 ay, 21 gün tutmaktadır).

185) Medenî Mehmet Nuri Efendi — Tâyini : 1920 = 1339 senesi 26 Eylül = 12 Muharrem Pazar günü; isti'fâsı : 1922 = 1341 senesi 4 Teşrinisâni = 14 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; meşîhat müddeti : 2 sene, 1 ay, 8 gün; «Osmanlı devletinin ve Meşîhat tarihinin sonu».

(Rumeli-Kazaskerliğinden Şeyh-ül-İslâm olan Mehmet Nuri Efendi Müneccimbaşı Osman Kâmil Efendi'nin oğludur : Meşîhati Dâmad-Ferid'in beşinci ve Tevfik Paşa'nın dördüncü ve sonuncu kabinelerindedir. — Osmanlı tarihinde ilk Şeyh-ül-İslâm cedvelinin başında gördüğümüz Molla-Şemsüddin-i Fenârî ve son Şeyh-ül-İslâm da işte bu Medenî Mehmet Nuri Efendi'dir).

«İlk Osmanlı Şeyh-ül-İslâmı sayılan Molla Şemsüddin-i Fenârî'nin 828 = 1424 - 1425 tarihine tesadüf eden tâyininden son Şeyh-ül-İslâm Medenî Mehmet Nuri Efendi'nin 1341 = 1922 tarihlerinde son Osmanlı kabinesiyle beraber isti'fâsına kadar Meşîhat müessesesinin Milâdî takvim hisâbiyle 498 senelik bir tarihi vardır. Beş asra yaklaşan bu uzun tarih esnâsında Meşîhat makamında 185 tebeddül olmuştur : Fakat bir çok Şeyh-ül-İslâmlar bir kaç defa meşîhatte bulunmuş oldukları için eşhâs adedi 131 den ibarettir; yâni mükerrer me'muriyyetlerin sayısı 54 demektir.

Devletin şevket ve azamet devrindeki Şeyh-ül-İslâmlar «Kayd-i hayât» ile tâyin edildikleri ve «La-yen'azil» oldukları için, ilk on dokuz Şeyh-ül-İslâmdan isti'fâ edenler müstesnâ olmak şartiyle hepsi iş başında ölmüştür : Yalnız Şeyh-ül-İslâmlar cedvelinin 12 numarasında gördüğümüz Kanunî devri Şeyh-ül-İslâmlarından Çivi-zâde Muhyiddin Şeyh-Mehmed Efendi taassuba kapılıp umumiyyetle Tasavvufa ve bilhassa Muhyiddin-i Arabî ile Mevlânâ Celâlüddin-i Rumî gibi en büyük mutasavvıflara karşı cephe alıp dil uzatarak vazife ve salâhiyyet hudutlarını tecâvuz etmiş olduğu için, me'muriyyetini terketmek mecburiyetinde bırakılmıştır : O devirde bu vak'a, misli görülmemiş bir azil mâhiyyetindedir. İlk isti'fâ eden Şeyh-ül-İslâm da 13 numarada gördüğümüz Hamîdî Abdülkadir-Çelebi Efendi'dir.

Şeyh-ül-İslâmların lâ-yen'azilliği Osmanlı inhitâtına başlangıç sayılan Şeyh-ül-İslâmlar cedvelinin 20 numarasında gördüğümüz Müeyyed-zâde Abdülkadir Şeyhî Efendi azledilmiştir. Ayni bir zâtin mükerrer me'muriyyetleri işte bunun üzerine başlamış ve meselâ ilk defa olarak 21 ve 23 numaralarda gördüğümüz Bostan-zâde Mehmed Efendi iki defa meşîhatte bulunmuştur.

Sadr-ı-a'zamlara varıncaya kadar devletin en mühim erkânına her türlü cezâ verildiği ve hattâ bir çoğu idâm edildiği halde, dinin mümessili sayılan Ulemâ umumiyyetle idam cezâsından istisnâ edilmiştir; fakat buna rağmen Osmanlı tarihinde idâm edilmiş üç Şeyh-ül-İslâm vardır ve bunlar da 37 numarada gördüğümüz Ahi-zâde Şehid-Hüseyn Efendi, 49 numarada gördüğümüz Hoca-zâde Şehid-Mes'ud Efendi ve 66 numarada gördüğümüz Seyyid-Hacı-Feyzullâh Efendi'dir : Bunlara «Şehid» lâkabının verilmesi, İlmiyye masuniyyetinin İnhitat devrinde ihlâline karşı mesleğin protesto tezâhürleri mâhiyyetindedir.

Şeyh-ül-İslâmlar umumiyyetle «Efendi» ünvâniyle anıldıkları halde, içlerinde «Bey Efendi» ünvâniyle anılan beş kişi de vardır : Birincisi 107 ve 113 numaralarda gördüğümüz İvaz-zâde İbrahim Bey Efendi, ikincisi 144 numarada gördüğümüz İsmet-Bey-zâde Seyyid Hacı-Arif Hikmet Bey Efendi, üçüncüsü 150 numarada gördüğümüz Ahmed Muhtar-Molla Bey Efendi, dördüncüsü 163 numarada gördüğümüz Pîrî-zâde Mehmet Sâhib-Molla Bey Efendi ve beşincisi

de 183 numarada bahsi geçen Dürrî-zâde Abdullah Bey Efendi'dir; bütün bunlarda «Efendi» kelimesinin başına «Bey» ünvânının ilâvesi, bu Şeyh-ül-İslâmların birer Paşa oğlu yahut torunu olmalarındandır: 107 numaranın izâhâtına da bakınız.

Osmanlı tarihinde en uzun meşîhat müddeti, Kanunî ve İkinci Selim devirlerinde meşhur Ebussûut Efendi'nin 28 sene, 11 ay sürmüş olan meşîhatidir. Umumiyyetle İkinci Murad ve Fâtih devirlerindeki Molla-Fahrüd-din-i Acemî'nin 30 seneden fazla meşîhatte bulunmuş olduğundan bahsedilirse de, bu zâtin me'muriyyeti hakikatte 24 seneden ibarettir: Yukarıda 3 numaraya bakınız. Müddet itibariylle üçüncü gelen Şeyh-ül-İslâm da İkinci Bâyezid, Yavuz ve Kanunî devirlerinde 23 sene meşîhatte bulunmuş olan ve bu büyük müessesenin tarihine şan ve şeref veren âdil ve mümtâz âlim Zenbilli-Ali Efendi'dir: Şeyh-ül-İslâmlar cedvelinde 9 numaraya bakınız.

Bunlara mukabil, en kısa meşîhat müddetleri de şöyle sıralanabilir: 67 numarada gördüğümüz Paşmakçı-zâde Seyyid-Ali Efendi İkinci Mustafa devrindeki «Edirne vak'ası»ndan dolayı temâruz ederek hiç işe başlamamış, yâni Efendi'nin o ilk meşîhati müddetsiz geçmiştir! Buna nisbetle 48 numarada gördüğümüz Memek-zâde Mustafa Efendi'nin 13 saatlik meşîhati Osmanlı tarihindeki meşîhat müddetlerinin en kısası demektir. Dördüncü Mustafa devrindeki Samânî-zâde Ömer Hulûsi Efendi'nin 128 numarada gördüğümüz ikinci meşîhati de bir gün sürmüş olmak itibariyle, ikinci derecede kalır.

Mükerrer me'muriyetler Sadâret makamında dokuzu bulmuş olduğu halde, Meşîhat makamında a'zamî dördü bulmaktadır: 25, 27, 29 ve 31 numaralarda gördüğümüz Ca'fer-Efendi-zâde Hacı-Mustafa Sun-Ullâh Efendi'nin, 159, 160, 168 ve 169 numaralarda gördüğümüz Yusuf-zâde Cemalüddin Efendi'nin, 165, 166, 173 ve 174 numaralarda gördüğümüz Mûsâ Kâzım Efendi'nin, 176, 177, 181 ve 182 numaralarda bahsi geçen Haydarî-zâde İbrahim Efendi'nin ve nihayet 178, 179, 180 ve 184 numaralarda gördüğümüz Mustafa Sabri Efendi'nin dörder meşîhati vardır; fakat bu beş Şeyh-ül-İslâmdan son dördünün mükerrer me'muriyyetleri ikinci meşrutiyyet devrindeki kabine değişikliklerinden mütevellittir.

Meşîhat tarihinde görülen garâbetlerden biri de fi'len o makamda bulunmamış bir âlime «Meşîhat pâyesi», yâni fahrî Şeyh-ül-İslâm ünvânı tevcih edilmiş olmasında gösterilebilir: Meselâ meşhur müverrih Kara-Çelebi-zâde Abd-ül-Aziz Efendi «Ravzat-ül-Ebrâr» ismindeki eserini 1059 = 1649 tarihinde pâdişaha takdim edince işte bu ünvanla taltif edilmiş ve o tarihten ancak iki sene sonra fi'len Şeyh-ül-İslâm olmuştur: Yukarda 43 numaraya bakınız.

Meşîhatin ihrâzı «Silsile-i merâtib»in kat'iyle kabil olabildiği için, umumiyyetle Şeyh-ül-İslâmlar ihtiyar adamlardır : Yalnız Hoca-Sa'düddin-zâde Mehmet-Çelebi Efendi Milâdî takvim hisâbiyle yaşının 33 sene, 5 ay, 5 gün tuttuğu, yâni 34 yaşının içinde bulunduğu sırada büyük kabiliyyet ve liyakatinden dolayı istisnâî olarak Şeyh-ül-İslâm olmuştur : Şeyh-ü-İslâmlar cedvelinde 26 numaraya bakınız.

Devletin teceddüd hamlelerini himâye etmiş bir çok kıymetli Şeyh-ül-İslâmlar vardır; meselâ Üçüncü Ahmed devrindeki Yenişehirli-Abdullah Efendi matbaacılığın kabulü hakkındaki tarihî fetvâyı vermiş olmakla meşhurdur : Yukarda 80 numaraya bakınız.

Devşirmelerle Dönmeler ilmî ve fikrî kabiliyyetle alâkadar mesleklere rağbet edemedikleri için, Türk olmıyan Şeyh-ül-İslâmlar pek azdır; işte bundan dolayı meşîhat cedvellerimizde milliyet tasrihine lüzum görülmemiştir. Bununla beraber, o hususta da bir fikir vermiş olmak için, Gayr-i-Türk Şeyh-ül-İslâmların belli-başlılarını kısaca gözden geçirmek faydadan hâlî değildir :

1 — Şeyh-ül-İslâmlar cedvelinin 6 numarasında gördüğümüz Molla-Abdülkerim, Fâtih devri vezir-i-a'zamlarından Mahmud Paşa ile beraber küçükken esir alınmış bir Hıristiyan çocuğudur: Fakat milliyeti belli değildir; Sırp yahut Hırvat olmak ihtimali vardır.

2 — Yukarıda 17 numarada gördüğümüz Kadı-zâde Ahmed Şemsüddin Efendi bir köle çocuğudur ve Gayr-i-Türktür : Fakat bunun da milliyeti belli değildir;

3 — Yukarıki cedvelin 87 numarasında gördüğümüz Pîrî-zâde Mehmet Sahib Efendi Yeniçeri zâbitlerinden Pîrî Ağa'nın oğlu olmak itibariyle Devşirme çocuğu demektir ve bunun da milliyeti belli değildir : «Pîrî-zâde» âilesi bu Sâhib Efendi'nin kız tarafından neslidir;

4 — 107 ve 113 numaralarda gördüğümüz İvaz-Paşa-zâde İbrahim Bey Efendi Arnavuttur;

5 — 137 numarada bahsi geçen Hacı-Halil Efendi Çerkezdir;

6 — 148 numarada gördüğümüz Hacı-Mehmet Refik Efendi Boşnaktır;

7 — 150 numaralı Ahmed Muhtar-Molla Bey Efendi Gürcüdür;

8 — 167 numaralı Abdurrahman Nesîb Efendi Arnavuttur;

9 — 176, 177, 181 ve 182 numaralarda gördüğümüz Haydarî-zâde İbrahim Efendi Araptır; fakat 114 ve 130 numaralarda bahsi geçen Arap-zâde Ahmed Atâullâh ve oğlu Mehmet Ârif Efendilerin Arap olup olmadıkları kat'î su-

rette belli değildir : Çünkü bu sülâleye ismini vermiş olan büyük-dedeleri Arap-Abdurrahman Efendi'nin lâkabı esmerlikten de kinâye olabilir.

Bu vaziyetten anlaşıldığına göre 131 Osmanlı Şeyh-ül-İslâmı içinde âdetâ bir garîbe teşkil eden 2 Arnavuttan başka 1 Çerkez, 1 Boşnak, 1 Gürcü, 1 Arap vardır ve bunlardan başka üç Şeyh-ül-İslâmın da Gayr-i-Türk oldukları mâlûm olmakla beraber milliyetleri belli değildir; bütün bu Gayr-i-Türklerin mecmûu dokuz kişiden ibarettir. Umumî yekûn olan 131 den bu dokuz kişi çıkarılınca 122 kalır : Bu 122 Şeyh-ül-İsâmın hepsi Türk müdür? Pek tabiî olarak bu hususta kat'î bir şey söylemek kabil değildir : Bunların da içinde Arap, Acem vesaire bulunabilir; meselâ meşîhatî İkinci Murad'la Fâtih devirlerine tesadüf eden ve yukarda 3 numarada bahsi geçen Molla-Fahrüddin-i Acemî'nin İranlı olması aslen Acem mi, yoksa Türk mü olduğunu tesbite kâfi bir delil değildir. Fakat bu vaziyette olanlar pek azdır. Her halde ilmî ve edebî eserleriyle Türk Hukuk, Tarih, Edebiyat, Lisâniyât ve umumî kültür tarihlerinde fevkalâde mühim roller oynamış ve adalet tarihimizde de muhteşem şahsiyyetler yetiştirmiş olan Osmanlı Şeyh-ül-İslâmlarının çok büyük ve kaahir bir ekseriyyetinin Anadolu-Türklerinden olduğu muhakkaktır».

KAPDAN-I-DERYA'LAR

(KAPDAN-PAŞALAR)

«Osmanlı menbâlarında ilk Osmanlıların denizciliği hakkında hemen hiç bir şey yok gibidir : Fatih devrinde Istanbul muhâsarasına donanma kumandanı olarak iştirâk etmiş olan Balta-oğlu Süleyman Bey umumiyetle ilk Kapdan-ı-Deryâ gibi gösterilir! Hattâ Kâtib-Çelebi bile «Esfâr-ül-Bihâr»ında bu yanlış an'aneye kapılmaktan kurtulamamıştır! Her halde teessüsünün daha ilk yıllarından itibaren deniz-aşırı yerlerde fütûhâta başlıyan Osmanlı beyliğinin Selçukîler devrindenberi uzun bir tekâmül tarihi olan Anadolu denizciliğinden bîhaber kalmış ve hiç istifâde etmemiş olmak ihtimâli her şeyden evvel akla ve hâdisâtın cereyan tarzındaki zarûrete mugayirdir. Anadolu'nun hem Karadeniz, hem Akdeniz sahil boylarında Türk denizciliğinin Selçukîler devrinden itibaren inkişâfa başladığı ve ondan sonra «Tavâif-i-Mülûk» denilen Anadolu Türk beyliklerinden sahil boylarında bulunanların bu eski Türk denizciliğini inkişaf ettirmekte büyük roller oynadıkları muhakkaktır : Selçukîlerin Bahriye teşkilâtında «Reîs-ül-Bahr» unvâniyle bahsedilen Karadeniz amiralliğinin merkezi Sinop ve «Melik-üs-sevâhil/Emîr-üs-Sevâhil/Emîr-ül-Kebîr Sultan-is-Sevâhil/Melik-üs-Sâhil» ünvanlarıyla anılan Akdeniz amiralinin merkezi de Antalya'dır: Maiyyetlerinde filolar bulunan bu amirallerin ayni zamanda birer (Préfet maritime = Sahil valisi) vaziyetinde bulundukları için idarî ve askerî salâhiyetleri de olduğu anlaşılmaktadır. O zaman Karadeniz'de Sinop ve Akdeniz'de Antalya ve Alâiyye limanları birer Selçukî tersânesi vaziyetindedir. Daha sonraları Aydın, Saruhan, Menteşe ve Karası beyliklerinde inkişaf eden denizcilik işte bu Selçukî Bahriyesinin tekâmülünden başka bir şey değildir.

Istanbul'un fethinden sonra zaptedilmiş bir takım efsânevî menkulâta istinâd eden ilk Osmanlı menbâlarının «Rumeli'ne mürûr» hâdisesini bir sal masalı şeklinde tasvir etmiş olmalarına rağmen, Bizans ve Garp menbâlarında ilk Osmanlıların da diğer sahil beylikleri gibi denizcilik bakımından ihmâl edilemiyecek bir vaziyette bulunduklarını gösteren bir çok rivayetlere tesadüf edilir; hattâ Ertuğrul-Gazi'nin bâzı deniz seferlerinden bahsedildiği gibi, Osman-Gazi'ye izâfe edilen bir Rodos seferi hakkında çok kuvvetli bir rivayet bile vardır: 1310 = 710 vukuâtına bakınız. İslâm menbâlarında da buna benzer bâzı kayitlere tesadüf edilir: Meselâ «Şerefüddin Aliyy-il-Yezdî»nin «Zafernâme»sinde sureti bulunan bir mektubunda Timur-Leng sert bir lisanla hitâb ettiği Yıldırım Bâyezid'e nesebinin bir Türkmen gemicisine müntehî olduğundan bahsetmektedir: Osmanlı nesebi Osman-Gazi'ye müntehî olmak itibariyle bu mektupta onun kasdedildiği muhakkaktır. Zâten Osmanlı menbâlarında bile Osman-Gazi devrine ait bir deniz hareketiyle Marmara'da bir sahil beyliği kurulmuş olduğuna ait bâzı an'aneler vardır: Meselâ eskiden (Besbcesyos) ve (Kalolimni) isimleriyle anılan İmralı adasının Osman-Gazi devrinde Aygud-Alp oğlu Kara-Ali yahut Ahmed Ağa

oğlu Emîr-Ali tarafından fethedilmiş ve hattâ (İmralı) isminin işte bu (Emîr-Ali) den çıkmış olduğu Osmanlı menbâlarının ifâdeleriyle sâbittir : 1308 = 708 vukuâtına bakınız. İşte bundan dolayı Mehmet Şükrü'nün (Esfâr-ı Bahriyye-i Osmâniyye) sinde Emîr-Ali bir deniz seferi yapmış ilk Osmanlı kapdanı sayılır. Bizans menbâlarına göre, gene Osman-Gazi devrinde Osmanlıların Trakya ve Makedonya sahillerine 18 ay sürmüş mühim bir akın hareketi de vardır: 1321 = 721 vukuâtının son fıkrasına bakınız.

Orhan-Gazi devrinde Şehzâde-Süleyman Paşa'nın 1354 = 755 tarihinde Rumeli'ye geçişinden iki sene evvel Marmara adalar grupunun fethedilmiş olması da ancak bir deniz kuvvetiyle izâh edilebilecek muvaffakıyetlerdendir : 1352 = 753 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız.

Her halde Osman ve Orhan Gaziler devrinde Marmara denizinin Anadolu sahillerinde Osmanlıların Karamürsel, İzmit, Gemlik vesaire gibi bir iki deniz üssü bulunduğu muhakkaktır ve cereyan eden vukuatın başka türlü izâhı kabil değildir : Bilhassa eskiden (Prenetos) denilen Karamürsel kasabasıyla etrâfının fethinden itibaren İzmit körfezinin cenup sahilleri Selçukîler devrindeki «Emâret-üs-sevâhil» tarzında bir Amiral sancağı ittihâz edilmiş ve hattâ bu sancağın ilk beyi olan Kara-Mürsel Bey burada son zamanlara kadar kendi ismini taşıyan bir gemi tipi yaptırarak sür'atli bir «İnce-donanma» vücuda getirmiştir : 1324 = 724 vukuâtına da bakınız. Âşık-Paşa-zâde bu noktayı şöyle anlatır :

«Kara-Mürsel dirler bir bahadır varıdı, ol kenârı ana tımar virdiler; gazileri, tımar erlerini kenara götürdüler: Istanbul'dan gemi çıkup vilâyet urmasun diyü».

Hususî kütüphânemizde bulunan anonim bir «Tevârîh-i Âl-i Osman» da bu vaziyet Orhan-Gazi devrine izâfe edilir ve Kara-Mürsel Bey ilk İzmit beyi gösterilir :

«Orhan gelüp İznikümüd'ü fethidüp kiliselerin yıkup mescidler ve medreseler yapdurdular. Kara-Mürsel dirler bir er varıdı, ol kenârı ana virdi, vilâyetin tımar ülüşdürdü. Anlar dahî gelüp ol kenârı beklediler : Istanbul'dan bir can çıkarmaz oldular ve balık oku [= hissesi] Akça-Koca ile gazilere tımar ülüşdürdü».

Bu fıkranın Oruç Bey tarihiyle mukayesesi meseleyi daha fazla tavzîh edebilir :

«Kara-Mürsel dirler bir dilâver varıdı, ol kenârı ana virdi, vilâyetini tımar ülüşdürdü; tımar erenleri ol kenâra geldiler; Kostantîniyye'den gemi çıkarmaz oldular; muhkem beklediler, gemi çıkup ol kenarları urmuyalar».

Bu fıkralardan anlaşıldığına göre Kara-Mürsel Bey'in yaptırdığı hafif filo «Istanbul'dan bir can çıkarmaz» ve «Kostantîniyye'den gemi çıkartmaz» ibâreleriyle belirtilen bir faaliyet gösterip Marmara'ya hâkim bir vaziyet te'min etmiş demektir.

Osmanlı denizciliğinin ilk devir tarihi bakımından büyük bir ehemmiyeti olan bu fıkralar bize İzmit körfezinde bir nevi «Préfecture maritime» kurulmuş olduğunu bütün vuzûhiyle gösteren kuvvetli bir an'ane nakletmektedir. Bu vaziyete nazaran, Şehzâde-Süleyman Paşa o tarihten otuz sene sonra 1354 = 755 tarihinde Rumeli'ye geçip Çanakkale boğazında kat'î surette yerleştikten bir müddet sonra Osmanlı bahriyesinin merkezi İzmit körfezinden Gelibolu'ya intikal etmiş ve Selçukîler-

den sahil beyliklerine geçen an'ane mucibince İzmit körfezinden sonra Gelibolu sancak-beyliği Amiral sancağı ittihâz edilmiş demektir. Bununla beraber İzmit körfezi eski ehemmiyetini birdenbire kaybetmiş değildir : Daha sonraları da burada gemiler yapıldığını ve tersâne bulunduğunu gösteren muhtelif kayitler vardır.

Ölüm tarihi bile mâlûm olmıyan Kara-Mürsel Bey'in ilk halefleri belli olmadıktan başka, Osmanlı sahillerinin büyük bir sür'atle genişlemesi ve Gelibolu'nun merkez ittihâzı karşısında İzmit körfezinin bu ilk ehemmiyetini ne kadar zaman muhâfaza edebilmiş olduğu hakkında da vâzıh bir şey söylemek kabil değildir. Şimdilik mâlûm olan yegâne nokta, Gelibolu'nun tahkimiyle Osmanlı amirallerine sancak merkezi ittihâzının Yıldırım Bâyezid devrine müsâdif olmasından ibarettir: 1390 = 792 vukuâtının son fıkrasına bakınız. Bu tahkimâta me'mur olan Saruca Paşa 60 gemilik bir donanma başında deniz seferlerine de çıkmış olduğu için, Gelibolu sancak-beyliğiyle beraber «Kapudan-ı-Deryâ/Kapdan-ı-Deryâ» sıfatını da hâiz görünmektedir: Fakat Kara-Mürsel Bey'le Saruca Paşa arasındaki Osmanlı amiralleri mâlûm değildir; hattâ Saruca Paşa ile Çavlı Bey ve Çavlı Bey'le Balta-oğlu Süleyman Bey arasında kimler bulunduğunu da bilmiyoruz : Kapdanlar silsilesinde bu gibi fâsılalarla şüpheli ve karanlık noktalar ve bilhassa kronolojik ihtilâflarla müphemiyyetler daha sonraları da görülmekte ve hattâ Barbaros devrine kadar devam etmektedir. Her halde Deryâ kapdanlığı tarihinde vuzuh devri Barbaros'la başladığına göre, bu tarihi iki devre ayırmak ve birinci devir karanlıklarından sonra Barbaros'la başlıyan tarihî vuzûhu ikinci devir saymak, zarurî bir ihtiyat tedbiri demektir : Onun için birinci devirdeki isimlerin tesbitinde Osmanlı menbâlarından başka Bizans ve Garp menbâlarından da istifâde edilmiştir. Büyük bir ihtiyatla karşılanması zarurî bulunan bütün bu karanlık devir tabiî ancak yeni vesikalar bulundukça aydınlanabilir.

Osmanlı bahriye tarihine ait bâzı muahhar eserlerde Kara-Mürsel Bey'den sonra Rumeli'ye geçiş muvaffakıyetinden dolayı Şehzâde-Süleyman Paşa ikinci ve ondan sonra da Birinci Murad'ın emriyle 763 = 1361 — 1362 tarihinde bir donanma yaptırmış olan Lala-Şâhin Paşa üçüncü Kapdan-ı-Deryâ gibi gösterebilmekteyse de, Şehzâde-Süleyman Paşa'ya izâfe edilen sıfat tamamiyle itibarî olduktan başka, Lala-Şâhin Paşa'nın Kapdan olmayıp Rumeli Beylerbeyi olduğu muhakkaktır ve bir donanma yaptırmış olması da Kapdan-ı-Deryâ sayılmasına kâfi bir sebeb değildir. İşte bundan dolayı aşağıki cedvelde tâkib edilen sıra numaraları ancak isimleri malûm olabilen Deryâ kapdanlarına göredir. Bilhassa Barbaros devrine kadar devam eden şüpheli ve ihtilâflı noktalar da istifham işaretleriyle belirtilmiştir.

Osmanlı teşkilâtında Deryâ kapdanlığının ehemmiyeti bilhassa Cezâyir hükümdarı ve Türk denizciliğinin şanlı pîri Barbaros Hayrüddin merhumun ölkesini ana-vatana bağlayıp Kapdanlık vazifesini kabulünden itibaren büsbütün artmış, Cezâyir beylerbeyliği Kapdan-ı-Deryâ mâlikânesi olmıya başlamış, Osmanlı bahriyesine Istanbul tersânesi merkez olmuş ve artık Gelibolu tersânesi eski ehemmiyetini tedricen kaybederek Kapdan-Paşa eyâletinin bir sancağı hâline gelmiştir.

(BİRİNCİ DEVİR)

OSMAN ve ORHAN GAZİLER DEVRİ :

1) Kara-Mürsel Bey — Milliyeti : Türk; tâyini: 1324 = 724 (?); ölümü : (?).

(İzmit körfezinin cenup sahilindeki «Prenetos/Pronectus» kasabasını fethedip ilk Osmanlılar devrinde görülen bir teâmül mucibince fethettiği yere ismi verilmiştir. — «Karamürsel» kasabasıyla etrâfındaki sahil boyları Kapdanlık sancağı şeklinde kendisine tevcih edilmiş olduğu için, bu ilk Deryâ kapdanı Selçukîlerdeki «Emîr-üs-Sevâhil» vaziyetindedir : Yukarıki izahata bakınız. — Kara-Mürsel Bey'in kendi icâdı olan sür'atli ve hafif gemilerle bir «İnce-donanma» teşkil ettiği rivayet edilir : Bu «Karamürsel gemileri» sonradan Akdeniz'de de taammüm etmiştir. — İlk Kapdan-ı-Deryâ vaziyetinde bulunan Kara-Mürsel Bey'le aşağıki fıkrada 2 numarayla gösterilen Saruca Paşa arasında bir kaç Kapdan daha geçmiş olması lâzım gelirse de isimleri belli değildir).

BİRİNCİ BÂYEZİD DEVRİ :

2) Saruca Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1390 = 792 (?); ölümü yahut azli : (?).

(Yukarıki fıkrada da gördüğümüz gibi, ilk Osmanlı Kapdan-ı-Deryâsı olan Kara-Mürsel Bey'le bu Saruca Paşa arasında geçen Kapdanlar belli değildir. — Saruca Paşa'nın Kapdanlık tarihini Gelibolu'nun tahkimiyle liman ve tersânesinin inşâsına me'mur olduğu 1390 = 792 senesine müsâdif gösterişimiz, o tarihten evvel donanmanın başında bulunduğu hakkında kat'î bir kayde istinâd edemeyişimizdendir. Paşa'nın bundan evvelki vazifesi Anadolu beylerbeyliğidir. — Gelibolu inşaâtına 1391 = 793 tarihinde başlanmış olduğu hakkında da bir rivayet vardır. — Saruca Paşa inşaâta başladıktan biraz sonra, gene bu 1390 = 792 senesi sonbaharında 60 gemilik bir donanmayla Cinivizlerin Sakız ve Venediklilerin Eğriboz adlarıyla şarkî Yunanistan sahillerini vurmuş ve büyük deniz seferi üzerine Cinivizlerle Venedikliler ellerindeki adaları tahkime başladıkları için, Yıldırım Bâyezid Anadolu'dan adalara zahîre ihrâcını men'etmiştir. — Saruca Paşa'nın bundan bir müddet sonra öldüğü hakkında bir rivayet varsa da tarihi belli değildir).

BİRİNCİ MEHMET DEVRİ :

3) Çavlı Bey (?) — Milliyeti: Türk (?); tâyini: (?); ölümü : 1416 = 819 senesi 29 Mayıs = 1 Rebî'ül-âhir Cuma günü.

(Bizans menbâlarında «Çalis-peğis» şeklinde bahsedilen bu amiralin Osmanlı menbâlarında zikredilmediği için hakikî şekli mâlûm olmıyan isminin «Çavlı Bey» yahut «Çalı Bey» gibi bir şey olmak ihtimali hakkında bir takım tahmınler vardır : Her halde «Çavlı» şekli daha kuvvetlidir. — Bu Çavlı Bey'le yukarıki fıkrada gördüğümüz Saruca Paşa arasında geçmiş olması lâzımgelen Kapdanların isimleri belli değildir. — Çavlı Bey'in iki muharebesinden bahsedilir : 1415 = 818 vukuâtının son ve 1416 = 819 vukuâtının ilk fıkralarına bakınız. Bunların birincisinde Osmanlı Kapdan-ı-Deryâsı Kiklâd adalarına hükmeden Naksos = Nakşa dukası Pietro Zeno'nun Türk ticaret gemilerine yaptığı düşman muâmelesine karşı ilkönce bu adaları vurduktan sonra Venediklilere aid olan Eğriboz adasına baskın yapıp bir çok esirlerle

ganîmetler almış ve ertesi sene bir elçi getirmek bahânesiyle Gelibolu'ya gelen Venedik amirali Pietro Loredano'nun üstün kuvvetlerine mağlûp ve şehîd olmuştur : 1416 = 819 senesi 29 Mayıs = 1 Rebî'ül-âhir Cuma ve daha zayıf bir rivayete göre de 16 Mayıs = 18 Rebî'ül-evvel Cumartesi gününe tesadüf eden bu müsâdeme Osmanlılarla Venedikliler arasında ilk deniz muharebesi sayılır. — Gelibolu muharebesinde Osmanlı donanmasının 27 gemi kaybederek mağlûb olması, bu muharebenin âdetâ baskın gibi bir hareket olmasındandır).

İKİNCİ MURAD ve İKİNCİ MEHMET DEVİRLERİ :

4) Balta-oğlu Süleyman Bey — Milliyeti: Bulgar (?); tâyini: 1451 = 855 (?); azli: 1453 = 857 senesi 21 Nisan = 11 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; Kapdanlık müddeti: Takriben 2 sene.

(Bir çok Osmanlı menbâlarında yanlış olarak ilk Kapdan-ı-Deryâ gibi gösterilen Balta-oğlu Süleyman Bey'in Bulgar dönmesi olduğu rivayet edilmekle beraber, Bulgaristan Türklerinden olmak ihtimali de yok değildir. — Yukarıki fıkrada gördüğümüz Çavlı Bey'in 1416 = 819 tarihinde şehâdetinden Balta-oğlu Süleyman Bey'in İkinci Murad devri sonlarında 1451 = 855 tarihine tesadüf ettiğinden bahsedilen tâyinine kadar geçen 35 sene içindeki Deryâ kapdanlarının isimleri belli değildir. — Balta-oğlu'nun en mühim rolleri Fatih'in Istanbul muhasarasındadır : Ondan evvel ehemmiyetsiz bir Midilli seferi olduğundan bahsedilir. — Istanbul muhasarası başlarken Gelibolu'dan getirdiği donanmaya Boğaziçi'nde dâimî merkez ittihâz etmiş olduğu «Balta-limanı» hâlâ onun ismini taşımaktadır : 1453 = 857 vukuâtının «12 Nisan = 2 Rebî'ül-âhir Perşenbe» fıkrasına bakınız. — Süleyman Bey'in Istanbul muhasarasındaki en mühim muvaffakıyeti Adalar'ın fethidir : Ayni sene vukuâtının 18 Nisan = 8 Rebî'ül-âhir Çarşanba fıkrasına bakınız. Fakat ondan iki gün sonra Bizans'a yardım için gelen beş büyük düşman gemisinin Halic'e girmesine mâni olamadığı ve hattâ onun bu muvaffakıyetsizliğini Galata sahillerinden tâkib eden Fatih'in denize at sürecek kadar hiddetlenmesine sebeb olduğu için, muharebede bir gözünü kaybetmiş olduğu halde gözden düşmüş ve ertesi gün azledilmşitir : Gene ayni sene vukuâtının «20 Nisan = 10 Rebî'ül-âhir Cuma» ve «21 Nisan = 11 Rebî'ülâhir Cumartesi» fıkralarına bakınız. Bununla beraber, Balta-oğlu'nun o tarihte azledilmeyip 862=1457 - 1458 tarihine kadar mevkiinde kalmış olduğu hakkında pek zayıf bir rivayet varsa da, bu rivayetin doğru olmadığı, halefleri hakkındaki kayitlerden anlaşılmaktadır. Onun için karadan gemiler geçirilmesi harekâtını Balta-oğlu Süleyman Bey'in idare etmiş olduğu hakkındaki rivayet de doğru değildir : Bu hareket, Süleyman Bey'in halefi olan Hamze Bey'in Kapdanlık devrine müsâdiftir : Aşağıki fıkraya bakınız. — Balta-oğlu Süleyman Bey'in azlinden sonra kara ordusuna nakledildiği ve tarihi mâlûm olmıyan ölümüne kadar bir çok kara muharebelerine iştirâk etmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır).

İKİNCİ MEHMET DEVRİ:

5) Hamze Bey — Milliyeti : Arnavut; tâyini: 1453 = 857 senesi 21 Nisan = 11 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; azli: 1456 = 860 senesi Kânunusâni = Safer ayı; Kapdanlık müddeti : Takriben 2 sene, 9 ay.

(Balta-oğlu Süleyman Bey'in yerine Istanbul muhasarasında Kapdan-ı-Deryâ olan ve bâzan Paşa ünvâniyle de anılan Hamze Bey Arnavuttur ve Birinci-Mehmet'le

İkinci Murad devirleri vüzerâsından Arnavut Bâyezid Paşa'nın kardeşidir : Bâzı menbâlarda bu Bâyezid Paşa, Birinci Mehmed'in son vezir-i-a'zamı olan Amasyalı Bâyezid Paşa ile karıştırılmaktadır; tabiî bunun sebebi ikisinin de ayni devre tesadüf etmesidir : 1421 = 824 vukuâtının Birinci Mehmet devrine müsâdif ilk fıkrasına bakınız. Bir rivayete göre de Hamze Bey yukarda «3» numarada gördüğümüz Çavlı Bey'in oğludur. — Bir çok menbâlarda ve meselâ Kâtib-Çelebi'nin «Efsâr-ül-bihâr»ında Hamze Bey Kapdanlar cedveline alınmayıp Balta-oğlu Süleyman Bey'in yerine aşağıki fıkrada göreceğimiz Hâs-Yunus Bey geçmiş gibi gösterilirse de doğru değildir. İkisinin arasında Hamze Bey'in bulunduğu Bizans menbâlarıyla da sâbittir : Bu ihtilâflar için 1455 = 859 vukuâtının son fıkrasıyla 1474 = 879 vukuâtının dördüncü fıkrasına bakınız. — Istanbul muhasarasında Boğaziçi'nden Halic'e karadan gemi geçirilmesi işte bu Hamze Bey'in Kapdanlık devrine müsâdiftir; fakat o meşhur hareketi Hamze Bey değil, bizzat Fatih Sultan Mehmet tertip ve idare etmiştir : 1453 = 857 vukuâtının «22 Nisan = 12 Rebî'ül-âhir Pazar» fıkrasına bakınız. Bu hareket, Hamze Bey'in Kapdanlığa tâyin edildiği günün akşamı başlayıp gemiler o gece geçirilmiş olduğu için, bâzı menbâlarda Balta-oğlu Süleyman Bey devrine müsâdif gösterilmesi doğru değildir : Yukarıki fıkraya da bakınız. — Hamze Bey'in azline sebeb, Fatih'in Istanbul fethinden iki sene sonra Rodos Şövalyelerine karşı açtığı Adalar seferinde fütûhâta muvaffak olamamasıdır : 1455 = 859 vukuâtının son fıkrasına bakınız. İşte bundan dolayı Adalar seferinden avdetinde vazifesine nihayet verilerek bir sancak-beyliğine gönderildiği veyahut idâm edildiği hakkında muhtelif rivayetler vardır. Mezarı Bursa'da bir künbed içinde ise de kitâbesi olmadığından ölüm tarihi belli değildir. — «Sicill-i Osmânî» Balta-oğlu Süleyman Bey'den sonra Hamze Bey'den hiç bahsetmiyerek 862 = 1457 — 1458 den 870 = 1465 = 1466 tarihine kadar «Yavaşca-Şâhin Mehmet Paşa»yı Kapdanlık etmiş göstermekteyse de, Hamze Bey'in azli üzerine aşağıki fıkrada göreceğimiz Hâs-Yunus Bey'in donanma başında derhal İnon/Enez seferine çıkmış olduğu mâlûm olduğu için, bu rivayetin doğru olmaması lâzımgelir :/ 1456 = 860 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız. Istanbul fethine iştirâk ettikten sonra 870 = 1465 — 1466 da ölmüş ve Uzun-çarşı'daki mescidine defnedilmiş olan Yavaşca-Şâhin Paşa eger hakikaten Kapdan-ı-Deryâ olmuşsa, her halde Hâs-Yunus Bey'den sonra tâyin edilmiş olabilir).

6) Hâs-Yunus Bey — Milliyeti : (?); tâyini : 1456 = 860 senesi Kânunusâni = Safer ayı; azli : 1459 — 1460 = 864 (?); Kapdanlık müddeti : Takriben 4 sene (?).

(Istanbul'un fethinden sonra Enez Ciniviz dukalığıyla bu küçük hükûmete tâbi olan İmroz, Taşoz, Semendirek ve Limni adalarının fethinde donanmaya kumanda etmiş olan Hâs-Yunus Bey yahut Paşa'nın 872 = 1467 — 1468 tarihine kadar 11 - 12 sene mevkiini muhâfaza etmiş olduğu hakkında bir rivayet varsa da doğru olmaması lâzımgelir : Çünkü Enez dukalığındaki fütûhattan beş sene sonra olan Karadeniz fütuhâtında Osmanlı donanmasına aşağıki fıkrada göreceğimiz Kasım Bey kumanda etmiştir : Enez seferi için 1456 = 860 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız. — Hâs-Yunus Bey azledildikten sonra bir rivayete göre idâm edilmiş ve diger bir rivayete göre 1473 = 878 vukuâtının birinci fıkrasında bahsi geçen Otluk-beli muharebesinde şehîd olmuştur).

7) Kasım Bey — Milliyeti : (?); tâyini : 1459 — 1460 = 864 (?); Trabzon sancak-beyliğine nakli : 1461 = 865; Kapdanlık müddeti : Takriben 1 sene.

(Fatih'in şimalî Anadolu sahil boyunda sıralanan Amasra Ciniviz kolonisiyle Candar/İsfendiyar Türk beyliğine ve Trabzon Rum imparatorluğuna karşı açtığı 1461 = 865 seferinde Gelibolu sancak-beyi ve Deryâ kapdanı sıfatiyle donanmaya kumanda eden bu Kasım Bey'in ismini «Kritovulos» mütercimi «Karolidi Efendi» eski yazıya «Kâzım» şeklinde nakletmişse de, Yunan yazısındaki ismin «Kasım» şeklinde okunması daha doğrudur. — Kasım Bey'in 100 - 150 gemilik bir donanmayla yaptığı Karadeniz seferinde ihraç kuvvetleriyle donanmanın umumî serdârı Vezir-i-a'zam Mahmud Paşa'dır: 1461 = 865 vukuâtının ikinci fıkrasına bakınız. Bu suretle Kapdan-ı-Deryâ, bir çok Osmanlı seferlerinde olduğu gibi, Serdâr'ın emrine verilmiş demektir. — Trabzon'un fethi üzerine Kasım Bey oranın sancak-beyliğine tâyin edilerek Kapdanlık'dan ayrılmıştır).

8) Hadım-İsmail Bey — Milliyeti : Devşirme (?); tâyini: 1461 = 865; azli: 1462 = 866 (?); Kapdanlık müddeti: Takriben 1 sene.

(Bu İsmail Bey'in bir sene kadar sürdüğü anlaşılan Kapdanlığındaki başlıca hizmeti Midilli fethindeki muvaffakıyetli hareketidir: Bu hareket için 1462 = 866 vukuâtının birinci fıkrasina bakınız. Yukarıki fıkrada bahsi geçen Karadeniz seferinde olduğu gibi Midilli seferinde de Vezir-i-a'zam Mahmud Paşa serdâr olduğu için Kapdan-ı-Deryâ onun emrinde bulunmuştur).

9) Ya'kub Bey — Milliyeti : (?); tâyini: 1462 = 866; azli: 1463 = 867 (?); Kapdanlık müddeti : Takriben 1 sene.

(Yukarda 7 numarada gördüğümüz Kasım Bey'in Trabzon beyliğine tâyini üzerine Deryâ kapdanlığının 8 numaradaki Hadım-İsmail Bey'e değil, işte bu Ya'kub Bey'e tevcih edilmiş olduğu hakkında bir rivayet varsa da, bu şüpheli rivayeti hâdisâtın cereyâniyle te'lif etmek kabil değildir: Çünkü Midilli fethinin İsmail Bey devrine ve onu tâkib eden Çanakkale tahkîmatının da işte bu Ya'kub Bey zamanına tesadüf ettiği hakkında da bir takım rivayetler vardır: Çanakkale tahkimâtı için 1462 = 866 vukuâtının son fıkrasına bakınız).

10) Zağanos Mehmet Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1463=867 (?); azli: 1466 = 871; Kapdanlık müddeti: Takriben 3 sene.

(Fatih Sultan Mehmed'in şehzâdeliğindenberi maiyyetinde bulunan ve hem enıiştesi, hem kaynatası olan bu Zağanos Paşa'nın hüviyyeti ve Istanbul muhasarasındaki rolü için 1445 = 849 vukuâtının son fıkrasıyla 1453 = 857 vukuâtı içindeki «6 Nisan» fıkralarının üçüncüsüne bakınız. — Fatih'in vüzerâsından olan Zağanos Mehmet Paşa'nın sancak-beyliğiyle Deryâ kapdanlığına tâyini her halde gözden düşmüş olduğu devre tesadüf etmiş olmalıdır. — Paşa'nın Gelibolu'ya bu tarihten evvel gönderildiği hakkında da bir rivayet vardır: Her halde tâyin tarihi şüphelidir).

11) Mahmud Pâşây-ı Velî — Milliyeti: Rum ve bir rivayete göre de Hırvat yahut Rum-Hırvat melezi; tâyini: 1466 = 871; ikinci sadâreti üzerine Kapdanlıktan ayrılması : 1472 = 877; Kapdanlık müddeti : Takriben 6 sene.

(Mahmud Paşa'nın altı sene kadar süren Gelibolu sancak-beyliğiyle Deryâ kapdanlığı birinci ve ikinci sâdâretleri arasındadır: «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde

12 ve 15 numaralara da bakınız. — Osmanlı menbâlarında Mahmud Paşa üçüncü yahut dördüncü Kapdan-ı-Deryâ gibi gösterilirse de doğru değildir: 1474 = 879 vukuâtının dördüncü fıkrasına bakınız. — Mahmud Paşa'nın Kapdanlık devrinde en mühim vak'a, Fatih'in Eğriboz fethine 300 gemilik bir donanmayla iştirâkidir : 1470 = 875 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız).

12) Gedik-Ahmed Paşa — Milliyeti : Arnavut yahut Rum ve belki Arnavut - Rum melezi; tâyini: 1478 = 883; azli : 1480 = 885; Kapdanlık müddeti : Takriben 2 sene.

(Arnavutluk seferine gitmekten imtinâı üzerine itâatsizliğinden dolayı Sadâretden azlolunarak Rumeli hisarına hapsedilmiş olan bu dik kafalı devşirme nihayet kendisi gibi dönme ve devşirme olan Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın şefâatiyle zındandan çıkarılıp Selânik sancak-beyliğiyle Deryâ kapdanlığına tâyin edilmiştir : 1478 = 883 vukuâtının son fıkrasına bakınız. — Gedik-Ahmed umumiyetle 1472 = 877 tarihinde Mahmud Paşa'nın yerine Kapdan olmuş gibi gösterilirse de doğru olmaması lâzımgelir : Çünkü o tarihte Anadolu'da Karaman-oğullarıyla Akkoyunlulara karşı kara muharebeleriyle meşgul olduğu görülmektedir : 1472 = 877 vukuâtının birinci ve ikinci fıkralarına bakınız. Gedik-Ahmed o tarihten sonra da Karaman seferlerinde istihdâm edilmiş ve hattâ bir aralık Konya valisi Cem-Sultan'ın lalalığında bulunduktan sonra vezir-i-a'zam olmuştur : 1474 = 879 vukuâtının üçüncü, altıncı ve yedinci fıkralarına bakınız. Her halde Gedik-Ahmed'in Kapdanlığı sadâretinden evvel değil, sonradır : Onun için kendisiyle yukarıki fıkrada gördüğümüz Mahmud Paşa arasında geçen altı sene içinde bir yahut bir iki Kapdan-ı-Deryâ daha olması lâzımgelirse de isimleri belli değildir. — Gedik Paşa ilkönce Selânik sancağıyla Kapdan olduktan biraz sonra sancağın Avlonya'ya tahvili, her halde cenubî İtalya'ya karşı hazırlanmakta olan seferle alâkadar olmalıdır : Avlonya'ya tâyini için 1479 = 884 vukuâtının beşinci fıkrasına bakınız. Kapdanlık devrinin en mühim vak'ası Otranto fethidir: 1480 = 885 vukuâtının üçüncü fıkrasına bakınız. — Gedik-Ahmed Paşa'nın sadâreti «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 16 numarayla gösterilmiştir).

İKİNCİ MEHMET ve İKİNCİ BAYEZİD DEVİRLERİ :

13) Mesih-Ahmed Paşa — Milliyeti : Devşirme (?); tâyini: 1480 = 885; azli : 1491 — 1492 = 897; Kapdanlık müddeti : Takriben 12 sene.

(Fatih devri vüzerâsından olan Mesih Paşa Rodos seferine serdâr olmuşsa da kale fethedildiği sırada gösterdiği bir tedbirsizlik yüzünden avdete mecbur olduğu için vezâretten azledilip Gelibolu sancak-Beyliğiyle Deryâ kapdanlığına tâyin edilmiştir : 1480 = 885 vukuâtının dördüncü fıkrasına bakınız. — Mesih Paşa'nın 1481 = 886 tarihinde tekrar Kubbe veziri olup 1484 = 889 tarihine kadar üç sene vezârette bulunduktan sonra ikinci defa olarak Kapdanlıkla Gelibolu'ya gönderilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır : Bu rivayete göre Mesih Paşa'nın iki Kapdanlığı arasındaki üç senelik fâsıla, aşağıda 15 numarada göreceğimiz Küçük-Davud Paşa'nın ilk Kapdanlığıyla geçmiştir : fakat ikinci bir rivayete göre, gene ayni fâsıla esnâsında 1483 = 888 senesinden itibaren Fatih'in hocası ve ilk Istanbul Kadısı Hızır Bey Çelebi'nin oğlu olan «Tazarruât» sâhibi Sinan Paşa bile bir müddet Gelibolu sancak-beyliğiyle Kapdanlıkda bulunmuştur; bir aralık Vezir-i-a'zam olduğu hakkında da zayıf bir rivayet bulunan Sinan Paşa'nın azil tarihi belli değildir : Yalnız «Şakaayık» tercemesine nazaran 1486 = 891 senesi 1 Mart = 24 Safer Çarşanba günü

Istanbul'da vefat edip Eyüb'e defnedilmiştir; hattâ Gelibolu'da medfun olduğu hakkında da bir rivayet vardır : O sene vukuâtının son fıkrasına bakınız. Üçüncü bir rivayete göre de Mesih Paşa'nın Kapdanlığı 1488 = 893 tarihine kadar sürdükten sonra yerine 18 numarada göreceğimiz Hersek-zâde Ahmed Paşa tâyin edilmiş ve bu Paşa'nın o ilk Kapdanlığı 1491 = 897 tarihine kadar üç sene sürmüştür; fakat bu rivayet biraz zayıftır: Aşağıda 18 numaranın izâhâtına bakınız. — İkinci Bâyezid devrinde Sadr-ı-a'zam olan Mesih Paşa için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 22 numaraya bakınız).

İKİNCİ BÂYEZİD DEVRİ:

14) Güveği-Sinan Paşa — Milliyeti : Devşirme (?); tâyini: 1491 - 1492 = 897; azli : 1492 — 1493 = 898; Kapdanlık müddeti : Takriben 1 sene.

(Bu Paşa'nın İkinci Bâyezid'le sıhriyyeti için 1481 = 886 vukuâtının «7 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Sinan Paşa donanmanın başına geçince Adriyatik sahillerine 300 gemiyle büyük bir akın ve tahrip hareketi yapmıştır).

15) Küçük-Davud Paşa — Milliyeti : (?); tâyini: 1492 — 1493 = 898; azli : 1502 — 1503 = 908; Kapdanlık müddeti: Takriben 10 sene; «Birinci defa».

(Muâsır olduğu Vezir-i-a'zam Davud Paşa'ya nisbetle buna «Küçük-Davud Paşa» ve «Dâvud Pâşây-ı-Sânî» denir : Büyük Davud Paşa için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 19 numaraya bakınız. Bunlardan başka bir de aşağıki fıkrada göreceğimiz «Kara-Davud Paşa» vardır. — Bir rivayete göre Küçük-Davud Paşa'nın bu seferki Kapdanlığı ikinci defadır : Yukarda 13 numaraya bakınız. — Bu paşanın Kapdanlık devrinde en mühim mazhariyyeti, İkinci Bâyezid'in «Lepanto = İnebahtı» seferinde Türk denizciliğinin şanlı şehîdi Burak-Reis merhumun kazandığı Sapienza zaferinde Osmanlı donanmasına kumanda etmiş olmak şerefidir : 1499 = 904 vukuâtının «28 Temmuz» fıkrasına bakınız. O tarihten üç sene sonra Fransızlar Midilli'yi muhasara ederken Hersek-zâde Ahmed Paşa kumandasında sevkedilen imdad kuvvetlerini götüren donanmayı da Küçük-Davud Paşa'nın idare ettiği rivayet edilir : Bu hareket için 1501 = 907 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız).

16) Kara-Nişancı Davud Paşa / Kara-Davud Paşa — Milliyeti: Devşirme (?); tâyini ve Kubbe vezirliğine terfii : 1502 — 1503 = 908 (?); Kapdanlık müddeti : Bir kaç ay.

(Nişancılıktan sancak-beyliklerine gönderilen bu paşanın Gelibolu beyliğiyle Deryâ kapdanlığında pek az kaldıktan sonra Kubbe veziri olduğu hakkında bir rivayet vardır. Yukarıki fıkrada gördüğümüz Küçük-Davud Paşa'nın bundan sonra tekrar Kapdan olduğu anlaşılmaktadır. — Kara-Davud Paşa'nın Nişancılığı için «Nişancılar» cedvelinde 10 numaraya bakınız).

17) Küçük-Davud Paşa — Milliyeti : (?); tâyini: 1502 — 1503 = 908 (?); ölümü : 1506 = 912; Kapdanlık müddeti : Takriben 4 sene; «İkinci defa».

(Umumiyetle bu paşanın 898 = 1492 — 1493 tarihinden 912 = 1506 tarihinde ölünceye kadar Kapdanlıkta kaldığı rivayet edildiğine göre, yukarıki fıkrada

gördüğümüz Kara-Davud Paşa'nın Kapdanlığı hakkındaki rivayet doğru olduğu takdirde, onun pek az süren memuriyetinden sonra bunun ikinci yahut üçüncü defa olarak mevkiine iâde edilmiş olması lâzımgelir : Yukarda 13 ve 15 numaralara da bakınız).

18) Hersek-zâde Ahmed Paşa — Milliyeti : Hersekli İslâv, tâyini : 1506 = 912 senesi 7 Eylül = 18 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; üçüncü sadâreti üzerine Kapdanlıktan ayrılması : 1511 = 917 senesi Temmuz = Rebî'ül-âhir ayı; Kapdanlık müddeti: Takriben 4 sene, 10 ay.

(Hersek-zâde'nin ikinci ve üçüncü sadâretleri arasında beş sene kadar süren Kapdanlığında mühim bir hâdise olmamıştır : İkinci ve üçüncü sadâretleri için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 24 ve 26 numaralara bakınız. — Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın İkinci Bâyezid devrindeki Osmanlı - Kölemen muharebeleri esnâsında bir aralık donanma başında İskenderun körfezine gönderilmiş olması bâzı menbâlarda ilk Kapdanlığı gibi gösterilirse de, o vazifenin muvakkat olduğu ve o sırada Paşa'nın Gelibolu sancak-beyliğiyle Deryâ kapdanı olmaktan ziyâde yalnız bir sefer için donanma serdârı olduğu anlaşılmaktadır : Yukarda 13 numaranın izâhâtiyle 1488 = 893 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız).

İKİNCİ BÂYEZİD ve BİRİNCİ SELİM DEVİRLERİ:

19) İskender Ağa/Paşa — Milliyeti : Devşirme (?); tâyini: 1511 = 917 (?); Vezârete terfii: 1514 = 920 senesi 18 Kânunuevvel = 1 Zülka'de Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti : Takriben 3 sene.

(Umumiyetle bu İskender Ağa Bostancı-başı'lıktan beylerbeyi ve daha sonra vezir olmuş gösterilirse de, Haydar-Çelebi Ruznâmesinden anlaşıldığına göre ilkönce Gelibolu sancak-beyliğiyle Kapdan olmuş ve üç sene kadar sürmüş olduğu anlaşılan Kapdanlığından sonra Yavuz devrinde vezir olmuştur. «Nişancı tarihi»ne göre İskender Paşa bir sene vezâretten sonra 1515 = 921 tarihinde idâm edilmiştir; «Sicill-i Osmânî»de yalnız «fevt olmuş» gösterilir; gene bu menbaa göre Galata-Mevlevîhânesi'ni işte bu İskender Paşa yaptırmıştır).

BİRİNCİ SELİM DEVRİ:

20) Sinan Bey / Paşa — Milliyeti : Devşirme (?); tâyini: 1514 = 920 senesi 18 Kânunuevvel = 1 Zülka'de Pazartesi günü; Rumeli Beylerbeyliğine nakli: 1516 = 922 senesi 26 Nisan = 23 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; Kapdanlık müddeti : 1 sene, 4 ay, 9 gün.

(Rîdâniyye muharebesinde şehîd olan Vezir-i-a'zam Hadım-Sinan Paşa'ya nisbetle «Küçük-Sinan Paşa» denilen ve Kapdanlıktan Rumeli Beylerbeyliğine geçtiği Haydar-Çelebi Ruznâmesinden anlaşılan bu Sinan Bey için 1517 = 922 vukuâtının «22 Kânunusâni» fıkrasına bakınız. — Istanbul tersânesi bunun zamanında yapılmıştır: 1515 = 921 vukuâtının son fıkrasına bakınız).

BİRİNCİ SELİM ve BİRİNCİ SÜLEYMAN DEVİRLERİ:

21) Ca'fer Ağa — Milliyeti: Devşirme (?); tâyini: 1516 = 922 senesi 26 Nisan = 23 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; idâmı: 1520 = 926; Kapdanlık müddeti: Takriben 4 sene.

(Bâzı menbâlarda bu Ca'fer Ağa İkinci Bâyezid devrine tesadüf eden 917 = 1511 tarihinde Kapdan olmuş gibi gösterilirse de doğru değildir: O tarihten bunun tâyin tarihine kadar yukarıki fıkralarda gördüğümüz İskender Ağa ile Sinan Bey'in Kapdan oldukları Haydar-Çelebi Ruznâmesiyle sâbittir. — Kapu-Ağalığı'ndan Kapdan-ı-Deryâ olan ve Yavuz'la Kanunî devirleri arasında dört sene kadar mevkiini muhâfaza eden bu Ca'fer Ağa yahut Ca'fer Bey'in Kapdanlık devrinde en mühim rolü Yavuz'un Mısır seferinde deniz yollarının emniyetini te'min etmiş olmasında gösterilebilir. — Mısır fethedildiği zaman Ca'fer Ağa donanmayla İskenderiyye'ye gelmiş ve Yavuz'un Istanbul'a tehcir ettiği bir çok mühim şahsiyyetlerle Osmanlı ordusunun yaralılarını pâyıtahta nakletmiştir: 1517 = 923 vukuâtının «19 Mayıs» ve «15 Temmuz» fıkralarına bakınız. — Ca'fer Ağa bilhassa Yavuz devrindeki zulümlerinden dolayı halk arasında «Kanlı-Ca'fer» ismiyle anılmıya başlamış ve Kanunî cülûs ettiği zaman her taraftan yükselen şikâyetler üzerine muhâkeme edilip cinâyetleri sâbit olduğu için idâm edilmiştir; Kanlı-Ca'fer'in idâmı Kanunî Sultan Süleyman'ın adâlet yolundaki ilk icraâtından sayılır: 1520 = 926 vukuâtının «3 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız).

BİRİNCİ SÜLEYMAN DEVRİ:

22) Palak/Yalak-Mustafa Paşa — Milliyeti: Boşnak, tâyini: 1520 = 926; azli: 1522 = 929, Kapdanlık müddeti: Takriben 2 sene.

(Kuvvetli bir rivayete göre Boşnak ve daha zayıf bir rivayete göre de Arnavut olduğundan bahsedilen bu Paşa'nın lâkabı «Palak», «Yaylak», «Yapalak», «Baylak», «Baylan» ve hattâ «Çıplak» gibi muhtelif imlâlarla kaydedilir: Peçevî'ye göre «Palak» lâkabı Enderun'da takılmışsa da sebebi belli değildir. — Mustafa Paşa Kanunî'nin Rodos fethinde Kapdan-ı-Deryâ bulunmakla beraber donanmayı kendisi değil, Barbaros'un maiyyetinden Muslihüddin-Reis idare etmiştir: 1522 = 928 vukuâtının «4 Haziran» fıkrasına bakınız. — Bâzı menbâlarda Mustafa Paşa 940 = 1533 - 1534 tarihinde ölünceye kadar 14 sene Deryâ kapdanlığında kalmış gibi gösterilirse de doğru değildir: Rodos muhasarasında azledildiği hakkındaki rivayet daha doğrudur. Bu Paşa sonraları Şam Beylerbeyliği ve Kubbe vezirliği gibi bâzı mühim mevkilerde daha bulunmuştur).

23) Bayram Paşa — Milliyeti (?); tâyini: 1522 = 929; azli; (?); Kapdanlık müddeti: (?).

(Umumiyetle Kapdanlar silsilesine alınmıyan bu Paşa'nın ismini Hammer «Ferdî»den naklen tesbit etmiş ve Atâ Bey de Hammer tercemesinde bunun ismini «Behram Paşa» şeklinde göstermiştir).

24) Süleyman Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: (?); azli: 1531 - 1532 = 938; Kapdanlık müddeti: (?).

(Yukarıki Bayram / Behram Paşa gibi Ferdî'den naklen Hammer'in Kapdanlar cedvelinde almış olduğu bu Paşa'nın ismi diger menbâlarda mevcud değildir).

25) Kemankeş-Ahmed Bey/Paşa — Milliyeti: Devşirme (?); tâyini: 1531 - 1532 = 938; azli: 1534 = 940 senesi 6 Nisan = 22 Ramazan Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti: Takriben 2 sene.

(940 = 1533 - 1534 tarihinde tâyin edilmiş olduğu hakkında da bir rivayet bulunmakla beraber doğru olmaması lâzımgelir: Çünkü 1532 = 939 tarihinde meşhur Andrea Doria Osmanlılara karşı harekete geçip Mora ve Yunanistan sahillerindeki Türk kalelerine taarruz ettiği zaman, üzerine sevkedilen Osmanlı donanmasına Kemankeş-Ahmed Bey yahut Paşa kumanda etmiştir: 1532 = 939 vukuâtının «21 Eylül» fıkrasına bakınız. — Silâhdarlıktan Kapdan-ı-Deryâ olan Ahmed Bey'e «Kemankeş» denilmesi ok atmaktaki şöhretindendir. — Kemankeş-Ahmed Bey'in yegâne mazhariyyeti, Kapdanlık makamında Barbaros'un selefi olmasından ve şanlı halefi Osmanlı hizmetine girmek üzere Cezâyir'den Istanbul'a gelirken donanmayla Navarin'den karşılamak şerefini ihrâz etmesinden ibarettir: 1533 = 940 vukuâtının «27 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız).

İKİNCİ DEVİR

26) BARBAROS Hayrüddin Hızır Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1534 = 940 senesi 6 Nisan = 22 Ramazan Pazartesi günü; ölümü: 1546 = 953 senesi 4 Temmuz = 5 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; Kapdanlık müddeti: 12 sene, 2 ay, 28 gün.

(Buradaki tarihler en kuvvetli rivayetlere göredir: Bunlardan başka Barbaros'un Kapdanlığa tâyini için 1534 - 1535 = 941 ve 1536 - 1537 = 943 tarihleri ve ölümü için 1546 = 953 senesi 5 Temmuz = 6 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi tarihi de rivayet edilir; fakat bu rivayetler zayıftır: Burada esas ittihâz edilen en kuvvetli tarihlere ait fıkralara bakınız. — Türk denizciliğinin şanlı pîri ve dünya denizcilik tarihinin en büyük şahsiyeti olan bu Akdeniz fâtihinin Türk ırkına şeref veren mubârek şahsiyetiyle büyük gazâlarına ait fıkraların endeksi için 1546 = 953 vukuâtının «4 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Osmanlı Kapdanları silsilesinin birinci devrini teşkil eden karanlık ve ihtilâflı noktalar Barbaros'a kadar devam ettikten sonra ikinci devir saydığımız vuzûha girilmektedir: Fakat tabiî bu vuzûh devrinde de bir takım şüpheli ve ihtilâflı noktalar yok değildir. — Bu cedvelin başındaki izâhat fıkrasına da bakınız).

27) Sokullu-Mehmet Ağa/Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1546 = 953 senesi 4 Temmuz = 5 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü (?); Rumeli beylerbeyliğine nakli: 1550 = 957; Kapdanlık müddeti: Takriben 4 sene.

(Sokullu'nun denizcilikle hiç bir alâkası olmadığı ve bilhassa Barbaros'un ye-

tiştirdiği büyük denizciler ortada bulunduğu halde dünyanın en büyük Kapdanına halef olmayı kabul etmekten çekinmemesi, Türk donanmasının dört sene sönük bir devir geçirmesine sebeb olmuştur. Kanunî'nin Sokullu'yu Kapdanlığa getirmesi de tabiî çok büyük bir hatâdır. Her halde şanlı Barbaros'un selefi Kemankeş-Ahmed Bey gibi halefi Sokullu-Mehmet Ağa'nın da gemicilikten anlamaması tesadüfün en tuhaf cilvelerindendir! — Sokullu-Mehmet Paşa'nın Kaptanlıktan Rumeli Beylerbeyliğine nakli için 1555 = 962 vukuâtının «26 Haziran» fıkrasına, menşei ve sadâreti için 1565 = 972 vukuâtının «28 Haziran» fıkrasına ve siyasî şahsiyyetiyle ölümü için 1579 = 987 vukuâtının «12 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde Sokullu'nun sıra numarası 42 dir).

28) Koca-Sinan Paşa — Milliyeti: Hırvat; tâyini: 1550 = 957; ölümü: 1554 = 961; Kapdanlık müddeti: Takriben 4 sene.

(Kanunî Sultan Süleyman'ın dâmâdı Vezir-i-a'zam Kehle-i-ikbâl Rüstem Paşa'nın kardeşi olduğu için Deryâ kapdanlığına çıkarılmış olan bu Koca-Sinan devrinde donanmanın en mühim hareketlerini Barbaros merhumun şanlı talebesi Turgud-Reis idare etmiş ve Sinan Paşa da Kehle-i-ikbâl'e istinâden Turgud'un muvaffakıyetleriyle fütûhâtını benimsemekten başka bir şey yapamamıştır: 1551 = 958 vukuâtının «16 Temmuz» ve «15 Ağustos» fıkralarıyla 1553 = 960 vukuâtının «15 Haziran» ve 1555 = 962 vukuâtının «26 Haziran» fıkrasına bakınız. — Beşiktaş'daki «Sinan Paşa câmii»ni işte bu Koca-Sinan Paşa yaptırmıştır. — Sinan Paşa'nın Kapdanlığını 1548 = 955 den 1553 = 960 tarihine kadar beş sene sürmüş gösteren zayıf bir rivayet daha vardır).

BİRİNCİ SÜLEYMAN ve İKİNCİ SELİM DEVİRLERİ:

29) Piyâle Paşa — Milliyeti: Macar; tâyini: 1554 = 961; üçüncü vezirliğe terfii 1568 = 975; Kapdanlık müddeti: 14 sene.

(Osmanlı tarihinin en büyük denizcilerinden olan Piyâle Paşa'nın Hırvat cinsinden olduğu hakkında da bir rivayet mevcud olmakla beraber, Kanunî'nin Mohaç zaferinde ele geçmiş bir Macar çocuğu olduğuna ait rivayet daha kuvvetlidir: 1555 = 962 vukuâtının «26 Haziran» fıkrasına bakınız. — Piyâle Paşa'nın meslek hayatında en parlak muvaffakıyeti Cerbe zaferidir. Ve ilkönce yalnız Gelibolu sancak-beyi sıfatiyle Kapdan-ı-Deryâ olduğu halde, işte bu zafer üzerine Cezâyir Beylerbeyliği de verilip Osmanlı hânedânına dâmâd olduğu rivayet edilir: Bunlar için 1560 = 967 vukuâtının «14 Mayıs», 1560 = 968 vukuâtının «27 Eylül» ve 1561 = 969 vukuâtının «25 Eylül» fıkralarına bakınız. Daha kuvvetli bir rivayete göre de Cezâyir beylerbeyliği Mayorka seferi üzerine tevcih edilmiştir: 1558 = 965 vukuâtına bakınız. Bununla beraber, Kanunî devrindeki Malta seferinin muvaffakıyetsizlikle neticelenmesinde Piyâle Paşa'nın o sefere serdâr olan Kızıl-Ahmedlü Mustafa Paşa ile geçimsizliği en mühim âmil sayılır: Donanmanın Malta seferine hareketi için 1565 = 972 vukuâtının «1 Nisan» fıkrasına ve mes'ûliyyet meselesi için de 1565 = 973 vukuâtının «6/7 Eylül», «8 Eylül» ve «11 Eylül» fıkralarına bakınız. Piyâle Paşa'nın büyük şöhretini karartan bu muvaffakıyetsizlik Sakız'ın fethiyle telâfi edilmiştir: 1566 = 973 vukuâtının «14 Nisan» fıkrasına bakınız. — Kanunî ve İkinci Selim devirlerinde Kapdanlık eden Piyâle Paşa'nın Kubbe vezirliğine terfi ederek donanmadan ayrılması İkinci Selim devrindedir: 1568 = 975 vukuâtının «13 Mayıs» fıkrasına bakınız. Bununla beraber, Kıbrıs fethinde

Vezîr-i-Sâlis olduğu halde fevkalâde olarak donanmaya kumanda etmiş ve muvaffakıyetli bir ihraç hareketi yaptıktan başka deniz yollarının emniyetini de te'min etmiştir. — 1570 = 977 vukuâtının «15 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Piyâle Paşa yedi sene ikinci vezirlik makamında bulunduktan sonra öldüğü için, sırası geldiği halde Vezir-i-a'zam olamamıştır: 1578 = 985 vukuâtının «21 Kânunusânî» fıkrasına bakınız. — Kâtib-Çelebi, Piyâle Paşa'nın Üsküdar'daki bahçesini «acâib-i âlemden» gösterir).

İKİNCİ SELİM DEVRİ:

30) Müezzin-zâde Ali Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1568 = 975; şehâdeti: 1571=979 senesi 7 Teşrinievvel = 17 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; Kapdanlık müddeti : Takriben 3 sene.

(Denizcilikle hiç bir alâkası olmadığı halde Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa'nın Yeniçeri-Ağalığı'ndan Deryâ kapdanlığına getirmek gafletinde bulunduğu Müezzin-zâde Edirneli Ali Paşa'nın Kapdanlık devrinde Kıbrıs seferiyle Lepanto = İnebahtı muharebesi gibi iki büyük vak'a vardır : Bunların birincisindeki muvaffakıyetli hareketi yukarıki fıkrada bahsi geçen eski Kapdan-ı-Deryâ üçüncü vezir Piyâle Paşa te'min etmiş ve ömründe bir kayık bile idare etmemiş olan Müezzin-zâde Ali Paşa «Kapdan-ı-Deryâ» ünvâniyle donanmada bulunmuş olmaktan başka bir şey yapmamıştır: 1570 = 977 vukuâtının «15 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Osmanlı tarihinde «Sıngın-Donanma harbi» ismini alan deniz fâciasında Ali Paşa'nın Kapdanlıktaki cehlini telâfi etmek üzere donanmanın idaresi Barbaros merhumun o zaman hayatta bulunan Piyâle ve Kılıc-Ali Paşalar gibi şanlı talebeleri dururken ikinci vezir Pertev Mehmet Paşa gibi karadan yetişme bir devlet-adamına havâle edilmiş, Kapdan-ı-Deryâ Ali Paşa bütün Türk denizcilerinin ve bilhassa Kılıc-Ali Paşa'nın şiddetli itirazlarına rağmen Sokullu'dan aldığı gizli emirleri göstererek ve Pertev Paşa'yı da kandırarak câhilâne bir taarruzla donanmanın mahvolmasına sebeb olmuştur. Barbaros merhumun kurduğu Akdeniz hâkimiyyetini şahsî ihtirâsâtına kapılarak tehlikeye atmakta tereddüd etmiyen Sokullu'nun bu büyük fâciadaki müdhiş mes'ûliyyetiyle Pertev ve Ali Paşaların İnebahtı fâciasıyla neticelenen Akdeniz seferi için 1571 = 978 vukuâtının «4 Mayıs» ve 1571 = 979 vukuâtının «7 Teşrinievvel» fıkralarına bakınız. — Müezzin-zâde Ali Paşa Sıngın-Donanma harbinde maktul düşmüş olduğu için, bâzı Osmanlı menbâlarında «Şehîd-Ali Paşa» şöhretiyle de anılır: Fakat her halde pek sevimli bir şehîd değildir).

İKİNCİ SELİM ve ÜÇÜNCÜ MURAD DEVİRLERİ:

31) Kılıc-Ali Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1572 = 979; ölümü: 1587 = 995 senesi 21 Haziran = 15 Receb Pazar günü akşamı; Kapdanlık müddeti: Takriben 15 sene.

(Turgud ve Piyâle Paşalarla beraber Barbaros merhumun en şanlı talebesinden ve Türk denizcilik tarihinin en büyük şahsiyyetlerinden olan Kılıc-Ali Paşa'nın asıl ismi «Uluc-Ali Paşa»dır : Bu Uluc-Ali isminin Garp dillerinde tahrifinden hasıl olan «Occhiali/Ochiali» şekli bir İtalyan ismine benzemesinden dolayı bu büyük Türk denizcisinin aslen Kalâbriyalı olduğu hakkında bir Garp efsânesi

varsa da tuhaf bir yakıştırmadan başka bir esasa istinâd etmiyen bu rivayetin hiç bir kıymeti yoktur: Râmız-Paşa-zâde Mehmet İzzet'in «Harîta-i Kapudanân-ı Deryâ»sında:

«Müşârünileyh Anadolu ahâlisinden olarak Hayrüddin Paşa'nın tebeası zümresinden ve fenn-i deryâyı güzel bilenlerin cümlesinden»

olduğu tasrih edildiği gibi, Kalâbriyalı olduğu hakkındaki Garp efsânesi de hiç bir ciddî vesikaya istinâd etmediği için, Kılıc-Ali Paşa'nın Anadolu Türklerinden olduğu muhakkaktır; «Kamûs-ül-Âlâm»ında bu milliyet meselesine temâs eden Şemsüddin Sâmi de Kılıc-Ali Paşa'ya isnâd edilen uydurma İtalyanlığı kat'î bir lisanla reddererek:

«Türk-oğlu-Türk ve Anadolulu»

olduğunu ehemmiyetle tasrih etmektedir. Her halde «Uluc-Ali» isminin «Occhiali» den değil, bilâkis bu «Occhiali» şeklinin «Uluc-Ali»den muharref olduğu muhakkaktır. «Uluc» isminin «Kılıç lâkabına tahvili de, yukarıki fıkrada bahsi geçen Müezzin-zâde Ali Paşa zavallısının sebeb olduğu Lepanto = İnebahtı fâciasında Cezâyir Beylerbeyi sıfatiyle bulunan Uluc-Ali Paşa'nın kendi filosuyla yaptığı kahramanca hareket sâyesinde bâzı Türk gemilerini kurtarması üzerine İkinci Selim'in Kapdanlık berâtındaki sarîh emriyle olmuştur. Kılıc-Ali Paşa'nın Lepanto muharebesindeki rolü ve kahramanlığı için 1571 = 979 vukuâtının «7 Teşrinievvel» fıkrasına, felâketten kurtardığı donanma bakıyyesini Istanbul'a getirmesi ve Haliç tersânesinde yeni bir donanma inşâsındaki muvaffakıyetleri için gene o sene vukuâtının «21 Teşrinievvel» fıkrasına, yeni donanma yapıldıktan sonra Deryâ kapdanlığına tâyini, «Kılıç» lâkabının tevcihi ve Akdeniz'de Türk hâkimiyyetini idâme etmek üzere o yeni donanmayla çıktığı ilk sefer için 1572 = 979 vukuâtının «17 Şubat» ve 1572 = 980 vukuâtının «13 Haziran» fıkralarına, ertesi sene çıktığı cenubî İtalya seferi için 1573 = 981 vukuâtının «3 Haziran» fıkrasına ve Tunus'un kat'î surette fethiyle neticelenen en büyük seferi için de 1574 = 982 vukuâtının «15 Mayıs», «13 Eylül» ve «30 Teşrinisâni» fıkralarına bakınız. — Kılıc-Ali Paşa merhumun Kapdanlığa tâyini için 1571 = 979 senesi Teşrinievvel - Teşrinisâni = Cumâda-l-âhire tarihi ve ölümü için 1587 = 995 senesi 27 Haziran = 21 Receb Cumartesi günü de rivayet edilir. — Türbesi kendi hayrâtı ve Koca-Sinan'ın eseri olan Tophâne câmiindedir: 1580 = 988 tarihinde yapıldığı zaman sâhilde bulunan bu câmi şimdi 200 metre dâhilde kalmıştır).

32) Dâmâd-İbrahim Paşa — Milliyeti: Boşnak yahut Hırvat; tâyini: 1587 = 995 senesi 6 Temmuz = 30 Receb Pazartesi günü; azli: 1588 = 996 senesi 14 Nisan = 17 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 9 ay, 9 gün.

(Üçüncü Murad'ın dâmâdı ve Üçüncü Mehmed'in eniştesi olan bu Boşnak yahut Hırvat devşirmesi İbrahim Paşa sonradan üç defa Sadâret makamını da işgal etmiştir: «Vezir-i-a'zam'lar» cedvelinde 57, 59 ve 62 numaralara bakınız. — Karısının adı «Ayşe-Sultan»dır).

33) Uluc-Hasan Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1588 = 996 senesi 14 Nisan = 17 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; ölümü 1591 = 999 senesi 11/12 Temmuz = 19/20 Ramazan Perşenbe/Cuma gecesi; Kapdanlık müddeti: 3 sene, 2 ay, 28 gün.

(Aslen Anadolu-Türklerinden olan Uluc-Hasan Paşa yukarda 31 numarada gördüğümüz Kılıc-Ali Paşa'nın yetiştirmelerindendir; uzun zaman Cezâyir ocağında hizmet ettikten sonra Istanbul'a gelmiştir; geliş tarihi ihtilâflıdır. En kuvvetli rivayete nazaran Kılıc-Ali Paşa'nın Kapdanlığı devrinde onun maiyyetinde çalışarak «Ümerây-ı-Bahriyye»den olmuştur. — Hasan Paşa'nın füc'eten öldüğü rivayet edilir. Mezarı Kılıc-Ali Paşa türbesindedir: Bu türbe için Kapdanlar cedvelinde 31 numaraya bakınız).

ÜÇÜNCÜ MURAD ve ÜÇÜNCÜ MEHMET DEVİRLERİ:

34) Cağal-oğlu/Cağala-zâde Yusuf Sinan Paşa — Milliyeti: İtalyan; tâyini: 1591=999 senesi 17 Temmuz=25 Ramazan Çarşanba günü; azli: 1595 = 1003 senesi 25 Haziran = 17 Şevvâl Pazar günü; Kapdanlık müddeti: 3 sene, 11 ay, 9 gün; «Birinci defa».

(İsmi Istanbul'un Cağaloğlu semtiyle hamamına alem olan bu İtalyan dönmesi Üçüncü Mehmet devrinde 1 ay, 9 gün Sâdâret makamında da bulunmuştur: «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 58 numaraya ve sadâretinden sonra ikinci defa kapdanlığı için de aşağıda 36 numaraya bakınız. — Sinan Paşa'nın İtalyanca ismi «Scipione Cicala»dır: Şahsiyyeti için 1596 = 1005 vukuâtının «27 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız).

DÖRDÜNCÜ MEHMET DEVRİ:

35) Dâmâd-Halil Paşa — Milliyeti: Boşnak; Tâyini: 1595 = 1003 senesi 26 Haziran = 18 Şevvâl Pazartesi günü; azli: 1598 = 1006 senesi 8 Nisan = 2 Ramazan Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 2 sene, 9 ay, 12 gün.

(Halil Paşa Üçüncü Murad'ın dâmâdı ve Fatma-Sultan'ın ilk kocasıdır. — Kâtib-Çelebi «Esfâr-ül-bihâr»ında tâyin tarihini 1003 = 1595 senesi 18 Cumâda-l-ûlâ = 29 Kânunusâni Pazar gösterir: Bizim burada esas ittihâz ettiğimiz «18 Şevvâl = 26 Haziran» tarihi «Şakaayık» zeyline göredir ve yukarıki fıkrada gördüğümüz Cağala-zâde Sinan Paşa'nın azlinden bir gün sonraya tesadüf etmektedir).

ÜÇÜNCÜ MEHMET ve BİRİNCİ AHMED DEVİRLERİ:

36) Cağal-oğlu/Cağala-zâde Yusuf Sinan Paşa — Milliyeti: İtalyan; tâyini: 1598 = 1006 senesi 8 Nisan = 2 Ramazan Çarşanba günü; Kapdanlık uhdesinde kalmak şartiyle tâyin edildiği Şark serdârlığında ibkasiyle Kapdanlıktan azli: 1605 = 1013 senesi 24 Kânunusâni = 4 Ramazan Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti: 6 sene, 9 ay, 16 gün; «İkinci defa».

(Cağal-oğlu'nun bundan evvelki ilk Kapdanlığı için yukarda 34 numaraya bakınız. — Sinan Paşa'nın 1 ay, 9 günlük sadâreti işte bu iki Kapdanlığı arasındadır: Ölümü de Şark serdârlığındadır: ölüm tarihi için 1605 = 1014 senesi «2 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. — Bu seferki tâyin tarihi «Şakaayık zeyli»nde 1006=1598 senesi 9 Şevvâl = 15 Mayıs Cuma gününe müsâdif gösterilirse de, burada Kâtib-Çelebi ile Naîmâ'nın daha kuvvetli olan rivayetleri esas ittihâz edilmiştir. — Sinan

Paşa'nın Kapdanlığı muhâfaza etmek şartiyle Şark serdârlığına tâyini için 1604 = 1012 vukuâtının «5 Şubat» fıkrasına bakınız. — İki kapdanlık müddetinin mecmûu 10 sene, 8 ay, 25 gün tutmaktadır).

BİRİNCİ AHMED DEVRİ :

37) Kaya-Paşa-zâde Kubad Mustafa Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1605 = 1013 senesi 24 Kânunusâni = 4 Ramazan Pazartesi günü; azli: 1606 = 1014 senesi 18 Kânunusâni = 9 Ramazan Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 11 ay, 25 gün.

(Bu Mustafa Paşa bâzı menbâlarda yalnız «Tersâne-Kaymakamı» olmuş gibi gösterilirse de, Kapdan-ı-deryâ olduğu ve donanma başında o sıfatla sefere çıktığı hakkındaki rivayet daha kuvvetlidir).

38) Derviş Mehmet Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1606 = 1014 senesi 18 Kânunusâni = 9 Ramazan Çarşanba günü; Sadârete terfîi üzerine Kapdanlıktan ayrılması 1606 = 1015 senesi 21 Haziran 14 Safer Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 5 ay, 4 gün.

(Bostancı-başılıktan Kapdan-ı-deryâ olan Derviş Mehmet Paşa'nın Kapdanlığa tâyini için «1014 = 1605 senesi 15 Şa'ban = 26 Kânunuevvel Pazartesi» ve sadâreti için de «16 Muharrem = 24 Mayıs Çarşanba» ve «17 Muharrem = 25 Mayıs Perşenbe» tarihleri de rivayet edilir: Fakat bunlar doğru değildir. Sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 66 numaraya bakınız. — Derviş Mehmet Paşa hunharlığıyla meşhurdur).

39) Ca'fer Paşa — Milliyeti: Frenk (?); tâyini: 1606 = 1015 senesi 21 Haziran = 14 Safer Çarşanba günü; azli: 1608 = 1016 senesi 9 Şubat = 22 Şevvâl Cumartesi günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 7 ay, 18 gün.

(Bâzı muahhar menbâlarda bu Frenk-Ca'fer Paşa yukarıki fıkrada gördüğümüz Derviş Mehmet Paşa'dan evvel ve sonra iki defa Kapdan-ı-deryâ olmuş gibi gösterilirse de doğru olmadığı anlaşılmaktadır).

40) Müezzin-zâde Hâfız-Ahmed Paşa — Milliyeti: Pomak; tâyini: 1608 = 1016 senesi 9 Şubat = 22 Şevvâl Cumartesi günü; Şam valiliğine nakli: 1608 - 1609 =1017 senesi; Kapdanlık müddeti: Takriben 1 sene.

(Doğancı-başılıktan Kapdan-ı-deryâ olan Filibeli Hâfız-Ahmed Paşa Birinci Ahmed'in dâmâdı ve Dördüncü Murad'ın eniştesidir : Karısının adı «Ayşe-Sultan»dır; fakat dâmâdlığı bu tarihten çok sonradır. — Hâfız Paşa iki defa Sadr-ı-a'zam olmuştur : «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 82 ve 85 numaralara bakınız. — Hâfız Ahmed Paşa'nın Kapdanlıktan Şam beylerbeyliğine nakledildiği mâlûm olmakla beraber, bu tebeddülün tarihi belli olmadığı için Kapdanlık müddetinin tam olarak tâyini kabil olamamıştır).

41) Halil Paşa — Milliyeti: Ermeni; tâyini: 1608 - 1609=1017 senesi; azli: 1610 - 1611 = 1019 senesi; Kapdanlık müddeti : Takriben 2 sene; «Birinci defa».

(Yeniçeri-ağalığından Kapdan-ı-deryâ olan ve Kayseri'nin Zeytin köyü ermenilerinden olduğu rivayet edilen bu devşirmenin Maraş ermenilerinden olduğu hakkında da bir rivayet vardır. — Halil Paşa dört defa Kapdan-ı-deryâ ve iki defa da Sadr-ı-a'zam olmuştur: Bunlar için aşağıda 43, 47 ve 49 numaralarla «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 70 ve 83 numaralara bakınız. — Halil Paşa'nın bu ilk Kapdanlığının tâyin ve azil seneleri mâlûm olmakla beraber, ay ve gün tarihleri belli olmadığı için Kapdanlık müddetinin tamamiyle tesbiti kabil olamamıştır).

42) Öküz/Kara-Mehmet Paşa — Milliyeti : Türk; tâyini: 1610 - 1611 = 1019 senesi; azli: 1613 = 1022 senesi 24 Teşrinisâni = 11 Şevvâl Pazar günü; Kapdanlık müddeti : Takrîben 2 sene.

(Kara-Mehmet Paşa ve Dâmâd-Mehmet Paşa isimleriyle de anılan bu Kapdan-ı-deryâya «Öküz» lâkabının takılması bir öküz nalbandının oğlu olmasındandır : Istanbul'da doğmuş olmakla beraber âile menşeinin Ulukışla olmak ihtimali vardır. — Kara-Mehmet Paşa iki defa da Sadârette bulunmuştur. Bunlar için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 69 ve 71 numaralara bakınız. — Birinci Ahmed'in kızlarından Gevher-Han-Sultan'la evlenmiş olan Mehmet Paşa'nın Kapdanlığa tâyin tarihinde ay ve gün mâlûm olmadığı için me'muriyet müddetinin tamamiyle tesbiti kabil olamamıştır).

43) Halil Paşa — Milliyeti: Ermeni; tâyini: 1613 = 1022 senesi 24 Teşrinisâni = 11 Şevvâl Pazar günü; Sadârete terfii üzerine Kapdanlıktan ayrılması: 1616 = 1025 senesi 17 Teşrinisâni = 8 Zülka'de Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 2 sene, 11 ay, 23 gün; «İkinci defa».

(Halil Paşa'nın bundan evvelki ilk Kapdanlığı için yukarda 41 numaraya, bundan sonraki iki Kapdanlığı için aşağıda 47 ve 49 numaralara ve iki defa sadâreti için de «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 70 ve 83 numaralara bakınız).

BİRİNCİ AHMED ve BİRİNCİ MUSTAFA DEVİRLERİ :

---

44) Çelebi/Güzelce-Ali Paşa — Milliyeti (?); tâyini: 1617 = 1026 senesi 17 Kânunusâni = 9 Muharrem Salı günü; azli: 1617 = 1026 senesi 23 Teşrinisâni = 24 Zülka'de Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti : 10 ay, 7 gün; «Birinci defa».

(Tunus valisi İstanköylü-Ahmed Paşa'nın oğlu olduğu için «İstanköylü-Ali Paşa» ismiyle de anılan ve babasının dönmeliği hakkında bir rivayet bulunduğuna göre milliyeti belli olmıyan bu Ali Paşa'nın iki defa Kapdanlığı ve bir defa da sadâreti vardır: Bundan sonraki Deryâ-Kapdanlığı için aşağıda 46 numaraya ve sadâreti için de «Vezir-i-'azamlar» cedvelinde 72 numaraya bakınız. — Azil tarihi, Birinci Mustafa'nın ilk cülûsundan bir gün sonra azledilmiş olduğu hakkındaki rivayete göredir).

BİRİNCİ MUSTAFA DEVRİ:

45) Kara-Davud Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1617 = 1026 senesi 23 Teşrinisânî = 24 Zülka'de Perşenbe günü; azli: 1618 = 1027 senesi 2 Kânunusâni = 5 Muharrem Salı günü (?); Kapdanlık müddeti : 1 ay, 10 gün (?).

(Genc-Osman'ın kaatili olmakla meşhur olan bu câni boşnağın azil tarihi, Kapdanlık müddetinin 40 gün sürmüş olduğu hakkındaki rivayete müstenittir; bununla beraber yalnız «Bir ay» ve hattâ «Dört gün» sürdüğü hakkında da bâzı rivayetler vardır : Burada nisbeten en kuvvetli görünen Kâtib-Çelebi'nin kaydi esas ittihâz edilmiştir. — Birinci Mustafa'nın eniştesi olan Kara-Davud bu şuursuz pâdişahın ikinci saltanatında 24 gün Sadâret mevkiinde de bulunduktan sonra Genc-Osman'ın kan hakkını arayan askerin tazyikıyle idâm edilmiştir: «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 75 numaraya ve idâmı için de 1623 = 1032 vukuâtının «5, 6, 7 ve 8 Kânunusâni» fıkralarına bakınız).

BİRİNCİ MUSTAFA ve İKİNCİ AHMED DEVİRLERİ:

46) Çelebi/Güzelce-Ali Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1618 = 1027 senesi 2 Kânunusâni = 5 Muharrem Salı günü (?); Sadârete terfii üzerine Kapdanlıktan ayrılması: 1619 = 1029 senesi 23 Kânunuevvel = 16 Muharrem Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 11 ay, 22 gün (?); «İkinci defa».

(Güzelce-Ali Paşa'nın bu seferki tâyin tarihi için yukarıki fıkraya, bundan evvelki Kapdanlığı için yukarda 44 numaraya ve Sadâreti için de «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 72 numaraya bakınız. İki Kapdanlık müddetinin mecmûu 2 sene 9 ay, 29 gün tutmaktadır).

İKİNCİ OSMAN DEVRİ:

47) Halil Paşa — Milliyeti: Ermeni; tâyini: 1619 = 1029 senesi 24 Kânunuevvel = 17 Muharrem Salı günü; azli: 1620 - 1621 = 1030 senesi; Kapdanlık müddeti: Takriben 1 sene; «Üçüncü defa».

(Halil Paşa'nın bundan evvelki Kapdanlıkları için yukarda 41 ve 43 numaralara, bundan sonraki son Kapdanlığı için aşağıda 49 numaraya ve iki defa sadâreti için de «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 70 ve 83 numaralara bakınız. — Halil Paşa'nın bu seferki azli «1030 evâilinde» gösterilirse de, ay ve gün tarihleri belli olmadığı için Kapdanlık müddetinin tam olarak tesbiti kabil olamamıştır: Yalnız üçüncü ve dördüncü Kapdanlıkları arasındaki ma'zûliyyet müddetinin «altı ay» sürmüş olduğu hakkında bir rivayet vardır. — Azlin 1030 senesi «evâil»ine tesadüf ettiği hakkındaki rivayet doğru olduğu takdirde Halil Paşa'nın 1620 senesi Teşrinisâni sonlarından Kânunuevvel sonlarına kadar geçen müddet içinde azledilmiş olması lâzımgelir; Hammer 1621 senesine müsâdif göstermektedir).

48) Softa-Mustafa Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1620 - 1621 = 1030 senesi; azli: 1621 = 1030 senesi; Kapdanlık müddeti: Takrîben 6 ay (?).

(Yeniçeri-ağalarından Deryâ-Kapdanlığına geçen Mustafa Paşa Niğdelidir; tâyin ve azil tarihindeki Hicrî 1030 = Milâdî 1620 - 1621 senesine müsâdif olduğu mâlûm olmakla beraber, ay ve gün tarihleri belli olmadığı için Kapdanlık müddetinin tamamiyle tesbiti mümkin olamamıştır; yalnız «Altı ay» sürdüğü hakkında bir rivayet vardır: Yukarıki fıkraya da bakınız).

İKİNCİ OSMAN DEVRİYLE BİRİNCİ MUSTAFA'NIN İKİNCİ SALTANATI:

49) Halil Paşa — Milliyeti : Ermeni; tâyini: 1621 = 1030 senesi; azli: 1623 = 1032 senesi 5 Şubat = 4 Rebî'ül-âhir Pazar günü; Kapdanlık müddeti: Takrîben 1 sene, 8 ay; «Dördüncü defa».

(Halil Paşa'nın bundan evvelki Kapdanlıkları için yukarda 41, 43 ve 47 numaralara, iki defa sadâreti için de «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 70 ve 83 numaralara ve bu son Kapdanlığına tâyin tarihi için yukarda 47 ve 48 numaralara bakınız. — Dört Kaptanlık müddetinin mecmûu takriben 7 sene, 7 ay, 23 gün tutmaktadır).

BİRİNCİ MUSTAFA'NIN İKİNCİ SALTANATİYLE DÖRDÜNCÜ MURAD DEVRİ :

50) Topal-Receb Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1623 = 1032 senesi 5 Şubat = 4 Rebî'ül-âhir Pazar günü; Sadâret-Kaymakamlığına terfîi üzerine Kapdanlıktan ayrılması: 1626 = 1035 senesi 13 Temmuz = 18 Şevvâl Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti: 2 sene, 5 ay, 6 gün.

(Harîs bir entrikacı olan ve Karadeniz serdârlığından Deryâ-Kapdanlığına yükselen bu Boşnak dönmesi Birinci Ahmed'in Öküz/Mehmet Paşa'dan dul kalan kızı Gevher-Han-Sultan'la evlenmiş olduğu için Dördüncü Murad'ın eniştesidir; 3 ay, 7 gün sadâreti de vardır : «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 86 numaraya bakınız).

DÖRDÜNCÜ MURAD DEVRİ:

51) Çatalcalı-Hasan Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1626 = 1035 senesi 13 Temmuz = 18 Şevvâl Pazartesi günü; azli: 1630 = 1040 senesi 20 Teşrinievvel = 13 Rebî'ül-evvel Pazar günü; Kapdanlık müddeti: 4 sene, 3 ay, 8 gün.

(Bir Yeniçerinin oğlu olan ve Baş-Emîrâhurluktan Deryâ-Kapdanlığına yükselen Hasan Paşa Birinci Ahmed'in kızlarından Fatma-Sultan'ın kocası ve Dördüncü Murad'ın eniştesidir; vazifesinde muvaffak olduğu halde yukarıki fıkrada gördüğümüz selefi Topal-Receb Paşa'nın entrikası yüzünden azledilmiş olduğu rivayet edilir. — Umumiyetle azil tarihi «12 Rebî'ül-evvel» gününe müsâdif gösterilirse de, Naîmâ tarihinde o günün «Ahad=Pazar» olduğundan bahsedildiğine göre hakikî takvimde 13 Rebî'ül-evvel'e tesadüf etmiş olması lâzımgelir).

52) Cabulat-zâde Mustafa Paşa — Milliyeti : Dürzü (?) tâyini : 1630 = 1040 senesi 20 Teşrinievvel = 13 Rebî'ül-evvel Pazar günü; azli: 1632 = 1041 senesi 1 Temmuz = 13 Zülhicce Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 8 ay, 12 gün.

(İkinci Selim devrinde Kilis beyliğinde bulunmuş olan Dürzü beylerinden «Canbulâd-ibni-Kaasım-il-Kürdî»nin nesline mensub olduğu için «Canbulad-zâde» denilen Mustafa Paşa Osmanlı sarayında terbiye görmüş ve Birinci Ahmed'in kızlarından Ayşe-Sultan'la evlenerek Dâmâd olmuştur: Bu âilenin milliyeti hakkında muhtelif rivayetler vardır; aslen Kürt ve hattâ Türk olduğu bile rivayet edilir; Lübnan'ın Sayda kasabasında bugün hâlâ Canbulat âilesinin bir kolu vardır : Bunlar asıllarının Kürt olmayıp Çerkes olduğunu ve Mısır Kölemenleriyle alâkadâr olduklarını rivayet ederlese de, bu noktanın milliyet tâyininde bir mi'yâr olmıyacağı bedîhîdir. — Mustafa Paşa Baş-Emîrâhurluktan vezâret pâyesiyle Deryâ-Kapdanlığına yükselmiştir).

53) Bostancı-Ca'fer Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1632 = 1041 senesi 1 Temmuz = 13 Zülhicce Perşenbe günü; Azli: 1634 = 1044 senesi 30 Haziran = 4 Muharrem Cuma günü; Kapdanlık müddeti 2 sene, 11 ay, 29 gün.

(Bostancı-başılıktan Vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Ca'fer Paşa Kapdanlıktan azli üzerine Budin beylerbeyliğine tâyin edilmiştir: Kapdanlıkta muvaffakıyetsizliğiyle mâruftur. — «Şakaayık» zeylinde «Bin kırk birde Mehmet Paşa yerine Bayram Paşa Kapudân-ı bahr oldu» denilmekteyse de, diger menbâlarda bunlardan bahsedilmediğine göre yanlış olmak ihtimâli vardır).

54) Deli-Hüseyn Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1634 = 1044 senesi 30 Haziran = 4 Muharrem Cuma günü; Mısır beylerbeyliğine nakli: 1635 = 1045 senesi 21 Teşrinievvel = 9 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 3 ay, 21 gün; «Birinci defa».

(Baş-Emîrâhurluktan Kapdan-ı-deryâ olan ve fevkalâde kuvveti, cesâreti ve zekâsiyle şöhret bulan Girit kahramanı Deli-Hüseyn Paşa Anadolu'nun Yenişehir kasabasındandır; üç defa Kapdanlığı vardır: Bundan sonrakiler için aşağıda 57 ve 80 numaralara bakınız. — Deli-Hüseyn Paşa'nın 6 gün süren bir sadâreti de vardır; fakat Girit serdârlığından Istanbul'a gelip işe başlıyamadan evvel gıyâben azledilmiştir: «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 105 numaraya bakınız. — Bu seferki azil tarihi «5 Cumâda-l-ûlâ = 17 Teşrinievvel» Perşenbe gününe müsâdif gösteren daha zayıf bir rivayet de vardır. — Hüseyn Paşa'ya «Deli» denilmesi şecâat ve cesâretindendir).

55) Kemankeş Kara-Mustafa Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini : 1635 = 1045 senesi 21 Teşrinievvel = 9 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; Sadârete tâyini üzerine Kapdanlıktan ayrılması: 1638 = 1048 senesi 23 Kânunuevvel = 16 Şa'ban Parşenbe günü; Kapdanlık müddeti : 3 sene, 2 ay, 3 gün.

(Yeniçeri-ağalığından Kapdan-ı-deryâ olan ve Macar devşirmesi olduğu hakkında da bir rivayet bulunan Kemankeş Kara-Mustafa Paşa bâzı menbâlarda ve meselâ Kâtib-Çelebi'nin «Esfâr-ül-bihâr»ında «1047 = 1637» tarihinde Kapdanlıktan azledilmiş gibi gösterilirse de, bu rivayetin doğru olmadığı «Du Loir» ve «Thevenot» seyâhatnâmelerinde birinin Lâtin harfleriyle Türkçe metni ve digerinin Fransızca tercemesi bulunan muâsır Bağdad sefernâmeleriyle Abdurrahrahman Hıbrî-i-Edirnevî'nin «Târîh-i feth-i Bağdâd-ı Sultan Murâd» serlevhalı zafernâmesindeki serâhatleriyle sâbittir. Bu menbâlar Kemankeş Kara-Mustafa Paşa'nın Deryâ-Kapdanlığını Bağdad muhâsarasında Tayyar-Mehmed Paşa'nın şehâdeti üzerine Sadr-ı-a'zam oluncaya kadar muhâfaza etmiş ve Sadârete tâyin edildiği gün adaşı olan halefinin de Kapdanlığa tâyin edilmiş olduğunda müttefiktir. — Kemankeş-Mustafa Paşa'nın sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 90 numaraya bakınız).

DÖRDÜNCÜ MARAD ve SULTAN İBRAHİM DEVİRLERİ :

56) Silâhdar Beyceğiz-Mustafa Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1638 = 1048 senesi 24 Kânunuevvel = 17 Şa'ban Cuma günü; azli : 1640 = 1049 senesi 22 Şubat = 29 Şevvâl Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 1 ay, 29 gün.

(Bosna tüccarlarından Hacı-Sinan isminde birinin oğlu olduğu için «Tüccar-zâde» denilen ve okuyup yazma bilmiyen Silâhdar-Mustafa Paşa Dördüncü Murad'ın en gözde müsâhiplerinden olduğu için Şam valiliğine ilâveten Kapdan-ı-deryâ olmuştur: Yukarıki maddeye de bakınız. — Kapdanlıktan azli Sultan İbrahim'in cülûsu üzerine Budin valiliğine ve bu me'muriyyetinden derhal Rumeli beylerbeyliğine tâyini suretiyle olmuştur).

SULTAN İBRAHİM DEVRİ :

57) Deli-Hüseyn Paşa — Milliyeti : Türk; tâyini: 1640 = 1049 senesi 22 Şubat = 29 Şevvâl Çarşanba günü; azli: 1640=1050 senesi 9 Eylül = 22 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; Kapdanlık müddeti: 6 ay, 16 gün; «İkinci defa».

(Karadeniz'de muvaffakıyetli bir seferle meşgul olduğu sırada haberi bile olmadan azledilip Özü muhâfızlığına tâyin edilen bu kıymetli ve kahraman askerin bundan evvelki Kapdanlığı için yukarda 54 numaraya, bundan sonraki son Kapdanlığı için aşağıda 80 numaraya ve ancak 6 gün süren gıyâbî sadâreti için de «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 105 numaraya bakınız).

58) Siyavuş Paşa — Milliyeti: Abaza; tâyini: 1640 = 1050 senesi 9 Eylül = 22 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; azli: 1642 = 1051 senesi 1 Şubat = 1 Zülka'de Cumartesi günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 4 ay, 22 gün.

(Yeniçeri-ağalığından Kapdan-ı-deryâ olan Siyavuş Paşa meşhur Abaza Paşa'nın kölelerindendir; Sadr-ı-a'zam Öküz/Kara-Mehmet ve Receb Paşalardan dul ka-

lan Birinci Ahmed kızı Gevher-Han-Sultan'la evlenerek dâmâd olmuştur. Kendisinin de iki defa sadâreti vardır: «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 98 ve 107 numaralara bakınız. — Siyavuş Paşa'nın Azak seferindeki muvaffakıyetsizliğiyle «Tersâne-i-Âmire mesâlihinde mübtedî»liğinden dolayı Kubbevezirliğine nakledilerek Kapdanlıktan azli üzerine halefi derhal tâyin edilmeyip Deryâ-Kapdanlığı bir müddet boş kalmış ve Naîmâ'nın tâbiriyle «Ol sene kimesneye tevcîh olunmayup mühimmât-ı donanmaya Vezir-i-a'zam Hazretleri bizzat kendüler mübâşir» olmuştur: O sırada Tersâne işlerini bizzat der'uhde eden Sadr-ı-a'zam, «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 90 numarayla bahsi geçen Kemankeş Kara-Mustafa Paşa'dır; aşağıki fıkraya da bakınız).

59) Uzun-Piyâle Paşa — Milliyeti: Hırvat (?); tâyini: 1624 = 1052 senesi 23 Kânunuevvel = 1 Şevvâl Salı günü; idâmı: 1644 = 1054 senesi 13 Mart = 4 Muharrem Pazar günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 2 ay, 21 gün.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi, Siyavuş Paşa'nın azli üzerine Deryâ-Kapdanlığı kimseye tevcih edilmeyip Tersâne işlerini Vezir-i-a'zam Kemankeş Kara-Mustafa Paşa bizzât idare etmiştir: Bu vaziyet Siyavuş Paşa'nın azlinden Uzun-Piyâle Paşa'nın tâyinine kadar 10 ay, 22 gün devam ettikten sonra Kapdanlık makamı Tersâne-Kethudâlığında faaliyeti görülen ve aslen Hırvat olduğu hakkında bir rivayet bulunan Piyâle Paşa'ya tevcih edilmiştir. — Uzun-Piyâle Paşa'nın idâmına sebeb, Trablusugarp dayısı Mehmet-Dayı'nın pâdişaha gönderdiği altın hediyelerden bir kısmını gizleyip zimmetine geçirmesidir).

60) Ebubekir Paşa/Bekir Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1644 = 1054 senesi 13 Mart = 4 Muharrem Pazar günü; ölümü: 1644 = 1054 senesi 16 Haziran = 10 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 3 ay, 4 gün.

(Rodos beyliğinden Kapdan-ı-deryâ olan Bekir Paşa'nın ölüm tarihini Kâtib-Çelebi 1 Muharrem 1054 = 10 Mart 1644 Perşenbe gününe müsâdif gösterirse de o tarih tâyin tarihinden üç gün evveline tesadüf ettiği için, doğru olmadığı muhakkaktır; tıpkı bunun gibi, «Sicil-i Osmânî»de ölüm tarihi olarak gösterilen Ramazan 1055 = Teşrinievvel/Teşrinisâni 1645 tarihi de diger menbâlara nisbetle bir sene hatalıdır).

61) Silâhdar-Yusuf Paşa — Milliyeti: Boşnak, tâyini: 1644 = 1054 senesi 16 Haziran = 10 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; idâmı: 1646 = 1055 senesi 22 Kânunusâni = 5 Zülhicce Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti : 1 sene, 7 ay, 6 gün.

(Silâhdarlıktan vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Yusuf Paşa «Ermeni-Mustafa Ağa» isminde bir Bölük-ağasının köleliğinden yetişmedir: Efendisinin ölümünden sonra saray hizmetine girip Silâhdarlığa kadar yükselmiş ve Sultan İbrahim'in en gözde müsâhibi olarak pâdişahın bir buçuk, iki yaşlarındaki kızı Fatma-Sultan'la nikâhlanarak Dâmâd ünvânını almış, Girit seferinde Kapdanlıkla serdârlığı cem'ederek «Hanya fâtihi« diye şöhret bulmuş ve nihayet düşmanlarının

tezvirlerinden dolayı idâm edilmiştir: Naîmâ idâm tarihini «Zülhicce'nün yevm-i râbii ki rûz-i düşenbih idi» diye 4 Zülhicce Pazartesi gününe müsâdif gösterirse de, «Düşenbih = Pazartesi» o ayın dördüne değil, beşine müsâdiftir ve zâten Kâtib-Çelebi'nin «Fezleke»sinde «4 Zülhicce»den bahsedilmesine mukabil «Esfâr-ül-bihâr»ında «Zülhicce'nün beşinci günü» esas ittihâz edilmiştir).

62) Koca-Musa Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1646 = 1055 senesi 22 Kânunusâni = 5 Zülhicce Pazartesi günü; şehâdeti: 1647 = 1056 senesi 22 Kânunusâni = 15 Zülhicce Salı günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene.

(Mısır, Budin ve Silistre valilikleriyle Rikâb-ı-Hümâyûn Kaymakamlığında bulunmuş eski vüzerâdan olan Koca-Musa Paşa Girit seferi esnâsında Venedikliler ile Eğriboz açıklarında girişmiş olduğu bir deniz muharebesinde şehîd olmuştur: Şehâdeti için 17 Zülhicce = 24 Kânunusâni» Perşenbe tarihi de rivayet edilir).

63) Kapucu-başı Kara-Musa Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1647 = 1056 senesi Kânunusâni = Zülhicce ayı; azli: 1647 = 1057 senesi Temmuz = Cumâda-l-âhire ayı; Kapdanlık müddeti: Takrîben 5 - 6 ay.

(Baş-defterdarlıktan Kapdan-ı-deryâ olan Kara-Musa Paşa Sultan İbrahim'in meşhur müsâhibesi Şeker-pâre Hâtun'la evlendiği için parlamış ve vezaret pâyesiyle Yeniçeri-ağası olduktan sonra Baş-defterdarlıktan Kapdanlığa yükselmişse de, beceriksizliğinden ve bilhassa Anabolu'da uğradığı düşman muhâsarasındaki aczinden dolayı azledilmiştir; fakat buna rağmen biraz sonra karısının te'siriyle gıyâben Sadârete tâyin edilmişse de, Istanbul'a gelip işe başlamadan evvel gene gıyâben azledilmiş olduğu için bu gıyâbî sadâreti ancak 5 gün sürebilmiştir: «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 93 numaraya bakınız. — Kapdanlığa tâyin ve azil tarihlerinin günleri belli değildir: yalnız selefinin şehâdet haberi Istanbul'a geldikten sonra tâyin edilmiş olduğundan bahsedilir).

64) Dâmad Fazlı/Fazlullah Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1647 = 1057 senesi Temmuz = Cumadâ-l-âhire ayı; azli: 1647 = 1057 senesi 25 Kânunuevvel = 28 Zülhicce Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: Takrîben 5 - 6 ay.

(Evvelce vezâretle Anadolu beylerbeyliğinde bulunmuş olan Fazlı Paşa Sultan İbrahim'in müsâhipliğinden Kapdan-ı-deryâ olduğu için «Müsâhib-Fazlı Paşa» ismiyle de anılır. — Selefi Kara-Musa Paşa'nın azli gibi bunun tâyininde de gün tarihi belli değildir. — Azlinden sonra muhtelif valiliklerde bulunmuş olan Fazlı Paşa'nın sarayı Istanbul'da Binbir-direk'de olduğu için ismi oraya alem olmuştur).

65) Ammâr-zâde Mehmet Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1647 = 1057 senesi 25 Kânunuevvel = 28 Zülhicce Çarşanba günü; idâmı: 1648 = 1058 senesi 18 Haziran = 26 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 5 ay, 24 gün.

(Tersâne-kethudâlığından Kapdan-ı-deryâ olan Mehmet Paşa bir mi'mârın oğlu

olduğu için «Ammâr-zâde» diye anılır: Bu lâkabın «Himâr-zâde»den çevrildiği hakkında da bir rivayet vardır. — Meslekten yetişmiş olduğu halde Girit sevkıyâtında beceriksizlik etmiş ve hattâ Venedik donanması Çanakkale boğazını kapattığı için Girid'e götüreceği mühimmâtı yetiştiremediğinden dolayı pâdişaha şikâyet edilmiş, aldığı emirlere rağmen düşman hattını yarmıya veyahut harbi kabule cesaret edememiş ve işte bu atâletiyle cesaretsizliğinden dolayı idâm edilmiştir. Buna benziyen diger bir Kapdan için aşağıda 68 numaraya bakınız).

SULTAN İBRAHİM ve DÖRDÜNCÜ MEHMET DEVİRLERİ:

66) Voynuk-Ahmed Paşa — Milliyeti: Bulgar; tâyini: 1648=1058 senesi 18 Haziran = 26 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; şehâdeti: 1649 = 1059 senesi 28 Temmuz = 18 Receb Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 1 ay, 10 gün.

(Boğaz-hisarı=Sedd-ül-bahir muhâfızlığından Kapdan-ı-deryâ olan Hezargradlı Voynuk-Ahmed Paşa'nın aslen Boşnak cinsinden olduğu hakkında da zayıf bir rivayet vardır. Birinci Ahmed'in kızlarından Ayşe-Sultan'ın beşinci kocası olduğu rivayet edilir. — Girit seferinde şanlı Serdâr Deli-Hüseyn Paşa'yı kıskandığı için, onun müsâadesi olmadan kendi başına Suda limanını fethe kalkıştığı sırada kaleden atılan bir top güllesinin başını uçurmasıyla şehîd olmuştur; fırtınada telef olduğu hakkındaki rivayet doğru değildir. Bu mesele için 1649 = 1059 vukuâtının «29/30 Ağustos» fıkrasına bakınız).

DÖRDÜNCÜ MEHMET DEVRİ:

67) Bıyıklı-Mustafa Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1649 = 1059 senesi 16 Ağustos = 7 Şa'ban Pazartesi günü; Rumeli beylerbeyliğine nakli: 1649 = 1059 senesi 10 Teşriniievvel = 3 Şevvâl Pazar günü; Kapdanlık müddeti: 1 ay, 25 gün.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz Voynuk-Ahmed Paşa'nın Suda muharebesinde şehîd düştüğü sırada Girit'de bulunduğu için Serdâr Deli-Hüseyn Paşa'nın emriyle Deryâ-Kapdanlığını vekâleten der'uhde eden Kars valisi Mustafa Paşa Bozokludur. Selefinin şehâdet tarihinden kendisinin tâyin tarihine kadar 19 gün vekâlet ettikten sonra Istanbul'da tasdik edilmiş olan tâyin emri o senenin 13 Eylül = 6 Ramazan Pazartesi günü Girid'e gelmiştir: Bu vaziyete göre Bıyıklı-Mustafa Paşa'nın vekâlet ve asâlet suretiyle Kapdanlık müddetinin mecmûu 2 ay, 14 gün tutuyor demektir; yukarda yalnız asâleten Kapdanlık müddeti esas ittihâz edilmiştir).

68) Haydar-Ağa-zâde Mehmet Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1649 = 1059 senesi 10 Teşriniievvel = 3 Şevvâl Pazar günü; azli: 1650 = 1060 senesi 7 Teşriniievvel = 11 Şevvâl Cuma günü; Kapdanlık müddeti: 11 ay, 28 gün.

(Yeniçeri-ocağından yetiştikten sonra muhtelif valiliklerde bulunmuş olan bu Haydar-Ağa-zâde Mehmet Paşa'nın da tıpkı yukarda 65 numarada gördüğümüz

Ammâr-zâde Mehmet Paşa gibi düşman ablukasında bulunan Çanakkale-boğazından çıkamadığı için azledilmiş olduğu rivayet edilir: Bu mesele için 1650 = 1060 vukuâtının «15 Mart» fıkrasına bakınız).

69) Hüsam-Bey-zâde Ali Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1650 = 1060 senesi 7 Teşrinievvel = 11 Şevvâl Cuma günü; azli: 1652 = 1062 senesi 3 Teşrinievvel = 29 Şevvâl Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 11 ay, 27 gün; «Birinci defa».

(Rodos beyliğinden Kapdan-ı-deryâ olan Hüsâm-Bey-zâde Ali Paşa Dördüncü Murad devri denizcilerinden Rodos sancak-beyi Hüsâmüddin Hasan Bey'in oğludur: Rodos'da doğmuş olduğu için «Rodoslu-Ali Paşa» ismiyle de anılır. Vezâret pâyesini Kapdanlığa tâyininden biraz sonra almıştır. — Ali Paşa'nın iki defa Kapdanlığı vardır: İkinci defası için aşağıda 82 numaraya ve o zaman kendisine halef olan oğlu Hüsam-Bey-zâde Abdülkadir Paşa için de 83 numaraya bakınız).

70) Derviş Mehmet Paşa — Milliyeti: Çerkes; tâyini: 1652 = 1062 senesi 3 Teşrinievvel = 29 Şevvâl Perşenbe günü; Sadârete tâyini üzerine Kapdanlıktan ayrılması: 1653 = 1063 senesi 21 Mart = 21 Rebî'ül-âhir Cuma günü; Kapdanlık müddeti: 5 ay, 18 gün.

(Anadolu beylerbeyliğinden Kapdan-ı-deryâ olan Derviş Mehmet Paşa çok silik bir şahsiyyettir. Kapdanlıktan Sadârete terfi etmiştir: «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 101 numaraya bakınız. — Naîmâ sadâret tarihini «20 Rebî'ül-âhir Cuma» gününe müsâdif gösterirse de, hakikî takvimde Cuma günü o ayın 21 ine tesadüf etmektedir).

71) Çavuş-oğlu/Çavuş-zâde Mehmet Paşa — Milliyeti: (?): 1653 = 1063 senesi 23 Mart = 23 Rebî'ül-âhir Pazar günü; azli: 1653 = 1064 senesi 26 Teşrinisâni = 15 Muharrem Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 8 ay, 4 gün; «Birinci defa».

(Enderun'dan yetiştikten sonra muhtelif valiliklerde bulunmuş olan Çavuş-oğlu Mehmet Paşa Sultan İbrahim'in kızlarından Gevher-Han-Sultan'ın kocasıdır. — Azlinin sebebi yüz gemilik bir filoyla Girit'den gelip girdiği Rodos limanında 60 gemilik bir düşman filosunun muhâsarası altında 40 gün hareketsiz kalmış olmasıyla izah edilir. — Çavuş-oğlu'nun iki defa Kapdanlığı vardır: Bundan sonraki için aşağıda 79 numaraya bakınız. — Bir rivayete göre de azil tarihi Hicretin 1063 senesinin sonlarına, yâni yukarda esas ittihâz ettiğimiz tarihten takrîben 15 gün evveline müsâdiftir).

72) Kara-Murad Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1653 = 1064 senesi 26 Teşrinisâni = 5 Muharrem Çarşanba günü; Sadârete tâyini üzerine Kapdanlıktan ayrılması: 1655 = 1065 senesi 11 Mayıs = 5 Receb Salı günü; Kapdanlık müddeti 1 sene, 5 ay, 15 gün.

(İlk sadâretinden sonra Budin beylerbeyliğine tâyin edilmiş olan ve «Dev-Murad Paşa» ismiyle de anılan Kara-Murad Paşa bu sefer Deryâ-Kapdanlığı için

Budin'den Istanbul'a dâvet edilip muvâsalat günü hil'at giydirilerek tâyin muâmelesi yapılmıştır. — Murad Paşa'nın Kapdanlığı esnâsında Venediklilere karşı kazanılan deniz zaferleri için 1654 = 1064 vukuâtının «16 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Kara-Murad Paşa'nın iki sadâreti vardır: Biri Kapdanlığından evvel, biri sonradır: «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 96 ve 103 numaralara bakınız).

73) Telli/Dellâk-Mustafa Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1655= 1065 senesi 11 Mayıs = 5 Receb Salı günü; azli yahut isti'fâsı: 1655= 1065 senesi 21 Mayıs = 15 Receb Cuma günü; Kapdanlık müddeti: 10 gün.

(Vezâret pâyesiyle muhtelif valiliklerde bulunmuş olan bu Telli yahut Dellâk = Tellâk-Mustafa Paşa bâzı menbâlara ve meselâ Naîmâ'ya göre ancak «Bir kaç gün» Kapdanlık ettikten sonra «Adem-i kudret izhâr itmeğle azl» edilmiş ve Kâtib-Çelebi'ye göre de «Kabûl itmemişdür»; bununla beraber en kuvvetli rivayetlere nazaran on gün kadar Kapdanlık ettiği anlaşılmaktadır).

74) Zurnazen-Mustafa Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1655= 1065 senesi 21 Mayıs = 15 Receb Cuma günü; azli: 1656=1066 senesi 29 Mart=3 Cumâda-l-âhire Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 10 ay, 9 gün.

(Muhtelif valiliklerle Baş-defterdarlıkta bulunduktan sonra Kapdan-ı-deryâ olan bu entrikacı ve harîs Arnavut Kapdanlık makamına ilâveten Sadâret-Kaymakamlığına da tâyin edildikten sonra «Vak'a-i-vakvâkıyye» de Mühr-i-Hümâyûnu elde edip dört saat Sadr-ı-a'zam olmuşsa da âsi askerin hoşuna gitmediği için derhal azledilip Kapdanlıkta kalmıştır: Dört saatlik sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 106 numaraya bakınız. — Zurnazen bu sadâret hâdisesinden 24 gün sonra Kapdanlıktan da azledilip Erzurum valiliğiyle Istanbul'dan uzaklaştırılmıştır. — Naîmâ azil tarihini «Gurre-i Cumâda-l-âhire» tâbiriyle ayın birine müsâdif gösterirse de, Silihdar/Silâhdar tarihinde gün ismi zikredilerek «Mâh-ı Cumâda-l-âhirenün ikinci Çehârşenbih günü» azledilmiş olduğundan bahsedilmektedir. Fakat hakikî takvimde «Çarşanba» günü o ayın ikisine değil, üçüne müsâdiftir).

75) Hacı-zâde-dâmâdı Firârî Kara-Mustafa Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1656 = 1066 senesi 30 Mart = 4 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü;. Mısır valiliğine nakli: 1656 = 1066 senesi 4 Mayıs = 10 Receb Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 1 ay, 5 gün.

(Haleb ve Anadolu valiliklerinden ma'zul bulunduğu sırada Kapdan-ı-deryâ olan Kara-Mustafa Paşa'ya «Firârî» denilmesi, kendisine garazından dolayı idâmına ferman istihsâl eden Köprülü-Mehmet Paşa'nın gönderdiği adamlardan kaçıp saklanarak nihayet Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa zamanında affedilmiş olmasındandır. — Kâtib-Çelebi tâyin tarihini «Bin altmış altı Recebi gurresinde», yâni 1656 senesi 25 Nisan Salı tarihinde gösterirse de doğru değildir. Burada esâs ittihâz ettiğimiz tâyin ve azil tarihleri Silâhdar Fındıklılı-Mehmet Ağa'nın kaydine müstenittir. Yalnız bu tarihler o menbâdaki gün isimlerine göre birer gün tashih edilerek «Rüyet-i-hilâl» hesabı yerine hakikî takvim sırası tâkib edilmiştir).

76) Topal/Sarı-Ken'an Paşa — Milliyeti: Çerkes; tâyini: 1656 = 1066 senesi 4 Mayıs = 10 Receb Perşenbe günü; azli: 1656 = 1066 senesi 18 Temmuz = 26 Ramazan Salı günü; Kapdanlık müddeti: 2 ay, 15 gün.

(Silistre beylerbeyliğinden Kapdan-ı-deryâ olan bu Topal yahut Sarı-Ken'an Paşa'nın Çerkes olmayıp Rus olduğu hakkında da bir rivayet vardır. — Naîmâ azil tarihini «27 Ramazan = 19 Temmuz Çarşanba» gününe müsâdif gösterir. — Sarı-Ken'an Paşa'nın azline sebeb, Venediklilere karşı giriştiği «Boğaz-hisarı=Sedd-ül-bahir» muharebesinde tedbirsizliği yüzünden donanmayı müdhiş bir bozguna uğratıp Bozcaada, Semendirek ve Limni adalarının düşman eline geçmesine sebeb olmasıdır: 1656=1066 vukuâtının «26 Haziran» fıkrasına bakınız).

77) Seyyid/Seydi-Ahmed Paşa — Milliyeti: Çerkes; tâyini: 1656 = 1066 senesi 18 Temmuz = 26 Ramazan Salı günü; azli: 1656 = 1067 senesi 12 Kânunuevvel = 24 Safer Salı günü; Kapdanlık müddeti: 4 ay, 25 gün.

(Selefi gibi Silistre valiliğinden Kapdan-ı-deryâ olan Seydi-Ahmed Paşa Kapdanlıktan Bosna Ser-askerliğiyle Beylerbeyliğine nakledilmek suretiyle uzaklaştırılmıştır: Şecâatiyle mârûf olan bu Kapdan-ı-deryânın ecnebiler arasında «Deli-Türk» lâkabiyle şöhret bulduğu rivayet edilir; Kapdanlıktan atılması Köprülü-Mehmet Paşa'nın yerine Sadr-ı-a'zam olacağı hakkında halk arasında bir şâyia çıkmasından ve Ahmed Paşa'nın da Sadâreti istihsâle çalışması üzerine Köprülü'nün telâşa düşüp pâdişaha mürâcaatle Istanbul'dan uzaklaştırılmasını istemesindendir. — Bu Ahmed Paşa'nın oğlu olan Seydi-zâde Mehmet Paşa'nın Kapdanlığı için aşağıda 87 numaraya bakınız).

78) Topal-Mehmet Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1656=1067 senesi 12 Kânunuevvel = 24 Safer Salı günü; azli: 1657=1068 senesi 20 Kânunuevvel = 14 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 9 gün.

(Tımışvar beylerbeyliğinden ma'zul bulunduğu sırada Kapdan-ı-deryâ olan Topal-Mehmet Paşa Limni adasını Venediklilerden istirdâda muvaffak olduğu için «Limni fâtihi» sayılmakla beraber zâlim ve mürtekib olmak töhmetiyle azledilip Sakız muhâfızlığına gönderilmiştir: Limni muvaffakıyeti için 1657=1068 vukuâtının «15 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız).

79) Çavuş-oğlu/Çavuş-zâde Mehmet Paşa — Milliyeti : (?); tâyini: 1657 = 1068 senesi 20 Kânunuevvel = 14 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; azli: 1658 = 1068 senesi 14 Temmuz = 13 Şevvâl Pazar günü; Kapdanlık müddeti: 6 ay, 25 gün; «İkinci defa».

(Çanakkale-boğazı muhâfızlığından ikinci defa olarak Kapdan-ı-deryâ olan Çavuş-oğlu Mehmet Paşa'nın bundan evvelki Kapdanlığı için yukarda 71 numaraya bakınız. — Çavuş-oğlu, Sultan İbrahim'in dâmâdı ve Gevher-Han-Sultan'ın kocasıdır. — Naîmâ ile Silihdar/Silâhdar azil tarihini «14 Şevvâl Pazar» gününe mü-

sâdif gösterirlerse de, hakikî takvimde «Pazar» günü o ayın 14 üne değil, 13 üne tesadüf etmektedir. — Çavuş-oğlu'nun iki Kapdanlık müddeti cem'an 1 sene, 2 ay, 29 gün tutmaktadır).

80) Deli-Hüseyn Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1658=1068 senesi 14 Temmuz = 13 Şevvâl Pazar günü; azli: 1658=1069 senesi 4 Kânunu-evvel = 8 Rebî'ül-evvel Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 4 ay, 21 gün; «Üçüncü defa».

(Girit serdârlığından üçüncü defa olarak Kapdan-ı-deryâ olan Deli-Hüseyn Paşa'nın bundan evvelki Kapdanlıkları için yukarda 54 ve 57 numaralara, 6 günlük sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 105 numaraya ve bu seferki son Kapdanlığına tâyin tarihindeki bir gün fark meselesi için de yukarıki maddeye bakınız. — Azil tarihi umumiyetle «7 Rebî'ül-evvel»e müsâdif gösterilirse de, Silihdar/Silâhdar tarihinde o günün Çarşanba» ya tesadüf ettiğinden bahsedildiğine göre hakikî takvimde «8 Rebî'ül-evvel» olması lâzımgelir. — Bu üçüncü seferki Kapdanlığından Rumeli beylerbeyliğine nakledilmiş olan Deli-Hüseyn Paşa Girit fütûhâtındaki büyük hizmetleriyle kahramanlıklarına rağmen Köprülü-Mehmet Paşa'nın şahsî garaz ve istirkabına kurban edilerek Kapdanlıktan Beylerbeyliğine naklinden 25 gün sonra Yedi-kule'de boğularak maatteessüf idâm edilmiş ve bu siyasî fâcia bütün memlekette Köprülü aleyhine umumî bir nefret ve lâ'net uyandırmıştır: 1658 = 1069 vukuâtının «29 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. — Deli-Hüseyn Paşa'nın üç Kapdanlık müddeti cem'an 2 sene, 2 ay, 28 gün tutmaktadır).

81) Kılavuz/Köse-Ali Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1658 = 1069 senesi 4 Kânunuevvel = 8 Rebî'ül-evvel Çarşanba günü; azli: 1660 = 1070 senesi 16 Nisan = 5 Şa'ban Cuma günü (?); Kapdanlık müddeti: 1 sene, 4 ay, 13 gün (?).

(Sadâret-Kaymakamlığından Kapdan-ı-deryâ olan vezir Köse-Ali Paşa'nın tâyin tarihindeki bir günlük fark meselesi için yukarıki fıkraya bakınız. — Burada esas ittihâz ettiğimiz azil tarihi Naîmâ'ya göredir: Silihdar tarihinde bundan biraz evvel azledilip bu tarihte Istanbul'dan pâdişahın bulunduğu Edirne'ye celbedilerek «Engerus serdârlığı»na tâyin edilmiş olduğundan bahsedilirse de, bu menbâda azil tarihi gösterilmemiştir. Muâsır bir müellif olan Mehmet-Halîfe'nin «Târîh-i-Gılmânî»sinde de azil tarihi yoktur: Yalnız Kapdanlıktan serdârlığa nakledilmiş olduğundan bahsedildiğine göre, o tarihten biraz evvel azledilmiş olduğu hakkındaki rivayet ihtiyatla karşılanmalıdır).

82) Hüsam-Bey-zâde Ali Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1660 = 1070 senesi 16 Nisan = 5 Şa'ban Cuma günü (?); ölümü: 1661 = 1071 senesi 16 Mayıs = Ramazan Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 1 ay, «İkinci defa».

(Rodos beyliğinden Kapdan-ı-deryâ olan Ali Paşa'nın bundan evvelki ilk Kapdanlığı için yukarda 69 numaraya ve tâyin tarihi için de yukarıki maddeye bakınız. — Ali Paşa'nın ölümü umumiyetle «22 Cumâda-l-âhire 1072 = 12 Şubat 1662 Pazar» gününe müsâdif gösterilirse de, Hammer muâsır bir Garp menbaına istinaden bunu tashih edip bizim burada esas ittihâz ettiğimiz ölüm tarihini kaydet-

mektedir: Silihdâr/Silâhdar tarihinde de 1071=1661 senesinin esas ittihâz edilmesi Hammer'i te'yid eden bir vaziyettir; fakat bu Osmanlı menbaında ay ve gün tarihleri yoktur; yalnız ölüm haberinin Istanbul'a Zülka'de = Haziran - Temmuz içinde geldiğinden ve merhumun yerine oğlu Abdülkadir Bey'in «Cezâyir pâyesiyle» Kapdan-ı-deryâ olduğundan bahsedilmektedir: Aşağıki fıkraya da bakınız. — Ali Paşa'nın iki Kapdanlık müddeti cem'an 3 sene, 27 gün tutmaktadır).

83) Hüsam-Bey-zâde Abdülkadir Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1661 = 1071 senesi Haziran - Temmuz = Zülka'de ayı; azli: 1661= 1072 senesi 23 Kânunuevvel = 1 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü; Kapdanlık müddeti: Takrîben 5 - 6 ay.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz Hüsam-zâde Ali Paşa'nın oğlu olan bu Abdülkadir Paşa'nın tâyin tarihi için o fıkraya bakınız. — Abdülkadir Paşa Kapdanlıktan azli üzerine dedesi Hüsâmüddin Hasan Bey'le babası Ali Paşa'nın arpalığı olan Rodos sancak-beyliğine gönderilmiştir. — Azil tarihini 1072 = 1662 senesi Receb=Şubat-Mart ayına müsâdif gösteren bir rivayet varsa da doğru değildir).

84) Merzifonlu Kara-Mustafa Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1661 = 1072 senesi 23 Kânunuevvel = 1 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü; ikinci vezirlikle Sadâret-Kaymakamlığına nakli: 1666=1076 senesi 6 Şubat = 1 Şa'ban Cumartesi günü; Kapdanlık müddeti: 4 sene, 1 ay, 14 gün.

(Diyarbekir beylerbeyliğinden Kapdan-ı-deryâ olan Merzifonlu Kara-Mustafa Paşa dört seneden fazla süren Kapdanlığı esnâsında bir iki defa Sadâret-Kaymakamlığında bulunmuş ve kendisi o vazifedeyken Kapdanlık makamı vekilleriyle idare edilmiştir. — Kara-Mustafa Paşa'nın sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 111 numaraya bakınız).

85) Kaplan-Mustafa Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1666 = 1076 senesi 6 Şubat = 1 Şa'ban Cumartesi günü; azli: 1672 = 1082 senesi Nisan = Zülhicce ibtidâları; Kapdanlık müddeti: Takrîben 5 sene, 11 ay; «Birinci defa».

(Şam beylerbeyliğinden Kapdan-ı-deryâ olan Kaplan-Mustafa Paşa Enderun'dan yetişmiştir; tâyin tarihinde ihtilâf vardır: Silihdar/Silâhdar tarihine göre selefi Merzifonlu Kara-Mustafa Paşa'nın Sadâret-Kaymakamlığına nakledildiği gün tayin edilmiş ve Râşid tarihine göre de ondan biraz sonra Kapdan olmuştur: Fakat Vak'anüvis Râşid hiç bir tarih zikretmemektedir; buna mukabil bâzı muahhar menbâlarda da «21 Ramazan = 27 Mart Cumartesi» tarihine tesadüf edilirse de bu rivayet zayıftır. — Azil tarihinin de ayıyla günü belli değildir. — Kaplan-Mustafa Paşa iki defa Kapdan-ı-deryâ olmuştur: Bundan sonraki Kapdanlığı için aşağıda 89 numaraya bakınız).

86) Köse-Ali Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1672 = 1082 senesi Nisan = Zülhicce ibtidâları; ölümü: 1675 = 1086 senesi Kânunuevvel = Şevvâl ayı; Kapdanlık müddeti: Takrîben 3 sene, 8 ay.

(Mora sancak-beyliğinden «Cezâyir pâyesiyle» Kapdan-ı-deryâ olan Eğribozlu Köse-Ali Paşa'nın tâyin tarihi için yukarıki fıkraya bakınız. — Karadeniz'de fırtınaya tutulan donanmanın uğradığı zâyiâttan müteessir olarak öldüğünden bahsedilen Ali Paşa'nın ölüm tarihi bâzı menbâlarda «1 Rebî'ül-evvel 1087 = 14 Mayıs 1676 Perşenbe» gününe müsâdif gösterilirse de doğru değildir: Bizim burada esas ittihâz ettiğimiz tarih Fındıklılı-Mehmet Ağa'nın rivayetine müstenittir. — Köse-Ali Paşa'nın oğlu Mehmet Paşa da Kapdan-ı-deryâ olmuştur: Aşağıda 107 numaraya bakınız).

87) Seydi-zâde Mehmet Paşa — Milliyeti: Çerkes; tâyini: 1675=1086 senesi Kânunuevvel=Şevvâl ayı; azli: 1677=1088 senesi 13 Teşrinisâni = 17 Ramazan Cumartesi günü; Kapdanlık müddeti: Takrîben 1 sene, 11 ay.

(Rumeli beylerbeyliğinden Kapdan-ı-deryâ olan Seydi-zâde Mehmet Paşa yukarda 77 numarada gördüğümüz Seydi-Ahmed Paşa'nın oğludur: Tâyin tarihindeki ihtilâf için yukarıki fıkraya bakınız. — Azlinin sebebi, iki sene üstüste fırtınaya tutulup bâzı gemilerin kazâya uğramasını önliyememiş olmasıdır. — Mehmet Paşa azli üzerine Niğde sancak-beyliğine tâyin edilmiştir).

88) Kara-Kethudâ/Kara-İbrahim Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1677=1088 senesi 13 Teşrinisâni=17 Ramazan Cumartesi günü; azli: 1678 = 1089 senesi 25 Teşrinisâni = 10 Şevvâl Cuma günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 12 gün.

(Kubbe-vezirliğinden Kapdan-ı-deryâ olan Bayburtlu Kara-İbrahim Paşa Kapdanlığı esnâsında ilâveten Sadâret-Kaymakamlığında da bulunduktan başka, velinimeti olduğu halde felâketine sebeb olduğu Merzifonlu Kara-Mustafa Paşa'nın yerine nihayet Sadr-ı-a'zam olmuştur: «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 112 numaraya bakınız. — Kapdanlıktan azli üzerine beşinci vezir olarak tekrar Kubbe-altına me'mur olmuştur. — Azil tarihi için aşağıki fıkraya da bakınız).

89) Kaplan-Mustafa Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1678=1089 senesi 25 Teşrinisâni = 10 Şevvâl Cuma günü; ölümü: 1680=1091 senesi 5 Kânunuevvel = 13 Zülka'de Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 2 sene, 10 gün; «İkinci defa».

(Diyarbekir valiliğinden ma'zul bulunduğu sırada ikinci defa olarak Kapdan-ı-deryâ olan Kaplan-Mustafa Paşa'nın bundan evvelki ilk Kapdanlığı için yukarda 85 numaraya bakınız. — Vak'anüvis Râşid yukarıki fıkrada gördüğümüz Kara-İbrahim Paşa'nın azliyle bu Kaplan-Mustafa Paşa'nın tâyinini «1090=1679» vukuâtı içinde zikrederse de ay ve gün tarihlerinden bahsetmemesi yanılmış olduğuna delâlet etmektedir: Bizim burada esas ittihâz ettiğimiz tâyin tarihi o sırada yirmi yaşlarında ve Enderun'da bulunan Fındıklılı-Mehmet Ağa'nın daha sağlam olan rivayetine müstenittir. — Kaplan-Mustafa Paşa İzmir'de vefat ettiği için donanmayı oradan Istanbul limanına yukarda 83 numarada gördüğümüz eski Deryâ-Kaptanlarından Hüsam-Bey-zâde Abdülkadir Paşa getirmiştir: Donanmanın Istanbul tersânesine muvâsalatı 20 Kânunuevvel = 28 Zülka'de Cuma gününe müsâdiftir. — Kaplan Paşa'nın iki kapdanlık müddeti cem'an 7 sene, 11 ay, 10 gün tutmaktadır).

90) Bozoklu-Mustafa Paşa/Silâhdar-Mustafa Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1681=1091 senesi 14 Kânunusâni=23 Zülhicce Salı günü; azli: 1683=1095 senesi 20 Kânunuevvel=1 Muharrem Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti: 2 sene, 7 gün.

(Silâhdarlıktan vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan ve «Küçük-Sipâhi» lâkabiyle de anılan Bozoklu-Mustafa Paşa'nın azline sebeb, yukarda 88 numarada Kapdanlığını ve «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinin 112 numarasında da sadâretini gördüğümüz Vezir-i-a'zam Kara-İbrahim Paşa'nın istirkab etmekte olduğu Vezîr-i-sânî Müsâhib-Mustafa Paşa'yı pâdişahın gözünden Kapdanlıkla uzaklaştırmak istemesidir: Bu vaziyet üzerine Bozoklu-Mustafa Paşaya da bir valilik verilmiştir. — Bu kıymetli vezirin sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 120 numaraya bakınız).

91) Müsâhip-Mustafa Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1683=1095 senesi 20 Kânunuevvel=1 Muharrem Pazartesi günü; azli: 1685=1096 senesi 27 Teşrinisâni=30 Zülhicce Salı günü (?); Kapdanlık müddeti: 1 sene, 11 ay, 8 gün.

(İkinci vezirlikten Kapdan-ı-deryâ olan Müsâhip-Mustafa Paşa Dördüncü Mehmed'in dâmâdı ve Hadice-Sultan'ın kocasıdır. — Vak'anüvis Râşid'de azlin ay ve gün tarihleri yoktur: Yalnız Silihdar/Silâhdar tarihinde «Selh-i mâh-ı Zülhicce» de Huzûr-ı-Hümâyûn'da toplanan bir mecliste vüzerâdan Melek-İbrahim Paşa'nın idâmına karar verildikten sonra yapılan «Tebeddülât-ı menâsıb»dan bahsedilmesi azlin işte o gün olduğuna delâlet etmektedir. — Müsâhip-Mustafa Paşa Kapdanlıktan azledilince Mora Ser-askerliğine tâyin edilmiştir).

92) Sarhoş-Ahmed Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1685=1096 senesi 27 Teşrinisâni = 30 Zülhicce Salı günü (?); azli: 1685 = 1097 senesi 20 Kânunuevvel = 20 Muharrem Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 23 gün.

(Yanova beylerbeyliğinden Kapdan-ı-deryâ olan Sarhoş-Ahmed Paşa Macaristan cephesinde tecribe sâhibi olduğu için Kapdanlıktan çıkarılıp «Engerus serdarlığı»na tâyin edilmiş ve bu yeni vazifesine Haleb beylerbeyliği de ilâve edilerek derhal Belgrad'a gönderilmiştir. İşte bundan dolayı bâzı menbâlarda ancak 23 gün amirallik eden Ahmed Paşa'nın Kapdanlığından hiç bahsedilmemektedir).

DÖRDÜNCÜ MEHMET ve İKİNCİ SÜLEYMAN DEVİRLERİ:

---

93) Mısırlı-oğlu İbrahim Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1685 = 1097 senesi 20 Kânunuevvel=23 Muharrem Perşenbe günü; azli: 1688=1100 senesi 7 Kânunuevvel=13 Safer Salı günü; Kapdanlık müddeti: 2 sene, 11 ay, 18 gün; «Birinci defa».

(Kıbrıs beyliğiyle Mîrî-Kalyonlar kapdanlığından vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan İbrahim Paşa Bahriye tarihimizin en mühim şahsiyyetlerindendir; Trablusgarp ocağında yetişmiş ve orada valiliğe kadar yükseldikten sonra Istanbul'a ge-

lip Bahriye hizmetlerinde bulunmuştur; iki defa Deryâ-kapdanlığı vardır. Bundan sonraki için aşağıda 96 numaraya bakınız. — Vak'anüvis Râşid, İbrahim Paşa'nın bu ilk Kapdanlığından azlini «6 Rebî'ül-evvel=29 Kânunuevvel Çarşanba» gününe müsâdif gösterirse de o vakit Enderunda bulunan Fındıklılı-Mehmet Ağa'nın burada esas ittihâz ettiğimiz rivayeti daha kuvvetlidir; Yalnız Fındıklılı «14 Safer Salı» tarihinden bahsetmekte ise de hakikî takvimde Salı günü o ayın 13 üne tesadüf etmekte olduğu için, bu bir günlük farkın her halde bir «Rüyet-i-hilâl» den mütevellid olması lâzımgelir. — Bâzı menbâlarda Mısırlı-oğlu İbrahim Paşa'nın azli 1099 = 1687 - 1688 tarihine müsâdif gösterilirse de doğru değildir).

İKİNCİ SÜLEYMAN DEVRİ :

94) Kalaylı-koz Ahmed Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1688=1100 senesi 7 Kânunuevvel = 13 Safer Salı günü; azli: 1690 = 1101 senesi 4 Kânunusâni = 23 Rebî'ül-evvel Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 28 gün.

(Van beylerbeyliğinden ma'zul bulunduğu sırada Kapdan-ı-deryâ olan Kayserili Kalaylı-koz Ahmed Paşa'nın «Kalaylı» lâkabı babasının kalaycı olmasından ve «Koz» lâkabı da Kapdanlıktan azledildikten 14 sene sonra Girit valiliğinde bulunurken «Koz-bekçiler halîfesi Eski-Ahmed Ağa»nın delâletiyle Sadârete dâvet edilmesinden ve Istanbul'a geldiği zaman huzûra kabulünden evvel «Kaz-bekçiler odası»nda bekletilmiş olmasındandır; sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 128 numaraya bakınız. İşte bundan dolayı Kapdanlığı zamanında yalnız «Kalaylı-Ahmed Paşa» ismiyle anıldıktan sonra sadâretinden itibaren «Kalaylı-koz Ahmed Paşa» denilmiye başlamış ve ismi tarihe bu çifte lâkapla aksetmiştir; burada her iki lâkabın beraber gösterilmesi işte öyle takarrür etmiş olmasındandır. — Safderunluğuyla mârûf olan Kalaylı-koz Ahmed Paşa Kapdanlıktan azli üzerine Midilli muhâfızlığına tâyin edilmiştir).

95) Mezemorta-Hüseyn Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1690 = 1101 senesi 4 Kânunusâni = 23 Rebî'ül-evvel Çarşanba günü; azli: 1690 = 1101 senesi 8 Şubat = 28 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 1 ay, 5 gün; «Birinci defa».

(Cezâyir beylerbeyliğinden Kapdan-ı-deryâ olan büyük Türk denizcisi Hacı-Hüseyn Paşa'nın «Mezemorta» ünvânı millî ve şahsî düşmanları olan Venediklilerin taktıkları «Mezzo-morto» lâkabından muharreftir: Bu İtalyanca terkip «Yarı-ölü» mânâsına gelir. Bahriyeli müverrih Safvet Bey merhumun «Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmûası»nda çıkan «Sakız'ın kurtarılışı» hakkındaki tedkikinde anlattığına göre :

«Bir kerre levendliğinde sekiz on yara ile düşmüş, öldü diye atmışlardı: Lâkabı bundandır».

Hacı-Hüseyn Paşa'nın bir çok menbâlarda meskût geçilen bu ilk Deryâ-Kapdanlığına tâyini üzerine acele Istanbul'a gelmesi için kendisine adam gönderilmiş ve «Gelinceye dek Tersâne-i-Âmire'de Dergâh-ı-Âlî Kapucu-başılarından Ali Bey vekâlet itmek buyurulmuştur»; fakat gönderilen adam daha yoldayken Hüseyn Paşa ile Cezâyir-ocağı arasında çıkan ihtilâf bir ihtilâl şeklini almış olduğu için Paşa bir gemiye atlayıp Istanbul'a kaçmak mecburiyetinde kalmış ve bunun üzerine Cezâyir askerleri Istanbul'a bir mahzar gönderip Hüseyn Paşa Cezâyir'e iâde edil-

diği veyahut Deryâ-Kapdanlığına tâyin olunduğu takdirde hükûmete ısyân edeceklerini arzettikleri için o büyük deniz kahramanının azlinden başka çâre bulunmıyarak Tuna-Kapdanlığına gönderilmiştir. — Mezemorta-Hüseyn Paşa'nın ikinci Deryâ-Kapdanlığı için aşağıda 99 numaraya bakınız).

İKİNCİ SÜLEYMAN ve İKİNCİ AHMED DEVİRLERİ :

96) Mısırlı-oğlu İbrahim Paşa — Milliyeti, Türk; tâyini: 1690 = 1101 senesi 8 Şubat = 28 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; azli: 1692 = 1103 senesi 16 Kânunusâni = 26 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 11 ay, 6 gün; «İkinci defa».

(Eğriboz muhâfızlığından ikinci defa olarak Kapdan-ı-deryâ olan İbrahim Paşa'nın bundan evvelki ilk Kapdanlığı için yukarda 93 numaraya bakınız. — Mısırlı-oğlu'nun bu seferki Kapdanlığından azil tarihi umumiyetle «27 Rebî'ül-âhir= 17 Kânunusâni Perşenbe» gününe müsâdif gösterilir: Fakat Silihdar/Silâhdar tarihinde Perşenbe günü o ayın 28 ine müsâdif gösterildiği için, her halde bir «Rüyet-i-hilâl» sebebiyle bir günlük bir fark hâsıl olduğu anlaşılmaktadır; işte bundan dolayı burada hakikî takvim tarihi esas ittihâz edilmiştir. — İbrahim Paşa azledilince tekrar Eğriboz muhâfızlığına gönderilmiştir).

İKİNCİ AHMED DEVRİ :

97) Helvacı/Palabıyık-Yusuf Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1692= 1103 senesi 16 Kânunusâni=26 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; azli: 1694 =1106 senesi 13 Kânunuevvel = 25 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti: 2 sene, 10 ay, 28 gün.

(Sıvas beylerbeyliğinden Kapdan-ı-deryâ olan Palabıyık-Yusuf Paşa Enderun'dan yetişmiş, bir valilikte bulunduktan sonra Sultan İbrahim'in yukarda 79 numarada gördüğümüz Çavuş-oğlu Mehmet Paşa'dan dul kalan kızı Gevher-Han-Sultan'ın ikinci kocası olduğu için Kapdanlığa çıkarılmış ve Venediklilerin 1694 = 1106 tarihinde Sakız adasını zabtedebilmeleri işte bu Helvacı-Yusuf Paşa'nın «Husb-i-nefs ve hıyânetinden» mütevellit sayıldığı için nihayet azledilip Midilli kalesine hapsedildikten başka bütün serveti Hazine nâmına zabtolunmuştur. — Hammer'de azil tarihi o senenin «Muharrem=Ağustos» ayına müsâdif gösterilirse de doğru değildir; Râşid târihinde de «14 Cumâda-l-ûlâ=31 Kânunuevvel Cuma» gününden bahsedilir: Burada o vakit Enderun'da bulunan Fındıklılı-Mehmet Ağa'nın rivayeti tercih edilmiştir).

İKİNCİ AHMED ve İKİNCİ MUSTAFA DEVİRLERİ :

98) Amcazâde/Sarhoş-Hüseyn Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1694=1106 senesi 13 Kânunuevvel=25 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; azli: 1695 = 1106 senesi 11 Mayıs = 27 Ramazan Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 4 ay, 29 gün.

(Boğaz-hisarı=Sedd-ül-bahir muhâfızlığından Kapdan-ı-deryâ olan bu Sarhoş-Hüseyn Paşa'ya «Amcazâde» denilmesi, Köprülü-Mehmet Paşa'nın kardeşi ve Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa'yla Fâzıl-Mustafa Paşa'nın amcaları olan «Amca-Hasan Ağa» nın oğlu olmasındandır; hattâ devlet hizmetlerinde Sadârete kadar yükselmesi de işte bu âile vaziyeti sâyesindedir: Sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 123 numaraya bakınız. — Yukarıki fıkrada gördüğümüz selefi Palabıyık-Yusuf Paşa'nın zamanında düşman işgaline düşen Sakız adasının istirdâdı bunun zamanına tesadüf etmekle beraber, o büyük muvaffakıyet kendisinin değil, aşağıki fıkrada göreceğimiz şanlı halefi Mezomorta-Hüseyn Paşa'nın eseridir. — Amcazâde-Hüseyn Paşa Kapdanlıktan azledilince Sakız muhâfızlığına tâyin edilmiştir).

İKİNCİ MUSTAFA DEVRİ:

99) Mezemorta-Hüseyn Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1695 = 1106 senesi 11 Mayıs = 27 Ramazan Çarşanba günü; ölümü: 1701 = 1113 senesi 21 Temmuz = 14 Safer Perşenbe günü (?); Kapdanlık müddeti: 6 sene, 2 ay, 11 gün; «İkinci defa».

(Sakız adasını Venediklilerden istirdâd ederek kazandığı büyük muvaffakıyet üzerine Rodos sancak-beyliğiyle Mîrî-Kalyonlar Kapdanlığından ikinci defa olarak Kapdan-ı-deryâ olan ve o tarihten sonra da Venediklilere karşı kazandığı zaferlerle şöhret bulan bu şanlı Türk denizcisinin bundan evvelki ilk Deryâ-Kapdanlığı için yukarda 95 numaraya bakınız. — Hacı-Hüseyn Paşa Bahriyenin ıslâhında da büyük bir rol oynamış ve bâzı kanunlar tanzim etmiştir. — Mezemorta-Hüseyn Paşa'nın ölüm tarihi ihtilâflıdır: Bahriyeli müverrih Safvet Bey merhumun «Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmûası»nda çıkan «Sakız'ın kurtarılışı» hakkındaki tedkikıyle Mehmet Süreyyâ'nın «Sicill-i Osmânî»sinde bizim burada esas ittihâz ettiğimiz tarihe tesadüf edildiği halde, Mehmet Şem'î'nin «Esmâr-üt-Tevârîh»iyle diger bâzı menbâlarda ve bilhassa Hammer tarihinde «15 Rebî'ül-evvel=20 Ağustos Cumartesi» gününden bahsedilir: Bu iki rivayet arasında tam bir aylık bir fark vardır! İkinci rivayet doğru olduğu takdirde Hüseyn Paşa'nın Kapdanlığı 6 sene, 3 ay, 10 gün sürmüş olması lâzımgelir. Vak'anüvis Râşid ölüm tarihinden hiç bahsetmediği halde 1113=1701 vukuâtı içinde bir münâsebetle Kapdanlık makamının «Mezemorta fevtinden» münhal kalmış olduğuna temâs etmektedir! Râmız-Paşa-zâde Mehmet İzzet'in «Harîta-i Kapudanân-ı deryâ»sında Hüseyn Paşa'yı 1113=1701-1702 de azledilip 1114=1702-1703 senesi Sakız'da ölmüş gibi göstermesi büsbütün yanlıştır. — Hacı-Hüseyn Paşa'nın mezarı da belli değildir: Yalnız Safvet Bey'in yukarda bahsettiğimiz tedkikıne aldığı bir âile rivayetine nazaran Eğriboz adasında olmak ihtimali vardır. — İki Kapdanlık müddetinin mecmûu 6 sene, 3 ay, 16 gün tutmaktadır).

100) Abdülfettah Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1701=1113 senesi 21 Temmuz = 11 Safer Perşenbe günü (?); azli: 1702 = 1114 senesi 23 Kânunuevvel = 3 Şa'ban Cumartesi günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 5 ay, 3 gün.

(Mîrî-Kalyonlar Kapdanlığından Beylerbeyilik pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Abdülfettah Paşa'nın tâyiniyle selefinin ölüm tarihi için yukarıki maddeye bakınız. — Bâzı menbâlarda Abdülfettah Paşa'nın azil tarihi ölümüne müsâdif gibi

gösterirlerse de doğru değildir: Vak'anüvis Râşid'in rivayetine göre «Maraz-ı-kulunc isâbeti ile harekete iktidârı kalmamağın» tekaüde sevkedilmiş ve biraz sonra Sakız'da vefat etmiştir. Mezarı oradadır).

İKİNCİ MUSTAFA ve ÜÇÜNCÜ AHMED DEVİRLERİ:

101) Aşçı-Mehmet Paşa — Milliyeti: Abaza; tâyini: 1702 = 1114 senesi 23 Kânunuevvel = 3 Şa'ban Cumartesi günü; azli: 1793 = 1115 senesi 14 Kânunuevvel = 5 Şa'ban Cuma günü; Kapdanlık müddeti: 11 ay, 22 gün; «Birinci defa».

(Mîrî-Kalyonlar Kapdanlığından Kapdan-ı-deryâ olan Aşçı-Mehmet Paşa'nın azil tarihi umumiyetle «4 Şa'ban=13 Kânunuevvel Perşenbe» gününe müsâdif göşterilirse de, burada Vak'anüvis Râşid'deki sarâhat esas ittihâz edilmiştir: Mehmet Süreyyâ'nın «Sicill-i Osmânî»sinde de «28 Şevvâl 1115 = 5 Mart 1704 Çarşanba» tarihinden bahsedilir ve Aşçı-Mehmet Paşa işte o tarihte azli üzerine Safed sancak-beyliğine tâyin edilmiş gibi gösterilirse de, Râşid tarihine göre azline eski vazifesi olan Kalyonlar-Kapdanlığına tenzil edilmiştir. — Aşçı Paşa'nın bundan sonraki Deryâ-Kapdanlığı için aşağıda 111 numaraya bakınız).

102) Küçük-Osman Paşa — Milliyeti: Çerkez; tâyini: 1703 = 1115 senesi 14 Kânunuevvel = 5 Şa'ban Cuma günü; azli: 1704 = 1116 senesi 6 Teşrinisâni = 8 Receb Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 10 ay, 23 gün.

(Rakka valiliğinden Kapdan-ı-deryâ olan Küçük-Osman Paşa Hacı-Selim-Giray'ın Çerkez kölelerindendir: Enderun'dan yetişip vezâretle muhtelif valiliklerde ve Sadâret-Kaymakamlığında bulunmuştur; sultanlardan birini alarak dâmâd olduğu rivayet edilirse de, sultanın isminde ihtilâf vardır. Küçük-Osman Paşa'nın azil tarihi bâzı menbâlarda «16 Cumâda-l-âhire=16 Teşrinievvel Perşenbe» gününe müsâdif gösterilirse de doğru olmaması lâzımgelir: Çünkü Vak'anüvis Râşid hem bunun azlini, hem aşağıki fıkrada göreceğimiz halefinin tâyinini iki muhtelif fıkrasında tekrar etmek suretiyle bizim burada esas ittihâz ettiğimiz güne müsâdif göstermektedir. — Küçük-Osman Paşa Kapdanlıktan azledilince Sayda valiliğine tâyin edilmiş ve ondan sonra muhtelif valiliklerde dolaştıktan sonra tekrar Sayda valisi olarak orada ölmüştür. — Birinci Mahmud devrinde Kapdan-ı-deryâ olan oğlu Hâfız-Ahmed Paşa için aşağıda 118 numaraya bakınız).

103) Baltacı-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1704 = 1116 senesi 6 Teşrinisâni = 8 Receb Perşenbe günü; Sadârete tâyini üzerine Kapdanlıktan ayrılması: 1704 = 1116 senesi 25 Kânunuevvel=27 Şa'ban Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 1 ay, 19 gün.

(Baş-Emîrâhurluktan Kapdan-ı-deryâ olan ve «Teberdar» lâkabiyle de anılan Baltacı-Mehmet Paşa eskiden Kastamonu ve şimdi Çorum vilâyetine tâbi' olan Osmancık kazâsındandır. Baltacılıkla saraya intisâbından sonra sesi güzel olduğu için musıki tahsil edip müezzin olduğu zaman «Pâkçe-müezzin» lâkabiyle anılmıştır. — Baltacı-Mehmet Paşa'nın iki sadâreti vardır: «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 129 ve 132 numaralara bakınız. Rus çarı Koca-Petro'ya karşı kazandığı Pruth zaferi ikinci sadâretindedir).

104) Frenk-Abdurrahman Paşa — Milliyeti: İtalyan (?); tâyini: 1704 = 1116 senesi 27 Kânunuevvel = 29 Şa'ban Cumartesi günü; i'dâmı: 1706 = 1117 senesi 14/15 Kânunusâni = 29/30 Ramazan Perşenbe/Cuma gecesi; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 19 gün.

(Mîrî-Kalyonlar kapdanlığından ve bir rivayete göre de Tersâne-Kéthudâlığından Kapdan-ı-deryâ olan Frenk-Abdurrahman Paşa'nın milliyeti belli değilse de İtalyan esirlerinden olmak ihtimali vardır; selefi Baltacı-Mehmet Paşa'nın sadâretinden iki gün sonra Kapdanlığa terfi etmiştir. — Bâzı menbâlarda i'dam tarihi «28 Ramazan=13 Kânunusâni Çarşanba» gününe müsâdif gösterilirse de, burada esas ittihâz ettiğimiz Vak'anüvis Râşid «Mâh-ı mezbûrun selhi gicesi» dediğine göre Ramazan'ın 29/30 gecesine tesadüf etmiş olması lâzımgelir. — Abdurrahman Paşa'nın gece-yüzüne birdenbire i'dâmının sebebi, o gece Istanbul tersânesinin kereste mahzeninde büyük bir yangın çıkması ve derhal yangın yerine yetişen pâdişâhın kazâya sebeb olarak «Kereste mahzenine ateş isâbet idecek mahalle ateş yakılmış» olmasını Frenk-Abdurrahman Paşa'nın taksir ve ihmâlinden mütevellit görmüş olmasıdır).

105) Veli Mehmet Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1706 = 1117 senesi 15 Kânunusâni = 30 Ramazan Cuma günü; azli: 1706 = 1118 senesi 16 Kânunuevvel = 10 Ramazan Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 11 ay, 2 gün.

(Kapucular-Kethudâlığından Rumeli-beylerbeyliği pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Veli Paşa'nın tâyinini yukarıki fıkrada gördüğümüz selefinin i'dâm edildiği geceye müsâdif gösteren bir rivayet de vardır. — Kapdanlıktan azli üzerine Kubbe-veziri olan Veli Mehmet Paşa sonraları muhtelif valiliklerde ve bilhassa Mısır beylerbeyliğinde bulunmuş ve nihayet Mısır valiliğine âit bir takım hisaplardan dolayı i'dâm edilmiştir).

106) Aşçı/Çorlulu-kethudâsı/Kâhya Hacı-İbrahim Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1706 = 1118 senesi 16 Kânunuevvel = 10 Ramazan Perşenbe günü; Mısır valiliğine nakli üzerine Kapdanlıktan ayrılması: 1709=1121 senesi 28 Teşrinievvel=23 Şa'ban Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti: 2 sene, 10 ay, 13 gün; «Birinci defa».

(«Vezir-i-a'zamlar» cedvelinin 130 numarasında gördüğümüz Sadr-ı-a'zam Çorlulu-Ali Paşa'nın kethudâlığından Vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Hacı-İbrahim Paşa'ya «Aşçı» denilmesi küçükken Mora'da memleketi olan Trapoliçe'den Istanbul'a geldiği zaman «Matbah-ı-Âmire»ye girmiş olmasındandır. — İbrahim Paşa'nın Mısır, Mora ve Girit gibi bâzı mühim vilâyetlerde valiliklerinden başka iki defa Kapdan-ı-deryâlığı vardır: Bundan sonraki Kapdanlığı için aşağıda 114 numaraya bakınız).

107) Köse-Ali-Paşa-zâde Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1709 = 1121 senesi 1 Teşrinisâni = 27 Şa'ban Cuma günü; azli:

1711 = 1123 senesi 23 Kânunuevvel=13 Zülka'de Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 11 ay, 24 gün.

(Tersâne-kethudâlığından Beylerbeylik pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Mehmet Paşa yukarda 86 numarada gördüğümüz Eğribozlu Köse-Ali Paşa'nın oğludur: Meslekten yetişme olduğu için denizcilikte dirâyet ve iktidârından bahsedilir. — Azlinden sonra tekrar Tersâne-kethudâlığı ile muhtelif valiliklerde bulunmuştur).

108) Kirli-Ahmed Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1711 = 1123 senesi 24 Kânunuevvel = 14 Zülka'de Perşenbe günü; azli: 1713 = 1124 senesi 16 Kânunusâni = 18 Zülhicce Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 23 gün.

(Bostancı-başılıktan Vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Kirli Hacı-Ahmed Paşa yukarıki fıkrada gördüğümüz selefinin azlinden bir gün sonra tâyin edilmiştir. — Kapdanlıktan Sadâret-Kaymakamlığına nakline tarih olarak «22 Zülhicce = 20 Kânunusâni Cuma» gününden de bahsedilir: Bizim burada esas ittihâz ettiğimiz tarih, Vak'anüvis Râşid'in kaydine göredir. — «Sicill-i Osmânî»de Kirli-Ahmed Paşa iki defa Kapdan-ı-deryâ olmuş gösterilirse de doğru değildir).

109) Hoca-İbrahim Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1713 = 1124 senesi 16 Kânunusâni= 18 Zülhicce Pazartesi günü; Sadârete tâyini üzerine Kapdanlıktan ayrılması: 1713 = 1125 senesi 6 Nisan = 10 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 2 ay, 21 gün.

(Kapudâne-i-Hümâyun kapdanlığından Vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Hoca-İbrahim Paşa «Orsa-poça İbrahim Paşa», «İbrahim-Hoca ve Urlalı bir pehlivanın oğlu olduğu için «Pehlivan-zâde İbrahim Paşa» isimleriyle de anılır. — İbrahim Paşa'nın 21 günlük sadâretine tâyin tarihindeki ihtilâf için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 135 numaraya bakınız).

110) Silâhdar Köle-Süleyman Paşa — Milliyeti: Abaza; tâyini: 1713 = 1125 senesi 6 Nisan = 10 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; azli: 1713 = 1125 senesi 7 Teşrinisâni = 18 Şevvâl Salı günü; Kapdanlık müddeti: 7 ay, 1 gün.

(Kızlar-ağası Yusuf Ağa'nın köleliğinden yetişip Sadr-ı-a'zam olduktan sonra Sadâret makamından azledildiği gün Kapdan-ı-deryâ olan bu Abaza Süleyman Paşa'nın sadr-ı-a'zamlığı için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 134 numaraya ve Sadâretten azliyle Kapdanlığa tâyini tarihindeki ihtilâf için de gene o cedvelde 135 numaraya bakınız. — Süleyman Paşa'nın Kapdanlıktan azli için «24 Şevvâl= 13 Teşrinisâni Pazartesi» tarihi de rivayet edilir: Fakat burada Vak'anüvis Râşid'in kaydi esas ittihâz edilmiştir. — «Sicill-i Osmânî» de yukarıki fıkrada gördüğümüz Hoca-İbrahim Paşa ile bu abaza Süleyman Paşa arasında Kirli-Ahmed Paşa ikinci defa olarak Kapdan-ı-deryâ olmuş gibi gösterilirse de, diger menbâlara uymıyan bu rivayetin doğru olmaması lâzımgelir: Kirli-Ahmed Paşa için yukarda 108 numaraya bakınız. — Süleyman Paşa Kapdanlıktan azledilince İstanköy muhâfızlığına gönderilmiştir).

111) Aşçı-Mehmet Paşa — Milliyeti: Abaza; tâyini: 1713=1125 senesi 7 Teşrinisâni = 18 Şevvâl Salı günü; azli: 1714 = 1125 senesi 13 Kânunusâni = 26 Zülhicce Cumartesi günü; Kapdanlık müddeti: 2 ay, 6 gün; «İkinci defa».

(Kapudâne-i-Hümâyun kapdanlığından ikinci defa olarak Kapdan-ı-deryâ olan Aşçı-Mehmet Paşa'nın tâyin tarihindeki ihtilâf için yukarıki fıkraya ve bundan evvelki ilk Deryâ-kapdanlığı için de yukarda 101 numaraya bakınız. — Hammer bu seferki azil tarihini «19 Zülhicce = 6 Kânunusâni Cumartesi» gününe müsâdif gösterirse de, burada Vak'anüvis Râşid'in kaydi esas ittihâz edilmiştir. — İki kapdanlık müddetinin mecmûu 1 sene, 1 ay, 28 gün tutmaktadır).

112) Hoca-Süleyman Paşa / Süleyman-Hoca Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1714 = 1125 senesi 13 Kânunusâni = 26 Zülhicce Cumartesi günü; azli: 1714 = 1126 senesi 23 Kânunuevvel = 16 Zülhicce Pazar günü; Kapdanlık müddeti: 11 ay, 11 gün; «Birinci defa».

(Liman-reisliğinden Beylerbeyi pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Hoca-Süleyman Paşa İzmirlidir: Küçükken akrabâsından biri Cezâyir'e götürmüş ve orada Mezemorta-Hüseyn Paşa tarafından yetiştirilmiştir; Osmanlı tarihinin en mühim Kapdanlarından olan Süleyman Paşa denizcilikteki dirâyet ve şecâatiyle meşhurdur: Istanbul'un ilk liman-reisi işte budur. — Tâyin tarihindeki ihtilâf için yukarıki fıkraya bakınız. — Süleyman Paşanın iki defa Kapdan-ı-deryâlığı vardır. Bundan sonraki Kapdanlığı için aşağıda 115 numaraya bakınız. — Bu ilk Kapdanlığından hiç bir sebeb olmadığı halde azledilmiş olduğundan bahsedilir).

113) Canım-Hoca Hacı-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1714 = 1126 senesi 23 Kânunuevvel = 16 Zülhicce Pazar günü; azli: 1717 = 1129 senesi 14 Şubat = 2 Rebî'ül-evvel Pazar günü; Kapdanlık müddeti: 2 sene, 1 ay, 22 gün; «İlk defa».

(Cezâyir ocağında yetiştikten sonra Kapudâne-i-Hümâyun kapdanlığından Beylerbeyi pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Canım-Hoca'nın üç defa Kapdanlığı vardır: Bundan sonrakiler için aşağıda 119 ve 124 numaralara bakınız. — Mehmet Paşa'ya işte bu ilk Kapdanlığı esnâsında Vezâret pâyesi verilmiş olduğu rivayet edilir. — Bu sefer gazaba uğrıyarak azledilince bir müddet Yedikule'de hapsedilmişse de biraz sonra affedilip Koron muhâfızlığına tâyin edilmiştir: Çeşme bozgunuyla meşhur olan Kapdan-ı-deryâ Hüsâmüddin Paşa işte bu Canım-Hoca'nın kızından torundur: Aşağıda 151 numaraya bakınız).

114) Aşçı / Çorlulu-Kethudâsı / Kâhya Hacı-İbrahim Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1717 = 1129 senesi 14 Şubat = 2 Rebî'ül-evvel Pazar günü; azli: 1718 = 1130 senesi 5 Nisan = 4 Cumâda-l-ûlâ Salı günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 1 ay, 19 gün; «İkinci defa».

(Haleb valiliğinden ikinci defa olarak Kapdan-ı-deryâ olan Aşçı-İbrahim Paşa'nın bundan evvelki Kapdanlığı için yukarda 106 numaraya bakınız. — İbrahim Paşa'nın bu seferki azli, Tersâne'de çıkan ve iki kalyonla kereste mahzeninin yan-

masına sebeb olan büyük bir yangının ihmal ve taksirinden mütevellit görülmesidir. — Azlinden sonra Azak muhâfızlığına tâyin edilmiştir. — İki Kapdanlık müddetinin mecmûu 4 sene, 2 gün tutmaktadır).

115) Hoca-Süleyman Paşa / Süleyman-Hoca Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1718 = 1130 senesi 5 Nisan = 4 Cumâda-l-ûlâ Salı günü; ölümü: 1721 = 1133 senesi 7 Eylül = 15 Zülka'de Pazar günü (?); Kapdanlık müddeti: 3 sene, 5 ay, 2 gün; «İkinci defa».

(Kapudâne-i-Hümâyun kapdanlığından Vezâret pâyesiyle ikinci defa olarak Kapdan-ı-deryâ olan Hoca-Süleyman Paşa'nın bundan evvelki ilk Kapdanlığı için yukarda 112 numaraya bakınız. — Hasta olduğu halde donanma başında Akdeniz'e açılan bu ihtiyar denizcinin «Büyük-Değirmenlik» limanında vefâtını «Evâsıt-ı Zülka'de»ye müsâdif gösteren bir rivayet mevcud olduğu için burada şüpheli olarak kaydedilen «15 Zülka'de = 7 Eylül Pazar» tarihi ihtiyatla karşılanmalıdır. — Süleyman Paşa'nın cenâzesi Sakız'a nakledilip yukarda 100 üncü numarada gördüğümüz seleflerinden Abdülfettah Paşa'nın oradaki mezarının yanına defnedilmiştir. — Kapdan-ı-deryânın vefâtı üzerine donanma Istanbul'a dönmüş ve yeni Kapdan-ı-deryâ tâyin edilinceye kadar «Rodos sancağı mutasarrıfı olup ümerâ'-i deryâ reisi olan Süleyman Paşa» Kapdan-Paşalık vekâletine tâyin edilmiştir: Bu Fındıklılı Boşnak Süleyman Paşa aşağıda 136 numara ile «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 185 numarada bahsi geçen Melek Mehmet Paşa'nın babasıdır. — Hoca Paşa'nın iki Kapdanlık müddetinin mecmûu 4 sene, 4 ay, 13 gün tutmaktadır).

116) Kaymak-Mustafa Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1721 = 1133 senesi 11 Eylül = 19 Zülka'de Perşenbe günü; azli: 1730 = 1143 senesi 30 Eylül = 17 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; Patrona ihtilâlinde i'dâmı: 1730 = 1143 senesi 1 Teşrinievvel = 18 Rebî'ül-evvel Pazar günü; Kapdanlık müddeti: 9 sene, 19 gün.

(Nişancılıktan Kapdan-ı-deryâ olan ve «Atlamacı» lâkabiyle de anılan Kaymak-Mustafa Paşa muhtelif valiliklerde bulunmuş vüzerâdan Boşnak Kara-İbrahim Paşa'nın oğludur: Bu Kara-İbrahim Paşa «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinin 111 numarasında gördüğümüz meşhur Sadr-ı-a'zam Merzifonlu Kara-Mustafa Paşa'nın dâmâdı olduğu için, Kaymak-Mustafa Paşa, Kara-Mustafa Paşa'nın kızından torunudur; kendisi de bu âilevî vaziyetinden istifâde ederek «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinin 139 numarasında gördüğümüz Sadr-ı-a'zam Nevşehirli Dâmâd-İbrahim Paşa'nın kızını alarak kaynatasının sâyesinde muhtelif makamlardan atlayıp Kapdan-Paşalığa ilâveten Istanbul-Kaymakamlığına kadar yükselmiştir: «Atlamacı» lâkabının işte bu vaziyetle alâkadar olmak ihtimâli vardır. — Mustafa Paşa'nın Vezâret pâyesiyle işgal ettiği Nişancılık = Tevkiîlik makamından büyük salâhiyetlerle Deryâ-Kapdanlığına tâyini, yukarıki fıkrada gördüğümüz selefi Hoca-Süleyman Paşa'nın ölümünden dört gün sonradır: Buradaki tâyin tarihi Vak'anüvis Râşid'in «19 Zülka'de Hamîs» kaydine müstenittir. Subhi tarihine göre Patrona ihtilâline tesâdüf eden 1143 =1730 senesi «17 Rebî'ül-evvel = 30 Eylül Sebt=Cumartesi» günü Kapdanlık makamına aşağıki fıkrada göreceğimiz Abdi Paşa tâyin edilmiş olduğuna göre, Kaymak-Mustafa Paşa o gün kaynatası Dâmâd-İbrahim Paşa ile beraber azledilmiş demektir: «18 Rebî'ül-evvel = 1 Teşrinievvel Ahad = Pazar» gününe tesadüf eden ertesi gün kaynatası İbrahim Paşa

ile beraber i'dâm edilmiş olduğu da «Abdi tarihi»ndeki sarâhatle sâbittir. — Kaymak-Mustafa Paşa'nın mezarı Istanbul'da Merzifonlu Kara-Mustafa Paşa medresesinin kabristanındadır).

ÜÇÜNCÜ AHMED ve BİRİNCİ MAHMUD DEVİRLERİ:

117) Abdi Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1730 = 1143 senesi 30 Eylül = 17 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; azli: 1730 = 1143 senesi 8 Teşrinievvel = 25 Rebî'ül-evvel Pazar günü; Kapdanlık müddeti: 8 gün; «Birinci defa».

(Kalyonlar-kapdanlığından Kapdan-ı-deryâ olan Abdi Paşa'nın tâyin tarihi Vak'a-nüvis Subhi'nin kaydine göredir. — Azil tarihi de gene Subhi tarihinde o gün Hâfız-Ahmed Paşa'nın Kapdan-ı-deryâ olmasına âit kayde müsteniddir. — Bu sırada Kapdanların pek sık değişmesi Patrona ihtilâlinden dolayıdır: Üçüncü Ahmed tarafından tâyin edilen Abdi Paşa'nın bir kaç gün mevkiini muhâfaza edebilmesi Patrona ile anlaşmış olmasındandır. — Abdi Paşa'nın iki defa Deryâ-Kapdanlığı vardır: Bundan sonraki için aşağıda 120 numaraya bakınız).

BİRİNCİ MAHMUD DEVRİ:

118) Dâmad Hâfız-Ahmed Paşa — Milliyeti: Çerkez; tâyini: 1730 = 1143 senesi 8 Teşrinievvel = 25 Rebî'ül-evvel Pazar günü; azli: 1730 = 1143 senesi 25 Teşrinievvel = 12 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 17 gün.

(Kubbe-vezirliğinden Kapdan-ı-deryâ olan Hâfız-Ahmed Paşa yukarda 102 numarada gördüğümüz Küçük-Osman Paşa'nın oğlu ve Üçüncü Ahmed'in kızlarından Hadice-Sultan'ın kocasıdır. — Tâyin tarihi için yukarıki fıkraya bakınız. — Hâfız-Ahmed Paşa'nın azliyle aşağıki fıkrada göreceğimiz Canım-Hoca Mehmet Paşa'nın tâyini Abdi tarihinde «10 Rebî'ül-âhir Çarşanba» gününe müsâdif gösterilir: Teşrinievvelin 23 üne tesadüf eden o gün Çarşanba değil, Pazartesidir; Çarşanba günü Rebî'ül-âhirin 12 sine tesadüf ettiği için burada gün rakamı gün ismine göre tashih edilmiştir; Subhi tarihinde bu tebeddül bir Cumartesi gününe tesadüf eden «15 Rebî'ül-âhir = 28 Teşrinievvel» gününe müsâdif gösterilirse de gün ismi mevcud olmadığı için «Abdi tarihi»ndeki Çarşanba sarahâti tercih edilmiştir. — Hâfız-Ahmed Paşa Kapdanlıktan azledilince Sayda valiliğine tâyin edilmiştir).

119) Canım-Hoca Hacı-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini 1730 = 1143 senesi 25 Teşrinievvel = 12 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; azli: 1731 = 1143 senesi 18 Mayıs = 11 Zülka'de Cuma günü; Kapdanlık müddeti: 6 ay, 24 gün; «İkinci defa».

(Koron ve Hanya muhâfızlıklarında bulunduktan sonra ikinci defa Kapdan-ı-deryâ olan Canım-Hoca'nın bundan evvelki Kapdanlığı için yukarda 113 numaraya, bu seferki tâyin tarihine âit ihtilâf için yukarıki fıkraya ve bundan sonraki üçüncü Deryâ-kapdanlığı için de aşağıda 124 numaraya bakınız. — Ham-

mer, Hacı-Mehmet Paşa'nın bu seferki azlini 1143 = 1730 senesi 4 Cumâda-l-ûlâ = 15 Teşrinisâni Çarşanba gününe müsâdif gösterirse de doğru değildir: Buradaki azil tarihi Vak'anüvis Subhi'nin kaydine müstenittir; Hammer'in bu gibi zühullerini izah etmek çok güçtür).

120) Abdi Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1731 = 1143 senesi 18 Mayıs = 11 Zülka'de Cuma günü; azli: 1731 = 1143 senesi 16 Haziran = 10 Zülhicce Cumartesi günü; Kapdanlık müddeti: 29 gün; «İkinci defa».

(Abdi Paşa'nın bundan evvel sekiz gün süren ilk Deryâ-kapdanlığı için yukarda 117 numaraya bakınız. — İki Kapdanlık müddetinin mecmûu 1 ay, 7 gün = 37 gün tutmaktadır. — Azil tarihi «Sicil-i Osmânî»de 1144 = 1731 senesi 19 Cumâda-l-âhire = 19 Kânunuevvel Çarşanba gününe müsâdif gösterilirse de, Abdi Paşa'nın aşağıki fıkrada göreceğimiz halefi Şâhin Mehmet Paşa bile o tarihten evvel azledilmiş olduğu için bu rivayet doğru değildir).

121) Şâhin Mehmet Paşa — Milliyeti: Devşirme (?); tâyini: 1731 = 1143 senesi 16 Haziran = 10 Zülhicce Cumartesi günü; azli: 1731 = 1144 senesi 30 Teşrinisâni = 30 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü; Kapdanlık müddeti: 5 ay, 14 gün.

(Sadâret-Kaymakamlığından Kapdan-ı-deryâ olan Şâhin Mehmet Paşa Kul-kethudâsı Türk-Şa'ban Ağa'nın köleliğinden Yeniçeri-ocağına geçtikten sonra Ağalık makamına kadar yükselmiş ve oradan da Vezâret pâyesiyle Sadâret-Kaymakamı olmuştur. — Subhi tarihinde azli «29 Cumâda-l-ûlâ Cum'a» gününe müsâdif gösterilirse de, hakikî takvimde Cuma günü o ayın 29 una değil, 30 una müsâdiftir. — Azledildiği gün Hanya muhâfızlığına gönderilen Şâhin Mehmet Paşa daha sonraları muhtelif valiliklerde bulunmuştur).

122) Maryol/Murâbıt Hacı-Hüseyn Paşa — Milliyeti: (?); vekâleten tâyini: 1731 = 1144 senesi 30 Teşrinisâni = 30 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü; asâleten tâyini: 1731 = 1144 senesi 31 Kânunuevvel = 2 Receb Pazartesi günü; azli: 1732 = 1144 senesi 12 Haziran = 18 Zülhicce Perşenbe günü; vekâleten Kapdanlık müddeti: 1 ay; asâleten Kapdanlık müddeti: 5 ay, 12 gün; vekâleten ve asâleten Kapdanlık müddetleri: 6 ay, 12 gün.

(Liman-reisliğinden Kapdan-ı-deryâ vekili ve bir ay sonra da Beylerbeyi pâyesiyle asâleten Kapdan-ı-deryâ olan Maryol yahut Murâbıt-Hüseyin Paşa'nın tâyin tarihindeki bir günlük fark için yukarıki fıkraya bakınız. — Subhi tarihinde asâleten tâyin tarihi «1 Receb Pazartesi» gününe müsâdif gösterilirse de hakikî takvimde «Pazartesi» günü o ayın 1 ine değil, 2 sine tesadüf etmektedir. — Azil tarihini «18 Zülka'de = 13 Mayıs Salı» gününe müsadif gösteren zayıf bir rivayet de vardır).

123) Hacı-Ebubekir Paşa/Dâmad-Bekir Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1732 = 1144 senesi 12 Haziran = 18 Zülhicce Perşenbe günü; azli: 1733 = 1145 senesi 7 Mayıs = 23 Zülka'de Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 10 ay, 25 gün; «Beşinci defa».

(Anadolu valiliğinden Kapdan-ı-deryâ olan Hacı-Bekir Paşa Alâiyyelidir: Dâmadlığı, İkinci Mustafa'nın kızlarından Safiyye-Sultan'ın üçüncü kocası olmasındandır. — Bekir Paşa'nın iki defa Kapdanlığı vardır: Bundan sonraki için aşağıda 134 numaraya bakınız. Bu ilk Kapdanlığından Nişancılık = Tevkiilik makamına nakledilen Ebubekir Paşa Kapdanlıklarından evvel ve sonra bir çok mühim valiliklerde bulunmuş ve nihayet 1172 = 1758 — 1759 tarihinde takriben doksan yaşlarındayken Istanbul'da ölmüştür; mezarı Aksaraydadır).

124) Canım-Hoca Hacı-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1733 = 1145 senesi, 7 Mayıs = 23 Zülka'de Perşenbe günü; azli: 1736 = 1149 senesi 14 Teşrinisâni = 10 Receb Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 3 sene, 6 ay, 8 gün; «Üçüncü defa».

(Eğriboz/Ağrıboz muhâfızlığından üçüncü ve sonuncu defa olarak Kapdan-ı-deryâ olan Canım-Hoca'nın bundan evvelki Kapdanlıkları için yukarda 113 ve 119 numaralara bakınız: Üç Kapdanlık müddetinin mecmûu 6 sene, 2 ay, 24 gün tutmaktadır. — Canım-Hoca Mehmet Paşa bu son Kapdanlığından azli üzerine Kütahya'ya nefyedilmiş ve ertesi sene orada ölmüştür).

125) Laz-Ali Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1736 = 1149 senesi Kânunuevvel = Şa'ban ayı (?); Kapdanlık müddeti: Takriben 1 ay.

(Kalyonlar-kapdanlığından Beylerbeyi pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan bu Ali Paşa'ya «Laz» denilmesi Trabzonlu olmasındandır: O taraf ahâlisine affedilmez bir lâübalilikle Lazlık isnâdı şeklindeki çirkin âdetin diger bir misali için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 194 numaraya bakınız. — Ali Paşa'nın ölüm günü belli olmadığı için Kapdanlık müddetinin tamamiyle tesbiti kabil olamamıştır).

126) Süleyman Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1736 = 1149 senesi Kânunuevvel = Şa'ban ayı (?); ölümü. 1741 = 1153 senesi 30 Kânunusâni = 13 Zülka'de Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti: Takriben 4 sene, 2 ay.

(Meslekten yetişerek Beylerbeyi pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Süleyman Paşa'nın ölüm tarihini Vak'anüvis Subhi Zülka'de ayının 12 sine müsâdif gösterirse de, o ayın «Gurresi Penşenbih günü» olduğundan da bahsedildiğine göre hakikî takvime nisbetle bir günlük bir «Rüyet-i-hilâl» farkı olduğu anlaşılmaktadır: Çünkü hakikî takvimde o senenin Zülka'de iptidâsı Perşenbe'ye değil, Çarşanbaya müsâdiftir; buradaki ölüm tarihi işte bu esasa göre tashih edilmiştir).

127) Emîr-âhur/Elçi-Mustafa Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1741 = 1153 senesi 30 Kânunusâni = 13 Zülka'de Pazartesi günü; azli: 1743 =

1156 senesi 3 Temmuz = 11 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 2 sene, 5 ay, 4 gün; «Birinci defa».

(İran'da elçilikle bâzı valiliklerde bulunduktan sonra Sofya'da ikamete me'mur olduğu sırada Kapdan-ı-deryâ olan Elçi-Mustafa Paşa Subhi tarihinde «Kara-Mehmet Paşa» nın oğlu gösterilirse de, bu isimdeki muhtelif şahsiyyetlerden hangisinin kasdedilmiş olduğu musarrah değildir. — Tâyin tarihindeki bir günlük fark için yukarıki fıkraya bakınız. — Elçi-Mustafa Paşa'nın iki Kapdanlığı vardır: İkinci defası için aşağıda 131 numaraya bakınız. — Bu seferki azlinde ilkönce Midilli'ye nefyedilmişse de bir kaç gün sonra Hanya muhâfızlığına tayin edilmiştir).

128) Hatîb-zâde Yahyâ Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1743 = 1156 senesi 3 Temmuz = 11 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba günü; azli: 1743 = 1156 senesi 29 Eylül = 10 Şa'ban Pazar günü; Kapdanlık müddeti: 2 ay, 27 gün.

(Mısır valiliğinden Kapdan-ı-deryâ olan vezir Yahyâ Paşa Eyüp câmii hatibi Mustafa Efendi'nin oğlu ve «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinin 143, 150 ve 156 numaralarında üç defa sadâretini gördüğümüz Hekim-oğlu Ali Paşa'nın dâmâdıdır. — Yahyâ Paşa Kapdanlıktan Belgrad muhâfızlığına nakledilmiş ve Belgrad muhâfızı Pîr-Mustafa Paşa da bunun yerine Kapdanlığa dâvet edilmiş olduğu için, Kapdanla Muhâfız becâyiş edilmiş demektir).

129) Pîr-Mustafa-Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1743 = 1156 senesi 29 Eylül = 10 Şab'ban Pazar günü; azli: 1743 = 1156 senesi 20 Kânunuevvel = 4 Zülka'de Cuma günü (?); Kapdanlık müddeti: 2 ay, 21 gün.

(Belgrad muhâfızlığından Kapdan-ı-deryâ olan Pîr-Mustafa Paşa Vak'anüvis Subhi'nin ifâdesine göre yukarıki fıkrada gördüğümüz Hâtib-zâde Yahyâ Paşa ile becâyiş edildiği zaman «Salt ve sebükbâr kavâss-ı etbâı ile Astâne-i-Saâdet tarafına tahrîk-i rikâb-ı müsâraat eylemek üzere bir irâde tebliğ edildiği halde «Sofya'ya vusûlü esnâsında» Kapdanlıktan azledilip Rumeli Beylerbeyliğine tâyin edilmiş olduğu için, fi'len donanma başında bulunmamış demektir: Belki de azlinin sebebi hareketinin tesrîi emredilmiş olduğu halde 2 ay 21 günde ancak Sofya'ya gelebilmiş olması veyahut aşağıki fıkrada göreceğimiz Râtib Ahmet Paşa'nın Ayşe-Sultan'la evlenmesi için Kapdanlıkla Istanbul'a getirilmesine karar verilmesidir! — Burada azil gününün «4 Zülka'deye müsâdif gösterilmesi Subhi tarihinde o gün Baş-Defterdarla Tevkiînin becâyişinden bahsedildikten sonra Kapdan-ı-deryâ ile Rumeli valisinin de becâyişinden bahsedilmesine göredir).

130) Dâmad Râtib Ahmed Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1743 = 1156 senesi 20 Kânunuevvel = 4 Zülka'de Cuma günü (?); azli: 1744 = 1157 senesi 18 Teşrinisâni = 12 Şevvâl Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 10 ay, 29 gün.

(Rumeli-Beylerbeyliğinden Kapdan-ı-deryâ olan Râtib Ahmed Paşa «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 142 numara ile gördüğümüz Nâmık Kemal'in büyük dedesi To-

pal-Osman Paşa'nın oğludur: Dâmadlığı Üçüncü Ahmed'in kızlarından Ayşe-Sultan'ın ikinci kocası olmasındandır: Evvelce yavuklanmış olduğu bu sultanla evlenmesi Deryâ-kapdanlığıyla Istanbul'a gelmesi üzerinedir. — Râtib Ahmed Paşa Kapdanlıktan azledilince kendisine mâlikâne olarak Mora muhassıllığı tevcih edilmiş ve ondan sonra tekrar Rumeli-Beylerbeyliğinde ve muhtelif valiliklerde bulunmuştur; iyi bir idare adamı olduğundan bahsedilir: Ayni zamanda kuvvetli bir divan şâiridir).

131) Emîr-âhur/Elçi-Mustafa Paşa — Milliyeti (?); tâyini: 1744 = 1157 senesi 18 Teşrinisâni = 12 Şevvâl Çarşanba günü; azli: 1746 = 1159 senesi 16 Nisan = 24 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 4 ay, 28 gün; «İkinci defa».

(İnebahtı muhâfızlığından ikinci defa Kapdan-ı-deryâ olan Elçi Mustafa Paşa'nın bundan evvelki Kapdanlığı için yukarda 127 numaraya bakınız. — Mustafa Paşa bu ikinci azli üzerine Selânik sancağı mutasarrıflığına tâyin edilmiştir. — İki Kapdanlık müddetinin mecmûu 3 sene, 10 ay, 2 gün tutmaktadır).

132) Soğan-yemez Mahmud Mâcid Paşa — Milliyeti: Devşirme (?); tâyini: 1746 = 1159 senesi 16 Nisan = 24 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; azli: 1746 = 1159 senesi 28 Teşrinisâni = 14 Zülka'de Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti: 7 ay, 12 gün.

(Kapucular-kethudâlığından vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Soğan-yemez Paşa küçük yaşında girmiş olduğu Enderun'dan yetişmiştir: Pek tuhaf olan «Soğan-yemez» lâkabı soğan düşmanlığından kinâyedir! Hattâ bu tuhaf düşmanlıkta o kadar ileri gitmiştir ki, İzzî tarihine göre nihayet donanma kalyonlarına soğan sokan efrâda cezâ vermek gibi bir takım hafifliklerle dile düştüğü için azline mecburiyet hâsıl olmuş ve derhal tekaüde sevkedilerek Midilli'de ikamete me'mur edilmiştir!).

133) Şehsüvar-oğlu Hacı-Mustafa Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1746 = 1159 senesi 28 Teşrinisâni = 14 Zülka'de Pazartesi günü; azli: 1750 = 1163 senesi 9 Teşrinievvel = 8 Zülka'de Cuma günü (?); Kapdanlık müddeti: 3 sene, 10 ay, 11 gün.

(Baş-emîrâhurluktan Vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-derya olan Şehsüvar-oğlu Hacı-Mustafa Paşa o zaman Çankırı sancağına ve şimdi Ankara vilâyetine tâbi' olan Kalecik kazâsı eşrâfından eski Trablusuşam valisi vezir Seyyid-Mehmet Paşa'nın oğlu'dur. — Zekâsı, iktidârı ve doğruluğuyla mârûf olan Hacı-Mustafa Paşa'nın azil günü şüpheli olduğu için ihtiyatla karşılanmalıdır: İzzî tarihinde 1163 Zülka'desinin hakikî takvimde Pazar'a tesadüf eden 3 üncü günü «İsneyn=Pazartesi» gösterildikten sonra pâdişahın işte o günden itibaren üç gün üç gece Sadr-ı-a'zamın Kâğıthâne'de tertib ettiği eğlencelerde bulunduğundan ve hemen ondan sonra da Kapdanlık makamındaki tebeddülden bahsedildiğine göre bu değişiklik Pazar gününden dört gün sonra, yâni hakikî takvime göre 8 Zülka'de = 9 Teşrinievvel Cuma günü vukua gelmiş olabilir; her halde bu tarih ihtiyatla karşılanmalıdır: Muhakkak olan nokta, İzzî'nin bu tebeddülü «Rüyet-i-hilâl»e müstenit «10 Zülka'de» ve hakikî takvime nazaran «11 Zülka'de» tarihinden evvel ve 7 Zülka'de tarihinden sonra göstermiş olmasıdır. — Hacı-Mustafa Paşa Kapdanlıktan azledilince Hanya muhâfızlığına tâyin edilmiştir).

134) Hacı-Ebu-Bekir Paşa/Dâmad-Bekir Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1750=1163 senesi 16 Kânunusâni=18 Safer Cumartesi günü; Kapdanlık müddeti: 3 ay, 8 gün; «İkinci defa».

(Tırhala mutasarrıflığından ikinci defa Kapdan-ı-deryâ olan Damâd-Bekir Paşa'nın bundan evvelki Kapdanlığı için yukarda 123 numaraya bakınız: İki Kapdanlık müddetinin mecmûu 1 sene, 2 ay, 3 gün tutmaktadır. — Bekir Paşa bu seferki azli üzerine Cidde sancağına tâyin edilmişse de ihtiyarlığından bahsederek isti'fâ etmiş ve Istanbul'da kalmıştır).

135) Durak Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1751 = 1164 senesi 16 Kânunusâni = 18 Safer Cumartesi günü; azli: 1752 = 1165 senesi 7 Teşrinisâni = 29 Zülhicce Salı günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 9 ay, 21 gün.

(Karaman = Konya valiliğinden Kapdan-ı-deryâ olan Durak Mehmet Paşa İkinci Selim'in nedimlerinden «Nihâî» mahlaslı dîvan şâiri Edirneli Durak Ağa sülâlesinden Tuna kumandanı İbrahim Paşa'nın oğludur. — İzzî ve Vâsıf tarihlerinde mevcud olmıyan azil günüyle aşağıki fıkrada göreceğimiz halefinin tâyin tarihi hususî kütüphânemizdeki yazma mecmûalardan birinde muâsır bir kayde göredir. — Durak Mehmet Paşa azlinde İnebahtı muhâfızlığına tâyin edilmiştir).

BİRİNCİ MAHMUD ve ÜÇÜNCÜ OSMAN DEVİRLERİ:

136) Dâmad Melek Mehmet Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1752 = 1166 senesi 8 Teşrinisâni = 1 Muharrem Çarşanba günü; azli: 1755 = 1168 senesi 10 Nisan = 27 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 2 sene, 5 ay, 2 gün; «Birinci defa».

(Tersâne-kethudâlığından Beylerbeyi pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olduktan bir müddet sonra Vezâret pâyesi de alan Melek Mehmet Paşa eski Rodos mutasarrıfı Fındıklılı boşnak Süleyman Paşa'nın oğludur : Bu Boşnak-Süleyman Paşa için yukarda 115 numaranın izâhâtına ve Melek Paşa'nın Kapdanlığa tâyini tarihi için de yukarıki fıkraya bakınız. Melek Mehmet Paşa 1132 = 1719 - 1720 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre 32 - 33 yaşlarında Kapdan-ı-deryâ ve vezîr olmuş demektir; dâmadlığı Üçüncü Ahmed'in kızlarından Zeyneb Âsıme-Sultan'ın ikinci kocası olmasındandır : Bu sultanın ilk kocası Sinek-Mustafa Paşa için aşağıda 144 numaraya bakınız. — Melek Mehmet Paşa'nın üç defa Deryâ-kapdanlığıyla bir defa da Sadr-ı-a'zamlığı vardır : Bundan sonraki Kapdanlıkları için aşağıda 149 ve 154 numaralara ve sadâreti için de «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 185 numaraya bakınız. — Melek Paşa bu ilk Kapdanlığından azli üzerine İstanköy'e nefyedilmişse de, biraz sonra affedilerek Selânik valiliğine tâyin edilmiştir).

ÜÇÜNCÜ OSMAN DEVRİ :

137) Karabağlı-Süleyman Paşa — Milliyeti; Türk; tâyini: 1755 = = 1168 senesi 10 Nisan = 27 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü; azli: 1756 — 1757 = 1170 senesi; Kapdanlık müddeti: Takriben 2 sene; «Birinci defa».

(Kapudânelikten Beylerbeyi pâyesiyle Kapdân-ı-deryâ olan Karabağlı-Süleyman Paşa meslekten yetişmiş eski bir denizcidir. — Hicretin 1170 tarihinde azledilmişse de ay ve gün tarihleri mâlûm olmadığı için burada o Hicret senesine tekabül eden Milâdî senelerin her ikisi de gösterilmiştir. — Süleyman Paşa'nın üç defa Kapdanlığı vardır : Bundan sonrakiler için aşağıda 139 ve 145 numaralara bakınız).

ÜÇÜNCÜ OSMAN ve ÜÇÜNCÜ MUSTAFA DEVİRLERİ:

138) Kel-Ahmed-Paşa-zâde Hacı-Ali Paşa — Milliyeti: (?); tâyini : 1756 — 1757 = 1170 senesi; azli: 1757=1171 senesi 12 Teşrinisâni = 29 Safer Cumartesi günü; Kapdanlık müddeti: Takriben 1 sene.

(Rumeli-Beylerbeyliğinden Kapdan-ı-deryâ olan vezir Ali Paşa devşirme vüzerâdan Kel-Ahmed Paşa'nın oğlu ve «Vezir-i-a'zamlar cedvelinde 130 numarayla gördüğümüz Çorlulu-Ali Paşa'nın kızından torunudur: Tâyin tarihi için yukarıki fıkraya bakınız. — Azlinde İstanköy'e nefyedilmişse de bir müddet sonra valiliklerde kullanılmıya başlamıştır).

ÜÇÜNCÜ MUSTAFA DEVRİ:

139) Karabağlı-Süleyman Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1757 = 1171 senesi 12 Teşrinisâni = 29 Safer Cumartesi günü; azli: 1759 = 1173 senesi 12 Eylül = 19 Muharrem Çarşanba günü (?); Kapdanlık müddeti: 1 sene, 10 ay; «İkinci defa».

(Mâzul bulunduğu sırada ikinci defa Kapdan-ı-deryâ olan Süleyman Paşa'nın bundan evvelki Kapdanlığı için yukarda 137 ve bundan sonraki son Kapdanlığı için de aşağıda 145 numaralara bakınız. — Burada azil gününün şüpheli gösterildiği Vak'a-nüvis Vâsıf'ın 19 Muharremde «Azli musammen» olduğunu söyledikten hemen sonra azledilmiş olduğundan bahsetmesidir : Bu müphem ifâdeye göre 20 Muharremde azledilmiş olmak ihtimâli de vardır).

140) Abdülkerim Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1759 = 1173 senesi 12 Eylül = 19 Muharrem Çarşanba günü (?); azli: 1670 = 1174 senesi 11 Teşrinievvel = 1 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 29 gün.

(Kapudânelikten Beylerbeyi pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Abdülkerim Paşa

bir gün İstanköy'de demirlediği sırada donanma gemilerinin birinin bütün zâbitleri Cuma namazı bahânesiyle karaya çıktıkları için gemideki esirler isyân edip engine açıldıklarından ve rüzgârdan istifâde ederek kaçmaya muvaffak olduklarından dolayı azledildikten iki ay sonra i'dâm edilmiş ve Istanbul'a getirilen kesik başı teşhir olunmuştur. — Tâyin tarihi için yukarıki fıkraya bakınız).

141) Benli Hacı-Mustafa Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1760 = 1174 senesi 11 Teşrinievvel = 1 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; azli: 1761 = 1174 senesi Şubat sonları/Mart iptidâları = Evâhir-i Receb; Kapdanlık müddeti: Takriben 5 ay.

(Baş-emîrâhurluktan vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Benli-Mustafa Paşa Zülüflü-Baltacılardan Safranbolulu İbrahim Ağa'nın oğlu ve «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 186 numarada gördüğümüz İzzet Mehmet Paşa'nın amcasıdır. Zeki ve muktedir bir zât olmakla beraber meslekten yetişmiş olmadığı için az zamanda Kapdanlıktan azledilip Belgrad muhâfızlığına tâyin edilmiştir).

142) Kazıkçı/Uzun Hacı-Hasan Paşa — Milliyeti: Macar; tâyini: 1761 = 1174 senesi Şubat sonları/Mart iptidâları = Evâhir-i Receb; azli: 1762 = 1175 senesi Kânunusâni = Cumâda-l-âhire ayı: Kapdanlık müddeti: Takriben 11 ay.

(Belgrad muhâfızlığından Kapdan-ı-deryâ olan vezir Kazıkçı yahut Uzun veyahut Macar Hasan Paşa Yeniçerilikten yetişmiştir. — Azlinde Resmo'ya nefyedilmişse de bir müddet sonra affedilerek muhtelif valiliklerde kullanılmıştır. — Tâyin ve azil tarihlerinin günleri belli değildir).

143) Kethudâ-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini 1762 = 1175 senesi Kânunusâni = Cumâda-l-âhire ayı; Mısır valiliğine nakli: 1762 = 1176 senesi Temmuz/Ağustos = Muharrem ayı; Kapdanlık müddeti: Takriben 7 ay.

(Vidin valiliğinden Kapdan-ı-deryâ olan vezir Mehmet Paşa Ahıskalı ve bir rivayete göre de Dağıstanlıdır: Sadâret-Kethudâlığında bulunmuş olduğu için «Kethudâ/Kâhya» lâkabiyle anılır. — Mısır valisi Bekir Paşa'nın ölümü üzerine Kapdanlıktan kaldırılıp oraya gönderilmiştir. — Tâyin ve azil tarihlerinin günleri belli değildir).

144) Dâmad Küçük/Sinek-Mustafa Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1762 = 1176 senesi Temmuz/Ağustos = Muharrem ayı; Nişancılığa nakli: 1763 = 1176 senesi Mart/Nisan=Ramazan ayı; Kapdanlık müddeti: Takriben 8 ay.

(Selânik valiliğinden Kapdan-ı-deryâ olan vezir Sinek-Mustafa Paşa «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinin 139 numarasında gördüğümüz Nevşehirli Dâmâd-İbrahim Paşa'nın kardeşi Halil Ağa'nın oğlu ve vüzerâdan Dâmad Genç-Ali Paşa'nın kardeşidir; Vâsıf tarihinde İbrahim Paşa'nın «hâfîdi» gösterilmesi her halde bir zühul eseri olsa ge-

rektir. Küçük-Mustafa Paşa, Üçüncü Ahmed'in kızlarından Zeyneb Âsıme-Sultan'ın ilk kocası olduğu için amcasıyla kardeşi gibi bu da dâmaddır : Bu Zeyneb-Sultan'ın ikinci kocası olan Melek-Mehmet Paşa için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 185 ve bu cedvelde 136, 143 ve 153 numaralara bakınız. — Sinek-Mustafa Paşa Kapdanlıktan Tevkiîlik = Nişancılık makamına nakledildiği zaman Mora muhassallığı da ilâveten tevcih edilmiştir. Ölüm tarihi 1767 = 1177 senesi 11 Şubat = 8 Şa'ban Cumartesi günüdür).

145) Karabağlı-Süleyman Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1763 = 1176 senesi Mart/Nisan=Ramazan ayı; azli: 1763 = 1177 senesi 8 Kânunuevvel = 2 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: Takriben 8 ay; «Üçüncü defa».

(Mâzul bulunduğu sırada üçüncü defa olarak Kapdan-ı-deryâ olan Süleyman Paşa'nın bundan evvelki iki Kapdanlığı için yukarda 137 ve 139 numaralara bakınız. Üç Kapdanlık müddetinin mecmûu takriben 4 sene, 6 ay tutmaktadır. — Karabağlı bu son Kapdanlığından ihtiyarlığı sebeb gösterilerek azledilmiş ve Rodos'da ikamete me'mur olmuştur: Rodos'a mutasarrıflıkla gittiği hakkında da bir rivayet vardır; biraz sonra da ölmüştür).

146) Dâmad Nişli Ağa-Mehmet Paşa — Milliyeti: Sırp; tâyini: 1763 = 1177 senesi 8 Kânunuevvel = 2 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü; azli: 1765 = 1178 senesi 7 Şubat = 15 Şa'ban Perşenbe günü (?); Kapdanlık müddeti: 1 sene, 2 ay.

(Sadâret-Kaymakamlığından Kapdan-ı-deryâ olan bu vezir Mehmet Paşa Niş civârı köylülerindendir ve Yeniçeri-ocağından yetişmiştir: Kapdanlığı zamanında bir Sultan aldığı için Dâmâd ve evvelce Yeniçeri-ağalığında bulunduğu için de «Ağa» lâkabiyle anılır. — Buradaki azil tarihinin şüpheli gösterilmesi, Vâsıf tarihinde o günkü vukuâttan bahsedildikten sonra hemen buna geçilmiş olmasındandır : Bu vaziyette bir yahut bir iki gün sonra azledilmiş olmak ihtimali de vardır; bununla beraber Vâsıf'ın çok defa ayni bir gün vukuâtını ehemmiyetlerine göre ayrı serlevhalarla göstermek ve bu takdirde gün tarihini tekrar etmemek âdeti de unutulmamalıdır. — Ağa-Mehmet Paşa Kapdanlıktan azledilince evvelâ Vidin valiliğine ve ondan biraz sonra da Anadolu-Beylerbeyliğine tâyin edilmiştir).

147) Ağa-Hüseyn Hüsni Paşa — Milliyeti : Devşirme (?); tâyini : 1765 = 1178 senesi 7 Şubat = 15 Şa'ban Perşenbe günü (?); azli: 1765 - 1766 = 1179 senesi; Kapdanlık müddeti: Takriben 1 sene.

(Yeniçeri-ağalığından Beylerbeyi pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Hüseyn Hüsni Paşa'nın «Ağâ» lâkabı yukarıki fıkrada gördüğümüz selefi Nişli-Mehmet Paşa'da olduğu gibi Ocak ağalığında bulunmuş olmasındandır. — Tâyin tarihi için yukarıki fıkraya bakınız. — Azil tarihinin ay ve günü belli olmadıktan başka, senesinde bile ihtilâfa tesadüf edilir: Burada en kuvvetli rivayet esas ittihâz edilmiştir).

148) Tosun Mehmet Paşa — Milliyeti: Devşirme (?); tâyini: 1765 - 1766 = 1179 senesi; azli: 1767 = 1180 senesi 19 Kânunusâni = 18 Şa'ban Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti: Takriben 1 sene.

(Yeniçeri-ağalığından Vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Tosun Mehmet Paşa'nın tâyin tarihi için yukarıki fıkraya bakınız : Tosun Paşa Kapdanlıktan azlinde Eğriboz/Ağrıboz sancak-beyliğine tâyin edilmiştir).

149) Dâmad Melek Mehmet Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1767 = 1180 senesi 19 Kânunusâni = 18 Şa'ban Pazartesi günü; Sadâret-Kaymakamlığına nakliyle Kapdanlıktan ayrılması: 1768 = 1182 senesi Kânunuevvel = Şa'ban ortaları; Kapdanlık müddeti: Takriben 1 sene, 11 ay; «İkinci defa».

(Rumeli-Beylerbeyliğinden ikinci defa Kapdan-ı-deryâ olan Melek Mehmet Paşa'nın ilk Kapdanlığı için yukarda 136, son Kapdanlığı için aşağıda 154 numaralara ve sadâreti için de «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 185 numaraya bakınız. — Mehmet Paşa bu seferki Kapdanlığından bir müddet sonra ilâveten Tevkiîlik = Nişancılık makamına da tâyin edilmiş ve Kapdanlıktan Sadâret-Kaymakamlığına geçtiği zaman Nişancılığı muhafaza etmiştir).

150) Eğribozlu-Osman-Paşa-zâde İbrahim Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1786 = 1182 senesi Kânunuevvel = Şa'ban ortaları; azli: 1770 = 1183 senesi 26 Nisan = 30 Zülhicce Perşenbe günü (?); Kapdanlık müddeti: Takriben 1 sene, 5 ay.

(Tersâne-kethudâlığından Beylerbeyi pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olduktan bir müddet sonra Vezâret pâyesi de alan İbrahim Paşa eski vüzerâdan Eğribozlu Elçi Hacı-İbrahim Paşa'nın torunu ve Bahriye ümerâsından Eğribozlu-Osman Paşa'nın oğludur. Meslekten yetişmiş iyi bir denizci olduğundan bahsedilir. — Kapdanlıktan azlinde Eğriboz muhâfızlığına tâyin edilmiştir. — Aşağıda 153 numaranın izâhâtına da bakınız).

151) Canım-Hoca torunu Mendel/Mandal-zâde Hüsâmüddin Paşa — Milliyeti: Frenk (?); tâyini: 1770 = 1183 senesi 26 Nisan = 30 Zülhicce Perşenbe günü; azli: 1770=1184 senesi Temmuz = Rebî'ül-evvel ayı; Kapdanlık müddeti: Takriben 2 buçuk ay.

(Midilli mutasarrıflığından Vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Hüsâmüddin Paşa yukarda 113, 119 ve 124 numaralarda gördüğümüz Canım-Hoca Hacı-Mehmet Paşa'nın kızından torunudur : Baba tarafından da eski Kapudânelerden ve İtalyan yahut İspanyol cinsinden Frenk-Mustafa Paşa'nın oğlu olan Tersâne-kethudâsı Abdülbaki Paşa'nın oğludur: «Menzel/Mendel/Mandal-zâde» soyadı işte bundan gelir. — Hüsâmüddin Paşa Kapdanlığa tâyininden iki ay sonra uğradığı Çeşme bozgunu üzerine azledilip Gelibolu'da ikamete me'mur olduktan bir kaç gün sonra teessüründen ölmüştür : Çeşme fâciası için 1770 = 1184 vukuâtının «6/7 Temmuz» fıkrasına bakınız. Bu deniz felâketinin mes'ûliyyeti Hüsâmüddin Paşa'dan fazla aşağıki fıkrada göreceğimiz Cafer Paşa'ya âittir. — Tâyin ve azil tarihleri için aşağıda 153 numaranın izâhatına bakınız).

152) Ca'fer Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1770 = 1184 senesi Temmuz=Rebî'ül-evvel ayı; azli: 1770 = 1184 senesi Teşrinievvel sonları = Receb ibtidâları; Kapdanlık müddeti: Takriben 3 ay.

(Riyâlelikten Beylerbeyi pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan bu Ca'fer Paşa Çeşme fâciasının en mühim mes'ûlüdür : Çeşme vak'ası için 1770 = 1184 vukuâtının «6/7 Temmuz = 12/13 Rebî'ül-evvel Cuma/Cumartesi gecesi» fıkrasına ve Çeşme'deki muazzam mes'ûliyyeti birdenbire anlaşılmamış olduğu için maatteessüf Kapdan-ı-derya olan Ca'fer Paşa'nın tâyin ve azil tarihleri için de aşağıki fıkraya bakınız).

ÜÇÜNCÜ MUSTAFA ve BİRİNCİ ABDÜLHAMİD DEVİRLERİ:

153) Cezâyirli Pala-bıyık Gazi-Hasan Paşa — Milliyeti: (?) tâyini : 1770 = 1184 senesi Teşrinievvel sonları = Receb ibtidâları; azli : 1774 = 1187 senesi 27 Şubat = 15 Zülhicce Pazar günü; Kapdanlık müddeti: 3 sene, 4 ay; «Birinci defa».

(Kapudânelikten Vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olduktan sonra uhdesine Çanakkale-boğazı muhâfızlığıyla Ser-askerliği de ilâveten tevcih edilmiş olan Hasan Paşa'nın «Cezâyirli» lâkabı, gençliğinde Cezâyir-ocağına intisâb edip orada Tlemsân beyliğine kadar yükselmiş olmasındandır : Asıl ve menşe'iyle son vazifesi olan sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 182 numaraya bakınız. — «Türkiyat Mecmuası» nın VII - VIII inci cildinde Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçayırlı'nın «Cezâyirli Gazi-Hasan Paşa'ya dâir» başlıklı etüdünün muhtelif yerlerinde Hasan Paşa'nın Kapdan-ı-deryâlığa tâyini «Zülhicce 1183 = Nisan 1770» tarihine müsâdif gösterilmekte ve vesika olarak da makalenin sonuna fotokopisi konulan bir «Ferman müsveddesi» ne istinâd edilmektedir fakat bu ferman müsveddesindeki tarih Gazi-Hasan Paşa'nın hakikî tâyin tarihi değildir: Çünkü makalesinin metninde Ord. Prof. ün de söylediği gibi, Hasan Paşa'nın Deryâ-Kapdanlığı meşhur Çeşme bozgunundan sonradır ve bu müdhiş deniz fâciasının 1183 de değil, 1184 = 1770 senesi 12/13 Rebî'ül-evvel = 6/7 Temmuz Cuma/Cumartesi gecesi vukua gelmiş olduğu da Şark ve Garp menbâlarının ittifakıyla sâbittir. O fâciadan sonra üç ay kadar yukarıki fıkrada gördüğümüz Ca'fer Paşa Kapdanlık etmiş ve ancak ondan sonra Gazi-Hasan Paşa tâyin edilmiştir: Eğer Ordinaryüs Profesörün fotokopisini neşrettiği ferman müsveddesindeki «Evâil-i Zülhicce 1183» tarihinin doğru olması lâzımgelirse, Gazi-Hasan Paşa'nın Çeşme muharebesinden üç ay evvel Nisan ibtidâlarında Kapdan-ı-deryâ olmuş ve hattâ Çeşme felâketinin yukarda 151 numarada gördüğümüz Hüsâmüddin Paşa devrinde değil, çok kıymetli bir denizci olan Gazi-Hasan Paşa devrinde vukua gelmiş olması lâzımgelir! Bunun böyle olmadığı bütün menbâların ittifâkıyla sâbit olduğuna göre, Ord. Profesörün neşrettiği ferman müsveddesindeki tarihin yegâne mâkul izâhı, Gazi-Hasan Paşa'nın Hüsâmüddin Paşa'dan evvel Kapdanlığı takarrür ettiği halde her nedense bu kararın tatbik edilmediğinden ve pâdişahın müsvedde yazıldıktan sonra fikir değiştirmiş olmasından ibaret olabilir. Müsveddenin tarihi «Evâil-i Zülhicce»dir: Halbuki Vak'anüvis Vâsıf, Eğribozlu-İbrahim Paşa'nın azliyle Hüsamüddin Paşa'nın tâyinini «Evâhir-i Zülhicce» de gösterir; Hammer'in Fransızca nüshasında da «30 Zülhicce 1183» tarihi vardır; bunlara mukabil «Merî'-üt-tevârîh» in Millet kütüphânesinde 552/1 numaralı gayr-i-münteşir ikinci cildinin 322 inci sahifesinde de Hüsâmüddin Paşa'nın tâyini «Zülka'de = Mart» ayına müsâdif gösterilir: İşte bunlardan anlaşıldığına göre Zülka'de yahut Zülhicce'nin başlarında Hasan Paşa'yı tâyine karar veren Üçüncü Mustafa kim bilir ne gibi mülâhazalar ve te'sirlerle o isâbetli kararından vazgeçerek ay sonunda Hüsâmüddin Paşa'yı tercih etmiştir. Vâsıf tarihine göre Hüsâmüddin Paşa Çeşme vak'ası üzerine, yâni Rebî'ül-evvel=Temmuz içinde «Fi-l-hâl azlolup» yerine bu vak'adaki büyük mes'ûliyyeti o sırada henüz meydana çıkmamış olan Ca'fer Paşa getirilmiş ve aradan takri-

ben üç ay geçtikten sonra o da azledilip Cezâyirli-Hasan Paşa Kapdan-ı-deryâ olmuştur : Cezâyirli'nin tâyini, Çeşme vak'asından sonra Limni adasını Moskof donanmasının muhâsarasından kurtarması üzerinedir; Hasan Paşa'ya «Gazi» ünvânının tevcihine sebeb olan bu muvaffakıyyetin tarihi de 22 Teşrinievvel 1770=2 Receb 1184 Pazartesi günüdür; Paşa'nın Deryâ-kapdanlığına tâyini işte bu vak'a üzerine ve bundan ancak bir kaç gün sonra olduğuna göre, Teşrinievvel'in sonlarıyla Receb'in ibtidâlarına tesadüf etmiş olduğu muhakkaktır. — Hasan Paşa'nın buradaki azil tarihi de Vak'anüvis Vâsıf'ın «Evâsıt-ı Zülhicce» kaydiyle Cevdet Paşa'nın «Cülûs-i Abdülhamid-Hânîden otuz yedi gün mürurunda» sarâhatine müstenittir: Bununla beraber «Merî'üt-tevârîh» in gayr-i-münteşir ikinci cildinde «Ramazan = Teşrinisâni / Kânunuevvel» ayına müsâdif gösterilir. — Cezâyirli'nin iki defa Kapdanlığı vardır : Bundan sonraki için aşağıda 155 numaraya bakınız. — Hasan Paşa bu iki Kapdanlığından azli üzerine ilkönce Anabolu valiliğinde ve ondan sonra da ilâveten Rusçuk Ser-askerliğine tâyin edilmiştir).

BİRİNCİ ABDÜLHAMİD DEVRİ:

154) Dâmad Melek Mehmet Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1774 = 1187 senesi 27 Şubat = 15 Zülhicce Pazar günü; azli: 1774 = 1188 senesi Temmuz ibtidâları = Rebî'ül-âhir sonları; Kapdanlık müddeti: Takriben 4 buçuk ay; «Üçüncü defa».

(Sadâret-Kaymakamlığından üçüncü defa olarak Kapdan-ı-deryâ olan Melek Mehmet Paşa'nın bundan evvelki Kapdanlıkları için yukarda 136 ve 149 numaralara, sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 185 numaraya ve bu seferki son Kapdanlığına tâyin tarihi için de yukarıki fıkraya bakınız. — Vak'anüvis Vâsıf'la Cevdet Paşa azil tarihinden bahsetmemişlerdir: Buradaki tarih «Küçük-Kaynarca» muâhedesinin müzâkeresine başlanacağı sırada azledilmiş olduğu hakkında bir rivayet mevcud olmasına göredir: Melek Paşa Kapdanlıktan azledilince Hotin muhâfızlığına tâyin edilmiştir. — Cevdet tarihinde Cezâyirli-Hasan Paşa'nın yerine «Eğribozlu-İbrahim-Paşa-zâde Mehmet Paşa» Kapdan olmuş gösterilirse de, bu rivayet diger menbâlara ve bilhassa Vak'anüvis Vâsıf'ın kaydine mugayirdir. — Melek Mehmet Paşa'nın üç Kapdanlık müddetinin mecmûu takriben 4 sene, 8 ay, 17 gün tutmaktadır).

BİRİNCİ ABDÜLHAMİD ve ÜÇÜNCÜ SELİM DEVİRLERİ:

155) Cezâyirli Pala-bıyık Gazi-Hasan Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1774 = 1188 senesi Temmuz ibtidâları = Rebî'ül-âhir sonları; azli : 1789 = 1203 senesi 20 Nisan = 24 Receb Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti: 14 sene, 9 buçuk ay; «İkinci defa».

(Rusçuk ser-askerliğinden ikinci defa Kapdan-ı-deryâ olan Cezâyirli-Hasan Paşa'nın bundan evvelki Kapdanlığı için yukarda 153 numaraya bakınız. — Çeşme fâciasından sonra Hasan Paşa'nın yeni bir donanma yaptırması ve Bahriye ıslâhatı işte bu ikinci Kapdanlığı devrindedir. — Azlinin muhtelif sebeblerinden en mühimleri Istanbul'daki siyasî düşmanlarının faaliyetleriyle Üçüncü Selim'in i'timadsızlığı ve paşanın şiddetli idaresinden donanma erkânı ve ümerâsının memnuniyetsizlikleri gibi şeylerdir. Cezâyirli Kapdanlıktan azledilince Özü ser-askerliğine tâyin edilmiş-

tir. — Osmanlı tarihinin en mühim Deryâ-kapdanlarından sayılan Hasan Paşa'nın iki Kapdanlık müddetinin mecmûu takriben 18 sene, 1 ay, 15 gün tutmaktadır).

ÜÇÜNCÜ SELİM DEVRİ:

156) Giritli-Hüseyn Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1789 = 1203 senesi 20 Nisan = 24 Receb Pazartesi günü; azli: 1792 = 1206 senesi 10 Mart = 16 Receb Cumartesi günü; Kapdanlık müddeti: 2 sene, 10 ay, 20 gün.

(Kapudânelikten Rumeli-beylerbeyi pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Giritli-Hüseyn Paşa tâyin tarihinden bir ay geçmeden evvel Vezâret pâyesiyle taltif edilmiş ve azlinden sonra Bender muhâfızlığıyla son vazifesi olan Trablusuşam valiliğinde bulunup orada ölmüştür).

157) Taya-zâde Dâmad Küçük-Hüseyn Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1792 = 1206 senesi 11 Mart = 17 Receb Pazar günü; ölümü: 1803 = 1218 senesi 7 Kânunuevvel = 22 Şa'ban Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 11 sene, 8 ay, 27 gün.

(Baş-çukadarlıktan Vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan ve vüzerâdan Silâhdar-İbrahim Paşa'nın köleliğinden yetiştiği rivayet edilen Küçük-Hüseyn Paşa Cevdet tarihinde Çerkez gösterilirse de, bu Kapdan hakkındaki rivayetlerini kendi babasıyla süt-babasından nakletmiş olan Atâ Bey'in Enderun tarihindeki Gürcülük rivayeti daha kuvvetlidir. Küçük-Hüseyn Paşa'nın dâmadlığı Birinci Abdülhamid'in kızlarından Esmâ-Sultan'la evlenmiş olmasındandır; bir rivayete göre de Üçüncü Selim'in süt-kardeşidir ve hattâ «Dâye-zâde/Taya-zâde» lâkabı da işte bundandır. — Cevdet tarihinde ölüm günü «23 Şa'ban Çarşanba»ya müsâdif gösterilirse de, hakikî takvimde Çarşanba günü o ayın 23 üne değil, 22 sine tesadüf etmektedir. — Eli çok açık olduğundan bahsedilen Hüseyn Paşa cömertlik edebilmek için idaresindeki adaları soyup soğana çevirdiğinden, Cevdet tarihinde «Nehhâb-u-vehhâb» olmakla tenkid edilir. — Küçük-Hüseyn Paşa 45-46 yaşlarında vefât etmiştir. — Bunun kethudâlığından yetişen Kara-Mehmet Paşa'nın Deryâ-Kapdanlığı için aşağıda 168 numaraya bakınız).

158) Mehmet Abdülkaadir/Mehmet Kadri Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1803 = 1218 senesi 12 Kânunuevvel = 27 Şa'ban Pazartesi günü; azli: 1804 = 1219 senesi 24 Teşrinisâni = 20 Şa'ban Cumartesi günü; Kapdanlık müddeti: 11 ay, 13 gün.

(Kapudânelikten Vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Abdülkaadir Paşa Sofya'da Halil Ağa isminde bir nalbandın oğludur. — Sicill-i-Osmânî»de tâyin tarihi «23 Şa'ban=3 Kânunuevvel Perşenbe» gününe müsâdif gösterilirse de, Cevdet tarihinde selefi Küçük-Hüseyn Paşa'nın 22 Şa'ban=7 Kânunuevvel Çarşanba gününe tesadüf eden ölümünden itibaren «Bir iki gün mürûrunda» tâyin edilmiş olduğundan bahsedilmekte ve «Esmâr-ül-tevârîh» de de bizim burada esas ittihâz ettiğimiz gün tarihine tesadüf edilmektedir. Azil tarihi de Cevdet'de Evâhir-i Şa'-ban»a ve «Esmâr-üt-tevârîh»de ise «20 Şa'ban» gününe müsâdif gösterilir. — Abdülkaadir Paşa azlinden sonra Hanya muhâfızlığına tâyin edilmiştir).

159) Bostancı-başı Hâfız-İsmail Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1804 = 1219 senesi 24 Teşrinisâni = 20 Şa'ban Cumartesi günü; Sadârete tâyini üzerine Kapdanlıktan ayrılması: 1805 = 1220 senesi 24 Nisan = 24 Muharrem Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 5 ay.

(Bostancı-başılıktan Vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Hâfız-İsmail Paşa «Zer-nişanlu=Altın-nişanlı» isminde bir hasekinin oğludur: Sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 188 numaraya bakınız. İsmail Paşa 1171 = 1757 - 1758 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre 46 - 47 yaşlarında Kapdan-ı-deryâ olmuş demektir. — Tâyin tarihi için yukarıki fıkraya bakınız. — Hâfız-İsmail Paşa sadâretinden sonra tâyin edilmiş olduğu Karaman = Konya beylerbeyliğinde ölmüştür).

160) Bostancı-başı Hacı-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1805 = 1220 senesi 24 Nisan = 24 Muharrem Çarşanba günü; azli: 1806 = 1221 senesi 21 Teşrinisâni = 10 Ramazan Cuma günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 6 ay, 27 gün; «Birinci defa».

(Bostancı-başılıktan Vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Mehmet Paşa İzmirlidir; azlinde Hotin muhâfızlığına tâyin edilmişse de, gitmek istemediği için Bursa'ya nefyolunmuştur. — Bundan sonraki Kapdanlığı için aşağıda 166 numaraya bakınız).

161) Hacı-Sâlih Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1806 = 1221 senesi 21 Teşrinisâni = 10 Ramazan Cuma günü; azli: 1807 = 1221 senesi 24 Şubat = 16 Zülhicce Salı günü; Kapdanlık müddeti: 3 ay, 3 gün.

(İkinci Emîr-âhurluktan Vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Hacı Sâlih Paşa Safranbolulu Mustafa Ağa'nın oğlu ve «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 186 numarayla gördüğümüz Sadr-ı-a'zam Safranbolulu İzzet Mehmet Paşa'nın kızkardeşinden yeğenidir; ilmî ve ahlâkî faziletleriyle mârûf olan Hacı-Sâlih Paşa azlinden sonra muhtelif valiliklerde bulunmuştur).

ÜÇÜNCÜ SELİM, DÖRDÜNCÜ MUSTAFA ve İKİNCİ MAHMUD DEVİRLERİ :

---

162) Cezâyirli Seyyidî/Seydî Ali Paşa — Milliyeti: Gürcü : tâyini : 1807 = 1221 senesi 24 Şubat = 16 Zülhicce Salı günü; azli: 1808 = 1223 senesi 23 Ağustos = 1 Receb Salı günü; Kapdanlık müddeti : 1 sene, 5 ay, 27 gün; «Birinci defa».

(Donanma-Başbuğluğundan Vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan ve Mısır ümerâsından Elfî Bey'in köleliğinden yetişen Seydi Ali Paşa aslen Gürcü ve Cevdet Paşa'nın rivayetine göre de Çerkez olduğu halde, evvelce Cezâyir-ocağında bulunmuş olduğu için «Cezâyirli» lâkabiyle anılır. — Çok harîs bir şahıs olan Seydi Ali Paşa Kapdan-ı-deryâ olabilmek için Don-Kişotça korsan hareketleri yapmış olmakla mâruftur : Hattâ Cevdet tarihinde «Cezâyir-i-Garb ocağında yetişmiş yiğitlerden ve eclâf-u-evbâş arasında pala sürümüş hatırı sayılır itlerden» şeklinde tasvir edilir! Palavralarıyla halk arasında sahte bir şöhret kazanmış ve hattâ Üçüncü Selim'i bile palavralarıyla kandırarak buhranlı bir devirde Kapdan-ı-deryâ

olmuştur. Alemdar-Mustafa Paşa Istanbul'a geldiği vakit azledilen Seydi Ali Paşa Silistre valiliğine tâyin edilmişse de, kendisinden hoşlanmıyan Alemdar'a emniyeti olmadığı ve «Silistre eyâleti ise Sadr-ı-a'zamın yurdu olmağla kendüsünce oraya gitmek kapana tutulmak olacağı» için kabul etmemiş ve işte bu hareketinden dolayı «Vezâreti ref» edilip Bursa'ya sürülmüştür. — Ali Paşa'nın ikinci Kapdan-ı-deryâlığı için aşağıda 164 numaraya ve azil tarihi için de aşağıki fıkraya bakınız).

İKİNCİ MAHMUD DEVRİ :

163) Seyyid Abdullah Râmiz Paşa — Milliyeti: Tatar; tâyini: 1808 = 1223 senesi 23 Ağustos = 1 Receb Salı günü; Alemdar vak'asında Rumeli'ye kaçarak Kapdanlıktan ayrılması: 1808 = 1223 senesi 17 Teşrinisâni = 28 Ramazan Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 2 ay, 25 gün.

(Alemdar-Mustafa Paşa'nın Rusçuk yârânından olduğu için paşası Istanbul'a girdiği zaman 21 Cumâda-l-âhire = 14 Ağustos Pazar günü Vezâret pâyesiyle tâyin edilmiş olduğu Silistre valiliğine gitmeden evvel Kapdan-ı-deryâ olup Istanbul'da kalan Râmiz Paşa, kendi oğlu olan Mehmet İzzet Bey'in «Harîta-i Kapudanân-ı Deryâ» ismindeki eserinde anlattığına göre «İklim-i Kırım'ın hânedân-ı fuzalâ ve Reîs-ül-ulemâsı olan Abdi-Veli-Paşa'zâde Kırım Kazaskeri Seyyid Feyzullah Bey'in» oğludur: Babası Feyzullah Bey Birinci Abdülhamid devrinde Kırım'dan Istanbul'a hicret edip Filibe mollalığına tâyin edilmiş ve işte bu sâyede Râmiz Paşa çocukluğundan itibaren Türkiye'de yetişip müderrislikle bâzı nâibliklerde bulunduktan sonra Mülkiyye mesleğine geçip Baş-muhâsebecilikle Humbarahâne ve Hendesehâne nezâretlerine gidip Alemdar'a intisâb etmiştir. — Yukarıki fıkrada gördüğümüz Seydi Ali Paşa'nın azliyle Râmiz Paşa'nın tâyini oğlunun eserinde «Cumâda-l-âhirenin yirmi ikinci günü» ne, yâni Ağustosun 15 inci Pazartesi gününe müsâdif gösterilirse de bu rivayetin Vezâretle Silistre valiliğine tâyin tarihinden galat olması lâzımgelir: Diger menbâlarda ve bilhassa Âsım, Şânî-zâde ve Cevdet tarihlerinde bizim burada esas ittihâz ettiğimiz «1 Receb = 23 Ağustos Salı» tarihine tesadüf edilir; Mehmet İzzet, babasının Istanbul'dan kaçışını da «Bayramın dördüncü günü» ne, yâni Teşrinisâni ayının 23 üncü Çarşanba gününe müsâdif göstermek suretiyle Cevdet tarihindeki gün kaydinden tam 6 gün sonra gösterir: Fakat Mehmet İzzet'in tarih rivayetleri umumiyyetle yanlış olduğu için i'timâda şâyan değildir).

164) Seydi Ali Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1808 = 1223 senesi 22 Teşrinisâni = 3 Şevvâl Salı günü; azli: 1809 = 1224 senesi 20 Mart = 3 Safer Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti: 3 ay, 28 gün; «İkinci defa».

(162 numarada gördüğümüz ilk Deryâ-kapdanlığından azledildikten sonra Bursa'ya sürülmüş olan Seydi Ali Paşa, Alemdar'ın şehâdetiyle neticelenen isyan hareketinde âsiler tarafından dâvet edilerek Istanbul'a gelmiş ve onlarla anlaşarak 19 Teşrinisâni=30 Ramazan Cumartesi günü Tersâne'ye gidip Kapdanlık makamını kendiliğinden işgal etmek suretiyle üç gün gayr-i-meşrû bir gaasıp şeklinde Kapdanlık ettikten sonra İkinci Mahmud ister istemez me'mûriyyetini tasdika mecbur olmuştur. — Vak'anüvis Cevdet, Seydi Ali Paşa'nın bu seferki azlini «Saferin dördüncü

Pazartesi günü» ne müsâdif gösterirse de, hakikî takvimde Pazartesi o ayın dördüne değil, üçüne tesadüf etmektedir. — Ali Paşa azledilince vezâreti ref'edilip Afyon-Karahisarı'na sürülmüştür: İki Kapdanlık müddetinin mecmûu 1 sene, 9 ay, 25 gün tutmaktadır).

165) Çarhacı Hacı-Ali Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1809 = 1224 senesi 20 Mart = 3 Safer Pazartesi günü; azli: 1809 = 1224 senesi 7 Haziran = 23. Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 2 ay, 18 gün.

(Sadâret-Kaymakamlığından Kapdan-ı-deryâ olan Çarhacı-Ali Paşa Konyalıdır. Kapdanlığından evvel ve sonra bir çok valiliklerde bulunmuş ve muharebelerde şecâatiyle şöhret kazanmıştır; azlinin sebebi, Sadâret makamına göz dikmiş olduğu için o sırada Sadr-ı-a'zam olan Kör-Yusuf Zıyâüddin Paşa ile geçinememesidir: Bu Yusuf Zıyâ Paşa için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 187 ve 193 numaralara bakınız. — Çarhacı-Ali Paşa azledilince vezâreti ref'olunarak Limni adasına nefyedilmişse de, bir müddet sonra affedilip tekrar vezir pâyesiyle valiliklerde kullanılmıştır).

166) Bostancı-başı Hacı-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1809 = 1224 senesi 7 Haziran = 23 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; azli: 1810 = 1224 senesi 4 Şubat = 29 Zülhicce Pazar günü; Kapdanlık müddeti: 7 ay, 27 gün; «İkinci defa».

(Boğaz-muhâfızlığından ikinci defa Kapdan-ı-deryâ olan Hacı-Mehmet Paşa'nın bundan evvelki Kapdanlığı için yukarda 160 numaraya bakınız. — Şânî-zâde ile Cevdet Paşa, Hacı-Mehmet Paşa'nın ilk Kapdanlığındanberi menfi bulunduğu Bursa'da mâzul olduğu sırada ikinci defa Kapdan olduğundan bahsederlerse de, «Sicil-i Osmânî» de Kapdanlığından evvel vezâreti iâde edilerek «Rebî'ül-evvel = Nisan/Mayıs» Boğaz-muhâfızlığına tâyin edilmiş olduğundan bahsedilir. — Hacı-Mehmet Paşa'nın denize dayanamadığı ve hattâ fırtınalarda kendinden geçecek kadar deniz tuttuğu hakkında tuhaf bir rivayet vardır. — İki Kapdanlık müddetinin mecmûu 2 sene, 2 ay, 24 gün tutmaktadır).

167) Hâfız-Ali Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1810 = 1224 senesi 4 Şubat = 29 Zülhicce Pazar günü; azli: 1811 = 1226 senesi 18 Teşrinisâni = 2 Zülka'de Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 9 ay, 12 gün.

(Şehir-eminliğinden Cezâyir sancağı inzımâmiyle Kapdan-ı-deryâ olan Hâfız-Ali Paşa Amasyalıdır: Muktedir ve doğru bir devlet adamı olan Ali Paşa meslekten yetişmiş olmadığı halde donanmanın ıslâhı için büyük bir gayretle çalışmıştır. — Azlinde Hanya valiliğine tâyin edilmiş ve ondan sonra da muhtelif valiliklerle Boğaz-muhâfızlığında bulunmuştur).

168) Kara-Kethudâ/Kara-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1811 = 1226 senesi 18 Teşrinisâni = 2 Zülka'de Pazartesi günü; ölümü: 1811=1226 senesi 22 Kânunuevvel=6 Zülhicce Pazar günü; Kapdanlık müddeti: 1 ay, 4 gün.

(Baş-Emîrâhurluktan Vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Kara-Mehmet Paşa yukarda 157 numarada gördüğümüz Dâye-zâde/Taya-zâde Dâmad Küçük-Hüseyn Paşa'nın kethudâlığından yetişmiş olduğu için «Kara -kethudâ» lâkabiyle anılır. — Kara-Mehmet Paşa Ortaköy yalılarında çıkan bir yangının söndürülmesine nezâret ettikten sonra ter içinde Tersâne'ye dönerken soğuk alıp hastalanmış ve 21 gün yattıktan sonra 22 nci günü ölmüştür).

169) Koca-Husrev Mehmet Paşa — Milliyeti: Abaza; tâyini: 1811 = 1226 senesi 22 Kânunuevvel = 6 Zülhicce Pazar günü; azli: 1818 = 1233 senesi 2 Mart = 23 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti: 6 sene, 2 ay, 11 gün; «Birinci defa».

(Kocaeli mutasarrıflığından Kapdan-ı-deryâ olan vezir Husrev Paşa Çavuş-başı Said Efendi'nin köleliğinden yetişmiştir: Evlâdı olmadığı için kendisi de bir çok köleler yetiştirmiş ve hattâ bunlardan Sadr-ı-a'zam olanlar bile görülmüştür. — Koca-Husrev Paşa'nın iki defa Deryâ-Kapdanlığı ve bir defa da sadâreti vardır: Bundan sonraki Kapdanlığı için aşağıda 175 numaraya ve sadâreti için de «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 208 numaraya bakınız. — Husrev Paşa bu ilk Kapdanlığından azlinde Trabzon valiliğine tâyin edilmiştir. — Şânî-zâde ve Cevdet tarihlerinde Husrev Paşa'nın bu seferki azli «22 Rebî'ül-âhir = 1 Mart Pazar» tarihine müsâdif gösterilirse de, Hâfız-Hızır İlyâs Efendi'nin «Târih-i Enderun» unda o ayın hakikî takvimde Pazartesi'ye tesadüf eden 9 uncu günü Salı'ya müsâdif gösterilmekte olduğuna göre bir günlük bir «Rüyet-i hilâl» farkı olduğu anlaşılmaktadır: Burada bu fark hakikî takvim hisâbına göre tashih edilmiştir).

170) İçelli-Ahmed Paşa/Müftizâde Seyyid-Ahmed Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1818 = 1233 senesi 2 Mart = 23 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; isti'fâsı: 1818 = 1233 senesi 15 Ağustos = 12 Şevvâl Cumartesi günü; Kapdanlık müddeti: 5 ay, 14 gün.

(Haleb valiliğinden Kapdan-ı-deryâ olan vezir Ahmed Paşa Silifke müftisinin oğludur: Kapdanlığından evvel ve sonra muhtelif valiliklerde bulunmuştur. — Doğruluğu, adaleti ve iktidâriyle mârûf olan İçelli-Ahmed Paşa hiç istemediği ve bilhassa meslekten yetişmiş olmadığı halde tâyin edildiği Deryâ-kapdanlığından memnun olmadığı için:
— Biz bu maslahatun acemisiyüz!
diye denizcilikten anlamadığını i'tirâf edip durmaktan çekinmemiş, hastalık bahâne ederek Tersâneye devam etmekten çekinmiş ve nihayet ehli olmadığı bu büyük makamdan affini istirhâm ederek Hudâvendigâr = Bursa valiliğine tâyin edilmiştir. — Hızır İlyâs Efendi'nin Enderun tarihinde Ahmed Paşa'nın isti'fâsı 1234 = 1818 - 1819 senesine müsâdif gösterilirse de, ay ve gün tarihleri olmadığı için burada Şâni-zâde ile Cevdet'in kaydi esas ittihâz edilmiştir).

171) Kasapbaşı-Hasan Paşa — Milliyeti: Pomak; tâyini : 1818 = 1234 senesi 13 Temmuz = 20 Ramazan Salı günü; Kapdanlık müddeti : 10 ay, 29 gün.

(Hudâvendigâr = Bursa valiliğinden Kapdan-ı-deryâ olan vezir Hasan Paşa Dimetokalı bir pomaktır: «Kasab-başı» lâkabı Kapdanlığından evvel iki defa o mevkide bulunmuş olmasındandır. Denizcilikten bir şey anlamıyan bu câhil ve kof vezirin en mühim hususiyyeti «Ahz-u-i'tâ yolundan neş'et ve gınâ-vu-yesâr ile kesb-i şöh-

ret etmiş olmak» dan ibarettir. Hızır-İlyâs Efendi'nin Enderun tarihine göre «Kapdan-paşalık ünvâni ile sâhil-res-i selâmet olduğuna teşekküren Tersâne'ye vusûlü anda zebh-i karâbîne mübâşeret ve Tersâne'yi salhâne kıyâs itmemesi içün gemilerden işâret çekildiği isâbet olmuşdur!» — Kasapbaşı-Hasan Paşa aczinden dolayı azledilince vezâreti ref'edilerek İzmir'e nefyedilmişse de, bir müddet sonra affedilerek valiliklerde kullanılmıştır).

172) Bostancı-başı Deli-Abdullah/Hamdullah Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1819 = 1234 senesi 13 Temmuz = 20 Ramazan Salı günü; isti'fâsı: 1821 = 1237 senesi 15 Teşrinisânî = 19 Safer Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 2 sene, 4 ay, 3 gün.

(Baş-Emîrâhurluktan Vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Deli-Abdullah yahut Hamdullah Paşa Boğaziçi'ndeki Çengelköyü'nde doğmuş olmakla beraber aslen Safranboluludur ve Ali Ağa isminde birinin oğludur; şecaât ve şiddetiyle mâruftur. — Deli-Abdullah Paşa'nın sadâreti de vardır: «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 201 numaraya bakınız. — Hızır İlyâs Efendi'nin kaydine gör bir kaç defa isti'fâ ettiği Kapdanlıktan ayrılınca Karahisâr-ı-Sâhib = Afyon-Karahisarı ve Kütahya sancakları mutasarrıflığıyla Sevahil-muhâfızlığına tâyin edilmiştir).

173) Nasuh-zâde Ali Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1821 = 1237 senesi 15 Teşrinisâni = 19 Safer Perşenbe günü; ölümü: 1822 = 1237 senesi 18/19 Haziran = 28/29 Ramazan Salı/Çarşanba gecesi; Kapdanlık müddeti: 7 ay, 4 gün.

(Kapudânelikten Vezâret pâyesiyle ve Cezâyir eyâleti inzımâmiyle Kapdan-ı-deryâ olan Nasuh-zâde Ali Paşa donanmayla Sakız ve Çeşme arasında yatarken gelen Avusturya bandıralı bir gemiden geceleyin salıverilen bir ateş kayığının hâsıl ettiği infilâkta başına bir seren düşerek telef olmuştur: Gündüzün gelen bu gemiden donanma erkânı şüphelenip kendisine ihtarda bulundukları ve kendisi de meslekten yetişmiş becerikli bir denizci olduğu halde ehemmiyet vermiyen Ali Paşa rakı tepsisinin başında «Âlem-i âb» ederken gafil avlanmıştır! Mezarı Sakız'dadır).

174) Topçubaşı Kara-Mehmet Paşa — Milliyeti: Nusayrî; tâyini: 1822 = 1237 senesi 26 Haziran = 6 Şevvâl Çarşanba günü; azli: 1822 = 1238 senesi 9 Kânunuevvel = 24 Rebî'ül-evvel Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti: 5 ay, 13 gün.

(Donanmây-ı Hümâyun Kara-askeri ser-askerliğinden Kapdan-ı-deryâ olan Kara-Mehmet Paşa Antakya nusayrîlerindendir; «Topçu-başı» lâkabı evvelce o mevki'de bulunmuş olmasındandır. — Yukarıki fıkrada gafletine kurban olduğunu gördüğümüz Nasuh-zâde'nin ölüm tarihiyle bu Kara-Mehmet Paşa'nın tâyin tarihi arasında geçen 6 gün zarfında Kapudâne Muhtar Bey Kapdan-ı-deryâ Kaymakamlığında bulunmuş ve Kara-Mehmet Paşa'nın tâyininden sonra da bu sıfatı ibka edilmiştir. — Bu tuhaf Kapdan-ı-deryâ korsanlarından korkarak «Rum fesâdı»nda Anabolu müdâfi'lerine yardım etmekten çekinip kalenin açlıktan sukutuna sebeb olduğu için azledilmiştir! Bununla beraber hiç bir cezâ görmemiş ve hattâ Ankara ve Çankırı valiliğine gönderilmiştir).

175) Koca-Husrev Mehmet Paşa — Milliyeti: Abaza; tâyini: 1822 =1238 senesi 9 Kânunuevvel = 24 Rebî'ül-evvel Pazartesi günü; Anadolu valiliğine nakli: 1827 = 1242 senesi 9 Şubat = 12 Receb Cuma günü; Kapdanlık müddeti: 4 sene, 2 ay, 1 gün; «İkinci defa».

(Şark-ser-askerliğiyle Erzurum valiliğinden ikinci defa Kapdan-ı-deryâ olan Koca-Husrev Paşa'nın bundan evvelki Kapdanlığı için yukarda 169 numaraya ve sadâreti için de «Vezir-i-a'zamlar cedvelinde 208 numaraya bakınız. — Husrev Paşa'nın bu seferki becâyiş yahut azil tarihinde ihtilâf vardır: Enderun müverrihi Hâfız-İlyâs Efendi bu tebeddülü «12 Receb» fıkrasının hemen altında kaydettikten başka Rif'at Efendi'nin «Verd-ül-hadâik» ismindeki Hadîkat-ül-Vüzerâ zeyliyle Mehmet Şem'î-nin «Esmâr-üt-tevârîh» inde ve Mehmet Süreyyâ'nın «Sicill-i Osmânî» sinin «İzzet Mehmet Paşa» maddesinde hep bu «12 Receb = 9 Şubat Cuma» tarihi esas ittihâz edilmekte olduğu halde, «Lütfi tarihi» nin birinci cildinde «4 Şevvâl = 1 Mayıs Salı» günkü tevcihât içinde gösterilmektedir; yalnız Lûtfi Efendi'ye göre Koca-Husrev Paşa o tarihte Anadolu valiliğinden Asâkir-i-Mansûre ser-askerliğine tâyin edilmiş ve aşağıki fıkrada göreceğimiz sâbık Anadolu valisi İzzet Mehmet Paşa da ayni gün Kapdan-ı-deryâ olmuştur: Bu rivayet doğru olduğu takdirde Husrev Paşa «12 Receb» de Kapdanlıktan Anadolu valiliğine nakledilmiş, bu valilikte selefi olan İzzet Mehmet Paşa ilâveten hâiz olduğu Sevâhil-muhâfızlığında kalmış, bu suretle «12 Receb = 9 Şubat» Cuma gününden «4 Şevvâl = 1 Mayıs Salı» gününe kadar 81 gün açık kalan Deryâ-Kapdanlığının yukarıki fıkra izâhâtında bahsi geçen Kapdan-ı-deryâ Kaymakamı Muhtar Bey tarafından idare edilmiş olması lâzımgelir: Fakat Lûtfi Efendi'nin rivayetine dayanan bu ihtimal diger menbâlardaki sarâhatlere mugayirdir. — Husrev Paşa'nın ilk Kapdanlık müddetinin mecmûu 10 sene, 4 ay, 12 gün tutmaktadır).

176) Topal-İzzet Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1827 = 1242 senesi 9 Şubat = 12 Receb Cuma günü; Sadârete tâyini üzerine Kapdanlıktan ayrılması: 1828 = 1244 senesi 24 Teşrinievvel = 14 Rebî'ül-âhir Cuma günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 8 ay, 13 gün.

(Anadolu valiliğinden veyahut Anadolu Sevâhil-muhâfızlığından Kapdan-ı-deryâ olan İzzet Mehmet Paşa Dârende eşrâfından İbrahim Bey'in oğludur: 1207 = 1792 - 1793 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre 34-35 yaşlarında Kapdan-ı-deryâ olmuş demektir. — İzzet Mehmet Paşa'nın iki defa sadâreti de vardır: Bunlar için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 205 ve 210 numaralara ve tâyin tarihindeki ihtilâf için de yukarıki fıkraya bakınız).

177) Kapucu-başı Pabuççu-oğlu Ahmed Paşa — Milliyeti: Laz; tâyini: 1828 = 1244 senesi 24 Teşrinievvel = 14 Rebî'ül-âhir Cuma günü; ölümü: 1830 = 1245 senesi 13 Kânunusâni = 18 Receb Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 2 ay, 20 gün.

(Lübnan-reisliği ile Galata nâzırlığından Beylerbeyi pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olduktan biraz sonra Vezâret pâyesi de alan Ahmed Paşa Rizelidir: Laz olduğu rivayet edilir. Memleketinden Istanbul'a gelince bir müddet pabuc dikiciliği ettikten sonra tayfa olarak Tersâneye yazılmış, muhtelif vaziyetlerde ve bilhassa «Vak'a-ı Hayriyye»de yararlık göstererek mesleğinde yükselmiştir. — Ahmet Paşa'nın ölümüyle

aşağıki fıkrada göreceğimiz halefi Dâmad-Halil Paşa'nın Lûtfi tarihiyle diğer bâzı menbâlarda «Zülka'de = Mayıs» ayına müsâdif gösterilir ve «12 Zülka'de = 5 Mayıs Çarşanba» gününden bahsedilirse de, vukuâtı dikkatle tâkib eden Hızır İlyâs Efendi'nin Enderun tarihinde Ahmed Paşa'nın ölümüyle o sırada Petersburg elçiliğinde bulunan halefinin tâyini: «İşbu Receb-i mâğfiret-sebebin on sekizinci günü»ne müsâdif gösterilir: Yalnız o sene Receb ayının 18 inci günü «Sebt = Cumartesi» gününe değil, «Çarşanba»ya tesadüf etmekte olduğu için, belki de bir istinsâh hatâsından mütevellid olan bu zühul burada tashih edilmiştir. Diger menbâlardaki «Zülka'de = Mayıs» kaydi aşağıki fıkrada göreceğimiz Halil Paşa'nın Rusya'dan Istanbul'a avdet edip işe başlamasından galattır ve bu nokta Enderun tarihinden başka Hâriciyye nâzırı Mehmet Sâdık Rif'at Paşa'nın «Rusya muharebesi tarihi», Mehmet İzzet'in «Hârîta-i Kapudânân-ı deryâ»sı ve Mehmet Süreyyâ'nın «Sicill-i Osmânî»siyle sâbittir: Aşağıki fıkraya da bakınız).

178) Dâmad-Halil Rif'at Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1830 = 1245 senesi 13 Kânunusâni = 18 Receb Çarşanba günü; Tophâne müşirliğine nakli: 1832 = 1248 senesi 16 Teşrinisâni = 22 Cumâda-l-âhire Cuma günü; Kapdanlık müddeti: 2 sene, 10 ay, 4 gün; «Birinci defa».

(Petersburg Büyük-elçiliğinden Kapdan-ı-deryâ olan Halil Rif'at Paşa «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinin 208 ve bu cedvelin 169 ve 175 numaralarında gördüğümüz Koca-Husrev Paşa'nın köleliğinden yetişmiştir : Çerkez olduğu hakkında bir rivayet varsa da doğru değildir, gürcüdür. Dâmadlığı İkinci Mahmud'un kızlarından Sâliha-Sultan'la evlenmiş olmasındandır. — Selefi Pabuççu-Ahmed Paşa'nın ölümü üzerine kendisi henüz Rusya'da iken Deryâ-Kapdanlığına tâyin edilmiş olan Halil Paşa Istanbul'a gelinceye kadar Tersâne-emini Hacı-Ali Bey vekâlet etmiştir; tâyiniyle işe başlaması arasında geçen müddet «18 Receb = 13 Kânunusâni Çarşanba» gününden «12 Zülka'de = 5 Mayıs Çarşanba» gününe kadar 3 ay, 23 gündür: Yukarıki fıkraya da bakınız. — Bunun azliyle halefinin tâyini umumiyyetle «23 Cumâda-l-âhire» gününe müsâdift gösterilirse de, «Takvim-i-Vekaayi»in 46 numaralı nüshasına nazaran Cuma'ya tesadüf ettiği için, hakikî takvimde «22 Cumâda-l-âhire» olması lâzımgelir. — Dâmad-Halil Paşa'nın dört defa Kapdanlığı vardır : Bundan sonrakiler için aşağıda 183, 185 ve 192 numaralara bakınız).

179) Çengel-oğlu Tâhir Mehmet Paşa — Milliyeti : Türk; tâyini : 1832 = 1248 senesi 16 Teşrinisâni = 22 Cumâda-l-âhire Cuma günü; Tophâne müşirliği ile Trablusugarp valiliğine nakli: 1836 = 1252 senesi 10 Teşrinisâni = 30 Receb Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 3 sene, 11 ay, 24 gün; «Birinci defa».

(Tophâne ferikliğinden Vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Çengel-oğlu aslen Karadenizlidir; Osmanlı tarihinin en mühim Kapdanlarından sayılan bu kahraman asker gençliğinde Cezâyir-ocağına intisâb ettikten sonra Istanbul'a gelip Tersâne hizmetlerinde bulunmuş çok kıymetli bir denizcidir. Muhtelif muharebelerde gösterdiği yararlıkları, donanmanın ıslâhındaki büyük gayretleri ve bilhassa şecâat ve cesâretiyle meşhurdur. — Tâyin tarihi için yukarıki fıkraya bakınız. — Tophâne müşirliğine nakli umumiyyetle «1 Şa'ban = 11 Teşrinisâni» gününe müsâdif gösterilirse de, «Takvîm-i-Vakaayi» in 189 numaralı nüshasına nazaran o gün Perşenbe'ye tesadüf ettiği için, hakikî takvimde bir gün evvelki «30 Receb = 10 Teşrinisâni» tarihine mü-

sâdif olması lâzımgelir. — Tâhir Paşa'nın bundan sonraki Kapdanlığı için aşağıda 182 numaraya bakınız).

İKİNCİ MAHMUD ve ABDÜLMECİD DEVİRLERİ:

180) Hâin/Firârî Ahmed Fevzi Paşa — Milliyeti: Rum; tâyini: 1836 = 1252 senesi 10 Teşrinisâni = 30 Receb Perşenbe günü; azli: 1840 = 1255 senesi 8 Kânunusâni = 3 Zülka'de Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 3 sene, 1 ay, 28 gün.

(Hassâ müşirliğinden maatteessüf Kapdan-ı-deryâ olan bu «Hâin» ve «Firârî» damgali Ahmed Fevzi Girid'in «Suda limanı boğazındaki Suda karye-i sağîresi ahâlisinden»dir : Istanbul'a gelince Boğaziçi'nin «Piyâde dolmuşlarında» kayıkçılık ederek işe başlamış ve bir takım Giritlilere hulûl etmek suretiyle askerliğe girerek dalkavukluğu sâyesinde ilerleyip ilk Hâssa müşiri olmuş bir bedbahttır. — Bu hâinin Kapdanlık devri İkinci Mahmud'un son yıllarında geçtikten sonra Mehmed Ali Isyânında Mısırlılara karşi donanma başında Akdeniz'e açıldığı sırada Sultan Mahmud'un ölümüyle Sultan Mecid'in cülûsunu ve bilhassa husûmetinden çekindiği Koca-Husrev Paşa'nın Sadâret makamını kendiliğinden işgal edivermiş olmasını vesile ittihâz ederek donanmayı ve içindeki binlerce Anadolu askerini götürüp âsi Mehmed Ali'ye teslim etmek suretiyle ihânetlerin en şenîini irtikâb etmekten çekinmemiş, Sultan Mecid'in cülûsu üzerine tavsayan Mısır meselesinin yeniden alevlenip tekrar kan dökülmesine sebeb olmuş ve nihayet mülteci bulunduğu Mısır'da câriyeleri tarafından zehirlenerek bir lekeden başka bir şey olmıyan zararlı vücudu ortadan kaldırılmıştır. — Firârî-Ahmed'in tâyin tarihi için yukarıki fıkraya ve husûmetinden korktuğu Koca-Husrev Paşa'nın sadâreti için de «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 208 numaraya bakınız).

ABDÜLMECİD DEVRİ:

181) Dâmad Mehmet Said Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1840 = 1255 senesi 8 Kânunusâni = 3 Zülka'de Çarşanba günü; Ticaret nezâretine nakli: 1841 = 1257 senesi 29 Mart = 5 Safer Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 2 ay, 22 gün.

(Ticaret nâzırlığından Kapdan-ı-deryâ olan Mehmet Said Paşa Bursalıdır : Dayısı Al-yanak Ali Efendi'nin delâletiyle Enderun'a girerek zekâsı, iktidarı ve temiz ahlâkıyla devletin en mühim makamlarına kadar yükselmiş ve hattâ Kapdanlığından sonra bir aralık pâdişahın teklif ettiği Sadâret makamını reddetmiştir. — Damadlığı İkinci Mahmud'un kızlarından Mihrimâh-Sultan'la evlenmiş olmasındandır. — Said Paşa Kapdanlığından sonra muhtelif valiliklerle Ser-askerlikte bulunmuştur. — Ticaret nezâretine nakli umumiyyetle «6 Safer» tarihine müsâdif gösterilirse de, «Takvim-i-Vakaayi»in 221 numaralı nüshasına nazaran o gün Pazartesi'ye müsâdif olduğu için hakikî takvimde «5 Safer» gününe tesadüf etmiş demektir).

182) Çengel-oğlu Tâhir Mehmet Paşa — Milliyeti : Türk; tâyini : 1841 = 1257 senesi 29 Mart = 5 Safer Pazartesi günü; azli: 1843 = 1259 senesi 16 Şubat = 16 Muharrem Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 10 ay, 18 gün; «İkinci defa».

(Meclis-i-Vâlâ âzâlığından ikinci defa Kapdan-ı-deryâ olan Çengel-oğlu'nun bundan evvelki Kapdanlığı için yukarda 179 numaraya ve bu seferki tâyin tarihi için de yukarıki fıkraya bakınız. — Tâhir Paşa bu ikinci Deryâ-kapdanlığından sonra Edirne ve Bosna valiliklerinde bulunmuştur. — Çengel-oğlu'nun bu seferki azli umumiyetle «9 Muharrem Perşenbe» gününe müsâdif gösterilirse de, «Takvim-i-Vakaayi»in 14 Safer 1259 tarihli ve 251 numaralı nüshasına nazaran ertesi Perşenbe'ye tesadüf eden «16 Muharrem» tarihinde azledilmiştir; İki Kapdanlık müddetinin mecmûu 5 sene, 10 ay, 12 gün tutmaktadır).

183) Dâmâd-Halil Rif'at Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1843 = 1259 senesi 16 Şubat = 16 Muharrem Perşenbe günü; azli: 1845 = 1261 senesi 10 Ağustos = 6 Şa'ban Pazar günü; Kapdanlık müddeti : 2 sene, 5 ay, 22 gün; «İkinci defa».

(Meclis-i-Vâlâ reisliğinden ikinci defa Kapdan-ı-deryâ olan Halil Paşa'nın bundan evvelki Kapdanlığı için yukarda 178 numaraya ve bundan sonrakiler için de aşağıda 185 ve 192 numaralara bakınız. — Azli için «5 Şa'ban=9 Ağustos Cumartesi tarihi de rivayet edilir: Bu seferki tâyin tarihi için yukarıki fıkraya bakınız).

184) Dâmad Mehmed Ali Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1845 = 1261 senesi 10 Ağustos = 6 Şa'ban Pazar günü; azli: 1847 = 1263 senesi 20 Temmuz = 6 Şa'ban Salı günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 11 ay, 11 gün; «Birinci defa».

(Tophâne müşirliğinden Galata ve Beyoğlu umûr-ı-zâbıtası ve Liman nezâretleri ilâvesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Mehmed Ali Paşa eskiden Trabzon vilâyetinde kazâ ve şimdi Rize vilâyetinde nâhiye merkezi olan Hemşin kasabasında «Hacı-Ali oğulları» âilesinden fındık tüccarı ve Galata-Baş-ağası Hacı-Ömer Ağa'nın oğludur : 1228=1813 tarihinde Hemşin'de dünyaya gelmiş olduğuna göre 32 yaşında Kapdan-ı-deryâ olmuş demektir. Dâmadlığı İkinci Mahmud'un kızlarından şâir Âdile-Sultan'la evlenmiş olmasındandır. — Mehmed Ali Paşa'nın bir defa sadâretiyle altı defa Deryâ-kapdanlığı vardır: Sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 218 numaraya ve bundan sonraki Kapdanlıkları için de aşağıda 186, 188, 193, 195 ve 200 numaralara bakınız).

185) Dâmad-Halil Rif'at Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1847 = 1263 senesi 20 Temmuz = 6 Şa'ban Salı günü; azli: 1848 = 1264 senesi 27 Nisan = 23 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 9 ay, 8 gün; «Üçüncü defa».

(Mecâlis-i-Âliye me'muriyyetinden üçüncü defa Kapdan-ı-deryâ olan Halil Paşa'nın bundan evvelki Kapdanlıkları için yukarda 178 ve 183 numaralara ve bundan sonraki son Kapdanlığı için de aşağıda 192 numaraya bakınız. — «Sicill-i Osmânî»de Ha-

lil Paşa'nın bu seferki azli «16 Rebî'ül-âhir = 22 Mart Salı» gününe müsâdif gösterilirse de, halefi Dâmad Mehmed Ali Paşa'nın aşağıki fıkrada göreceğimiz ikinci Deryâ-kapdanlığına tâyinini «7 Rebî'ül-evvel = 12 Şubat Cumartesi» gününe müsâdif göstermek suretiyle Süreyyâ Bey halefin tâyinini selefin azlinden 39 gün evvel gibi göstermiş olduğu için yanılmış olduğu muhakkaktır).

186) Dâmad Mehmed Ali Paşa — Milliyeti : Türk; tâyini: 1848 = 1264 senesi 27 Nisan = 23 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; Ser-askerliğe nakli: 1849 = 1265 senesi 11 Mart = 16 Rebî'ül-âhir Pazar günü; Kapdanlık müddeti: 10 ay, 14 gün; «İkinci defa».

(Mecâlis-i-Âliye me'mûriyyetinden ikinci defa Kapdan-ı-deryâ olan Mehmed Ali Paşa'nın bundan evvelki Kapdanlığı için yukarda 184 numaraya ve bundan sonrakiler için de aşağıda 188, 193, 195 ve 200 numaralara bakınız).

187) Kilârî-Süleyman Re'fet Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini : 1849 — 1265 senesi 11 Mart = 16 Rebî'ül-âhir Pazar günü; azli: 1851 = 1267 senesi 6 Ağustos = 8 Şevvâl Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti : 2 sene, 4 ay, 26 gün.

(Ticaret nâzırlığından Kapdan-ı-deryâ olan Süleyman Paşa Çukadar-Mustafa Ağa isminde bir Arnavudun oğludur: 1222 = 1807 tarihinde dünyaya gelmiş olduğu hakkındaki rivayete nazaran 42 yaşında Kapdan-ı-deryâ olmuş demektir; Kapdanlığından evvel bir aralık Ser-asker de olmuştur. — Kapdanlıktan azlinden sonra bir çok valiliklerde bulunmuştur. — Azil tarihi için aşağıki fıkraya bakınız).

188) Dâmad Mehmed Ali Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1851 = 1267 senesi 6 Ağustos = 8 Şevvâl Çarşanba günü; Sadârete tâyini üzerine Kapdanlıktan ayrılması: 1852 = 1268 senesi 3 Teşrinievvel = 18 Zülhicce Pazar günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 1 ay, 28 gün; «Üçüncü defa».

(Mecalis-i-Âliye me'mûriyyetinden üçüncü defa Kapdan-ı-deryâ olan Mehmed Ali Paşa'nın bundan evvelki Kapdanlıkları için yukarda, 184 ve 186, bundan sonrakiler için aşağıda 193 ve 195 numaralara ve sadâreti için de «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 218 numaraya bakınız. — Yukarıki fıkrada gördüğümüz Kilarî-Süleyman Re'fet Paşa'nın azliyle Dâmad Mehmed Ali Paşa'nın bu seferki tâyini umumiyyetle «7 Şevvâl» tarihine müsâdif gösterilirse de, Rif'at Efendi'nin «Verd-ül-hadâyık»ına o günün Çarşanbaya tesâdif ettiği tasrih edildiğine göre hakikî takvimde Şevvâl'in 7 sine değil, 8 ine müsâdif olması lâzımgelir: Bu tebeddül «Takvim-i-Vakayi»in 455 numaralı ve 10 Zülka'de 1267 tarihli nüshasında tarihsiz bir Hatt-ı-Hümâyunla ilân edilmiştir).

189) Topçubaşı-zâde Mahmud Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1852 = 1268 senesi 3 Teşrinievvel = 18 Zülhicce Pazar günü; azli: 1853 = 1270 senesi 17 Kânunuevvel = 16 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; Kapdanlık müddeti : 1 sene, 2 ay, 13 gün.

(Ankara valiliğinden mâzul bulunduğu sırada Kapdan-ı-deryâ olan Mahmud Paşa

Topçu-başı Mustafa Ağa isminde birinin oğludur: Okuyup yazma bilmiyecek kadar câhil olmakla beraber cesur olduğu rivayet edilir. Harb esnasında Osmanlı donanmasının Sinop'da Ruslar tarafından yakılmasına sebeb olduğu için muhâkeme edilip Bolu'ya sürülmüş ve bir müddet sonra affedilip Istanbul'a gelmişse de, geldiği sene içinde ölmüştür. — «Takvim-i-Vakaayi» in 474 numaralı ve 21 Zülhicce 1268 tarihli nüshasında tâyini «19 Zülhicce Pazar» gününe müsâdif gösterilirse de hakikî takvimde Pazar günü o ayın 19 una değil, 18 ine tesadüf etmektedir; azil tarihi de gene «Takvim-i-Vakaayi» in 498 numaralı ve 4 Rebî'ül-âhir tarihli nüshasında «17 Rebî'ül-evvel Cumartesi» gösterilirse de, Cumartesi günü hakikî takvimde o ayın 16 sına müsâdiftir).

190) Hasan Rızâ Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1853 = 1270 senesi 17 Kânunuevvel = 16 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; Ser-askerliğe nakli: 1854 = 1270 senesi 30 Kânunusâni = 1 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti: 1 ay, 15 gün.

(Selânik valiliğinden müsta'fi bulunduğu sırada Kapdan-ı-deryâ olan Hasan Rızâ Paşa, Mısır-çarşısı esnâfından Attâr/Aktar-Memiş Ağa'nın oğludur: Kapdanlığından evvel Mâbeyn ve Hâssa müşirlikleriyle iki defa Ser-askerlikte ve bâzı nâzırlıklarla valiliklerde bulunmuş ve pek az süren Deryâ-kapdanlığından sonra üçüncü defa Ser-asker olmuştur. — Deryâ-Kapdanlığının ilgasından sonra Hasan Rızâ Paşa üç defa Bahriye nâzırlığında da bulunmuştur: Sekiz defa Seraskerliği vardır).

191) Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1854 = 1270 senesi 30 Kânunusâni = 1 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi günü; Sadârete tâyini üzerine Kapdanlıktan ayrılması: 1854 = 1270 senesi 29 Mayıs = 2 Ramazan Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti: 4 ay; «Birinci defa».

(Edirne valiliğinden Kapdan-ı-deryâ olan Mehmet Emin Paşa Kıbrıslı Hüseyin Efendi'nin oğlu ve Hazine-i-Hümâyun kethudâsı Kıbrıslı Mehmet Emin Efendi'nin yeğenidir: 1228 = 1813 tarihinde Kıbrıs'da dünyaya gelmiş olduğuna göre 41 yaşında Kapdan-ı-deryâ olmuş demektir. — Kıbrıslı'nın üç sadâreti ve iki defa Deryâ-kapdanlığı vardır: Sadâretleri için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 221, 228, 230 numaralara ve bundan sonraki Kapdanlığı için de aşağıda 194 numaraya bakınız. — «Takvim-i-Vakaayi» in 506 numaralı ve 18 Ramazan 1270 tarihli nüshasında sadâret tarihi «3 Ramazan Pazartesi» gününe müsâdif gösterilirse de, Pazartesi hakikî takvimde o ayın 2 sine tesadüf etmektedir).

192) Dâmad Halil Rif'at Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1854 = 1270 senesi 29 Mayıs = 2 Ramazan Pazartesi günü; azli: 1855 = 1271 senesi 30 Ağustos = 16 Zülhicce Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti: 1 sene, 3 ay, 2 gün; «Dördüncü defa».

(Mecâlis-i-Âliye me'muriyyetinden dördüncü defa Kapdan-ı-deryâ olan Dâmâd-Halil Paşa'nın bundan evvelki Kapdanlıkları için yukarda 178, 183 ve 185 numaralara bakınız. — Halil Paşa bu son Kapdanlığından azledildikten altı buçuk ay sonra vefât etmiştir: Dört Kapdanlık müddetinin mecmûu 7 sene, 4 ay, 6 gün tutmaktadır. — Azil tarihi için aşağıki fıkraya bakınız).

193) Dâmad Mehmed Ali Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1855 = 1271 senesi 30 Ağustos = 16 Zülhicce Perşenbe günü; azli: 1858 = 1275 senesi 28 Ağustos = 18 Muharrem Cumartesi günü; Kapdanlık müddeti : 2 sene, 11 ay, 29 gün; «Dördüncü defa».

(Ser-askerlikten mâzul bulunduğu sırada dördüncü defa Kapdan-ı-deryâ olan Dâmad Mehmet Ali Paşa'nın bundan evvelki Kapdanlıkları için yukarda 184, 186, 188 ve bundan sonrakiler için de aşağıda 195 ve 200 numaralara bakınız. — Yukarıki fıkrada gördüğümüz Halil Paşa'nın azliyle bunun tâyini için «Sicill-i Osmânî»de «17 Zülhicce=31 Ağustos Cuma» tarihine tesadüf edilirse de doğru değildir: Burada «Takvim-i-Vakaayi»in 530 numaralı ve 1 Muharrem 1272 tarihli nüshasıyla «Tezâkir-i Cevdet'in bir gün evveline âit Perşenbe kaydi esas ittihâz edilmiştir; azil tarihi için aşağıki fıkraya bakınız).

194) Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1858 = 1275 senesi 28 Ağustos = 18 Muharrem Cumartesi günü; azli: 1858 = 1275 senesi 21 Teşrinievvel = 13 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; Kapdanlık müddeti : 1 ay, 24 gün; «İkinci defa».

(Tanzimât reisliğinden ikinci defa Kapdan-ı-deryâ olan Kıbrıslı'nın bundan evvelki Kapdanlığı için yukarda 191 numaraya ve sadâreti için de «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 221, 228 ve 230 numaralara bakınız. — Yukarıki fıkrada gördüğümüz selefinin azliyle Kıbrıslı'nın bu seferki tâyini «Takvim-i-Vakaayi» in 564 numaralı ve 7 Safer 1275 tarihli nüshasıyla «Tezâkir-i Cevdet»de «19 Muharrem Cumartesi gününe müsâdif gösterilirse de, hakikî takvimde Cumartesi o ayın 18 ine tesadüf etmektedir).

ABDÜLMECİD ve ABD-ÜL-AZİZ DEVİRLERİ:

---

195) Dâmad Mehmed Ali Paşa — Milliyeti : Türk; tâyini: 1858 = 1275 senesi 21 Teşrinievvel = 13 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; azli: 1863 = 1279 senesi 2 Kânunusâni = 11 Receb Cuma günü; Kapdanlık müddeti: 4 sene, 2 ay, 12 gün; «Beşinci defa».

(Deryâ-Kapdanlığından mâzul bulunduğu sırada beşinci defa olarak Kapdan-ı-deryâ olan Mehmed Ali Paşa'nın bundan evvelki Kapdanlıkları için yukarda 184, 186, 188, 193 ve bundan sonraki Kapdanlığı için de aşağıda 200 numaraya bakınız. — Dâmad Mehmed Ali Paşa'nın dört seneden fazla süren bu seferki Kapdanlığında uhdesine ilâveten Tophâne, Mühimmât-ı-Harbiyye ve Hazine-i-Hâssa nezâretleriyle Mâbeyn müşirliği de tevcih olunmuş ve nihayet Kapdanlıkla beraber bunların hepsinden azledilmiştir. — Azil tarihini «13 Receb=4 Kânunusânî Pazar» gününe müsâdif gösteren rivayet yanlıştır. — Takvim-i-Vakaayi'» in 677 numaralı ve 15 Receb 1279 tarihli nüshasında Dâmad Mehmed Ali Paşa'nın bu seferki azli «12 Receb Cuma» gününe müsâdif gösterilirse de, hakikî takvimde Cuma günü o ayın 12 sine değil 11 ine müsâdiftir. — Mehmed Ali Paşa'nın sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 218 numaraya bakınız).

ABD-ÜL-AZİZ DEVRİ:

196) İngiliz-Mustafa Paşa/Hacı-Mustafa Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1863 = 1279 senesi 2 Kânunusâni = 11 Receb Cuma günü; azli: 1863 = 1279 senesi 17 Kânunusâni = 26 Receb Cumartesi günü; Kapdanlık müddeti: 15 gün.

(Meclis-i-Bahriyye reisliğinden «Muvakkaten» kaydiyle ve «Tersâne-i-Âmire nâzırı» ünvânîyle Kapdan-ı-Deryâ olan Hacı-Mustafa Paşa'nın pek az süren ve asâletten ziyâde vekâleti andıran Kapdanlığı bâzı cedvellerde hiç alınmamıştır. — Mustafa Paşa'ya «İngiliz» lâkabının takılması Tersâne'de İngilizce öğrenen ilk Osmanlı denizcisi olmasındandır. — Hacı-Mustafa Paşa doğruluğu ve iktidâriyle mâruftur. — «Takvim-i-Vakaayi»in 679 ve 28 Receb 1275 tarihli nüshasında Mustafa Paşa'nın vazifesine nihayet verilip aşağıki fıkrada göreceğimiz Ateş-Mehmet Paşa'nın Kapdanlığa tâyin edilmesi «Bu gün» kaydiyle o nüshanın intişar tarihine müsâdif gibi gösterilirse de, bu kaydin intişarından bir gün evveline âid olması pek tabiîdir: Yukarıki fıkradan anlaşılacağı gibi, o senenin Receb ayında bir günlük bir «Rüyet-i-hilâl» farkı da bulunduğu için, burada hakikî takvimdeki «26 Receb» günü esas ittihâz edilmiştir).

197) Ateş-Mehmet Sâlih Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1863 = 1279 senesi 17 Kânunusâni = 26 Receb Cumartesi günü; ölümü: 1865 = 1281 senesi 20 Kânunusâni = 22 Şa'ban Cuma günü; Kapdanlık müddeti: 2 sene, 4 gün.

(Kapudânelikten Vezâret pâyesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Ateş-Mehmet Paşa Trabzonludur: «Ateş» lâkabı şecâatinden kinâyedir; bu kıymetli Kapdan-ı-deryâ Tersâne'deki ıslâhatiyle mâruftur. — Tâyin tarihi için yukarıki fıkraya bakınız).

198) Hacı-Ahmed Vesim Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1865 = 1281 senesi 21 Kânunusâni = 23 Şa'ban Cumartesi günü; azli: 1865 = 1282 senesi 29 Mayıs = 3 Muharrem Pazartesi günü; Kapdanlık müddeti: 4 ay, 9 gün.

(Şûrây-ı-Bahrî reisliğinden müşir rütbesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Hacı-Ahmed Vesim Paşa, Tersâne-emini Seyyid-Mehmet Reşid Efendi'nin oğlu ve Enderunlu Hüseyn Efendi'nin torunudur. Meslekten yetişmiş, Kırım harbinde gemi suvâriliği ve 93 harbinde de Tuna İdâre-i-Nehriyye kumandanlığıyla Karadeniz-boğazı muhâfızlığında bulunmuş olan bu kıymetli denizci tahsilini İngiltere'de ikmâl etmiştir; bulunduğu muharebelerde yararlıklar göstermiş olmakla mâruftur; çok yaşadığı için en eski müşir sıfatiyle son zamanlarında «Şeyh-ül-vüzerâ» ünvânını almış ve kanâatinin eri olmakla şöhret bulmuştur; Vesim Paşa tok gözlü ve doğru sözlü olmakla da mâruftur; resim, musıki ve hüsnühat sâhalarında da mehâretinden bahsedilir. Sultan Aziz'in donanma ıslâhâtında en mühim rolü oynıyan işte budur. Bahriye nezâretinin teşkilinden sonra 1295=1878 Receb=Temmuz ayında Bahriye nâzırlığına da tâyin edilmiştir. — «Takvim-i-Vakaayi» in 803 numaralı ve 7 Muharrem 1282 tarihli nüshasında Hacı-Ahmed Vesim Paşa'nın yerine aşağıki fıkrada göreceğimiz Halil Paşa'nın tâyinine âit Hatt-ı-Hümâyun sureti «5 Muharrem» tarihlidir: Gazetenin «Dünkü Salı günü» tâbirine göre «6 Muharrem»in Salı ve «5 Muharrem» in de Pazartesi günlerine tesadüf etmiş olduğu anlaşılmaktadır: Hakikî takvimde ise

Pazartesi günü Muharrem'in 5 ine değil, 3 üne müsâdif olduğu için, buradaki azil tarihi ona göre tashih edilmiştir).

199) Halil İbrahim Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1865 = 1282 senesi 29 Mayıs=3 Muharrem Pazartesi günü; Tophâne müşirliğine nakli: 1866 = 1282 senesi 15 Nisan = 4 Zülhicce Cuma günü; Kapdanlık müddeti : 10 ay, 17 gün.

(Tophâne müşirliğinden Tophâne İ'mâlât nezâreti ilâvesiyle Kapdan-ı-deryâ olan Halil Paşa Kastamonu vilâyetinin Taşköprü kazâsındandır: Kuvvetli kültürü, çalışkanlığı ve doğruluğuyla mârûf olan bu kıymetli asker bilhassa Tophâne'nin ıslâhına çok çalışmıştır. — «Takvim-i-Vakaayi» in 842 numaralı ve 8 Zülhicce 1282 tarihli nüshasında Halil Paşa'nın Tophâne müşirliğine nakliyle aşağıki fıkrada göreceğimiz Dâmad Mehmed Ali Paşa'nın Deryâ-Kapdanlığına tâyini hakkındaki Hatt-ı-Hümâyun suretinde «6 Zülhicce» tarihi vardır ve gazetenin ifâdesine göre de o gün Cuma'ya müsâdiftir: Fakat hakikî takvimde Cuma günü o ayın 6 sına değil, 4 üne tesadüf ettiği için, buradaki azil tarihi ona göre tashih edilmiştir. — Tâyin tarihi için yukarıki fıkraya bakınız).

200) Dâmad Mehmed Ali Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1866 = 1282 senesi 15 Nisan = 4 Zülhicce Cuma günü; Kapdan-ı-deryâ Makamının ilgasiyle Bahriye nezâretinin ihdâsı üzerine vazifesinin nihayet bulması : 1867 = 1283 senesi 13 Mart = 7 Zülka'de Çarşanba günü; Kapdanlık müddeti: 10 ay, 28 gün; «Altıncı defa».

(Meclis-i-Vâlâ reisliğinden altıncı defa Kapdan-ı-deryâ olan Mehmet Ali Paşa'nın bundan evvelki Kapdanlıkları için yukarda 184, 186, 188, 193 ve 195 numaralara, sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 218 numaraya ve bu seferki tâyin tarihi için de yukarıki fıkraya bakınız. — Altı Kapdanlık müddetinin mecmûu 12 sene, 1 ay, 2 gün tutmaktadır. — Mehmed Ali Paşa Osmanlı tarihinde son Kapdan-ı-deryâdır: Daha sonra bir aralık Bahriye nâzırlarından Hacı Ahmed Vesim Paşa ile Kayserili-Ahmed Paşa'ya Kapdan-ı-deryâ pâyesi tevcih edilmişse de, artık o bir ünvandan başka bir şey değildir ve zâten pek az sonra o ünvan da kaldırılmıştır. — Bâzı menbâlarda Donanma kumandanlığıyla Bahriye nâzırlığını cem'eden Deryâ-kapudanlığının ilgası «6 Zülka'de» tarihine müsâdif gösterilirse de, «Takvim-i-Vakaayi» ve «Ruznâme-i Cerîde-i Havadis» gibi gazetelerden o günün Çarşanba'ya tesadüf ettiği anlaşılmakta olduğu için, hakikî takvime göre «7 Zülka'de=13 Mart Çarşanba» gününe tesadüf etmiş olması lâzımgelir).

«Umumî neticeler şöyle sıralanabilir:

1 — Osmanlı tarihinde Deryâ-Kapdanlığı en kuvvetli rivayete nazaran Osman-Gazi devrinin 724 = 1324 tarihinde İzmit körfezinin cenup sâhillerine yerleşip kendi ismini taşıyan kasabayı fethetmiş olan meşhur Kara-mürsel Bey'in «Emîr-üs-sevâhil» vaziyetini alarak bir «İnce donanma» kurmasıyla teşekküle başlamasından itibaren Abd-ül-Aziz devrinde ve Dâmad Mehmed Ali Paşa'nın altıncı me'mûriyyeti esnâsında 1283 = 1867 senesi 13 Mart = 7 Zülka'de Çarşanba günü «Kapdan-ı-deryâ» makamının ilgasiyle Bahriye nezâretinin teşkiline kadar

Milâdî takvim hisâbiyle 543 sene devam etmiş bir müessesedir.

2 — Bu 543 sene zarfında ilk Kapdan-ı-deryâ vaziyetinde bulunduğu anlaşılan Karamürsel Bey'den son Kapdan-ı-deryâ Dâmad Mehmed Ali Paşa'ya kadar mâlûm olabilen Kapdanlık tebeddülleri tam 200 ü bulmaktadır.

3 — Osman-Gazi devrinde Fâtih devrinin sonlarına kadar Deryâ-kapdanlığı tarihi karanlıklar içinde bulunduğu için, isimleri bile mâlûm olmıyan bir takım Kapdanlar gelip geçmiş olduğu anlaşılmaktadır: Bu mesele için birinci cildin başındaki izâhatla 1, 2, 3, 4 ve 12 numaraların izâhâtına bakınız. — İşte bundan dolayı 543 senelik müessese tarihinde tesbit edebildiğimiz 200 tebeddül ancak isimleri mâlûm olabilen Kapdanlara göredir.

4 — Bu 200 tebeddül eşhâs adedini değil, me'mûriyyet değişikliklerini gösterir: Onun için Osman ve Orhan Beyler devrinde ilk Kapdan vaziyetinde bulunan Karamürsel Bey'den Sultan Aziz devrindeki son Kapdan-ı-deryâ Dâmad Mehmed Ali Paşa'ya kadar mükerrer me'mûriyyetler sayılmamak şartiyle mâlûm olan eşhâs adedi 161 dir; 200 me'mûriyyet tebeddüliyle bu 161 kişi arasında 39 u bulak fark mükerrer me'mûriyyetlerden mütevellittir.

5 — Bu 161 Kapdan-ı-deryâ milliyetlerine göre tasnif edildiği takdirde şöyle sıralanabilir: Bunların 39 u Türk, 18 i belki Türk, 15 i Boşnak, 8 i Arnavut, 6 sı Çerkez, 4 ü Abaza, 3 ü Gürcü, 2 si Bulgar, 2 si Pomak, 2 si Hırvat, 2 si Macar, 2 si milliyeti belirsiz Frenk = Avrupalı, 1 i İtalyan, 1 i belki İtalyan, 1 i Rum, 1 i Sırp, 1 i Hersekli İslâv, 1 i Ermeni, 1 i Arnavut yahut Rum, 1 i Rum, yahut Hırvat, 1 i Laz, 1 i Kürt, 1 i Nuseyrî, 1 i Tatar, 12 si milliyeti belirsiz Devşirme'dir ve 34 ünün de milliyetleriyle menşe'leri tamamiyle mechuldür; milliyetleri belirsiz Devşirmelerle asıl ve menşe'leri mâlûm olmadığı için millî hüviyyetleri mechul olanların yekûnu 12+34=46 dır.

6 — Bu tasnifteki 39 Türkle Türk olmaları muhtemel 18 kişinin mecmûu 57 dir: 161 i bulan umumî yekûndan bu 57 Türk ve muhtemel Türk tarhedilince geri kalan 104 adedi de Gayr-i-Türklerin sayısıdır; bu vaziyete göre Türklerle Türk olmaları muhtemel bulunanların mecmûu umumî yekûnun üçte birinden biraz daha fazla demektir.

7 — Milliyetleri mechul olan 46 kişi içinde bâzı Türkler bulunmak ihtimaline mukabil, Türk olmaları muhtemel bulunanlar içinde de bâzı Gayr-i-Türkler mevcud olmak ihtimalinden dolayı bizim a'zamî olarak esas ittihâz ettiğimiz 57 Türk yekûnu en nikbin hisâba müstenit demektir.

8 — Türklerle Türk olmıyanlar arasındaki sayı nisbetsizliğine mukabil, kıymet ve keyfiyyeti bakımından üstünlük Türklerdedir: Akdeniz'le diger denizlerde Türk hâkimiyyetini te'sis eden en büyük ve şanlı Kapdanlar hep Türk unsurundan olduğu halde, onların canları ve kanları bahasına kurdukları deniz hâkimiyyetimizin yı-

kılmasına sebeb olanlar da Devşirmelerle diğer dönmelerdir. Bütün dünya denizcilik tarihinin en büyük şahsiyyeti olan ve Akdeniz'i bir Türk gölü hâline getiren muhteşem Barbarosumuzla şanlı Kılıc-Ali Türktür: Devşirmelerin entrikaları yüzünden maatteessüf Deryâ-kapdanları silsilesine girmemiş olan Trablusugarp fâtihi Turgud Paşa merhum da Akdeniz'i Türkleştiren en büyük denizcilerimizdendir: 26 numaranın izâhâtına bakınız. — Bunlardan başka Osmanlı tarihinin Uluc-Hasan Paşa, Girit fâtihlerinden Deli-Hüseyn Paşa, Mısırlı-oğlu İbrahim Paşa, Mezemorta-Hüseyn Paşa, «Hoca-Paşa» diye meşhur Hoca-Süleyman Paşa, Çengel-oğlu Tâhir Paşa vesaire gibi en büyük Deryâ-kapdanları da hep Türktür: Bunlar için 33, 54, 93, 95, 112 ve 179 numaralara bakınız. Bu vaziyete mukabil şahsî entrikalarıyla ihtirâsâtı uğrunda Türk donanmasını «Sıngın-donanma harbi» denilen Lepanto = İnebahtı felâketine bile bile atıp kasden sürükliyerek Barbaros'un kurduğu Akdeniz hâkimiyyetine ilk darbenin vurulmasına sebeb olan Sokullu'dan itibaren Abdülmecid'in cülûsunda Osmanlı donanmasını Mısır'a götürüp hâin ve âsi Mehmed Ali'ye teslim eden Firârî/Hâin Ahmed Fevzi Paşa'ya kadar sıralanan deniz felâketlerinin ekserisi Devşirmelerle Dönmeler yüzündendir. Sokullu'nun sebeb olduğu «Sıngın-donanma harbi» için 1571 = 979 vukuâtının «7 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız.

9 — Osmanlı tarihinde en uzun Kapdanlık müddeti, İkinci Selim ve Üçüncü Murad devirlerindeki Kılıc-Ali Paşa'nın 15 sene kadar süren Kapdanlığıdır: 31 numaraya bakınız. Bundan başka Birinci Abdülhamid ve Üçüncü Selim devirlerinde ikinci defa olarak Kapdan-ı-deryâ olan Cezâyirli Gazi-Hasan Paşa'nın o me'muriyyeti de 14 sene, 9 buçuk ay sürmüştür: 155 numaraya bakınız.

10 — En az süren Kapdanlık müddeti de Üçüncü Ahmed ve Birinci Mahmud devirleri arasındaki Patrona ihtilâlinde Kapdan-ı-deryâ olan Abdi Paşa'nın ancak 8 gün sürebilen ilk Kapdanlığıdır: 117 numaraya bakınız. Bu Abdi Paşa'nın Birinci Mahmud devrindeki ikinci me'mûriyyeti de 29 gün sürmüş olduğu için, iki Kapdanlık müddetinin mecmûu bile ancak 37 gün tutmaktadır: 120 numaraya bakınız.

11 — Bir kaç defa Kapdan-ı-deryâ olanlar içinde birinci dereceyi Abdülmecid ve Abdül-Aziz devirlerinde bu tarihî makamı altı defa işgal etmiş olan son Kapdan-ı-deryâ Dâmad Mehmed Ali Paşa kazanmıştır: 184, 186, 188, 193, 195 ve 200 numaralara bakınız. Mehmed Ali Paşa'nın bu ilk altı Kapdanlık müddetinin mecmûu 12 sene, 1 ay, 2 gün tutmaktadır».

BAŞ-DEFTERDARLAR

(ŞIKK-I-EVVEL DEFTERDARLARI)

«Eski Osmanlı teşkilâtı umumiyetle Mülkiyye, İlmiyye, Kalemiyye ve Seyfiyye isimleriyle dört meslek zümresine ayrılır: Bunlardan (Kalemiyye) zümresinin (Menâsıb-ı sitte) denilen en yüksek mevkileri Baş-Defterdarlık, Şıkk-ı-sânî ve Şıkk-ı-sâlis Defterdarlıkları, Nişancılık = Tevkiîlik, Reîs-ül-Küttâblık ve Defter-Eminliği makamlarıdır. Baş-Defterdarlık Maliye ve ilkönce Nişancılık, ondan sonra Reîs-ül-Küttâblık da Hâriciye Nâzırlığı mahiyetinde olduğu için, (Menâsıb-ı sitte) nin en mühimleri demektir.

Bunlardan başka (Menâsıb-ı sitte) den ve (Dîvân-ı-Hümâyun) hizmetlerinden olmadığı halde fevkalâde bir ehemmiyet alan ve Dâhiliye Nâzırlığına muâdil sayılan (Kethudây-ı Sadr-ı-Âlî) makamı da vardır: (Sadâret Kethudâlığı/Sadâret Kâhyalığı/Vezir Kethudâlığı) gibi isimlerle de anılan bu büyük makam sâhiplerine (Kethudâ Bey/Ağa) ve (Kâhya Bey/Ağa) denilir ve hattâ (Netâic-ül-vukuât) sâhibinin dediği gibi:

«Şeyh-ül-İslâmlara (Veliyy-ün-niam) alem olduğu misillü âle-l-ıtlak (Ağa Efendimiz) ta'biri dahî Vezir-Kethudâsi demektir».

Vezir-i-a'zamların hususî dâire kâhyalığından başlayıp gittikçe nüfuz kesbederek teşekkül etmiş olduğunda ittifak edilen bu makamın Dâhiliyye Nezâretine muâdil bir ehemmiyet kazanması umumiyetle biraz muahhar devirlere müsâdif gibi gösterilirse de, bu telâkkinin doğru olmadığını gösteren bir çok deliller vardır: Meselâ daha Fatih devrinde bile Kâhya-Bey'in Dâhiliyye Nâzırı vaziyetinde bulunduğunu ve hattâ mühim vak'alarda doğrudan doğruya padişaha rapor verecek kadar salâhiyet ve ehemmiyet sâhibi olduğunu gösteren mühim bir rivayete tesadüf edilir: 1452=856 vukuâtının ikinci fıkrasına bakınız. Bununla beraber hacim müşkilâtından dolayı burada yalnız (Menâsıb-ı sitte) nin en mühimleri olan Baş-Defterdarlarla Nişancılar tâkib edilmekle iktifâ edilmiştir.

Baş-Defterdarlık makamının uzun bir teşekkül tarihi vardır: Selçukîlerdeki (Müstevfî) liğe tekabül eden bu makamın ilkönce tek bir (Defterdarlık) şeklinde vücuda geldikten sonra, Osmanlı imparatorluğu genişledikçe ihdâs edilen muhtelif Defterdarlıklara merci' olarak nihayet (Baş-Defterdarlık) şeklini almış olduğu muhakkak sayılabilir; fakat (Defterdarlık) müessesesi gibi (Baş-Defterdarlık) ünvânının da hangi tarihte ihdâs edilmiş olduğu kat'î vesikalarla sâbit değildir. Eski Osmanlı menbâlarında bu noktaları tavzîh edecek sarih bir şey mevcud olmadığı gibi, son tetkikler de bir takım tahminlerle istidlâllerden başka bir netice vermemiştir; hattâ bu tahminler o kadar müenâkızdır ki, iki muhtelif makama sırayla alem olan (Şıkk-ı-sânî) ve bir aralık ihdâs edilmiş olan (Şıkk-ı-râbi') Defterdarlıklarının mâhiyetleri hakkında bile birbirini tut-

maz bir takım izahata tesadüf edilir! Meselâ (Şıkk-ı-sânî) bâzılarına göre Anadolu Defterdarlığı ve bâzılarına göre Istanbul ve sevâhil Defterdarlığıdır ve buna mukabil Tuna Defterdarlığı da bâzılarına göre (Şıkk-ı-sâlis) ve bâzılarına göre de (Şıkk-ı-râbi')dir! Bu gibi tenâkuzlarla ihtilâflara en son ve en yeni tetkikler arasında bile tesadüf edilir. Tıpkı bunun gibi, Defterdarlığın teşekkül tarihinde de te'lifine imkân olmıyan ihtilâflar vardır: Bâzılarına göre bu müessese ilk Osmanlı sikkelerinin kesilmiş olduğu Orhan-Gazi devrinde, bâzılarına göre (Pencik) resminin ihdâs edilmiş olduğu Birinci Murad devrinde ve nihayet bâzılarına göre de onlardan çok sonra Fatih devrinde ihdâs edilmiştir: İlk Osmanlı sikkesi için 1326 — 1327 = 727 vukuâtının ikinci fıkrasına ve Yeniçeri ocağının te'sisinde esas olan Pencik resminin ihdası için de 1361 — 1362 = 763 vukuâtının son fıkrasına bakınız.

Fatih'in meşhur Kanun-nâme'sinde muhtelif Defterdarlarla bir Baş-Defterdar'dan bahsedilmekte olduğuna göre, bu müessesenin o tarihten çok evvel teşekkül etmiş olduğu o kadar tekâmül etmiş olmasıyla sâbittir; muhtelif vergilerle haraçlardan mürekkep bir vâridat sistemi bulunan ve Fatih devrine kadar muhtelif mâdenler üzerine sikkeler kestirmiş olan bir devletin Hazîne ve Mâliye teşkilâtına merci' olacak bir müesseseden bir buçuk asır mahrum kalmış olması tabiî kabil değildir; onun için Defterdarlık makamının her hangi bir isim altında olursa olsun, en geç Birinci Murad devrinden itibaren her halde teşekküle başlamış olması zarurîdir ve hattâ böyle olduğunu gösteren muhtelif emâreler de vardır.

Umumiyetle Osmanlı fütûhâtının genişlemesi üzerine Defterdarlık makamının tıpkı Kadı-askerlikle Beylerbeyliği gibi ikiye ayrılması Fatih devrinin sonlarına veyahut İkinci Bâyezid devrine müsâdif gösterilirse de, bu nokta Defterdarlıkların teaddüdü bakımından değil, ancak bu müessesenin Anadolu ve Rumeli kıt'alarına göre iki büyük Defterdarlığa ayrılması bakımından doğru olabilir : Fatih devrine gelinceye kadar bir Baş-Defterdar'ın nezâretinde muhtelif (Mal-Defterdarlıkları) nın teşekkül etmiş olduğu (Kanunname-i Âl-i Osmân) ın metniyle sâbittir: Hattâ gene ayni metne göre Istanbul hâricinde taşra defterdarlıkları da vardır. İstanbul'dakilere (Kapu-Defterdarları), taşradakilere (Kenar-Defterdarları) denir; bütün bunlar Baş-Defterdar'ın emrindedir: Sonraları (Defter-i Hâkaanî Nâzırı) denilen (Defter-Emîni) nin maiyyetindeki (Tımar-Defterdarları) na mukabil Baş-Defterdar'ın emrindeki Mâliye Defterdarlarına umumî olarak (Hazîne yahut Mal-Defterdarları) da denilir; her halde (Defterdar) kelimesinin muhtelif derecelerdeki memurlara teşmili biraz karışık bir vaziyet hâsıl etmektedir.

Bir rivayete göre Fatih devrinin sonlarında ve daha kuvvetli bir rivayete göre de İkinci Bâyezid devrinde Baş-Defterdarlığın Anadolu ve Rumeli Defterdarlıklarına ayrılması üzerine, tıpkı Beylerbeyliklerle Kadı-askerliklerde olduğu gibi Rumeli Defterdarının Anadolu işlerine bakan meslekdaşına takaddüm ettiği anlaşılmaktadır. Bu vaziyet, XVI ncı asır fütûhâtı üzerine iki Defterdarlık daha ihdâs edilince Rumeli Defterdarının resmen (Baş-Defterdar) sayılmasıyla neticelenmiştir : Bu son iki Defterdarlığın biri Şarkî-Anadolu ve Suriye'nin fethi üzerine merkezi Haleb olmak üzere ihdâs edilen (Arab ve Acem Defterdarlığı), digeri de ondan biraz sonra Anadolu ve Rumeli sahil boylarıyla Istanbul için ihdâs edilen (Şıkk-ı-sânî Defterdarlığı) dır: Rumeli Defterdarı bütün bunlara nisbetle (Baş-Defterdar), yâni imparatorluğun umumî Mâliye Nâzırı vaziyetindedir.

Bu yeni teşkilât üzerine vaziyet şöyle bir şekil almıştır :

1) Rumeli Defterdarı = «Baş-Defterdar»;

2) Anadolu Defterdarı = «Orta-Anadolu defterdarı»;

3) Şıkk-ı-sânî Defterdarı = «Rumeli ve Anadolu sahilleriyle Istanbul defterdarı»;

4) Arab ve Acem Defterdarı = «Şarkî-Anadolu ve Suriye Defterdarı».

Fakat bunlardan merkezi Haleb'de olan ve Birinci Selim devrinde kurulan (Arab ve Acem Defterdarlığı) çok geçmeden XVI ncı asrın sonlarına doğru İkinci Selim devrinde Erzurum, Diyarbekir, Haleb, Şam ve Trablus merkezlerine dağıtılmak suretiyle beş Kenar-Defterdarlığına taksim edilmiş ve Üçüncü Murad devrinde de Karaman ve Sıvas, Anadolu Defterdarlığından ayrılarak iki kenar Defterdarlığı daha teşekkül etmiştir.

Bundan bir müddet sonra, gene Üçüncü Murad devrinde ve Selânikî-Mustafa Efendinin kaydine göre 1587 = 995 senesi Nisan = Cumâda-l-ûlâ ayında Tuna havzası Rumeli Defterdarlığından ayrılıp (Şıkk-ı-Râbi') ismiyle dördüncü bir Defterdarlık daha te'sis edildiği için, bunların dördü birden şöyle bir tertib almıştır :

1) Rumeli Defterdarı = Baş-Defterdar;

2) Anadolu Defterdarı = Kısmen Orta-Anadolu Defterdarı;

3) Şıkk-ı-sânî Defterdarı = Istanbul ve yalılar Defterdarı;

4) Şıkk-ı-râbi' Defterdarı = Tuna Defterdarı/Macaristan Defterdarı.

Bâzı yeni tetkiklerde Tuna Defterdarlığı (Şıkk-ı-sâlis) gibi gösterilmişse de muâsır bir menbâ olan Selânikî tarihinde bunun (Dördüncü Defterdarlık) olduğu musarrahtır : Pek az süren bu Defterdarlık Üçüncü Mehmet devrinde lâğvedilip merkezde gene üç Defterdarlık kalmıştır. Resmî-Ahmed Efendi'nin «Sefînet-ür-Rüesâ» sında anlattığı vaziyet işte budur :

«Fil-l-asl Devlet-i-Aliyye'de Rumeli havâssına mübâşir ve nâzır olanlara Baş-Defterdar ve Anadolu mukataâtına mütesaddî olanlara Anadolu Defterdarı dinilüp iktizây-ı vakt-ü-hâl ile Rumeli ve Anadolu hâslarından bir mıkdar tefrik-ü-ifrâz ve Şıkk-ı-sânî tesmiye olunmağla üçüncü Defterdarlık sûretpezîr olduğu ba'zı tevârîhde mastûrdur».

Bunlardan ikisinin coğrafî isimlerle ve birinin de (Şıkk-ı-sânî) ismiyle anılmasına nihayet verilip teşrîfattaki ehemmiyetlerine göre sıra numaralarıyla anılmalarına XVII nci asrın sonlarından itibaren başlanmıştır: Son tetkiklerden birinde bu vaziyetin XVII inci asır ortalarından itibaren takarrür etmiş gösterilmesi doğru değildir; çünkü Tevkiî-Abdurrahman Paşa'nın Dördüncü Mehmet devrinde ve 1087=1676—1677 tari-

hinde tedvin etmiş olduğu Kanun-nâme'de eski vaziyetin o tarihe kadar devam etmiş olduğu sarahâtle sâbittir :

«Baş-Defterdar'dan gayri iki Defterdar dahî vardır: Birine Anadolu Defterdarı ve birine Şıkk-ı-sânî ta'bîr iderler; bunlar dahî Baş-Defterdar ile bile Divân-ı-Hümâyûn'a müdâvemet iderler; lâkin çok zamandur ki bunlar bir işe karışmazlar; ancak sefer vâkı' olup Baş-Defterdar Ordûy-i-Hümâyun'la gitmek lâzım geldükde anun yirine Anadolu Defterdarı Âstâne'de vekâlet ider ve Şıkk-ı-sânî dahî Dîvân-ı-Hümâyûn'a anunla gelüp gider».

Bu üç Defterdarın sıra numaralarıyla anılmıya başlamaları üzerine tekarrür eden son vaziyet şöyle bir tertib almaktadır :

1) Şıkk-ı-evvel = Rumeli Defterdarı/Baş-Defterdar;
2) Şıkk-ı-sânî = Anadolu Defterdarı/Orta-Defterdar;
3) Şıkk-ı-sâlis = Istanbul ve yalılar Defterdarı/Âstâne Defterdarı/Küçük-Defterdar.

Bu yeni tertipte Anadolu Defterdarlığı Rumeli'ye nisbetle (Şık-ı-sânî) itibar edilmiş, Istanbul ve Yalılar Defterdarlığı da (Şıkk-ı-sânî) likten (Şıkk-ı-sâlis)liğe inmiş demektir.

Tevkiî-Abdurrahman Paşa'nın yukarıki Kanun-nâme fıkrasında da gördüğümüz gibi, (Şıkk-ı-sânî) ve (Şıkk-ı-sâlis) gittikçe eski ehemmiyet ve salâhiyetlerini kaybederek âdetâ birer ünvandan ibaret kalmıştır : (Şıkk-ı-sânî)nin bütün rolü seferlerde (Şıkk-ı-evvel) e vekâletten ibarettir; fakat (Şıkk-ı-sâlis)in hemen hiç bir işi kalmamış gibidir! Bu vaziyette bunların bütün mâhiyetleri Mâliye Nâzırı demek olan (Şıkk-ı-evvel)in müsteşarları olmaktan ibaret sayılabilir.

Osmanlı menbâlarında Baş-Defterdar'dan çok defa yalnız (Defterdar) ünvâniyle bahsedilir: Buna nisbetle digerleri umumiyetle (Şıkk-ı-sânî) ve (Şıkk-ı-sâlis) lâkaplariyle anılmaktadır. (Mâliye Nezâreti) mukabili olarak da (Hâzîne-i-Âmire), «Hızâne-i-Âmire), (Defterdar-Kapusu) ve (Defterdarlık) tâbirlerine tesadüf edilir.

Daha Fatih devrinden itibaren Baş-Defterdar devletin en mühim erkânındandır; (Kanun-nâme-iÂl-i Osman) da bu nokta şöyle tesbit edilir :

«... ve Baş-Defterdar cümle mâlimün nâzırı olup umûr-i âlem ana müfevvazdur: Anun emirnsüz olmaz, bir akça ne dâhil ne hâriç olur ve anun kadri Rumeli Beğlerbeğlerüm ile berâberdür».

Baş-Defterdar'la diğer Defterdarlar Dîvân-ı-Hümâyûn'un, yâni (Hey'et-i-Vükelâ)nın en mühim âzâsındandır:

«... ve Dîvân-ı-Hümâyun'da sadrda oturmak vüzerânun ve Kadı-askerün ve Defterdarlarun ve Nişancularun yoludur : Evvelâ vüzerâ oturup bir cânibine Kadı-askerler, anlarun altuna Defterdarlar otururlar ve ol bir cânibe Nişancı oturur».

«... ve Dîvân-ı-Hümâyûnumda taâmda Vezîr-i-a'zam ile Baş-Defterdar ve sâir vüzerâ ile Defterdarlar ve Nişancı yiyeler ve Kadı-askerler başka yirler».

«Müşâvere umûr-i saltanatı Vezîr-i-a'zam sâyir vüzerâ ile ve Defterdarlarum ile müşâveret ideler, anlardan gayri kimesne vâfık olmuya».

«... ve Baş-Defterdarlarum dahî umûru Vezîr-i-a'zam ile müşâvere ideler, umûr-i mahfiye [yi] sânî duymuya».

XVII nci asırda bir müddet Baş-Defterdarlara vezâret pâyesi tevcih edilmişse de sonradan bu bid'at kaldırılmıştır.

Defterdarlığın ilgaasiyle onun yerine (Mâliye Nezâreti)nin teşkili (Vak'a-i-Hayriyye) den sonra ve (Tanzîmât) dan biraz evvel İkinci Mahmud devrinin 1838=1253 senesi 28 Şubat = 3 Zülhicce Çarşanba gününe müsâdiftir: İşte bu suretle o tarihten itibaren eski (Baş-Defterdar/ Şıkk-ı-evvel Defterdarı) na artık (Mâliye Nâzırı) denilmiye başlamış ve Şıkk-ı-sânî ile Şıkk-ı-sâlis lâğvedilmiştir.

Aşağıki cedvelde ancak Fatih devrinden itibaren yalnız Baş-Defterdarlar tâkib edilmektedir : Fatih'den evvelkiler mâlûm olmadığı gibi, o devirdekilerin bile tamamiyle tesbiti kabil değildir. Amasya tarihi müellifi Hüseyn Hüsâmüddin Efendi merhum ilk Defterdar olarak Birinci Murad devrinde Mihalıç Kadısı (Hasan-Çelebi ibni Mehmet) isminde bir zâtin 774=1372—1373 yahut 775=1373—1374 tarihlerinde tâyin edilmiş olmak ihtimalinden bahsetmişse de bu noktayı tevsik edememiştir. Hattâ Fatih devrinde isimleri mâlûm olabilen bir iki Defterdarın bile me'muriyet tarihleri kat'î surette mâlûm değildir: Daha sonraki devirlerde de tesadüf edilen bu gibi şüpheli noktalar aşağıki cedvelde istihfâm işaretleriyle belirtilmiştir. — Bu cedveldeki sıra numaraları ancak isimleri mâlûm olanların sırasına göredir: Tabiî bunlardan evvel ve hattâ bunların arasında daha başkaları da vardır. — Diger cedvellerde olduğu gibi burada da sıra numaraları şahıslara değil, Defterdarlık makamındaki tebeddüllere göredir. — Umumiyetle ay ve gün tarihleri mâlûm olmadığı için, me'muriyet müddetleri takribîdir. — Defterdarların gerek sırası, gerek me'muriyet tarihleri ve hattâ bâzan milliyetleriyle isimleri itibariyle eldeki menbâlar arasında çok büyük ihtilâflar mevcud olduğu için, bu cedvelde bilhassa Fatih devrinden İkinci Selim devrinin sonuna kadar sıralanan tarihler ihtiyatla karşılanmalıdır: Bu karanlık devir ancak Hazîne kayitleri bulundukça tedricen aydınlanabilir».

FATİH DEVRİ :

1) Detrik-Sinan Bey — Milliyeti : (?); tâyini : (?); idâmı : 1459 = 864; Defterdarlık müddeti : (?).

(Dursun Bey tarihinde bahsi geçen bu Sinan Bey'in eski yazıda «dirik» şeklinde yazılan lâkabı «keskin bakışlı» mânâsına «Detrik» şeklinde okunabileceği gibi, «Ditrek/Titrek» şeklinde bile okunabilmek ihtimali vardır. — Bunun kaçıncı Osmanlı Defterdarı olduğu belli değildir).

2) Fenârî-zâde Ahmed Çelebi — Milliyeti: Türk; tâyini : 1474 = 879 (?); Şehzâde Bâyezid'in lalalığına nakli: 1479 = 884; Defterdarlık müddeti: Takriben 5 sene (?).

(İlk Şeyh-ül-İslâm «Molla Şemsüddin-i Fenârî» nin oğludur : Babası için «Şeyh-ül-İslâmlar» cedvelinde 1 numaraya bakınız. — Yukarda gördüğümüz Sinan Bey'in idâmiyle bunun tâyini arasında geçen 15 sene içinde her halde bir kaç Defterdar daha geçmiş olması lâzımgelir: Meselâ Yahudi dönmesi Hekimbaşı Ya'kub-Çelebi/ Paşa'nın işte bu müddet içinde bir aralık Baş-Defterdar olduğu rivayet edilir. —

1473 = 878 deki Otluk-beli muharebesinde Uzun-Hasan ordusuna esir düşen Ahmed-Çelebi'nin esâretten kaçıp Hindistan üzerinden Istanbul'a gelir gelmez Defterdar olduğu rivayet edildiğine nazaran tâyininin takriben 1474 = 879 tarihine tesadüf etmiş olmak ihtimali vardır; 1479 = 884 tarihinde de şehzâde Bâyezid'in lalalığında göründüğüne göre, Defterdarlığının beş sene kadar sürmüş olması lâzımgelir. Daha ertesi sene Nişancılığa tâyin edildiği anlaşılmaktadır: «Nişancılar» cedvelinde 5 Numaraya bakınız. — Ahmed-Çelebi sonradan vezir olduğu için «Fenârî-zâde Ahmed Paşa» diye anılır).

İKİNCİ MEHMET ve İKİNCİ BÂYEZİD DEVİRLERİ :

3) Nûrüddin Hamze ibni Ali Efendi/Leys-Çelebi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1479 = 884; azli: 1482 = 887; Defterdarlık müddeti: Takriben 3 sene; «Bundan evvel Fatih devrine tesadüf eden Defterdarlık tarihleri belli olmadığı için bu tarihten itibaren: Birinci defa».

(«Leys-Çelebi» lâkabiyle mârûf olan bu zâtin ismini Gelibolulu-Âlî «Mevlânâ Muhyiddin» şeklinde gösterirse de «Nûrüddin» rivayeti daha kuvvetlidir. — İlmiyye'den yetişen ve çok kuvvetli bir muhâsib olduğu rivayet edilen Leys-Çelebi ile yukarıki fıkrada gördüğümüz Fenârî-zâde Ahmed Paşa arasında bir Defterdar daha geçmiş olmak ihtimali de vardır. — Hoca-Sa'düddin'e göre Leys-Çelebi bundan evvel Fatih devrinde bir kaç defa Defterdarlıkta bulunmuştur :

«Sultan Mehmet-Han Gaazî asrunda mirâen Dîvân-ı-Âlî Defterdârı oldu; sonra Bursa Murâdiyye müderrisi oldu ve girü Sultan Bâyezid-Han devründe Defterdâr olup ma'zûl olucak Bursa'da mütekaaid oldu».
Nişancı tarihi de bunu te'yid etmektedir; fakat bundan evvelki me'muriyetlerinin tarihleri mâlûm olmadığı için bu cedvelin başına alınamamıştır. — Leys-Çelebi'nin bu seferki Defterdarlığı bir rivayete göre de 1481=886 tarihinden 1484=889 tarihine kadar 3 sene sürmüştür. — Çelebi'nin bu tarihten itibaren üç defa Baş-Defterdar olduğu rivayet edilirse de, aşağıda 5 numaranın izâhâtında görülecek kayde göre dört defa Defterdarlık ettiği anlaşılmaktadır).

İKİNCİ BÂYEZİD DEVRİ :

4) Feylesuf-zâde Ahmed-Çelebi — Milliyeti : Türk; tâyini: 1482= 887; Nişancılığa nakli: 1485 = 890 (?); Defterdarlık müddeti: Takr-i ben 3 sene.

(Âlî-Çelebi bunun dört sene Defterdarlıktan sonra azledilmiş olduğundan bahsederse de doğru olmadığı anlaşılmaktadır; Nişancı tarihinde azli 1486 = 891 senesine müsâdif gösterilir : Halbuki o tarihte aşağıki fıkrada göreceğimiz İsâ-Fakîh azledilmiş olduğu için, Feylesuf-zâde'nin 1485 = 890 da azledilmiş olmak ihtimali daha kuvvetlidir : Aşağıki fıkrayla «Nişancılar» cedvelinde 9 numaraya da bakınız).

5) İsâ-Fakîh — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1485=890 (?); azli: 1486=891; Defterdarlık müddeti: Takriben 1 sene.

(Bu İsâ-Fakîh'in Defterdarlığı, «Kanun-nâme-i Âl-i Osman»ı tahşiye ve neşreden Mehmet Ârif Bey merhumun eski bir mecmuada bulup Kanun-nâme'ye yazdığı mükaddimede bahsettiği şu tarih kıt'asıyla sâbittir :

Rûm mülkün yine kılmâğa harâb
Lêys çün geldi ve İsâ gitdi
Ehl-i diller didiler târîhin
Lêys İsâyı aceb nefyitdi

«Ebced hesâbiyle 891 senesini gösteren bu manzum tarihten anlaşıldığına göre, İsâ-Fakîh yukarda 3 numarada gördüğümüz ve aşağıda 6 numarada göreceğimiz Leys-Çelebi'nin ikinci defâki Defterdarlığında selefidir).

6) Nûriddin Hamze ibni Ali Efendi/Leys-Çelebi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1486=891; azli: 1492 — 1493 = 898 (?); Defterdarlık müddeti: Takriben 6 sene (?); «İkinci defa».

(Leys-Çelebi'nin 891 de İsâ-Fakîh'i istihlâf ettiği yukarıki fıkrada gördüğümüz tarih kıt'asıyla sâbittir : Bu vaziyete göre «Sicill-i Osmânî»nin 891 de Cendereci-zâde/Çandarlı Muhyiddin-Çelebi'yi Defterdar olmuş göstermesi yanlış demektir: Her halde Muhyiddin-Çelebi Leys'in bu ikinci Defterdarlığından sonra tâyin edilmiş olmak lâzımgelir; tabiî bütün bu tarihler ihtiyatla karşılanmalıdır).

7) Cendereci-zâde/Çandarlı Şemsüddin yahut Muhyiddin Ahmed/Mehmet/Mustafa-Çelebi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1492 — 1493 = 898 (?); ölümü: 1491 — 1495 = 900; Defterdarlık müddeti: Takriben 2 sene (?).

(Bu «Cendereci-zâde»nin «Çandarlı» sülâlesine mensup olduğu ve hattâ kendisinin de bununla iftihâr ettiği rivayet edilir. — Sehî tezkiresine göre «bî-nazîr bir muhâsib» olan bu Defterdarın ismi «Mehmet», şiirde mahlası «Şemsî» dir; fakat Gelibolulu-Âlî «Muhyiddin Ahmed-Çelebi» nin ismini «Cendereci-zâde Mustafa-Çelebi» şeklinde gösterir! — «Sicil» sâhibi Süreyyâ Bey bu Muhyiddin-Çelebi'nin ölümünü 898 tarihine müsâdif gösterirse de, kendi kendini nakzetmek suretiyle halefinin tâyinini hem 898 de, hem 900 de gösterdiği için yanılmış olması lâzımgelir : Âlî'de ölüm tarihi 900 dür. Nişancı tarihinde de Defterdarlık müddeti 891 = 1486 dan 900 = 1494 — 1495 tarihine kadar takriben 9 sene sürdükten sonra o tarihte ölmeyip azledilmiş gösterilmektedir).

8) Nûriddin Hamze ibni Ali Efendi/Leys-Çelebi — Milliyeti : Türk; tâyini: 1494 — 1495 = 900; azli: 1499 — 1500 = 905; Defterdarlık müddeti : Takriben 5 sene (?); «Üçüncü defa».

(Leys-Çelebi'nin bu üçüncü Defterdarlığı «Sicill-i Osmânî» nin Defterdarlar cedvelinde 898 - 905 tarihlerine müsâdif gösterildiği halde, ayni menbaın «Nûrüddin

Hamze» maddesinde daha doğru ve Nişancı tarihine de uygun olarak 900 - 905 senelerinde gösterilir: Yukarıki fıkraya da bakınız).

9) Ahmed-Çelebi — Milliyeti: (?); tâyini: 1499 — 1500 = 905; azli: 1501 — 1502 = 907; Defterdarlık müddeti: Takriben 2 sene (?); «Birinci defa».

(Bu Ahmed-Çelebi Fatih'in meşhur veziri Zağanos Mehmet Paşa'nın oğludur: Zağanos Paşa için 1453 = 857 vukuâtı içinde «6 Nisan» fıkralarının üçüncüsüne ve Ahmed-Çelebi'nin ikinci Defterdarlığı için de «Baş-Defterdarlar» cedvelinde 22 numaraya bakınız).

10) Hüseyn-Çelebi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1501 — 1502=907; azli: 1502 — 1503 = 908; Defterdarlık müddeti: Takriben 1 sene (?).

(Şeyh-ül-İslâm Molla Yegân/Yegen'in oğludur: Babası için «Şeyh-ül-İslâmlar» cedvelinde 2 numaraya bakınız. — «Kühn-ül-Ahbâr»da Hüseyn-Çelebi'nin Defterdarlığı pek az sürmüş gösterildiğine göre belki de tâyin edildiği sene azledilmiştir).

11) Tâcî Bey — Milliyeti: Türk; tâyini ve azli: 1502 — 1503 = 908 (?); Defterdarlık müddeti: Belki bir kaç ay (?).

(«Nişancılar» cedvelinde 11 numarayla gösterilen «Mahrûsa-i Istanbul Fethnâmesi» müellifi Nişancı Tâcî-zâde Ca'fer-Çelebi'nin babası olan bu Tâcî Bey'in Defterdarlık tarihi çok karanlıktır: Bâzı menbâlarda İkinci Bâyezid'in şehzâdeliğindeki Amasya valiliği zamanında lalalığında bulunduktan sonra cülûsunda Defterdar olduğundan bahsedildiğine göre me'muriyetinin bu tarihten çok evvel olması lâzımgelir. «Sicill-i Osmânî» de Tâcî Bey'in Defterdarlığı 905 - 908 senelerine müsâdif gösterilirse de, gene ayni menbâda 907 - 908 tarihlerinde yukarıki fıkrada gördüğümüz Hüseyn-Çelebi'nin Defterdar olduğundan bahsedildiğine göre, her halde bir zühûl olması lâzımgelir. Tâcî Bey'in Defterdarlığı bu tarihe tesadüf ettiği takdirde, ayni bir sene içinde ancak bir kaç ay sürmüş demektir. Müverrih Âlî bu Tâcî Bey'i Defterdarlar silsilesine hiç almamıştır; tabiî bütün bunlar ihtiyatla karşılanmalıdır. — Tâcî Bey'in ismine «Tâc Beğ» şeklinde de tesadüf edilir).

12) Nûrüddin Hamze ibni Ali Efendî/Leys-Çelebi — Milliyeti Türk; tâyini: 1502 — 1503 = 908 (?); azli: 1504 — 1505 = 910; Defterdarlık müddeti: Takriben 2 sene; «Dördüncü ve sonuncu defa».

(Leys-Çelebi'nin bundan evvelki Defterdarlıkları için yukarda 3, 6 ve 8 numaralara bakınız. — Bu son me'muriyetinden azli üzerine Bursa'da müderris olan Leys-Çelebi'nin gene o sene içinde ölmüş olduğu rivayet edilmekle beraber, Hoca-Sa'düddin'le Bursalı-Belig'e göre ölüm tarihi 913 = 1507 — 1508 dir).

13) Cezerî-zâde Koca-Kasım Safî-Çelebi — Milliyeti: Arab; tâyini: 1504 — 1505 = 910, azli (?); Defterdarlık müddeti: (?); «Birinci defa».

(Kasım-Çelebi, Fenârî-zâde Ali Efendi'nin dâmâdı olan Nişancı Mehmet-Çelebi'nin oğlu olduğu için, baba tarafından Arab olmakla beraber anası Türktür. — Sonradan babası gibi bu da Nişancı olmuştur : «Nişancılar» cedvelinde 6 numaraya bakınız. Daha sonra vezir olduğu için «Cezerî-Kasım Paşa» şöhretiyle de anılır; «Sâfî» şiir mahlasıdır. — Azil tarihi belli değildir. — İkinci Defterdarlığı için aşağıda 21 numaraya bakınız).

14) Hüsâmüddin-Çelebi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: (?); azli : 1511 = 917; Defterdarlık müddeti: (?).

(«Sicill-i Osmânî» de yukarıki fıkrada gördüğümüz Kasım-Çelebi'nin yerine aşağıki fıkrada göreceğimiz Pîrî-Mehmet-Çelebi tâyin edilmiş gibi gösterilirse de doğru olmaması lâzımgelir: Çünkü Pîrî-Çelebi'nin «Evâhir-i Bâyezîd-i Velî» de Defterdar olup Yavuz devrinde Defterdarlıktan üçüncü vezirliğe tâyin edilmiş olduğu hemen bütün menbâların ittifakıyle sâbittir : Aşağıki fıkraya da bakınız. — Hüsâmüddin-Çelebi 1511 = 917 tarihinde Defterdarlıktan vezârete geçtiği için «Hüsâmüddin Paşa» diye anılmıya başlamıştır).

İKİNCİ BÂYEZİD ve BİRİNCİ SELİM DEVİRLERİ :

15) Pîrî-Mehmet-Çelebi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1511 = 917; üçüncü vezirliğe terfîi: 1514 = 920 senesi 15 Teşrinievvel = 25 Şa'bân Pazar günü; Defterdarlık müddeti: Takriben 3 sene.

(Mısır fethinden sonra Vezâret-i-uzmâ makamına tâyin edilerek Yavuz'un son ve Kanunî'nin ilk Vezir-i-a'zamı olup 5 sene, 5 ay, 4 gün süren sadâreti esnâsında Türk ordularına Orta-Avrupa kapılarını açmak ve Türk donanmasına da Akdeniz hâkimiyyetinin esâsını kurmak gibi unutulmaz hizmetlerde bulunan bu çok büyük ve mümtaz devlet-adamı için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 33 numaraya bakınız. — Haydar-Çelebi Rûznâmesinde 1514 = 920 senesi 11 Receb = 1 Eylül Cuma günü vukuâtından bahsedilirken:

«Çâşnîgîr-başı Hüsâm Beğ ki Rumeli Defterdarı idi, Rumeli Kethudâsı oldu ve yerine Nu'mân Beğ Rumeli Defterdarı oldu».

denilmek suretiyle Pîrî-Mehmet-Çelebi'nin vezâretinden evvel Hüsâm Bey'le Nu'man Bey isimlerinde iki Baş-Defterdar daha geçmiş gibi gösterilmekteyse de, bunun Tımar-Defterdarlığından galat olması lâzımgelir: Çünkü o tarihten tam bir buçuk ay sonra Pîrî-Mehmet-Çelebi Baş-Defterdarlıktan üçüncü vezir olmuştur ve vezâretinden evvel Defterdarlıktan ayrılmış olduğu da mâlûm değildir; eğer Rûznâmedeki rivayet doğru ise bir buçuk ay içinde üç Baş-Defterdar değişmiş olması lâzımgelir! — Nişancı tarihinde Pîrî-Çelebi Anadolu Defterdarlığından vezir olmuş gibi gösterilirse de rivayet zayıftır).

16) Şemsi Bey/Şemsüddin Paşa — Milliyeti: (?): tâyini: 1514=920 senesi 15 Teşrinievvel = 25 Şa'bân Pazar günü; azli: 1516=922 senesi

11 Teşrinisâni=15 Şevvâl Salı günü; Defterdarlık müddeti: 1 sene, 11 ay, 27 gün.

(Çaldıran seferi Menzilnâmelerinden birinde Pîrî-Mehmet Paşa'nın yerine Anadolu Defterdarlığından Rumeli Defterdarı = Baş-Defterdarı olmuş gösterilen bu Şemsi Bey'in şahsiyeti hakkında fazla mâlûmâta tesadüf edilememiştir).

17) İskender-Çelebi — Milliyeti: (?); tâyini: 1516=922 senesi 11 Teşrinisâni=15 Şevvâl Salı günü; azli: 1517=923 (?); Defterdarlık müddeti: Takriben 1 sene.

(Bu birinci yahut eski İskender-Çelebi'yi Kanunî devrinin meşhur Baş-Defterdarı ikinci İskender ile karıştırmamalıdır: İkincisi için aşağıda 21 numaraya bakınız. — Yavuz devrindeki eski yahut birinci İskender-Çelebi «Sicill-i Osmânî» de İran seferindeki Yeniçeri ısyânının müsebbipleri içinde idâm edilmiş gösterilirse de doğru değildir : Bu mesele için 1515=921 vukuâtının «18 Ağustos» fıkrasına bakınız).

18) Çömlekçi-zâde Kemâlüddin-Çelebi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1517=923 (?); azli: 1518=924 senesi 8 Temmuz=29 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü; Defterdarlık müddeti : Takriben 1 sene.

(Süreyyâ Bey'in «Sicill-i Osmânî» sinde Çömlekçi-zâde 1516 = 922 tarihinde yalnız «Bilâd-ı Arab», yâni Haleb Defterdarı olmuş gibi gösterilirse de «Feridun Bey Münşeâtı»ndaki Menzilnâmelerden birinde ertesi sene Baş-Defterdarlıktan azledilmiş ve yerine Nişancı Hoca-zâde Mehmet-Çelebi Defterdar olmuş gösterilmektedir : Bu Mehmet-Çelebi için aşağıki fıkraya bakınız).

19) Hoca-zâde Mehmet-Çelebi/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1518 = 924 senesi 8 Temmuz = 29 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü; ölümü : 1519 = 925 senesi; Defterdarlık müddeti: Takriben 1 sene.

(1514 = 920 tarihinde müderrislikten Nişancı olan Hoca-zâde Mehmet-Çelebi Mısır seferi Menzilnâmelerinden birine göre 1517=923 tarihinde Nişancılıktan vezir olduğuna nazaran, yukarıki fıkrada gördüğümüz Çömlekçi-zâde'nin azli üzerine vezâretten Defterdarlığa geçmiş olması lâzımgelir: «Nişancılar» cedvelinde 14 numarayla yukarıki fıkraya da bakınız).

20) Abdülkerim-zâde Abdülvehhâb Hayalî-Çelebi — Milliyeti: (?); tâyini: 1519=925 (?); azli (?); Defterdarlık müddeti: (?).

(Abdülvehhâb Hayâlî-Çelebi İkinci Bâyezid devri Şeyh-ül-İslâmlarından Molla Abdülkerim'in oğludur: «Şeyh-ül-İslâmlar» cedvelinde 6 numaraya bakınız. — Abdülvehhâb Efendi Defterdarlıktan sonra İzmir Kadılığına tâyin edilmiş ve orada ölmüştür. Tâyin ve azil tarihleri şüphelidir; Sehî tezkiresi Amasya ısyânında azledilmiş göstermekte ve «Şakaayık» tercemesinde de :
«Dokuz yüz yirmi bir senesinde mahmiye-i Amasya'da Yeniçeri tâifesi gavga eyledikde ma'zûl»

olduğundan bahsedilmekteyse de, o vak'a Abdülvehhâb-Çelebi'nin Baş-Defterdarlığından evvel ve yukarda 16 numarayla gördüğümüz Şemsi Bey'in Defterdarlığına müsâdif olduğu için, bu rivayetin yanlış olmak ihtimali vardır: Amasya vak'ası için 1515 = 921 vukuâtının «22 Şubat» fıkrasına bakınız).

21) Cezerî-zâde Koca-Kasım Sâfî-Çelebi/Paşa — Milliyeti: Arab; tâyini: (?); azli: (?); Defterdarlık müddeti: (?); «İkinci defa».

(İkinci Bâyezid devrindeki ilk Defterdarlığı için «Baş-Defterdarlar» cedvelinde 13 ve Nişancılığı için de gene «Nişancılar» cedvelinde 6 numaraya bakınız. — «Sicill-i Osmânî» gerek yukarıki fıkrada gördüğümüz Abdülvehhâb-Çelebi'nin, gerek bu Koca-Kasım Paşa'nın Defterdarlıklarını 1515 = 921 tarihine müsâdif gösterirse de yanlış olmalıdır).

BİRİNCİ SELİM ve BİRİNCİ SÜLEYMAN DEVİRLERİ:

22) Ahmed-Çelebi — Milliyeti: (?); tâyini: (?); azli: 1521 = 927; Defterdarlık müddeti: (?); «İkinci defa».

(Fatih devrindeki Zağanos Mehmet Paşa'nın oğlu olan bu Ahmed-Çelebi'nin Yavuz devrinde tâyin edilip Kanunî devrinde azledildiği rivayet edilmekle beraber tâyin tarihi belli değildir: İkinci Bâyezid devrindeki ilk Defterdarlığı için «Baş-Defterdarlar» cedvelinde 9 numaraya bakınız).

BİRİNCİ SÜLEYMAN DEVRİ:

23) Mehmet-Çelebi — Milliyeti: (?); tâyini: 1521 = 927: azli: 1524 — 1525 = 931 (?); Defterdarlık müddeti: Takriben 4 sene.

(Kanunî'nin 1521=927 Belgrad seferi Ruznâmesinde Defterdar görünen bu Mehmet-Çelebi'nin şahsiyyeti hakkında fazla mâlûmata tesadüf edilememiştir; azil tarihi için aşağıki fıkrada görülecek Abdüsselâm-Çelebi'nin tâyin tarihi esas tutulmuşsa da ihtiyatla karşılanmalıdır).

24) Abdüsselâm-Çelebi — Milliyeti: Arab yahut Yahudi (?); tâyini: 1524 — 1525 = 931; azli: 1525 — 1526 = 932; Defterdarlık müddeti: Takriben 1 sene.

(Gelibolulu-Âlî bu Abdüsselâm-Çelebi'nin Yahudi dönmesi olduğundan bahsetmekteyse de, «Sicill-i Osmânî» sâhibi Süreyyâ Bey «Seyyid Abdül-Allâm mahdûmu Seyyid Abdüsselâm-Çelebi» diye Arab seyyitlerinden göstermekte ve Mısır fethinden sonra Istanbul'a getirilip Mâliye işlerinde kullanıldığını söylemektedir. — Bu zâtin Siyâkat yazısında bir takım tâdilât yapmış olduğu rivayet edilir. — Kanunî devrinde Istanbul'da çıkan bir Yeniçeri isyanında bu Abdüsselâm-Çelebi'nin konağı âsiler tarafından yağma edilmiştir: 1525=931 vukuâtının «25 Mart» fıkrasına bakınız. — Bu Baş-Defterdarın mezarı Küçük-Çekmece'dedir).

25) İskender-Çelebi — Milliyeti: (?); tâyini: 1525 — 1526 = 932; azli: 1534 = 941 senesi 24 Teşrinievvel = 16 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; idâmı: 1535 = 941 senesi 13 Mart = 8 Ramazan Cumartesi günü; Defterdarlık müddeti: Takriben 9 sene.

(Kanunî devrinin azamet ve ihtişâmını tantana ve debdebesi ve efsânevî servetiyle temsil eden Osmanlı ricâlinin en meşhurlarından olan bu İskender-Çelebi'yi yukarda Yavuz devri Defterdarları içinde 17 numarayla gördüğümüz eski İskender-Çelebi ile karıştırmamalıdır. — Bu ikinci İskender-Çelebi'nin Mısır valisi Hâin-Ahmed Paşa yetiştirmelerinden olduğu rivayet edilir: Arnavut dönmesi «İnad» yahut «Hâin» Ahmed için 1523 = 929 vukuâtının «15 Temmuz» ve 1524 = 930 vukuâtının da «Kânunusâni = Rebî'ül-evvel» ve «Ağustos = Şevvâl» fıkralarına bakınız. — İskender-Çelebi'nin asırlarca dillerde destan olan servet ve ihtişâmını Gelibolulu-Âlî şöyle anlatır :

«Giderek Defterdâr-ı mezbûrun rütbe-i âliyesi bir dereceye vardı [ki] ol asırda Vezîr-i-Sânî olan Ayas Paşa anun tumturâkına göre bir mîr-i-livâya döndü»!

Hattâ Peçevî'ye göre İskender-Çelebi'nin tantanasına nisbetle Vezir-i-a'zamlar bile sönük kalmıştır :

«Az müddetde bir azîm-üş-şân Defterdâr-ı âlî-vekaar oldu ki bu Devlet-i Aliyye'de Defterdâr ve Beğlerbeğlerde değül, Vüzerây-ı-İzâm'da dahi [misli] yoğudu»!

İskender-Çelebi'nin altınlar ve sırmalar içinde altı bin sekiz yüz kölesi olduğundan bahsedilir: Bunlardan bir çok Osmanlı vezirleri yetişmiştir; hattâ Sokullu-Mehmet Paşa'nın da işte bu İskender-Çelebi kölelerinden olduğu hakkında bir rivayet vardır. Gene Kanunî devrinde Vezir-i-a'zam olan Ahmed Paşa da İskender-Çelebi kölelerindendir; bir gün bu Ahmed Paşa'nın eski efendisinden bahsederken :

— Hâlâ Dîvan'da yedi vezîrüz, merhûmun kudret ve mükneti cümlemüzün kudretinden ziyâde idi!

demiş olduğu hakkında bile kuvvetli bir rivayet vardır. — İskender-Çelebi nihayet «Irâkayn» seferinde «Makbûl» yahut «Maktûl» Vezir-i-a'zam Frenk-İbrahim Paşa'nın tezviriyle idâm edilmiştir : O zamana kadar âdetâ baba-oğul gibi iyi geçindiklerinden bahsedilen İbrahim Paşa ile İskender-Çelebi arasında çıkan husûmet için 1534=940 vukuâtının «14 Mayıs» ve 1534=941 vukuâtının «13 Temmuz» fıkralarına, İskender-Çelebi'nin Irâkayn seferinde Baş-Defterdarlıktan azli için 1534 = 941 vukuâtının «24 Teşrinievvel» fıkrasına ve nihayet Bağdat çarşısında asılarak idâmı için de 1535 = 941 vukuâtının «13 Mart» fıkrasına bakınız. İskender-Çelebinin iftirâ ve tezvîre kurban gittiğini Kanunî'nin sonradan anlayıp çok müteessir olduğu ve hattâ Çelebi'nin idâmından bir sene sonra Makbûl-İbrahim'in Topkapu sarayında idâm edilmesinin sebepleri içinde bu cinâyetinin de mühim bir âmil olduğu rivayet edilir: 1536=942 vukuâtının «14/15 Mart» fıkrasına bakınız. — İskender-Çelebi Osmanlı Defterdarlarının en muktedirlerinden sayılır).

26) Mustafa-Çelebi — Milliyeti: (?); tâyini: 1534 = 941 senesi Teşrinievvel = Rebî'ül-âhir ayı; isti'fâsı: 1536 — 1537 = 943 (?); Defterdarlık müddeti: Takriben 2 sene.

(Irâkayn seferinde azil ve idâm edildiğini yukarıki fıkrada gördüğümüz İskender-Çelebi'nin yerine tâyin edilip o sefer esnâsında orduya iltihak etmiştir. —

Zamanının en mühim Mâliye mütehassıslarından olan Mustafa-Çelebi'ye Kanunî'nin çok kıymet verdiğini ve hattâ «Damla» illetine tutulup yürüyemiyecek hâle geldiği için isti'fâ eden bu kıymetli Defterdarı yerinde tutmak istiyen Padişahın Arz günleri „teskere = sedye„ ile huzûruna girmesine bile müsâade ettiğini Gelibolulu-Âlî şöyle anlatır :

„Teskere ile arza girmesi münâsib görülmüş; her hînde ki kendüsü isti'fa idermiş, Pâdişâh-ı mağfûrün-leh :

— Anun vücûdu mahz-ı yümn-ü-bereketdür!
diyü mansıbda ibkaa idermiş„.

Mustafa-Çelebi işte bundan dolayı hem Dîvân'a, hem huzûra sedye ile girmek suretiyle bir iki sene mevkiini muhâfaza etmiştir : Hattâ 1542=949 senesi Mayıs = Safer ayında ölünceye kadar Defterdarlıkta kaldığı hakkında bile bir rivayet varsa da doğru değildir; aşağıki fıkraya da bakınız).

27) Ramazan-zâde Yeşilce-Mehmet-Çelebi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1536 — 1537 = 943 (?); Rumeli Kethudâlığına nakli: 1537 = 944 senesi 17 Eylül = 11 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; Defterdarlık müddeti: Takriben 1 sene.

(Reîs-ül-Küttâblık, Nişancılık ve Baş-Defterdarlık gibi büyük makamlarda bulunmuş ve «Nişancı» lâkabiyle şöhret bulmuş olan Ramazan-zâde Mehmet-Çelebi Merzifonludur : «Nişancı tarihi» ismiyle meşhur umumî tarihin müellifidir; bu muhtasar tarihin en büyük ve en mühim kısmı Osmanlı devrine aittir; «Nişancı-zâde» lâkabiyle meşhur «Mir'ât-ül-Kâinât„ müellifi Ramazan-zâde Kudsî-Mehmet Efendi bunun torunudur. — Yeşilce-Mehmet-Çelebi'nin terceme-i-hâllerinde umumiyetle Baş-Defterdarlığından bahsedilmemekle beraber, Kanunî'nin „Pulya seferi„ Menzilnâmesinde bizim burada esas ittihâz ettiğimiz gün „Rumeli Defterdarlığından Rumeli Kethudâlığına» nakledilip yerine aşağıki fıkrada göreceğimiz Mahmud-Çelebi'nin tâyin edilmiş olduğundan bahsedilmektedir. «Sicill-i Osmânî» de Mehmet-Çelebi'nin Baş-Defterdarlığı 1553=960 tarihine müsâdif gösterilirse de yanlış olması veyahut Mehmet-Çelebi'nin o sene ikinci defa olarak bir kaç ay Defterdarlık etmiş olması lâzımgelir).

28) Nazlı-Mahmud-Çelebi — Milliyeti: (?); tâyini: 1537=944 senesi 17 Eylül=11 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; azli: 1542=949 (?); Defterdarlık müddeti: Takriben 5 sene (?); «Birinci defa».

(Mahmud-Çelebi'nin tâyin tarihi yukarıki fıkrada gördüğümüz «Pulya seferi„ Menzilnâmesiyle sâbitse de azil tarihi şüphelidir; bununla aşağıki fıkrada göreceğimiz İbrahim-Çelebi arasında başka bir Defterdar daha geçmiş olmak ihtimali de vardır : Bilhassa yukarda 26 numarada gördüğümüz Mustafa-Çelebi'nin ölünceye kadar Defterdarlık etmiş olduğu hakkında bir rivayet mevcud olduğuna göre, Mahmud-Çelebi'den sonra Mustafa-Çelebi'nin ikinci defa olarak Defterdarlık etmiş olması da muhtemeldir. — Nazlı-Mahmud-Çelebi'nin ikinci defa Defterdarlığı için aşağıda 30 numaraya bakınız).

29) İbrahim-Çelebi/Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1542 = 949 senesi Mayıs = Safer ayı; azli: 1544 = 951; Defterdarlık müddeti: Takriben 2 sene.

(Sonradan Paşa olan bu İbrahim-Çelebi Mâliye'den yetişmiş ve doğruluğuyla şöhret bulmuştur).

30) Nazlı-Mahmud-Çelebi — Milliyeti: (?); tâyini: 1544 = 951; ölümu; 1546=953; Defterdarlık müddeti: Takriben 2 sene; «İkinci defa».

(Ayni zamanda hattat olan Mahmud-Çelebi meşhur Şeyh-Hamdullâh'ın talebesindendir. — Mezarı Eyüp'dedir. — İlk Defterdarlığı için yukarda 28 numaraya bakınız).

31) Sinan-Çelebi/Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1546 = 953; azli: 1548 = 955; Defterdarlık müddeti: Takriben 2 sene.

(Azlinden biraz sonra öldüğü rivayet edilir).

32) Çivi-zâde Abdullah/Abdî-Çelebi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1548=955; ölümü: 1553 = 960 senesi 23 Kânunusâni=7 Safer Pazartesi günü; Defterdarlık müddeti: Takriben 5 sene.

(Abdullah=Abdî-Çelebi «Şeyh-ül-İslâmlar» cedvelinde 12 numarayla gördüğümüz Menteşeli Çivi-zâde Muhyiddin Mehmet Efendi'nin kardeşidir. Eşsiz bir Mâliyeci olduğundan bahsedilir: Ayni zamanda doğruluğuyla meşhurdur. — «Münşeât-üs-Selâtîn» sâhibi Feridun Bey işte bu Çivi-zâde Abdullah-Çelebi'nin yetiştirmesidir: «Nişancılar» cedvelinde 28 numaraya bakınız).

33) Lûtfi Bey-Çelebi — Milliyeti: (?); tâyini: 1553 = 960; azli: 1555 — 1556 = 963; Defterdarlık müddeti: Takriben 3 sene.

(Kanunî Sultan Süleyman'ın «Kehle-i-ikbâl» lâkabiyle meşhur dâmâdı Vezir-i-a'zam Hırvat Rüstem Paşa'nın adamı olan bu devşirme Lûtfi-Çelebi üç sene Baş-Defterdarlık ettikten ve Paşalık ünvânı da aldıktan sonra azledilip sancak-beyliğiyle taşraya gönderilmiştir).

34) Hasan-Çelebi — Milliyeti : Türk (?); tâyini: 1555 — 1556=963; azli; 1556 — 1557 = 964; Defterdarlık müddeti: Takriben 1 sene.

(Bu Hasan-Çelebi'nin Şehir-eminliğinden Defterdar olduğu rivayet edilir).

35) Muytâb-zâde Ahmed-Çelebi — Milliyeti: (?); tâyini: 1556-1557=964; azli: 1557=965; Defterdarlık müddeti: Takriben 1 sene.

(Ahmed-Çelebi daha sonra muhtelif vilâyetlerde beylerbeyilik ettiği için Paşa ünvanını almıştır).

36) Eğri-Abdî-zâde Mehmet Bey-Çelebi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1557=965 senesi Teşrinisâni-Kânunuevvel=Safer ayı; isti'fâsı: 1561=968 senesi 10 Temmuz = 26 Şevvâl Perşenbe günü; Defterdarlık müddeti: Takriben 3 sene, 8 ay.

(Muhtelif Mâliye hizmetlerinde ve nihayet Şıkk-ı-sânî Defterdarlığında bulunan Eğri-Abdî/Eğri-Abdullah-zâde Mehmet Bey ehliyet ve iktidarı kadar «kalem gibi doğru» olmakla da mâruftur. — Kendisini Vezir-i-a'zam Kehle-i-ikbâl Rüstem Paşa himâye ettiği için Nev'î-zâde Atâyî'nin «Şakaayık» zeyline göre Kehle'nin ölümü üzerine halefi Semiz-Ali Paşa ile geçinemiyeceğini anladığı için isti'fâ etmiştir. — Nişancılığı için «Nişancılar» cedvelinde 21 numaraya bakınız).

37) Baba-Nakkaş-zâde Derviş-Çelebi — Milliyeti: Acem (?); tâyini: 1561=968 senesi 10 Temmuz=26 Şevvâl Perşenbe günü; azli: 1561 - 1562 = 969; Defterdarlık müddeti: Takriben 1 sene; «Birinci defa».

(İsmi «Nakkaş-köyü»ne alem olan İranlı Şeyh Baba-Nakkaş'ın oğlu Derviş-Çelebi «Sicill-i Osmânî» de bundan evvel bir kere daha Baş-Defterdar olup 1558 = 965 senesi Teşrinisâni - Kânunuevvel = Zülhicce ayında azledilmiş gibi gösterilirse de, diger menbâlara uymıyan bu rivayette bir zühul olmak lâzımgelir: Zâten gene ayni menbâdaki «Defterdarlar» listesinde ve ayni tarihte Muytab-zâde Ahmed-Çelebi Baş-Defterdar gösterilmiştir! — Derviş-Çelebi'nin ikinci defa Defterdarlığı için aşağıda 40 numaraya bakınız).

BİRİNCİ SÜLEYMAN ve İKİNCİ SELİM DEVİRLERİ:

38) Murad-Çelebi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1561 — 1562 = 969; ölümü: 1566 — 1567 = 974; Defterdarlık müddeti: Takriben 5 sene.

(Kanunî'nin son ve İkinci Selim'in ilk Baş-Defterdarı olan Murad-Çelebi'nin tâyini «Sicill-i Osmânî» de 973 = 1565 - 1566 tarihine müsâdif gösterilirse de, yukarıki fıkrada bahsi geçen ve 1561 - 1562 = 969 da azledilen Derviş-Çelebi ile bunun arasında başka bir kimse gösterilmemiş olduğu için her halde bir zühul olmak lâzımgelir: Zâten diger menbâlarda da Murad-Çelebi'nin ölünceye kadar uzun zaman Defterdarlık ettiğini gösteren bir ifâde kullanılmaktadır).

İKİNCİ SELİM DEVRİ:

39) Ebu-l-Fazl Mehmet-Çelebi — Milliyeti: Kürt (?); tâyini: 1566 — 1567 = 974; azli yahut isti'fâsı: 1569 — 1570 = 977; Defterdarlık müddeti: Takriben 3 sene.

(Ebu-l-Fazl Mehmet-Çelebi, Şeyh Hüsâmüddin Aliyy-il-Bitlisî'nin torunu ve «Heşt-Bihişt» müellifi İdrîs-i-Bitlisî'nin oğludur. Ahdî'nin «Gülşen-i Şuarâ» sında «Acem-zâde» gösterilmesi her halde babasının Osmanlılara iltihâkından evvelki tâbiiyyetiyle alâkadar olmak lâzımgelir. — Babası gibi büyük bir âlim ve şâir olan Ebu-l-Fazl Efendi'nin de ilmî ve edebî muhtelif eserleri vardır ve en meşhuru da «Heşt-Bihişt» zeylidir. Bundan başka babasının «Selim-nâme»sini de

tamamlamıştır. — İktidarı kadar seciyye kuvveti ve ahlâkî meziyyetleriyle de mârûf olan Ebu-l-Fazl-Çelebi Padişahın bir irâdesini kanuna mugayir bularak mükerreren reddettiği ve ayni azmanda bâzı devlet adamlarından Hazîne hukukunu aradığı için azledilmiş veyahut isti'fâ etmiştir; Atâyî'nin «Şakaayık» zeylinde bu mesele şöyle izah edilir :

«Ol mansıb-ı celîlde [Baş-Defterdarlıkta] kemâl-i istikaamet ile ikaamet üzere hidmet eyleyüp muhâlif-i hâtır-hâh-ı Sultânî bir kelime-i hakka üzre ısrâr ve ba'zı mukarribân-ı devlete taleb-i Beyt-ül-Mâl ile ızrâr eyledikde azl ile mücâzât ve ba'dehu ta'yîn-i vazîfe-i tekaaüd ile mükâfât olunmuşudu».

Bununla beraber, Bursalı-Tâhir Bey'in «Osmanlı müellifleri»nde Padişahın irâdesini «bir kaç def'a redden sonra isti'fâ eylemiş» olduğundan bahsedilir. — Matbû «Şakaayık» zeylinde Ebul-l-Fazl Efendi'nin takriben 1553=960 tarihlerine kadar «otuz üç sene» Baş-Defterdarlık etmiş gösterilmesi doğru değildir; bu «otuz üç sene»nin «üç sene»den galat olmak ihtimali de vardır. Ebu-l-Fazl-Çelebi 982=1574 - 1575 tarihinde Hacc'a giderken Şam'da vefat etmiştir: Daha evvel Istanbul'da öldüğü hakkındaki rivayet yanlıştır).

40) Baba-Nakkaş-zâde Derviş-Çelebi — Milliyeti: Acem (?); tâyini: 1569 — 1570 = 977; ölümü: 1573 — 1574 = 981; Defterdarlık müddeti : 4 sene; «İkinci defa».

(Derviş-Çelebi'nin ilk Defterdarlığı için yukarda 31 numaraya bakınız).

İKİNCİ SELİM ve ÜÇÜNCÜ MURAD DEVİRLERİ:

41) Lâle-izâr/Lâlezâr/Lâl'li-zâde Mehmet-Çelebi — Milliyeti: Devşirme (?); tâyini: 1573 — 1574 = 981; azli: 1575 = 982; Defterdarlık müddeti : Takriben 1 sene.

(Evvelâ Budin, ondan sonra Arab-ve-Acem = Haleb Defterdarlıklarında bulunduktan sonra Baş-Defterdarlığa yükselmiş olan Lâle-izâr Mehmet-Çelebi «Balı/Bâlî-Çavuş» isminde bir Yeniçeri'nin oğludur ve babası gibi kendisi de Ocak'dan yetişmedir. — Âlî-Çelebi bunun ismiyle lâkabını «Lâle-zâde Mustafa-Çelebi» şeklinde kaydetmişse de doğru değildir : İsmi «Mehmet» olduğu gibi, muhtelif lâkab şekillerinin en doğrusu da «Lâle-izâr» olduğu anlaşılmaktadır).

ÜÇÜNCÜ MURAD DEVRİ :

42) Kara-Üveys Çelebi/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1575=982 senesi Mart sonları = Zülhicce ortaları; Budin beylerbeyliğine nakli : 1578 = 986 senesi Teşrinievvel sonları = Şa'ban evâhiri; defterdarlık müddeti: Takrîben 3 sene, 7 ay; «Birinci defa».

(Aydınlı Kadı-Mehmed'in oğlu olan Üveys-Çelebi Mâliye mesleğine geçmeden evvel babası gibi Kadılıklarda bulunmuş olduğu için «Hoca Paşa» lâkabiyle de anılır : Paşalık ünvânını bundan sonraki Budin valiliğinde almıştır. —

Üçüncü Murad veliahdliği zamanında Mağnisa valisi iken Tire kadılığında bulunan Üveys-Çelebi zekâ ve dirâyetiyle şehzâdenin gözüne girip eyâlet defterdarlığıyla maiyyetine intisâb etmiş ve cülûsundan sonra Şıkk-ı-Sâlis ve Şıkk-ı-Sânî defterdarlıklarını sür'atle kat'edip Lâle-izâr Mehmet-Çelebi'nin yerine Baş-Defterdar olmuştur: Umumiyetle Lâle-izâr'ın defterdarlığı 981=1573-1574 tarihinden 989=1581 tarihine kadar 8 sene fâsılasız devam etmiş gibi gösterilirse de doğru değildir: Lâle-izâr Çelebi'nin bu müddet zarfında iki defa Baş-defterdârlığı vardır. — Üveys-Çelebi'nin burada esas ittihâz ettiğimiz tâyin tarihi Peçevî ile Selânikî'nin izahlarına göredir: Peçevî'ye göre Şıkk-ı-Sâlis defterdarlığında iken Sokullu'nun emriyle hesapları tedkik edilen Üveys-Çelebi, Selânikî'nin 19 Şevvâl 982 = 1 Şubat 1575 Salı gününe müsâdif gösterdiği bu hesap teftişinden «Bir kaç gün sonra Şıkk-ı-Sânî defterdarı» ve «İki ay mürûr itmedin» Lâle-izâr'ın yerine Baş-defterdar olmuştur. — Kara-Üveys Paşa'nın Budin beylerbeyliğine tâyini de Sokullu'nun o parlak mevkide bulunan amcazâdesi Mustafa Paşa'nın idâmı üzerinedir: Bu mesele için 1578=986 vukuâtının «10 Teşriniewvel» fıkrasına ve doğruluğuyla mârûf olan Üveys Paşa'nın bundan sonraki ikinci ve üçüncü defterdarlıkları için de aşağıda 44 ve 50 numaralara bakınız).

43) Lâle-izâr/Lâlezâr/Lâ'lî-zâde Mehmet Çelebi — Milliyeti: Devşirme oğlu (?); tâyini: 1578=986 senesi Teşrinievvel sonları = Şa'ban evâhiri; azli: 1581 = 989 senesi; defterdarlık müddeti: Takriben 3 sene; «İkinci defa».

(İlk defterdarlığı için yukarda 41 numaraya ve yanlış olarak bir defaya münhasır gösterilen me'muriyeti için de yukarıki maddeye bakınız. — Azlinin ay ve gün tarihleri belli değildir; bu ikinci azlinden bir sene kadar sonra öldüğünden bahsedilir; iki defterdarlık müddetinin mecmûu takriben 4 sene tutmaktadır).

44) Kara-Üveys Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1581 = 989 senesi; azli: 1582 = 990 senesi; defterdarlık müddeti: Takrîben 1 sene; «İkinci defa».

(İlk defterdarlığı için yukarda 42 numaraya ve bundan sonraki üçüncü defası için de aşağıda 50 numaraya bakınız).

45) Okçu-zâde Mehmet Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1582=990 senesi; azli: 1582 = 990 senesi Temmuz-Ağustos=Receb ayı; defterdarlık müddeti: Takrîben 6 ay.

(Bir okçunun oğlu olduğu için «Okçu-zâde» denilen Mehmet Paşa Reîs-ül-küttâblıktan Baş-defterdar olmuş ve azlinden sonra muhtelif valiliklerde bulunmuştur; azlinin sebebi, pâdişahın musâhipliğinden tardedilen meşhur Cüce Nasuh Ağa'nın irtişâ vâsıtası olmakla ithâm edilmesidir. Ölümü 995=1587 Rebî'ül-evvel = Şubat ayındadır. — Bu Okçu-zâde Mehmet Paşa, meşhur münşî Okçu-zâde Mehmet-Şâh Efendi'nin babasıdır).

46) Hacı-İbrahim Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1582=990 senesi Temmuz-Ağustos=Receb ayı; azli: 1583=991 senesi; deftardarlık müddeti: Takrîben 1 sene; «Birinci defa».

(Haleb defterdarlığından Baş-defterdar olan Hacı-İbrahim Efendi İlmiyyeden yetişmiş ve ilkönce Kadılıklarda bulunduktan sonra Mâliyyeye intisâb edip Tuna ve Haleb defterdarlıkları gibi mühim mevkilerde bulunmuştur. Paşalığı daha sonradır. — İbrahim Efendi dört defa Baş-defterdarlıkta, muhtelif valiliklerde ve nihayet Kubbe-vezirliğiyle Celâlîlere karşı Ser-askerlikte bulunmuştur: İstanbul'daki Devşirmeler idaresine karşı ısyân ederek Anadolu'da «Halim-Şâh» ünvâniyle saltanatını ilân eden meşhur Kara-Yazıcı Abdülhalim'e karşı hareketiyle Kayseri mağlûbiyyeti için 1600=1008 vukuâtının «25 Nisan» ve 1600=1009 vukuâtının «23 Eylül» fıkralarına ve Hacı Paşa'nın bundan sonraki defterdarlıkları için de aşağıda 52, 56 ve 61 numaralara bakınız).

47) Mahmud Efendi/Çelebi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1583=991 senesi; azli: 1585=993 senesi 22 Nisan=21 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; defterdarlık müddeti: Takrîben 2 sene; «Birinci defa».

(Meslekten yetişmiş kuvvetli bir mâliyeci olan Mahmud-Çelebi Şıkk-ı-Sânî defterdarlığından Baş-defterdar olmuştur: İkinci me'muriyetine tesadüf eden «Beylerbeyi vak'ası»nda da hiç bir taksiri olmadığı halde nâ-hak yere kellesinin uçurulması için aşağıda 54 numaraya bakınız).

48) Husrev Bey — Milliyeti: (?); tâyini: 1585=993 senesi 22 Nisan = 21 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; azli: 1585 = 993 senesi 11/12 Ağustos = 14/15 Şa'ban Pazar/Pazartesi gecesi; defterdarlık müddeti: 3 ay, 20 gün.

(Selefi gibi meslekten yetişmiş bir mâliyeci olan Husrev Bey Anadolu defterdarlığından Baş-defterdar olmuşsa da mevkiini pek az muhâfaza edebilmiştir: Defterdarların bu kadar sık değişmesinde en mühim sebeb, büdce muvâzenesinin artık bozulmuş ve devlet irâdının masrafları karşılıyamıyacak hâle gelmiş olmasıdır. — Husrev Bey'in azlinden bir müddet sonra öldüğünden bahsedilir).

49) Bürhânüddin Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1585=993 senesi 11/12 Ağustos = 14/15 Şa'ban Pazar/Pazartesi gecesi; azli: 1586=994 senesi 31 Mart=10 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; defterdarlık müddeti: 7 ay, 20 gün; «Birinci defa».

(Meslekten yetişmiş kuvvetli bir mâliyeci olan Bürhânüddin Efendi/Çelebi «Şıkk-ı-Râbi'» denilen Tuna yahut Macaristan defterdarlığının ihdas ve teşkilinde başlıca âmil olmakla mâruftur: Bu dördüncü defterdarlık için cedvelin başındaki izâhât fıkrasına bakınız. — 1008=1600 tarihinde öldüğünden bahsedilen ve Paşa ünvânını ikinci defterdarlığında almış olan Bürhânüddin Efendi'nin iki defa Baş-defterdarlığı vardır: «Sicill-i Osmânî»de üç defa gösterilirse de doğru değildir. — Bundan sonraki defterdarlığı için aşağıda 67 numaraya bakınız).

50) Kara-Üveys Paşa/Hoca Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1586=994 senesi 31 Mart=10 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü; Mısır valiliğine nakli: 1587=995 senesi 7 Mart = 27 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 11 ay, 7 gün; «Üçüncü defa».

(Haleb beylerbeyliğinden üçüncü defa olarak Baş-defterdar olan Üveys Paşa'nın bundan evvelki defterdarlıkları için yukarda 42 ve 44 numaralara bakınız: Üç

defterdarlık müddetinin mecmûu takrîben 5 sene, 6 ay tutmaktadır. — Bu seferki üçüncü ve sonuncu defterdarlığından Mısır beylerbeyliğine nakledilmiş olan Kara-Üveys Paşa oranın vâridâtını tezyide muvaffak olduğu için vezâret pâyesiyle taltif edilmiştir. — İstanbul'daki «Hocapaşa» câmiiyle semti bu muktedir vezirin adını taşır. Ölümü 999 = 1591 senesi Receb = Nisan/Mayıs ayında ve Mısırda'dır; o tarihten bir sene evvel olduğu hakkında da bir rivayet vardır. — Aşağıki maddede göreceğimiz Ramazan Efendi işte bu Kara-Üveys Paşa'nın küçük kardeşi ve halefidir).

51) Ramazan Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1587 = 995 senesi 7 Mart=27 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; azli: 1587 = 995 senesi 29 Teşrinievvel = 27 Zülka'de Perşenbe günü; defterdarlık müddeti: 7 ay, 23 gün; «Birinci defa».

(Yukarıki maddede gördüğümüz Kara-Üveys Paşa/Hoca Paşa'nın küçük kardeşi olan bu Ramazan Efendi Haleb defterdarlığından Baş-defterdar olmuş, ikinci defterdarlığından sonra muhtelif valiliklerde bulunarak Paşa ünvânını almış ve nihayet Karaman valisi iken 1003 = 1594 — 1595 tarihinde vefat etmiştir. — Ramazan Efendi'nin bundan sonraki defterdarlığı için aşağıda 53 numaraya bakınız).

52) Hacı-İbrahim Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1587= 995 senesi 29 Teşrinievvel = 27 Zülka'de Perşenbe günü; azli: 1588 = 996 senesi 1 Kânunusâni = 1 Safer Cuma günü; defterdarlık müddeti: 2 ay, 3 gün; «İkinci defa».

(İbrahim Efendi'nin ilk defterdarlığı için yukarda 46 ve bundan sonrakiler için aşağıda 56 ve 61 numaralara bakınız. — Defterdarlar hakkında en fazla malûmat veren Selânikî-Mustafa Efendi bu sıradaki tâyinlerle azillerde içinden çıkılmaz bir karışıklık gösterir: Meselâ burada esas ittihâz ettiğimiz tâyin tarihinde 49 numarada gördüğümüz Bürhânüddin Efendi'yi Baş-defterdar olmuş gösterdiği halde, daha sonraki ifâdelerinde bil-akis İbrahim Efendi'den bahsetmektedir! Her halde bu noktada bir isim hatâsına düşmüş olması lâzımgelir; hattâ İbrahim Efendi'yi buradaki tâyin tarihinden daha evvel Baş-defterdarlık makamında gösteren bir ifâdesi de vardır! Bütün bunlar doğru olduğu takdirde, Baş-defterdarların bu aralık çok sık değişmiş ve bilhassa Bürhânüddin ve İbrahim Efendilerin kısa müddetlerle birbirine halef, selef olmuş bulunmaları lâzımgelir: Fakat bu noktanın tesbiti kabil değildir; bu gibi noktalar ancak Hazine vesikaları bulundukça tenvir edilebilecektir. — Hacı-İbrahim Efendi bu ikinci defterdarlığından azlinde Yedi-kule zındanına atılıp hesapları tedkik edilmişse de bir müddet sonra serbest bırakılmıştır).

53) Ramazan Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1588 = 996 senesi 1 Kânunusâni = 1 Safer Cuma günü; azli: 1588=996 senesi Şubat sonları = Rebî'ül-evvel evâhiri; defterdarlık müddeti: Takrîben 2 ay; «İkinci defa».

(Ramazan Efendi'nin ilk defterdarlığı için yukarda 51 numaraya bakınız. — «Sicill-i Osmânî»de Ramazan Efendi yalnız bir defa Baş-defterdar olmuş gibi gösterilirse de doğru değildir. — Defterdarlığından sonra bir müddet Üçüncü Mehmed'in lalalığında bulunmuş olduğu için «Lala-Ramazan Efendi» denildiğin-

den de bahsedilir. — Büyük kardeşi Kara-Üveys Paşa'nın defterdarlıkları için yukarda 42, 44 ve 50 numaralara bakınız. — Ramazan Efendi'nin iki defterdarlık müddetinin mecmûu takrîben 10 ay kadar tutmaktadır).

54) Mahmud Efendi/Çelebi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1588=996 senesi Şubat sonları = Rebî'ül-evvel evâhiri; «Beylerbeyi vak'ası» nda âsi askerler tarafından kellesinin uçurulması: 1589=997 senesi 2 Nisan=16 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; defterdarlık müddeti: Takrîben 1 sene, 1 ay; «İkinci defa».

(Mahmud Efendi'nin bundan evvelki ilk defterdarlığı için yukarda 47 numaraya bakınız. — Mesleğinde ihtisâsı ve doğruluğuyla mârûf olan bu zavallının şehâdetiyle neticelenen «Beylerbeyi vak'ası» nda askerin ısyânına sebeb olan akça tağşişi meselesinde hiç bir alâka ve taksiri yoktur; sırf o sırada Osmanlı mâliyesinin başında bulunmak tali'sizliğinden dolayı kellesi gitmiştir: Bu mesele için 1589=997 vukuâtının «2 Nisan» fıkrasına bakınız).

55) Şerîf/Seyyid Emîr-Mehmet Efendi/Paşa — Milliyeti: Acem (?); tâyini: 1589=997 senesi 2 Nisan=16 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; azli: 1593 = 1001 senesi 26 Kânunusâni = 22 Rebî'ül-âhir Salı günü; defterdarlık müddeti: 3 sene, 9 ay, 24 gün; «Birinci defa».

(İran'dan Türkiye'ye hicret edip Mâliyeye intisâb eden bu Mehmet Paşa'nın «Sâdât-ı Acem'den» olduğu rivayet edilirse de, hakikatte Arap mı, Acem mi, Türk mü, ne olduğu belli değildir: «Seyyid» liğine nazaran Arap, İsfahanlılığına nazaran Acem ve o zaman İran'a hâkim olan Türk ve Türkmen unsuruna mensubiyyet ihtimâline nazaran da Türk olabilir; muhakkak olan nokta, Sünnîliğidir; Türk olmak ihtimâli de kuvvetlidir. — Muhtelif Mâliye me'muriyetlerinde tecribe gördükten sonra Baş-defterdarlığa kadar yükselen Emîr-Mehmet Efendi'nin tâyini gibi azli de askerî bir ihtilâl üzerinedir: Yukarıki maddeyle 1593 = 1001 vukuâtının «26 Kânunusâni» fıkrasına bakınız. — Mehmet Efendi Kubbe-vezirliğinde bulunmuş ve nihayet Revan/Erivan beylerbeyi iken Safavîlere karşı kahramanca mukavemetiyle şöhret bulmuştur; bilhassa şâhın teslim teklifine karşı «Fass-ı kal'adan her taş başına bizden bir baş gitmeyince ve ervâş-ı melâhide kellelerinden kulleler peydâ kılmayınca» teslim olmayacağına âit sözleri Osmanlı-Türklüğüne ne kadar candan bağlı olduğunu gösterir: 1603 = 1012 vukuâtının «15 Teşrinisâni» ve 1604 = 1013 vukuâtının da «8 Haziran» fıkralarına bakınız. — 6 ay, 23 gün süren kahramanca bir mukavemetten sonra Erivan kalesi sukut ettiği zaman Emîr-Mehmet Paşa maiyyetiyle beraber esir olarak İran'a götürülmüş ve Meşhed'de «İmâm-Ali Rızâ» türbesine mütevelli olarak ölünceye kadar orada yaşamıştır: Şâhın emriyle idâm edildiği hakkındaki rivayet yanlıştır. — Emîr yahut Şerîf-Mehmet Paşa şecâati kadar doğruluğuyla da mâruftur).

56) Hacı-İbrahim Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1593 = 1001 senesi 26 Kânunusâni = 22 Rebî'ül-âhir Salı günü; azli: 1594 = 1002 senesi 19 Temmuz = 1 Zülka'de Salı günü; defterdarlık müddeti: 2 sene, 5 ay, 13 gün; «Üçüncü defa».

(Hacı-İbrahim Paşa'nın bundan evvelki defterdarlıkları için yukarda 46 ve 52 numaralara ve bundan sonraki dördüncü defterdarlığı için de aşağıda 61 numaraya bakınız).

ÜÇÜNCÜ MURAD ve ÜÇÜNCÜ MEHMET DEVİRLERİ:

57) Nuh Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1594=1002 senesi 19 Temmuz = 1 Zülka'de Salı günü; azli: 1595=1003 senesi 4 Mart = 22 Cumâda-l-âhire Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 7 ay, 16 gün.

(Mâliyeden yetişip bâzı valiliklerde bulunduktan sonra Baş-defterdar olan Nuh Paşa Trablusuşam valiliğine tâyin edilmek suretiyle azledilmiş ve ondan sonra Karaman = Konya ve Anadolu beylerbeyliklerinden Kubbe-vezirliğine kadar çıkmıştır).

ÜÇÜNCÜ MEHMET DEVRİ:

58) Baş-Hasan Efendi/Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1595 = 1003 senesi 4 Mart = 22 Cumâda-l-âhire Cumartesi günü; azli: 1595 = 1003 senesi 6 Ağustos = 30 Zülka'de Pazar günü; defterdarlık müddeti: 5 ay, 3 gün.

(Meslekten yetişip Şıkk-ı-Sânî defterdarlığına kadar muhtelif Mâliye hizmetlerinde tecribe gördükten sonra Baş-defterdar olan Hasan Efendi Mısır valiliğinde vefat etmiştir. «Sicill-i Osmânî» de Baş-Hasan Efendi iki defa Baş-defterdar olmuş gösterilirse de, birincisi vekâlet olduğu için burada ayrıca gösterilmemiştir).

59) Şerîf/Seyyid Emîr-Mehmet Efendi/Paşa — Milliyeti: Acem (?); tâyini: 1595=1003 senesi 6 Ağustos=30 Zülka'de Pazar günü; azli: 1595 = 1004 senesi Teşrinisâni ortaları = Rebî'ül-evvel evâsıtı; defterdarlık müddeti: Takrîben 3 buçuk ay; «İkinci defa».

(Emîr-Mehmet Paşa'nın ilk defterdarlığı için yukarda 55 numaraya bakınız. — Bir müddet ma'zul kaldıktan sonra 1004 = 1596 senesi 4 Receb = 4 Mart Pazartesi günü Mısır valiliğine tâyin edilen bu kıymetli devlet-adamının iki defterdarlık müddetinin mecmûu takrîben 4 sene, 1 buçuk ay tutmaktadır. — «Sicill-i Osmânî» de Emîr Paşa'nın bu seferki azlinden evvel 49 numarada gördüğümüz Bürhânüddin Efendi Baş-defterdar olmuş gibi gösterilmekteyse de, Emîr-Mehmet Paşa bir aralık ordu ile sefere gitmiş olduğu için, bu kaydin bir vekâletten galat olması lâzımgelir).

60) Mezbele-turpu Mahmud Efendi/Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1595 = 1004 senesi Teşrinisâni ortaları = Rebî'ül-evvel evâsıtı; azli: 1596 = 1004 senesi Nisan ortaları = Şa'ban evâsıtı; defterdarlık müddeti: Takrîben 5 ay.

(Mâliyeden yetişmiş olan bu tuhaf lâkaplı Mahmud Efendi Anadolu defterdarlığına kadar muhtelif vazifelerde ilerledikten sonra, bir rivayete göre Beylerbeylik pâyesiyle Baş-defterdar olmuştur; hattatlığı da olduğundan bahsedilir).

61) Hacı-İbrahim Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1596 = 1004 senesi Nisan ortaları = Şa'ban evâsıtı; azli: 1596 = 1005 senesi Eylül sonları = Safer iptidâları; defterdarlık müddeti: Takrîben 5 buçuk ay; «Dördüncü defa».

(Karaman beylerbeyliğinden ma'zul bulunduğu sırada dördüncü defa olarak Baş-defterdarlığa getirilen bu muktedir mâliyecinin bundan evvelki defterdarlıkları için yukarda 46, 52 ve 56 numaralara bakınız: Dört defterdarlık müddetinin mecmûu takrîben 4 sene, 1 ay tutmaktadır. — Bu son defterdarlığında kalp paraları devlet hazinesine kabul etmemek suretiyle o zaman çok ilerlemiş bir san'at hâline gelen kalpazanlığa karşı mücâdelesiyle şöhret bulan Hacı-İbrahim Paşa Baş-defterdarlıktan Haleb beylerbeyliğine nakledilmiş ve ondan sonra kalpazanlık tekrar revaç bularak büsbütün ilerlemiştir: O sırada kalp ve mağşuş akça meselesi devletin en mühim gailelerindendir ve hattâ askerî ısyanların çoğu işte bu yüzden çıkmıştır).

62) Ali-Çavuş/Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1596=1005 senesi Eylül sonları = Safer iptidâları; azli: 1597 = 1005 senesi Şubat-Mart = Receb ayı; defterdarlık müddeti: Takrîben 5 buçuk ay; «Birinci defa».

(Meslekten yetişip Nüzl-Eminliğine kadar çıkan Ali-Çavuş'un Eğri seferinde Hacı-İbrahim Paşa'nın yerine Baş-defterdar olduğu Selânikî tarihinin yazma kısmındaki sarâhatle sâbittir: Buradaki tarihler de ayni menbâdaki izâhâta göredir. «Sicill-i Osmânî»deki cedvelde Ali-Çavuş yoktur. — İki defa Baş-defterdar olduğu anlaşılan Ali-Çavuş'un ikinci defterdarlığı için aşağıda 64 numaraya bakınız).

63) Tophâneli-Mahmud Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1597 = 1005 senesi Şubat-Mart = Receb ayı; azli: 1597 = 1006 senesi Ağustos sonları = Muharrem ortaları; defterdarlık müddeti: Takrîben 6 ay; «Birinci defa».

(Üçüncü Murad'ın muallimlerinden İbrahim Efendi'nin oğlu olan bu Mahmud Efendi İlmiyyeden Mâliyyeye geçip bâzı mühim mevkilerde bulunduktan sonra Baş-defterdar olmuştur. Bundan sonraki defterdarlıkları için aşağıda 65, 68 ve 71 numaraya bakınız).

64) Ali-Çavuş/Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1597=1006 senesi Ağustos sonları=Muharrem ortaları; azli: 1597=1006 senesi Teşrinisâni başları = Rebî'ül-evvel sonları; defterdarlık müddeti: Takrîben 2 buçuk ay; «İkinci defa».

(Ali-Çavuş'un ilk defterdarlığı için yukarda 62 numaraya bakınız. — Ahlâkının temizliğiyle doğruluğundan bahsedilen Ali-Çavuş bu sefer bir ulûfe tevzîine para yetiştiremediği için azledilmiştir. — İki defterdarlık müddetinin mecmûu takrîben 8 ay tutmaktadır).

65) Tophâneli-Mahmud Efendi/Paşa — Milliyeti : Türk; tâyini : 1597 = 1006 senesi Teşrinisâni başları = Rebî'ül-evvel sonları; azli : 1598 = 1007 senesi 3 Eylül = 1 Safer Perşenbe günü; defterdarlık müddeti: Takrîben 10 ay; «İkinci defa».

(Tophâneli-Mahmud Efendi'ye Beylerbeylik pâyesiyle Paşa ünvânı işte bu ikinci defterdarlığına tâyininden takrîben bir ay sonra 1006 = 1597 senesi 25 Rebî'ül-âhir = 5 Kânunuevvel Cuma günü tevcih edilmiştir. — Azlinin sebebi, o zamanki büdce muvâzenesizliği karşısında daha muktedir bir mâliyeciye ihtiyaç hissedilmesidir. — Tophâneli'nin ilk defterdarlığı için, yukarda 63 numaraya ve bundan sonrakiler için de aşağıda 68 ve 71 numaralara bakınız).

66) Tezkireci-zâde Mahmud Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini : 1598=1007 senesi 3 Eylül = 1 Safer Perşenbe günü; azli: 1599=1007 senesi 26 Mayıs = 1 Zülka'de Çarşanba günü; defterdarlık müddeti : 8 ay, 23 gün.

(Trablusuşam beylerbeyliğinden ma'zul bulunduğu sırada Baş-defterdar olan Mahmud Paşa meslekten yetişmiş, zamanının en muktedir mâliye mütehassısı olmakla şöhret bulmuş ve bilhassa asker ulûfelerini muntazaman te'min etmekte muvaffakıyet göstermiş olduğu halde azledilmiştir : Yukarıki maddeye de bakınız. — Mahmud Paşa'nın çok gayretli ve ciddî bir devlet adamı olduğundan bahsedilir).

67) Bürhânüddin Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1599=1007 senesi 26 Mayıs = 1 Zülka'de Çarşanba günü; ölümü: 1600=1008 senesi Nisan sonları = Şevvâl ortaları; defterdarlık müddeti: Takrîben 11 ay; «İkinci defa».

(Rumeli beylerbeyliği pâyesiyle ve Paşa ünvâniyle Defterdar olan Bürhânüddin Paşa'nın bundan evvelki ilk Baş-defterdarlığı için yukarda 49 numaraya bakınız. — Orduyla sefere iştirâk etmiş olan Bürhânüddin Paşa Belgrad'da ölmüştür : Hiç serveti çıkmamış olduğundan bahsedilen bu doğru adamın iki defterdarlık müddetinin mecmûu 1 sene, 7 ay tutmaktadır).

ÜÇÜNCÜ MEHMET ve BİRİNCİ AHMED DEVİRLERİ :

68) Tophâneli-Mahmud Efendi/Paşa — Milliyeti : Türk; tâyini : 1600 = 1008 senesi Mayıs başları = Şevvâl sonları; azli: 1603-1604 = 1012 senesi; defterdarlık müddeti: Takrîben 3 buçuk sene; «Üçüncü defa».

(Tophâneli'nin bundan evvelki iki defterdarlığı için yukarda 63 ve 65 ve bundan sonraki dördüncü defterdarlığı için de aşağıda 71 numaralara bakınız).

BİRİNCİ AHMED DEVRİ:

69) Musa-Çelebi-zâde Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1603-1604 = 1012 senesi; azli: 1604 = 1013 senesi; defterdarlık müddeti: Takrîben 1 sene:

(Meslekten yetişmiş olan Mehmet Paşa Şehir-eminliği ve Mevkufâtîlik gibi mühim mevkilerde bulunduktan sonra Beylerbeyi pâyesiyle Baş-defterdar olmuş ve azlinden bir müddet sonra vefat etmiştir: Mezarı Eyüp'dedir).

70) Hâfız-Mahmud Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1604 = 1013 senesi Kânunuevvel ortaları = Receb sonları; azli: 1605 = 1013 senesi 11 Kânunusâni = 20 Şa'ban Salı günü; defterdarlık müddeti: Takrîben 1 ay.

(Mâliye işlerindeki cehâletinden dolayı «Fenn-i istîfâdan bi-haber Hâfız-Mahmud Efendi» diye târif edilen bu zavallı Baş-defterdar «Mevâcib tekmîlinde acz-ü-taksîrâtı bâbında terâküm iden esbâb» dan dolayı çarçabuk azledilmiştir. — Peçevî, «Defterdarlukda vukuufu olmayan» bu Hâfız Efendi'yi 68 numarada gördüğümüz Mahmud Paşa'nın yerine geçmiş gösterir).

71) Tophâneli-Mahmud Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1605 = 1013 senesi 11 Kânunusâni = 20 Şa'ban Salı günü; ölümü: 1606 = 1015 senesi Haziran = Safer ayı; defterdarlık müddeti: Takrîben 1 sene, 5 ay; «Dördüncü defa».

(Tophâneli-Mahmud Paşa'nın bundan evvelki defterdarlıkları için yukarda 63, 65 ve 68 numaralara bakınız: Dört defterdarlık müddetinin mecmûu takrîben 6 sene, 3 ay tutmaktadır. — Bu Mahmud Paşa «Sicill-i Osmânî» de yalnız iki defa Baş-defterdarlık etmiş gibi gösterilirse de doğru değildir).

72) Etmekci/Ekmekçi-zâde Ahmed Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1606 = 1015 senesi Haziran = Safer ayı; azli: 1613 = 1022 senesi Kânunuevvel ortaları = Şevvâl sonları; defterdarlık müddeti: Takrîben 7 sene, 6 ay.

(Meslekten yetişmiş ve bilhassa sefer/ordu defterdarlıklarında bulunmuş olan Ekmekçi-zâde Ahmed Paşa Edirne'de doğmuştur; babasının adı Mehmet'dir; vezâret pâyesiyle Defterdar olduğundan bahsedilir. — Nâîmâ, en meşhur Osmanlı defterdarlarından olan Ekmekçi-zâde'yi Vezir-i-a'zam Dâmâd İbrahim Paşa'nın serdârlığında Baş-defterdar olduktan sonra 18 sene vezâret pâyesiyle mevkiini muhâfaza etmiş gösterirse de yanılmış olduğu anlaşılmaktadır: Çünkü İbrahim Paşa'nın Serdâr-ı-Ekremliği üçüncü sadâretine tesadüf eden 1599 = 1007 senesi 6 Kânunusâni=8 Cumâda-l-âhire Çarşanba gününe müsâdiftir; gene Naîmâ Ekmekçi-zâde'nin azlini de 1022 = 1613 senesi Şevvâl = Teşrinisâni ayına müsâdif gösterir: bu iki tarih arasında büyük vak'anüvisin dediği gibi 18 sene değil, Milâdî takvime göre 14 ve Hicrî takvime göre de 15 sene vardır. Bu 14 senelik

müddetin burada esas ittihâz ettiğimiz tâyin tarihinden evvel geçen ilk 7 senesi içinde Ekmekçi-zâde seferlerde hep ordu defterdarlığında bulunmuş ve işte bundan dolayı Naîmâ hepsini bir saymıştır: Halbuki ayni müddet zarfında İstanbul'da muhtelif Baş-defterdarlar teselsül etmiş ve gene Naîmâ muhtelif vesîlelerle onlardan da bahsetmiştir. — Ekmekçi-zâde'nin bu Baş-defterdarlık müddetine tesadüf eden 1017 = 1608 tarihinde Kuyucu-Murad Paşa ordusuna para götürmek üzere Rumeli Beylerbeyliğine tâyin edilmiş olduğundan bahsedilirse de, Defterdarlık uhdesinde olduğu halde o vazifeyle gönderilmiş olduğu anlaşılmaktadır. — Dikkat edilecek noktalardan biri de, bâzan asıl Baş-defterdarın orduyla beraber sefere iştirâkinden dolayı İstanbul'da yerine bir vekil tâyin edilmesidir: Vak'anüvisler umumiyetle bu vekillere de «Baş-defterdar» dedikleri için çok defa asille vekili ayırd etmek müşkilleşmektedir; bu cedvelde vekâleten tâyin edildikleri mâlûm olanlar müstesnâ olmak üzere hep İstanbul'da ve Osmanlı mâliyesinin başında bulunanlar esas ittihâz edilmiş ve ordu-defterdarları sıraya alınmamıştır. — Ekmekçi-zâde Ahmed Paşa Baş-defterdarlığından sonra bâzı valiliklerle Kubbe-vezirliğinde ve nihayet Sadâret-Kaymakamlığında bulunmuş, Beşinci ciltte «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinin 69 numarasında bahsi geçen Öküz-Mehmet Paşa 1616=1025 tarihinde azledildiği zaman Sadâret mührünü çok ummuşsa da elde edemedikten başka Kaymakamlık da elinden gittiği için teessüründen hastalanıp 1027=1618 tarihinde vefat etmiştir; mezarı Şehzâdebaşındadır).

73) Lonka-zâde Mustafa Efendi — Milliyeti (?); tâyini: 1613 = 1022 senesi Kânunuevvel ortaları = Şevvâl sonları; azli: 1614 = 1023 senesi Teşrinisâni sonları = Şevvâl evâhiri; defterdarlık müddeti: Takrîben 11 ay, «Birinci defa».

(Mâliyeden yetişip Mevkufâtîlik, Harac-muhâsebeciliği ve Anadolu-defterdarlığı gibi mühim vazifelerde bulunduktan sonra Baş-defterdar olan Lonka-zâde'nin iki defa defterdarlığı vardır: Bundan sonraki için aşağıda 75 numaraya bakınız. — «Sicill-i Osmânî» de Ekmekçi-zâde Ahmed Paşa ile bu Lonka-zâde Mustafa Efendi arasında İstikamet Efendi Baş-defterdar olmuş gibi gösterilirse de, bu İstikamet Efendi 1615 = 1024 senesi 2 Mayıs = 23 Rebî'ül-âhir Cuma günü Vezir-i-a'zam ve Serdâr-ı-Ekrem Öküz-Mehmet Paşa İran seferine çıkarken Ordu-defterdarlığına tâyin edilmiştir: Ekmekçi-zâde'nin yerine Lonka-zâde'nin geçtiği Naîmâ'daki sarâhatle sâbittir. Kâtib-Çelebi de «Fezleke» sinde Ekmekçi-zâde Ahmed Paşa'ya halef olarak aşağıki maddede göreceğimiz Bâki Paşa'dan bahsetmekteyse de, bunun bir zühûl eseri olmak ihtimâli vardır).

74) Abdülbâki/Bâki Efendi/Paşa — Milliyeti (?); tâyini: 1614= 1023 senesi Teşrinisâni sonları = Şevvâl evâhiri; azli: 1615=1024 senesi 22 Mayıs = 23 Rebî'ül-ahir Cuma günü; defterdarlık müddeti: Takrîben 5 ay; «Birinci defa».

(Yeniçeri-ocağından yetişmiş olan Bâki Paşa Edirneli olmakla beraber milliyeti belli değildir. Şıkk-ı-Sânî defterdarlığından Baş-defterdarlığa terfi etmişse de beş ay sonra azledilip Bosna valiliğine gönderildikten sonra tekrar Baş-defterdar olmuştur: Yukarıki maddeye de bakınız. — Muktedir bir mâliyeci olan Bâki Paşa'nın üç defa defterdarlığı vardır: Bundan sonrakiler için aşağıda 80 ve 82 numaralara bakınız).

75) Lonka-zâde Mustafa Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1615 = 1024 senesi 22 Mayıs = 23 Rebî'ül-âhir Cuma günü; azli: 1617 = 1026 senesi ortaları; defterdarlık müddeti: Takrîben 2 sene; «İkinci defa».

(Lonka-zâde'nin ilk defterdarlığı için yukarda 73 numaraya bakınız. — Bu seferki azlinin ay ve gün tarihleri belli olmadığı için defterdarlık müddetinin tamamiyle tesbiti kabil olamamıştır: Buradaki bir sene müddet a'zamîsidir. — Bu ikinci defterdarlığından bir müddet sonra vefat etmiş olduğu rivayet edilen Lonka-zâde'nin iki defterdarlık müddeti cem'an 3 sene tutmaktadır).

BİRİNCİ AHMED DEVRİYLE BİRİNCİ MUSTAFA'NIN İLK SALTANATI ve İKİNCİ OSMAN DEVRİ:

76) Rizeli-Hasan Paşa — Milliyeti: Türk yahut Laz; tâyini: 1617= 1026 sene ortaları; azli: 1618 = 1027 başları; defterdarlık müddeti: Takrîben 7 ay; «Birinci defa».

(Üçüncü Mehmet devri valilerinden Rizeli-Abdullah Paşa'nın oğlu olan Hasan Paşa'nın Laz olmak ihtimali kadar Türk olması da muhtemeldir: Muhtelif Mâliye hizmetlerinde bulunduktan sonra Haleb defterdarlığına kadar çıkmış ve nihayet Habeş beylerbeyliğinden Baş-defterdar olmuştur. — Üç defa defterdarlığı vardır: Bundan sonrakiler için aşağıda 79 ve 81 numaralara bakınız).

BİRİNCİ MUSTAFA'NIN İLK SALTANATI ve İKİNCİ OSMAN DEVRİ:

77) Yahni-kapan Abdülkerim Efendi/Paşa — Milliyeti : Türk; tâyini: 1618=1027 başları; azli: 1619=1628 senesi; defterdarlık müddeti: Takrîben 1 sene, 6 ay; «Birinci defa».

(Şıkk-ı-Sânî defterdarlığından Baş-defterdar olan bu Abdülkerim Paşa İlmiyyeden Mâliyeye geçen defterdarlardandır: «Yahni-kapan» lâkabı softalığı devrinde Sultan-Bâyezid imâretine devam ederken yemeklere karşı «Şiddet-i hücûmundan» kinâyedir; Istanbul'un bir mahallesi hâlâ bu ismi taşır. — «Sicill-i Osmânî» cedvelinde yukarıki maddede gördüğümüz Hasan Paşa'nın yerine 74 numarada görmüş olduğumuz Bâki Paşa geçmiş gibi gösterilip Yahni-kapan'ın ilk Baş-defterdarlığından hiç bahsedilmemekte ve ayni menbâın metnindeki «Abdülkerim Paşa: Yahni-kapan» maddesinde ise bu zât ilk defa olarak 1032=1622—1623 de Baş-defterdar olmuş gösterilmekteyse de bu doğru değildir: 1027=1618 tarihinde Bâki Paşa'nın Baş-defterdarlık pâyesiyle Şark cephesindeki «Ordûy-i-Hümâyûn defterdarlığına» tâyin edilmiş olduğu Mâliye mesleğine mensub olan Peçevî'deki sarâhatle sâbittir: 1618=1027 vukuâtının «10 Eylül» fıkrasına da bakınız. Nâimâ da Istanbul'da Yahni-kapan'ın Baş-defterdar olduğunu söylemekle Peçevî'yi te'yid ediyor demektir. — Uzun zaman Bâyezid câmiinde imamlık ve hatiplik etmiş olan Yahni-kapan'ın İlmiyyeden Mâliyeye geçişi, 72 numarada gördüğümüz meşhur Baş-defterdar Ekmekçi-zâde Ahmed Paşa'ya intisâbı üzerinedir: Muhtelif mâliye işlerinde tecribe gördüğünden ve «Çok hidmetlere karışup mâl-i Kaarûn'a mâlik» olduğundan bahsedilir; vezâret pâyesiyle taltifi 83 numarada göreceğimiz ikinci defterdarlığındadır).

İKİNCİ OSMAN DEVRİ :

78) Kalavun-Yusuf Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1619 = 1028 senesi; azli: 1620 = 1029 senesi, defterdarlık müddeti: Takriben 1 sene.

(Meslekten yetişip Genc-Osman devrinde meşhur Muallim-i-Sultânî Hoca-Ömer Efendi'ye intisâb ederek ilerliyen Yusuf Paşa vezâret pâyesiyle bir sene kadar Baş-defterdarlık ettikten sonra valilik etmiş ve Maraş beylerbeyliğinde bulunduğu sırada Sultan Osman'ın intikamını almak için ayaklanan meşhur Abaza Paşa'ya iltihak etmişse de' i'timâdını kazanamadığı için nihayet idâm edilmiştir: 1623=1032 vukuâtının «13 Mart» fıkrasına bakınız).

79) Rizeli-Hasan Paşa — Milliyeti: Türk yahut Laz; tâyini: 1620=1029 senesi; azli: 1621 = 1030 senesi 17 Eylül = 1 Zülka'de Cuma günü; defterdarlık müddeti: Takrîben 1 sene, «İkinci defa».

(Rizeli-Hasan Paşa'nın bundan evvelki ilk defterdarlığı için yukarda 76 ve bundan sonraki üçüncü defterdarlığı için de aşağıda 81 numaralara bakınız. — Hasan Paşa bu ikinci defterdarlığından Genc-Osman'ın Lehistan seferinde Vezir-i-a'zam Ohrili-Hüseyn Paşa ile beraber azledilmiştir: 1621=1030 vukuâtının «17 Eylül» fıkrasına bakınız).

80) Abdülbâki/Bâki Paşa — Milliyeti (?); tâyini: 1621=1030 senesi 17 Eylül = 1 Zülka'de Cuma günü; Genc-Osman vak'asında âsilerin elinden başını kurtarmak için saklanıp işten el çekmesi: 1622 = 1031 senesi 19 Mayıs = 8 Receb Perşenbe günü; defterdarlık müddeti: 8 ay, 2 gün; «İkinci defa».

(Bâki Paşa'nın bundan evvelki ilk defterdarlığı için yukarda 74 ve bundan sonraki için de aşağıda 82 numaralara bakınız. — Bu seferki tâyin tarihi Kâtib-Çelebi'nin «Fezleke»sindeki sarâhatla ve «Hâile-i-Osmâniyye»de İkinci Osman'ın hal'iyle Birinci Mustafa'nın ikinci cülûs günü ihtifâsı da Peçevî ile «Nev'î» mahlaslı Hüseyn-ibni-Sefer'in kayitleriyle sâbittir: Saklanmasının sebebi, Genc-Osman fâciasında âsiler tarafından kelleleri istenilen devlet-adamları listesine dâhil bulunmasıdır. İhtifâsı üzerine konağı ilkönce mühürlenmiş ve ondan sonra yağma edilmiştir).

BİRİNCİ MUSTAFA'NIN İKİNCİ SALTANATI ve DÖRDÜNCÜ MURAD DEVRİ :

81) Rizeli-Hasan Paşa — Milliyeti: Türk yahut Laz; tâyini 1622=1031 senesi 21 Mayıs = 10 Receb Cumartesi günü; azli: 1624 = 1033 senesi 3 Nisan = 14 Cumâda-l-âhire Çarşanba günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 10 ay, 13 gün; «Üçüncü defa».

(Hasan Paşa'nın bundan evvelki defterdarlıkları için yukarda 76 ve 79 numaralara bakınız. — «Sicill-i Osmânî» cedvelinde Bâki Paşa'nın yukarıki maddede

gördüğümüz ikinci defterdarlığından sonra 1034 = 1624-1625 tarihinde Ömer Paşa Baş-defterdar olmuş gösterilirse de doğru değildir: Abdülbâki Paşa'dan sonra Hasan Paşa'nın tâyin edilmiş olduğu Kâtib-Çelebi, Nâîmâ, Nev'î vesâirenin ittifâkiyle sâbittir. Azil tarihi için aşağıki maddeye bakınız. — Rizeli-Hasan Paşa'nın üç defterdarlık müddetinin mecmûu takrîben 3 sene, 5 buçuk ay tutmaktadır).

DÖRDÜNCÜ MURAD DEVRİ:

82) Abdülbâki/Bâki Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1624=1033 senesi 3 Nisan = 14 Cumâda-l-âhire Çarşanba günü; ölümü: 1625 = 1034 senesi 8 Nisan = 29 Cumâda-l-âhire Salı günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 5 gün; «Üçüncü defa».

(Bâki Paşa'nın bundan evvelki defterdarlıkları için yukarda 74 ve 80 numaralara bakınız: Üç defterdarlık müddetinin mecmûu takrîben 2 sene, 1 buçuk ay tutmaktadır; ordu defterdarlıkları bu hesaba dâhil değildir. — Buradaki tâyin tarihi, Vezir-i-a'zam Çerkeş-Mehmet Paşa'nın sadâret ve serdârlığına müsâdif olduğu hakkındaki rivayete göredir: Bununla beraber, 80 numarada bahsi geçen ihtifâsından Dördüncü Murad'ın cülûsu üzerine meydana çıktığı zaman, yâni 1032 = 1623 tarihinde tâyin edilmiş olduğu hakkında da müphem bir rivayet vardır. — Bâki Paşa, Vezir-i-a'zam Çerkes-Mehmet Paşa'nın ısyânını tenkil için çıktığı Anadolu seferinde ordu merkezi Tokat kışlağına çekildiği zaman altmış yaşını geçtiği sıralarda ölmüştür: Ölüm tarihi, o sırada Tokat'da bulunan Peçevî'nin kaydine göredir. Bunun üzerine ordu defterdarlığı Tokat defterdarı Osman Efendi'ye tevcih edilmiştir).

83) Yahni-kapan Abdülkerim Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1625 = 1034 senesi Nisan = Receb ayı; azli: 1625 = 1034 sonları; defterdarlık müddeti: Takrîben 5 ay; «İkinci defa».

(Yahni-kapan'ın bundan evvelki ilk defterdarlığı için yukarda 77 numaraya bakınız: İki defterdarlık müddetinin mecmûu takrîben 1 sene, 11 ay tutmaktadır. — Yukarıki maddede gördüğümüz selefi Bâki Paşa seferdeyken İstanbul'da kendisine vekâlet eden Yahni-kapan onun ölümü üzerine ikinci defa olarak asâleten Baş-defterdar olmuş ve hattâ vezâret pâyesi bile alınmışsa da, az zamanda bir Sipâhî isyânına sebeb olduğu için derhal azliyle malının müsâderesi hakkında irâde çıkmıştır: «Akça canlı denî âdem» olduğundan bahsedilen Yahni-kapan paralarının yerini söylemediği için «Habshânede işkence olunup hâdîd sahîfelerin kızdırup âteş levninde oldukda uryân bedenine basdurup vücûdunu bu vechile dâğ-ber-dâğ idüp» nihayet söyletmişler ve bütün servetini hazine nâmına müsâdere etmişlerdir. Zavallı Yahni-kapan Abdülkerim Paşa işte bu müdhiş işkence yaralarına dayanamıyarak ölmüştür).

84) Ebûbekir Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1625 = 1034 sonları; azli: 1625 = 1034 sonları; defterdarlık müddeti: Takrîben 1-2 ay (?); «Birinci defa».

(Osmanlı Baş-defterdarlarının en büyüklerinden olan Ebûbekir Efendi Mağnisalıdır: Meslekten yetişip bir çok Mâliye işlerinde tecribe gördükten sonra Darphâne nazırlığında bulunmuş ve mağşûş akçaları tashih ederek bastırdığı tam ayarlı sikkeler «Bekir Efendi akçası» diye şöhret bulmuştur. Doğruluğu, ciddiyeti ve mesleğindeki ihtisas ve iktidâriyle her kesin hürmetini kazanan bu kıymetli adam nihayet Şıkk-ı-Sânî defterdarlığından Baş-defterdar olmuşsa da, bu ilk defasında mevkiini pek az muhâfaza edebildiği anlaşılmaktadır: Hattâ «Sicill-i Osmânî» cedvelinde Ebûbekir Efendi'nin bu ilk defterdarlığı hiç sıraya alınmayıp yukarıki maddede gördüğümüz Yahni-kapan'ın yerine aşağıki maddede göreceğimiz Ömer Paşa geçmiş gibi gösterilmekteyse de doğru değildir; ikisinin arasında Ebûbekir Efendi'nin de bir iki ay defterdarlık ettiği Nâîmâ'daki sarâhatle sâbittir; yalnız tâyin ve azil tarihlerinin aylarıyla günleri belli değildir. — Hiç bir te'sire kapılmayıp vazifesinde istiklâliyle mârûf olan ve hattâ nihayet bu uğurda canını bile veren bu muhterem mâliyecinin iki defa defterdarlığı vardır: Bundan sonraki için aşağıda 86 numaraya bakınız).

85) Ömer Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1625 = 1034 sonları; azli: 1626 = 1035 senesi Mart = Cumâda-l-âhire ayı; defterdarlık müddeti: Takrîben 4 ay.

(Meslekten yetişmiş mâliyecilerden olup beylerbeyi pâyesiyle Baş-defterdar olan Ömer Paşa'nın defterdarlığı Kâtib-Çelebi, Nâîmâ vesâiredeki sarâhatlerle sâbittir: Bunun ordu defterdarlığından ibaret olmadığı da azlinden sonra yukarıki maddede gördüğümüz Ebûbekir Efendi'nin ikinci defa Baş-defterdar olmasından ve «iki üç sene» mevkiini muhâfaza etmiş olduğu hakkındaki kayitlerden anlaşılmaktadır. Ömer Paşa, Vezir-i-a'zam ve Serdâr-ı-Ekerm Hâfız Paşa'nın Bağdad muhâsarası esnâsında azledilmiş ve yerine yalnız ordu defterdarı sıfatiyle Tokatlı Osman Efendi tâyin edilmiştir; o sırada Baş-defterdara Istanbul'da kimin vekâlet ettiği belli değildir: Belki Ebûbekir Efendi'dir. — «Sicill-i Osmânî» de Ömer Paşa iki defa Baş-defterdar olmuş gösterilirse de doğru değildir: Aşağıda 88 numaraya bakınız).

86) Ebûbekir Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1626 = 1035 senesi Nisan = Receb ayı; azli: 1629 = 1039 senesi 1 Kânunuevvel = 14 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 3 sene, 7 ay; «İkinci defa».

(Ebûbekir Efendi/Paşa'nın bundan evvelki ilk defterdarlığı için yukarda 84 numaraya bakınız: İki defterdarlık müddetinin mecmûu takrîben 3 sene, 9 ay tutmaktadır. — En büyük Osmanlı mâliyecilerinden olan Ebûbekir Paşa'nın vezâreti işte bu ikinci defterdarlığındadır: 1626=1036 senesi 4 Kânunuevvel=15 Rebî'ül-evvel Cuma günü Vezir-i-a'zam Halil Paşa Serdâr-ı-Ekremlikle Abaza Paşa ısyânını bastırmak üzere Istanbul'dan hareket ederken Ebûbekir Paşa da ilâveten ordu defterdarı olarak beraber gitmiş, 1628=1037 senesi 6 Nisan=1 Şa'ban Perşenbe günü Sadâret-Kaymakamı olmuş, daha sonra hunhar Vezir-i-a'zam ve Serdâr-ı-Ekrem Boşnak-Husrev Paşa'nın Bağdad seferine de ayni sıfatla iştirâk etmiş, fakat nihayet ordu Mardin civârındaki Koçhisar konağına geldiği zaman bu büyük mâliyecinin «Azîm şan sâhibi» olmasından ürküp kendisinden memnun olmıyan askerin onu Serdâr-ı-Ekrem intihâb etmek ihtimâlinden korkan Boşnak-

Husrev doğruluğuyla iktidârından başka bir günâhı olmıyan bu muhterem ihtiyarı azlettikten bir kaç gün sonra Musul yolunda boğdurarak idâm ettirmiştir: Boşnak-Husrev'in en müdhiş cinâyeti işte budur; bilhassa Ebûbekir Paşa'nın tok sözlerine dayanamadığından bahsedilir).

87) Softa-Mustafa Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1629 = 1039 senesi 1 Kânunuevvel=14 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; Yeniçeriler tarafından parçalanması: 1632 = 1041 senesi 22 Mart = 1 Ramazan Pazartesi günü; defterdarlık müddeti: 2 sene, 3 ay, 21 gün.

(Yeniçeri-ağalarından Kapdan-ı-deryâ ve yukarıki maddede gördüğümüz Bağdad seferi esnâsında da Ebûbekir Paşa'nın yerine Rumeli beylerbeyliğinden Baş-defterdar olan bu Sûhte = Softa-Mustafa Paşa'nın Kapdanlığı için «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 48 numaraya bakınız. — 1036=1626-1627 tarihinde vezâret pâyesi almış olan Mustafa Paşa'nın tıpkı selefi Ebûbekir Paşa gibi hiç bir günâhı olmadığı halde Yeniçeriler tarafından parçalanması, Boşnak Vezir-i-a'zam Receb Paşa'nın rakîplerini ortadan kaldırmak için tertib ettirdiği Zorba ısânındadır: 1632=1041 vukuâtının «12 Mart» fıkrasına bakınız. — Bu askerî ısyan esnâsında saklanmış olan zavallı Mustafa Paşa bir kaç gün arandıktan sonra bulunup kılıç ve hançer «üşürülerek» şehîd edilmiş ve kanlı cesedi Sultanahmet meydanında bir dut ağacına asılıp teşhir olunmuştur. — Bu Mustafa Paşa bâzı menbâlarda 89 numaradaki Mustafa Paşa ile karıştırılır: Hüviyeti için o numaraya bakınız).

88) Hüseyn Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1632=1041 senesi 22 Mart = 1 Ramazan Pazartesi günü; azli: 1632 = 1042 senesi Eylül-Teşrinievvel = Rebî'ül-evvel ayı; defterdarlık müddeti: Takrîben 6 buçuk ay.

(Yeniçeri-kâtipliğiyle Arpa-Eminliği gibi vazifelerde bulunduktan sonra Baş-defterdar olan bu Hüseyn Efendi «Sicill-i Osmânî» cedveline alınmayıp onun yerine 85 numarada gördüğümüz Ömer Paşa ikinci defa olarak Defterdar olmuş gibi gösterilirse de doğru değildir: Yukarıki maddede gördüğümüz Mustafa Paşa'nın yerine Hüseyn Efendi'nin tâyin edildiği Kâtib-Çelebi, Nâîmâ vesâire gibi menbâların ittifakıyle sâbittir).

89) Prevezeli-Mustafa Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1632 = 1042 senesi Eylül-Teşrinievvel = Rebî'ül-evvel ayı; idâmı: 1633 = 1042 senesi 18/19 Haziran = 10/11 Zülhicce Cumartesi/Pazar gecesi; defterdarlık müddeti: Takrîben 8 buçuk ay.

(Bu Prevezeli-Mustafa Paşa ile 87 numarada gördüğümüz Softa-Mustafa Paşa'yı Kâtib-Çelebi «Fezleke»sinde birbirine karıştırmış ve Nâîmâ da bu karışıklığa dikkat etmiyerek aynen tekrar etmiştir: Her iki menbâda da Softa-Mustafa Paşa bu sefer Baş-defterdar olmuş gibi gösterildiği için, 87 numarada Yeniçeriler tarafından şehîd edildiği görülen Mustafa Paşa Prevezeli gibi görünmektedir! Halbuki 87 numaradaki Mustafa Paşa, 86 numaradaki Ebûbekir Paşa Bağdad seferinde idâm edildiği zaman Rumeli beylerbeyliğinden Baş-defterdar olmuştur

ve o da Softa-Mustafa Paşa'dır: Prevezeli-Mustafa Paşa'nın Rumeli beylerbeyliği yoktur; fazla olarak o sefer esnâsında Rumeli beylerbeyliğinden Baş-defterdar olan Mustafa Paşa'nın Niğdeli Softa-Mustafa Paşa olduğu gene Naîmâ'nın tasrihiyle sâbittir: Bu suretle Naîmâ kendikendini nakzetmiş olduğunun da farkında olmamıştır. — Bundan evvel Matbah-eminliğiyle Şıkk-ı-Sânî defterdarlığında bulunmuş olan Prevezeli-Mustafa Paşa'nın idâmına sebeb, pâdişahın teveccühüne mağrur olarak «İbâdullâha hüsn-i-muâmele itmemesi»dir; aşağıki maddede göreceğimiz gibi halefinin çevirdiği entrikaların te'sirinden de bahsedilir; idâm tarihi «Mâh-ı Zülhicce'nün on ikinci gicesi ki leyle-i Yekşenbih» gösterilirse de, hakikî takvimde Pazar gecesi o ayın 10/11 inci gecesine tesadüf ettiği için, aradaki bir günlük farkın her halde bir «Rüyet-i-hilâl» den mütevellid olduğu anlaşılmaktadır. — Bu Mustafa Paşa'nın oğlu olan Defterdar-zâde Mehmet Paşa için aşağıda 114 numaraya bakınız).

90) Mostarlı-İbrahim Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1633 = 1042 senesi 18/19 Haziran = 10/11 Zülhicce Cumartesi/Pazar gecesi: idâmı: 1636 = 1046 senesi 25 Ağustos = 23 Rebî'ül-evvel Pazartesi günü; defterdarlık müddeti: 3 sene, 2 ay, 6 gün.

(Meslekten yetişmiş muktedir bir mâliyeci olan İbrahim Paşa «Melek-haslet» gösterilirse de, yukarıki maddede gördüğümüz selefinin fecî âkıbetinde oynadığı rolle kendi fecî âkıbetine sebeb olan entrikası, seciyyesinin meleklikle hiç alâkadâr olmadığını göstermektedir: Vezir-i-a'zam ve Serdâr-ı-Ekrem Tabanı-yassı Mehmet Paşa Safavîlere karşı Erzurum karargâhında bulunduğu sırada pâdişaha gizli bir arîza yazıp Sadâret makamı kendisine tevcih edildiği takdirde Hazineye te'min edeceği menfaatlerden bahsetmişse de, Dördüncü Murad Baş-defterdarın bu gizli tezkiresini Vezir-i-a'zama göndermiş ve o da İbrahim Paşa'yı otağına çağırtıp derhal idâm ettirmiştir).

91) Sofu-Mehmet Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1636=1046 senesi 25 Ağustos = 23 Rebî'ül-evvel Pazartesi günü; azli: 1639 = 1049 senesi 31 Mayıs = 28 Muharrem Salı günü; defterdarlık müddeti: 2 sene, 9 ay, 7 gün; «Birinci defa».

(74, 80 ve 82 numaralarda gördüğümüz Bâki Paşa'nın kethudâlığından yetişmiş olan bu Mehmet Paşa «Koca», «Mevlevî» ve «Sofu» lâkaplarıyla anılır: «Koca» lâkabı ihtiyarlığından ve diğerleri de Mevlevîlik taslamasından kinâyedir; Hacılığı da vardır. — Yeniçeri-ağalığında ve vezâret pâyesiyle bâzı valiliklerde bulunmuş olan Sofu-Mehmet Paşa Aydın Muhassıllığından Baş-defterdar olmuştur; cehâletiyle mâruf olan bu ihtiyarın üç defa Defterdarlığından başka bir defa sadâreti bile vardır: Aşağıda 93 ve 95 numaralarla «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 95 numaraya bakınız. — Sofu-Mehmet Paşa, Dördüncü Murad Bağdad fethinden dönerken yolda azledilmiştir. — Bu isimde bir Baş-defterdar daha vardır. Aşağıda 111 numaraya bakınız).

DÖRDÜNCÜ MURAD ve SULTAN İBRAHİM DEVİRLERİ:

92) Defterdar-zâde İbrahim Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1639= 1049 senesi 31 Mayıs = 28 Muharrem Salı günü; azli: 1641-1642 = 1051 senesi; defterdarlık müddeti: Takrîben 2 sene.

(Kanunî devrinin mesleğinde ihtisas ve iktidâriyle meşhur Baş-defterdarlarından Mustafa-Çelebi'nin torunu ve eski Anadolu-defterdarlarından Abdurrahman-Çelebi'nin oğlu olduğu için «Defterdar-zâde» denilen İbrahim Paşa Kastamonu valiliğinden ma'zul bulunduğu sırada Baş-defterdar olmuştur: Dedesi için yukarda 26 numaraya bakınız. — Azlinin ay ve gün tarihleri belli olmadığı için Defterdarlık müddetinin tamamiyle tesbiti kabil olamamıştır).

SULTAN İBRAHİM DEVRİ:

93) Sofu-Mehmet Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1641-1642=1051 senesi; azli: 1643 = 1053 senesi 8/9 Kânunuevvel = 26/27 Ramazan Salı/Çarşanba gecesi; defterdarlık müddeti: Takrîben 2 sene, «İkinci defa».

(Sofu Paşa'nın ilk defterdarlığı için yukarda 91 numaraya, bundan sonraki için aşağıda 95 numaraya ve sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 95 numaraya bakınız. — Kâtib-Çelebi bu seferki azil tarihini 1054 = 1644 senesi 8 Muharrem = 17 Mart Perşenbe gününe müsâdif gösterirse de bir zühûl ihtimâli vardır).

94) Hacı/Kara-Hasan Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1643 =1053 senesi 8/9 Kânunuevvel = 26/27 Ramazan Salı/Çarşanba gecesi; azli: 1644 = 1054 senesi 12 Mart = 3 Muharrem Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 3 ay, 4 gün.

(Meslekten yetişip bir aralık Baş-defterdar kaymakamlığında da bulunmuş olan bu Kara-Hasan Efendi azledildiği zaman Trablusuşam beylerbeyliğine tâyin edilmiş ve ondan sonra da muhtelif valiliklerde bulunmuştur).

95) Sofu-Mehmet Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1644=1054 senesi 12 Mart = 3 Muharrem Cumartesi günü; azli: 1644 = 1054 senesi 1 Ağustos = 27 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi günü; defterdarlık müddeti: 4 ay, 20 gün; «Üçüncü defa».

(Sofu yahut Koca veyahut Mevlevî Mehmet Paşa'nın bundan evvelki defterdarlıkları için yukarda 91 ve 93 numaralara, sadâreti için de Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 95 numaraya bakınız: Üç defterdarlık müddetinin mecmûu takrîben 5 sene, 2 ay tutmaktadır. — Sofuluğuyla mârûf olan Koca-Mehmet Paşa bu seferki azli üzerine izin alıp Hacc'e gittiği için, üç lâkabına dördüncü olarak bir de Hacılık inzımâm etmiştir).

96) Sâlih Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1644 = 1054 senesi 1 Ağustos = 27 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi günü; sadâreti üzerine Baş-defterdarlıktan ayrılması: 1645 = 1055 senesi 17 Kânunuevvel = 28 Şevvâl Pazar günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 4 ay, 16 gün.

(Defter-eminliği ve Tersâne-emâneti gibi vazifelerde bulunduktan sonra Yeniçeri-ağalığından vezâret pâyesiyle Baş-defterdar olan bu Sâlih Paşa hîlekârlığıyla çabuk yükselmiş bir «Rind-i kallâş» sayılır: Sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 92 numaraya ve araba yasağı yüzünden idâmı için de 1647 = 1057 vukuâtının «16 Eylül» fıkrasına bakınız).

97) Kapucu-başı/Kara-Musa Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1645 = 1055 senesi 17 Kânunuevvel = 28 Şevvâl Pazar günü; Deryâ-kapdanlığına nakli: 1647=1056 senesi Kânunusâni = Zülhicce ayı; defterdarlık müddeti: Takrîben 1 sene, 1 ay.

(Sultan İbrahim'in meşhur müsâhibesi Şeker-pâre Hâtun'un kocası olduğu için devletin en büyük makamlarına çıkarılan bu Kara-Musa Paşa vezâret pâyesiyle Yeniçeri-ağası olduktan sonra selefinin sadâreti üzerine Baş-defterdarlığa yükseltilmiştir. Kapdanlığı için «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 63 ve 5 günlük gıyâbî sadâreti için de «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 93 numaralara bakınız).

98) Hezâr-pâre Ahmed Paşa — Milliyeti: Rum (?); tâyini: 1647 = 1056 senesi Kânunusâni = Zülhicce ayı; sadâreti üzerine Baş-defterdarlıktan ayrılması: 1647 = 1057 senesi 21 Eylül = 21 Şa'ban Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: Takrîben 8 ay.

(Mevkufâtîlik ve Defterdar-eminliği gibi vazifelerde bulunduktan sonra Baş-defterdar olan bu Ahmed Paşa'ya «Hezâr-pâre» lâkabı idâm edildiği zaman cesedinin «pâre pâre» edilmesinden dolayı ölümünden sonra verilmiş ve tarihte işte bu fecî lâkapla şöhret bulmuştur. — Sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 94 numaraya ve idâmı için de 1648 = 1058 vukuâtının «7/8 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Hezâr-pâre'nin kardeşi İbrahim Paşa'nın da Baş-defterdarlığı vardır: Aşağıda 101 ve 106 numaralara bakınız).

99) Halıcı-oğlu Mehmet Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1647 = 1057 senesi 21 Eylül = 21 Şa'ban Cumartesi günü; azli: 1648 = 1058 senesi Şubat-Mart=Safer ayı; defterdarlık müddeti: Takrîben 6 ay; «Birinci defa».

(Dördüncü Murad devri valilerinden Halıcı-zâde Mustafa Paşa'nın oğlu olan bu Mehmet Paşa meslekten yetişmiş mâliyecilerdendir: Istanbul'un «Halıcıoğlu» semti bu âilenin adını taşır. — Halıcı-oğlu'nun üç defa defterdarlığı vardır: Bundan sonrakiler için aşağıda 104 ve 112 numaralara bakınız. — Azil sebebi, Sultanahmet'deki İbrahim-Paşa sarayını «Menkûhası olan sekizinci hasekiye virüp» tefrişini emreden Sultan İbrahim'in dükkânlardan müsâdere suretiyle alınan «Envâ-ı dîbâ ve zîbâ ve semmûr-u-vaşak» la tertib edilmiş mefrûşâtı beğenmemesidir: Hattâ bu yüzden Defterdar Paşa bir müddet hapis bile edilmiştir).

SULTAN İBRAHİM ve DÖRDÜNCÜ MEHMET DEVİRLERİ:

100) Köse-İsmail Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1648=1058 senesi Şubat-Mart=Safer ayı; azli: 1649=1059 senesi 15 Ağustos = 6 Şa'-ban Pazar günü; defterdarlık müddeti: Takrîben 1 şene, 5 ay.

(Mâliyeden yetişip Defter-eminliğinden vezâret pâyesiyle Baş-defterdar olan Köse-İsmail Paşa azlinden sonra Kubbe-vezirliği ve valilik gibi bâzı mühim mevkilerde daha bulunduktan sonra 1061 = 1651 tarihinde vefat etmiştir).

DÖRDÜNCÜ MEHMET DEVRİ:

101) Hezâr-pâre-birâderi İbrahim Paşa — Milliyeti: Rum (?); tâyini: 1649=1059 senesi 15 Ağustos = 6 Şa'ban Pazar günü; azli: 1650 = 1060 senesi 20 Haziran = 20 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; defterdarlık müddeti: 10 ay, 6 gün; «Birinci defa».

(98 numarada gördüğümüz Hezâr-pâre Ahmed Paşa'nın kardeşi olan bu İbrahim Paşa sarhoşluğuyla meşhurdur. — Ağabeysinin sadâreti zamanında Kethudâlığında = Dâhiliyye nâzırlığında bulunmuş ve sarhoşluğundan dolayı azledilip tabanlarına iki yüz değnek vurulmuştur; bununla beraber biraz sonra Bağdad beylerbeyliğine gönderilmiş ve bu son vazifesinden ma'zul bulunduğu sırada Baş-defterdar olmuştur. — Bundan sonraki defterdarlığı için aşağıda 106 numaraya bakınız).

102) Zurnazen-Mustafa Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1650=1060 senesi 20 Haziran = 20 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; azli: 1650 = 1060 senesi 10 Teşrinievvel = 14 Şevvâl Pazartesi günü; defterdarlık müddeti: 3 ay, 20 gün; «Birinci defa».

(Rumeli beylerbeyliğinden ma'zul bulunduğu sırada Baş-defterdar olan bu ehliyetsiz adamın iki defa defterdarlığıyla bir defa Deryâ-kapdanlığı ve «Vak'a-i-vakvâkıyye»de 4 saatlik bir de sadâreti vardır: Bunlar için aşağıda 108 numaraya, «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 74 ve «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 106 numaralara bakınız).

103) Emîr-Mustafa Şerif Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1650 = 1060 senesi 10 Teşrinievvel = 14 Şevvâl Pazartesi günü; azli: 1651 = 1061 senesi Eylül = Şevvâl ayı; defterdarlık müddeti: Takrîben 11 ay; «Birinci defa».

(Yeniçeri-ağalığından Bolu sancak-beyliğine gönderildikten sonra Baş-defterdar olan Divrikli Emîr-Mustafa Paşa'nın iki defa defterdarlığı vardır: İkincisi için aşağıda 107 numaraya bakınız).

104) Halıcı-oğlu Mehmet Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1651=1061 senesi Eylül = Şevvâl ayı; azli: 1651 = 1062 senesi 14 Kânunuevvel = 1 Muharrem Perşenbe günü; defterdarlık müddeti : Takrîben 3 ay; «İkinci defa».

(Halıcı-oğlu'nun bundan evvelki ilk defterdarlığı için yukarda 99 ve bundan sonraki için de aşağıda 112 numaralara bakınız).

105) Sarı-Ali Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1651 = 1062 senesi 14 Kânunuevvel = 1 Muharrem Perşenbe günü; isti'fâsı : 1652 = 1062 senesi 1 Şubat = 20 Safer Perşenbe günü; defterdarlık müddeti: 1 ay, 19 gün; «Birinci defa».

(Meslekten yetişip Baş-muhâsebecilikten ma'zul bulunduğu sırada Baş-defterdar olan Sarı-Ali Efendi Istanbulludur; iki defa defterdarlığı vardır: Bundan sonraki için aşağıda 115 numaraya bakınız).

106) Hezâr-pâre-birâderi İbrahim Paşa — Milliyeti: Rum (?); tâyini: 1652 = 1062 senesi 1 Şubat = 20 Safer Perşenbe günü; ölümü : 1652 = 1062 senesi 22 Şubat = 12 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; defterdarlık müddeti: 21 gün; «İkinci defa».

(İbrahim Paşa'nın ilk defterdarlığı için yukarda 101 numaraya bakınız. — İhtiyar ve ma'lûl olduğu halde bu sefer para yedirerek ikinci defa Defterdar olan bu meşhur sarhoşun iki defterdarlık müddeti cem'an 10 ay, 27 gün tutmaktadır. Kardeşinin defterdarlığı için yukarda 98 numaraya bakınız).

107) Emîr-Mustafa Şerif Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1652 = 1062 senesi 22 Şubat=12 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; azli: 1652=1062 senesi 9 Ağustos = 4 Ramazan Cuma günü; defterdarlık müddeti: 5 ay, 16 gün; «İkinci defa».

(Emîr Paşa'nın bundan evvelki ilk defterdarlığı için yukarda 103 numaraya bakınız : İki defterdarlık müddetinin mecmûu takrîben 1 sene, 4 buçuk ay tutmaktadır).

108) Zurnazen-Mustafa Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1652= 1062 senesi 9 Ağustos = 4 Ramazan Cuma günü; azli: 1653 = 1063 senesi 1 Nisan = 3 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; defterdarlık müddeti : 7 ay, 23 gün; «İkinci defa».

(Bâzan «Boruzan» lâkabiyle de anılan Zurnazen'in bundan evvelki ilk defterdarlığı için yukarda 12 numaraya bakınız. — Kâtib-Çelebi azil tarihini «17 Cumâda-l-ûlâ = 15 Nisan Salı» gününe müsâdif gösterirse de, o tarih Zurnazen'in azil tarihi değil, halefinin tâyin tarihidir. Bu noktada daha sarîh olan Nâîmâ ise «Cumâda-l-ûlâ gurresine müsâdif düşen ibtidâ'-i Nisân» gününden bahsetmek-

tedir: Fakat burada kasdettiği Nisan başı «Julien» değil, «Grégorien» takvimindeki Nisan olduğuna göre hakikî Hicret takvimindeki Cumâda-l-ûlâ'nın «gurre»-sine, yâni birinci gününe değil, 3 üncü gününe tesadüf etmiş olması lâzımgelir. — Zurnazen-Mustafa Paşa'nın iki defterdarlık müddetinin mecmûu 11 ay, 13 gün tutmaktadır. — Kapdanlığı için «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 74 ve «Vak'a-i-vakvâkıyye»de 4 saat süren sadâreti için de «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 106 numaralara bakınız).

109) Moralı-Mustafa Ağa/Paşa — Milliyeti: Rum (?); tâyini: 1653 = 1063 senesi 15 Nisan = 17 Cumâda-l-ûlâ Salı günü; azli: 1655 =1065 senesi 27 Şubat = 20 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 10 ay, 12 gün.

(Gümrükçü-Ali Ağa isminde birinin köleliğinden yetişmiş olması mühtedi bir Rum olduğuna delâlet eden bu Mustafa Ağa beylerbeyi pâyesiyle Baş-deftedarlığa tâyininden bir müddet sonra vezâret pâyesi de almış ve hattâ Sadâret makamına bile göz dikmiştir: «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 102 numarayla bahsi geçen İpşir Mustafa Paşa Sadr-ı-a'zam olup İstanbul'a gelir gelmez ilk iş olarak «Mevâcibe züyûf akça katmak» bahânesiyle Baş-defterdarı azlettirmesi işte bundan dolayıdır; hattâ Sadâret mührünü elde etmek için pâdişaha rüşvet teklif etmiş olduğundan bile bahsedilir! Bir rivayete göre de İpşir Paşa'nın muvâsalatından bir kaç hafta evvel «Dörder at çeker yirmi altı araba zer-ü-sîm»ini bir gece karanlığında Mora'ya kaçırmıştır! Moralı-Mustafa Paşa azledildiği zaman ilkönce hapsolunup bütün serveti müsâdere edildikten sonra sürgüne gönderilirken daha İzmit'e varmadan evvel yetiştirilen bir ferman mucibince yolda idâm ediliverniştir. — Naîmâ azil tarihini iki gün sonra gösterirse de, Fındıklılı-Mehmed Ağa'nın daha kuvvetli olan rivayeti tercih edilmiştir).

110) Kılavuz/Köse-Ali Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini: 1655= 1065 senesi 27 Şubat = 20 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; istî'fâsı: 1655 = 1065 senesi 11 Mayıs = 5 Receb Salı günü; defterdarlık müddeti: 2 ay, 12 gün.

(Bu Ali Paşa «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 101 numarayla gördüğümüz Derviş Mehmet Paşa'nın Kethudâlığını = Dâhiliyye nâzırlığını yaptıktan sonra, ona halef olan İpşir Mustafa Paşa'nın ısrâriyle Baş-defterdarlığı kabul etmiştir. — Köse Paşa'nın Deryâ-kapdanlığı da vardır: «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinde 86 numaraya bakınız).

111) Sofu-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1655=1065 senesi 11 Mayıs = 5 Receb Salı günü; istî'fâsı: 1655 = 1066 senesi 5 Kânunuevvel = 6 Safer Pazar günü; defterdarlık müddeti 6 ay, 25 gün.

(Mâliyeden yetişmiş olan bu Sofu-Mehmet Paşa beylerbeyi pâyesiyle Baş-defterdarlığa çıkarılmışsa da, Yeniçerilerin mevâcibini tesviye edebildiği halde Sipâ-

hilerin tahsisatına para yetiştiremediği için evinin camları kırılmış ve zavallı adam kellesini kurtarmak için isti'fâya mecbur olmuştur; defterdar konaklarının camlarını kırmak o zamanlar artık âdet hükmünü almış sayılır: Aşağıda 117 numaraya da bakınız. — Bu Sofu Paşa, yukarda 91, 93 ve 95 numaralarda gördüğümüz Sofu-Mehmet Paşa ile karıştırılmamalıdır).

112) Halıcı-oğlu Mehmet Paşa — Milliyeti : (?); tâyini : 1655 = 1066 senesi 5 Kânunuevvel = 6 Safer Pazar günü; azli: 1656 = 1066 senesi 29 Şubat = 4 Cumâda-l-ûlâ Salı günü; defterdarlık müddeti: 2 ay, 25 gün; «Üçüncü defa».

(Halıcı-oğlu'nun bundan evelki defterdarlıkları için yukarda 99 ve 104 numaralara bakınız: Üç defterdarlık müddetinin mecmûu takrîben 1 sene tutmaktadır. — Asker mevâcibine züyûf akça karıştırmış olmak töhmetiyle «Vak'a-i-vakvâkıyye»ye tesadüf eden bu seferki azlinde Yedikule zındanına atılmış olan Halıcı-oğlu Mehmet Paşa bir hafta sonra kemend atılarak boğulmuş ve cenâzesi üç gün teşhir edildikten sonra Mahmudpaşa câmiindeki mezarına gömülmüştür. — Azil tarihi umumiyetle «3 Cumâda-l-ûlâ» gösterilirse de, burada gün ismine göre tashih edilmiştir).

113) Karagöz-Mehmet Paşa — Milliyeti: Laz; tâyini: 1656 = 1066 senesi 29 Şubat = 4 Cumâda-l-ûlâ Salı günü; azli: 1656 = 1066 senesi 5 Mart = 9 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; defterdarlık müddeti: 5 gün.

(Sadâret-Kethudâlığı = Dâhiliyye nâzırlığı, Yeniçeri-ağalığı ve vezâret pâyesiyle beylerbeyilik gibi bâzı mühim mevkilerde bulunduktan sonra Baş-defterdar olan bu tâli'siz Karagöz Paşa'nın defterdarlığı «Vak'a-i-vakvâkıyye» gibi büyük bir askerî isyâna tesadüf ettiği için ancak beş gün sürebilmiş ve azlinden sonra ilkönce hapsedilmiş ve bir müddet sonra da kellesi uçurulmuştur).

114) Defterdar-zâde Mehmet Paşa — Milliyeti: Arnavut; tâyini : 1656=1066 senesi 5 Mart = 9 Cumâda-l-ûlâ Salı günü; azli: 1656 = 1066 senesi 25 Nisan = 1 Receb Salı günü; defterdarlık müddeti: 1 ay, 21 gün.

(89 numarada gördüğümüz Prevezeli-Mustafa Paşa'nın oğlu olduğu için «Defterdar-zâde» denilen bu Mehmet Paşa Mâliyede yetiştirildikten sonra muhtelif valiliklerde bulunmuş ve nihayet «Mevrûs-i peder» sayılan Baş-defterdarlığa vezâret pâyesiyle tâyin edilmiştir. — Bir taraftan Sadâret makamına göz dikmesi ve bir taraftan da ilmî seviyyesiyle mizâcının istiklâline kapılarak «Müft-i fitne» denilen Şeyh-ül-İslâm Memik-zâde Mustafa Efendi'ye ehemmiyet vermemesi Sadr-ı-a'zam Abaza-Siyavuş Paşa ile Memik-zâde'yi kendisine karşı birleştirmiş, bunlar bir takım ihtilâslar isnâd ederek pâdişahı kandırmış ve işte bu yüzden zavallı Defterdar-zâde azledildiği gün hapsedilip ertesi gün idâm olunmuştur : Anasının Şeyh-ül-İslâma gidip nefyiyle iktifâ edilmesi için yalvardığı halde büyük bir kabalık gösteren Memik-zâde'nin zavallı kadını koğduğundan bahsedilir; bu kadıncağız hem kocasının, hem oğlunun idâmını görmüştür. — Çok tuhaf bir tesadüf eseri olarak Defterdar-zâde'nin felâketine sebeb olan Siyavuş Paşa o gece öldüğü için, ertesi gün her ikisinin cenâze namazı ayni namaz vaktinde kılınmıştır!).

115) Sarı-Ali Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1656=1066 senesi 25 Nisan = 1 Receb Salı günü; azli: 1656 = 1066 senesi 23 Temmuz = 1 Şevvâl Pazar günü; defterdarlık müddeti: 2 ay, 28 gün; «İkinci defa».

(Sarı-Ali Efendi'nin bundan evvelki ilk defterdarlığı için yukarda 105 numaraya bakınız: İki defterdarlık müddetinin mecmûu ancak 4 ay, 17 gün tutmaktadır. — Aşağıki maddeye de bakınız).

116) Saçbağı-Mehmet Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1656 = 1066 senesi 23 Temmuz = 1 Şevvâl Pazar günü; azli: 1656 = 1066 senesi 14 Eylül = 25 Zülka'de Perşenbe günü; defterdarlık müddeti: 1 ay, 22 gün.

(Muhtelif valiliklerde bulunmuş olan ve «Çağırgan» lâkabiyle de anıldığı rivayet edilen bu Saç-bağı Paşa'nın Baş-defterdarlığa tâyini Vezir-i-a'zam Boynu-eğri Mehmet Paşa'nın kaynı olmasındandır: Selefi Sarı-Ali Efendi'nin azline sebeb işte budur. Eniştesine güvenerek Mâliyeyi altüst eden Saç-bağı'nın «Vezir-i-a'zamın ve kendünün hazînelerini ma'mûr ve Hazîne-i Sultânîyi vîrân» ettiğinden bahsedilir: Hattâ:

Saç-bağı devran senündür şimdilik

nakaratlı bir şarkı bile bestelenip dillerde destan olmuşsa da o parlak «devrân» iki ay bile sürmemiştir! Bir rivayete göre eniştesi kendisini «Irz-u-mâliyle vartadan kurtarmak» için azlettirmiştir!).

117) Divrikli Hacı-Mehmet Ağa/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1656 = 1066 senesi 14 Eylül = 25 Zülka'de Perşenbe günü; azli: 1656 = 1067 senesi 2 Kânunuevvel = 14 Safer Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 2 ay, 18 gün.

(Sadâret-Kethudâlığı = Dâhiliyye nâzırlığı ile diger bâzı mühim mevkilerde bulunduktan sonra Baş-defterdar olan Divrikli'nin azline sebeb, Hazinede para olmadığı için evini taşlayıp camlarını kıran Sipâhilerden korkmasıdır: Bu gibi vaziyetlere karşı Baş-defterdarların konaklarında her pencere için bir kaç ihtiyat cam ve çerçeve bulundurulduğundan bile bahsedilir! Yukarda 111 numaraya da bakınız. Vezir-i-a'zam Köprülü-Mehmet Paşa sabır ve sebat tavsiyesinde bulunmuşsa da Divrikli dinlemediği için azledilmiştir: Tabiî bu azil bir nevi isti'fâ demektir; Baş-defterdarın istifâları umumiyetle kellelerini kurtarmak içindir!).

118) Şeytan/Melek-İbrahim Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1656=1067 senesi 2 Kânunuevvel = 14 Safer Cumartesi günü; Mısır valiliğine nakli: 1661 = 1071 senesi 26 Nisan = 26 Şa'ban Salı günü; defterdarlık müddeti: 4 sene, 4 ay, 25 gün.

(Selefi Hacı-Mehmet Ağa gibi Divrikli olan İbrahim Paşa Baş-bakı-kulluğundan, yâni Mâliye Baş-müfettişliğinden Baş-defterdar olmuş ve bir müddet sonra

da vezâret pâyesiyle taltif edilmiştir. — Defterdarlığından sonra ilkönce Mısır ve en nihayet Budin beylerbeylikleri gibi bir çok mühim valiliklerde ve bir aralık da Kubbe-vezirliğinde bulunmuş olan Şeytan-İbrahim fevkalâde zekâsı ve kahramanlıklarıyla meşhurdur: «Şeytan» lâkabı işte bundandır; «Melek» lâkabı da Avusturyalılara karşı Budin kalesini büyük bir şecâatle müdâfaa edip muhâsaradan kurtarması üzerine Dördüncü Mehmet tarafından Hatt-ı-Hümâyun'la tevcih edilmiş ve ayni zamanda Macaristan serdârı olmuştur: 1684 = 1095 vukuâtının «2/3 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. Bu büyük kahraman nihayet Vezir-i-a'zam Kara-İbrahim Paşa'nın istirkabı yüzünden vâhi bahânelerle idâm edilmiş ve bu müdhiş cinâyet netice itibariyle Budin'in ve bütün Macaristan'ın elden çıkmasına sebeb olmuştur: 1685 = 1097 vukuâtının «18 Kânunuevvel» ve 1686 = 1097 vukuâtının da «2 Eylül» fıkralarına bakınız. — Melek-İbrahim Paşa Dördüncü Murad'ın kızlarından Rukıye-Sultan'la evlenmiş olduğu için dâmâdıdır; Fatma ve Ayşe Hanım-Sultanlar isminde iki kızı kalmıştır; o devrin valilerinden Koca-İsmail Paşa isminde bir kardeşi de vardır. — Defterdar-burnu mescidini işte bu Melek-İbrahim Paşa yaptırmıştır: O civarda diger bir takım hayrâtı daha vardır).

119) Darbhâneci Hacı-Hüseyn Ağa/Paşa — Milliyeti: Türk (?): tâyini: 1661 = 1071 senesi 26 Nisan = 26 Şa'ban Salı günü; azli: 1662 = 1072 senesi 3 Mayıs = 14 Ramazan Çarşanba günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 7 gün.

(Selefi gibi Baş-Bakı-kulluğundan = Mâliye Baş-müfettişliğinden Rumeli beylerbeyi pâyesiyle Baş-defterdar olan bu Hacı-Hüseyn Paşa azlinde Van valiliğine gönderilmiş ve bir iki vilâyet daha dolaştıktan sonra nihayet Rumeli beylerbeyliğinde vefât etmiştir).

120) Cebeci-Ahmed Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1662=1072 senesi 3 Mayıs = 14 Ramazan Çarşanba günü; Mısır valiliğine nakli: 1675 = 1086 senesi 27 Ağustos = 5 Cumâda-l-âhire Salı günü; defterdarlık müddeti: 13 sene, 3 ay, 25 gün.

(Cebeci-başılıktan Baş-defterdar olan bu Ahmed Paşa'nın büdce bozuk ve sikke mağşuş olduğu bir devirde on üç seneden fazla mevkiini muhâfaza edebilmesi her halde çok büyük bir muvaffakıyettir: Defterdarlığında vezâret pâyesi de almış ve hattâ defterdarlıkla dördüncü vezirliği cem'etmiştir. — Mısır beylerbeyliğinden sonra muhtelif eyâletlerde bulunmuş olan Ahmed Paşa İstanbulludur. — Yanova valisi iken iştirâk ettiği 1683=1094 Viyana muhâsarasında vefat etmiştir).

121) Defterdar-zâde Hacı-Mehmet Muhlis Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1675 = 1086 senesi 27 Ağustos = 5 Cumâda-l-âhire Salı günü; azli: 1677 = 1088 senesi 15 Mayıs = 12 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 8 ay, 19 gün.

(105 ve 115 numaralarda gördüğümüz Sarı-Ali Paşa'nın oğlu olduğu için «Defter-dar-zâde» denilen bu Hacı-Mehmed Efendi sonraları Kubbe-veziri olduğu için

Paşa ünvânını almıştır. — Yeniçeri-kâtipliğinden Baş-defterdarlığa çıkan Mehmet Muhlis Efendi'nin âlim ve şâir bir zât olduğundan bahsedilir. Defterdarlıktan azli halefinin iltizâm edilmesindendir. — Mehmet Paşa'nın ölüm tarihi 1099=1688 senesi 18 Şevvâl=16 Ağustos Pazartesi günüdür. — Râşid'le Fındıklılı azil tarihini Rebî'ül-evvelin 13 üne müsâdif gösterirlerse de, burada gün ismine göre tashih edilmiştir).

122) Hacı/Celep-Hasan Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1677 = 1088 senesi 15 Mayıs = 12 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; azli: 1683 = 1094 senesi 4 Eylül = 12 Ramazan Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 6 sene, 3 ay, 20 gün.

(Şıkk-ı-Sânî defterdarlığından ma'zul bulunduğu sırada Vezir-i-a'zam Merzifonlu Kara-Mustafa Paşa'nın akrabâsından olduğu için Baş-defterdarlığa çıkarılan bu Çerkeşli Hacı-Hasan Efendi defterdarlığının son zamanlarında Paşa'nın gözünden düşmüş olduğu için Viyana muhâsarası esnâsında azledilip Yanova beylerbeyliğine tâyin olunmak suretiyle paşalık ünvânını almıştır; muktedir bir mâliyeci olduğundan bahsedilir. — Azlinin ertesi sene idâm edilmiştir).

123) Mağnisalı-zâde Mahmud Efendi — Milliyeti : Türk; tâyini : 1683 = 1094 senesi 4 Eylül = 12 Ramazan Cumartesi günü; azli: 1683 = 1095 senesi 20 Kânunuevvel = 1 Muharrem Pazartesi günü; defterdarlık müddeti : 3 ay, 16 gün.

Yeniçeri-kâtipliğinden Baş-defterdar olan bu Mahmud Efendi hastalığından dolayı azledilmiş ve azlinden bir kaç gün sonra da ölmüştür.: Azil tarihi için aşağıki fıkraya bakınız).

124) Divrikli-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1683=1095 senesi 20 Kânunuevvel=1 Muharrem Pazartesi günü; azli: 1685=1096 senesi 19 Ağustos = 19 Ramazan Pazar günü; defterdarlık müddeti : 1 sene, 8 ay.

(Evvelce uzun müddet Baş-Bakı-kulluğunda = Mâliye Baş-müfettişliğinde bulunup tecribe görmüş bir mütehassıs olduğu için Adana valiliğinden vezâret pâyesiyle Baş-defterdarlığa dâvet edilen Divrikli-Mehmet Paşa'nın burada esas ittihâz ettiğimiz tâyin tarihi o sırada Enderun'da bulunan Fındıklılı-Mehmed Ağa'nın kaydine göredir : Vak'anüvis Râşid 1095 = 1784 senesi 11 Rebî'ül-evvel = 27 Şubat Pazar tarihinden bahsederse de bu tâyin tarihi değil, Adana'dan gelen Paşa'nın muvâsalat tarihidir. — Azledildiği zaman Osek = Eszek Ser-askerliğine tâyin edilmiş olan Divrikli daha yoldayken Mora valiliğine gönderilmiştir. — Azil tarihi Râşid'de bir gün sonradır).

125) Kıncı-Ali Efendi/Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1685 = 1096 senesi 19 Ağustos = 19 Ramazan Pazar günü; azli: 1687 = 1098 senesi 7 Mayıs = 24 Cumâda-l-âhire Çarşanba günü; defterdarlık müddeti : 1 sene, 8 ay, 19 gün.

(Baş-muhâsebecilikten yahut Anadolu-muhâsebeciliğinden Baş-defterdar olan bu Dimetokalı Kıncı-Ali Efendi'nin zikredilemiyecek kadar müstehcen bir lâkabı daha vardır. Azli, orduyla seferde bulunduğu zamana tesadüf etmektedir: Fakat azlinden pek az sonra Vezir-i-a'zamın himâyesiyle Kubbe-vezirliğine terfi edilmiştir).

126) Emîr/Seyyid-Mustafa Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1687 = 1098 senesi 7 Mayıs = 24 Cumâda-l-âhire Çarşanba günü; âsî askerler tarafından parçalanması: 1687 = 1098 senesi 5 Teşrinievvel= 28 Zülka'de Pazar günü; defterdarlık müddeti: 4 ay, 29 gün.

(Selefinin seferdeyken azli üzerine Osmanlıların «Benefşe» dedikleri Monemvasia/Malvasia ve diğer bir rivayete göre de Eğriboz muhâfızlığından Baş-defterdar olan Seyyid-Mustafa Paşa'nın beş ay kadar süren defterdarlığı hep orduda geçmiştir. — 1687 = 1098 vukuâtının «5 Eylül» fıkrasında gördüğümüz Vezir-i-a'zam ve Serdâr-ı-Ekrem Sarı-Süleyman Paşa'nın askeri başsız bırakıp kaçması üzerine Dördüncü Mehmed'i hal'etmek için Belgrad'dan Istanbul'a doğru yürüyen âsî ordu Niş konağındayken kelleleri istenilenlerin en mühimlerinden olan Mustafa Paşa âsilere bir günâhı olmadığından bahsetmişse de dinletememiş ve hemen üstüne kılıç ve hançer üşürülerek derhal parçalanmıştır).

DÖRDÜNCÜ MEHMET ve İKİNCİ SÜLEYMAN DEVİRLERİ:

127) Doğancı-Hüseyn Ağa/Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1687 =1098 senesi 14 Teşrinievvel = 7 Zülhicce Salı günü; azli: 1688=1099 senesi 21 Mart = 18 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; defterdarlık müddeti: 5 ay, 8 gün.

(Baş-Bakı-kulluğundan = Mâliye Baş-müfettişliğinden Baş-defterdar olan bu Hüseyn Ağanın azil tarihi Fındıklılı'nın eserinde «19 Cumâda-l-ûlâ Pazar» gününe müsâdif gösterilirse de hakikî takvimde Pazar günü o ayın 18 ine tesadüf etmektedir: Hüseyn Ağa zorbalarla ittifak edip Hazineyi zarara sokmuş olmakla ithâm edilerek azledilince hapse atılmışsa da biraz sonra serbest bırakılıp vezâret pâyesiyle Basra valiliğine gönderilmiştir).

İKİNCİ SÜLEYMAN DEVRİ:

128) Ramazan Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1688 = 1099 senesi 21 Mart = 18 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; azli: 1688 = 1099 senesi 6 Temmuz = 7 Ramazan Salı günü; defterdarlık müddeti: 3 ay, 16 gün.

(Yeniçeri-Kâtipliğinden ma'zul bulunduğu sırada Baş-defterdar olan Ramazan Efendi Hacıoğlu-Pazarın'dandır: Dördüncü Mehmet ikinci Lehistan seferi esnâsında bu kasabada kaldığı zaman Ramazan Efendi'nin evinde oturmuş ve Üçüncü Ahmed işte o evde dünyaya gelmiş olduğu için, ev sâhibi pâdişahın gözüne girip mühim mevkiler elde etmiye başlamıştır; dördüncü cildin başında 1703 = 1115

vukuâtının «22 Ağustos» fıkrasına da bakınız. — Bu sefer Baş-defterdarlıktan azlinde memleketine gönderilip orada ikamete me'mur edilen Ramazan Efendi bir müddet sonra affedilip tekrar Istanbul'a gelerek bâzı mühim vazifelerde daha bulunmuştur).

129) Kıtlık-şenliği Fındık-Mehmet Efendi/Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1688 = 1099 senesi 6 Temmuz = 7 Ramazan Salı günü; azli: 1688 = 1100 senesi 15 Kânunuevvel = 21 Safer Çarşanba günü; defterdarlık müddeti: 5 ay, 10 gün.

(Evvelce Matbah-eminliği ve Şıkkı-Sâlis defterdarlığı gibi vazifelerde bulunmuş olan Kıtlık-şenliği tâyininden bir kaç gün sonra vezâret pâyesi de almıştır. — Azil tarihini Vak'anüvis Râşid 1100 = 1689 senesi 20 Rebî'ül-evvel = 12 Kânunusâni Çarşanba gününe müsâdif gösterirse de, o sırada Enderun'da bulunan Fındıklılı-Mehmed Ağa'nın kaydi tercih edilmiştir: Yalnız Fındıklılı Çarşanba gününü Safer'in 22 sine müsâdif gösterirse de burada hakikî takvime göre tashih edilmiştir. — Kıtlık-şenliğinin azline sebeb, Sadâret makamına göz dikmesi veyahut göz diktiği hakkında düşmanlarının Vezir-i-a'zam Bekri-Mustafa Paşa nezdinde bir takım tezvirâtta bulunmuş olmalarıdır; Fındık-Mehmet Paşa Istanbul'da bırakılmıyarak Hanya muhâfızlığına gönderilmiştir).

130) Sürmeli-Ali Efendi/Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1688=1100 senesi 15 Kânunuevvel = 21 Safer Çarşanba günü; azli: 1690 = 1101 senesi 12 Kânunusâni = 1 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 28 gün.

(Tersâne-eminliğinden Baş-defterdar olan Dimetokalı Sürmeli-Ali Paşa'nın sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 121 numaraya bakınız. — Vak'anüvis Râşid azil tarihini «21 Receb = 30 Nisan Pazar» gününe müsâdif gösterir: Bununla yukarda esas ittihâz ettiğimiz Fındıklılı'nın kaydi arasında 3 ay, 20 günlük büyük bir fark olduğu için, iki rivayetin te'lifi kabil değildir. Burada Fındıklılı'nın tercihi, o sırada Enderun'da bulunmasındandır: Bu menbâda Perşenbe günü Rebî'ül-âhir'in 2 nci gününe müsâdif gösterilirse de, burada hakikî takvime göre tashih edilmiştir).

131) Kel-Yusuf Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1690=1101 senesi 12 Kânunusâni = 1 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; azli: 1690 = 1101 senesi 19 Mayıs = 10 Şa'ban Cuma günü; defterdarlık müddeti: 4 ay, 8 gün.

(Haleb muhassıllığından Baş-defterdar olan Kel-Yusuf Efendi Alâiyyelidir. Tâyin tarihindeki ihtilâf için yukarıki fıkraya bakınız. — Azil tarihi de ihtilâflıdır: Enderun'da bulunan Fındıklılı-Mehmed Ağa'nın kaydini tercih ederek esas ittihâz ettiğimiz yukarıki rivayete mukabil, Vak'anüvis Râşid «29 Şa'ban=7 Haziran Çarşanba» gününden bahsetmektedir: Bu iki rivayet arasında 19 günlük mühim bir fark vardır).

İKİNCİ SÜLEYMAN ve İKİNCİ AHMED DEVİRLERİ:

132) Kirli-İsmail Efendi/Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1690=1101 senesi 19 Mayıs = 10 Şa'ban Cuma günü; azli: 1691 = 1102 senesi 30 Ağustos = 5 Zülhicce Perşenbe günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 3 ay, 12 gün; «Birinci defa».

(Cizye-muhâsebeciliğinden Baş-defterdar olan bu Kirli-İsmail Efendi'nin Rumeli beylerbeyi pâyesiyle paşalığı ikinci defterdarlığındadır. — Tâyin tarihindeki ihtilâf için yukarıki fıkraya bakınız; azil tarihinde daha büyük ihtilâf vardır: O sırada Enderun'da bulunduğu için tercih ettiğimiz Silihdar/Silâhdar'ın yukarda esas ittihâz ettiğimiz kaydine mukabil, Vak'anüvis Râşid 1103 = 1691 senesi 7 Safer=30 Teşrinievvel Salı gününden bahsetmektedir; bu iki rivayet arasında tam iki aylık bir fark vardır ve tabiî bunun izahı kabil değildir. — Fındıklılı azil gününü «6 Zülhicce Perşenbe» gösterirse de, hakikî takvimde Perşenbe günü o ayın 6 sına değil, 5 ine tesadüf etmektedir. — Kirli-İsmail Efendi'nin sonraki defterdarlığı için aşağıda 136 numaraya bakınız).

İKİNCİ AHMED DEVRİ:

133) Kılıc-Ali Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1691=1102 senesi 30 Ağustos=5 Zülhicce Perşenbe günü; azli: 1692=1103 senesi 29 Mayıs=13 Ramazan Perşenbe günü; defterdarlık müddeti: 9 ay.

(Küçük-Defterdarlık ismiyle de anılan Şıkk-ı-Sâlis defterdarlığından ve bir rivayete göre de selefi seferdeyken tâyin edilmiş olduğu Rikâb-ı-Hümâyûn defterdarlığından, yâni Şıkk-ı-Evvel vekâletinden Baş-defterdar olan bu Dimetokalı Kılıc-Ali Paşa'nın hem me'muriyyeti, hem şahsiyyeti, hem de lâkabı «Sicill-i Osmânî»de bu cedvelin 125 numarasında gördüğümüz Kıncı-Ali ve 130 numarada gördüğümüz Sürmeli-Ali Paşalarla karıştırılır: Halbuki bunlardan Kıncı-Ali Paşa bu sırada Kıbrıs beylerbeyidir; Sürmeli-Ali Paşa ile karıştırılması ise, her ikisinin de Dimetokalı diye anılmasından galat olabilir: Bu Ali Paşa'nın lâkabı «Kılıc» olduğu vak'anüvis Râşid'deki sarâhatle sâbittir. — Tâyin tarihindeki ihtilâf için yukarıki fıkraya bakınız. — Kılıc-Ali Paşa tâyininden biraz sonra vezâret pâyesiyle taltif edilmiş ve azli üzerine de Kılıc-Ali Paşa'nın idâmından dolayı inhilâl eden Kıbrıs beylerbeyliğine gönderilmiştir).

134) Cânib Ahmed Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1692 = 1103 senesi 29 Mayıs = 13 Ramazan Perşenbe günü; azli: 1693=1104 senesi 27 Mart=20 Receb Cuma günü; defterdarlık müddeti: 9 ay, 29 gün; «Birinci defa».

(Arpa-eminliğinden Baş-defterdar olan bu Cânib Ahmed Efendi doğruluğu ve mesleğinde iktidariyle mâruf olduğu halde, defterdarlığından zarar gören bâzı müfsidlerin iftirâlarına uğrayıp pâdişah tarafından iki defa azledilmişse de, Vezir-i-a'zam Hacı-Ali Paşa bu haksız irâdelerin ikisine de mukavemet ettikten sonra, üçüncüsünde Sadâretten isti'fâ etmiştir: 1693 = 1104 vukuâtının «27 Mart» fıkrasıyla «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 119 numaraya bakınız. — Cânib Ahmed Efendi'nin üç defa Baş-defterdarlığı vardır: Bundan sonrakiler için aşağıda 136 ve 141 numaralara bakınız).

135) Kalın-Ali Ağa/Efendi/Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1693 = 1104 senesi 27 Mart = 20 Receb Cuma günü; azli: 1693 = 1104 senesi 4 Nisan = 28 Receb Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 8 gün.

(Meslek itibariyle hiç bir münâsebeti olmadığı halde Sipâhiler-ağalığındaki muvaffakıyetinden dolayı Efendilikle Baş-defterdarlığa çıkarılıveren bu zavallı askerin bilhassa selefi «Cânib Ahmed Efendi gibi kaviyy-ül-iktidâr bir Defterdar-ı kâr-güzâra halef» olması Mâliye işlerinin düzenini derhal bozmuş olduğu için, sekiz gün sonra azlinden başka çâre bulunmamış ve bir taraftan da kalbi kırılmamak için Rumeli beylerbeyliği pâyesiyle Cebeci-başılığa nakli emredilmiştir: Paşalığı da işte bundandır; bu suretle Kalın-Ali sekiz gün içinde ağalıktan efendiliğe ve efendilikten de paşalığa geçerek üç defa ünvan değiştirmiş demektir).

136) Kirli-İsmail Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1693=1104 senesi 4 Nisan=28 Receb Cumartesi günü; azli: 1694 = 1105 senesi 13 Ağustos = 21 Zülhicce Cuma günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 4 ay, 9 gün; «İkinci defa».

(İlk defterdarlığından ma'zul bulunduğu sırada ikinci defa Baş-defterdar olan Kirli-İsmail Paşa bu sefer Rumeli Beylerbeyi pâyesiyle paşalık da almıştır. — Bu ikinci azlinde boş bırakılmayıp Kilis sancak-beyliği verildiğinden bahsedilir. — İlk defterdarlığı için yukarda 132 numaraya bakınız. — Umumiyetle azil tarihinin «23 Zülhicce» olduğunda ittifak edilirse de, gün ismi «Cuma» gösterildiğine göre hakikî takvimde o ayın 23 üne değil, 21 ine tesadüf etmiş olması lâzımgelir).

İKİNCİ AHMED ve İKİNCİ MUSTAFA DEVİRLERİ:

137) Köse-Halil Efendi/Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1694=1105 senesi 13 Ağustos = 21 Zülhicce Cuma günü; azli: 1695 = 1106 senesi 28 Mart = 12 Şa'ban Pazartesi günü; defterdarlık müddeti: 7 ay, 16 gün; «Birinci defa».

(Vak'anüvis Râşid'in Baş-Muhâsebe üçüncü halîfeliğinden birdenbire Başdefterdar olmuş gösterdiği bu Köse-Halil Efendi Silâhdar tarihine göre Baş-muhâsebecilikten Şıkk-ı-Evvel olmuştur. — Tâyin tarihi için yukarıki fıkraya bakınız. — Halil Efendi'nin iki defa defterdarlığı vardır: Bundan sonraki için aşağıda 139 numaraya bakınız).

İKİNCİ MUSTAFA DEVRİ:

138) Cânib Ahmed Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1695 = 1106 senesi 28 Mart = 12 Şa'ban Pazartesi günü; azli: 1695 = 1107 senesi 17 Teşrinievvel = 8 Rebî'ül-evvel Çarşanba günü; defterdarlık müddeti: 6 ay, 20 gün; «İkinci defa».

(İktidariyle doğruluğundan dolayı vücuduna ihtiyaç hâsıl olduğu için ikinci defa Baş-defterdarlığa dâvet edilen Cânib Ahmed Efendi'nin bundan evvelki ilk defterdarlığı için yukarda 134 ve bundan sonraki için aşağıda 141 numaralara ba-

kınız. — İlk defasında olduğu gibi bu sefer de onun doğruluğuyla ciddiyetinden zarar görenler «Günâgûn» müftereyyât» tertib ederek İkinci Mustafa Macaristan seferinden dönerken Niğbolu konağında azline sebeb olmuşlardır: Bu kıymette adamların iş başında duramamaları, Osmanlı inhitâtının artık çok ilerlemiş olmasındandır).

139) Köse-Halil Efendi/Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1695=1107 senesi 17 Teşrinievvel=8 Rebî'ül-evvel Çarşanba günü; azli: 1698=1110 senesi 5 Teşrinisâni = 1 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba günü; defterdarlık müddeti: 3 sene, 19 gün; «İkinci defa».

(Köse-Halil Paşa'nın bundan evvelki ilk defterdarlığı için yukarda 137 numaraya bakınız. İki defterdarlık müddetinin mecmûu 3 sene, 8 ay, 5 gün tutmaktadır. — Bu seferki defterdarlığında vezâret pâyesiyle de taltif edilmiş olan Köse Paşa Baş-defterdarlıktan Bosna beylerbeyliğine gönderilmiş ve daha sonra muhtelif valiliklerde bulunmuştur).

140) Sarı-Mustafa Efendi/Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1698 = 1110 senesi 5 Teşrinisâni = 1 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba günü; azli: 1700 = 1112 senesi 4 Eylül = 20 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 9 ay, 29 gün; «Birinci defa».

(Masraf-eminliğinden Baş-defterdar olan bu Mustafa Paşa'nın bundan sonraki defterdarlığı için aşağıda 143 numaraya bakınız).

141) Cânib Ahmed Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1700 = 1112 senesi 4 Eylül = 20 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; azli: 1701 = 1112 senesi 8 Şubat = 29 Şa'ban Salı günü; defterdarlık müddeti: 5 ay, 4 gün; «Üçüncü defa».

(Cânib Ahmed Efendi'nin bundan evvelki defterdarlıkları için yukarda 134 ve 138 numaralara bakınız: Üç defterdarlık müddetinin mecmûu 1 sene, 9 ay, 23 gün tutmaktadır).

142) Muhsin-zâde Hacı-Mehmet Efendi/Paşa — Milliyeti: Arap(?); tâyini 1701=1112 senesi 8 Şubat=29 Şa'ban Salı günü; azli: 1702 = 1114 senesi 31 Kânunuevvel = 11 Şa'ban Pazar günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 10 ay, 20 gün.

(Tüccardan Halebli ve zayıf bir rivayete göre de Musullu Muhsin-Çelebi'nin büyük oğlu olan bu Hacı-Ahmed Efendi «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinin 146 numarasında gördüğümüz Muhsin-zâde Abdullah Paşa'nın ağabeyisi ve ayni cedvelin 164 ve 170 numaralarında gördüğümüz Vezir-i-a'zam Muhsin-zâde Mehmet Paşa'nın amcasıdır. Bunlardan Muhsin-zâde Abdullah Paşa, İkinci Mustafa'nın hal'i ve Üçüncü Ahmed'in cülûsiyle neticelenen «Edirne vak'ası»nda âsiler tarafından Baş-defterdar intihâb edilmiştir: Aşağıda 144 numaraya bakınız).

143) Sarı-Mustafa Efendi/Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1702=1114 senesi 31 Kânunuevvel = 11 Şa'ban Pazar günü; azli: 1703=1114 senesi 5 Mayıs = 18 Zülhicce Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 4 ay, 5 gün; «İkinci defa».

(Sarı-Mustafa Efendi'nin bundan evvelki ilk defterdarlığı için yukarda 140 numaraya bakınız. — Bu ikinci defterdarlığından azlinde Trablusuşam beylerbeyliğine gönderilmiş ve o yeni vazifesinden itibaren paşa ünvânını almıştır).

İKİNCİ MUSTAFA ve ÜÇÜNCÜ AHMED DEVİRLERİ:

144) Bakkal-zâde Sarı-Hacı-Mehmet Efendi/Paşa — Miliyeti: Türk (?); tâyini: 1703 = 1114 senesi 5 Mayıs = 18 Zülhicce Cumartesi günü; azli: 1703=1115 senesi 22 Teşrinisâni=13 Receb Perşenbe günü; defterdarlık müddeti: 6 ay, 18 gün; «Birinci defa».

(Şıkk-ı-evvel mektupçuluğundan Baş-defterdar olan bu Hacı-Mehmed Efendi'nin defterdarlığı İkinci Mustafa'nın hal'i ve Üçüncü Ahmed'in cülûsiyle neticelenen ve İstanbul'da başlayıp Edirne'de nihayet bulduğu için «Edirne vak'ası» denilen büyük ihtilâl hareketine tesadüf etmektedir: O sırada Hacı-Mehmed Efendi İkinci Mustafa'nın diger devlet erkâniyle beraber Edirne'de bulunduğu için, Istanbul'da ısyan başladığı zaman âsiler tarafından 1115=1703 senesi 14 Rebî'ül-evvel=28 Temmuz Cumartesi günü Darbhâne-emini Muhsin-zâde Abdullah Efendi Baş-defterdar intihâb edilmiştir; bu Abdullah Efendi yukarda 142 numarada gördüğümüz Muhsin-zâde Hacı-Mehmed Efendi'nin küçük kardeşidir ve sonraları hem kendisi, hem oğlu Muhsin-zâde Mehmet Paşa Sadr-ı-a'zam olmuştur: «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 146, 164 ve 170 numaralara bakınız. Üçüncü Ahmed Edirne'de tahta çıktığı gün âsiler tarafından Istanbul'da intihâb edilmiş olan devlet erkânının me'muriyetlerini umumiyetle tasdik etmek mecburiyetinde kalmıştır: 1703 = 1115 vukuâtının «22 Ağustos» fıkrasına bakınız. Âsilerin Baş-defterdar seçtikleri Muhsin-zâde Abdullah Efendi'nin me'muriyyeti de digerleriyle beraber tasdik edilip edilmediği kat'î surette belli değildir: Mâlûm olan nokta, İkinci Mustafa'nın son Baş-defterdarı olan Hacı-Mehmed Efendi'nin «Edirne vak'ası»nda «İhtifâ» etmiş olmasıdır; fakat vak'adan sonra Hacı Efendi meydana çıkınca Vak'anüvis Râşid'e göre Üçüncü Ahmed tarafından makamında «İbkaa» edilmiştir: Halbuki gene Râşid diger bir münâsebetle bu «İbkaa» yı ikinci bir tâyin gibi göstermektedir! Her halde eğer Muhsin-zâde'nin defterdarlığı cülûs günü digerleriyle beraber tasdik edilmişse, kaç gün sürmüş olduğu mâlûm değildir: İşte bu vaziyetten dolayı Muhsin-zâde Abdullah Efendi bu cedvele alınmamış ve Sarı/Hacı-Mehmed Efendi'nin yeni pâdişah tarafından vazifesinde «İbkaa» edilmiş olması hakkındaki rivayet esas ittihâz edilmiştir. — Hacı-Mehmed Efendi'nin bundan sonraki defterdarlıkları için aşağıda 146, 148, 151, 153 ve 157 numaralara bakınız).

ÜÇÜNCÜ AHMED DEVRİ:

145) Firârî-Hasan Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1703=1115 senesi 22 Teşrinisâni = 13 Receb Perşenbe günü; azliyle Rumeli-Bey-

lerbeyliğine nakli: 1704=1115 senesi 29 Şubat = 23 Şevvâl Cuma günü; defterdarlık müddeti: 3 ay, 8 gün.

(İkinci Mustafa'nın hal'iyle neticelenen «Edirne vak'ası»nda âsilerle el-birliği ederek İstanbul-Kaymakamlığında bulunduktan sonra Vezâret pâyesiyle Baş-defterdar olan bu Hasan Paşa'ya «Firârî» denilmesi, vak'adan evvel Şehr-i-Zûr= Kerkük beylerbeyliğinde bulunduğu sırada i'dâma mahkûm edilince hükmü tebliğ eden Çavuşbaşı'yı katlettikten sonra İstanbul'a kaçıp saklanmış olmasındandır: Üçüncü ciltte 1703 = 1115 vukuâtının «22 Ağustos» fıkrasına da bakınız).

146) Bakkal-zâde Sarı/Hacı Mehmet Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1704 = 1115 senesi 29 Şubat = 23 Şevvâl Cuma günü; azli: 1705 = 1116 senesi 6 Şubat = 11 Şevvâl Cuma günü; defterdarlık müddeti: 11 ay, 6 gün; «İkinci defa».

(Büyük-Ruznamçecilikten ikinci defa Baş-defterdar olan Hacı-Mehmed Efendi'nin bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 144 numaraya ve bundan sonrakiler için de aşağıda 148, 151, 153 ve 157 numaralara bakınız).

147) Tabl/Davul-İsmail Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1705 = 1116 senesi 6 Şubat = 11 Şevvâl Cuma günü; azli: 1705 = 1117 senesi 13 Haziran = 20 Safer Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 4 ay, 5 gün.

(Haraç-muhâsebeciliğinden Baş-defterdar olan Davul-İsmail Efendi'nin aczinden dolayı azlolunduğundan bahsedilir. «Sicill-i Osmânî» müellifi Süreyya Bey bu defterdarın mezar taşındaki «Davud İsmail» isminin «Davul» denilmemek için yapılmış bir «Hüsn-i te'vil» olduğuna hükmetmektedir).

148) Bakkal-zâde Sarı/Hacı Mehmed Efendi / Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1705 = 1117 senesi 13 Haziran = 20 Safer Cumartesi günü; azli: 1706 = 1118 senesi 18 Temmuz = 6 Rebî'ü-l-âhir Pazar günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 1 ay, 5 gün; «Üçüncü defa».

(Bakkal-zâde Efendi'nin bundan evvelki defterdarlıkları için yukarda 144, 146 ve bundan sonrakiler için de aşağıda 151, 153 ve 157 numaralara bakınız).

149) Seyyid-Yahyâ Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1706 = 1118 senesi 18 Temmuz = 6 Rebî'ül-âhir Pazar günü; istî'fâsı: 1706 = 1118 senesi 12 Ağustos = 2 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; defterdarlık müddeti: 25 gün.

(Şeyh-ül-İslâmlar cedvelinin 67, 70 ve 73 numaralarında gördüğümüz Paşmakçı-zâde Ali Efendi'nin akrabâsından olan bu Yahyâ Efendi Baş-Emîrâhurluktan Şıkk-ı-evvel defterdârı olmuştur: Me'mûriyyet müddeti bir ayı bile doldurmadan istî'fâ etmesine sebeb, kendisi vezâret pâyesiyle defterdarlık istemiş olduğu halde Sadr-ı-a'zam Çorlulu-Ali Paşa'nın muhâlefetinden dolayı vezir olamıyarak «Efendi» ünvâniyle tâyin edilmiş olmasından fevkalâde müteessir olmasıdır).

150) Dâmad-Mehmed Efendi/Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1706 = 1118 senesi 12 Ağustos = 2 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; azli: 1708 = 1119 senesi 12 Şubat = 20 Zülka'de Pazar günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 6 ay, 1 gün; «Birinci defa».

(Mevkufât kalemi ikinci halîfeliğinden birdenbire Baş-defterdar olan Dâmad-Mehmed Efendi kölelikten yetişmiş olduğu için milliyeti belli değildir: «Dâmad» lâkabı da Kasap-başı Ali Ağa'nın dâmâdı olmasındandır. Azline sebeb olarak me'mûriyyet müddetinin uzun sürmüş olmasından bahsedilir! — Mehmed Efendi'nin dört defa defterdarlığı vardır: Bundan sonrakiler için aşağıda 152, 154 ve 158 numaralara ve oğlu İzzet Ali Bey'in defterdarlığı için de 162 numaraya bakınız).

151) Bakkal-zâde Sarı/Hacı Mehmed Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1708 = 1119 senesi 12 Şubat = 20 Zülka'de Pazar günü; azli: 1709 = 1121 senesi 10 Ağustos = 3 Cumâda-l-âhire Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 5 ay, 27 gün; «Dördüncü defa».

(Bakkal-zâde'nin bundan evvelki defterdarlıkları için yukarda 144, 146, 148 ve bundan sonrakiler için de aşağıda 153 ve 157 numaralara bakınız. — Bu seferki azli üzerine beylerbeylikle Bender muhâfızlığına tâyin edilmiş olduğu için «Paşa» ünvâniyle anılmıya başlamış ve daha sonra vezir de olmuştur).

152) Dâmad-Mehmed Efendi/Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1709 = 1121 senesi 10 Ağustos = 3 Cumâda-l-âhire Cumartesi günü; azli: 1712 = 1123 senesi 19 Kânunusânî = 10 Zülhicce Salı günü; defterdarlık müddeti: 2 sene, 5 ay, 10 gün; «İkinci defa».

(Nişancılıktan ikinci defa Baş-defterdar olan Dâmad-Mehmed Efendi'nin bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 150 numaraya ve bundan sonrakiler için de aşağıda 154 ve 158 numaralara bakınız).

153) Bakkal-zâde Sarı/Hacı Mehmed Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1712 = 1123 senesi 19 Kânunusânî = 10 Zülhicce Salı günü; azli: 1712 = 1124 senesi 22 Haziran = 17 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba günü; defterdarlık müddeti: 5 ay, 4 gün; «Beşinci defa».

(Bakkal-zâde'nin bundan evvelki defterdarlıkları için yukarda 144, 146, 148 ve 151 numaralara ve bundan sonraki son defterdarlığı için de aşağıda 157 numaraya bakınız).

154) Dâmad-Mehmed Efendi/Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1712 = 1124 senesi 22 Haziran = 17 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba günü; azli: 1713 = 1125 senesi 22 Haziran = 28 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; defterdarlık müddeti: 1 sene; «Üçüncü defa».

(Dâmad-Mehmed Efendi'nin bundan evvelki defterdarlıkları için yukarda 150 ve 152 numaralara ve bundan sonraki son defterdarlığı için de aşağıda 158 numaraya bakınız).

155) Sarı-Mustafa Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1713 = 1125 senesi 22 Haziran = 28 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü; azli: 1714 = 1126 senesi 28 Kânunusâni = 12 Muharrem Pazar günü; defterdarlık müddeti: 7 ay, 6 gün; «Üçüncü defa».

(Rumeli-beylerbeyliğinden Vezâret pâyesiyle Baş-defterdar olan Sarı-Mustafa Paşa'nın bundan evvelki defterdarlıkları için yukarda 140 ve 143 numaralara bakınız: Üç defterdarlık müddetinin mecmûu 2 sene, 9 ay, 10 gün tutmaktadır. — Mustafa Paşa bu son defterdarlığından azli üzerine tekrar Rumeli-beylerbeyliğine gönderilmiş ve ondan sonra da bir çok valiliklerde bulunmuştur).

156) Kayserili-Osman Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1714 = 1126 senesi 28 Kânunusâni = 12 Muharrem Pazar günü; azli: 1714 = 1126 senesi 18 Ağustos = 7 Şa'ban Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 6 ay, 21 gün; «Birinci defa».

(Kapucular-kethudâlığından Baş-defterdar olan Osman Efendi'nin iki defa defterdarlığı ve bir defa da defterdar vekilliği vardır: Bundan sonraki Baş-defterdarlığı için aşağıda 159 numaraya ve vekâleti için de 157 ve 158 numaralara bakınız).

157) Bakkal-zâde Sarı/Hacı Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1714 = 1126 senesi 18 Ağustos = 7 Şa'ban Cumartesi günü; azli: 1716 = 1129 senesi 31 Kânunuevvel = 16 Muharrem Perşenbe günü; defterdarlık müddeti: 2 sene, 4 ay, 18 gün; «Altıncı defa».

(Bakkal-zâde'nin bundan evvelki defterdarlıkları için yukarda 144, 146, 148, 151 ve 153 numaralara bakınız: Altı defterdarlık müddetinin mecmûu 6 sene, 10 ay, 13 gün tutmaktadır. — Bakkal-zâde bu seferki azli üzerine Selânik muhâfızlığına gönderilmiştir. — Azlinin sebebi, bir müddet evvel kendisine ihsâs edilmiş olan sadârete tâyini gecikince «Hilâf-ı ma'hûd açıkdan mühr-i Sadâret talebine âğâz» etmesi ve bir taraftan da şahsî nüfuz ve i'tibârına istinâden pâdişahın irâdesi hilâfına bir takım mukaataalar tevcihine kalkışmasıdır! Netice itibariyle sadâretten mahrumiyyetine bizzât kendisi sebeb olmuş demektir: Azli üzerine bütün mukaataa tevcihâtı ibtâl edilmiştir. — Bakkal-zâde azledilince Baş-defterdarlık vekâletine 156 numarada gördüğümüz sâbık Baş-defterdarlardan Kayserili-Osman Efendi tâyin edilmiştir: Aşağıki fıkraya bakınız).

158) Dâmad-Mehmet Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1717 = 1129 senesi 19 Kânunusâni = 5 Safer Salı günü; azli: 1717 = 1129 senesi 19 Şubat = 7 Rebî'ül-evvel Cuma günü; defterdarlık müddeti: 1 ay, 1 gün; «Dördüncü defa».

(Vezâret pâyesiyle bulunduğu Hotin muhâfızlığından dördüncü defa Baş-defterdar olan Dâmad-Mehmet Paşa'nın bundan evvelki defterdarlıkları için yukarda 150, 152 ve 154 numaralara bakınız: Dört defterdarlık müddetinin mecmûu 5 sene, 12 gün tutmaktadır. — Mehmet Paşa'nın bu seferki tâyiniyle selefi Bakkal-zâde'nin azli arasında 19 gün Baş-defterdarlık makamı vekâlet suretiyle eski defterdarlardan Kayserili-Osman Efendi tarafından idare edilmiştir: Bu Osman Efendi için yukarda 156 numaraya bakınız. Bununla beraber, Dâmad-Mehmet Paşa'nın bu son tâyini üzerine Kayserili-Osman Efendi'nin vekâleti nihayet bulmuş değildir : İdarî bir garîbe olmuş, Mehmet Paşa'nın ihtiyarlığından dolayı «Vekili Osman Efendi temşiyetde devam» etmiş, ayni bir makamda asil ile vekil bir arada bulunmuş ve hattâ Dâmad-Mehmet Paşa vekil Osman Efendi ile pek tabiî olarak geçinemediği için azledilip Kubbe-vezirliğine naklolunmuştur! Aşağıki fıkraya da bakınız).

159) Kayserili-Osman Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1717 = 1129 senesi 19 Şubat = 7 Rebî'ül-evvel Cuma günü; azli: 1717 = 1130 senesi 19 Kânunuevvel = 15 Muharrem Pazar günü; defterdarlık müddeti: 9 ay, 28 gün; «İkinci defa».

(Baş-defterdar vekilliğinden ikinci defa olarak asâleten defterdar olan Osman Efendi'nin bundan evvelki me'mûriyyeti için yukarda 156 numaraya bakınız. İki defterdarlık müddetinin mecmûu 1 sene, 4 ay, 19 gün tutmaktadır; 157 numarada gördüğümüz Bakkal-zâde Hacı-Mehmet Paşa'nın 1716 = 1129 senesi 31 Kânunuevvel = 16 Muharrem Perşenbe günü azli üzerine Osman Efendi Baş-defterdar vekili olmuş ve bu vekâlet müddeti de 158 numarada gördüğümüz Dâmad-Mehmet Paşa'nın defterdarlığı zamanında da devam ederek 1 ay, 20 gün sürmüştür : Osman Efendi'nin iki defterdarlık müddetine işte bu vekâlet müddeti de ilâve edildiği takdirde, asâlet ve vekâlet suretiyle defterdarlık müddetinin mecmûu 1 sene, 6 ay, 9 günü bulur. — Kayserili-Osman Efendi bu son defterdarlığından sonra muhtelif valiliklerde bulunmuştur).

160) Hacı-Mustafa Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1717 = 1130 senesi 19 Kânunuevvel = 15 Muharrem Pazar günü; azli: 1719 = 1131 senesi 9 Mayıs = 19 Cumâda-l-âhire Salı günü; defterdarlık müddeti : 1 sene, 4 ay, 21 gün.

(Vidin defterdarlığından Baş-defterdar olan sâbık Reîs-ül-küttâb Hacı-Mustafa Efendi, Nevşehirli-İbrahim Paşa'nın teveccühünü kazanmış ve iktidârını takdir ettirmiş kuvvetli bir mâliyecidir. Azline sebeb olarak Niş ve Vidin kalelerindeki yeniçerilerin mevacıpleri geciktiği için isyân etmiş olmalarından dolayı kendisine haksız olarak kusur isnâd edilmiş olduğundan bahsedilir).

161) Türk-İbrahim Efendi / Hacı-İbrahim Efendi — Milliyeti : Türk; tâyini : 1719 = 1131 senesi 9 Mayıs = 19 Cumâda-l-âhire Salı günü; ölümü: 1728 — 1729 = 1141 senesi (?); defterdarlık müddeti : takrîben 10 sene.

(Baş-Muhâsebe-kesedarlığından Baş-defterdar olan Hacı-İbrahim Efendi on sene kadar Osmanlı maliyesini idare etmiş muktedir ve büyük bir devlet-adamı ol-

duğu halde, ölüm tarihi maatteessüf belli değildir: Vak'anüvis Küçük-Çelebi-zâde İsmail Âsım Efendi bir çok ehemmiyetsiz kimselerin bile ölüm tarihlerini tesbit ettiği halde, bu kadar mühim bir şahsiyyeti her nedense ihmâl etmiş veyahut bir müstensih veyâ matbaa zühûlü olmuştur. «Sicill-i Osmânî» vesaire gibi muahhar menbâalar da Küçük-Çelebi-zâde'ye istinâd ettikleri için, onlar da bu noktayı meskût geçmek mecburiyetinde kalmışlardır. «Sicil» de tenâkuz bile vardır: Birinci cildindeki Hacı-İbrahim Efendi maddesinde ölüm tarihi 1140 gösterildiği halde, dördüncü cildinin sonundaki Defterdarlar cedvelinde 1141 gösterilir! — İbrahim Efendi'nin çok uzun süren defterdarlığı, tebeddülât oldukça mütemâdiyen makamında ibka edilmek suretiyle on seneye yaklaşmıştır: Küçük Çelebi-zâde son defa olarak «11 Şevvâl 1140 = 21 Mayıs 1728 Cuma» günü yapılan tebeddülâtta Hacı-İbrahim Efendi'nin ibka edilmiş olduğundan bahsetmekte ve ondan sonra 1141 = 1729 senesi Zülhicce=Haziran/Temmuz ayında Baş-defterdar olarak İzzet Ali Bey'den bahsetmektedir! Her halde bu ölüm tarihinin mezar kitâbesi veyahut yeni bulunacak bir vesika ile tesbiti çok faydalı olacaktır).

ÜÇÜNCÜ AHMED ve BİRİNCİ MAHMUD DEVİRLERİ:

162) İzzet Ali Bey/Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1728 - 1729 = 1141 senesi (?); azli: 1732 = 1144 senesi 22 Mayıs=27 Zülka'de Perşenbe günü; defterdarlık müddeti: Takrîben 4 sene.

(Mektûbî-i-Defteri me'mûriyyetinden, yâni Defterdar-mektupçuluğundan Baş-defterdar olan İzzet Ali Bey yukarda 150, 152, 154 ve 158 numaralarda gördüğümüz Dâmad-Mehmet Paşa'nın oğludur: Babası kölelikten yetişmiş olduğu için milliyeti belli değildir. — Kuvvetli bir şâir olan İzzet Ali Bey'in büyük dostu Nedim ile karşılıklı nazîreleri vardır; Nedim dîvânında İzzet Ali Bey'in defterdarlığı hakkında iki tarih manzumesine tesadüf edilir; bunların birinde:

Vekâlet eyledi sıdk üzre Defterdâra bir müddet

denildiğine göre, selefi Hacı-İbrahim Efendi'nin ölüm hastalığı esnâsında İzzet Ali Bey bir müddet Baş-defterdar vekilliğinde bulunmuş demektir. — Daha sonraları Vezâret pâyesiyle taltif edilen İzzet Ali Paşa bir aralık Sadâret-Kaymakamlığında da bulunmuştur. — Defterdarlığından sonra Anadolu-beylerbeyliğinde ve bâzı askerî vazifelerde bulunmuş olan İzzet Ali Paşa nihayet Şark ser-askerliği esnâsında Revan'da vefât etmiştir).

BİRİNCİ MAHMUD DEVRİ:

163) Üç-anbarlı Mehmed Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1732 = 1144 senesi 22 Mayıs = 27 Zülka'de Perşenbe günü; ölümü: 1732 = 1145 senesi 8 Eylül = 18 Rebî'ül-evvel Pazartesi günü; defterdarlık müddeti: 3 ay, 17 gün.

(Reîs-ül-küttâblıkta bulunduktan sonra Defter-eminliğinden Baş-defterdar olan Mehmed Efendi, Hacı-Halil Ağa isminde bir Baltacı'nın oğludur. Muktedir bir devlet-adamı olduğundan bahsedilir. — Ölüm tarihini Vak'anüvis Subhi «Evâsıt-ı Rebî'ül-evvel»e ve Resmî Ahmed Efendi de «Sefînet-ür-Rüesâ»sında ayın 18 ine müsâdif gösterir).

164) Cânibî-Ali Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1732 = 1145 senesi 8 Eylül = 18 Rebî'ül-evvel Pazartesi günü; azli: 1733 = 1145 senesi 25 Mart = 9 Şevvâl Çarşanba günü; defterdarlık müddeti : 6 ay, 17 gün; «Birinci defa».

(Tersâne cânibliğinden, yâni Bahriye levâzım reisliğinden Baş-defterdar olan Ali Efendi'nin «Cânibî» lâkabı eski me'mûriyyetinden dolayıdır. Bundan sonraki ikinci ve sonuncu defterdarlığı için aşağıda 174 numaraya bakınız).

165) Boz-oğlan / Hacı-İbrahim Efendi / Boz-İbrahim Efendi — Milliyeti : Türk (?); tâyini 1733 = 1145 senesi 25 Mart = 9 Şevvâl Çarşanba günü; azli: 1734 = 1147 senesi 12 Ağustos = 12 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 4 ay, 18 gün; «Birinci defa».

(Ruznamçe-i-evvel makamından Baş-defterdar olan İbrahim Efendi'nin bu ilk me'mûriyyeti «Sicill-i Osmânî»de ikinci defterdarlığı gibi gösterilirse de doğru değildir : Bu zühûlün sebebi, müellifin 161 numarada gördüğümüz Hacı-İbrahim Efendi ile bunu birbirine karıştırmış olmasıdır. — Boz-İbrahim Efendi'nin bundan sonraki son defterdarlığı için aşağıda 167, yeğeni Memiş Efendi'nin defterdarlığı için 178 ve oğlu Râkım Efendi'nin defterdarlığı için de 193 numaraya bakınız).

166) Hacı-Halil Efendi — Milliyeti : Türk; tâyini: 1734 = 1147 senesi 12 Ağustos = 12 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; azli: 1735 = 1148 senesi 27 Teşrinisâni = 11 Receb Pazar günü; defterdarlık müddeti : 1 sene, 3 ay, 16 gün; «Birinci defa».

(Baş-Muhâsebe halîfe-i-evvelliğinden Baş-defterdar olan Hacı-Halil Efendi'nin azil tarihi için aşağıki fıkraya ve bundan sonraki son defterdarlığı için de aşağıda 168 numaraya bakınız. — Halil Efendi'nin kuvvetli bir mâliyeci olduğundan bahsedilir).

167) Boz-oğlan / Hacı-İbrahim Efendi / Boz-İbrahim Efendi — Milliyeti : Türk (?); tâyini: 1735 = 1148 senesi 27 Teşrinisâni = 11 Receb Pazar günü; ölümü : 1736 = 1149 senesi Temmuz/Ağustos=Rebî'ül-evvel ayı; defterdarlık müddeti: Takriben 8 buçuk ay; «İkinci defa».

(Defter-eminliğinden ikinci defa Baş-defterdar olan İbrahim Efendi'nin bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 165 numaraya bakınız. — Bu seferki tâyin tarihini Vak'anüvis Subhi «12 Receb»e müsâdif gösterirse de, başka bir münâsebetle ayni ayın dokuzuncu gününü Perşenbe göstermekte olduğu için, aradaki bir günlük «Rüyet-i-hilâl» farkı burada hakikî takvime göre tashih edilmiştir. — Subhi'de İbrahim Efendi'nin ölüm tarihi yoktur: Burada «Sicill-i Osmânî» deki tarih esas ittihâz edilmiştir. — Boz-İbrahim Efendi'nin iki defterdarlık müddetinin mecmûu takriben 2 sene, 1 ay tutmaktadır).

168) Hacı-Halil Efendi — Milliyeti: Türk, tâyini : 1736 = 1149 senesi Temmuz / Ağustos = Rebî'ül-evvel ayı; azli: 1737=1150 senesi Mayıs = Muharrem ayı; defterdarlık müddeti: Takriben 10 ay; «İkinci defa».

(Hali Efendi'nin bu ikinci defterdarlığına âit tâyin ve azil günleri belli değildir : İki defterdarlık müddetinin mecmûu takriben 2 sene, 1 ay, 16 gün tutmaktadır. — Hacı-Halil Efendi'nin bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 166 numaraya bakınız).

169) Âtıf Mustafa Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini : 1737 = 1150 senesi Mayıs = Muharrem ayı; azli: 1738 = 1151 senesi Haziran / Temmuz = Rebî'ül-evvel ayı; defterdarlık müddeti: Takriben 1 sene, 2 ay; «Birinci defa».

(Mektûbî-i-Defterî me'mrûriyyetinden, yâni Mâliye mektupçuluğundan Baş-defterdar olan Âtıf Efendi kuvvetli bir dîvan şâiridir; kendi ismini taşıyan kıymetli kütüphânesiyle de mâruftur. «Sicill-i Osmânî»de ismi «Âtıf Mehmet Efendi» gösterilirse de doğru değildir : Diğer menbâların hepsi «Âtıf Mustafa» isminde müttefiktir. — Âtıf Efendi'nin üç defa defterdarlığı vardır: Bundan sonrakiler için aşağıda 171 ve 173 numaralara ve oğlu Ömer Vahîd Efendi'nin defterdarlığı için de 197 numaraya bakınız).

170) Hacı-Yusuf Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1738 = 1151 senesi Haziran/Temmuz = Rebî'ül-evvel ayı; azli: 1739 = 1152 senesi 18 Nisan = 9 Muharrem Cumartesi günü; defterdarlık müddeti : Takriben 9 buçuk ay; «Birinci defa».

(Mâden kalemi Baş-halîfeliğinden birdenbire Şıkk-ı-evvel defterdarı olan Hacı-Yusuf Efendi muktedir ve çalışkan bir devlet-adamıdır; üç defa defterdarlığı vardır : Bundan sonrakiler için aşağıda 172 ve 176 numaralara bakınız).

171) Âtıf Mustafa Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1739 = 1152 senesi 18 Nisan = 9 Muharrem Cumartesi günü; azli: 1741 = 1154 senesi 26 Eylül = 15 Receb Salı günü; defterdarlık müddeti: 2 sene, 5 ay, 8 gün; «İkinci defa».

(Âtıf Efendi'nin ilk defterdarlığı için yukarda 169 ve sonuncusu için de aşağıda 173 numaralara bakınız).

172) Hacı-Yusuf Efendi — Milliyeti : Türk; tâyini: 1741 = 1154 senesi 26 Eylül = 15 Receb Salı günü; azli: 1742 = 1155 senesi 27 Haziran = 23 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; defterdarlık müddeti: 9 ay, 1 gün; «İkinci defa».

(Hacı-Yusuf Efendi'nin bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 170 ve bundan sonraki için de aşağıda 176 numaralara bakınız).

173) Âtıf Mustafa Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1742 = 1155 senesi 27 Haziran = 23 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; ölümü: 1742 = 1155 senesi 25 Temmuz = 22 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba günü; defterdarlık müddeti : 28 gün; «Üçüncü defa».

(Hacı-Âtıf Mustafa Efendi'nin bundan evvelki defterdarlıkları için yukarda 169 ve 171 numaralara bakınız : Üç defterdarlık müddetinin mecmûu takriben 3 sene, 8 ay tutmaktadır).

174) Cânibî-Ali Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1742 = 1155 senesi 25 Temmuz = 22 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba günü; ölümü : 1743 = 1156 senesi 20 Nisan = 25 Safer Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 8 ay, 26 gün; «İkinci defa».

(Tersâne-eminliğinden ikinci defa Şıkk-ı-evvel defterdarı olan Cânibî-Ali Efendi'nin bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 164 numaraya bakınız : İki defterdarlık müddetinin mecmûu 1 sene, 3 ay, 13 gün tutmaktadır).

175) Hacı-Sa'dullâh Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1743 = 1156 senesi 20 Nisan = 25 Safer Cumartesi günü; Nişancılığa nakli : 1743 = 1156 senesi 20 Kânunuevvel = 4 Zülka'de Cuma günü; defterdarlık müddeti: 8 ay.

(Darphâne-eminliğinden Baş-defterdar olan Sa'dullah Efendi, Nişancılığa nakledildikten bir müddet sonra tekrar Darphânedeki vazifesine iâde edilmiştir).

176) Hacı-Yusuf Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1743 = 1156 senesi 20 Kânunuevvel = 4 Zülka'de Cuma günü; azli: 1746 = 1159 senesi 26 Haziran = 6 Cumâda-l-âhire Pazar günü; defterdarlık müddeti: 2 sene, 6 ay, 7 gün; «Üçüncü defa».

(Nişancılıktan üçüncü defa Baş-defterdar olan Hacı-Yusuf Efendi'nin bundan evvelki defterdarlıkları için yukarda 170 ve 172 numaralara bakınız : Üç defterdarlık müddetinin mecmûu takriben 4 sene, 18 gün tutmaktadır. — İzzî tarihinde bu seferki azli «7 Cumâda-l-âhire Ahad» gününe müsâdif gösterilirse de «Ahad=Pazar» günü hakikî takvimde o ayın 7 sine değil, 6 sına tesadüf etmektedir).

177) Behcet Mehmet Efendi/Paşa — Milliyeti : Türk (?); tâyini: 1746 = 1159 senesi 26 Haziran = 6 Cumâda-l-âhire Pazar günü; azli : 1749 = 1162 senesi 18 Ağustos = 4 Ramazan Pazartesi günü; defterdarlık müddeti : 3 sene, 1 ay, 22 gün; «Birinci defa».

(Defterdar-mektupçuluğundan Baş-defterdar olan Behcet Efendi eski Tersâne-eminlerinden Acem-kılıcı Hacı-Mustafa Efendi'nin oğludur. Üç defa defterdarlığı vardır: Bundan sonrakiler için aşağıda 179 ve 183 numaralara ve kardeşi İbrahim Sârım Paşa'nın defterdarlığı için de 189 numaraya bakınız).

178) Seyyid-Memiş Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1749 = 1162 senesi 18 Ağustos = 4 Ramazan Pazartesi günü; Sadâret-kethudâlığına nakli: 1750 = 1163 senesi 29 Temmuz = 24 Şa'ban Çarşanba günü; defterdarlık müddeti: 11 ay, 12 gün; «Birinci defa».

(Mâliye Zimmet-halifeliğinden birdenbire Baş-defterdar olan Memiş/Mehmed Efendi yukarda 165 ve 167 numaralarda gördüğümüz Boz-İbrahim Efendi'nin yeğenidir. Bundan sonraki defterdarlığı için aşağıda 186 numaraya bakınız).

179) Behcet Mehmed Efendi / Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1750 = 1163 senesi 29 Temmuz = 24 Şa'ban Çarşanba günü; azli: 1750 = 1163 senesi 11 Teşriniewel = 10 Zülka'de Pazar günü; defterdarlık müddeti: 2 ay, 13 gün; «İkinci defa».

(Tersâne-eminliğinden ikinci defa Baş-defterdar olan Behcet Efendi'nin bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 177 ve bundan sonraki için de aşağıda 183 numaralara bakınız. — Bu seferki azli üzerine iki tuğla Alâiyye sancağına tâyin edilmiş oduğu için Paşa ünvânını almıştır).

180) Sopa-Salan / Belgradî-Kâmil Ahmed Efendi / Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1750 = 1163 senesi 11 Teşrinievvel = 10 Zülka'de Pazar günü; azli: 1751 = 1164 senesi 30 Kânunusâni = 3 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; defterdarlık müddeti : 3 ay, 20 gün.

(Tersâne -eminliğinden baş-defterdar olan Belgradlı Kâmil Ahmed Efendi'nin azliyle halefinin tâyini İzzî tarihinde «2 Rebî'ül-evvel Sebt» gününe müsâdif gösterilirse de, «Sebt = Cumartesi» günü hakikî takvimde o ayın 2 sine değil, 3 üne tesadüf etmektedir. — Ahmed Efendi azlinden sonra Reîs-ül-Küttâblık ve Sadâret-kethudâlığı gibi merkez hizmetleriyle muhtelif valiliklerde bulunmuştur. — Baş-defterdarlığa vekâleten tâyin edilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır).

181) Müezzin-zâde Halîmî Mustafa Efendi / Paşa Milliyeti : Türk; tâyini: 1751 = 1164 senesi 30 Kânunusâni = 3 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; azli: 1753 = 1167 senesi 29 Teşrinievvel = 1 Muharrem Pazartesi günü; defterdarlık müddeti: 2 sene, 9 ay; «Birinci defa».

(Ruznamçe-kesedarlığından Baş-defterdar olan Halîmî Mustafa Efendi eski Ruznamçe-kesedarlarından Ali Efendi'nin oğludur :. Tâyin tarihindeki bir günlük fark için yukarıki fıkraya ve bundan sonraki defterdarlıkları için de aşağıda 184 ve 188 numaralara bakınız. — Sefâhet düşkünlüğünden dolayı azli üzerine Beylerbeyi pâyesiyle Sayda valiliğine tâyin edilerek Paşa ünvânını almıştır).

BİRİNCİ MAHMUD ve ÜÇÜNCÜ OSMAN DEVİRLERİ :

---

182) Nâilî Abdullah Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini :

1753 = 1167 senesi 29 Teşrinievvel = 1 Muharrem Pazartesi günü; Sadârete tâyini üzerine defterdarlıktan ayrılması: 1755 = 1168 senesi 18 Mayıs = 6 Şa'ban Pazar günü; defterdarlık müddeti : 1 sene, 6 ay, 20 gün.

(Reîs-ül-küttâblıktan Baş-defterdar olan Nâilî Abdullah Efendi, Davutpaşalı Hacı-Halil Ağa'nın oğludur : Sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 157 numaraya ve gün tarihi için de aşağıki fıkraya bakınız).

ÜÇÜNCÜ OSMAN DEVRİ :

183) Behcet-Mehmed Efendi / Paşa — Milliyeti : Türk (?); tâyini : 1755 = 1168 senesi 18 Mayıs = 6 Şa'ban Pazar günü; ölümü : 1755 = 1168 senesi 22 Ağustos = 14 Zülka'de Cuma günü; defterdarlık müddeti: 3 ay, 5 gün; «Üçüncü defa».

(Baş-Ruznamçecilikten üçüncü defa Baş-defterdar olan Behcet Efendi'nin bundan evvelki defterdarlıkları için yukarda 177 ve 179 numaralara bakınız : Üç defterdarlık müddetinin mecmûu 3 sene, 7 ay, 10 gün tutmaktadır. — Bu seferki tâyin tarihini Vak'anüvis Vâsıf «7 Şa'ban Ahad» gününe müsâdif gösterirse de, «Ahad= Pazar» günü hakikî takvimde o ayın 7 sine değil, 6 sına tesadüf etmektedir).

184) Müezzin-zâde Halîmî Mustafa Efendi / Paşa — Milliyeti : Türk; tâyini: 1755 = 1168 senesi 22 Ağustos = 14 Zülka'de Cuma günü; azli: 1755 = 1169 senesi 11 Teşrinisâni = 6 Safer Salı günü; defterdarlık müddeti: 2 ay, 20 gün; «İkinci defa».

(Halîmî Mustafa Paşa'nın bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 181 ve bundan sonraki için de aşağıda 188 numaralara bakınız. — Bundan evvelki gibi bu seferki azli de «Fisk-u-fücûra inhimâki» ile «Havâ ve hevesine» tâbiiyyetindendir).

185) Hacı-Ahmed Efendi / Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1755 = 1169 senesi 11 Teşrinisâni = 6 Safer Salı günü; azli: 1756 = 1170 senesi 20 Teşrinievvel = 25 Muharrem Çarşanba günü; defterdarlık müddeti 11 ay, 9 gün; «Beşinci defa».

(Baş-Muhâsebe kesedarlığından Şıkk-ı-evvel defterdarı olan Hacı-Ahmed Efendi'nin üç defa defterdarlığı vardır : Bundan sonrakiler için aşağıda 187 ve 190 numaralara bakınız).

186) Seyyid-Memiş Efendi — Milliyeti : Türk (?) ; tâyini 1756 = 1170 senesi 20 Teşrinievvel = 25 Muharrem Çarşanba günü; azli : 1757 = 1170 senesi 31 Kânunusâni = 10 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi günü; defterdarlık müddeti: 3 ay, 12 gün; «İkinci defa».

(Yeniçeri-kâtipliğinden ikinci defa Baş-defterdar olan Memiş Efendi'nin bundan evvelki me'mûriyyeti için yukarda 178 numaraya bakınız : İki defterdarlık müddetinin mecmûu 1 sene, 2 ay, 24 gün tutmaktadır).

ÜÇÜNCÜ OSMAN ve ÜÇÜNCÜ MUSTAFA DEVİRLERİ:

187) Hacı-Ahmed Efendi / Paşa — Milliyeti : (?); tâyini: 1757 = 1170 senesi 31 Kânunusâni = 10 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi günü; azli : 1758 = 1171 senesi 23 Mayıs = 15 Ramazan Salı günü; defterdarlık müddeti : 1 sene, 3 ay, 23 gün; «İkinci defa».

(Hacı-Ahmed Efendi'nin bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 185 ve bundan sonraki için de aşağıda 190 numaraya bakınız).

ÜÇÜNCÜ MUSTAFA DEVRİ:

188) Müezzin-zâde Hâlîmî Mustafa Efendi / Paşa — Milliyeti : Türk; tâyini : 1758 = 1171 senesi 23 Mayıs = 15 Ramazan Salı günü; azli : 1759 = 1173 senesi 3 Teşrinisâni = 12 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 5 ay, 11 gün; «Üçüncü defa».

(Hacı-Ahmed Efendi'nin bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 185 ve bun-184 numaralara bakınız : Üç defterdarlık müddetinin mecmûu 4 sene, 5 ay, 1 gün tutmaktadır. — Bundan evvelki defterdarlıklarında olduğu gibi, bu sefer de azlinin sebebi sefâhat düşkünlüğüdür; bununla beraber, Mâliye işlerindeki fevkalâde iktidarını Vak'anüvis Vâsıf «Fenn-i defter de mâhir ve defâtir-i mîrî münderis olsa müceddeden ihtirâına kaadir» şeklinde anlatır. — Azli üzerine Vezâret pâyesiyle Musul valiliğine tâyin edilmişse de, çok cömert ve müsrif olduğu için parasız yola çıkmak mecburiyyetinde kalmış ve hattâ Kocaeli = İzmit mutasarrıfından yüz altın borc almış, fakat Istanbuldaki alacaklıları pâdişahı ve devlet erkânını arzıhallerle rahatsız ettiklerinden ve bir taraftan da irtikâbına âit bâzı emâreler bulunduğundan dolayı azil tarihinden 3 ay, 9 gün sonra 1760=1173 senesi 12 Şubat =24 Cumâda-l-âhire Salı günü i'dâm ettirilip kesik başı Istanbul'a getirilerek Topkapu sarayının orta kapısında teşhir edilmiştir).

189) Mektûbî-İbrahim Sârım Efendi / Paşa — Milliyeti : Türk (?); tâyini: 1759 = 1173 senesi 3 Teşrinisâni = 12 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; azli: 1760 = 1173 senesi 16 Haziran = 2 Zülka'de Pazartesi günü; defterdarlık müddeti: 7 ay, 13 gün; «Birinci defa».

(Baş-muhâsebecilikten Şıkk-ı-evvel defterdarı olan İbrahim Sârım Efendi eski Tersâne-eminlerinden Acem-kılıcı Hacı-Mustafa Efendi'nin oğlu ve yukarda 177, 179 ve 183 numaralarda gördüğümüz Behcet Mehmed Efendi'nin kardeşidir : «Mektûbî» lâkabı uzun müddet Defterdar-mektupçuluğunda bulunmuş olmasındandır. Bunun hakkında şöyle bir beyit vardır :

«Babası seyf-i Acemdir anası gaddâre
Yatağan huyludur uşşâka cefâlar kılıcı

İbrahim Sârım Efendi'nin iki defa defterdarlığı vardır : Bundan sonraki için aşağıda 196 numaraya bakınız).

190) Hacı-Ahmed Efendi / Paşa — Milliyeti (?); tâyini: 1760 = 1173 senesi 16 Haziran = 2 Zülka'de Pazartesi günü; Kubbe-vezirliğine nakli : 1761 = 1174 senesi 7 Kânunusâni = 30 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba günü; defterdarlık müddeti: 6 ay, 21 gün; «Üçüncü defa».

(Hacı-Ahmed Paşa'nın bundan evvelki defterdarlıkları için yukarda 185 ve 187 numaralara bakınız : Üç defterdarlık müddetinin mecmûu 2 sene, 9 ay, 23 gün tutmaktadır).

191) Râmi-Paşa-zâde Hacı-Mustafa Nâilî Bey — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1761 = 1174 senesi 7 Kânunusâni = 30 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba günü; azli: 1761 = 1174 senesi 24 Mart = 17 Şa'ban Salı günü; defterdarlık müddeti: 2 ay, 18 gün.

(Defterdar-eminliğinden Baş-defterdar olan Mustafa Nâilî Bey yukarda «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinin 125 numarasında gördüğümüz Sadr-ı-a'zam Râmi Mehmet Paşa'nın oğludur : Mâliye işlerini idare edemediği için azlolunduğundan bahsedilir).

192) Hacı-Abdi Efendi — Milliyeti : Türk (?); tâyini: 1761 = 1174 senesi 24 Mart = 17 Şa'ban Salı günü; azli: 1763 = 1176 senesi 27 Haziran = 15 Zülhicce Pazartesi günü (?); defterdarlık müddeti : 2 sene, 3 ay, 4 gün.

(İki defa Reîs-ül-küttâb olduktan sonra Ruznamçecilikten Şıkk-ı-evvel defterdarı olan Abdi Efendi, Hocapaşalı Hacı-Mustafa Ağa isminde birinin oğludur. Azline sebeb olarak »Hiddet-i mizâc«ından bahsedilir. — Buradaki azil tarihi, Vak'anüvis Vasıf'ın Kurban bayramını müteâkıp göstermesine göre tesbit edilmiş olduğu için ihtiyatla karşılanmalıdır).

193) Râkım Mehmed Efendi/Paşa — Milliyeti : Türk (?); tâyini: 1763 = 1176 senesi 27 Haziran = 15 Zülhicce Pazartesi günü (?); azli: 1764 = 1177 senesi Kânunusâni iptidâları = Evâil-i Receb; defterdarlık müddeti: Takriben 6 ay, 10 gün.

(Tersâne-eminliğinden Baş-defterdar olan Râkım Efendi yukarda 165 ve 167 numaralarda gördüğümüz Boz-oğlan Hacı-İbrahim Efendi'nin oğlu ve 178 ve 186 numaarlarda gördüğümüz Memiş Efendi'nin amcazâdesidir. — Tâyin tarihi için yukarıki fıkraya bakınız).

194) Şâtır-zâde Kâşif Mehmet Emin Efendi — Milliyeti : (?); tâyini 1764 = 1177 senesi Kânunusâni iptidâları = Evâil-i Receb; azli : 1764 = 1178 senesi 22 Ağustos = 23 Safer Çarşanba günü; defterdarlık müddeti: Takriben 7 ay, 10 gün.

(Sadâretkethudâlığından mâzul bulunduğu sırada Baş-defterdar olan Kâşif Mehmet Emin Efendi, Şâtır-Yusuf Ağa isminde birinin oğludur; Kethudalıktan baş-

ka Reîs-ül-küttâblık da etmiştir; halk arasında «Emin-Kethudâ» lâkabiyle anıldığından bahsedilir).

195) Avni Mehmed Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1764 = 1178 senesi 22 Ağustos = 23 Safer Çarşanba günü; azli : 1766 = 1180 senesi 23 Temmuz = 15 Safer Çarşanba günü (?); defterdarlık müddeti: Takriben 1 sene, 11 ay, 2 gün.

(Defter-eminliğinden Baş-defterdar olan Avni Efendi'nin azil tarihi Vak'anüvis Vâsıf'ın «Safer-ül-hayr evâsıtında» kaydine göredir : «Evâsıt» tâbiriyle ayın on beşinden başka bir iki gün evvel ve sonrası da kasdedildiği için, buradaki gün tarihi ihtiyatla karşılanmalıdır).

196) Mektûbî-İbrahim Sârım Efendi/Paşa — Milliyet : Türk (?); tâyini: 1766 = 1180 senesi 23 Temmuz = 15 Safer Çarşanba günü (?); azli: 1769 = 1182 senesi 8 Şubat = 1 Şevvâl Çarşanba günü; defterdarlık müddeti: 2 sene, 6 ay, 16 gün; «İkinci defa».

(Tersâne-eminliğinden ikinci defa Baş-defterdar olan İbrahim Sârım Efendi'nin bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 189 numaraya ve tâyin tarihi için de yukarıki fıkraya bakınız : İki defterdarlık müddetinin mecmûu takriben 3 sene, 1 ay, 29 gün tutmaktadır. Bu seferki azli, sefer münâsebetiyle vaktinden evvel yapılan tebeddülât arasında olmuş ve Vak'anüvis Vâsıf da halefinin tâyini münâsebetiyle bu noktayı «Gurre-i Şevvâlden mutasarrıf olmak üzere» kaydiyle tasrih etmiştir).

197) Âtıf-zâde Ömer Vahîd Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini : 1769 = 1182 senesi 8 Şubat = 1 Şevvâl Çarşanba günü; isti'fâsı: 1769 = 1182 senesi Mart ortaları = Zülka'de iptidâları; defterdarlık müddeti: Takriben 1 ay, 10 gün; «Birinci defa».

(Çavuş-başılıktan Şıkk-ı-evel defterdarı olan Ömer Vahîd Efendi yukarda 169, 171 ve 173 numaralarda gördüğümüz Âtıf Mustafa Efendi'nin oğludur. İki defa defterdarlığı vardır : Bundan sonraki için aşağıda 202 numaraya ve bu seferki tâyin tarihi için de yukarıki fıkraya bakınız).

198) Meş'aleci-İbrahim Hıfzı Efendi / Paşa — Milliyeti : Türk; tâyini: 1769 = 1182 senesi Mart ortaları = Zülka'de iptidâları; Sadâret-kethudâlığına nakli: 1769 = 1183 senesi Kânunuevvel = Şa'ban sonları; defterdarlık müddeti: Takriben 8 buçuk ay.

(Baş-muhâsebecilikten Şıkk-ı-evvel defterdarı olan İbrahim Hıfzı Efendi Serhâddağası Amasyalı Seyyid-Halil Ağa'nın oğludur. Baş-defterdarlıktan başka Nişancılık ve Sadâret-kaymakamlığı gibi büyük makamlar işgal ettikten sonra Vezâret pâyesiyle muhtelif valiliklerde bulunmuştur. — «Meş'aleci» lâkabı harb meydanında meş'ale ile dolaşarak askere bahşiş dağıtmış olmasındandır. — Kardeşi Hacı-Mustafa Efendi'nin defterdarlığı için aşağıda 206 numaraya bakınız).

199) İsmetî Ali Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1769=1183 senesi Kânunuevvel = Şa'ban sonları; azli: 1771 = 1185 senesi Haziran ortaları = Safer sonları; defterdarlık müddeti: Takriben 1 sene, 5 buçuk ay.

(Defterdar-mektupçuluğundan Baş-defterdar olan İsmetî Ali Efendi'nin azline sebeb olarak harb hâlinden dolayı «Kıllet-i vâridât ve kesret-i masârifât sebebiyle» zavallının aklına halel gelmiş olduğundan bahsedilir!).

200) Hacı-İsmail Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1771 = 1185 senesi Haziran ortaları = Safer sonları; ölümü: 1772 = 1185 senesi 24 Şubat = 20 Zülka'de Pazartesi günü; defterdarlık müddeti: Takriben 8 ay, 8 gün.

(Zimmet-hâlîfeliğinden birdenbire Baş-defterdar olan Hacı-İsmail Efendi de selefi gibi «Fakd-i nakd ile mütehayyir) olarak aklını kaçırmış ve ordugâhta ölmüştür!».

ÜÇÜNCÜ MUSTAFA ve BİRİNCİ ABDÜLHAMİD DEVİRLERİ :

201) Derviş Mehmed Efendi/Paşa — Milliyeti : Türk; tâyini: 1772 = 1185 senesi 25 Şubat = 21 Zülka'de Salı günü; azli: 1774 = 1188 senesi 5 Teşrinisâni = 1 Ramazan Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 2 sene, 8 ay, 9 gün; «Birinci defa».

(Mâliye-tezkireciliğinden Baş-defterdar olan Derviş Mehmed Efendi'nin sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 172 ve bundan sonraki defterdarlığı için de aşağıda 203 numaraya bakınız).

BİRİNCİ ABDÜLHAMİD DEVRİ :

202) Âtıf-zâde Ömer Vahîd Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini : 1774 = 1188 senesi 5 Teşrinisâni = 1 Ramazan Cumartesi günü; azli : 1774 = 1188 senesi 25 Teşrinisâni = 21 Ramazan Çarşanba günü; defterdarlık müddeti: 20 gün; «İkinci defa».

(Ömer Vahîd Efendi'nin bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 197 numaraya bakınız : İki defterdarlık müddetinin mecmûu 2 ay tutmaktadır).

203) Derviş Mehmed Efendi / Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini : 1774 = 1188 senesi 25 Teşrinisâni = 21 Ramazan Çarşanba günü; Sadâret-kethudâlığına nakli: 1775 = 1189 senesi 6 Mart = 3 Muharrem Pazartesi günü; defterdarlık müddeti: 3 ay, 11 gün; «İkinci defa».

(Derviş Mehmed Efendi'nin bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 201 nu-

maraya ve sadâreti için de «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 172 numaraya bakınız: İki defterdarlık müddetinin mecmûu 2 sene, 11 ay, 20 gün tutmaktadır).

204) Recâî Mehmet Emin Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1775 = 1189 senesi 6 Mart = 3 Muharrem Pazartesi günü; Nişancılığa nakli: 1776 = 1190 senesi; defterdarlık müddeti: Takriben 1 buçuk sene.

(Reîs-ül-küttablıkta da bulunduktan sonra Sadâret-kethudâlığından Baş-defterdar olan Recâî Efendi'nin Nişancılığa nakledildiği ay ve gün tarihleri hakkında Cevdet tarihi, Sefînet-ür-rüesâ ve Sicill-i Osmânî gibi menbâlarda hiç bir kayit yoktur).

205) Peykî-Hasan Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1776 = 1190 senesi; azli: 1778 = 1192 senesi 7/8 Teşrinievvel = 15/16 Ramazan Çarşanba / Perşenbe gecesi; defterdarlık müddeti: Takriben 2 sene; «Birinci defa».

(Defter-eminliğinden Baş-defterdar olan Hasan Efendi'nin meslekten yetişmiş çok kuvvetli bir mâliyeci olduğundan bahsedilir. Üç defa defterdarlığı vardır: Bundan sonrakiler için aşağıda 207 ve 213 numaralara ve tâyin tarihi için de yukarıki fıkraya bakınız).

206) Seyyid Hacı-Mustafa Efendi / Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1778=1192 senesi 7/8 Teşrinievvel = 15/16 Ramazan Çarşanba/Perşenbe gecesi; azli: 1781 = 1195 senesi Mayıs = Cumâda-l-ûlâ sonları; defterdarlık müddeti Takriben 2 sene, 7 buçuk ay «Birinci defa».

(Defterdar-mektupçuluğundan Şıkk-ı-evvel defterdarı olan Hacı-Mustafa Efendi yukarda 198 numarada gördüğümüz Meş'aleci-İbrahim Hıfzı Paşa'nın kardeşidir. Defterdarlığından sonra Sadâret-kethudâlığında ve Vezâret pâyesiyle muhtelif valiliklerde bulunmuştur. Azil günü belli değildir. — İkinci defterdarlığı için aşağıda 208 numaraya bakınız).

207) Peykî-Hasan Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1781 = 1195 senesi Mayıs = Cumâda-l-ûlâ sonları; azli: 1782 = 1196 senesi 25/26 Ağustos = 16/17 Ramazan Pazar/Pazartesi gecesi; defterdarlık müddeti: Takriben 1 sene, 3 ay; «İkinci defa».

(Hasan Efendi'nin bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 205 ve bundan sonraki için de aşağıda 213 numaralara bakınız).

208) Seyyid Hacı-Mustafa Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1782 = 1196 senesi 25/26 Ağustos = 16/17 Ramazan Pazar/Pazartesi gecesi; Sadâret-kethudâlığına nakli: 1782 = 1197 senesi 31

Kânunuevvel = 25 Muharrem Salı günü; defterdarlık müddeti: 4 ay, 6 gün; (İkinci defa».

(Hacı-Mustafa Efendi'nin ilk defterdarlığı için yukarda 206 numaraya bakınız: İki defterdarlık müddetinin mecmûu takriben 2 sene, 11 buçuk ay tutmaktadır. — «Sicill-i Osmânî»de Hacı-Mustafa Efendi'nin bu ikinci defterdarlığından hiç bahsedilmiyerek yukarıki fıkrada gördüğümüz Peykî-Hasan Efendi'nin yerine aşağıki fıkrada göreceğimiz Feyzullâh Efendi geçmiş gibi gösterilirse de doğru değildir).

209) Seyyid -Feyzullâh Efendi / Feyzi Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1782 = 1197 senesi 31 Kânunuevvel = 25 Muharrem Salı günü; Reîs-ül-küttâblığa nakli: 1784 = 1198 senesi 6 Nisan = 15 Cumâda-l-ûlâ Salı günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 3 ay, 6 gün; «Birinci defa».

(Zimmet-halîfesi vekilliğinden birdenbire Baş-defterdar olan Feyzi Efendi Mirî dellâl-başı Seyyid-Mustafa Ağa'nın oğludur; iyi bir mâliyeci olduğundan bahsedilir. İkinci defterdarlığı için aşağıda 216 numaraya bakınız).

210) Ahmed Nazif Efendi — Milliyeti: Acem (?); tâyini: 1784 = 1198 senesi 6 Nisan = 15 Cumâda-l-ûlâ Salı günü; Sadâret-kethudalığına nakli: 1785 = 1199 senesi 13 Mayıs = 4 Receb Cuma günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 1 ay, 7 gün; «Birinci defa».

(Üç defa Çavuş-başılıkta bulunduktan sonra Defter-eminliğinden Başdefterdar olan Ahmed Nazif Efendi, Tersâne-emini Hacı-Selim Ağa'nın oğludur: Bu Selim Ağa, Reîs-ül-küttâb Tavukçu-Mustafa Efendi'nin İran'dan satın almış olduğu bir köle olduğu için, milliyeti şüphelidir. — Ahmed Nazif Efendi, Birinci Abdülhamid devrinde Cevdet Paşa'nın tâbiriyle «Nüfûz-u-ikbâlini felek bile çekemiyecek dereceye gelmiş» çok mühim bir şahsiyyettir: Bu vaziyetinin sebebi de Birinci Abdülhamid'in şehzâdeliğinde bir odalığından dünyaya gelmiş ve Sultan Mecid devrine kadar devam eden bir âdet mucibince doğumu gizli tutulup sultanlığı ilân edilmemiş olduğu için «Dürr-i-Şehvâr Hanım» ismiyle ve «Âhiretlik / Ahretlik Hanım» lâkabiyle anılan kızının kocası olmasındandır; işte bundan dolayı Ahmed Nazif Efendi pâdişahın gayr-i-resmî dâmâdı demektir. Şehzâdelerin çocuk sâhibi olmaları tecviz edilmediği için, bu gibi doğumlar Sultan Mecid zamanına kadar umumiyyetle gizli tutulmuştur. — Nazif Efendi'nin iki defa defterdarlığı vardır: İkincisi için aşağıda 214 numaraya bakınız).

211) Süleyman Fevzi Efendi/Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1785 = 1199 senesi 13 Mayıs = 4 Receb Cuma günü; azli: 1785 = 1199 senesi 23 Haziran = 15 Şa'ban Perşenbe günü; defterdarlık müddeti: 1 ay, 11 gün.

(Baş-muhâsebecilikten Baş-defterdar olan Süleyman Feyzi Efendi, İzmirli Ahmed Efendi isminde bir me'mûrun köleliğinden yetişmedir. Az zamanda azline sebeb olarak «Re'y-i hôduna i'tinâsı»ndan bahsedilir. — Daha sonraları Vezâret pâyesiyle muhtelif valiliklerde ve bâzı ser-askerliklerde bulunmuştur).

212) Süleyman Râşid Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1785 = 1199 senesi 23 Haziran = 15 Şa'ban Perşenbe günü; azli: 1786 = 1200 senesi 9 Mayıs = 10 Receb Salı günü; defterdarlık müddeti: 10 ay, 16 gün; «Birinci defa».

(Mâlikâne-halîfeliğinden Baş-defterdar olan Süleyman Râşid Efendi'nin iki defa defterdarlığı vardır; Bundan sonraki için aşağıda 215 numaraya bakınız).

213) Peykî-Hasan Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1786 = 1200 senesi 9 Mayıs = 10 Receb Salı günü; azli: 1786 = 1201 senesi 4 Kânunuevvel = 12 Safer, Pazartesi günü; defterdarlık müddeti: 6 ay, 26 gün; «Üçüncü defa».

(Defter-eminliğinden üçüncü defa Baş-defterdar olan Peykî-Hasan Efendi'nin bundan evvelki defterdarlıkları için yukarda 205 ve 207 numaralara bakınız: Üç defterdarlık müddetinin mecmûu takriben 3 sene, 10 ay tutmaktadır).

214) Ahmed Nazif Efendi — Milliyeti: Acem (?); tâyini: 1786 = 1201 senesi 4 Kânunuevvel = 12 Safer Pazartesi günü; azli: 1787 = 1202 senesi 18 Kânunuevvel = 8 Rebî'ül-evvel Salı günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 15 gün; «İkinci defa».

(Tersâne-eminliğinden Baş-defterdar olan Nazif Efendi'nin bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 210 numaraya bakınız: İki defterdarlık müddetinin mecmûu 2 sene, 1 ay, 22 gün tutmaktadır).

BİRİNCİ ABDÜLHAMİD ve ÜÇÜNCÜ SELİM DEVİRLERİ:

215) Süleyman Râşid Efendi — Milliyeti: (?) tâyini: 1787 = 1202 senesi 18 Kânunuevvel = 8 Rebî'ül-evvel Salı günü; Sadâret kethudâlığına nakli: 1789 = 1203 senesi 22 Haziran = 28 Ramazan Pazartesi günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 6 ay, 5 gün; «İkinci defa».

(Süleyman Râşid Efendi'nin bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 212 numaraya bakınız: İki defterdarlık müddetinin mecmûu 2 sene, 4 ay, 21 gün tutmaktadır).

ÜÇÜNCÜ SELİM DEVRİ:

216) Seyyid-Feyzullâh Efendi / Feyzi Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1789 = 1203 senesi 22 Haziran = 28 Ramazan Pazartesi günü; azli: 1790 = 1204 senesi 16 Nisan = 1 Şa'ban Cuma günü; defterdarlık müddeti: 9 ay, 24 gün; «İkinci defa».

(Seyyid-Feyzullâh Efendi'nin bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 209 numaraya bakınız: İki defterdarlık müddetinin mecmûu 2 sene, 1 ay tutmaktadır. Oğlu Mehmet Emin Bey'in defterdarlığı için aşağıda 231 numaraya bakınız).

217) Ali Râık Rahîkî Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1790 = 1204 senesi 16 Nisan = 1 Şa'ban Cuma günü; azli: 1790 = 1205 senesi 10 Teşrinisâni = 3 Rebî'ül-evvel Çarşanba günü; defterdarlık müddeti: 6 ay, 24 gün.

(Defter-eminliğinden Baş-defterdar olan Ali Râık Efendi kölelikten yetişmiş olduğu için milliyeti belli değildir; çok harîs bir adam olduğundan bahsedilir).

218) Mehmet Şerif Efendi / Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1790 = 1205 senesi 10 Teşrinisâni = 3 Rebî'ül-evvel Çarşanba günü; azli: 1793 = 1207 senesi 9 Nisan = 27 Şa'ban Salı günü; defterdarlık müddeti: 2 sene, 4 ay, 9 gün.

(Defterdar-mektupçuluğundan Baş-defterdar olan Şerif Efendi daha sonraları Sadâret-kethudâlığı ve Defter-eminliğinde ve Vezâret pâyesiyle muhtelif valiliklerde bulunmuştur. İyi bir mâliyeci olduğundan bahsedilir).

219) Gizli-sıtma Hacı-İbrahim Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1793 = 1207 senesi 9 Nisan = 27 Şa'ban Salı günü; azli: 1794 = 1209 senesi 8 Eylül = 12 Safer Pazartesi günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 4 ay, 29 gün; «Birinci defa».

(Sâdaret-kethudâlığından ma'zul bulunduğu sırada Baş-defterdar olan Hacı-İbrahim Efendi eski Rikâb-defterdarlarından İsmail Efendinin oğludur. Kıymetli bir devlet-adamı ve Nizâm-ı-cedîd tarafdârı olmakla beraber, merhametsizliğiyle mârûf olduğu için «Gizli-sıtma» lâkabiyle anılmıştır. İki defa defterdarlığı vardır: Bundan sonraki için aşağıda 222 numaraya bakınız).

220) Moralı-Osman Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1794 = 1209 senesi 8 Eylül = 12 Safer Pazartesi günü; azli: 1795 = 1209 senesi 19 Mart = 27 Şa'ban Perşenbe günü; defterdarlık müddeti: 6 ay, 11 gün; «Birinci defa».

(Defterdar-mektupçuluğundan Baş-defterdar olan Osman Efendi, Moralı Süleyman Penâh Efendi isminde birinin oğludur; çik iyi bir mâliyeci olduğundan bahsedilir. İki defa defterdarlığı vardır: İkincisi için aşağıda 229 numaraya bakınız).

221) Şerbetçi-zâde dâmâdı Mehmet Emin Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1795 = 1209 senesi 19 Mart = 27 Şa'ban Perşenbe günü; isti'fâsı: 1796 = 1210 senesi 11 Mart = 2 Ramazan Cuma günü; defterdarlık müddeti: 11 ay, 23 gün.

(Mâlikâne-halifeliğinden Başdefterdar olan Mehmet Emin Efendi iyi bir mâ-

liyeci olmakla beraber etrâfında çevrilen entrikalara dayanamadığı için ihtiyarlığını bahâne ederek isti'fâ etmiştir).

222) Gizli-sıtma Hacı-İbrahim Efendi — Milliyeti (?); tâyini: 1796 = 1210 senesi 11 Mart = 2 Ramazan Cuma günü; azli: 1799 = 1213 senesi 13 Nisan = 8 Zülka'de Cumartesi günü; defterdarlık müddeti : 3 sene, 1 ay, 3 gün; «İkinci defa».

(Şıkk-ı-sâlis defterdarlığıyla Zahîre nâzırlığından ikinci defa Baş-defterdar olan Gizli-sıtma'nın bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 219 numaraya bakınız: İki defterdarlık müddetinin mecmûu 4 sene, 6 ay, 2 gün tutmaktadır).

223) Köse-Kethudâ Çelebi-Mustafa Reşid Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1799 = 1213 senesi 13 Nisan = 8 Zülka'de Cumartesi günü; Rikâb-ı-Hümâyun Reîs-ül-küttâblığına nakli: 1800 = 1215 senesi Temmuz sonları = Rebî'ül-evvel iptidâları; defterdarlık müddeti: Takriben 1 sene, 3 buçuk ay; «Birinci defa».

(İrâd-ı-cedîd defterdarlığından Baş-defterdar olan Mustafa Reşid Efendi'ye «Köse-Kethudâ» denilmesi, bir kaç defa Sadâret-kethudâlığında bulunmuş olmasından ve köleliğinden kinâyedir. Çok muktedir bir zât olduğundan bahsedilir. İki defa defterdarlığı vardır: Bundan sonraki için aşağıda 228 numaraya bakınız).

224) Sa'dullâh Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1800 = 1215 senesi Temmuz sonları = Rebî'ül-evvel iptidâları; Sadâret-kethudâlığına nakli: 1801 = 1215 senesi Nisan / Mayıs = Zülhicce ayı; defterdarlık müddeti : Takriben 9 ay.

(Meslekten yetişmiş iyi bir mâliyeci olan Sa'dullâh Efendi Küçük-Hüseyn Efendi isminde birinin oğludur. Sadâret-kethudâlığından bir müddet sonra Rikâb-ı-Hümâyun defterdarlığında da bulunmuştur).

225) Mehmet Recâî Efendi — Milliyeti : Türk; tâyini : 1801 = 1215 senesi Nisan / Mayıs = Zülhicce ayı; azli: 1802 = 1217 senesi Teşrinievvel başları = Cumâda-l-âhire iptidâları; defterdarlık müddeti : Takriben 1 sene, 5 ay.

(Sadâret-mektupçuluğundan Baş-defterdar olan Recâî Efendi Kütahyalıdır. Azli üzerine Fransız istilâsından henüz kurtulduğu için mâliyesinin ıslâhına ehemmiyet verilen Mısır defterdarlığına tâyin edilmiştir: «Çakır pençeli bir zât» olduğundan bahsedilir).

226) Hasan Tahsin Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1802=1217 senesi Teşrinievvel başları = Cumâda-l-âhire iptidâları; azli : 1803 = 1218 senesi 3 Haziran = 12 Safer Cuma günü; defterdarlık müddeti : Takriben 8 ay; «Birinci defa».

(Meslekten yetişmiş kuvvetli bir mâliyeci olan Hasan Tahsin Efendi, Hüseyn Efendi isminde birinin oğludur. İki defa defterdarlığı vardır : Bundan sonraki için aşağıda 230 numaraya bakınız).

227) Diviti-güzel/Ekin-iti Seyyid-Feyzullâh Efendi / Feyzi Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1803 = 1218 senesi 3 Haziran = 12 Safer Cuma günü; İrâd-ı-cedîd defterdarlığına nakli: 1805 = 1220 senesi 11 Haziran = 13 Rebî'ül-evvel Salı günü; defterdarlık müddeti : 2 sene, 8 gün.

(Tevkıîlik = Nişancılıktan Baş-defterdar olan Feyzullâh Efendi, Peksimetçi-başı Ahmed Ağa'nın oğludur. Meslekten yetişmiş çok iyi bir mâliyeci olduğudan bahsedilir. «Ekin-iti» lâkabı, başını hep dik tutmasından dolayı ekinlerin içinde gezerken gözlerini başaklardan sakınmak için başlarını yukarı kaldıran köpeklere benzetilmesindendir!».

228) Köse-Kethudâ Çelebi-Mustafa Reşid Efendi — Milliyeti : Türk; tâyini: 1805 = 1220 senesi 11 Haziran = 13 Rebî'ül-evvel Salı günü; azli: 1806 = 1221 senesi 16 Teşrinisâni = 3 Receb Salı günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 5 ay, 5 gün; «İkinci defa».

(Tersâne eminliğinden ma'zul bulunduğu sırada Baş-defterdar olan Köse-Kethudâ Çelebi-Efendi'nin bundan evvelki defterdarlığı için, yukarda 223 numaraya bakınız : İki defterdarlık müddetinin mecmûu takriben 2 sene, 8 ay, 20 gün tutmaktadır).

229) Moralı-Osman Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1806 = 1221 senesi 16 Teşrinisâni = 3 Receb Salı günü; azli: 1807 = 1222 senesi 9 Nisan = 30 Muharrem Perşenbe günü; defterdarlık müddeti: 4 ay, 23 gün; «İkinci defa».

(Defter-eminliğinden Baş-defterdar olan Osman Efendi'nin bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 220 numaraya bakınız : İki defterdarlık müddetinin mecmûu 11 ay, 4 gün tutmaktadır).

230) Hasan Tahsin Efendi — Milliyeti : Türk (?); tâyini: 1807 = 1222 senesi 9 Nisan = 30 Muharrem Perşenbe günü; azli: 1807 = 1222 senesi 5 Mayıs = 26 Safer Salı günü; defterdarlık müddeti: 26 gün; «İkinci defa».

(Defter-eminliğinden ikinci defa Baş-defterdar olan Hasan Tahsin Efendi'nin bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 226 numaraya bakınız: İki defterdarlık müddetinin mecmûu takriben 9 ay tutmaktadır. — Vak'anüvis Cevdet Paşa Tahsin Efendi'nin pek az süren bu ikinci me'mûriyyetinden hiç bahsetmeyip selefinin yerine doğrudan doğruya halefi geçmiş gibi gösterirse de doğru değildir : Âsım tarihindeki izaha göre Hasan Tahsin Efendi ordu sefere çıkmak üzere Davudpaşa karargâhındayken Baş-defterdar olmuş ve işlerini tesviye ettikten sonra Edirne'de orduya iltihak edeceğini taahhüt ettiği halde yetişemediği için azledilmiştir : Halefi Mehmet Emin Bey ilkönce kendisine vekâleten tâyin edilip

ordu ile beraber hareket etmiş ve kendisi gelmeyince asâleten tâyin edilmiştir. Cevdet Paşa'nın zuhûlü işte bundandır).

ÜÇÜNCÜ SELİM ve DÖRDÜNCÜ MUSTAFA DEVİRLERİ:

231) Çavuş-zâde/Feyzi-Bey-zâde Mehmet Emin Bey — Milliyeti: Türk; tâyini: 1807 = 1222 senesi 5 Mayıs = 26 Safer Salı günü; azli: 1808 = 1223 senesi 7 Mayıs = 11 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 3 gün.

(Zimmet-halîfeliğinden Baş-defterdar vekili oldukten sonra asâleten tâyin edilen Mehmet Emin Bey yukarda 209 ve 216 numaralarda gördüğümüz Seyyid-Feyzullâh Efendi'nin oğludur. Meslekten yetişmiş çok muktedir bir mâliyeci olduğundan bahsedilir).

DÖRDÜNCÜ MUSTAFA ve İKİNCİ MAHMUD DEVİRLERİ :

232) Seyyid-Mehmet Behic Efendi — Milliyeti: (?); tâyini : 1808 = 1223 senesi 7 Mayıs = 11 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; Umûr-i-cihâdiyye nâzırlığına nakli: 1808 = 1223 senesi 14 Teşrinievvel = 23 Şa'ban Cuma günü; defterdarlık müddeti: 5 ay, 8 gün.

(Baş-muhasebecilikten Şıkk-ı-evvel defterdarı olan Mehmet Behic Efendi Rusçukludur ve Alemdar'ın meşhur yârânındandır. Umûr-i-Cihâdiyye nâzırlığı için 1808 = 1223 vukuâtının «14 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız).

İKİNCİ MAHMUD DEVRİ :

233) Mehmet Tahsin Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini : 1808 = 1223 senesi 14 Teşrinievvel = 23 Şa'ban Cuma günü; Alemdar vak'asında parçalanarak öldürülmesi: 1808 = 1223 senesi 15 Teşrinisâni = 26 Ramazan Salı günü; defterdarlık müddeti: 1 ay, 3 gün.

(Baruthâne nâzırlığından Baş-defterdar olan Tahsin Efendi'nin âlim ve şâir bir zât olduğundan bahsedilir : Hayâtına mal olan Alemdar vak'asında ilkönce kaçmıya muvaffak olmuşsa da biraz sonra âsilerin eline geçerek fecî şekilde öldürülmüştür).

234) Mehmet Râgıb Efendi — Milliyeti : (?); tâyini : 1808 = 1223 senesi 22 Teşrinisâni = 3 Şevvâl Salı günü; azli: 1811 = 1226 senesi 12 Haziran = 20 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba günü; defterdarlık müddeti : 2 sene, 6 ay, 20 gün.

(Mâlikâne-halîfeliğinden Baş-defterdar olan Râgıb Efendi'nin tâyiniyle selefinin şehâdeti arasında 7 gün geçmiş olması, Alemdar vak'asına tesadüf etmiş olmasındandır).

235) Hüseyn Hüsni Bey — Milliyeti: (?); tâyini: 1811 = 1226 senesi 12 Haziran = 20 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba günü; azli: 1814 = 1229 senesi 22 Kânunusâni = 30 Muharrem Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 2 sene, 7 ay, 10 gün.

(Âmedcilikten Baş-defterdar olan Hüseyn Hüsni/Hüsnü Bey «Kapdan-ı-deryâlar» cedvelinin 147 numarasında gördüğümüz Ağa-Hüseyn Paşa'nın torunu ve Abdullah Bey'in oğludur: Bu Ağa-Hüseyn Hüsni Paşa devşirme olduğu için milliyeeti belli değildir. — Hüsnî Bey daha sonraları Reîs-ül-küttâblık ve Çavuş-başılık gibi mevki'lerde de bulunmuştur. — «Sicill-i-Osmânî»de 1227=1812 tarihinde azledilmiş gibi gösterilirse de doğru değildir: Burada esas ittihâz ettiğimiz azil tarihi Şânî-zâde'nin kaydine göredir).

236) Mehmet Emin Rauf Bey / Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1814 = 1229 senesi 22 Kânunusâni = 30 Muharrem Cumartesi günü; Sadârete tâyini üzerine Defterdarlıktan ayrılması: 1815 = 1230 senesi 1 Nisan = 20 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 2 ay, 10 gün.

(Sefer esnâsında Rikâb-ı-Hümâyun defterdarlığında bulunduktan sonra Başdefterdar olan Mehmet Emin Rauf Bey eski Çavuş-başılardan Said Mehmed Efendi'nin oğludur. Beş defa sadâreti vardır: «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 196, 207, 209, 211 ve 215 numaralara ve defterdarlıktan sadârete terfiinin gün tarihindeki ihtilâf için de ayni cedvelde 196 numaranın izâhâtına bakınız).

237) Hacı-Mehmet Said Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1815 = 1230 senesi 2 Nisan = 21 Rebî'ül-âhir Pazar günü; azli: 1817 = 1232 senesi 22 Mart = 4 Cumâda-l-ûlâ Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 11 ay, 20 gün.

(Baruthâne nâzırlığından Baş-defterdar olan Hacı-Said Efendi daha sonraları Sadâret-kethudâlığı, Tophâne nâzırlığı vesaire gibi mühim mevki'lerde bulunmuştur. — «Sicill-i Osmânî»de bununla selefi Rauf Paşa arasında İmam-Mustafa Efendi isminde bir Baş-defterdar daha gösterilirse de doğru değildir: Her halde bu zühul, İmam-Mustafa Efendi'nin bir aralık Rikâb-ı-Hümâyun defterdarlığında bulunmuş olmasından mütevellid olmalıdır. — Şânî-zâde bunun tâyin tarihini selefinin sadâretinden bir gün sonra gösterir: Yukarıki fıkraya da bakınız).

238) Mustafa Mazhar Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1817 = 1232 senesi 22 Mart = 4 Cumâda-l-ûlâ Cumartesi günü; azli: 1821 = 1236 senesi 10 Nisan = 7 Receb Salı günü; defterdarlık müddeti: 4 sene, 19 gün.

(Sadâret-kethudâlığından ma'zul bulunduğu sırada Baş-defterdar olan Mustafa Mazhar Efendi Yozgadlıdır. Bir çok büyük makamlarda bulunmuş olan bu muktedir ve çalışkan devlet-adamının buradaki azil tarihi, halefinin «Sicill-i Osmânî»deki tâyin tarihine göre tesbit edilmiştir: Şânî-zâde ile Cevdet Paşa ve Enderun müverrihi Hızır İlyâs Efendi bu noktayı maatteessüf ihmâl etmişlerdir).

239) Mehmet Atâullâh Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1821 = 1236 senesi 10 Nisan = 7 Receb Salı günü; Şark ordusu defterdarlığına nakli: 1821 = 1237 senesi 19 Kânunuevvel = 24 Rebî'ül-evvel Çarşanba günü; defterdarlık müddeti: 8 ay, 9 gün.

(Darbhâne-eminliğinden Baş-defterdar olan Atâullâh Efendi daha sonraları Tophâne nâzırlığı, Nişancılık ve Çavuş-başılık gibi mühim mevki'lerde bulunmuş kıymetli ve doğruluğuyla mâruf bir devlet-adamıdır).

240) Derviş Mustafa Sabri Efendi — Milliyeti: Türk (?): tâyini: 1821 = 1237 senesi 19 Kânunuevvel = 24 Rebî'ül-evvel Çarşanba günü; azli: 1823 = 1238 senesi 18 Şubat = 6 Cumâda-l-âhire Salı günü; defterdarlık müddeti: 1 sene, 2 ay.

(Ruznamçe-i-evvel kalemi kesedarlığından birdenbire Baş-defterdar olan Mustafa Sabri Efendi'nin iyi bir mâliyeci olduğundan bahsedilir; daha sonraları Defter-eminliği ile Tophâne nâzırlığında da bulunmuştur).

241) Mehmet Es'ad Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1823 = 1238 senesi 18 Şubat = 6 Cumâda-l-âhire Salı günü; Darbhâne nâzırlığına nakli: 1825 = 1240 senesi 21 Mayıs = 3 Şevvâl Cumartesi günü; defterdarlık müddeti: 2 sene, 3 ay, 1 gün; «Birinci defa».

(Mâlikâne halîfeliğinden Baş-defterdar olan Es'ad Efendi'nin iki defa defterdarlığı vardır: Bundan sonraki için aşağıda 243 numaraya bakınız. Mehmet Es'ad Efendi yukarda 189 ve 196 numaralarda gördüğümüz İbrahim Sârım Efendi'nin oğlu ve 177, 179 ve 183 numaralarda gördüğümüz Behcet Mehmed Efendi'nin yeğenidir. — Cevdet tarihinde bu Es'ad Efendi 237 numarada gördüğümüz Hacı Mehmed Said Efendi ile karıştırılır).

242) Mehmet Tâhir Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1825 = 1240 senesi 21 Mayıs = 3 Şevvâl Cumartesi günü; azli: 1828 = 1243 senesi 11 Şubat = 24 Receb Pazartesi günü; defterdarlık müddeti: 2 sene, 8 ay, 21 gün.

(Ulûfeciyân-ı-Yemîn kâtipliğinden Baş-defterdar olan Tâhir Efendi daha sonraları Sâdaret-kethudâlığıyla Evkaf nâzırlığı gibi makamlarda da bulunmuştur).

243) Mehmet Es'ad Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1828 = 1243 senesi 11 Şubat = 24 Receb Pazartesi günü; ordu defterdarlığına nakli: 1828 = 1244 senesi 6 Ağustos = 24 Muharrem Çarşanba günü; defterdarlık müddeti: 5 ay, 24 gün; «İkinci defa».

(Mukaataât nâzırlığından ikinci defa Baş-defterdar olan Es'ad Efendi'nin bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 241 numaraya bakınız: İki defterdarlık müddetinin mecmûu 2 sene, 8 ay, 25 gün tutmaktadır).

244) Ali Necib Bey/Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1828 = 1244 senesi 6 Ağustos = 24 Muharrem Çarşanba günü; azli: 1829 = 1244 senesi 8 Mayıs = 4 Zülka'de Cuma günü; defterdarlık müddeti: 9 ay, 3 gün; «Birinci defa».

(Tophâne nâzırlığından Baş-defterdar olan Necib Bey'in iki defterdarlığı vardır: Bundan sonraki için aşağıda 246 numaraya bakınız).

245) Mehmet Sâdık Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1829 = 1244 senesi 8 Mayıs = 4 Zülka'de Cuma günü; fevkalâde me'mûriyyetle Bağdad'a gönderilmek suretiyle defterdarlıktan ayrılması: 1830 = 1246 senesi Ağustos/Eylül = Rebî'ül-evvel ayı; defterdarlık müddeti: Takriben 1 sene, 4 ay.

(Tersâne-eminliğinden Baş-defterdar olan Sâdık Efendi Fevkalâde me'muriyyetle nezdine gönderildiği Bağdad kölemen valisi âsi Davud Paşa tarafından öldürülmüştür).

246) Ali Necib /Bey/Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1830 = 1246 senesi Ağustos / Eylül = Rebî'ül-evvel ayı; Baş-defterdarlığın lâğvı ve bu müessese tarihinin nihayet bulması üzerine açıkta kalması: 1835 = 1251 senesi Eylül / Teşrinievvel = Cumâdal-âhire ayı: defterdarlık müddeti : Takriben 5 sene; «İkinci defa».

(Sadâret -kethudâlığından ikinci defa Baş-defterdar olan Ali Necib Bey'in bundan evvelki defterdarlığı için yukarda 244 numaraya bakınız: İki defterdarlık müddetinin mecmûu takriben 5 sene, 9 ay, 3 gün tutmaktadır.
«Şıkk-ı-evvel» de denilen Baş-defterdarlığın ilgası üzerine Mâliye nezâreti derhal teşkil edilmiş değildir: Sultan Mahmud'un bir fermanıyla Şıkk-ı-evvel ilga edilince Mâliye işleri iki defterdarlığa taksim edilmiştir; Lûtfi tarihinin beşinci cildinin 17 nci sahifesinde tarihsiz bir sureti bulunan bu tarihî fermanda:
«Ba'd-ez-in Şıkk-ı-evvel defterdarlığı lâğv ve Hazîne-i mîriyye ile Darbhâne masâlihi birleştirilerek Darbhâne defterdarlığı ünvâniyle tevcîh-ü-idâre ve defter-i Teşrifâtta rütbe-i Ûlâ menâsıbından olmak üzere Mansûre defterdarlığı sırasına naklolunması münâsib görünmüş»
olduğundan bahsedilmektedir. Vak'anüvis Lûtfi bu fermanın tamamını aynen dercettikten sonra, Şıkk-ı-sânî ve Şıkk-ı-sâlis defterdarlıklarının da o tarihten itibaren tarihe karıştığını şöyle anlatır:
«Bir şeyin evveli ilgaa olundukda sânî ve sâlisinin evvele tebaiyyeti tabiîdir».
Mansûre yahut Asâkir-i-Mansûre-i Muhammediyye defterdarlığı daha evvel teşkil edilmiş olduğuna göre, Şıkk-ı-evvel'in ilgasına âit fermanla 1835 = 1251 tarihinde teşekkül eden Darbhâne defterdarlığının te'sisi üzerine Mâliye işleri Darbhâne ve Mansûre defterdarlıkları ismiyle mülkî ve askerî büdcelere göre iki idâreye ayrılmış demektir: Bu muhtelif idârelerin «Mâliye nezâreti» ismiyle birleştirilip tek bir devlet dâiresi şeklini alması da gene İkinci Mahmud devrinde 1838 = 1253 senesi 28 Şubat = 3 Zülhicce Çarşanba gününe müsâdiftir; bu vaziyete nazaran Baş-defterdarlığın ilgasiyle Mâliye nezâretinin teşkili arasında takriben iki buçuk senelik bir istihâle devresi geçmiş demektir).

«Osmanlı tarihinin Fâtih'den evvelki devri çok karanlık olduğu için, Istanbul'un fethinden evvelki Baş-defterdarların isimleriyle adedleri maatteessüf mâlûm değildir: İsmi tesbit edilebilen ilk Baş-defterdar, fetihten altı sene sonra 1459 = 864 tarihinde i'dâm edilmiş olan Detrik yahut Ditrek Sinan Bey'dir. Bu vaziyete göre Defterdarlık müessesesinin tarihi işte o seneden İkinci Mahmud devrinin 1835 = 1251 senesinde Baş-defterdarlığın ilgasına kadar ancak 376 yıl boyunca tâkib edilebiliyor demektir; fakat bu dört asra yaklaşan uzun devrin de bir çok karanlık noktaları vardır: XV inci asırdan XIX uncu asra kadar teselsül eden defterdarlar silsilesinde muhtelif boşluklara tesadüf edilmektedir; hattâ On-dokuzuncu asır defterdarları hakkında bile bâzı isim ihtilâfları olduktan başka, tâyin ve azil tarihleri bile müphem kalmış veyahut ihmâl edilmiş olanlar da mühim bir yekûn tutmaktadır; meselâ «Sicill-i Osmânî» cedvelinde tesadüf edilen bâzı isimler Vak'anüvis tarihlerinde mevcud değildir. İşte bu çetin, karışık ve karanlık vaziyetten dolayı Fâtih devrinden İkinci Mahmud devrine kadar tertib ettiğimiz Baş-defterdar cedvellerinde ancak mâlûm ve mevsuk olan isimlerle tarihler tesbit edilebilmiş ve ihtilâflı noktalar mütemâdiyen izah edildikten başka, şüpheli noktalar da dâimâ istihfam işâretleriyle belirtilmiştir.

1459 = 864 den 1835 = 1251 tarihine kadar geçen 376 sene içinde 246 defterdar değişikliği olmuştur; bu rakam eşhâs adedini değil, me'mûriyyet tebeddüllerini gösterir : Çok defa ayni bir zâtin bir kaç defa Baş-defterdarlığı olduğu için, 166 yı bulan eşhâs adedi 246 tebeddül yekûnundan tarhedildiği takdirde elde edilecek 80 adedi de mükerrer me'mûriyyetler sayısıdır. Osmanlı tarihinde tesbit edebildiğimiz 166 Baş-defterdarın milliyetlerine göre tasnifinden çıkacak neticeler şöyle sıralanabilir: Bunların 54 ü Türk, 36 sı belki Türk, 5 i Arnavut, 3 ü boşnak, 3 ü belki Rum, 3 ü belki Acem, 1 i Arap, 1 i belki Arap, 1 i Arap yahut Yahudi, 1 i belki Kürt, 1 i Laz ve biri de Gürcüdür.

Türklerle Türk olmaları muhtemel bulunanların 54 + 36 = 90 ı bulan yekûnuna nisbetle, muhtelif milliyetlere mensub defterdarların yekûnu ancak 20 den ibarettir. Netice itibariyle milliyetleri mâlûm olan Türklerle Gayr-i-Türklerin mecmûu 110 kişiyi buluyor demektir: İşte bu 110 adedi umumî yekûn olan 166 dan tarhedildiği takdirde, geri kalan 56 rakamı da milliyetleri mechul olanların sayısını gösterir.

Bâzılarının menşe'leri mâlûm olduğu halde yalnız milliyetleri mechul olan bu 56 Baş-defterdardan Türk olmadıkları kat'î surette sâbit olan 9 kişi şöyle sıralanmaktadır : A) 20 numarada gördüğümüz Abdülkerim-zâde Abdülvehhâb Hayâlî-Çelebi bir esir çocuğudur; İkinci Bâyezid devri Şeyh-ül-İslâmlarından olan babası Abdülkerim Efendi küçükken ihtidâ etmiş bir esirdir; B) 25 numarada bahsi geçen İskender-Çelebi kölelikten yetişmedir; C) 33

numaradaki Lûtfi Bey-Çelebi devşirmedir;) Ç) 41 numaradaki Lâle-izâr Mehmet-Çelebi devşirme çocuğudur; D) 74 numarada gördüğümüz Abdülbâki Efendi yeniçerilikten yetişmedir; E) 150 numaradaki Dâmad-Mehmed Efendi kölelikten yetişmedir ve 162 numaradaki İzzet Ali Bey/Paşa da bunun oğludur; F) 217 numarada bahsi geçen Ali Râik Rahîkî Efendi kölelikten yetişmedir; G) 235 numarada gördüğümüz Hüseyn Hüsni Bey bir devşirme torunudur. Milliyetleri mechul olduğu halde Türk olmadıkları mâlûm olan bu 9 kişi yukarıki 56 yekûnundan tarhedilince 47 kişi kalır: İşte bu 47 Baş-defterdarın menşe'leri belli olmadığı için, bunlardan bir kısmının Türk olmak ihtimâli çok kuvvetlidir. Bu vaziyete göre, Türklerle Türk olmaları muhtemel bulunanların 90 kişiyi bulan yekûnu hakikatte daha fazla olmak lâzımgelir. Netice itibariyle Baş-defterdarlar silsilesinde ekseriyyet Türklerde demektir: Bundan evelki cedvellerin neticelerini tesbit ederken de söylediğimiz gibi bu hâlin en mühim sebebi Şeyh-ül-İslâmlık, Defterdarlık, Nişancılık ve Reîs-ül-küttâblık gibi ilmî, fikrî, edebî ve medenî kudret ve kabiliyyet sâhalarına Devşirmelerle diger Dönmelerin pek rağbet edememiş olmalarıdır. Mükerrer me'muriyetleri bakımından bütün Osmanlı tarihinde en başta gelen şahsiyet, altı defa Baş-defterdar olduğunu 144, 146, 148, 151, 153 ve 157 numaralarda gördüğümüz Bakkal-zâde Sarı-Mehmet Paşa'dır: Ondan sonra en fazla dörder defa defterdarlık etmiş bir kaç kişi daha vardır.

Osmanlı tarihinde en uzun defterdarlık müddetleri şöyle saralanır: A) 120 numarada gördüğümüz Cebeci-Ahmed Paşa'nın defterdarlığı 13 sene, 3 ay, 25 gün müddetle birinci gelmektedir; B) 161 numarada bahsi geçen Türk-İbrahim Efendi'nin takriben 10 sene süren defterdarlığı ikinci derecededir; C) 25 numaradaki İskender-Çelebi'nin takriben 9 sene süren defterdarlık müddeti de üçüncü gelmektedir. Bunlara mukabil, en kısa defterdarlık müddetleri de şöyle sıralanabilir:
A) 113 numarada gördüğümüz Karagöz-Mehmet Paşa'nın defterdarlığı yalnız 5 günden ibaret olduğu için en kısasıdır; B) 135 numarada bahsi geçen Kalın-Ali Ağa'nın 8 gün süren defterdarlık müddeti ikinci derecede gelir; C) Âtıf-zâde Ömer Vahîd Efendi'nin 202 numarada gördüğümüz ikinci defterdarlığı da 20 gün sürmüş olduğu için, sıra itibariyle üçüncü demektir.

Anadolu Türklerinde soy-adı kullanmak âdeti umumî olduğu halde, Istanbul'da onun yerine asırlarca şahsî lâkaplar kullanılmış ve ayni ismi taşıyan muhtelif şahsiyyetler birbirlerinden işte bu lâkaplarla ayırd edilmiştir. Bilhassa payitahta mahsus olan bu âdetin en muhtemel sebebi Devşirmelerle diger Dönmelerin Müslüman ismi takındıktan sonra Hıristiyan soy-adlarını muhâfaza edememelerinde gösterilebilir. İşte bundan dolayı her han-

gi bir şahsın en bâriz hususiyyetini ifâde eden kelime yahut terkip göbek-adının başına lâkap şeklinde eklenmiş ve bu âdet gittikçe Türklere de teşmil edilerek umumîleşmiştir. Hemen bütün devlet erkânı asırlarca hep işte böyle lâkaplarla anılmışlardır. En tuhaf lâkaplara Mâliye mesleğinde tesadüf edilir. Bu garip vaziyet hakkında daha vâzıh bir fikir hâsıl etmek için bâzı defterdarların lâkaplarına kısaca göz gezdirmek kâfidir.

Meselâ 28 numarada gördüğümüz Mahmud-Çelebi'nin lâkabı (Nazlı)dır ve (Nazlı-Mahmud Efendi) demeden hangi Mahmud Efendi'nin kastedildiğini anlamak kabil değildir! Tıpkı bunun gibi, 41 numarada bahsi geçen Mehmet-Çelebi'nin lâkabı (Lâle-izâr = Lâle-yanaklı), 60 numaradaki Mahmud Efendi'nin lâkabı (Mezbele-turpu), 77 numaradaki Abdülkerim Efendi'nin lâkabı (Yahni-kapan), 102 numaradaki Mustafa Paşa'nın lâkabı (Zurnazen), 113 numaradaki Mehmet Paşa'nın lâkabı (Karagöz), 116 numaradaki Mehmet Paşa'nın lâkabı (Saç-bağı), 129 numaradaki Mehmed Efendi'nin lâkabı (Kıtlık-şenliği Fındık), 130 numaradaki Ali Efendi'nin lâkabı (Sürmeli), 132 numaradaki İsmail Efendi'nin lâkabı (Kirli), 135 numaradaki Ali Ağa'nın lâkabı (Kalın), 147 numaradaki İsmail Efendi'nin lâkabı (Davul), 163 numaradaki Mehmed Efendi'nin lâkabı (Üç-anbarlı), 165 numaradaki İbrahim Efendi'nin lâkabı (Boz-oğlan) yahut (Buz-oğlan), 180 numaradaki Kâmil Ahmed Efendi'nin lâkabı (Sopa-salan), 198 numaradaki İbrahim Hıfzı Efendi'nin lâkabı (Meş'aleci), 219 numaradaki Hâcı-İbrahim Efendi'nin lâkabı (Gizli-sıtma) ve 227 numarada gördüğümüz Feyzi Efendi'nin lâkapları da (Diviti-güzel) ve (Ekin-iti) dir).

Bâzıları babadan evlâda da intikal ederek soy-adı şeklini alan bu tuhaf lâkaplar hep birer maddî veya mânevî hususiyyetin ve bilhassa kusurların ifâdesidir : Meselâ 77 numaradaki (Yahni-kapan Abdülkerim Efendi) nin lâkabı softalığında imârethâne yemeği yerken açık-gözlülük edip arkadaşlarından evvel davranarak en iyi et parçalarını kapmasıyla ve 227 numarada bahsi geçen (Ekin-iti Feyzi Efendi)nin lâkabı da azamet ve gururundan dolayı başını dâimâ dim-dik tuttuğu için ekin tarlalarında gözlerini başaklardan sakınarak başlarını yukarı kaldırıp yürüyen köpeklere benzetilmiş olmasıyla izah edilir. Tabiî bütün bu lâkaplar, efkâr-ı-umumiyenin devlet-adamlarına vurduğu muziplik damgaları demektir».

1 — NİŞANCILAR
(Tevkiîler/Tuğrâîler)
2 — REÎS-ÜL-KÜTTÂBLAR

(= Hâriciyye Nâzırları)

«Eski Osmanlı teşkilâtındaki dört meslek zümresinden (Kalemiyye) sınıfının (Menâsıb-ı sitte) denilen en yüksek makamlarından biri de Nişancılıktır: Bu meslek zümreleri için (Baş-Defterdarlar) cedvelinin başındaki izâhâta bakınız. Bu makamın ismi, (Tevkî') ve (Tuğrâ) gibi müterâdif kelimelerle ayni mânâya kullanılan (Nişân) tâbirinden gelir; onun için (Nişânî = Nişancı) Tuğracı demektir ve hattâ (Nişancı) mânâsına (Tuğrâî), (Tuğrâkeş), (Tevkiî), (Muvakkı') ve (Muvakk'ı-ı Dîvân-ı-Hümâyun) tâbirleri de kullanılır. Makamın ismi de (Hidmet-i Tuğrâ), (Mansıb-ı Yevkî') ve (Nişancılık/Nişânîlik) gibi şekillerle anılır ve hattâ bâzan yalnız (Tuğrâ), (Tevkî') ve (Nişân) kelimelerinin de me'muriyet ismi olarak kullanıldığı vardır.

Nişancılık vazifesi, Tanzimât'tan sonraki Osmanlı teşkilâtında görülen makamlardan hiç biriyle doğrudan doğruya karşılaştırılabilecek mahiyette değildir; bu mühim mevkiin Kanun - nâmelerle tarih metinlerinden anlaşılan muhtelif vazifeleri vardır; onun için ayni zamanda hem Mâbeyn Baş-Kâtibliği, hem Hâriciyye Nazırlığı gibi mevkilerle karşılaşabilir ve hattâ Osmanlı kanunlarının tedvin ve tefsiri gibi hemen hiç bir muahhar vazifeyle karşılaştırılamıyacak hususiyetleri de vardır; Tevkiî-Abdurrahman Paşa'nın 1087 = 1676 — 1677 tarihli Kanun-nâmesinde Nişancıların bu son vazifesi şöyle tesbit edilmektedir:

«Kâvânîn-i Osmâniyye ve merâsim-i Sultâniyye Nişancılardan suâl olunagelmişdür : Sâbıkda bunlara (Müftî-i kanûn) ıtlâk olunmuşdur».

(Netâic-ül-vukuât) da Nişancının vazifeleri şöyle izâh edilir : «Nişancılığın vazifesi Dîvân-ı- Hümâyun'dan sâdır olan evâmîr-i Aliyye'ye nezâret etmek ve tevcîhât-ı askeriyye ki Tımar ve Zeâmet tevcîhâtıdır, anları kanun ve nizâmı dâiresinde cereyân ettirmek ve memâlik-i meftûhanın tahrîrine i'tinâ eylemek kazıyyeleri olup hâsılı sonradan kesb-i temeyyüz ve tehayyüz eden Reîslik mansıbıyla Defter-Emâneti'nin vezâifini hâiz ve Reîs ve Defter-Eminleri anın maiyyetinde idi».

Fatih'in Kanun-nâmesinde Nişancının vazifesine ait yegâne cümle şundan ibarettir :

«... ve tuğrây-ı şerîfi vüzerâlar çeküp Nişancı'ya yardım itmek kanunumdur».

Bu Kanun-nâmeyi tahşiye eden Mehmet Ârif Bey merhum, Nişancı-

ların müderrislerden intihâbı hakkındaki kanun maddesine ait hâşiyesinde vazife meselesini şöyle anlatır :

«Metn-i Kanun-nâmenin diger mahallinde Nişancılığın vazifesi tuğra çekmek olduğu beyân edildiği halde, burada Ulemâ'dan nasbının bilhassa zikr-ü-irâd edilmesi devletlere yazılan nâme-i Hümâyunlar tahrîrinin dahî bunlara muhavvel bulunmasına mebnîdir. Ulemânın dahî ulûm-i edebiyyeye vâkıf ve usûl-i tahrîre âşnâ zevâtı taharri olunarak ta'yin edilirdi. Nişancılığın ihdâsından evvel dahî nâme-i Hümâyunlar Ulemânın bu hususta sâhib-i-iktidâr bulunanları cânibinden yazılmış idi».

Nişancıların Hâriciyye Nâzırlığına tekabül edebilecek vazifeleri işte bu diplomatik muhâberâtın tertip ve idaresinde, elçilerle müzakerede ve kısmen de teşrîfât işlerinin tanziminde gösterilebilir.

Umumiyetle Nişancılığın ihdâsı Fatih devrine izâfe edilir: Fakat Osmanlı devletinin teşekkülünden itibaren ecnebi devletlerle siyasî münasebetler ve muhâbereler pek tabiî olarak başlamış olmak itibariyle böyle bir vazifenin gerek ayni isimle, gerek başka bir ünvanla daha evvel teşekkül etmiş olmak ihtimali çok kuvvetlidir. Bilhassa (Tuğrâîlik) makamının Anadolu Selçukîlerinde de mevcud olması böyle bir ihtimali takviye edecek en mühim delillerden biri sayılabilir.

Nişancılık müessesesinin tarihinde vazife ve salâhiyet bakımından iki devir vardır: Birinci devirde Baş-Defterdar = Mâliye Nâzırıyla beraber Dîvân-ı-Hümâyûn'un en mühim erkânından olan Nişancı = Hâriciyye Nâzırı yukarda gözden geçirdiğimiz salâhiyetlerin hepsini cem'eden mühim bir devlet-adamı vaziyetindedir: Fakat bilhassa diplomatik muhâberâtı idare eden bu büyük me'muru devletin bütün hâricî siyasetine hâkim farzetmek de doğru değildir; umumî siyasetin asıl nâzımı Vezir-i-a'zamdır.

Nişancının maiyyetinde bir çok kâtiplerle bu kâtiplerin âmiri, yâni bir nevi «Hâriciyye Kâtib-i-Umumîsi» veyahut «Hâriciyye Mektupçusu» olarak da «Reîsül-Küttâb = Kâtipler reisi» vardır. Bu birinci devirde Reîs-ül-Küttâb Nişancının maiyyetinde bulunduğu için, henüz Hâriciyye Nâzırı vaziyetinde değildir; o zaman bilâkis:

Nişancı = Hâriciyye Nâzırı,
Reîs-ül-Küttâb = Hâriciyye Kâtib-i-Umumîsi
demektir. Resmî-Ahmed Efendi'nin «Sefînet-ür-Rüesâ» sındaki izâhına göre «Reis-ül-Küttâb»ın eski ismi «Emîn-i-Ahkâm»dır: Bu müellif Riyâset ünvânının 926 = 1250 tarihinde Kanunî'nin cülûsundan itibaren takarrür etmiş olduğundan bahsederse de doğru değildir; çünkü Fatih'in Kanun-nâmesinde bile Reîs-ül-Küttâbların teşrîfattaki mevkii ve terakki yolu hakkında muhtelif kayitler vardır :

... ve Nişancılık Dâhil ve Sahn müderrislerinün yoludur ve Mal Defterdarluğundan Nişancı olsa ol Beğlerbeğilük hükmü ile olur ve Reîs-ül-Küttâb Nişancı olsa Sancak hükmü ile olur».

Bu vaziyete göre Resmî-Ahmed Efendi'nin bahsettiği «Emin-i-Ahkâm» ünvânının her halde Fatih'den evvel kullanılmış olması lâzımgelir.

Gene ayni menbâa göre Nişancının âmir ve Reîs-ül-Küttâbın mâdun vaziyeti 1000 = 1591 — 1592 senesine kadar devam ettikten sonra, o tarihten itibaren Riyâset ehemmiyet kazanmıya başlamış, hattâ Nişancılıkla Reîs-ül-Küttâblık arasında gittikçe bir teâdül hâsıl olduğu için

Nişancılarla Reîs-ül-Küttâblar arasında becâyişler bile olmuş ve nihayet 1060 = 1650 tarihinden itibaren âdetâ kuru bir ünvan hâline gelen Nişancılık bâzı devlet-adamlarını tatmin için rütbe gibi tevcîh edlmiye başladığı halde, Reîs-ül-Küttâblık yeni bir Dîvan âzâlığı hâline gelmiştir. Mehmet Ârif Bey bu vaziyeti şöyle anlatır :

«Bu me'mûriyyet evâilde Dîvan-ı-Hümâyun yahut Reis-kâtibleri denilen küttâbın âmiri ve Nişancının maiyyeti idi. Ba'dehu Der-i-Saâdet'de süferây-ı ecnebiyye tekessür ettiğinden anlarla mükâleme hususu dahî me'mûriyyetine munzam oldu. Bu suretle rütbesi tereffü' ve Nişancılara takaddüm eyledi. Tanzîmat-ı-Hayriyye'den sonra da nâmı Hâriciyye Nâzırı'na tebdîl olundu».

Resmî-Ahmed Efendi'nin yukarıki ifâdesinde gördüğümüz gibi, 1000 = 1591 — 1592 tarihinden itibaren Riyâsetin ehemmiyeti artmıya başlamış olmakla beraber, 1060 = 1650 tarihinden itibaren «hidemât-ı Dîvân-ı âlîşân Reîs-ül-Küttâblara mahsûr» kalmış değildir : Tevkiî-Abdurrahman Paşa'nın 1087 = 1676 da, yâni Resmî Efendi'nin gösterdiği tarihten 27 sene sonra tedvin ettiği Osmanlı Kanun-nâmesinde Nişancının hâlâ Dîvân'daki ehemmiyetini muhafaza ederek Reîs-ül-Küttâba takaddüm ettiği görülmektedir. Yalnız bu Kanun-nâmeye göre Nişancı ile Reîs-ül-Küttâbın vazifeleri arasında bir ayrılık başlamış olduğu anlaşılmaktadır; meselâ «Kanun-ı Nişancı» faslında Nişancıların başlıca vazifesi :

«Kendü hânelerinde kanûna müteallık ahkâm yazılur; mümeyyizi tashîh eyledikten sonra kendüsü tuğraların çeker»

şeklinde gösterildiği halde, «Kanûn-ı Reîs-ül-Küttâb» faslında diplomatik muhâberâtın artık Reîs-ül-Küttâba intikal etmiş olduğunu gösteren şöyle bir ibâre vardır:

«Nâmeleri terceme itdürmek ve nâmeleri tesvîd itmek cümle Reîs-ül-Küttâb Efendi'ye mahsûsdur».

Bu vaziyette tabiî artık Hâriciyye işleri Nişancıdan Reîs-ül-Küttaba intikal etmiş demektir. Bu intikalin tedricen tahakkuk etmiş olduğu pek tabiî olmakla beraber, Kanun-nâmenin resmî kıyâfetler hakkındaki izâhından anlaşıldığına göre Reîs-ül-Küttâbın ehemmiyet kazanması kanunun tedvin tarihi olan 1087=1676 tarihine nisbetle «yirmi seneden mütecâviz» dir; bu vaziyete göre Reîs-ül-Küttâbın ehemmiyet kesbetmesi, Resmî-Ahmed Efendi'nin gösterdiği 1060 = 1650 tarihlerinden itibaren başlamış demektir. Bununla beraber, bu ehemmiyet Reîsin Nişancıya takaddümü demek değildir: Yalnız artık Hariciyye Nâzırlığı Nişancıdan Reîs-ül-Küttâba intikal etmiş demektir.

Bu kısımda Osmanlı devletinin Hâriciyye Nâzırı vaziyetinde bulunmuş olan devlet erkânı gözden geçirilecektir : İşte bundan dolayı bu kısma ait cedvellerde Hicretin XI inci ve Milâdın XVII nci asrının ortalarına kadar Nişancılar silsilesi tâkib edildiği halde, o tarihten itibaren Hârciyye işlerinde onlara halef oan Reîs-ül-Küttâblar gözden geçirilmiştir.

Bundan evelki cedvellerin hepsinde olduğu gibi bunda da sıra numaraları eşhâs adedini değil, ancak mâlûm olabilen me'muriyet tebeddüllerini gösterir. Bilhassa ilk Nişancılara ait şüpheli noktalar dâimâ istifhâm işâretleriyle belirtilmiştir. Defterdarlarda olduğu gibi bunlarda da umumiyetle ay ve gün tarhleri belli olmadığından, me'muriyet müd-

detleri takribîdir. Eldeki menbâlar arasında çok büyük ihtilâflar ve hattâ tenâkuzlar bulunduğu için, bilhassa Fatih devrinden İkinci Selim devrinin sonuna kadar sıralanan tarihlerde bir çok şüpheli noktalar vardır; tabiî bunlar ancak Hazîne kayitleri bulundukça tashih ve ikmâl edilebilir».

Birinci devir : NİŞANCILAR

FATİH DEVRİ :

1) Cezerî-zâde Mehmet-Çelebi — Miliyeti: Arab; tâyini: (?); ölümü: 1464 — 1465 = 869; Nişancılık müddeti: (?).

(İmâm-Cezerî neslinden Ebul-Hayr Mehmed Efendi'nin oğlu ve Fenârî-zâde Ali Efendi'nin dâmâdıdır: İkinci Bâyezid ve Birinci Selim devirlerinde Baş-Defterdarlık ve Nişancılık eden oğlu Koca-Kasım Sâfî-Çelebi için «Baş-Defterdarlar» cedvelinde 13 ve 21 numaralarla aşağıda 6 numaraya bakınız. — Bu Cezerî-zâde Mehmet-Çelebi'nin genç yaşında esrarkeşlikten öldüğü rivayet edilir).

2) Karamânî-Mehmet-Çelebi — Milliyeti : Türk; tâyini: 1464 — 1465 = 869; sadâreti : 1477 = 882; Nişancılık müddeti: Takriben 12 sene.

(Mevlâna sülâlesinden olan ve «Tevkiî-Mehmet Paşa / Nişânî-Mehmet Paşa» lâkaplarıyla şöhret bulan bu kıymetli devlet-adamı müderrislikten Dîvan kâtipliğine geçtikten sonra Nişancılığa kadar yükselmiş ve rivayete nazaran bu vazifeye tâyininden on ay sonra vezâret pâyesi de alarak Vezir-i-a'zam oluncaya kadar hep Nişancılıkta bulunmuştur: Sadâreti için bu cildin «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 17 numaraya bakınız. — Müverrih ve şâir olan ve şiirde «Nişânî» mahlasını kullanan Karamânî-Mehmet Paşa'nın Arapça bir Osmanlı tarihi vardır).

3) Molla Sirâcüddin/Sirâcüddin Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini : 1477 = 882; azli : (?); Nişancılık müddeti : (?).

(Sirâcüddin-Molla müderrislikten Nişancı olmuş ve «Sicill-i Osmânî» ye göre sonradan paşalık ünvânı da almıştır. «Nişancı tarihi» nde bunun için : «Ehl-i-ilm ve fâzıl kimesne olmağın Semâniye'de müderris oldu; teressül ve inşâda mâhir olmağın Nişancı itdiler» denilir. — Azil tarihi belli değildir : Aşağıki fıkraya da bakınız. Molla Sirâcüddin yahut Sirâcüddin Paşa'nın ölümü 1482 = 887 tarihindedir).

4) Leys-zâde Mehmet ibni Mustafa-Çelebi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: (?); azli: 1480 — 1481 = 885 (?); Nişancılık müddeti: (?).

(Leys-zâde Mehmet-Çelebi, Fatih'in Kanun-nâmesini yazmış olan Nişancı olmak itibariyle Türk hukuk tarihinde çok mühim bir mevkii vardır. Bu hukukî vesikayı 1330 tarihinde neşretmiş olan Mehmet Ârif Bey merhumun mukaddimesine nazaran, Leys-zâde «Kanun-nâme»yi 1477 = 882 den sonra ve 1481 = 886 dan evvel «Tevkiî» sıfatiyle yazmış olduğuna göre, her halde yukarıki fıkrada gördüğümüz Sirâcüddin-Molla'nın halefi olması lâzımgelir. Umumiyetle Siracüddin'e halef olarak aşağıki fıkrada göreceğimiz Fenârî-zâde Ahmed Paşa'dan bahsedilirse de, Ârif Bey'in tetkikine göre bu Paşa 884 = 1479 — 1480 tarihinde şehzâde

Bâyezid'in lalalığında bulunduğu için, o rivayetin doğru olmadığı anlaşılmaktadır; bu vaziyete göre Ahmed Paşa'nın takriben 885 = 1480 — 1481 tarihinde Leys-zâde'yi istihlâf etmiş olması lâzımgelir. — Leys-zâde Mehmet-Çelebi'yi «Leys-Çelebi» denilen Baş-Defterdar Nûrüddin Hamze-Çelebi ile karıştırmamalıdır: «Leys-Çelebi» için «Baş-Defterdarlar» cedvelinde 3, 6, 8 ve 12 numaralara bakınız).

İKİNCİ MEHMET ve İKİNCİ BÂYEZİD DEVİRLERİ :

5) Fenârî-zâde Ahmed-Çelebi/Paşa — Milliyeti : Türk; tâyini: 1480 — 1481 = 885; azli: 1481 = 886; Nişancılık müddeti: Takriben 1 sene; «Birinci defa».

(Ahmed-Çelebi ilk Osmanlı Şeyh-ül-İslâmı Molla Şemsüddin-i Fenârî'nin oğludur; bir rivayete göre Uzun-Hasan'a esir olduktan sonra kaçıp Hindistan üzerinden Istanbul'a dönmüş ve ikinci bir rivayete göre de Fatih'in şiddetinden Hindistan'a kaçarak İkinci Bâyezid devrinde avdet etmiştir : «Künh-ül-ahbâr»a ve «Nişancı tarihi» ne göre Ahmed-Çelebi'nin Nişancılığı İkinci Bâyezid devrindedir; diger bâzı menbâlara göre de Fatih devrinin sonlarındadır. Bu ihtilâf, Ahmed Paşa'nın iki defa Nişancılık etmiş olmasından da mütevellid olabilir: Aşağıda 7 numaraya bakınız. — «Sicill-i Osmânî»de tâyin tarihi 880 = 1475 — 1476 gösterilirse de doğru değildir : Yukarıki fıkraya bakınız. — Sonradan vezir olduğu için «Fenârî-zâde Ahmed Paşa» denilen Ahmed-Çelebi'nin Fatih devrinde Defterdarlığı da vardır : «Baş-defterdarlar» cedvelinde 2 numaraya bakınız).

İKİNCİ BÂYEZİD DEVRİ :

6) Cezerî-zâde Koca-Kasım Sâfî-Çelebi/Paşa — Milliyeti: Arab; tâyini: 1481 = 886; vezârete terfii: 1482 = 887; Nişancılık müddeti : Takriben 1 sene.

(İkinci Bâyezid'in cülûsu üzerine Nişancılığa tâyin edildiğinden bahsedilen Kasım-Çelebi yukarda 1 numarada gördüğümüz Mehmet-Çelebi'nin oğludur; «Sâfî» şiir mahlasıdır. İki defa Defterdarlığı da vardır : «Baş-defterdarlar» cedvelinde 13 ve 21 numaralara bakınız. — Koca-Kasım-Çelebi bir sene sonra vezir olduğu için «Cezerî-Kasım Paşa» şöhretiyle anılır).

7) Fenârî-zâde Ahmed-Çelebi/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1482 887; vezârete terfii: 1485 = 890; Nişancılık müddeti: Takriben 3 sene; «İkinci defa».

(Tâyini için 888 = 1483 tarihi de rivayet edilir: İlk Nişancılığı için yukarda 5 numaraya ve Defterdarlığı için de «Baş-defterdarlar» cedvelinde 2 numaraya bakınız. — Bâzı menbâlarda Fenârî-zâde Ahmed-Çelebi'nin yerine gene bu tarihte Feylesuf-zâde Ahmed-Çelebi'nin tâyininden bahsedilirse de, o Ahmed-Çelebi bu tarihte Defterdar görünmekte olduğu için, bu rivayetin doğru olmaması lâzımgelir : Feylesuf-zâde'nin Nişancılığı için aşağıda 9 numaraya ve Defterdarlığı için de «Baş-Defterdarlar» cedvelinde 4 numaraya bakınız).

8) Sinan-Çelebi — Milliyeti: (?); tâyini: 1485 = 899; azli: 1486= 891 (?); Nişancılık müddeti: Takriben 1 sene.

(Bu Sinan-Çelebi'nin hüviyyeti pek vâzıh değildir: Âlî-Çelebi, yukarda 5 ve 7 numaralarda gördüğümüz Fenârî-zâde Ahmed Paşa gibi bu Sinan-Çelebi'nin de «Hindistan seferinden» gelmiş olduğunu söylediğine göre, Ahmed-Çelebi ile beraber dönmüş olmak ihtimali de vardır. Belki bu da onun gibi Uzun-Hasan'ın elinden kaçmış Osmanlı esirlerindendir).

9) Feylesuf-zâde Ahmed-Çelebi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1486 = 891 (?); azli: 1488 = 893; Nişancılık müddeti: Takriben 2 sene.

(Bâzı menbâlarda bu Feylesuf-zâde'nin Nişancılığından hiç bahsedilmemektedir: «Sicill-i Osmânî»de Defterdarlıktan ayrılması 1486 = 891 tarihine müsâdif gösterilirse de yanlış olması lâzımgelir: «Baş-Defterdarlar» cedvelinde 4 numarayla yukarda 7 numaraya bakınız).

10) Kara-Nişancı Davud-Çelebi / Kara-Davud-Çelebi — Milliyeti: Devşirme (?); tâyini: 1488 = 893; Gelibolu sancak-beyliğiyle Deryâ-kapdanlığına nakli: 1502 — 1503 = 908; Nişancılık müddeti: Takriben 14 sene.

(İkinci Bâyezid devrinde Vezir-i-a'zam Davud Paşa'dan başka Deryâ kapdanlığında birbiriyle halef-selef olmuş iki Davud Paşa daha vardır: Vezir-i-a'zam büyük Davud Paşa'ya nisbetle bunların birincisine «Küçük-Davud Paşa/Dâvud Pâşây-ı Sânî» ve ikincisine de «Kara-Davud Paşa / Kara-Nişancı Davud Paşa» denir: Vezir-i-a'zamlar cedvelinde 19 ve «Kapdan-ı-Deryâlalr» cedvelinde de 15 numaralara bakınız. Bir çok menbâlarda her ikisi de Kapdanlık eden bu iki Davud Paşa birbirine karıştırılır: Nişancı olan işte bu «Kara-Davud Paşa»dır; bunun Kapdanlığı için «Kapdan-ı-Deryâ'lar» cedvelinde 16 numaraya bakınız).

11) Tâcî-zâde/Tâc-zâde Ca'fer-Çelebi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1502 — 1503 = 908 (?); azli: 1512 = 918; Nişancılık müddeti: Takriben 10 sene; «Birinci defa».

(Amasyalı Tâcî-zâde Ca'fer-Çelebi «Baş-Defterdarlar» cedvelinde 11 numarayla gördüğümüz Tâcî Bey'in oğludur; «Mahmudpaşa Medresesi» müderrisliğinden Nişancılığa intihâb edilmiştir. Çok kuvvetli bir münşî olan Ca'fer-Çelebi'nin «Mahrûsa-i Istanbul Fethnâmesi» isminde pek mustalah bir tarihi vardır: 1331 de neşredilen bu esere bir mukaddime yazmış olan Hâlis Efendi, Tâcî-zâde'nin Nişancılığa tâyinini 904 = 1498 — 1499 tarihine müsadif gösterirse de, «Nişancı tarihi»den alınmış olması lâzımgelen bu rivayet çok zayıftır. «Şakaayık»da tâyin tarihi olmadığı halde «Atâyî» zeylinde 910 = 1504 — 1505 senesinden bahsedilir: Âlî'de tarih yoktur; «Sicill-i Osmânî»nin «Nişancılar» cedvelinde 907 = 1501 — 1502 tarihine tesadüf edilirse de, yukarıki fıkrada gördüğümüz selefi Kara-Davud Paşa'nın 908 = 1502 — 1503 tarihinde Kapdan-ı-Deryâ olduğu rivayet edildiğine göre bunun tâyini de o seneye müsâdif olmak ihtimali çok kuvvetlidir: Bununla beraber gene «Sicill»de 903 = 1497 — 1498 tarihinden 907 = 1501 — 1502 ye kadar Zağanos-Paşa-zâde Ahmed-Çelebi'nin Nişancılık ettiğinden de bahsedilir; fakat bu rivayet pek zayıftır; bu Ahmed-Çelebi için «Baş-Defterdarlar» cedvelinde 22 numaraya

bakınız. — Tâcî-zâde'nin bu ilk Nişancılığından azli, İkinci Bâyezid devrinin sonunda şehzâde Selim'in saltanatını istiyen Yeniçeriler tarafından şehzâde Ahmed tarafdarlığıyla ithâm edilmiş olmasından mütevellit gösterilir : Sehî tezkiresinde bu nokta :

«Sultan Bâyezid'in evâhirinde feterât olup Nişancılukdan azl olunmuşudu» şeklinde izâh edilmektedir. Bununla beraber 917 = 1511 tarihinde azledilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır. — Ca'fer-Çelebi'nin Nişancılığında :

«Menâşir-i Sultâniyye ve ferâmîn-i Hâkaaniyye-i Osmaniyye'nin terkîb-ü-tertib ve imlâ-vu-inşâsında kavâid-i cedîde-i sütûde ihtirâ'» etmiş olduğundan bahsedilir. Bir rivayete göre de :

«Merhum Ca'fer-Çelebi'ye değin Nişancılar Defterdarların altına oturup selâmda aşağa durur idi; mezkûr-i mebrûr Nişancı oldukda anın celâdet-i şân ve übbehet-i ünvânı muktezâsınca mastabe-i Hümâyunda vüzerânın sol cânibinde iclâs olunup Nişancı-Paşa ünvâniyle muanven oldu».

Tâcî-zâde'nin ikinci defa Nişancılığı için aşağıda 13 numaraya bakınız).

İKİNCİ BÂYEZİD ve BİRİNCİ SELİM DEVİRLERİ :

12) Çandarlı-Îsâ Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1512 = 918; Beylerbeyliğine nakli: 1513 = 919; Nişancılık müddeti: Takriben 1 sene.

(Fatih'in meşhur vezir-i-a'zamı Çandarlı-Halil Paşa'nın torunu ve İkinci Bâyezid'in vezir-i-a'zamlarından Çandarlı-İbrahim Paşa'nın oğludur: Selefleri gibi bu da müderrislikten Nişancı olmuştur. — «Sicill-i Osmânî» cedvelinde Îsâ Paşa'nın Nişancılığa tâyini 941 = 1534 — 1535 tarihine müsâdif gösterilirse de doğru değildir : Aşağıda 19 numaraya bakınız).

13) Tâcî-zâde Ca'fer-Çelebi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1513 = 919; Anadolu Kadı-askerliğine nakli: 1514 = 920 senesi 14 Teşrinievvel = 24 Şa'bân Cumartesi günü; Nişancılık müddeti: Takriben 1 sene; «İkinci defa».

(Mısır seferi Menzilnâmelerinden birinde Tâci-zâde'nin Kadı-askerliği «23 Şa'bân Cumartesi» gününe müsâdif gösterilmekteyse de, o sene Şa'bânının 23 ü değil, 24 ü Cumartesi'dir: Feridun Bey «Münşeât»ında bulunan diger bir Ruznâmede 25 Şa'bân = 15 Teşrinievvel tarihine de tesadüf edilir; fakat gün ismi yoktur. — Osmanlı Nişancılarının en meşhurlarından olan Tâcî-zâde Ca'fer-Çelebi'nin ilk Nişancılığı için Yukarda 11 numaraya bakınız. — Ca'fer-Çelebi Yavuz'un İran seferindeki Yeniçeri ısyanlarıyla alâkadar gösterilip iftirâya uğrıyarak idâm edilmiştir: 1515 = 921 vukuâtının «18 Ağustos = 8 Receb» fıkrasına bakınız. — Şâh-İsmail'in Çaldıran muharebesinde esir edilen karılarından «Bihrûze-Hatun» Yavuz'un emriyle işte bu Tâcî-zâde Ca'fer-Çelebi'ye nikâhlanmıştır : 1514 = 920 vukuâtının «23 Ağustos» fıkrasına bakınız).

14) Hoca-zâde Mehmet-Çelebi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1514 = 920 senesi 14 Teşrinievvel = 24 Şa'bân Cumartesi günü; vezâreti; 1517 = 923 senesi 3 Şubat = 11 Muharrem Salı günü; Nişancılık müddeti: 2 sene, 3 ay, 20 gün.

(Menzilnâmelerde tâyini için 25 Şa'ban 920 = 15 Teşrinievvel 1514 Pazar ve vezâreti için 11 Safer 923 = 5 Mart 1517 Perşenbe tarihlerine de tesadüf edilir; bun-

lardan başka, Keşfî'nin «Selim-nâme»sinde de vezâret tarihi olarak 7 Muharrem = 30 Kânunusâni Cuma rivayeti vardır. — Edirne'deki «Yeni-Medrese» yahut «Çifte-Medrese» müderrisliğinden Nişancı olmuştur. — Defterdarlığı da vardır: «Baş-Defterdarlar» cedvelinde 19 numaraya bakınız).

15) Kadı-Çelebi / Kadı-Mehmet-Çelebi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1517 = 923 senesi 17 Mayıs = 25 Rebî'ül-âhir Pazar günü; azli: (?); Nişancılık müddeti: (?).

(Karaman Defterdarı Kadı-Çelebi'nin Hoca-zâde Mehmet Paşa'dan açılan Nişancılık makamına işte bu tarihte tâyin edilmiş olduğu «Feridun Bey Münşeâtı»nda münderic Mısır seferi Rûznâmelerinden birindeki sarâhatle sâbitse de, azil yahut ölüm tarihi belli değildir: Her halde vazifesi Yavuz devrinde nihayet bulup yerine aşağıki fıkrada görülecek Abdî Bey'in geçtiği anlaşılmaktadır. Bir çok menbâlarda ve meselâ «Sicill-i Osmânî» cedvelinde bu Kadı-Çelebi'nin ismi yoktur).

BİRİNCİ SELİM ve BİRİNCİ SÜLEYMAN DEVİRLERİ:

16) Abdî Bey — Milliyeti (?); tâyini: (?); azli: 1520 = 926; Nişancılık müddeti: (?).

(Selefi Kadı-Çelebi'nin azil tarihi gibi bu Abdî Bey'in de tâyin tarihi belli değildir: «Sicill-i Osmânî» cedvelinde bunun Nişancılığı 1520 = 926 dan evvel, yâni yalnız Birinci Selim devrine müsâdif gösterildiği halde, ayni menbâdaki terceme-i-hâlinde «Sultan Süleymân-ı Evvel Hazretlerinin bidâyet-i ahdinde Nişancı oldu; bir kaç sene mürûrunda vefât eylemişdir» denilmesi tuhaf bir tenâkuz teşkil etmektedir. Her halde Abdî Bey'in azli Kanunî'nin culûsu üzerinedir: Aşağıki fıkraya da bakınız).

BİRİNCİ SÜLEYMAN DEVRİ:

17) Amasyalı-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1520=926; ölümü (?); Nişancılık müddeti: (?).

(Atâyî'nin «Şakaayık» zeyline göre bu Amasyalı-Mehmet Paşa «Sultan Süleyman'ın şehzâde iken Nişancısı olmağın cülûsunda takrîr» olunmuş, yâni şehzâde Nişancılığından devlet Nişancılığına terfi etmiştir. «Sicill-i Osmânî»de «az müddetle fevt» olduğundan bahsedilmekteyse de ölüm tarihi yoktur; yalnız Atâyî'nin ifâdesinden gene o sene içinde ölmüş olduğu istidlâl edilebilir).

18) Fîruz Bey — Milliyeti: (?); tâyini: (?); azli: (?); Nişancılık müddeti: (?).

(Kanunî devrinin başlarında Nişancı olan bu Fîruz Bey hakkında vâzıh bir kayde tesadüf edemedik: Yalnız yukarıki fıkrada gördüğümüz Amasyalı-Mehmet Paşa'ya halef olduğu ve idaresizliğinden dolayı azledildiği rivayet edilir. Âlî-Çelebi'ye göre Fîruz Bey İkinci Selim devrinde de Nişancılık etmiştir).

19) Seydi/Seyyidî Bey — Milliyeti: (?); tâyini: (?); ölümü: 1534 = 941 senesi 10 Teşrinisâni = 3 Cumâda-l-ûlâ Salı günü; Nşancılık müddeti: (?).

(Bu Seydi Bey'in Dîvan kâtipliğinden, yâni meslekten yetişmiş olduğu rivayet edilir. Ölüm tarihi «Irâkayn seferi» Ruznâmesiyle sâbittir. — «Sicill-i Osmânî» cedvelinde bunun yerine Çandarlı-Îsâ Paşa geçmiş gibi gösterilirse de doğru değildir : Yukarıda 12 numaraya da bakınız. Seydi Bey'in yerine aşağıki fıkrada göreceğimiz Celâl-zâde Mustafa-Çelebi'nin geçmiş olduğu gerek «Irâkayn seferi» Ruznâmesiyle, gerek muhtelif menbâların ittifakıyle sâbittir. — «Târîh-i Osmânî Encümeni» âzâsından Mehmet Ârif Bey merhumun tetkikine göre Kanunî Sultan Süleyman'ın meşhur «Kanun-nâme-i Âl-i Osmân»ını kaleme alan işte bu Seydi Beydir).

20) Koca-Nişancı Celâl-zâde Mustafa-Çelebi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1534 = 941 senesi 5 Kânunuevvel = 28 Cumâda-l-ûlâ Cumartesi günü; azli: yahut isti'fâsı: 1557 = 964; Nişancılık müddeti: 23 sene; «Birinci defa».

(Yukarıda «Nişancılar» cedvelinde 11 ve 13 numaralarda gördüğümüz Tâcî-zâde Ca'fer ve aşağıda 22 numarada göreceğimiz Ramazan-zâde Yeşilce-Mehmet Çelebiler ve 28 numarada göreceğimiz «Münşeât» sâhibi Feridun Bey'le beraber en büyük ve en parlak Osmanlı Nişancılarından olan Celâl-zâde Mustafa-Çelebi, Kanunî devrinin meşhur ulemâsından Tosyalı «Kadı Celâl» in oğludur. Buna «Koca-Nişancı» denilmesine mukabil Ramazan-zâde Mehmet-Çelebiye de «Küçük-Nişancı» denir. — Takriben 20 yaşlarında me'muriyet hayatına giren Celâl-zâde 1516 = 922 tarihinde Dîvan kâtibi olmuş ve «Dîvânî» yazısındaki mehâreti kadar inşâsının kuvvetiyle de teveccüh kazanarak ilkönce Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa'nın ve ondan sonra da halefi Frenk-İbrahim Paşa'nın himâyelerini te'min etmiştir. Bilhassa İbrahim Paşa'nın Mısır ıslâhâtında Vezir-i-a'zamın Sır-kâtibi yahut Dîvan-kâtibi sıfatiyle maiyyetinde gitmesi meslek hayatında iktidarını gösterecek parlak bir vesîle teşkil etmiştir: Bu meşhur ıslâhât esnâsında Istanbul'da çıkan bir Yeniçeri ısyâniyle alâkadar görülerek Kanunî'nin emriyle idâm edilen Reîs-ül-Küttâb Haydar-Çelebi'den inhilâl eden Riyâset makamı, âdetâ tâliin Celâl-zâde için hazırladığı bir mevki olmuş ve İbrahim Paşa 1525 = 931 tarihinde Istanbul'a döner dönmez Dîvan kâtibini Riyâset makamına çıkarmıştır: Bununla beraber Istanbul'a gelmeden evvel 1524 = 930 tarihinde Reîs-ül-Küttâb olduğu hakkında da bir rivayet vardır. Frenk-İbrahim Paşa'nın Mısır'a hareketi için 1524 = 930 vukuâtının «30 Eylül» ve Yavuz'un Mısır seferi hakkındaki kıymetli Rûznâmesiyle meşhur Reîs-ül-küttâb Haydar-Çelebi'nin hayatına mal olan Yeniçeri ısyânı için de 1525 = 931 vukuâtının «25 Mart» fıkralarına bakınız. Celâl-zâde Mustafa-Çelebi'nin Reîs-ül-Küttablığı işte o tarihten itibaren bu ilk Nişancılığına kadar tam dokuz sene sürmüştür. Nişancılığa terfii Kanunî'nin Irâkayn seferinde selefi Seydi Bey'in ölümü üzerinedir. — Kanunî Sultan Süleyman'ın meşhur Kanun-nâmelerini işte bu Celâl-zâde Mustafa-Çelebi'nin tedvin etmiş olduğu hakkında bir rivayet varsa da doğru değildir : Yukarıki fıkrada da gördüğümüz gibi, o kanunları Celâl-zâde'nin hem selefi, hem üstâdı olan Seydi Bey tedvin etmiştir; bununla beraber Celâl-zâde'nin tedvin ettiği kanunlar da vardır. Fakat bu büyük münşînin en mühim eserleri «Tabakaat-ül-Memâlik fî Derecât-il-Mesâlik» ismindeki tarihiyle asırlarca «düstûr-ül-amel-i küttâb-ı Dîvân» olduğundan bahsedilen Münşeâtı ve «Selimnâme»sidir. Âlî'ye göre resmî inşâda kullanılan elkab ve sernâme gibi formüller de Celâl-zâde'den kalmıştır. — Sehî-tezkiresinde Celâl-zâde Mustafa-Çelebi'nin Kanunî nazarındaki kıymet ve itibarı şöyle anlatılır :
«Hazret-i Pâdişâh-ı Sâhib-kırân huzûr-ı Şerîfinde bunlara olan i'tibâr nesl-i Osman'da bir Nişancıya olmamışdur».

Bu büyük adam Kanunî devrinde 23 sene Nişancılık makamında devlete bir çok hukukî ve siyasî hizmetlerde bulunduktan sonra «Kehle-i-ikbâl» lâkabiyle meşhur Vezir-i-a'zam Hırvat Rüstem Paşa'nın şerrine uğrayıp azledilmiş ve bir rivayete göre de kendisi isti'fâ edip Nişancılık tahsisâtiyle Müteferrika-başı tâyin edilmiştir. — Fuzûli'nin meşhur «Şikâyetnâme» sinde hitâb ettiği «Hazret-i Nişancı Pâşâ» işte bu Celâl-zâde Mustafa-Çelebi'dir. — Celâl-zâde'nin ikinci defa Nişancılığı için aşağıda 26 numaraya bakınız).

21) Eğri-Abdî-zâde Mehmet Bey — Milliyeti: Türk; tâyini: 1557 = 964; Baş-Defterdarlığa nakli: 1557 = 965 senesi Teşrinisâni — Kânunuevvel=Safer ayı; Nişancılık müddeti: Takriben 1 sene; «Birinci defa».

(Kanunî devri ulemâsından «Eğri-Abdî» şöhretiyle mâruf Mudurnulu Abdullah Efendi'nin oğlu olan Mehmet Bey 1514 = 920 tarihinde doğmuş, 1536—1537=943 tarihinde Dîvan kâtipliğiyle devlet hizmetine girmiş, 1552 = 959 tarihinde Reîs-ül-Küttâb olmuş ve ondan sonra da Şıkk-ı-sânî Defterdarlığına kadar muhtelif Mâliye hizmetlerinde bulunmuştur. — «Kalem gibi doğru» olmakla şöhret bulan Mehmet Bey'in bu ilk Nişancılığından sonraki Defterdarlığı için «Baş-Defterdarlar» cedvelinde 36 numaraya ve ondan sonra ikinci defa Nişancılığı için de aşağıda 25 numaraya bakınız).

22) Küçük-Nişancı Ramazan-zâde Yeşilce-Mehmet-Çelebi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1557 = 965; Arab-ve-Acem Defterdarlığına nakli: 1561 = 968; Nişancılık müddeti: Takriben 3 buçuk sene; «Birinci defa».

(Yukarda 20 numarayla gördüğümüz «Koca-Nişancı» Celâl-zâde Mustafa-Çelebi'ye nisbetle «Küçük-Nişancı» denilen «Yeşilce» lâkabiyle meşhur «Ramazan-zâde Mehmet-Çelebi» Merzifonludur. Dîvan kâtipliğinden yetişmiş ve Baş-Defterdarlıkla Rumeli Kethudalığı gibi büyük mevkilerde bulunduktan sonra Reîs-ül-Küttâb olmuştur. Yeşilce-Mehmet-Çelebi'nin terceme-i-hallerinde umumiyetle Baş-defterdarlığından bahsedilmemekle beraber, o makamda da bulunmuş olduğu Kanunî'nin «Pulya seferi» Menzilnâmesiyle sâbittir: «Baş-Defterdarlar» cedvelinde 27 numaraya bakınız. — «Nişancı tarihi» ismiyle meşhur ve en mühim kısmı Osmanlı devrine ait umumî tarih işte bu Küçük-Nişancı Mehmet-Çelebi'nindir: Bu eserin matbû nüshalarında «Târîh-i Nişancı-Mehmet Paşa» iemine tesadüf edilmesi, Ramazan-zâde Mehmet-Çelebi'nin hem haleflerinden, hem adaşlarından, hem muâsırlarından olan «Boyalı-Mehmet Paşa» ile karıştırılmasından mütevellit bir zühul sayılır. Bununla beraber, 20 numarada gördüğümüz Celâl-zâde Mustafa-Çelebi gibi Beylerbeyilik pâyesiyle Nişancı olanlara «Paşa» denildiği de vardır. — «Nişancı-zâde» lâkabiyle meşhur «Mir'ât-ül-Kâinat» müellifi «Ramazan-zâde Kudsî-Mehmet-Çelebi ibni Ahmed Efendi» işte bu «Küçük-Nişancı» Yeşilce-Mehmet-Çelebi'nin oğlunun oğludur: Onun için «Mir'ât-ül-Kâinât» a bâzan «Nişancı-zâde târihi» de denilir. — Yeşilce-Mehmet-Çelebi'nin «Ramazan-zâde» lâkabı Ramazan-oğulları sülâlesiyle bir münasebeti olmasından değil, babasının ismi «Ramazan» olmasındandır. — Osmanlı inşâsının en büyük mümessillerinden olan Yeşilce-Mehmet-Çelebi seleflerinden Tâcî-zâde Ca'fer ve Celâl-zâde Mustafa Çelebilerle haleflerinden Feridun Bey'le beraber Osmanlı Nişancılarının en büyüklerinden biridir. — Bu ilk Nişancılığından sonra tâyin edilmiş olduğu «Arab-ve-Acem Defterdarlığı»nın merkezi Haleb'dir. İkinci defa Nişancılığı için aşağıdıa 24 numaraya bakınız).

23) Şa'ban Bey — Milliyeti: (?); tâyini: 1561 = 968; azli: 1561 — 1562 = 969; Nişancılık müddeti: Takriben 1 sene.

(1561 = 968 tarihinde Vezir-i-a'zam olan Semiz-Ali Paşa'nın iltizâmiyle Nişancı olduğundan bahsedilen bu Şa'ban Bey'in şahsiyyeti hakkında vâzıh mâlûmâta tesadüf edemedik. Yalnız «Sicill-i Osmânî» de «erbâb-ı kalemden» gösterilmekle iktifâ edilir).

24) Küçük-Nişancı Ramazan-zâde Yeşilce-Mehmet-Çelebi — Milliyeti : Türk; tâyini 1561 - 1562 = 969; tekaüde sevkı: 1563 = 970 senesi Temmuz/Ağustos = Zülhicce ayı; Nişancılık müddeti: Takriben 1 buçuk sene; «İkinci defa».

(İlk Nişancılığından sonra Arab-ve-Acem Defterdarlığında, Mora Tahrir-me'murluğunda ve Mısır Muhâfızlığında bulunan bu kıymetli adamı çekemiyenler bu sefer Nişancılık açılınca aleyhinde bir takım tezvirâta kalkışmışlarsa da, Resmî-Ahmed Efendi'nin rivayetine göre Sultan Süleyman kadirşinaslık ederek :
— Erbâb-ı haysiyyet-ü-hüner Âstâne-i ahâlî-perverden Mısır'a gönderilmek nâbecâ, belki o ıyârda olanlar sâir dıyâr-u-aktârdan isticlâb-u-ihzâr olunmak lâzım-u-revâdur!
dedikten sonra:

— Nişancılığı Mora muharriri Mehmed'e virdüm!
diye bir Hatt-ı-Hümâyun ısdâr etmiştir. — Yeşilce-Mehmet-Çelebi'nin «elli bin akça zeâmetle» tekaüde sevkedildiği rivayet edilir. — 1571 = 979 senesi Eylül - Teşrinievvel = Cumâda-l-ûlâ ayında ölmüş olan Küçük-Nişancı Yeşilce-Mehmet-Çelebi'nin mezarı Edirne-kapusu hâricindeki «Emîr-Buhârî» dergâhı civarındadır. — İlk Nişancılığı için yukarda 22 numaraya bakınız).

25) Eğri-Abdî-zâde Mehmet Bey — Milliyeti: Türk; tâyini: 1563 = 970 senesi Temmuz/Ağustos=Zülhicce ayı; ölümü; 1566=974 senesi 7 Eylül = 21 Safer Cumartesi günü; Nişancılık müddeti: Takriben 3 sene, 1 ay; «İkinci defa.»

(Eğri-Abdî-zâde'nin üç seneden biraz fazla süren bu ikinci Nişancılığında iştirâk ettiği Szigetvar seferinde eceliyle öldüğü ittifakla rivayet edilir. Mehmet Bey Szigetvar'ın iki mil mesafesinde müverrih Peçevî'nin vatanı olan ve Osmanlı menbâlarında «Peçuy» denilen «Pécs/Fünfkirchen» kasabasında vefat etmiş olduğu için, ölüm haberi Szigetvar ordugâhına öldüğü gün gelmiştir : O sırada bizzat ordugâhta bulunan meşhur müverrih Selânikî-Mustafa Efendi'nin kaydine göre bu haberin orduya gelişi, Kanunî'nin öldüğü gecenin ertesi günü Szigetvar iç-kalesi fethedildikten biraz sonradır.
«Bu esnâda Mîr-i Tevkîî sâbıkaa Defterdar olan Mehmet Beğ zahîr marazından kasaba-i Peçuy'da âhıret seferin ihtiyâr eyledi».
İşte bundan dolayı, bir çok menbâlarda Mehmet Bey'in Kanunî'den biraz evvel ölmüş gibi gösterilmesi doğru değildir. Gene Selânikî'nin 47 nci sahifesindeki kaydine göre, halefini tâyini de Dîvan ictimâına bırakılmış ve Vezir-i-a'zam o gün fethedilen kale işleriyle «aled-devâm» meşgul olduğu ve Padişahın ölümü de şüyûuna rağmen gizendiği için, Dîvan ancak 28 Eylül = 13 Rebî'ül-evvel Cumar-

tesi günü toplanabilmiştir: Bu mesele için aşağıki fıkraya ve Eğri-Abdî-zâde Mehmet Bey'in bundan evvelki ilk Nişancılığı için de yukarda 21 numaraya bakınız).

İKİNCİ SELİM DEVRİ:

26) Koca-Nişancı Celâl-zâde Mustafa-Çelebi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1566 = 974 senesi 28 Eylül = Rebî'ül-evvel Cumartesi günü; ölümü: 1567 = 975 senesi Teşrinievvel = Rebî'ül-âhir ayı: Nişancılık müddeti: Takriben 1 sene, 1 ay, «İkinci defa».

(Bâzı menbâlarda Celâl-zâde'nin bu seferki tâyini Kanunî'nin öldüğü güne müsâdif gösterilir: Sultan Süleyman 1566 = 974 senesi 6/7 Eylül = 20 / 21 Safer Cuma/Cumartesi gecesi vefat etmiş olduğu için, bu rivayete göre Celâl-zâde o gecenin ertesine tesadüf eden 7 Eylül = 21 Safer Cumartesi günü tâyin edilmiş olmak lâzımgelir; hattâ gene ayni rivayete göre Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa padişahın ölümünü gizlediği için Celâl-zâde'yi alelûsul «El öpmek» üzere Otağ-ı-Hümâyûn'a sokmuş, Koca-Nişancı taht yerine tabut görünce ağlamış ve Sokullu'nun nasihati üzerine dışarı çıkarken bir şey belli etmemek için güler yüzle çıkmış... Eğer bu rivayet doğruysa, her halde Padişahın öldüğü güne değil, ordugâhta ölümün gizli tutulduğu daha sonraki günlerden birine tesadüf etmiş olması lâzımgelir: Çünkü yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi, o sırada orduda bulunan Selânikî-Mustafa Efendi'nin kaydine göre Celâl-zâde'nin selefi olan Eğri-Abdî-zâde Mehmet Bey Kanunî'nin öldüğü gecenin ertesi gün vefat etmiş ve Dîvan toplanamadığı için halefinin tâyini gecikmiştir; hattâ gene Selânikî'ye göre Kanunî'nin ölümünden sonra Szigetvar iç-kalesinin fethi üzerine Vezir'i'a'zamın otağında bir hey'et tarafından «Feth-nâme»ler yazılırken Celâl-zâde bu mesâîye «Sâbıkaa Mîr-i Tevkîî Müteferika-başı» sıfatiyle iştirâk etmiştir. Selânikî, Vezir-i-a'zamın riyâsetinde Dîvân'ın ictimâını 14 Rebî'ül-evvel Cumartesi gününe müsâdif gösterirse de, o sene Rebî'ül-evvelinin 14 ü değil, 13 ü Cumartesi'dir: Celâl-zâde'nin işte bu Dîvan'da Nişancılığa tâyin edilmiş olduğu Selânikî'nin:

«... ve A'yân-ı devlet, Vüzerây-ı izâm ve Beğlerbeğiler ve Sadreyn Efendiler ve Defterdar ve Nişancı Celâl-zâde cümlesi makamında takrîr olundu»

demesinden de istidlâl olunabilir; her halde bundan maksat, diğer devlet erkânının mevkilerinde ibkası ve Celâl-zâde'nin de eski mevkiine yeniden tâyini olmalıdır: Çünkü o tarihten evvel Dîvan toplanmamıştır. — Celâl-zâde Mustafa-Çelebi'nin bundan evvelki ilk Nişancılığı için yukarda 20 numaraya bakınız. — Bu sefer ancak bir sene bir ay kadar vazifesine devam edebilen Koca-Nişancı'nın bu ikinci me'muriyeti ölümüyle nihayet bulmuş ve Eyüp'de bâzı hayrâtından dolayı kendisine nisbet edilen «Nişancılar» mahallesindeki câmiine defnedilmiştir).

27) Kara-Nişancı Boyalı-Mehmet-Çelebi/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1567 = 975 senesi Teşrinievvel = Rebî'ül-âhir ayı; Maraş beylerbeyliğine nakli: 1573 = 981 senesi 27 Kânunuevvel = 3 Ramazan Pazar günü; Nişancılık müddeti: Takriben 6 sene, 2 ay; «Birinci defa».

(Çok esmer olduğu için «Kara» ve «Boyalı» lâkaplarıyla anılan Mehmet-Çelebi sonradan Kubbe-veziri olduğu için «Boyalı-Mehmet Paşa» diye şöhret bulmuştur. Bu Mehmet-Çelebi Kanunî devri ulemâsından olup 1543 = 950 tarihinde ölen

Haleb Kadısı Tosyalı Ahmed-Çelebi'nin oğludur. Üstâdı olan Celâl-zâde Mustafa -Çelebi'nin himâyesiyle Dîvan kâtiplerine katılarak devlet hizmetine girmiş, bâzı vezirlerin Tezkireciliklerinde bulunmuş ve nihayet Reîs-ül-Küttâblığa kadar yükseldikten sonra üstâdı ve hâmîsi olan Celâl-zâde'nin ölümü üzerine liyâkat ve iktidarından dolayı onun yerine tâyin edilmiştir. — Boyalı-Mehmet Paşa ilmî ve siyasî meziyyetleri kadar doğruluğuyla da şöhret bulmuştur: «Dört yıl Devâtdârlığında» bulunmuş olan Selânikî-Mustafa Efendi bu büyük adamın :

— Bu devletde bâb-ı rüşvet ki açıldı, bakaay-ı saltanata delâlet itmez!

diye yanıp yakıldığından bahseder. — Bu ilk Nişancılığı altı sene iki ay süren Boyalı-Mehmet Paşa umumiyetle Nişancılıktan Haleb beylerbeyliğine nakledilmiş gibi gösterilirse de doğru değildir: O sırada Haleb valiliğinde Lala-Mustafa Paşa'nın oğlu Mehmet Paşa vardır; Boyalı-Mehmet Paşa da Maraş beylerbeyliğine tâyin edilmiştir : 1575 = 982 senesi Kânunusâni - Şubat = Şevvâl ayında Haleb beylerbeyi Lala-Mustafa Paşa-zâde Mehmet Paşa ölünce Maraş beylerbeyi Boyalı-Mehmet Paşa onun yerine tâyin edimiş olduğu için, ikisi birbirine karıştırılmıştır. — Boyalı-Mehmet Paşa'nın ikinci defa Nişancılığı için aşağıdaki «Nişancılar» cedveline bakınız).

İKİNCİ SELİM ve ÜÇÜNCÜ MURAD DEVİRLERİ :

28) Feridun Ahmed Bey/ Paşa — Milliyeti (?); tâyini: 1573 = 981 senesi 27 Kânunuevvel = 3 Ramazan Pazar günü; azliyle Semendire sancak-beyliğine teb'idi: 1576=984 senesi Nisan=Muharrem ayı; Nişancılık müddeti: Takriben 2 sene, 4 ay; «Birinci defa».

(Halk arasında «Feridun Bey Münşeâtı» denilen «Münşeât-üs-Selâtîn» ismindeki vesikalar mecmuasının sahibi olmakla meşhur Feridun Ahmed Bey «Baş-Defterdarlar» cedvelinde 32 numarayla gördüğümüz Çivi-zâde Abdî/Abdullah-Çelebi'nin yetiştirmesidir : Çivi-zâde bu zeki ve müstait genci çok kuvvetli bir tahsil ve terbiye ile yetiştirdikten sonra ikinci vezir Sokullu-Mehmet Paşa'ya takdim etmiş ve işte bu suretle Feridun Bey ilk hâmisi olan Baş-Defterdardan sonra ikinci hâmisi olan Sokullu'ya intisâb ederek Dîvan kâtipleri arasına katılmıştır. Sokullu-Mehmet Paşa vezir-i-a'zam olduktan sonra, Feridun Bey'in ilk mühim vazifesi işte bu meşhur Sadr-ı-a'zamın Sır-kâtipliğidir : 1553 = 960 da tâyin edildiği bu vazifeden itibaren gittikçe ehliyet ve iktidarını gösterip ehemmiyet kazanarak nihayet 1570 = 978 senesi 12 Haziran = 8 Muharrem Pazartesi günü Reîs-ül-Küttâb olan «Münşeât» sâhibi 3 sene, 6 ay, 13 gün bu mühim mevkide bulunduktan sonra Boyalı-Mehmet Paşa'nın Maraş beylerbeyliğine nakli üzerine Nişancı olmuştur. Feridun Ahmed Bey'in iki defa Nişancılığı vardır : Sonradan Paşa ünvânı da aldığı halde, tarihte ismi «Feridun Bey» diye anılır; kendi künyesini «Ahmed-üş-şehîr bi-Ferîdûn-it-Tevkîî» şeklinde tesbit ettiğine göre asıl isminin Ahmed ve «Feridun» lâkabının da me'muriyet adı olmak ihtimali vardır: Osmanlı tarihinde bu gibi me'muriyet isimlerine pek çok tesadüf edilir. — İki defa basılmış olan Feridun Bey «Münşeât»ının en iyi tab'ı 1274 — 1275 = 1857 — 1858 tarihindeki ikinci baskısıdır : Bir takım ilâveleri de bulunan bu mühim eser iki büyük cilt hâlinde basılmıştır. — Bu büyük münşî gerek Reîsül-Küttablığı, gerek Nişancılığı devirlerinde devlet kuyûdâtını tanzim etmiş olmakla da mâruftur : Şahsiyyeti, eseri ve «Münşeât-üs-Selâtîn»in Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa tarafından Üçüncü Murad'a takdimi için 1575 = 982 vukuâtının «22 Kânunusâni» fıkrasına bakınız. — Üçüncü Murad'ın Feridun Bey'i Nişancılıktan azledip sancak-

beyliğiyle Istanbul'dan uzaklaştırması, Sokullu'yu en mühim adamlarından mahrum ederek nüfuzunu baltalama siyasetiyle izah edilir. — Feridun Bey'in ölümü için 1583 = 991 vukuâtının «16 Mart» fıkrasına bakınız).

ÜÇÜNCÜ MURAD DEVRİ :

29) Muallim-zâde Mahmud-Çelebi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1576 = 984 senesi Nisan = Muharrem ayı; azli: 1577 = 985 senesi 23 Nisan = 4 Safer Salı günü; Nişancılık müddeti: Takrîben 1 sene.

(İkinci Selim devri Kadı-asker/Kazaskerlerinden Muallim-zâde Ahmed Efendi'nin oğlu olan bu Mahmud-Çelebi Sahın-müderrisliğinden Nişancılığa getirilmiştir: Babası için ikinci ciltte 1566=974 vukuâtının «1 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. — Azlinden sonra çok yaşamıyan Muallim-zâde 987=1579 senesi 29 Cumada-l-âhire = 23 Ağustos Pazar günü vefat etmiştir: «Şakaayık zeyli»nde «27 Cumâda-l-âhire Ahad» tarihinden bahsedilirse de, hakikî takvimde Pazar günü o ayın 27 sine değil, 29 una müsâdiftir).

30) Kara-Nişancı Boyalı-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1577 = 985 senesi 23 Nisan = 4 Safer Salı günü; Kubbe-vezirliğine terfii: 1580 = 988 senesi 8 Ağustos = 26 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; Nişancılık müddeti: 3 sene, 3 ay, 15 gün; «İkinci defa».

(Çok esmer olduğu için «Kara» ve «Boyalı» lâkaplarıyla anılan ve Haleb valiliğinden ma'zul bulunduğu sırada Nişancı olan bu Mehmet Paşa'nın şahsiyyetiyle bundan evvelki nişancılığı için yukarda 27 numaraya bakınız. — Boyalı-Mehmet Paşa'nın üç defa Nişancılığı vardır; «Sicill-i Osmânî» cedvelinde dört defa gösterilirse de doğru değildir: Bundan sonraki Nişancılığı için aşağıda 35 numaraya bakınız. — Boyalı Mehmet Paşa bu seferki Nişancılığından dördüncü vezirlikle Kubbe-altına me'mur edilmiştir. — Paşa'nın bu ikinci Nişancılığından dördüncü vezirliğe terfii umumiyetle «Ramazan = Teşrinievvel / Teşrinisâni» ayına müsâdif gösterilirse de doğru değildir: Dört sene kendisinin «Devâddârlık / Divitdarlık» hizmetinde bulunduğunu söyliyen Selânikî-Mustafa Efendi'nin kaydine göre bu terfi «Vekil-i Saltanat» ünvâniyle Sadâret-Kaymakamlığında bulunan Lala-Mustafa Paşa'nın ölümünün ertesi gününe müsâdiftir: Lala Paşa'nın ölümü için 1580 = 988 vukuatının «7 Ağustos» fıkrasına bakınız).

31) Hamze-Çelebi/Bey/Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1580 = 988 senesi 8 Ağustos = 26 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; azli: 1581 = 989 senesi Şubat-Mart=Muharrem ayı; Nişancılık müddeti: Takrîben 7 ay; «Birinci defa».

(Reîs-ül-kâttâblıktan Nişancılığa nakledilen Hamze-Çelebi'nin dört defa Nişancılığı vardır: Bundan sonrakiler için aşağıda 37, 40 ve 44 numaralara bakınız. — Azli üzerine halefi Feridun Bey'n menkûb olarak bulunduğu Köstendil sancakbeyliğine tâyin edilmişse de kabul etmeyip «azlini ihtiyâr» etmiş olduğundan bahsedilir: Feridun Bey'in menkûbiyyeti için yukarda 28 numaraya bakınız; bu sefer Feridun Bey'in kurtulduğu menkûbiyyete Hamze-Çelebi uğramış demektir. — Çelebi'nin paşalığı ikinci Nişancılığındadır).

32) Feridun Ahmed Bey/Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1581=989 senesi Şubat-Mart = Muharrem ayı; ölümü: 1583 = 991 senesi 16 Mart = 21 Safer Çarşanba günü; Nişancılık müddeti: 2 sene; «İkinci defa».

(Halk arasında «Feridun Bey Münşeâtı» ismiyle anılan «Münşeât-üs-Selâtîn» ismindeki siyasî ve idarî vesikalar mecmuasının sâhibi olan bu büyük münşî ikinci Nişancılığına tesadüf eden bu son ikbal devrinde, Kanunî Sultan Süleyman'ın torunu ve Mimrimah-Sultan'la Rüstem Paşa'nın kızı Ayşe Hanım-Sultan'la 1582 = 990 senesi 6 Nisan = 12 Rebî'ül-evvel Cuma günü evlenmiş ve o tarihten ölüm tarihine kadar 11 ay, 10 gün kısa bir tantana ve debdebe içinde yaşamıştır: 1575 = 982 vukuâtının «22 Kânunusâni» fıkrasına bakınız; bu Hanım-Sultan «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinin 43 numarasında gördüğümüz Semiz-Ahmed Paşa'dan dul kalmıştır: O numarayla 1579 = 987 vukuâtının «13 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız; bununla beraber, İkinci Selim'in Sokulu'dan du kalan kızı Esmâ-Han-Sultan'la evlenmiş olduğu hakkında da tuhaf bir rivayet yok değildir: Bu Sultan için 1585 = 993 vukuâtının «7 Ağustos» fıkrasına ve Feridun Bey'in ölümü için de 1583 = 991 vukuâtının «16 Mart» fıkrasına bakınız. — Bu meşhur münşînin iki Nişancılık müddetinin mecmûu 4 sene, 4 ay tutmaktadır. — Mezarı Eyüp'deki türbesindedir).

33) Abdülmühyî / Muhyî-Çelebi/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1583 = 991 senesi 16 Mart = 21 Safer Çarşanba günü; azli: 1588=996 senesi Kânunusâni = Safer ayı; Nişancılık müddeti: Takrîben 4 sene, 10 ay; «Birinci defa».

(Anadolu-defterdarlığından Nişancı olan Muhyî-Çelebi Geyve-Akhisarındandır; defterdarlığından evvel Reîs-ül-küttâblığı da vardır. İznik'de çiftliği bulunduğu için «İznikî» lâkabiyle de anılır. Azlinde Anadolu beylerbeyi pâyesiyle taltif edildiği için, o tarihten itibaren paşa ünvânını almıştır. — Abdülmuhî-Çelebi'nin iki defa Nişancılığı vardır: İkincisi için aşağıda 36 numaraya bakınız).

34) Tâc/Tâcî-Bey-zâde Mehmet-Çelebi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1588 = 996 senesi Kânunusâni = Safer ayı; ölümü 1588 = 996 senesi 31 Teşrinievvel = 10 Zülhicce Pazartesi günü; Nişancılık müddeti: Takrîben 9 buçuk ay.

(Yukarıda 13 numarada gördüğümüz Birinci Selim devri Nişancılarından Tâcî-zâde Ca'fer-Çelebi'nin sülâlesine mensub olan bu Mehmet-Çelebi Reîs-ül-küttâblıktan Nişancı olmuşsa da o sene genç yaşında ölmüştür: İnşâda ve Dîvânî hattında üstâd olduğundan bahsedilir).

35) Kara-Nişancı Boyalı-Mehmet Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1588 = 996 senesi 31 Teşrinievvel = 10 Zülhicce Pazartesi günü; Üçüncü vezirliğe terfii: 1589 = 997 senesi 2 Nisan = 16 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; Nişancılık müddeti: 5 ay, 2 gün; «Üçüncü defa».

(Boyalı-Mehmet Paşa'nın üç defa Nişancılığı vardır: Bundan evvelkiler için yukarda 27 ve 30 numaralara bakınız; üç Nişancılık müddetinin mecmûu takrîben 9 sene, 10 buçuk ay tutmaktadır. — Bâzı menbâlarda Boyalı-Mehmet Paşa bu üçüncü Nişancılığından altıncı vezirliğe nakledilmiş gibi gösterilirse de doğru değildir: «Beylerbeyi vak'asın»da üçüncü vezir olduğu muhtelif rivayetlerle sâbittir: Zâten 30 numarada gördüğümüz ikinci Nişancılığından dördüncü vezirliğe terfi etmiş olduğu için, bu sefer altıncı vezir olması kıdemiyle de mütenâsip değildir. — Kubbe-veziri iken vefat etmiş gösterilirse de, üç sene sonra öldüğü hakkında da bir rivayet vardır. — Mezarı Istanbul'da kendi yaptırdığı «Nişancı-Paşa câmii»indeki türbesindedir).

36) Abdülmuhyî/Muhyî Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1589=997 senesi 2 Nisan=16 Cumâda-l-ulâ Pazar günü; ölümü: 1592 = 1000 senesi 15 Temmuz = 5 Şevvâl Çarşanba günü; Nişancılık müddeti: 3 sene, 3 ay, 13 gün; «İkinci defa».

(Abdülmuhyî Paşa'nın bundan evvelki ilk Nişancılığı için yukarda 33 numaraya bakınız: İki Nişancılık müddetinin mecmûu takrîben 8 sene, 1 buçuk ay tutmaktadır).

ÜÇÜNCÜ MURAD ve ÜÇÜNCÜ MEHMET DEVİRLERİ:

37) Hamze Paşa — Milliyeti (?); tâyini: 1592 = 1000 senesi 15 Temmuz = 5 Şevvâl Çarşanba günü; azli: 1596 = 1005 senesi Eylül sonları = Safer ibtidâları; Nişancılık müddeti: Takrîben 4 sene, 2 buçuk ay; «İkinci defa».

(Bu ikinci Nişancılığında Üçüncü Mehmed'in cülûsu üzerine Anadolu beylerbeyi pâyesiyle taltif edilerek paşa ünvânını alan Hamze-Çelebi'nin bundan evvelki ilk Nişancılığı için yukarda 31 ve bundan sonraki üçüncü ve dördüncü me'muriyetleri için de aşağıda 40 ve 44 numaralara bakınız. — Hamze Paşa bu sefer Baş-defterdar Hacı-İbrahim Paşa ile teşrifat meselelerinden dolayı geçinemediği için, Üçüncü Mehmed'in Eğri seferinde onunla beraber azledilmiştir: Hacı-İbrahim Paşa için «Baş-defterdarlar» cedvelinde 61 numaraya bakınız. Hamze Paşa'nın isti'fâ etmiş olduğu hakkındaki rivayet doğru değildir. — Burada esas ittihâz ettiğimiz azil tarihi Selânikî'nin yazma kısmındaki izâhâta göredir).

ÜÇÜNCÜ MEHMET DEVRİ:

38) Lâm-Ali Çelebi — Milliyeti: (?); tâyini: 1596 = 1005 senesi Eylül sonları = Safer ibtidâları; azli: 1596 = 1005 senesi 27 Kânunuevvel = 7 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü; Nişancılık müddeti: Takrîben 3 ay.

(Anadolu-defterdarlığından ma'zul bulunduğu sırada iştirâk etmiş olduğu Eğri seferinde Nişancılığa tâyin edilen bu Lâm-Ali Çelebi'nin ismini Solakzâde «Lâm-İbrahim Çelebi» şekline sokmuşsa da doğru değildir; meşhur Kavânin risâleleri

müellifi «Ayn-i-Ali»nin adı gibi bu ismin «Lâm-Ali» okunmak ihtimâli de vardır : 1596 = 1005 vukuâtının «27 Teşrinievvel» fıkrasına da bakınız; o fıkrada gördüğümüz gibi, Lâm-Ali Çelebi'nin üç ay Nişancılık ettikten sonra Üçüncü Mehmet Istanbul'a döner dönmez azline sebep, Eğri seferinde kazanılan Haçova zaferini benimsiyerek Hoca-Sa'düddin Efendi'nin iltimâsiyle Vezir-i-a'zam olduktan sonra çılgınca hareketleriyle icraâtından dolayı yol boyunda azledilen İtalyan dönmesi Çağal-oğlu Sinan Paşa'yı zaferin âmili gibi gösteren bir fetihnâme yazmış olmasıdır. — Naîmâ azil tarihini pâdişahın Davudpaşa'ya muvâsalat gününe, yâni ayni senenin 21 Kânunuevvel = 1 Cumâda-l-ûlâ Cumartesi gününe müsâdif gösterirse de, o sırada Istanbul'da bulunan Selânikî-Mustafa Efendi'nin Salı sabahından Cuma sabahına kadar üç gün üç gece süren zafer şenlikleri biter bitmez Nişancının azlinden bahseden kaydi daha kuvvetli olduğu için tercih edilmiştir. — «Mollacık» lâkabiyle de anıldığından bahsedilen Lâm-Ali Çelebi azlinden sonra Şıkk-ı-Sânî defterdarlığı vesaire gibi bâzı mühim me'muriyyetlerde daha bulunmuştur).

39) Musa-Çelebi/Bey — Milliyeti: (?); tâyini: 1596 = 1005 senesi 27 Kânunuevvel = 7 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü; azli: 1598 = 1006 senesi Haziran=Zülka'de ibtidâları; Nişancılık müddeti: Takrîben 1 sene, 5 buçuk ay.

(Reîs-ül-küttâblıktan Nişancı olan Musa-Çelebi'nin tâyin tarihi için yukarıki maddeye bakınız. — Selânikî azil tarihini «Zülka'de evâili»ne müsâdif gösterir : O sene bu ayın ilk günü Haziran'ın beşinci Cuma gününe tesadüf etmektedir. — Musa Bey'in iki defa Nişancılık ettiği hakkında da bir rivayet vardır: Fakat doğru olmadığı anlaşılmaktadır).

40) Hamze Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1598 = 1006 senesi Haziran=Zülka'de ibtidâları; azli: 1599=1007 senesi 18 Mayıs = 22 Şevvâl Salı günü; Nişancılık müddeti: Takrîben 11 ay, «Üçüncü defa».

(Hamze Paşa'nın bundan evvelki Nişancılıkları için yukarda 31, 37 ve bundan sonraki için aşağıda 44 numaralara bakınız. — Bu son Nişancılığından Rumeli beylerbeyi pâyesiyle taltif edilerek azledilmiştir).

41) Okçu-zâde Şah-Mehmed Efendi — Milliyeti (?); tâyini: 1599 = 1007 senesi 18 Mayıs = 22 Şevvâl Salı günü; azli: 1600 = 1008 senesi Şubat ortaları = Şa'ban ibtidâları; Nişancılık müddeti: Takrîben 9 ay; «Birinci defa».

(Defter-Eminliğinden ma'zul bulunduğu sırada Nişancılığa tâyin edilmiş olan Şah-Mehmed Efendi «Baş-defterdarlar» cedvelinin 45 numarasında gördüğümüz Okçu-zâde Mehmet Paşa'nın oğludur. — En büyük ve en meşhur Osmanlı münşîlerinden olan bu kıymetli adamın beş defa Nişancılığı vardır : Bundan sonraki me'muriyeti için aşağıda, 43, 46, 49 ve 51 numaralara bakınız. — Bâzı menbâlarda bu ilk Nişancılığı daha uzun sürmüş gibi gösterilirse de doğru değildir: Yukarıki tarih Selânikî yazmalarına göredir. — Okçu-zâde'nin şiirleri de vardır. Fakat nesri nazmından çok kuvvetlidir).

42) Yahyâ-Çelebi/Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1600 = 1008 senesi Şubat ortaları = Şa'ban iptidâları; azli: 1601 = 1009 senesi Nisan/Mayıs=Şevvâl ayı; Nişancılık müddeti: Takrîben 1 sene, 2 ay.

(Yukarıki maddede gördüğümüz Okçu-zâde'nin yerine bu Yahyâ Paşa'nın tâyin edilmiş olduğu Selânikî'nin yazma kısmındaki sarâhatle sâbittir. — Nişancılığından evvel iki defa Reîs-ül-küttâblıkta bulunmuş ve nihayet Defter-eminliğinden Gence valiliğine tâyin edilmiş olan Yahyâ Paşa beylerbeyi pâyesiyle Nişancı olmuştur). [1].

43) Okçu-zâde Şah-Mehmed Efendi — Miliyeti: (?); tâyini: 1601 = 1009 senesi Nisan/Mayıs = Şevvâl ayı; azli 1601 = 1010 senesi 2 Ağustos = 2 Safer Perşenbe günü; Nişancılık müddeti: Takrîben 3 buçuk ay; «İkinci defa».

(Okçu-zâde Şah-Mehmed Efendi'nin bundan evvelki ilk Nişancılığı için yukarda 41 numaraya, bundan sonrakiler için aşağıda 46, 49 ve 51 numaralara ve azil tarihi için de aşağıki maddeye bakınız).

ÜÇÜNCÜ MEHMET ve BİRİNCİ AHMED DEVİRLERİ :

44) Hamze Paşa —Milliyeti: (?); tâyini: 1601 = 1010 senesi 2 Ağustos = 2 Safer Perşenbe günü; azli: 1604 - 1605 = 1013 senesi Nişancılık müddeti: Takrîben 3 buçuk sene; «Dördüncü defa».

(Hamze Paşa'nın bundan evvelki Nişancılıkları için yukarda 31, 37 ve 40 numaralara bakınız: Dört Nişancılık müddetinin mecmûu takrîben 9 sene, 2 buçuk ay tutmaktadır. Bu son azlinden bir sene kadar sonra öldüğünden bahsedilir. — Yukarıki tâyin tarihi, Kâtib-Çelebi'nin «Fezleke»siyle Naîmâ tarihinde Okçuzâde Mehmet-Şah Efendi'nin azliyle Hamze Paşa'nın Nişancılığı «Şeyh-ül-İslâmlar» cedvelinin 25 numarasında gördüğümüz Ca'fer-Çelebi-zâde Hacı-Mustafa Sun'Ullâh Efendi'nin azledildiği gün yapılan «Tebeddülât» içinde gösterilmiş olmasına göredir).

BİRİNCİ AHMED DEVRİ :

45) Hızır Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1604—1605=1013 senesi; azli: 1613=1022 iptidâları; Nişancılık müddeti: Takrîben 8 sene.

---

[1] *Gerek vak'anüvis tarihlerinde, gerek diğer menbâlarda bu Yahyâ-Çelebi'den itibaren Nişancılar hakkında pek az mâlûmâta tesadüf edilmekte, bu mühim mevkideki değişiklikler maatteessüf muntazam surette tâkip edilmemekte ve ancak bâzı münâsebetlerle Nişancıların isimlerine tesadüf edilebilmektedir: Bu müphem ve hattâ karanlık vaziyet 1060 = 1650 tarihinde Hâriciyye işlerinin Nişancılardan Reîs-ül-küttâblara intikal ettiği tarihe kadar hep böyledir; Yukarda bu cedvelin başındaki izâhâta da bakınız. İşte bundan dolayı aşağıda gözden geçireceğimiz Nişancı değişikliklerinin umumiyetle ay ve gün tarihleri belli olmadıktan başka, sene tarihlerinde ve hattâ eşhâs isimleriyle sıralarında bile ihtilâf vardır. Her halde bu müphem noktalar Dîvan kayitleriyle vesikaları bulundukça aydınlanabilir).*

(Bâzı mühim vazifelerde bulunduktan sonra Nişancı olan bu Hızır Efendi'nin me'mûriyyetini bu tarihten daha sonra gösteren bir rivayet de vardır; Hüviyyeti hakkında fazla mâlûmâta tesadüf edilememiştir).

46) Okçu-zâde Şah-Mehmed Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1613 = 1022 iptidâları; azli: 1613 — 1614 = 1022 sonları; Nişancılık müddeti: Takrîben 10 ay, «Üçüncü defa».

(Okçu-zâde'nin bundan evvelki Nişancılıkları için yukarda 41, 43 ve bundan sonrakiler için aşağıda 49 ve 51 numaralara bakınız).

BİRİNCİ AHMED DÂVRİYLE BİRİNCİ MUSTAFA'NIN İLK SALTANATI:

47) Hükmî Hasan Efendi — Milliyeti (?); tâyini: 1613 — 1614 = 1022 sonları; azli: 1618 = 1027 senesi 8 Şubat = 12 Safer Perşenbe günü; Nişancılık müddeti: Takrîben 4 sene, 2 ay.

(O devrin en mühim münşîlerinden olan bu Hükmî Efendi Dîvan-kâtipliğinden yetişerek Şehnâmecilik ve Reîs-ül-küttâblık gibi mühim vazifelerde bulunduktan sonra Nişancı olmuştur. Tâyin tarihini 1027 = 1618 ve Nişancılıktan tekrar Reîs-ül-küttâblığa nakli tarihini de 1030=1620-1621 gösteren diger bir rivayet daha vardır. — Burada esas ittihâz ettiğimiz azil tarihi için aşağıki fıkraya ve bütün bu ihtilâflar için de yukarda 42 numaranın hâşiyesine bakınız).

BİRİNCİ MUSTAFA'NIN İLK SALTANATİYLE İKİNCİ OSMAN DEVRİ:

48) Nişancı-Ahmed Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1618=1027 senesi 8 Şubat=12 Safer Perşenbe günü; Genc-Osman'ın Lehistan seferinde Istanbul muhâfızlığıyla Kaymakamlığına tâyini: 1621 = 1030 senesi Ağustos - Eylül = Şevvâl ayı; Nişancılık müddeti: Takrîben 3 sene, 7 ay.

(Evvelce Yeniçeri-ağalığında ve ondan sonra da Mısır valiliğinde bulunmuş olan Ahmed Paşa Istanbullu'dur; buradaki tâyin tarihi Mısır valiliğinden Nişancılığa nakli hakkındaki kayde göredir. Hammer de bu tarihi kabul etmektedir. — Nişancı Ahmed Paşa'nın Istanbul-Kaymakamlığı Genc-Osman'ın Lehistan seferi esnâsındadır: Pâdişah yola çıkarken bu vazifeye ilkönce vezâret pâyesiyle Sıvas beylerbeyi Pîr-Mehmet Paşa tâyin edilmiş ve bir müddet sonra ona halef olan Ahmed Paşa'nın asker ulûfelerini geciktirmesi hem konağının taşlanmasına, hem «Haile-i-Osmâniyye» denilen Genc-Osman fâciasında âsiler tarafından kellesinin istenmesine sebeb olmuştur: Bunlar için 1621 = 1030 vukuâtının «8 Mayıs» ve 1622 = 1031 vukuâtının da «18 Mayıs» fıkralarıyla «19 Mayıs» fıkralarının birincisine bakınız. — Nişancı-Ahmed Paşa «Hâile-i-Osmâniyye»de kellesini kurtarmak için saklanmıya mecbur olmuş ve ertesi sene eceliyle ölmüştür).

İKİNCİ OSMAN DEVRİ:

49) Okçu-zâde Şah-Mehmed Efendi — Milliyeti (?); tâyini: 1621 = 1030 senesi Ağustos-Eylül = Şevvâl ayı: 1621=1030 senesi Teşrini-

evvel - Teşrinisâni = Zülhicce ayı; Nişancılık müddeti: Takrîben 3 ay; «Dördüncü defa».

(Okçu-zâde'nin çok az süren bu dördüncü Nişancılığı Genc-Osman'ın Lehistan seferindedir. — Bundan evvelki Nişancılıkları için yukarda 41, 43, 46 ve bundan sonraki beşinci Nişancılığı için de aşağıda 51 numaralara bakınız).

İKİNCİ OSMAN DEVRİYLE BİRİNCİ MUSTAFA'NIN İKİNCİ SALTANATI:

50) Hamîdî-Mustafa Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1621 = 1030 senesi Teşrinievel - Teşrinisâni = Zülhicce ayı; azli: 1622 = 1031 senesi 13 Haziran = 3 Şa'ban Pazartesi günü; Nişancılık müddeti: Takrîben 7 buçuk ay.

(Bu Mustafa Paşa aslen Isparta havâlîsinden olduğu için «Hamîdî» denilir. — Yeniçeri-ağalığı ve Mısır valiliği gibi mevkilerde bulunduktan sonra vezâret pâyesiyle Nişancılığa getirilmiştir. Genc-Osman'ın Lehistan seferi esnâsında tâyin edilmiş olduğu için, Kâtib-Çelebi, Naîmâ vesaire gibi menbâlarda pâdişahın Istanbul'a avdet ettiği zaman sayılan devlet erkânı içinde Mustafa Paşa'nın ismine de tesadüf edilir. Azil tarihi için aşağıki maddeye bakınız).

BİRİNCİ MUSTAFA'NIN İKİNCİ SALTANATI ve DÖRDÜNCÜ MURAD DEVRİ:

51) Okçu-zâde Şah-Mehmed Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1622 = 1031 senesi 13 Haziran = 3 Şa'ban Pazartesi günü; azli: 1623 = 1624=1033 senesi; Nişancılık müddeti: Takrîben 1 sene; «Beşinci defa».

(Okçu-zâde'nin bundan evvelki Nişancılıkları için yukarda 41, 43, 46 ve 49 numaralara bakınız: Beş Nişancılık müddetinin mecmûu takrîben 3 sene, 1 buçuk ay tutmaktadır. — Burada esas ittihâz ettiğimiz tâyin tarihi Okçu-zâde'nin «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 76 numarayla gördüğümüz Mere-Hüseyn Paşa Sadr-ı-a'zam olduğu gün «Hâmisen» Nişancılığa tâyin edilmiş olduğu hakkındaki rivayete göredir; azil tarihi de Kâtib-Çelebi'nin kaydine istinâd etmektedir; Resmî-Ahmed Efendi tâyin tarihini bir sene evvel gösterirse de doğru değildir. — Osmanlı münşîlerinin en büyüklerinden olan Okçu-zâde Şah-Mehmed Efendi 970 = 1562 - 1563 tarihinde dünyaya gelmiş ve 1039 = 1629 - 1630 tarihinde Milâdî takvim hesabiyle 67-68 yaşlarında vefat etmiştir).

DÖRDÜNCÜ MURAD DEVRİ:

52) Eyyub Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1623 — 1624=1033 senesi; azli: 1627 — 1628 = 1037 senesi; Nişancılık müddeti: Takrîben 4 sene.

(Dördüncü Murad'ın dadısının kocası olduğu için Enderun'dan Nişancılığa çıkan bu Eyyub Paşa Nişancılığından sonra muhtelif vazifelerde bulunmuş ve nihayet 1054 = 1644 tarihinde Mısır valisi olmuştur. — Eyyub Paşa'nın azline te-

sadüf eden 1037 tarihinde Vezir-i-a'zam ve Serdâr-ı-Ekrem Husrev Paşa'nın Tokat'da idâm ettirdiği Ordu-nişancısı Tokatlı Osman Efendi «Sicill-i Osmânî» cedvelinde Nişancılar arasına alınmışsa da, onun vazifesi orduya münhasır olduğu Naîmâ'daki sarâhatle sâbittir).

53) Koca-Yusuf Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1627—1628=1037 senesi; azli: 1633—1634=1043 senesi; Nişancılık müddeti: Takrîben 6 sene.

(Selefi gibi Enderun'dan Nişancılıkla ve vezâret pâyesiyle çıkan Koca-Yusuf Paşa Nişancılığından sonra muhtelif valiliklerde ve bir aralık da Sadâret-Kaymakamlığında bulunmuştur. — Azil tarihini 3 sene evvel gösteren bir rivayet de vardır : Yukarda 42 numaranın hâşiyesine bakınız).

DÖRDÜNCÜ MURAD ve SULTAN İBRAHİM DEVİRLERİ:

54) Mostarlı-Mustafa Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini: 1633 — 1634 = 1043 senesi; azli: 1643—1644 = 1053 senesi; Nişancılık müddeti: Takrîben 10 sene; «Birinci defa».

(Enderun'dan yetişmiş olan Mostarlı/Mostarî-Mustafa Paşa «Nişancı» lâkabıyla da anılır; Yeniçeri-ağalığıyla, Şam valiliğinde bulunmuşsa da me'muriyet tarihleri ihtilâflıdır. İki defa Nişancılığı vardır : Bundan sonraki için aşağıda 56 numaraya bakınız. — Mostarlı-Mustafa Paşa Nişancılıktan azledilince Silistre valiliğine gönderilmiştir. — Bu Mustafa Paşa ile muâsır ve hattâ me'mûriyetleri kısmen ayni zamana müsâdif bir Şıkk-ı-evvel defterdarı Mostarlı-İbrahim Paşa da vardır : «Baş-defterdarlar» cedvelinde 90 numaraya bakınız).

SULTAN İBRAHİM DEVRİ:

55) Sıdkı Ahmed Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1643—1644 = 1053 senesi; azli: 1647 = 1057 senesi 20 Kânunuevvel = 23 Zülka'de Cuma günü; Nişancılık müddeti: Takrîben 4 sene; «Birinci defa».

(Defter-eminliği ve bir rivayete göre de Reîs-ül-küttâblık gibi mühim mevkilerde bulunduktan sonra Nişancı olan bu Sıdkı Ahmed Efendi'nin Nişancılığını Resmî-Ahmed Efendi daha sonra gösterir; fakat vâzıh bir tarih zikretmemiştir : Yukarda 42 numaranın hâşiyesine bakınız. — Sıdkı Efendi'nin paşalığı Dördüncü Mehmet devrinin başlarında Reîs-ül-küttâb olduğu sırada Rumeli beylerbeyi pâyesiyle taltifi üzerinedir : Aşağıda 57 numaraya bakınız. Bundan sonraki iki me'muriyeti Reîs-ül-küttâblıktır ve Reislerin Hâriciyye nâzırlığı devrindedir: Aşağıda 57 ve 60 numaralara bakınız. — Sıdkı Ahmed Efendi'nin vefatı 1073 = 1662 Muharrem = Ağustos-Eylül ayında ve Tımışvar valiliğindedir).

SULTAN İBRAHİM ve DÖRDÜNCÜ MEHMET DEVİRLERİ:

56) Mostarlı-Mustafa Paşa — Milliyeti: Boşnak; tâyini : 1647 = 1057 senesi 20 Kânunuevvel = 23 Zülka'de Cuma günü; ölümü :

1661 = 1072 senesi 13 Eylül = 18 Muharrem Salı günü; Nişancılık müddeti: 13 sene, 8 ay, 24 gün; «İkinci defa».

(Mostarlı'nın bundan evvelki ilk Nişancılığı için yukarda 54 numaraya bakınız: İki Nişancılık müddetinin mecmûu takrîben 23 sene, 9 ay tutmaktadır. — Tâyin tarihi Mısır valiliğinden vezâret pâyesiyle Nişancılığa nakli hakkındaki rivayete göredir. — Hâriciyye işlerinin Reîs-ül-küttâblar uhdesinde takarrürü Mostarlı-Mustafa Paşa'nın işte bu ikinci Nişancılığına tesadüf etmektedir).

İkinci devir : REÎS-ÜL-KÜTTÂBLAR

«Nişancılar ve Reîs-ül-Küttâblar cetvelinin başında verilen izahatda gördüğümüz gibi 1060 = 1650 tarihinden itibaren Hâriciyye işleri tamamiyle Riyâset makamında takarrür etmiş ve Nişancıların yerine o tarihten itibaren artık Reîs-ül-küttâblar Hâriciyye Nâzırı vaziyetine geçmiş oldukları için, aşağıda ayni sıra numarasıyla yalnız Riyâset makamındaki değişiklikler tâkib edilmiştir: Sıra numarasının değiştirilmeyip devam etmesi, bu numaraların Nişancılık ve Reislik ünvanlarıyla alâkadâr olmayıp Hâriciyye Nezâreti makamındaki tebeddüllerin umumuna âit ve şâmil olmasındandır».

SULTAN İBRAHİM ve DÖRDÜNCÜ MEHMET DEVİRLERİ:

57) Sıdkı Ahmed Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1648 = 1058 senesi Temmuz sonları = Receb iptidâları: azli: 1650 = 1060 senesi 6 Ağustos = 8 Şa'ban Cumartesi günü; riyâset müddeti: Takrîben 2 sene, 10 gün; «İkinci defa».

(Sultan İbrahim'in son günlerinde tâyin edilip Dördüncü Mehmed'in cülûsunda mevkiini muhâfaza ettikten başka Rumeli beylerbeyi pâyesiyle de taltif edilerek Paşa ünvânını alan Sıdkı Ahmed Efendi'nin Nişancılığı için yukarda 55 numaraya bakınız. Sıdkı Efendi'nin bu tarihten evvel bir kere daha reislik ettiği hakkında da bir rivayet vardır: Bu rivayet doğru olsa bile, 1060 = 1650 den evvelki devre âid olduğu için Hâriciyye nâzırlığı demek değildir. — Sıdkı Ahmed Paşa'nın bundan sonraki riyâseti için aşağıda 60 numaraya bakınız).

DÖRDÜNCÜ MEHMET DEVRİ:

58) Mevkufatçı-Mehmed Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1650 = 1060 senesi 6 Ağustos = 8 Şa'ban Cumartesi günü; azli: 1651 = 1061 senesi 5 Eylül = 19 Ramazan Salı günü; Riyâset müddeti: 1 sene, 1 ay.

(Cizye-muhâsebeciliğinden Reîs-ül-küttâb olan ve eski vazifesinden dolayı «Mevkufatcı» lâkabiyle anılan bu Mehmed Efendi Midillilidir; azlinin sebebi, Küçük-

Vâlide Turhan-Sultan'ın adamları tarafından öldürülmüş olan Büyük-Vâlide Kösem-Sultan'a intisâbıdır : 1651 = 1061 vukuâtının «2/3 Eyülül» fıkrasına bakınız).

59) Şâmî-zâde Mehmed Efendi — Milliyeti: Arap; tâyini: 1651 = 1061 senesi 5 Eylül = 19 Ramazan Salı günü; azli: 1655 = 1065 senesi 5 Mart = 26 Rebî'ül-âhir Cuma günü; riyâset müddeti: 3 sene, 6 ay; «Birinci defa».

(Beylikçilikten Reîs-ül-küttâb olan bu Şâmî-zâde'nin iki defa riyâseti vardır; «Sicill-i Osmânî»de üç defa gösterilirse de doğru değildir: Bundan sonraki için aşağıda 61 numaraya bakınız. — Bu ilk riyâsetinden azlinin sebebi, «Vezir-i-a'-zamlar» cedvelinde 102 numarayla bahsi geçen İpşir-Mustafa Paşa'nın aleyhinde bulunmuş olmasıdır. — Naîmâ azil tarihini «25 Rebî'ül-ahir Cuma» gösterirse de, hakikî takvimde Cuma günü o ayın 26 sına tesadüf etmektedir).

60) Sıdkı Ahmed Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1655 = 1065 senesi 5 Mart = 26 Rebî'ül-âhir Cuma günü; azli: 1656=1066 senesi 15 Eylül = 26 Zülka'de Cuma günü; riyâset müddeti: 1 sene, 6 ay, 11 gün; «Üçüncü defa».

(Sıdkı Ahmed Paşa'nın Nişancılığı için yukarda 55 numaraya ve bundan evvelki Reîs-ül-küttâblığı için de 57 numaraya bakınız: İki riyâset müddetinin mecmûu takrîben 4 sene, 4 buçuk ay tutmaktadır; 4 sene kadar süren Nişancılık müddeti de bu yekûna zammedilince takrîben 8 sene, 4 buçuk ay Hâriciyye nâzırı vaziyetinde bulunmuş olduğu anlaşılır. — Azil tarihi için aşağıki fıkraya bakınız).

61) Şâmî-zâde Mehmed Efendi — Milliyeti: Arap; tâyini 1656 = 1066 senesi 15 Eylül = 26 Zülka'de Cuma günü; idâmı: 1663 = 1074 senesi 12 Eylül = 9 Safer Çarşanba günü; riyâset müddeti: 6 sene, 11 ay, 27 gün; «İkinci defa».

(Tâyin tarihi, Vezir-i-a'zam Köprülü-Mehmet Paşa'nın sadâretine çalışanlar içinde bulunan Şâmî-zâde'nin Köprülü iş başına gelir gelmez Riyâset makamına getirilmiş olduğu hakkındaki kayitlere göredir. — İlk reisliği için yukarda 59 numaraya bakınız: İki riyâset müddetinin mecmûu 10 sene, 5 ay, 27 gün tutmaktadır. — Şâmî-zâde Mehmed Efendi Köprülü-Mehmet Paşa'nın sadâret devrinden sonra oğlu Köprülü-zade Fâzıl Ahmed Paşa'nın sadâretinde de mevkiini muhâfaza etmiş ve nihayet Fâzıl Ahmed Paşa'nın Uyvar = Neuhoeusel muhâsarası esnâsında idâm edilmiştir; bu fecî âkıbetinin sebebi, kendi dâmâdı olan Niğbolu valisi vezir Kadı-zâde İbrahim Paşa'nın sadâretini te'min etmek için pâdişaha gizli bir arîza gönderip :

«Bir oğlanı Vezir-i-a'zam ve Serdâr-ı asâkir-i İslâm idüp göndermişsiz: Havâsına tâbi' olup bütün gün işi gücü hây-hûy ile evkaat geçirüp elden bir iş gelmez!»

diye Fâzıl Ahmed Paşa'nın aleyhinde bulunduktan sonra dâmâdını ileri sürmesi ve Dördüncü Mehmed'in de bu gizli arîzayı bir Hatt-ı-Hümâyun'la Köprülü-zâde'ye yollamasıdır; Şâmî-zâde ile beraber dâmâdı Kadı-zâde de idâm edilmiştir).

62) Acem-zâde Deli-Hüseyn Efendi — Milliyeti: Acem (?); tâyini: 1663 = 1074 senesi 12 Eylül = 9 Safer Çarşanba günü; azli: 1670 = 1081 senesi 22 Temmuz = 4 Rebî'ül-evvel Salı günü; riyâset müddeti: 6 sene, 10 ay, 10 gün.

(Baş-muhâsebecilikten Reîs-ül-küttâb olan Deli-Hüseyn Efendi selefinin idâmı üzerine Uyvar muhâsarası esnâsında tâyin edilmiştir: Yukarıki maddeye bakınız. Bâzı menbâlarda Şâmî-zâde'nin yerine aşağıki maddede göreceğimiz Koca-Mustafa Efendi geçmiş gibi gösterilirse de, onun vazifesi «Rikâb-ı-Hümâyun Reîs-ül-küttâbı» sıfatiyle pâdişahın bulunduğu Istanbul ve Edirne'de buna vekâletten ibarettir. — Acem-zâde Hüseyn Efendi, Vezir-i-a'zam ve Serdâr-ı-Ekrem Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın Girit seferine de iştirâk etmiş ve seferden avdetinde azledilmiştir).

63) Hacı-Koca/Frenk-Mustafa Efendi — Milliyeti: Frenk (?); tâyini: 1670 = 1081 senesi 22 Temmuz = 4 Rebî'ül-evvel Salı günü; azli: 1676 = 1087 senesi 5 Teşrinisâni = 28 Şa'bân Perşenbe günü; riyâset müddeti: 6 sene, 3 ay, 14 gün; «Birinci defa».

(Defter-eminliğinden sonra Reîs-ül-küttâb vekâletinde bulunduğu sırada asâleten tâyin edilen bu Koca-Mustafa Efendi Enderun'dan yetişmiştir; esâletinden evvelki vekâletini bâzı müellifler ilk riyâseti gibi gösterirlerse de doğru değildir: Yukarıki maddeye de bakınız. — Hacı yahut Koca-Mustafa Efendi'nin üç defa reisliği vardır: Bundan sonrakiler için aşağıda 66 ve 69 numaralara bakınız).

64) Köse-Ahmed Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1676=1087 senesi 5 Teşrinisâni = 28 Şa'ban Perşenbe günü; ölümü: 1681 = 1092 senesi; riyâset müddeti: Takrîben 4 buçuk sene.

(Merzifonlu Kara-Mustafa Paşa'nın sadâretinde Reîs-ül-küttâb olan ve «Köse-Reis» diye şöhret bulan bu Ahmed Efendi'nin terceme-i-hâli hakkında fazla mâlûmatâ tesadüf edilememiştir: Hattâ Hammer'le Mehmet Süreyyâ'nın cedvellerinde ismi bile yoktur; yalnız Resmî-Ahmed Efendi'nin bir hâşiyesinde bahsi geçmektedir. — Bunun riyâset müddeti umumiyetle halefine ilâve edilir).

65) Telhisî-zâde Mustafa Efendi — Milliyeti: Laz; tâyini: 1681 = 1092 senesi; azli: 1683 = 1095 senesi 20 Kânunuevvel = 1 Muharrem Pazartesi günü; riyâset müddeti: Takrîben 2 buçuk sene.

(Merzifonlu Kara-Mustafa Paşa'nın Tezkireciliğinden Reîs-ül-küttâb olan Telhîsî-zâde ikinci Viyana muhâsarasına iştirâk etmiş ve o meşhur seferin muvaffakıyetsizlikle neticelenmesi üzerine Kara-Mustafa Paşa'nın idâmı emredildiği zaman azledilmiş ve nihayet Paşa Belgrad'da idâm edilip kesik başı getirilirken Telhîsî-zâde Mustafa Efendi de taht-el-hıfz Edirne'ye sevkedilip 1095=1684 senesi 15 Safer = 2 Şubat Çarşanba günü Üç-şerefeli câmi önünde asılarak idâm olunmuştur: Bu fecî âkıbetinin sebebi, Paşa'nın Avusturya seferini açmasında mühim bir rol oynamış olmakla ithâm edilmesidir; fakat bu isnad haksız olduğu için, Telhisî-zâde Hâriciyye mesleğinin şehidlerinden sayılır).

66) Hacı/Koca/Frenk-Mustafa Efendi — Milliyeti: Frenk (?); tâyini: 1683 = 1095 senesi 20 Kânunuevvel = 1 Muharrem Pazartesi günü; azli: 1685 = 1097 senesi 20 Kânunuevvel = 23 Muharrem Perşenbe günü; riyâset müddeti: 2 sene; «İkinci defa».

(Koca-Mustafa Efendinin bundan evvelki ilk riyâseti için yukarda 63 ve bundan sonraki için aşağıda 69 numaralara bakınız: Mustafa Efendi bu ikinci riyâsetiyle üçüncüsü arasında Mevkufatcılık ve Defter-eminliği vazifelerinde bulunmuştur).

67) Ebu-kavuk Yeğen-Mehmet Bey/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1685 = 1097 senesi 20 Kânunuevvel = 23 Muharrem Perşenbe günü; azli: 1687=1098 senesi 18/19 Eylül=11/12 Zülka'de Perşenbe/Cuma gecesi; riyâset müddeti: 1 sene, 9 ay.

(Sadâret-mektupçuluğundan Reîs-ül-küttâb olan Yeğen-Mehmet Bey Amasyalıdır: «Ebu-kavuk» lâkabı azlinden altı sene sonra tâyin edildiği Resmo sancakbeyliğinde iken kavuğunun büyüklüğünden dolayı oradaki Mısırlı askerler tarafından takılmıştır; «Yeğen» lâkabı da «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 112 numarayla gördüğümüz Kara-İbrahim Paşa'nın kız-kardeşinin oğlu olmasındandır. Paşalığı çok sonradır ve vezâret pâyesiyle muhtelif valiliklerde de bulunmuştur; çok muktedir ve halûk bir zât olduğundan bahsedilir. — Bâzı menbâlarda bundan sonra bir kere daha Reîs-ül-küttâb olduğundan bahsedilirse de ikincisi vekâlettir. — Macaristan'ın elden çıkmasına sebeb olan ve «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinin 113 numarasında bahsi geçen Boşnak-Süleyman Paşa düşman karşısındaki orduyu başı-boş bırakıp İstanbul'a kaçtığı zaman maiyyetinde götürdüğü erkân içinde bu Mehmet Bey de vardır: 1687 = 1098 vukuâtının «5 Eylül» fıkrasına bakınız; onun için Sarı-Süleyman'la beraber azledilmiştir).

DÖRDÜNCÜ MEHMET ve İKİNCİ MUSTAFA DEVİRLERİ :

68) Nazmî Ahmed Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1687 = 1098 senesi 18 / 19 Eylül = 11/ 12 Zülka'de Perşenbe / Cuma gecesi; azli : 1688 = 1099 senesi 20 Kânunusâni = 16 Rebî'ül-evvel Salı günü; riyâset müddeti: 4 ay, 1 gün.

(Divan-kâtipliğinden yetişip Beylikçiliğe kadar yükseldikten sonra Reîs-ül-küttâb olan Nazmî Ahmed Efendi azlinden bir müddet sonra Defter-eminliğinde de bulunmuştur).

İKİNCİ SÜLEYMAN DEVRİ :

69) Hacı/Koca/Frenk Mustafa Efendi — Milliyeti: Frenk (?); tâyini: 1688 = 1099 senesi 20 Kânunusâni = 16 Rebî'ül-evvel Salı günü; azli: 1688 = 1100 senesi 26 Teşrinievvel = 1 Muharrem Salı günü; riyâset müddeti: 9 ay, 17 gün; «Üçüncü defa».

(Koca-Mustafa Efendinin bundan evvelki riyâsetleri için yukarda 63 ve 66 numaralara bakınız : Üç riyâset müddetinin mecmûu 9 sene, 1 ay, 1 gün tutmaktadır; üç defada cem'an 15 seneden fazla riyâsette bulunduğu hakkındaki rivayet yanlıştır; çünkü o yekûnda Rikâb-ı-Hümayun Reîs-ül-küttâbı sıfatiyle geçen vekâlet seneleri de esâlet gibi hesab edilmiştir: Yukarda 62 numaranın izâhâtına bakınız. — Mustafa Efendi'nin bu seferki riyâseti umumiyetle meskût geçilirse de tâyin tarihi Silihdar/Silâhdar tarihindeki sarâhatle sâbittir: Azil tarihi de Resmî-Ahmed Efendi'nin bir hâşiyesinde aşağıki maddede göreceğimiz Şemsî Ahmed Efendi'yi Bin yüz senesi ibtidâsında, reîs olmuş göstermesinden anlaşılmaktadır. Yalnız Resmî Efendi'nin yanıldığı nokta, Şemsî Ahmed Efendi'yi yukarıki maddede gördüğümüz Nazmî Ahmed Efendi'nin yerine geçmiş gibi göstermesindedir. — 1106 = 1694 — 1695 tarihinde doksanını geçtikten sonra öldüğünden bahsedilen Koca-Mustafa Efendi'nin mezarı Eyüp'dedir: Istanbul'da ve Eskişehir'de bâzı hayrâtı vardır).

70) Şemsî Ahmed Efendi — Milliyeti (?); tâyini: 1688=1100 senesi 26 Teşrinievvel = 1 Muharrem Salı günü; ölümü: 1690 = 1101 senesi 12 Kânunusâni = 1 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; riyâset müddeti: 1 sene, 2 ay, 17 gün.

(Dîvan-kâtipliğinden itibaren muhtelif vazifelerde bulunduktan sonra ihtiyarlığında Reîs-ül-küttâb olan bu Şemsi Ahmed Efendi'nin «Bir pîr-i-rûşen zamîr» olduğundan bahsedilir : Şahsiyyeti hakkında fazla malûmâta tesadüf edilememiştir. — Tâyin tarihi için yukarıki maddeye bakınız).

İKİNCİ SÜLEYMAN ve İKİNCİ AHMED DEVİRLERİ:

71) Acem/Kara-Bekir/Ebûbekir Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1690 = 1101 senesi 12 Kânunusâni = 1 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; azli: 1694 = 1106 senesi 9 Teşrinisâni = 21 Rebî'ül-evvel Salı günü; riyâset müddeti: 4 sene, 9 ay, 28 gün; «Birinci defa».

(Umumiyetle «Acem» lâkabiyle anılan Kara-Bekir Efendi Şirvanlıdır ve künyesi de «Ebu-bekr ibni Rüstem ibni Ahmed ibni Mahmûd-iş-Şirvânî» şeklindedir: Bu vaziyete göre Şirvan'ın Sünnî Türklerinden olmak ihtimâli çok kuvvetlidir. Babası Rüstem Bey'le beraber Hacc'e gittikten sonra bir müddet Mısır'da tahsil eden Ebubekir Efendi, ondan sonra Istanbul'a gelip yerleşerek Dîvan kâtibi olmuştur; daha sonra da Anadolu-muhâsebeciliği ve Yeniçeri-kâtipliği gibi mühim mevkilerde bulunmuş ve nihayet «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinin 117 numarasında gördüğümüz Köprülü-zâde Fâzıl-Mustafa Paşa'nın sadâretinde Reîs-ül-küttâblığa yükselmiştir. Azli de gene «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinin 121 numarasında gördüğümüz Sürmeli-Ali Paşa'nın Varadin = Peterwardein seferindedir : 1694 = 1106 vukuâtının «12 Eylül» fıkrasına bakınız. Muhtelif eserleri bulunan bu kıymetli adam azledildiği zaman Elbasan sancak-beyliğine gönderilmiştir. — Bekir Efendi'nin dört defa reisliği vardır: Bundan sonrakiler için aşağıda 77, 79 ve 81 numaralara bakınız).

İKİNCİ AHMED ve İKİNCİ MUSTAFA DEVİRLERİ :

72) Râmi Mehmed Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini : 1694 = 1106 senesi 9 Teşrinisâni = 21 Rebî'ül-evvel Salı günü; azli:

1697 = 1108 senesi Şubat iptidâları = Receb ortaları; riyâset müddeti: Takrîben 2 sene, 3 ay; «Birinci defa».

(Osmanlı Hâriciyyesinin en meşhur şahsiyyetlerinden olan Râmi Mehmed Efendi Eyüplü Terâzici-Hasan Ağa isminde bir İhtisab me'murunun oğludur: 1065 = 1654 - 1655 tarihinde dünyaya geldiği hakkındaki rivayet doğru olduğu takdirde 39 - 40 yaşlarında Beylikçilikten Reîs-ül-küttâblığa yükselmiş olması lâzımgelir; iki defa reîsliği vardır: Bundan sonraki için aşağıda 74 numaraya ve ondan sonraki sadâreti için de «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 125 numaraya bakınız. — Râmi Mehmed Efendi'nin Karlofça sulhünde Osmanlı Baş-murahhaslığı bundan sonraki ikinci Reîs-ül-küttâblığı zamanındadır: 1698 = 1110 vukuâtının «20 Teşrinievvel» ve 1699 = 1110 vukuâtının «26 Kânunusâni» fıkralarına bakınız. — Umumî ve edebî kültürünün kuvvetiyle mârûf olan Râmi Efendi Paşa ünvânını ikinci riyâsetinden sonra Kubbe-vezirliğine terfiinden itibaren almıştır; Eyüp civârındaki Râmi semti bu meşhur vezirin ismini taşır).

İKİNCİ MUSTAFA DEVRİ:

73) Küçük-Çelebi Mehmed Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1697 = 1108 senesi Şubat iptidâları = Receb ortaları; azli: 1697 = 1109 senesi Teşrinievvel iptidâları = Rebî'ül-evvel sonları; riyâset müddeti: Takrîben 8 ay.

(Mâliye-tezkireciliğinden Reîs-ül-küttâb olan Küçük-Çelebi'nin azline sebep 1697 = 1109 vukuâtının «11 Eylül» fıkrasında gördüğümüz Zenta = Sente fâciası üzerine sulh akdinin artık bir zaruret şeklini alması ve bu işi idare edecek kuvvetli bir diplomata ihtiyaç hissedilmesinden dolayı yukarıki fıkrada gördüğümüz Râmi Mehmed Efendi'nin tekrar Riyâsete dâvetinden başka çâre görülememesidir: İşte bundan dolayı Küçük-Çelebi Baş-Muhâsebeciliğe tâyin edilmiş ve Riyâsetteki selefi kendisine halef olmuştur. — Bu Küçük-Çelebi Mehmed Efendi, Râşid tarihine zeyil yazan meşhur Vak'anüvis ve Şeyh-ül-İslâm Küçük-Çelebizâde İsmail Âsım Efendi'nin babasıdır).

74) Râmi Mehmed Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1697 = 1109 senesi Teşrinievvel iptidâdaları = Rebî'ül-evvel sonları: Kubbe-vezirliğine terfii: 1702 = 1114 senesi 28 Kânunuevvel = 8 Şa'ban Perşenbe günü; riyâset müddeti: Takrîben 5 sene, 2 buçuk ay; «İkinci defa».

(Râmi Mehmed Efendi'nin bundan evvelki ilk Reîs-ül-küttâblığı için yukarda 72 numaraya, bu ikinci riyâsetinden sonra tam 27 gün süren Kubbe-vezirliğini müteâkıp 1703 = 1114 senesi 24 Kânunusâni = 6 Ramazan Çarşanba gününe tesadüf eden sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 125 numaraya ve bu ikinci riyâseti esnâsında Osmanlı Baş-murahhası sıfatiyle akdetmiş olduğu Karlofça muâhedeleri için de 1698 = 1110 vukuâtının «20 Teşrinievvel» ve 1699 = 1110 vukuâtının da «26 Kânunusâni» fıkralarına bakınız. — İkinci Mustafa'nın hal'i ve Üçüncü Ahmed'in cülûsiyle neticelenen «Edirne vak'ası»nda bir müddet «ihtifâ» suretiyle başını kurtarmış olan Râmi Mehmet Paşa sadâretinden sonra Kıbrıs ve Mısır valiliklerinde bulunmuş ve nihayet Hicretin 1119 senesi sonlarında =

Milâdın 1708 senesi iptidâlarında ma'zul ve mahbus bulunduğu Rodos kalesinde vefat etmiştir. Siyasetteki mehâreti kadar «Şi'r-ü-inşâ»daki iktidâriyle de mâ-rûf olan bu kıymetli adamın Rodos'da hapsedilmesi, Mısır valiliğinde halkın isyânına sebeb olmasıyla izah edilir. — 1065 = 1654—1655 tarihinde dünyaya gelmiş olduğu hakkında rivayet doğru olduğu takdirde, Milâdî takvim hesabiyle 53 - 54 yaşlarında ölmüş olması lâzımgelir : Bununla beraber, Hicrî takvim hesabiye 52 yaşında ölmüş olduğu hakkında da bir rivayet vardır).

75) Şeyh-zâde Abdi Efendi — Milliyeti: Arap: tâyini: 1702 = 1114 senesi 28 Kânunuevvel = 8 Şa'ban Perşenbe günü; azli: 1703 = 1114 senesi 21 Şubat = 4 Şevvâl Çarşanba günü; riyâset müddeti: 1 ay, 24 gün.

(Bir Arap tarîkat şeyhinin sülâlesinden olduğu için «Şeyh-zâde» lâkabiyle anılan Abdi Efendi Dördüncü Mehmet devri Matbah-eminlerinden Köse-Hüseyn Efendi'nin oğludur. Istanbul'da doğmuş ve muhtelif kalem hizmetlerinde ilerliyerek Sadâret-Mektupçuluğuna kadar yükseldikten sonra Reîs-ül-küttâb olmuştur. Az zamanda azlinin sebebi, Vezir-i-a'zam olan selefi Râmi Mehmet Paşa'nın teveccühünü kazanamamasıdır; bir müddet ma'zul kaldıktan sonra Üçüncü Ahmed devrinde muhtelif Mâliye vazifelerinde ve Yeniçeri-kâtipliğinde bulunmuştur. — Eski Hâriciyye salnâmelerinde, 73 numarada gördüğümüz Küçük-Çelebi Mehmed Efendi ile bu Şeyh-zâde Abdi Efendi arasında Yusuf Efendi, İbrahim Efendi, Mehmed Efendi, Fethi Efendi, Sâlih Efendi ve Mehmed Efendi isimlerinde altı Reîs-ül-küttâb daha geçmiş gibi gösterilirse de doğru değildir).

İKİNCİ MUSTAFA ve ÜÇÜNCÜ AHMED DEVİRLERİ:

76) Abdülkerim Bey — Milliyeti: Türk; tâyini: 1703 = 1114 senesi 21 Şubat = 4 Şevvâl Çarşanba günü; azli: 1704 = 1115 senesi Mart ortaları = Zülka'de iptidâları; riyaset müddeti: Takrîben 1 sene, 1 ay; «Birinci defa».

(Dîvân-ı-Hümâyun Kesadarlığından Reîs-ül-küttâb olan Abdülkerim Bey-Paşa Boludur : Bu ilk riyâseti İkinci Mustafa'nın hal'i ve Üçüncü Ahmed'in cülûsiyle neticelenen «Edirne vak'ası»na tesadüf etmiş olmakla beraber, yeni pâdişah tahta çıktığı zaman kendisini mevkiinde ibka etmişse de, bir müddet sonra azledilip Beylikçi olmuş ve bir rivayete göre de Beylikçiliğe naklini kendisi istemiştir. — Bundan sonraki riyâsetleri için aşağıda 78 ve 80 numaralara bakınız).

ÜÇÜNFCÜ AHMED DEVRİ:

77) Acem / Kara-Bekir / Ebubekir Efendi / Paşa — Milliyeti : Türk (?); tâyini: 1704 = 1115 senesi Mart ortaları = Zülka'de iptidâları; Nişancılığa nakli: 1706 = 1118 senesi 18 Temmuz = 6 Rebî'ül-âhir Pazar günü; riyâset müddeti: Takrîben 2 sene, 3 ay, 20 gün; «İkinci defa».

(Nişancılıktan Reîs-ül-küttâb olan Ebubekir Efendi'nin bundan evvelki riyâseti için 71 numaraya ve bundan sonraki riyâsetleri için de aşağıda 79 ve 81 numaralara bakınız).

78) Abdülkerim Bey / Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1706 = 1118 senesi 18 Temmuz = 6 Rebî'ül-âhir Pazar günü; azli: 1711 = 1122 senesi 2 Şubat = 13 Zülhicce Pazartesi günü; riyâset müddeti : 4 sene, 6 ay, 15 gün; «İkinci defa».

(Beylikçilikten ikinci defa Reîs-ül-küttâb olan Abdülkerim Bey'in bundan evvelki riyâseti için yukarda 76 ve bundan sonraki için de aşağıda 80 numaraya bakınız. Vak'anüvis Râşid'in ifâdesine göre bu seferki azlinde «Kendi rızâsiyle Beylikçilik rütbesine tenzil» olunmuştur).

79) Acem / Kara-Bekir / Ebubekir Efendi / Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1711 = 1122 senesi 2 Şubat = 13 Zülhicce Pazartesi günü; azli: 1712 = 1124 senesi Eylül = Şa'ban ibtidâları; riyâset müddeti : Takrîben 1 sene, 7 ay; «Üçüncü defa».

(Nişancılıktan üçüncü defa Reîs-ül-küttâb olan Abdülkerim Efendi'nin bundan evvelki riyâsetleri için yukarda 71 ve 77 numaralara ve bundan sonraki dördüncü ve sonuncu riyâseti için de aşağıda 81 numaraya bakınız).

80) Abdülkerim Bey / Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1712 = 1124 senesi Eylül = Şa'ban iptidâları; azli: 1713 = 1125 senesi Ağustos sonları = Şa'ban iptidâları; riyâset müddeti: Takrîben 1 sene; «Üçüncü defa».

(Beylikçilikten üçüncü defa Reîs-ül-küttâb olan Abdülkerim Bey'in bundan evvelki riyâsetleri için yukarda 76 ve 78 numaralara bakınız: Üç riyâset müddetinin mecmûu takriben 6 sene, 7 ay tutmaktadır).

81) Acem / Kara-Bekir- / Ebubekir Efendi / Paşa — Milliyeti Türk (?); tâyini: 1713 = 1125 senesi Ağustos sonları = Şa'ban iptidâları; azli: 1713 = 1125 senesi Teşrinievvel ortaları = Ramazan sonları riyâset müddeti: Takrîben 2 ay; «Dördüncü defa».

(Baş-ruznamçecilikten dördüncü defa Reîs-ül-küttâb olan Ebubekir Efendi'nin bundan evvelki riyâsetleri için yukarda 71, 77 ve 79 numaralara bakınız: Dört riyâset müddetinin mecmûu takriben 8 sene, 10 ay, 18 gün tutmaktadır).

82) Süleyman Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1713 = 1125 senesi Teşrinievvel ortaları = Ramazan sonları: azli: 1714 = 1126 senesi 9 Kânunuevvel = 2 Zülhicce Pazar günü; riyâset müddeti: Takrîben 1 sene, 1 buçuk ay; «Birinci defa».

(Reîs-mektupçuluğundan Reîs-ül-küttâb olan Süleyman Efendi, Mukabeleci Ali Efendi isminde birinin «Yetiştirme»si olduğu için milliyeti belli değildir. Üç defa riyâseti vardır : Bundan sonrakiler için aşağıda 84 ve 88 numaralara bakınız).

83) Hacı-Mustafa Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1714 = 1126 senesi 9 Kânunuevvel = 2 Zülhicce Pazar günü; azli: 1716 = 1128 senesi 29 Ağustos = 11 Ramazan Cumartesi günü; riyâset müddeti: 1 sene, 8 ay, 21 gün.

(Sadâret-mektupçuluğundan Reîs-ül-küttâb olan Hacı-Mustafa Efendi Suvâri-mukabelecisi Hüseyn Efendi'nin oğludur; çok muktedir bir devlet-adamı olduğunda ittifak edilir. Riyâsetinden sonra Şıkk-ı-evvel defterdarlığında da bulunmuştur: «Baş-defterdarlar» cedvelinde 160 numaraya bakınız).

84) Süleyman Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1716 = 1128 senesi 29 Ağustos = 11 Ramazan Cumartesi günü; azli: 1716 = 1128 senesi 5 Kânunuevvel = 20 Zülhicce Cumartesi günü; riyâset müddeti: 3 ay, 7 gün «İkinci defa».

(Mora tahrir me'murluğundan ikinci defa Reîs-ül-küttâb olan Süleyman Efendi'nin bundan evvelki riyâseti için yukarda 82 ve bundan sonraki için de aşağıda 88 numaraya bakınız).

85) Ramazan-zâde Abdülkadir Efendi / Kadri Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1716 = 1128 senesi 5 Kânunuevvel = 20 Zülhicce Cumartesi günü; azli: 1717 = 1129 senesi 26 Ağustos = 18 Ramazan Perşenbe günü; riyâset müddeti: 8 ay, 22 gün.

(Cizye muhâsebeciliğinden Reîs-ül-küttâb olan Abdülkadir Efendi «Baş-defterdarlar» cedvelinde 128 numarayla gördüğümüz Ramazan Efendi'nin oğludur: Bu âilenin sebeb-i ikbâli için o numaranın izâhâtına bakınız).

86) Ârifî Ahmed Efendi / Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1717 = 1129 senesi 26 Ağustos = 18 Ramazan Perşenbe günü; azli: 1718 = 1130 senesi 2 Ağustos = 5 Ramazan Salı günü; riyâset müddeti: 11 ay, 7 gün.

(Rikâb-ı-Hümâyun reîs-ül-küttablığından, yâni riyâset vekilliğinden asâleten Reîs-ül-küttâb olan Ârifî Ahmed Efendi daha sonraları Şark ser-askerliğinde ve muhtelif valiliklerde bulunmuş ve nihayet gazaba uğrıyarak i'dâm edilmiştir).

ÜÇÜNCÜ AHMED ve BİRİNCİ MAHMUD DEVİRLERİ:

---

87) Üç-anbarlı Mehmed Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1718 = 1130 senesi 2 Ağustos = 5 Ramazan Salı günü; azli: 1730 = 1143 senesi 18 Teşrinievvel = 5 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; riyâset müddeti: 12 sene, 2 ay, 17 gün.

(Nişancı vekilliğinden Reîs-ül-küttâb olan Mehmed Efendi'nin çok muktedir bir

diplomat olduğundan bahsedilir. Daha sonraları Şıkk-ı-evvel defterdarlığı da vardır : «Baş-defterdarlar» cedvelinde 163 numaraya bakınız).

BİRİNCİ MAHMUD DEVRİ :

88) Süleyman Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1730 = 1143 senesi 18 Teşrinievvel=5 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; azli: 1730=1143 senesi 26 Kânunuevvel = 15 Cumâda-l-âhire Salı günü; riyâset müddeti: 2 ay, 9 gün; «Üçüncü defa».

(Yeniçeri-kâtipliğinden üçüncü defa Reîs-ül-küttâb olan Süleyman Efendi'nin bundan evvelki riyâsetleri için yukarda 82 ve 84 numaralara bakınız: Üç riyâset müddetinin mecmûu takriben 1 sene, 7 ay tutmaktadır.

89) Kastamonulu-İsmail Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini : 1730= 1143 senesi 26 Kânunuevvel = 15 Cumâda-l-âhire Salı günü; Nişancılığa nakli: 1736 = 1149 senesi 15 Teşrinisâni = 11 Receb Perşenbe günü; riyâset müddeti: 5 sene, 10 ay, 20 gün.

(Sadâret-mektupçuluğundan Reîs-ül-küttâb olan İsmail Efendi Kastamonu köylülerinden Ali Ağa'nın oğludur, Muktedir, iyi ve doğru adam olduğundan bahsedilir. — «Sefînet-ür-rüesâ» ile «Sicill-i Osmânî» de Nişancılığa nakli 1149 senesi Şa'ban ayının onuncu gününe müsâdif gösterilirse de doğru değildir: Vak'anüvis Subhi, Receb ayı vukuâtı içinde gösterdiği bu tebeddülü «Mâh-ı merkumun on birinci günü»ne müsâdif göstermektedir).

90) Tavukçu-başı-dâmâdı / Emâr-zâde Hacı-Mustafa Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1736 = 1149 senesi 15 Teşrinisâni = 11 Receb Perşenbe günü; azli: 1741 = 1153 senesi 6 Şubat = 20 Zülka'de Pazartesi günü; riyâset müddeti: 4 sene, 2 ay, 21 gün; «Birinci defa».

(Beylikçilikten Reîs-ül-küttâb olan Hacı-Mustafa Efendi, Kastamonu eşrafından Emâr-zâde Mehmed Ağa'nın oğludur. Fevkalâde iktidârından ve «Elsine-i selâsede şâir» olduğundan bahsedilir. Bir çok hayrâtı vardır. — Subhi tarihinde azli Zülkade'nin «On dokuzuncu Pazartesi» gününe müsâdif gösterilirse de, hakikî takvimde Pazartesi günü o ayın 19 una değil, 20 sine tesadüf etmektedir. — Hacı-Mustafa Efendi'nin ikinci riyâseti için aşağıda 92 numaraya, oğlu Abdürrezzak Bâhir Paşa'nın riyâseti için 110 ve kızından torunu Atâullâh Bey'in riyâseti için de 121 numaraya bakınız).

91) Koca-Râgıb Mehmed Efendi / Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1741 = 1153 senesi 6 Şubat = 20 Zülka'de Pazartesi günü; Vezâret pâyesiyle Mısır valiliğine tâyini üzerine Riyâsetten ayrılması 1744 = 1157 senesi 24 Nisan = 11 Rebî'ül-evvel Cuma günü; riyâset müddeti: 3 sene, 2 ay, 16 gün.

(Sadâret-mektupçuluğundan Reîs-ül-küttâb olan Koca-Râgıb Paşa dîvan ede-

biyatımızın en mühim şahsiyetlerinden ve en mümtaz devlet-adamlarındandır. Tâyin tarihi için yukarıki fıkraya ve sadâreti için de «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 161 numaraya bakınız).

92) Tavukçu-başı-dâmâdı / Emâr-zâde Hacı-Mustafa Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1744= 1157 senesi 24 Nisan = 11 Rebî'ül-evvel Cuma günü; azli: 1747 = 1160 senesi 13 Teşrinisâni = 10 Zülka'de Pazartesi günü; riyâset müddeti: 3 sene, 6 ay, 19 gün; «İkinci defa».

(Defter-eminliğinden Reîs-ül-küttâb olan Hacı-Mustafa Efendi'nin bundan evvelki riyâseti için yukarda 90 numaraya ve oğlu Abdurrezzak Bâhir Paşa'nın riyâseti için de aşağıda 110 numaraya bakınız; İki riyâset müddetinin mecmûu 7 sene, 9 ay, 10 gün tutmaktadır).

93) Nâilî Abdullâh Efendi / Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1747 = 1160 senesi 13 Teşrinisâni = 10 Zülka'de Pazartesi günü; Baş-defterdarlığa nakli: 1753 = 1167 senesi 29 Teşrinievvel = 1 Muharrem Pazartesi günü; riyâset müddeti: 5 sene, 11 ay, 16 gün.

(İkisi de uhdesinde bulunan teşrifatçılıkla Beylikçilikten Reîs-ül-küttâb olan Nâilî Abdullâh Efendi'nin defterdarlığı için «Baş-defterdarlar» cedvelinde 182 ve sadâreti için de «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 157 numaralara bakınız).

BİRİNCİ MAHMUD ve ÜÇÜNCÜ OSMAN DEVİRLERİ:

94) Hacı-Abdi Efendi / Mühürdar-Abdi Efendi — Milliyeti : Türk (?); tâyini: 1753 = 1167 senesi 29 Teşrinievvel = 1 Muharrem Pazartesi günü; azli: 1755 = 1168 senesi 25 Ağustos = 17 Zülka'de Pazartesi günü; riyâset müddeti: 1 sene, 9 ay, 27 gün; «Birinci defa».

(Büyük-tezkirecilikten Reîs-ül-küttâb olan Hacı-Abdi Efendi'nin Defterdarlığı için «Baş-defterdarlar» cedvelinde 192 numaraya, bundan sonraki riyâsetleri için aşağıda 99 ve 105 numaralara ve yeğeni Hacı-Mustafa Efendi'nin riyâseti için de 118 numaraya bakınız).

ÜÇÜNCÜ OSMAN DEVRİ:

95) Sopa-salan/Belgradî-Kâmil Ahmed Efendi / Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1755 = 1168 senesi 25 Ağustos = 17 Zülka'de Pazartesi günü; Sadâret-kethudâlığına nakli: 1755 = 1169 senesi 25 Teşrinievvel = 19 Muharrem Cumartesi günü; riyâset müddeti: 2 ay, 1 gün.

(Cizye-muhâsebeciliğinden Reîs-ül-küttâb olan sâbık Baş-defterdar Kâmil Ahmed Efendi'nin «Sopa-salan» lâkabı Sefînet-ür-rüesa'da «Sâhib-cerbeze ve ma'-

reke-ârâ» olmasıyla izâh edilir. Sadâret-kethudâlığından sonra Vezâret pâyesiyle muhtelif valiliklerde bulunmuştur. — Defterdarlığı için «Baş-defterdarlar» cedvelinde 180 numaraya bakınız).

96) Tevkiî-Hamze Hâmid Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1755 = 1169 senesi 25 Teşrinievvel = 19 Muharrem Cumartesi günü; Sadâret-kethudâlığına nakli: 1755 = 1169 senesi 19 Kânunuevvel = 15 Rebî'ül-evvel Cuma günü; riyâset müddeti: 1 ay, 25 gün.

(Sadâret-mektupçuluğundan Reîs-ül-küttâb olan Hamze Hâmid Paşa'nın «Tevkiî = Nişancı» ünvânı daha sonraları Tevkiîlik makamında bulunmuş olmasındandır: Sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 162 numaraya bakınız).

97) Avni Mehmed Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1755 = 1169 senesi 19 Kânunuevvel = 15 Rebî'ül-evvel Cuma günü; azli: 1757 = 1170 senesi 11 Nisan=21 Receb Pazartesi günü; riyâset müddeti: 3 ay, 23 gün.

(Küçük-tezkirecilikten Reîs-ül-küttâb olan Avni Efendi'nin riyâsetinden sonraki defterdarlığı için «Baş-defterdarlar» cedvelinde 195 numaraya bakınız. — «Sefînet-ür-rüesâ» Zeylinde riyâset müddeti «Bir seneden ziyâde» gösterilirse de doğru değildir).

98) Ebubekir Râsim Efendi / Paşa — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1757 = 1170 senesi 11 Nisan = 21 Receb Pazartesi günü; Sadâret ket-(?); tâyini: 1757 = 1170 senesi Haziran / Temmuz — Şevvâl ayı; riyâset müddeti: Takriben 3 ay.

(Darbhâne nâzırlığından Reîs-ül-küttâb olan Ebubekir Efendi daha sonraları Vezâret pâyesiyle Haleb ve Mısır valiliklerinde bulunmuştur. — Kethudâlığa naklinin gün tarihi belli değildir. — Oğlu Atâullah Bey'in riyâseti için aşağıda 121 numaraya bakınız).

ÜÇÜNCÜ OSMAN ve ÜÇÜNCÜ MUSTAFA DEVİRLERİ:

99) Hacı-Abdi Efendi / Mühürdar-Abdi Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1757 = 1170 senesi Haziran / Temmuz = Şevvâl ayı; azli: 1758 = 1171 senesi 20 Kânunusâni = 10 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü; riyâset müddeti: Takriben 6 buçuk ay; «İkinci defa».

(Hacı-Abdi Efendi'nin bundan evvelki riyâseti için yukarda 94, bundan sonraki için aşağıda 105 numaralara, defterdarlığı için «Baş-defterdarlar» cedvelinde 192 numaraya ve yeğeni Hacı-Mustafa Efendi'nin riyâseti için de aşağıda 118 numaraya bakınız).

ÜÇÜNCÜ MUSTAFA DEVRİ :

100) Şâtır-zâde Kâşif Mehmet Emin Efendi — Milliyeti: (?); tayini: 1758 = 1171 senesi 20 Kânunusani = 10 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü; azli: 1759 = 1172 senesi 31 Mayıs = 4 Şevvâl Perşenbe günü; riyâset müddeti: 1 sene, 4 ay, 12 gün; «Birinci defa».

(Sadâret-mektupçuluğundan Reîs-ül-küttâb olan Mehmet Emin Efendi'nin halk arasında «Emin-kethüdâ» diye anıldığından bahsedilir. Defterdarlığı için «Baş-defterdarlar» cedvelinde 194 ve bundan sonraki riyâseti için de aşağıda 103 numaraya bakınız).

101) Dilâver-Ağa-zâde Ömer Efendi — Milliyeti (?); tâyini: 1759 = 1172 senesi 31 Mayıs = 4 Şevvâl Perşenbe günü; ölümü: 1759 = 1172 senesi 18 Temmuz = 23 Zülka'de Çarşanba günü; riyâset müddeti: 1 ay, 18 gün.

(Yeniçeri-kâtipliğinden mâzul bulunduğu sırada Reîs-ül-küttâb olan Ömer Efendi, Enderunlu-Dilâver Ağa isminde birinin oğludur: Tâyininde yetmişi geçmiş olduğundan bahsedilir).

102) Âmedci-Abdullah/Abdi Efendi — Milliyeti: (?); tâyini : 1759 = 1172 senesi 18 Temmuz = 23 Zülka'de Çarşanba günü; azli : 1760 = 1173 senesi 16 Haziran = 2 Zülka'de Pazartesi günü; riyâset müddeti: 10 ay, 29 gün.

(Dîvân-ı-Hümâyun âmediciliğinden Reîs-ül-küttâb olan Abdullah Efendi, Vak'-a-nüvis Vâsıf'ın izâhına göre «Başlı başına bir takrir yazmaktan âciz» olduğu için riyâseti pek sönük geçmiştir).

103) Şâtır-zâde Kâşif Mehmet Emin Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1760 = 1173 senesi 16 Haziran = 2 Zülka'de Pazartesi günü; Sadâret-kethudâlığına nakli: 1761 = 1175 senesi Ağustos = Muharrem sonları; riyâset müddeti: Takriben 1 sene, 2 buçuk ay; «İkinci defa».

(Şâtır-zâde'nin defterdarlığı için «Baş-defterdarlar» cedvelinde 194 ve bundan evvelki riyâseti için de yukarda 100 üncü numaraya bakınız : İki riyâset müddetinin mecmûu takriben 2 sene, 7 ay tutmaktadır).

104) Recâi Mehmet Emin Efendi / Hacı-Mehmet Emin Recâî Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1761 = 1175 senesi Ağustos=Muharrem sonları; Sadâret-kethudâlığına terfii: 1763 = 1177 senesi 8 Kânunuevvel = 2 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü; riyâset müddeti : Takriben 1 sene, 11 buçuk ay, «Birinci defa».

(Büyük-tezkirecilikten Reîs-ül-küttâb olan Hacı-Recâî Efendi'nin defterdarlığı için «Baş-defterdarlar» cedvelinde 204 ve bundan sonraki riyâseti için de aşağıda 109 numaraya bakınız. — Sicill-i Osmânî'de bu seferki azli yukarıki tarihten bir sene evvel gösterilirse de doğru olmadığı Vak'anüvis Vâsıf'ın kaydiyle sâbittir).

105) Hacı-Abdi Efendi / Mühürdar-Abdi Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1763 = 1177 senesi 8 Kânunuevvel = 2 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü; ölümü: 1764 = 1178 senesi 21 Ağustos = 22 Safer Salı günü; riyâset müddeti: 8 ay, 14 gün; «Üçüncü defa».

(Baş-defterdarlıktan mâzul bulunduğu sırada Reîs-ül-küttâb olan Hacı-Abdi Efendi'nin «Enderûn-i-Hümâyun'da kahve fincanı yedinde iken» füc'eten vefât ettiğinden bahsedilir. Defterdarlığı için «Baş-defterdarlar» cedvelinde 192 numaraya ve bundan evvelki riyâsetleri için de yukarda 94 ve 99 numaralara bakınız: Üç riyâset müddetinin mecmûu takriben 3 sene, 1 ay tutmaktadır).

106) Yağlıkçı-zâde Hacı-Mehmet Emin Efendi / Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1764 = 1178 senesi 21 Ağustos = 22 Safer Salı günü; Vezâret pâyesiyle Nişancılığa nakli: 1765 = 1178 senesi 27 Mayıs = 6 Zülhicce Pazartesi günü; riyâset müddeti: 9 ay, 7 gün.

(Sadâret-mektupçuluğundan Reîs-ül-küttâb olan Mehmet Emin Efendi riyâsetinden biraz sonra Üçüncü Mustafa'nın kızlarından biriyle evlenerek Dâmâd olmuş ve ondan sonra da Sadârete yükselmiştir: «Tevkiî = Nişancı Mehmet Emin Paşa» lâkabiyle de anılır. Sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 166 numaraya bakınız. — Vâsıf tarihinde Nişancılığa nakli «Evâil-i Zülhicce»de gösterilir; diğer menbâlarda da gün tarihi yoktur. Yukarda esas ittihâz ettiğimiz tarih hususî kütüphanemizdeki yazma mecmûalardan birindeki kayde göredir).

107) Hammâmî-zâde Ömer Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1765 = 1178 senesi 27 Mayıs = 6 Zülhicce Pazartesi günü; Sadâret-kethudâlığına nakli: 1767 = 1181 senesi Teşrinievvel / Teşrinisâni = Cumâda-l-âhire ayı; riyâset müddeti: Takriben 2 sene, 5 buçuk ay.

(Yeniçeri-kâtipliğinden Reîs-ül-küttâb olan Ömer Efendi Cerrahpaşa'da Hamamcı-İsmail Ağa isminde birinin oğlu olduğu için «Hamâmî-zâde» lâkabiyle anılır. «Sefînet-ür-rüesâ» zeylinde «Hüner-ü-mea'rifetde râcil, lâkin mütebasır-u-âkıl bir zât olduğundan bahsedilmektedir).

108) Yenişehirli-Osman Efendi / Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1767 = 1181 senesi Teşrinievvel / Teşrinisâni = Cumâda-l-âhire ayı; azli: 1769 = 1182 senesi 8 Şubat = 1 Şevvâl Çarşanba günü; riyâset müddeti: Takriben 1 sene, 3 ay.

(Çavuş-başılıktan Reîs-ül-küttâb olan Osman Efendi Tırhala Yenişehirindendir; daha sonraları Vezâret pâyesiyle bâzı valiliklerde de bulunmuştur. — Osman Paşa'nın azil tarihi umumiyetle 1182 senesinin «Cumâda-l-ûlâ» yahut «Cumâda-l-

âhire» ayına müsâdif gösterilirse de, Vak'anüvis Vâsıf aşağıki fıkrada göreceğimiz halefinin tâyinini «Gurre-i Şevvâlden mutasarrıf olmak üzere» kaydiyle tasrih etmiş olduğu için burada o tarih esas ittihaz edilmiştir).

109) Recâî Mehmet Emin Efendi / Hacı-Mehmet Emin Recâî Efendi — Milliyeti : Türk; tâyini: 1769 = 1182 senesi 8 Şubat = 1 Şevvâl Çarşanba günü; azli: 1772 = 1185 senesi 21 Kânunusâni = 15 Şevvâl Salı günü; riyâset müddeti: 2 sene, 11 ay, 11 gün; «İkinci defa».

(Tersâne-eminliğinden ikinci defa Reîs-ül-küttâb olan Hacı-Recâî Efendi'nin Defterdarlığı için «Baş-defterdarlar» cedvelinde 204 ve bundan evvelki riyâseti için de yukarda 104 numaraya bakınız: İki riyâset müddetinin mecmûu takriben 4 sene, 11 ay tutmaktadır. — Tâyin tarihi için yukarıki fıkraya bakınız).

ÜÇÜNCÜ MUSTAFA VE BİRİNCİ ABDÜLHAMİD DEVİRLERİ :

110) Abdürrezzak Bâhir Efendi / Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini : 1772 = 1185 senesi 21 Kânunusâni / 15 Şevvâl Salı günü; azli : 1774 = 1188 senesi 25 Haziran = 15 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; riyâset müddeti: 2 sene, 5 ay, 5 gün; «Birinci defa».

(Sadâret-mektupçuluğundan Reîs-ül-küttâb olan Abdurrezzak Bâhir Efendi yukarda 90 ve 92 numaralarda gördüğümüz Tavukçu-başı dâmâdı Emâr-zâde Hacı-Mustafa Efendi'nin oğludur. Çok muktedir bir devlet-adamı olduğundan bahsedilir. Bundan sonraki riyâseti için aşağıda 114 numaraya bakınıız).

BİRİNCİ ABDÜLHAMİD DEVRİ:

111) Mühürdar-İbrahim Münib Efendi — Milliyeti: (?); tâyini : 1774 = 1188 senesi 25 Haziran = 15 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü; azli: 1774 = 1188 senesi Ağustos ortaları = Cumâda-l-âhire iptidâları; riyâset müddeti: Takriben 2 ay.

(Baş-ruznâmcilikten maatteessüf Reîs-ül-küttâb olan bu İbrahim Münib Efendi «Baş-defterdarlar» cedvelinin 170, 172 ve 176 numaralarında gördüğümüz Hacı-Yusuf Efendi'nin köleliğinden yetişen Erzurum gümrükçüsü Hacı-Yusuf isminde birinin oğlu ve Osmanlı diplomasi tarihinin belki en gaafil ve hattâ en ahmak tipidir : Ruslarla akdedilen Küçük-Kaynarca muâhedesinin müzâkeresine ikinci murahhaslıkla maatteessüf iştirâk ettiği ve nihayet sulh esasları tamamiyle tesbit edildiği sırada bir «Dirsek safâsı» yahut «Şekerleme» kestiren bu vicdansız ve vatansız köle dölü bir aralık birdenbire gözlerini açıverince etrâfına bakıp gûyâ uyuduğunu belli etmemek için «Yavegûluk» ederek :
— Gel gelelim tazminât meselesine:
diye Rus murahhasının hiç mevzûbahis etmemiş oldukları harb tazminâtı mevzûunu ortaya atıvermiş, Ruslar pek tabiî olarak bu ahmakça tekliften derhal istifâde edip hemen tazminât mıkdârını müzâkereye girişmiş ve netice itibariyle bir vatansızın birkaç dakikalık «Dirsek safâsı» bu millete milyonlarca altın paraya mal olmuştur : 1774 = 1188 vukuâtının «21 Temmuz» fıkrasına bakınız).

112) Râif İsmail Bey/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1774 = 1188 senesi Ağustos ortaları = Cumâda-l-âhire iptidâları; azli: 1776 = 1190 senesi Temmuz/Ağustos = Cumâda-l-âhire ayı; riyâset müddeti: Takriben 2 sene.

(Rikâb-ı-Hümâyun riyâsetinden asâleten Reîs-ül-küttâb olan Râif İsmail Bey, Belgrad muhafızlarından Malatyalı vezir İbrahim Paşa'nın oğludur. Riyâsetinden sonra Vezâret pâyesiyle Mısır, Girit ve Mora valilikleriyle Belgrad muhâfızlığında bulunmuştur. — Tâyiniyle azlinin gün tarihleri belli değildir).

113) Âtıf-zâde Ömer Vahîd Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1776 =1190 senesi Temmuz / Ağustos = Cumâda-l-âhire ayı; azli: 1779 = 1193 senesi 28 Nisan = 11 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; riyâset müddeti: Takriben 2 sene, 8 buçuk ay.

(Nişancılıktan Reîs-ül-küttâb olan Vahîd Efendi «Baş-defterdarlar» cedvelinin 169, 171 ve 173 numaralarında gördüğümüz meşhur kütüphâne müessisi Âtıf Mustafa Efendi'nin oğludur; kendisinin de iki defa defterdarlığı vardır: Ayni cedvelde 197 ve 202 numaralara bakınız).

114) Abdürrezzak Bâhir Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1779 = 1193 senesi 28 Nisan = 11 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü; Vezâret pâyesiyle Aydın valiliğine tâyini üzerine riyâsetten ayrılması: 1779 = 1193 senesi 9 Kânunuevvel = 30 Zülka'de Perşenbe günü; riyâset müddeti: 7 ay, 11 gün; «İkinci defa».

(Defter-eminliğinden Reîs-ül-küttâb olan Abdürrezzak Bâhir Paşa'nın bundan evvelki riyâseti için yukarda 110 numaraya bakınız: İki riyâset müddetinin mecmûu 3 sene, 16 gün tutmaktadır).

115) Halil Hamîd Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1779 = 1193 senesi 9 Kânunuevvel=30 Zülka'de Perşenbe günü; Sadâret-kethudalığına terfii: 1780 = 1194 senesi 2 Teşrinievvel = 3 Şevvâl Pazartesi günü; riyâset müddeti: 9 ay, 24 gün.

(Büyük-tezkirecilikten Reîs-ül-küttâb olan Halil Hamîd Efendi İspartalı Ali Ağa oğlu Hacı-Mustafa Ağa'nın oğludur: Bu muktedir devlet-adamının sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 178 numaraya bakınız).

116) Süleyman Feyzi Efendi/Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1780 = 1194 senesi 2 Teşrinievvel = 3 Şevvâl Pazartesi günü; azli: 1781 = 1195 senesi 18 Teşrinisâni = 1 Zülhicce Pazar günü, riyâset müddeti: 1 sene, 1 ay, 17 gün; «Birinci defa».

(Defter-eminliğinden Reîs-ül-küttâb olan Süleyman Feyzi Efendi kölelikten yetişmedir. Şıkk-ı-evvel defterdarlığı da vardır: «Baş-defterdarlar» cedvelinde

221 numaraya ve bundan sonraki riyâseti için de aşağıda 122 numaraya bakınız. Daha sonraları Vezâret pâyesiyle muhtelif valiliklerde bulunmuştur).

117) Seyyid-Mehmet Hayri Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1781 = 1195 senesi 18 Teşrinisâni = 1 Zülhicce Pazar günü; sadaret-kethudâlığına nakli 1783 = 1197 senesi 17 Teşrinievvel = 20 Zülka'de Cuma günü; riyâset müddeti: 1 sene, 10 ay, 29 gün; «Birinci defa».

(Beylikçilikten Reîs-ül-küttâb olan Mehmet Hayri Efendi Viranşehir kazâsının Ömerli köyünden Kastamonu mütesellimi Seyyid-Yahyâ Ağa'nın oğludur ve iktidarı doğruluğu ve iyiliği ile meşhurdur. Üç defa riyâseti vardır: Bundan sonrakiler için aşağıda 120 ve 125 numaralara bakınız).

118) Abdi-yeğeni Tevkiî Hacı-Mustafa Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1783 = 1197 senesi 17 Teşrinievvel = 20 Zülka'de Cuma günü; ölümü: 1784 = 1198 senesi 6 Nisan = 15 Cumâda-l-ûlâ Salı günü; riyâset müddeti: 5 ay, 20 gün.

(Sadâret-kethudalığından mâzul bulunduğu sırada Reîs-ül-küttâb olan Hacı-Mustafa Efendi eski Mukabele-i-Suvâri ikinci halîfesi Hocapaşalı Süleyman Efendi'nin oğludur: «Abdi-yeğen» denilmesi, yukarda 94, 99 ve 105 numaralarda gördüğümüz Hacı/Mühürdar Abdi Efendi bunun dayısı olmasından ve «Tevkiî» lâkabı da bir aralık Nişancılıkta bulunmasındandır. Muktedir ve iyi bir adam olduğundan bahsedilir. — Oğlu Abdullah Birrî Efendi'nin riyâseti için aşağıda 126 numaraya bakınız).

119) Seyyid-Feyzullâh Efendi / Feyzi Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1784 = 1198 senesi 6 Nisan = 15 Cumâda-l-ûlâ Salı günü; azli: 1786 = 1200 senesi 12 Kânunusâni = 11 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; riyâset müddeti: 1 sene, 9 ay, 6 gün; «Birinci defa».

(Baş-defterdarlıktan Reîs-ül-küttâb olan Feyzullâh Efendi'nin defterdarlıkları için «Baş-defterdarlar» cedveinde 209 ve 216 numaralara ve bundan sonraki riyâseti için de aşağıda 124 numaraya bakınız).

120) Seyyid-Mehmet Hayri Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1786 = 1200 senesi 12 Kânunusâni = 11 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü; Sadâret-kethudâlığına nakli: 1786 = 1200 senesi 18 Haziran = 20 Şa'ban Pazar günü; riyâset müddeti: 5 ay, 7 gün; «İkinci defa».

(Tersâne-eminliğinden ikinci defa Reîs-ül-küttâb olan Mehmet Hayri Efendi'nin bundan evvelki riyâseti için yukarda 117 ve bundan sonraki için de aşağıda 125 numaraya bakınız).

121) Bekir-Paşa-zâde Mehmet Atâullah Bey — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1786 = 1200 senesi 18 Haziran = 20 Şa'ban Pazar günü;

azli: 1787 = 1201 senesi 1 Şubat = 12 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; riyâset müddeti: 7 ay, 13 gün.

(Çavuş-başılıktan Reîs-ül-küttâb olan Mehmet Atâullah Bey yukarda 98 numarada gördüğümüz Ebubekir Râsim Paşa'nın oğlu olduğu için «Bekir-Paşa-zâde» denilir: 90 ve 92 numaralarda gördüğümüz Tavukçu-başı dâmâdı Hacı-Mustafa Efendi'nin kızından torunu ve 110 numarada bahsi geçen Abdürrezzak Bâhir Paşa'nın da teyzesinin oğludur; işte bundan dolayı Riyâset makamı «Mansıb-ı mevrûsu» sayılmıştır. — Tâyin tarihi umumiyetle «1201 evâili»ne müsâdif gösterilirse de doğru olmadığı Tarih-i Cevdet'deki sarâhatle sâbittir).

122) Süleyman Feyzi Efendi / Paşa — Milliyeti: Gürcü; tâyini: 1787 = 1201 senesi 1 Şubat = 12 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü; Vezâret pâyesiyle Rumeli beylerbeyliğine ve Sofya ser-askerliğine tâyini üzerine riyâsetten ayrılması: 1787 = 1202 senesi Kânunuevvel = Rebî'ül-evvel ayı; riyâset müddeti: Takriben 10 buçuk ay; «İkinci defa».

(Tevkiîlik = Nişancılıktan Reîs-ül-küttâb olan Süleyman Feyzi Efendi'nin bundan evvelki riyâseti için yukarda 116 numaraya bakınız: İki riyâset müddetinin mecmûu takriben 2 sene tutmaktadır).

123) Mehmet Râşid Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1787 = 1202 senesi Kânunuevvel = Rebî'ül-evvel ayı; Rikâb-ı-Hümâyun riyâsetine nakli: 1788 = 1203 senesi 18 Teşrinievvel = 17 Muharrem Cumartesi günü; riyâset müddeti: Takriben 10 ay; «Birinci defa».

(Beylikçilikten Reîs-ül-küttâb olan Mehmet Râşid Efendi, Dîvân-ı-Hümâyun kalemi kâtiplerinden Kayserili Ca'fer Fevzi Efendi'nin oğludur. Üç defa riyâseti vardır: Bundan sonrakiler için aşağıda 127 ve 132 numaralara bakınız).

124) Seyyid-Feyzullâh Efendi / Fevzi Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1788 = 1203 senesi 18 Teşrinievvel = 17 Muharrem Cumartesi günü; Nişancılığa nakli: 1788 = 1203 senesi 27 Teşrinisâni = 27 Safer Perşenbe günü; riyâset müddeti: 1 ay, 10 gün; «İkinci defa».

(Çavuş-başılıktan Reîs-ül-küttâb olan Seyyid-Feyzullâh Efendi'nin bundan evvelki riyâseti için yukarda 119 numaraya bakınız: İki riyâset müddetinin mecmûu 1 sene, 10 ay, 16 gün tutmaktadır).

BİRİNCİ ABDÜLHAMİD ve ÜÇÜNCÜ SELİM DEVİRLERİ:

---

125) Seyyid Mehmet Hayri Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1788 = 1203 senesi 27 Teşrinisâni = 27 Safer Perşenbe günü; Buza Bozgununda nehre düşüp boğulması: 1789 = 1204 senesi 23 Eylül = 3 Muharrem Çarşanba günü; riyâset müddeti: 9 ay, 26 gün; «Üçüncü defa».

(Nişancılıktan Reîs-ül-küttâb olan Mehmet Hayri Efendi'nin bundan evvelki riyâsetleri için yukarda 117, 120 numaralara bakınız : Üç riyâset müddetinin mecmûu 3 sene, 2 ay, 2 gün tutmaktadır. — Hayri Efendi Buza/Boza = Buzan çayı üzerindeki köprü yıkılınca atıyla beraber suya düşmüş ve adamları pek çok uğraştıkları halde kurtarılamamıştır: Buza bozgunu için 1789 = 1204 vukuâtının «22 Eylül» fıkrasına bakınız).

ÜÇÜNCÜ SELİM DEVRİ:

126) Seyyid-Abdullah Birrî Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1789 = 1204 senesi 23 Eylül = 3 Muharrem Çarşanba günü; azli: 1792 = 1207 senesi 6 Eylül = 19 Muharrem Perşenbe günü; riyâset müddeti: 2 sene, 11 ay, 13 gün.

(Dîvân-ı-Hümâyûn beylikçiliğinden Reîs-ül-küttâb olan Abdullah Birrî Efendi yukarda 94, 99 ve 105 numaralarda gördüğümüz Hacı/Mühürdar Abdi Efendi'nin yeğeni olan ve 118 numarada bahsi geçen Abdi-yeğeni Tevkiî Hacı-Mustafa Efendi'nin oğludur. Rusya ile Yaş muâhedesinin akdinde Baş-murahhas olarak bulunmuştur : Bu muâhede için 1792 = 1206 vukuâtının «9 Kânunusâni» fıkrasına bakınız. — Birrî Efendi'nin âlim ve fazıl bir zât olduğundan bahsedilir).

127) Mehmet Râşid Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1792 = 1207 senesi 6 Eylül = 19 Muharrem Perşenbe günü; azli: 1794 = 1209 senesi 20 Ağustos = 23 Muharrem Çarşanba günü; riyâset müddeti : 1 sene, 11 ay, 14 gün; «İkinci defa».

(Çavuş-başılıktan ikinci defa Reîs-ül-küttâb olan Râşid Efendi'nin bundan evvelki riyâseti için yukarda 123 ve bundan sonraki için de aşağıda 132 numaralara bakınız).

128) Dürrî Mehmed Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1794 = 1209 senesi 5 Kânunusâni = 13 Muharrem Çarşanba günü; ölümü: 1795 = 1209 senesi 5 Kânunusâni = 13 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; riyâset müddeti: 4 ay, 16 gün.

(Defter-eminliğinden mâzul bulunduğu sırada Reîs-ül-küttâb olan Dürrî Mehmed Efendi nakkaş-başı Kayserili Mustafa Ağa'nın oğludur. Doğruluğu ve iktidâriyle mâruf bir devlet-adamıdır. «Kapuya gitmek içün esbine süvâr olmak üzere iken nerdübanda füc'eten vefât» ettiğinden bahsedilir).

129) Firdevsî Mehmet Emin Efendi — Milliyeti : (?); tâyini : 1795=1209 senesi 5 Kânunusâni = 13 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü; azli: 1795 = 1209 senesi 25 Mayıs = 6 Zülka'de Pazartesi günü; riyâset müddeti: 4 ay, 21 gün.

(Büyük-tezkirecilikten Reîs-ül-küttâb olan Firdevsî Efendi «Sefînet-ür-rüesâ»

zeylindeki Büyük-tezkirecilerden Vâhib İbrahim Efendi müteallikaatından» diye târif edilir ve Tarih-i Cevdet'de ise «Rüûs-kesedârı İbrahim Efendi'nin hizmetinden neş'et etmiş» gösterilir: «Müteallikaat» kelimesi umumiyyetle akrabâ mânâsına kullanılırsa da, bâzan «Mensûbîn» mânâsına da kullanıldığına göre, iki menbâ arasında ihtilâf yok demektir; bu vaziyeten anlaşıldığına göre Firdevsî Efendi kölelikten yetişmedir. — Az zamanda azlinin sebebi Hâriciyye işlerindeki behresizliğidir).

130) Ebubekir Râtib Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1795 = 1209 senesi 25 Mayıs = 6 Zülka'de Pazartesi günü; azli: 1796 = 1211 senesi 17 Ağustos = 12 Safer Çarşanba günü; riyâset müddeti: 1 sene, 2 ay, 23 gün.

(Şıkk-ı-sâlis defterdarlığına ilâveten ifâ etmekte olduğu Hubûbât nezâretinden Reîs-ül-küttâb olan Râtib Efendi merhum, Tosyalı ulemâdan Çilingir-Ali Efendi'nin oğludur: Üçüncü Selim devrinin en münevver ve en mümtaz devlet-adamlarından olan Ebubekir Râtib Efendi «Ehl-i hüner-ü-maârif ve ahvâl-i âlem ve atvâr-ı ümeme vâkıf» kıymetli bir diplomat olduktan başka «Fenn-i inşâda bînâzîr ve elsine-i selâsede şâir-i maârif-semîr» şeklinde tasvir edilen «Nâdir-ül-vücûd» bir zâttir: O kıymette adamların değersiz entrikacı sürülerinden mürekkeb yığınlarla düşmanlar peydâ etmeleri pek tabiîdir. Zavallı Râtib Efendi siyasî hayatın işte bu mülevves an'anesine kurban gidip bir sürü iftirâlara uğrıyarak azledildikten başka hemen Rodos'a nefyolunmuş, hattâ o kadarla da iktifa edilmiyerek aradan üç sene geçtikten sonra 1799=1214 tarihinde i'dâm ettirilip kesik başı İstanbul'a getirilmiş ve her nasılsa teşhir cezâsından vâreste tutularak Kanlıca tekkesine defnedilmiştir. — Cevdet Paşa azil tarihini «14 Safer Çarşanba» gösterirse de, hakikî takvimde Çarşanba günü o ayın 14 üne değil, 12 sine tesadüf etmektedir).

131) Bezirgân-başı-zâde Mustafa Râsih Efendi/Paşa — Milliyeti: (?); tâyini: 1796 = 1211 senesi 17 Ağustos = 12 Safer Çarşanba günü; azli: 1797 = 1212 senesi 18 Ağustos = 24 Safer Cuma günü; riyâset müddeti: 1 sene, 2 gün; «Birinci defa».

(Defter-eminliğinden mâzul bulunduğu sırada Reîs-ül-küttâb olan Bezirgân-başı-zâde'nin menşei neresi ve babası kim olduğu mâlûm değildir: Yalnız yukarda 113 numarada gördüğümüz Âtıf-zâde Ömer Vahîd Efendi'nin dâmâdı olduğundan bahsedilir; milliyetinin belli olmaması işte bundandır: Zâten soy-adı da bu hususta şüphe uyandıracak mâhiyettedir. — Bundan sonraki riyâseti için aşağıda 134 numaraya bakınız. — Tarih-i Cevdet'de azli «25 Safer Cuma» gününe müsâdif gösterilirse de, hakikî takvimde Cuma günü o ayın 24 üne tesadüf etmektedir).

132) Mehmet Râşid Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1797 = 1212 senesi 18 Ağustos = 24 Safer Cuma günü; ölümü 1798 = 1212 senesi 3 Mart = 15 Ramazan Cumartesi günü; riyâset müddeti: 6 ay, 16 gün; «Üçüncü defa».

(Tersâne-eminliğinden üçüncü defa Reîs-ül-küttâb olan Mehmed Râşid Efendi'-

nin bundan evvelki riyâsetleri için yukarda 123 ve 127 numaralara bakınız: Üç riyâset müddetinin mecmûu takriben 3 sene, 4 ay tutmaktadır).

133) Ahmed Âtıf Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1798 = 1212 senesi 5 Mart = 17 Ramazan Pazartesi günü; Mısır seferinde Rikâb-ı-Hümâyun riyâsetine nakli: 1799 = 1213 senesi 14 Nisan = 9 Zülka'de Pazar günü; riyâset müddeti: 1 sene, 1 ay, 10 gün.

(Âmedcilikten Reîs-ül-küttâb olan Ahmed Âtıf Efendi, Üsküdar attar = aktarlarından Çankırılı Osman-Dede'nin oğludur: Vakur, nüktedan ve muktedir bir zât olduğundan bahsedilir).

134) Bezirgân-başı-zâde Mustafa Râsih Efendi/Paşa — Milliyeti : (?); tâyini: 1799 = 1213 senesi 14 Nisan = 9 Zülka'de Pazar günü; azli: 1800 = 1215 senesi Ağustos sonları = Reb''ül-âhir iptidâları; riyâset müddeti: takriben 1 sene, 4 buçuk ay; «İkinci defa».

(Zahîre-nâzırlığından ikinci defa Reîs-ül-küttâb ilan Mustafa Râsih Efendi'nin bundan evvelki riyâseti için yukarda 131 numaraya bakınız: İki riyâset müddetinin mecmûu takriben 2 sene, 4 buçuk ay tutmaktadır).

135) Tanburî/İngiliz-Mahmud Râif Efendi — Milliyeti : Türk (?); tâyini 1800 = 1215 senesi Ağustos sonları = Rebî'ül-âhir iptidâları; azli: 1805 = 1220 senesi 4 Ağustos = 8 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; riyâset müddeti: Takriben 5 sene.

(Beylikçilikten Reîs-ül-küttâb olan Mahmud Râif Efendi eski Anbar-eminlerinden İsmail Efendi'nin oğludur : «Tanburî» lâkabı tanbur çalmaktaki fevkalâde mehâretinden ve «İngiliz» lâkabı da İngiltere'de sefâret kâtipliğiyle bulunarak İngilizce öğrenmiş olmasındandır; bir kaç Garp dili bildiğinden bahsedilir; bâzı tercemeleri de vardır. Büyük bir musıkişinas ve muktedir bir ressam olduğunda ittifak edilir. Her halde çok münevver ve mümtaz bir devlet-adamı olduğu muhakkaktır. — Üçüncü Selim devrindeki teceddüd hareketlerinin en samimî mümessillerinden olduğu için, Yeniçerilerin temsil ettikleri irticâ cereyânının tazyikı karşısında nihayet bilmecburiyye azledilmiş, fakat büsbütün işsiz bırakılmıyarak Baş-ruznamçecilik ve Karadeniz-boğazı nâzırlığı gibi mühim vazifelere tâyin edilmiştir; Kabakçı vak'ası patlak verdiği zaman âsilerin ilk kurbanlarından olması işte bu son vazifesindendir: 1807=1222 vukuâtının «25 Mayıs» fıkrasına bakınız).

136) Vak'anüvis Vâsıf Ahmed Efendi — Milliyeti: Arap (?); tâyini: 1805 = 1220 senesi 4 Ağustos = 8 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü; azli: 1806 = 1221 senesi Teşrinievvel ortaları = Şa'ban iptidâları; riyâset müddeti: Takriben 1 sene, 2 buçuk ay.

(Baş-ruznamçecilikten Reîs-ül-küttâb olan Vâsıf Efendi Bağdadlıdır : Bâzı mühim me'mûriyyetlerde bulunmuş olmakla beraber, uzun süren ma'zûliyyet devirlerinde «Evkatı fakr-u-zarûretle hebâ» olduğu için, yıllarca göz dikmiş oldu-

ğu Riyâset makamına yükselince «Sefînet-ür-rüesâ» zeyline göre «Endâzeden ziyâde kumâş-ı devletde kendüye câmeler biçerek mebâliğ-i külliye celb-ü-id-dihârına ictisâr eylemiş»dir. Nihayet yetmişini geçtikten sonra vahîm bir mi'de hastalığından dolayı yirmi gün kadar Bâb-ı-Âlî'ye gidemediği ve zâten gözden de düşmüş olduğu için azledilmiş ve bir iki gün sonra da vefât etmiştir. — Vak'anüvislik eseri olan «Vâsıf tarihi» Osmanlı vakaayi'nâmelerinin en iyilerindendir).

ÜÇÜNCÜ SELİM ve DÖRDÜNCÜ MUSTAFA DEVİRLERİ:

137) Seyyid-Mehmet Said Galib Efendi /Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1806 = 1221 senesi Teşrinievvel ortaları = Şa'ban iptidâları; azli: 1807 = 1222 senesi 25 Temmuz = 19 Cumâda-l-ûlâ Cumartesi günü; riyâset müddeti: Takriben 9 buçuk ay; «Birinci defa».

(Büyük-tezkirecilikten Reîs-ül-küttâb olan Galib Efendi Sadâret mektûbî kalemi Baş-halîfelerinden Seyyid-Ahmed Efendi'nin oğludur. Üç defa riyâseti vardır: Bundan sonrakiler için aşağıda 140 ve 142 numaralara bakınız. Reislikten başka Nişancılık ve Sadâret-kethudâlığı gibi büyük makamlarla bâzı valiliklerde bulunduktan sonra Sadr-ı-a'zam da olmuştur: Sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 203 numaraya bakınız. — Bu ilk riyâsetinden azlinin sebebi Alemdar'ın Rusçuk yârânına iltihak etmiş olmasıdır).

DÖRDÜNCÜ MUSTAFA DEVRİ:

138) Ulu-Ârif Mehmed Efendi — Milliyeti: Türk; tâyini: 1807 = 1222 senesi 25 Temmuz = 19 Cumâda-l-ûlâ Cumartesi günü; azli: 1807 = 1222 senesi 28 Teşrinievvel = 25 Şa'ban Çarşanba günü; riyâset müddeti : 3 ay, 4 gün.

(Çavuş-başılıktan Reîs-ül-küttâb olan Ârif Efendi Kastamonuludur: «hoş-gû», «Hande-rû» ve «Melek-hû» bir dîvan şâiri olduğundan bahsedilir. Üç ay içinde azlediliverrmesi, aşağıki fıkrada göreceğimiz halefi Rusçuk yârânından Mustafa Refik Efendi'nin saray erkânını ustalıkla elde etmesi üzerinedir: 1808 = 1223 vukuâtının «28 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Bu Ârif Efendi'ye «Ulu» denilmesi, aşağıda 141 numarada göreceğimiz Küçük-Ârif Efendi'ye nisbetledir).

139) Mustafa Refik Efendi — Milliyeti: (?); tâyini: 1807 = 1222 senesi 28 Teşrinievvel = 25 Şa'ban Çarşanba günü; sadâret kethudâlığına nakli: 1808 = 1223 senesi 16 Nisan = 19 Safer Cumartesi günü; riyâset müddeti: 5 ay, 19 gün.

(Sadâret-kethudâlığından mâ'zul bulunduğu sırada Reîs-ül-küttâb olan Mustafa Refik Efendi bir Has-ahır kethudâsının oğlu ise de babasının hüviyyetiyle menşei belli değildir. Alemdar'ın Rusçuk yârânından olan bu teceddüdçü devletadamının riyâsete tâyin tarzı için 1808 = 1223 vukuâtının «28 Temmuz» fıkrasına bakınız).

DÖRDÜNCÜ MUSTAFA ve İKİNCİ MAHMUD DEVİRLERİ :

140) Seyyid-Mehmet Said Galib Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1808=1223 senesi 16 Nisan=19 Safer Cumartesi günü; Sadâret-kethudâlığına nakli: 1811 = 1226 senesi Haziran / Temmuz = Cumâda-l-ûlâ/Cumâda-l-âhire ayları; riyâset müddeti: Takriben 3 sene, 3 ay; «İkinci defa».

(Nişancılıktan ikinci defa Reîs-ül-küttâb olan Galip Efendi'nin Kethudâlığa tâyin tarihi «1226 evâsıtında» gösterildiği için ay ve gün tarihleri belli değildir. Bundan evvelki riyâseti için yukarda 137, bundan sonraki için aşağıda 142 numaralara ve sadâreti için de «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 203 numaraya bakınız).

İKİNCİ MAHMUD DEVRİ :

141) Küçük-Ârif Mehmed Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1811 = 1226 senesi Haziran / Temmuz = Cumâda-l-ûlâ / Cumâda-l-âhire ayları; azli: 1814 = 1229 senesi 22 Kânunusâni = 30 Muharrem Cumartesi günü; riyâset müddeti: Takriben 2 sene, 7 ay.

(Sadâret-mektupçuluğundan Reîs-ül-küttâb olan Ârif Mehmed Efendi, Nuruosmâniyye câmii ruznamçecisi İsmail Efendi isminde birinin oğludur: «Küçük» lâkabı yukarda 138 numarada gördüğümüz Ulu-Ârif Mehmed Efendi'ye nisbetledir. «Sefînet-ür-rüesâ» ve «Sicill-i Osmanî» gibi menbâlarda azil tarihi müphem ve yanlış ifadelerle kaydedilir: Burada Şânî-zâde'nin rivayeti esas ittihâz edilmiştir).

142) Seyyid-Mehmet Said Galib Efendi / Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1814 = 1229 senesi 22 Kânunusâni = 30 Muharrem Cumartesi günü; azli: 1814 = 1229 senesi Temmuz iptidâları =Receb ortaları; riyâset müddeti: Takriben 5 buçuk ay; «Üçüncü defa».

(Sadâret-kethudâlığından Reîs-ül-küttâb olan Galib Efendi'nin bundan evvelki riyâsetleri için yukarda 137 ve 140 numaralara bakınız: Üç riyâset müddetinin mecmûu takriben 4 sene, 6 ay tutmaktadır. — Sadâreti için «Vezir-i-a'zamlar» cedvelinde 203 numaraya bakınız).

143) Mehmet Seyyidâ Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1814 = 1229 senesi Temmuz iptidaları = Receb ortaları; azli: 1817 = 1232 senesi 22 Mart = 4 Cumâda-l-ûlâ Cumartesi günü; riyâset müddeti: Takriben 2 sene, 8 buçuk ay; «Birinci defa».

(Beylikçilikten Reîs-ül-küttâb olan Seyyidâ Efendi, Dâr-üs-Saâde Kakveci-başısı Hasan Ağa'nın oğludur; iki defa riyâseti vardır: Bundan sonraki için aşağıda 147 numaraya bakınız).

144) Cânib/Cânibî-Mehmet Sâlih Vesîm/Besîm Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1817 = 1232 senesi 22 Mart = 4 Cumâda-l-ûlâ Cumartesi günü; Sadâret-kethudâlığına nakli: 1821 = 1236 senesi 8 Mart = 3 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü; riyâset müddeti: 3 sene, 11 ay, 17 gün.

(Çavuş-başılıktan Reîs-ül-küttâb olan Mehmet Sâlih Vesîm yahut Besîm Efendi'nin «Cânib/Canibî» lâkabı hem babasının, hem kendisinin Tersâne Cânibliğinde, yâni Bahriye Levâzım reisliğinde bulunmuş olmasındandır: «Sefînet-ür-rüesâ» zeyline göre halk arasında bu lâkap isim gibi kullanılmış ve «Mehmet Sâlih Vesîm» isimleri hiç kullanılmamıştır. — Cânib Efendi çok muktedir ve mümtaz bir devlet-adamıdır: Mükemmel Fransızca, Arapça ve Acemce bildiği için Şark ve Garp kültürlerini cem'etmiş ve hayatını tetkik ve tetebbüe hasretmiştir. «Sefîne» zeylini yazan Fâik Efendi şahsî garazlarına kapılıp aleyhinde söylemediğini bırakmadığı halde, firkî ve ilmî meziyetlerini o bile i'tirâfa mecbur olmuştur. Cevdet Paşa'nın kanâatince eğer «Cânib Efendi'nin re'yine tevfik-i hareket olunsaydı, Tepedelenli mes'elesi meydana çıkarılmaz ve andan dahî bağteten Rum fetreti zuhûra gelmez, idi». Fakat o büyük buhranlarda fevkalâde nüfuziyle meş'um bir rol oynıyan meşhur Nişancı Tatar Hâlet Efendi'nin re'yi âmil olduğundan, zavallı Cânib Efendi kimseye derd anlatamamıştır: 1820 = 1235 vukuâtının «20 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Şânî-zâde azil tarihini «4 Cumâda-l-âhire Perşenbe» gününe müsâdif gösterirse de, hakikî takvimde Perşembe günü o ayın 4 üne değil, 3 üne tesadüf etmektedir).

145) Doğramacı-zâde Mehmet Hâmid Bey — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1821 = 1236 senesi 8 Mart = 3 Cumâda-l-âhire Perşenbe günu; riyâset müddeti: 7 ay, 24 gün; «Birinci defa».

(Nişancılıktan Reîs-ül-küttâb olan Hâmid Bey eski Sadâret-kethudâlarından Doğramacı-zâde Abdullâh Efendinin oğludur: Hâriciyye işlerini idareye iktidârı müsâid olmadığı halde, yukarıki fıkrada gördüğümüz kıymetli selefinin yerine Tatar-Hâlet Efendi'nin iltimasiyle tâyin edilmiş olduğundan bahsedilir. — Hâmid Bey'in iki defa riyâseti vardır: Bundan sonraki için aşağıda 149 numaraya bakınız).

146) Mehmet Sâdık Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1821 = 1237 senesi 1 Teşrinisâni = 5 Safer Perşenbe günü; Sadâret-kethudâlığına nakli: 1823 = 1239 senesi 22 Kânunuevvel = 18 Rebî'ül-ahir Pazartesi günü; riyâset müddeti: 2 sene, 1 ay, 21 gün.

(Büyük-tezkirecilikten Reîs-ül-küttâb olan Sâdık Efendi'nin Sadâret-kethudalığından sonra Şıkk-ı-evvel defterdarlığı da vardır: «Baş-defterdarlar» cedvelinde 245 numaraya bakınız).

147) Mehmet Seyyidâ Efendi — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1823 = 1239 senesi 22 Kânunuevvel = 18 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü;

azli: 1827 = 1242 senesi 24 Mart = 25 Şa'ban Cumartesi günü; riyâset müddeti: 3 sene, 3 ay, 3 gün; «İkinci defa».

(Tophâne nâzırlığından Reîs-ül-küttâb olan Seyyidâ Efendi'nin bundan evvelkî riyâseti için yukarda 143 numaraya bakınız: İki riyâset müddetinin mecmûu takriben 6 sene tutmaktadır. — Azil tarihi Hâriciyye salnâmesine göredir).

148) Mehmet Said Pertev Efendi/Paşa — Milliyeti: Tatar; tâyini: 1827 = 1242 senesi 24 Mart = 25 Şa'ban Cumartesi günü; azli: 1830 = 1245 senesi 23 Şubat = 29 Şa'ban Salı günü; riyâset müddeti: 2 sene, 11 ay.

(Dîvân-ı-Hümâyun beylikçiliğinden Reîs-ül-küttâb olan Pertev Efendi / Paşa Darıca'ya yerleşmiş bir Tatar âilesine mensuptur: Şi'riyle nesri kuvvetli olmakla beraber, Tanzimat edebiyatının meşhur mübeşşirlerinden Erzurumlu Edhem Pertev Paşa ayarında değildir. Es'ad Efendi'ye göre «Yunan ve Rus mes'elelerinde Zât-i Şâhâneyi reis Pertev Efendi iğfâl etmesi sebebiyle hünkâr bed-duâ ederek azletmiştir». — Vak'anüvis Lûtfi azlin ay ve gün tarihlerini kaydetmediği için, burada Hâriciyye salnâmesindeki tarih esas ittihâz edilmiştir).

149) Doğramacı-zâde Mehmet Hâmid Bey — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1830 = 1245 senesi 23 Şubat = 29 Şa'ban Salı günü; azli: 1831 = 1246 senesi 21 Mart = 7 Şevvâl Pazartesi günü; riyâset müddeti: 1 sene, 26 gün; «İkinci defa».

(Hâmid Bey'in bundan evvelki riyâseti için yukarda 145 numaraya bakınız: iki riyâset müddetinin mecmûu 1 sene, 8 ay, 20 gün tutmaktadır).

150) Süleyman Necib Bey — Milliyeti: Türk (?); tâyini: 1831 = 1246 senesi 21 Mart=7 Şevvâl Pazartesi günü; azli: 1832 = 1247 senesi 13 Nisan = 12 Zülka'de Cuma günü; riyâset müddeti: 1 sene, 23 gün.

(Tophâne nâzırlığından Reîs-ül-küttâb olan Süleyman Necib Bey eski Midilli nâzırı Ali-Bey-zâde Vak'anüvis Mehmet Emin Edib Efendi'nin oğludur; muktedir bir zât olduğundan bahsedilir. Azlinin sebebi hastalığıdır: Zâten sekiz ay sonra vefât etmiştir. — Vak'anüvis Lûtfi azlin ay ve gün tarihlerini ihmâl etmiştir. Burada esas ittihâz edilen tarih Sicill-i-Osmânî ile Hâriciyye salnâmesine göredir).

151) Hacı-Mehmet Âtıf Efendi/Paşa — Milliyeti: Türk; tâyini: 1832 = 1247 senesi 13 Nisan = 12 Zülka'de Cuma günü; Umûr-ı-Hâriciyye nezâretinin teşekkülü üzerine Vezâret pâyesiyle ilk Hâriciyye nâzırı olması ve Reîs-ül-küttâblık müessesesinin nihayet bulması: 1836 = 1251 senesi 11 Mart = 23 Zülka'de Cuma günü; riyâset müddeti: 3 sene, 10 ay, 28 gün.

(Dîvân-ı-Hümâyun beylikçiliğinden Reîs-ül-küttâb olan Âkif Efendi/Paşa Yozgadlıdır ve taşra kadılarından Ayntâbî-zâde Mehmed Efendi'nin oğludur : Yanlış olarak Tanzimât edebiyatının mübeşşirlerinden sayılırsa da, hakikatte yeni tarzda bir nâsir olmaktan ziyâde eski tarzda bir münşîdir : En meşhur eserleri de «Tabsıra»sıyla «Münşeât»ıdır. Nazmı da kuvvetlidir ve bilhassa «Adem» kasîdesi en güzel şi'ridir. — Âkif Efendi Reîs-ül-küttâbların sonuncusu ve Hâriciyye nâzırlarının da birincisidir: İkinci Mahmud'un Sadâret-kethudâlığını «Umur-ı Mülkiyye nâzırlığı»na ve Riyâset-i-küttâb'ı da «Umûr-ı Hâriciyye nezâreti»ne tahvili hakkında 23 Zülka'de 1251 Cuma tarihli Hatt-ı-Hümâyûnunda bu nokta şöyle izah edilmektedir :

«Fî-mâ-ba'd eski tâbirlerden sarf-ı nazar ile Kethudâlık hidmetiyçün Umûr-ı-Mülkiyye nâzırlığı ve Riyâset içün «Umûr-ı-Hâriciyye nezâreti ünvânı ıtlâk olunmak... ahass-ı murâd-ı Şâhânem olmağla...»

Daha sonra Dâhiliyye ismini alan Mülkiyye nâzırıyla Hâriciyye nâzırına Vezaret pâyesi tevcih edilmişse de «Paşa» ünvânı verilmediği için, Âkif Paşa o tarihte «Efendi» ünvâniyle vezir olmuştur; ayni Hatt-ı-Hümâyunda bu nokta da : «Kâffe-i ahvâl-ü-i'tibârâtda hükm-ü-te'siri câri olmak üzre bunlar bi'ayinihi ve bi-l-fiil Vezâret rütbesini haiz olarak fakat merâtib-i seyfiyye ünvânı olan Paşa lâfzı tefevvühüne hâcet olmamak...»

şartiyle tasrih ve tavzih edilmektedir. Âkif Paşa'nın paşalık ünvânı daha sonradır. — Efendi'nin Riyâsetiyle Hâriciyye nezâreti fâsılasız olarak devâm etmiştir : Onun için yukarda gördüğümüz gibi 3 sene, 10 ay, 28 gün süren Riyâset müddetine 1836 = 1251 senesi 11 Mart = 23 Zülka'de Cuma gününden 1836 = 1252 senesi 17 Haziran = 2 Rebî'ül-evvel Cuma gününe kadar 3 ay, 7 gün tutan Nezâret müddeti de ilâve edildiği takdirde Reis ve Nâzır ünvanlarıyla ceman 4 sene, 2 ay 5 gün Osmanlı Hâriciyyesinin başında bulunduğu anlaşılır).

«İkinci Mahmud'un 1251 = 1836 senesi 23 Zülka'de = 11 Mart Cuma tarihli Hatt-ı-Hûmâyûniyle (Umûr-ı-Hâriciyye) Nezâretini ihdasına kadar dört asra yakın bir zaman Osmanlı münâsebât-ı hâriciyyesini idâre eden devlet dâiresinin tarihi iki devre ayrılır :

1 — Osmanlı tarihinin İstanbul fethinden evvelki devirleri çok karanlık olduğu için eldeki menâbie göre mâlûm olabilen ve me'mûriyyeti Fâtih devrine tesadüf eden ilk Nişancı Cezerî-zâde Mehmet-Çelebi'nin 869 = 1464 — 1465 senesindeki ölüm tarihinden itibaren Sultan İbrahim ve Dördüncü Mehmet devirlerinde takriben 2 sene, 10 gün iş başında bulunan Sıdkı Ahmed Efendi'nin riyâsetine tesadüf eden 1060 = 1650 tarihine kadar 186 sene sürmüş olan birinci devirde Hâriciyye işlerini (Tevkiî) ve (Tuğrâî) ünvanlarıyla da anılan Nişancılar idare etmişlerdir. Tarihen mâlûm olan ve bu cedvelin 1 numarasında bahsi geçen ilk Nişancı Cezerî-zâde Mehmet-Çelebi'nin tâyin tarihi belli değildir. Hâriciyye işlerini idare eden son Nişancı da bu cedvelin 56 numarasında gördüğümüz Mostarlı-Mustafa Paşa'dır. Bu ilk devirde Reîs-ül-küttâblar, (Hâriciyye Kâtib-i-umumîsi) vaziyetindedir : Daha fazla tafsilât için cedvelin başındaki izâhât fıkrasına bakınız.

2 — Hâriciyye işlerinin Nişancılardan Reîs-ül-küttâblara intikal tarihi olan 1060 = 1650 senesinden 1251 = 1836 tarihinde (Umûr-ı-Hâriciyye Nezâreti)nin ihdâsına kadar 186 sene sürmüş olan ikinci devirde devletin bütün münâsebât-ı hâriciyyesi Reîs Efendiler tarafından idare edilmiştir : İşte bu suretle Hâriciyye nâzırı vaziyetine geçen ilk Reîs-ül-küttâb, cedvelin 57 numarasında gördüğümüz Sıdkı Ahmed Efendi/Paşa'dır : Son Reîs-ül-küttâb da yukarda 151 numarayla gördüğümüz Hacı-Mehmet Âkif Efendi/Paşa'dır : İlk Hâriciyye nâzırı da odur.

Nişancılar devriyle Reîs-ül-küttâblar devrinin, yâni birinci ve ikinci devirlerin mecmûu 372 sene tutmaktadır : Tuhaf bir tesadüf eseri olarak bu iki devrin her biri 186 sene sürmüştür! Yalnız birinci devirde bizim isimlerini bile bilmediğimiz ve ancak fetihten evvel sıralandıklarını bildiğimiz Nişancıların me'mûriyyet müddetleri bu hisâba dâhil değildir: Her halde onlarla beraber o ilk devrin ikincisinden çok fazla tutacağı muhakkaktır.

Nişancılık ve Reîs-ül-küttâblık devirlerine nisbetle Hâriciyye nâzırları devri de üçüncü ve sonuncu devir demektir : O da (Umûr-ı-Hâriciyye nezâretinin ihdâsına tesadüf eden 1836 = 1251 senesi 11 Mart = 23 Zülka'de Cuma gününden Sadr-ı-a'zam Tevfik Paşa'nın riyâsetindeki son Osmanlı kabinesinin isti'fâ tarihi olan1922 = 1341 senesi 4 Teşrinisâni = 14 Rebî'ülevvel Cumartesi gününe kadar Milâdî takvim hisâbiyle tam 86 sene, 7 ay, 24 gün tutmaktadır. İlk iki devrin mecmûu olan 372 seneye bu 87 seneye yaklaşan üçüncü devir de ilâve edildiği takdirde, Osmanlı Hâriciyye müessesesi tarihinin 459 sene tutmakta olduğu anlaşılır. Bu yekûna fetihten ve Fâtih'den evvelki mechul devirler tabiî dâhil değildir.

Yukarda da gördüğümüz gibi, son Reîs-ül-küttâb Hacı-Mehmet Âkif Paşa'nın ilk Hâriciyye nâzırı olmasına mukabil, son Hâriciyye nâzırı da İzzet Paşa'dır.

Osmanlı tarihine birinci devrin Nişancı/Tevkiî ve ikinci devrin Reîs-ül-küttâb tebeddüllerinin mecmûu 151 i bulmaktadır; bu umumî yekûn yalnız me'mûriyyet değişikliklerini gösterir : Bunların 56 sı Nişancılar ve 95 i de Reîs-ül-41, 43, 46, 49 ve 51 numaralarında beş defa Nişancı olduğuna göre, bu rakam 151 den çıkarılınca geri kalan 47 adedi de mükerrer me'mûriyyetlere aittir. Bu mükerrer me'mûriyyetler bakımından en başta gelen zât, cedvelin 41, 43, 46, 49 ve 51 numaralarında beş defa Nişancı olduğunu gördüğümüz meşhur münşî Okçu-zâde Şah-Mehmet Efendi'dir: Buna nisbetle dörder me'mûriyyetle ikinci derecede iki kişi vardır: Biri gene cedvelin 31, 37, 40 ve 44 numaralarında gördüğümüz Hamze-Çelebi ve biri de 71, 77, 79 ve 81 numaralarda bahsi geçen Acem/Kara Bekir Efendi'dir. Üçer defa me'mûriyyette bulunmuş olanların sayısı dokuzdur: İkişer defa olanlar tabiî daha fazladır.

Me'mûriyyet müddetleri en uzun sürenler şöyle sıralanabilir :

A) Cedvelin 20 numarasında gördüğümüz Koca-Nişancı Celâl-zâde Mustafa-Çelebi'nin Kanunî devrinde 23 sene süren ilk me'mûriyyeti bütün Osmanlı tarihinde en uzun Nişancılık müddetidir;

B) Cedvelin 10 uncu numarasında gördüğümüz Kara-Nişancı Davud-Çelebi'nin İkinci Bâyezid devrinde takriben 14 sene süren Nişancılığı ikinci derecede gelir;

C) Cedvelin 56 ncı numarasında gördüğümüz Mostarlı-Mustafa Paşa'nın Sultan İbrahim ve Dördüncü Mehmet devirlerine tesadüf eden ikinci Nişancılığı 13 sene, 8 ay, 24 gün sürmüş olmak itibariyle üçüncü derecededir: Gene bu Mustafa Paşa'nın Dördüncü Murad ve Sultan İbrahim devirlerine tesadüf eden ve 54 numarada bahsi geçen ilk me'mûriyyeti de takriben 10 sene sürmüş olduğu için, iki Nişancılık müddetinin mecmûu 24 seneye yaklaşıyor demektir.

D) Yukarıki cedvelin 87 numarasında gördüğümüz Üç-Anbarlı Mehmed Efendi'nin Üçüncü Ahmed ve Birinci Mahmûd devirlerine tesadüf eden Reîs-ül-küttâblığı 12 sene, 2 ay, 17 gün sürmüş olmak itibariyle dördüncü derecede gelir;

E) Cedvelin 2 numarasında gördüğümüz Karamânî-Mehmet Çelebi'nin Fâtih devrine tesadüf eden Nişancılığı takriben 12 sene sürmek suretiyle beşinci gelmektedir;
F) Gene Cedvelin 11 inci numarasında gördüğümüz Tâcî-zâde Ca'fer-Çelebi'nin İkinci Bâyezid devrindeki ilk Nişancılığı da takriben 10 sene sürmüş olmak itibariyle altıncı derecede demektir.

Me'mûriyyet müddetleri en kısa sürenler de şöyle sıralanabilir :

A) Yukarıki cedvelin 101 numarasında gördüğümüz Dilâver-Ağa-zâde Ömer Efendi'nin Üçüncü Mustafa devrinde 1 ay, 18 gün süren riyâset müddeti bütün Osmanlı tarihinde kısalık bakımından birinci gelmektedir;
B) Cedvelin 75 numarasında bahsi geçen Şeyh-zâde Abdi Efendi'nin İkinci Mustafa devrine tesadüf eden ve 1 ay, 24 gün süren riyâseti ikinci derecede gelir;

C) Yukarıki cedvelin 96 numarasında gördüğümüz Tevkiî-Hamze Hâmid Efendi'nin Üçüncü Osman devrindeki 1 ay, 25 günlük riyâseti üçüncü derecededir;

D) Gene yukarıki cedvelin 81 numarasında bahsi geçen Acem/Kara-Bekir Efendi'nin Üçüncü Ahmet devrindeki dördüncü me'mûiyyetiyle 111 numarada gördüğümüz Mühürdar-İbrahim Münib Efendi'nin Birinci Abdülhamid dev-

rine tesadüf eden riyâseti takriben 2 ay sürmüş olduğu içi
her ikisi de dördüncü gelmektedir.

E) Yukarıki cedvelin 95 numarasında gördüğümüz S(
pa-salan Kâmil Ahmed Efendi'nin Üçüncü Osman devri
deki riyâseti de 2 ay, 1 gün sürmüş olmak itibariyle b(
şinci geliyor demektir.

Bundan başka takriben 3 ay ve 3 buçuk ay sürmüş b
takım riyâset müddetleri daha vardır.

Yukarda da gördüğümüz gibi, Osmanlı tarihinde isimle
mâlûm olabilen Nişancılarla Reîs-ül-küttâbların mecmû
104 ü bulmaktadır. Bunlar milliyetleri itibariyle şöyle ta
nif edilebilirler: Bu 104 kişinin 41 i Türk, 22 si belki Türl
4 ü Arap, 1 i belki Arap, 1 i Tatar, 1 i belki Acem, 1 i La
1 i Gürcü, 1 i Boşnak ve 1 i de Frenk=Avrupalı (?) dı
bu muhtelif Gayr-i-Türklerin yekûnu 11 den ibaretti
milliyetleri tamamiyle mechul olanların sayısı da 30 u bu
maktadır.

Türklerle Türk olmaları muhtemel bulunanların mecmû
63 ü bulmaktadır : Bu muhtemel Türklerin 22 yi bulan y(
kûnu içinde Gayr-i-Türkler bulunmak ihtimaline mukabi
milliyetleri mechul olan 30 kişi içinde de bâzı Türkler bı
lunması pek muhtemel ve hattâ muhakkaktır : Bu bakın
dan asgarî 63 kişiyi bulan Türk grupu 104 kişilik umun
yekûn içinde ekseriyet teşkil ediyor demektir :

Geri kalan Gayr-i-Türklerin mecmûu 41 kişiden ibarettir
Adliye ve Mâarif işlerini idare eden Şeyh-ül-İslâmlarl
Mâliye nâzırı vaziyetinde bulunan Baş-defterdarlar ara
sında olduğu gibi, Hâriciyye işlerini idare eden Nişanc
larla Reîs-ül-küttâblar arasında da Türklerin ekseriyy(
teşkil etmeleri, doğrudan doğruya zekâ, ilmî ve fikrî kab
liyyet ve umumî kültürle alâkadar olan bu sâhalara De
şirmelerle diğer dönme unsurların pek rağbet edemem
olmalarındandır.

Bu mühim nokta, rakamların sarâhatiyle sâbit bir hak
katir».